D. MURĂRAŞU

ISTORIA LITERATURII ROMÂNE

EDIŢIA a III-a

EDITURA „CARTEA ROMÂNEASCA" BUCUREŞTI

LUCRĂRI DE ACELAȘI:

LA POÉSIE NÉO-LATINE ET LA RENAISSANCE DES LETTRES ANTIQUES EN FRANCE. Paris 1928.

MĂRTURII IN LEGĂTURĂ CU ORIGINEA LUI EMINESCU. Buc. 1931.

M. EMINESCU: SCRIERI POLITICE. Ediție și studiu introductiv. „Clasicii români comentați". Craiova 1931.

NAȚIONALISMUL LUI EMINESCU. Buc. 1932.

I. L. CARAGIALE: TEATRU. Ediție și studiu introductiv. Clasicii români comentați", Craiova 1932.

EMINESCU ȘI CLASICISMUL GRECO-LATIN. Buc. 1932.

LUCREȚIU: POEMUL NATURII. Traducere în metru original și studiu introductiv. Buc. 1933. Premiul *„Eliade Rădulescu"* acordat de Academia Română.

O EDIȚIE „DEFINITIVĂ" a lui EMINESCU în 1933. Buc. 1934.

M. EMINESCU: CĂLIN NEBUNUL. Ediție critică și studiu. Buc. 1934.

M. EMINESCU: SCRIERI LITERARE. Ediție și studiu introductiv. „Clasicii români comentați". Craiova, 1935.

M. EMINESCU: LITERATURĂ POPULARĂ. Ediție și studiu introductiv. „Clasicii români comentați". Craiova, Ianuarie 1936.

DIN ISVOARELE POEZIEI: „EPIGONII". Buc. 1936.

EMINESCU ȘI OXENSTIERN. Buc. 1936.

EMINESCU IN FAȚA CRITICEI LITERARE. Buc. 1937.

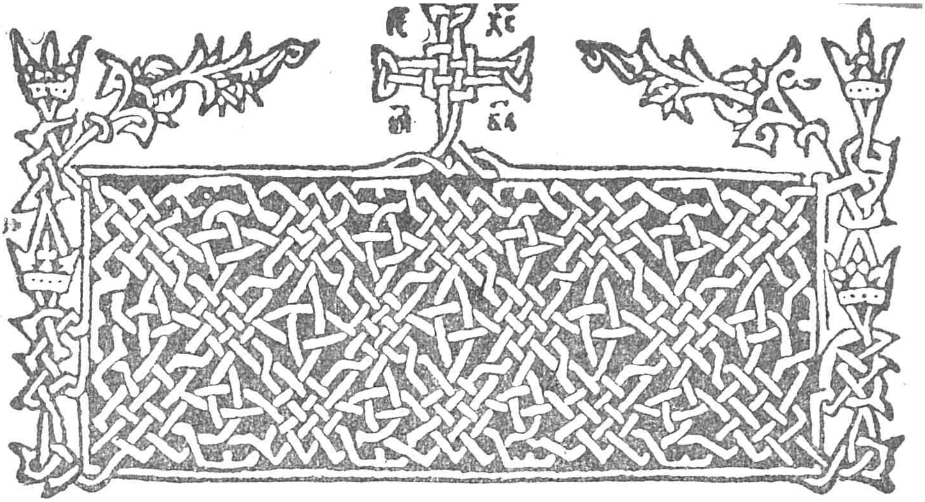
HASDEU — EDIȚIA MIRCEA ELIADE. Buc. 1938.

LECTURA PARTICULARĂ ȘI BIBLIOTECA ȘCOLARĂ. (In colaborare cu Dan Simonescu). Buc. 1939.

VIRGIL: DIDONA (ENEIDA IV). Traducere în metru original. Buc. 1942.

PARTEA I-a

EPOCA UNITĂŢII DE NEAM PRIN ORTODOXIE

Din Triod Penticostar slavonesc 1550.

LITERATURA RELIGIOASA IN VEACUL AL XV-a ŞI AL XVI-a

Legăturile cu Răsăritul.

Viaţa sufletească, sub înfaţişarea literaturii scrise pe care s'o putem cerceta, apare târziu pe pământul Daciei. Făra îndoiala, dela cucerirea romana şi până la cele dintâi documente de limbă slavă din mânăstirile noastre, nu s'a întrerupt niciodată viaţa populară simplă şi patriarhală care trebuia să-şi aibă şi formele ei culturale, pe acestea însă nu le cunoaştem, caci, din pricina lanţului de năvăliri barbare, nu ne-au rămas mărturii. In adevăr, în întregul veac de mijloc, populaţia a înfruntat barbarii în trecere ori s'a ferit din calea lor, a mistuit cu vremea pe cei ce s'au oprit în Dacia, păstrând totuşi dela ei urme în fire, limbă, obiceiuri şi, când împrejjurările istorice au ajuns prielnice, a răsbit cu întipărirea romană.

Viaţa Daciei a fost aproape o mie de ani orientată spre apus, Italia, nu spre Constantinopol. Creştinismul a pătruns de timpuriu. Incă înainte de anul 270 avem creştini în regiunile noastre, dar, ca generală credinţă, noua religie e stăpânitoare numai în veacul al IV-lea, când intră în limba noastră şi terminologia creştină. Păgânismul străbunilor care s'au contopit pentru a da naştere poporului român, n'a fost însă cu totul învins de creştinism, ci numai supus unei adaptări şi a lăsat urme adânci, prin atâtea superstiţii şi datini populare amestecate de atunci cu ceea ce vine din adevărata învăţătură nouă. Când, în veacul al IV-lea, Ulfila a tradus Biblia în limba Goţilor, care nu erau pe pământul strămoşilor noştri decât

reprezentanţii oficiali ai imperiului roman în păstrarea unei vieţi publice la adăpost de surprize, populaţia băştinaşă era nu numai romanizată dar şi creştinată. Activitatea de misionar a Sf. Nicetas, pe malurile Dunării, a hotărît de pe acum o unitate de credinţă pe care împrejurările de mai pe urmă n'o vor putea sfărâma. Călită prin toate pustiirile ce s'au abătut asupra ei, populaţia îşi duce viaţa, se strecoară printre ruine şi apare în veacul al VII-lea ca organism tânăr, gata de o viaţă istorică.

Bulgarii primesc oficial creştinismul în 864, dar de sigur că încă înainte de acest an, religia nouă şi-a avut credincioşii ei printr'o influenţă care putea veni şi dela nord, nu numai dela sud. Pentru noi, cei dela nordul Dunării, creştinarea Bulgarilor a fost un eveniment bogat în urmări. Un aliat firesc apărea pentru Români, legăturile religioase puteau apropia de la sine oameni pentru care problema naţionalităţii, sub formele pe care le cunoaştem azi, nu se putea pune. Neamurile, de-o parte şi de alta a Dunării, şi-au continuat vorbirea în limba strămoşilor, rămânând însă unite prin credinţă, în această epocă în care încă nu apăruse desbinarea în sânul bisericii iar apusul şi răsaritul făceau parte din acelaşi organism străbătut de duhul lui Christos.

Sub autoritatea Romei la început, a Constantinopolului mai pe urmă, biserica bulgară se organizează tot mai temeinic, până ce îşi ia independenţa şi ajunge foarte puternică în veacul al X-lea. Distrugerea statului bulgar de către Vasile Bulgarochtonul, la'nceputul veacului următor, a slăbit influenţa bisericii de la sudul Dunării, dar cum la Silistra şi la Vidin se aflau centre bizantine, de sigur cu acestea am fost noi în legătură. La 1054 se desparte biserica răsăritului de cea a apusului şi, de-acum înainte, cu toate încercările Romei de a şi restabili autoritatea asupra bisericii româneşti, noi ne vom simţi tot mai mult atraşi spre centrul religios răsăritean. Intemeierea celui de-al doilea imperiu bulgar, şi cu ajutorul Românilor din Balcani, la sfârşitul veacului al XII-lea, însemnează reînoirea influenţei de la sud, devenită şi mai puternică în veacul următor, când mitropolitul de Târnova îşi ia numele de patriarh şi numeşte la Vidin şi Silistra episcopi de la care preoţii noştri şi-au căpătat sfinţirea. Cu biserica răsariteană am format de-acum înainte o unitate religioasă şi, prin influenţă sud-dunăreană, am primit formele creştine bizantino-slave. In biserica noastră, s'a introdus limba bulgară socotită aci în rasărit sfântă, aşa cum în apus era latina. Când a ajuns Serbia centru de cultură creştină slavă, noi am rămas în cercul de influenţă pe care-l suferea şi această ţară. Veacuri de-acum înainte, limba slavonă va împiedeca o desvoltare a limbii române prin mijlocul literaturii scrise.

De ce ne-am apropiat tot mai mult de biserica răsăriteană şi n'am căutat, aşa cum ar fi fost firesc după caracterul nostru latin, să intrăm în sistemul bisericesc apusean? Nu trebue să uităm caracterul politicei ungare faţă de noi. Propaganda catolică a început în regiunile noastre încă de pe vremea când Cumanii constituiau o

primejduire a statului maghiar şi s'a exercitat pe rând de cavaleri teutoni, de Dominicani şi Ioaniţi, de Franciscani. In veacul al XIV-lea, avem la Milcov episcopi numiţi de Papă. Dar numai odată cu întemeierea principatelor de dincoace de Carpaţi, începe să se desvăluie intenţia politică a regilor unguri. Ţara Românească şi Moldova au luat fiinţă tocmai prin plecarea de sub stăpânirea ungară a unor Români care vor fi fost mânaţi nu numai de dorul libertăţii, ci şi de voinţa de-a nu se supune propagandei catolice. Slăbiţi de năvala Tătarilor, Ungurii n'au putut împiedeca descălecarea, dar de îndată ce-au ajuns să se reorganizeze, au căutat să-şi întindă puterea şi asupra tinerelor principate care se formaseră fără să le ceară voie. Orientarea noastră spre slavii ortodocşi trebuia să se facă pe baza unui uşor de înţeles instinct de conservare. Voievozii noştri au căutat legături politice şi de familie cu principii slavi de la sudul Dunării.

Aceasta a fost politica întregului veac al XIV-lea dela Basarab, învingătorul dela Posada al mândrului rege ungur Carol Robert, şi până la Mircea cel Bătrân. Catolicismul a avut numai o vremelnică isbândă prin întemeierea episcopatului dela Argeş, sub urmaşul lui Basarab, dar Ana, fiica aceluiaşi domn, urmează tradiţia ortodoxă şi culturală din familie şi, ca soţie a ţarului Ioan Sracimir, face să se alcătuiască o culegere de *Vieţi de Sfinţi*, în 1360, Mircea cel Bătrân a ştiut să încheie cu regele Ungariei o alianţă pe picior de egalitate, dar urmaşii lui slabi pornesc luptele fratricide şi cu Moldovenii, spre bucuria Ungurilor care din nou încep să urmărească la Dunăre supremaţia politică şi religioasă, cu o ambiţie care le depăşea puterea reală.

Şi 'n Moldova s'a exercitat propaganda catolică, iar pe vremea lui Laţcu s'a întemeiat chiar o episcopie la Siret. Urmaşul său restabileşte legăturile cu episcopia ortodoxă dela Halici, supusă patriarhiei din Constantinopol. Ridicarea la tron, cu ajutorul lui Mircea, a muşatinului Alexandru cel Bun însemnează organizarea politică şi religioasă a principatului. Ajutat şi de predicatorul Gr. Ţamblac, domnitorul ajunge şi la împăcarea cu patriarhia, punându-se capăt neînţelegerilor din vremea înaintaşului său. Influenţa Ringalei, soţia catolică a lui Alexandru cel Bun, e trecătoare. Biserica ortodoxă a Moldovei capătă tot mai mare putere, mai ales în vremea lui Ştefan cel Mare care înfrânge pe Matei Corvin în 1475 şi întăreşte ortodoxismul din Transilvania, prin întemeierea episcopiei dela Vad. In Ţara Românească, Radu cel Mare, contimporanul lui Ştefan, reîntăreşte statul şi face din ortodoxie o putere spirituală atât de mare, încât călugărul Maxim a putut să oprească lupta fratricidă cu Moldovenii.

Astfel ortodoxia a devenit la noi tot mai puternică şi în acelaşi timp tot mai în legătură cu răsăritul. Românii au înţeles că apropierea de biserica apusului, în împrejurările istorice pe care le trăiau, ar fi însemnat o nimicire a independenţii politice la început, o spulberare a vieţii lor româneşti aparte mai pe urmă. In alegerea drumului de urmat, nu putea fi îndoială, de vreme ce ortodoxia, chiar şi 'n epoca de mărire a Bizanţului, n'a căutat să atingă fiinţa vreunui neam. Pătrunderea slavonei în biserică şi mai apoi în cancelaria domnească

n'a fost decât un fenomen bisericesc, fără de răsfrângere asupra caracterului unui popor care-şi avea limba lui strămoşească. La adăpostul ortodoxiei, într'o vreme când nu exista o conştiinţă naţională, s'a păstrat caracterul etnic al poporului, în aşteptarea momentului în care acest caracter va face să triumfe în biserică limba vorbită de mulţime.

Caracterul b'zantin al cultur'i slavone.

Apăsarrea din ce în ce mai puternică a Turcilor asupra popoarelor creştine din Balcani înmulţeşte numărul pribegilor slavi la noi. Ne au venit prin aceştia manuscrise vechi, icoane şi obiecte de cult creştin, dar mai ales sprijinitori plini de râvnă în întemeierea unei vieţi mânăstireşti de care se leagă şi începuturile noastre culturale. Nicodim e întemeietorul Mănăstirei Vodiţa lângă Vârciorova, a Mănăstirei Tismana în munţii Gorjului, pe un maiestos vârf împădurit, la poalele unei stânci în scorbura căreia şi-a avut lăcaşul sfântul călugăr, a Prislopului în Ţara Haţegului. La îndemnul lui, Mircea cel Batran zideşte Cozia şi Cotmeana, ucenici de-ai lui ajung până departe în Moldova şi fac Mănăstirea Neamţului, lăcaş de rugă şi de învăţătură ortodoxă. Alexandru cel Bun, prins în această mişcare de întărire a ortodoxiei, clădeşte Bistriţa şi Moldoviţa. La sfârşitul veacului al XIV-lea, avem, tocmai în nordul românismului, Mănăstirea Peri din Maramureş, centru ortodox de limbă slavonă închinat patriarhiei din Constantinopol. De-acum, în veacurile următoare, mănăstirile aveau să fie focare de viaţă religioasă şi culturală.

Influenţa slavilor dela sud a fost pentru noi rodnică tocmai prin caracterul ei bizantin. De fapt avem nu cultură slavonă, ci creaţie bizantină învestmântată în grai slavon. Noi am avut şi legături directe cu Bizanţul. Alexandru Basarab a cerut patriarhiei un mitropolit pentru Curtea de Argeş. Mitropoliţii Critopol, Hariton şi Antim au fost greci Unul din fiii lui Mircea, împreună cu alţi tineri români, şi a făcut educaţia militară la curtea unui împărat bizantin. Dan, nepotul lui Mircea, a luptat în armata bizantină împotriva Turcilor. Şi biserica Moldovei a avut un delegat din partea patriarhiei, la sfârşitul veacului al XIV-lea. Dar influenţa mare culturală s'a exercitat prin mijjlocirea Slavilor, căci aceştia, fiind în directă legătură cu Bizanţul, au putut să se bucure mai mult decât noi de binefacerile unei culturi vechi şi măreţe.

Atunci când iau fiinţă principatele noastre, Bizanţul reprezenta o mare cultură autentică a cărei strălucire era pretutindeni recunoscută. Occidentul însuşi, ca civilizaţie, era şi el în parte o imitaţie după Bizanţ. S'au tradus în slavonă cărţi bizantine şi, sub această formă, au ajuns şi la noi. De ce nu s'au tradus şi 'n româneşte, de vreme ce Bizanţul nu urmărea să impună neamurilor o limbă străină? De sigur, la 'nceput, călugării fiind slavi iar noi neavând cărturari de-ai noştri, am fost nevoiţi să primim textele aşa cum ne-au fost aduse; mai apoi slavona a căpătat vază de limbă sfântă şi, pentru noi, de limbă a civilizaţiei. Când ne gândim că aproape toată literatura noastră a fost timp de două veacuri aceea religioasă, ne dăm seama şi mai bine ce-a însemnat la noi influenţa bizantină. In afară de

Evanghelie, Psalmi şi Faptele Apostolilor care vin direct din Sfânta Scriptură, toate celelalte rugăciuni şi imnuri sunt creaţie bizantină, cum tot aşa este şi orânduirea, prin regule statornice, a slujbei religioase. In cărţile care-au circulat la noi în manuscris ori care s'au tipărit odată cu veacul al XVI-lea, nu se pomeneşte întotdeauna numele creatorilor bizantini, dar munca lor s'a răspândit şi a întărit la noi credinţa Liturghia e creaţie a Sf. Ioan Gură de Aur, Sf. Vasile cel Mare şi Sf. Grigore Dialogul. Sistematizarea cântărilor din slujba ortodoxă era un fapt îndeplinit când s'a organizat biserica noastră, şi a trebuit s'o primim fără schimbări. Tipicul e opera bizantină a Sf. Ioan Damaschin şi a lui Marcu, episcopul Idruntului. In Octoih, avem geniul creator bizantin, tot aşa ca şi 'n Triod, Mineiu, Penticostar. Imnurile religioase, considerate ca o creaţie de cea mai înalta formă a Bizanţului, au străbătut veacurile şi le auzim şi azi în biserica noastră Se înalţă cu sufletul creştinii când aud la Craciun imnul „Fecioara astăzi ...", dar cine se mai gândeşte că e compus de Roman, un genial melod, din veacul al VI-lea? La aceeaşi sarbătoare, imnul „Christos se naşte, măriţi-L..." e al lui Cosma Melodul, iar la Paşti bucuria umple biserica la cântecul „Ziua învierii să ne luminăm popoare..", creaţie a Sf. Ioan Damaschin din veacul al VIII-lea.

Nu numai literatura religioasă autentică, dar şi aceea apocrifă răzbate la noi din Bizanţ tot prin traduceri slavone. Tot astfel şi literatura profană. In biblioteca M-rei Neamţ s'a găsit o versiune, din veacul al XIV-lea, a unui celebru roman creştin *Varlaam şi Ioasaf*. Pe aceeaşi cale, a pătruns mai târziu romanul popular *Alexandria* Cei dintâi istoriografi de la noi sunt sub influenţa unui scriitor bizantin din veacul al XII-lea, Manasse, fiindcă acesta a putut fi cunoscut prin traduceri slave. La fel cu modelul, şi cronicarii aceştia de la noi, lipsiţi de adevărat spirit ştiinţific, dau lucrărilor lor caracter religios şi formă literară pompoasă.

Cultura bizantină, în învesmântare slavonă, pătrunde astfel şi se răspândeşte prin clerici cărturari şi prin nobili dreptcredincioşi care-şi găsesc la noi refugiu, unii fiind chiar rude cu domnul. Limba slavona triumfă nu numai în biserică, dar şi'n cancelarii. Din cancelaria lui Mircea, bunăoară, ni s'au păstrat documente slave numeroase. Limba slavonă n'a putut însă să îmbrace o cultură originală. Prăbuşirea imperiului bizantin, odată cu cucerirea Constantinopolului de către Turci, a secătuit însuşi isvorul culturii. Noi n'am mai putut avea din binefacerile ei decât ceea ce ne-a venit prin Slavi, o măruntă fărâmă, în stare şi aşa să lumineze sufletul străbunilor

Mânăstire, cultură, hegemonie ortodoxă.

Forma scrisă a culturii era numai pentru cunoscătorii de slavonească, atâta de puţini faţă de massa poporului In aceste îndepărtate vremi, cultura şi-a găsit expresia şi'n forme pe care să le înţeleagă toţi, înaintea cărora să se simtă impresionaţi cu toţii. Locaşul sfânt cu odoarele şi cu obiectele cultului e o nepreţuită dovadă a culturii de altădată. Bisericuţa, în care abia pătrundea lumina potolită şi potrivită meditaţiei şi reculegerii, a fost de la'nceput un centru ar-

tistic prin pictura ei, pentru a ajunge, prin bogaţi şi mari ctitori, un adevărat obiect de artă. Incă din veacul al XIV-lea avem şi influenţe apusene. Biserica Sf. Neculai domnesc de la Curtea de Argeş, cu mormântul aceluia presupus ca legendarul Radu Negru, e mărturia unei civilizaţii întipărită de spiritul feodal, dar, alături de ceea ce putea veni dinspre apus, sunt mai multe lucruri care ne arată orientarea spre Bizanţ. Putea fi oare altfel, când însuşi Apusul, în veacul al XIII-lea şi al XIV-lea, este influenţat de capitala răsăriteană în ce priveşte arhitectura, pictura, podoabele bisericii, îmbrăcămintea pentru solemnităţi religioase şi împodobirea cărţilor sfinte? Astfel de răsfrângeri ale civilizaţiei bizantine, întâlnim şi'n bisericile de la noi.

Biserica de piatră, venită după aceea mai modestă de lemn, este de tip bizantin adus la noi de călugării sârbi. Arhitectura bizantină a pătruns mai întâi în Ţara Românească şi apoi în Moldova, suferind, fără îndoială, şi prefaceri care se adâncesc, până ce, pe vremea lui Ştefan cel Mare, capătă o frumoasă întipărire naţională. In biserici, se aflau şi lucruri făcute de meşteri străini, aduse din îndepărtate regiuni cu care ţările noastre ajunseseră în relaţii comerciale, dar erau şi atâtea altele făurite în atelierele mânăstireşti ori chiar în palatul domnesc, de delicate mâni de doamne şi domniţe. Perdeaua de mormânt ţesută de Maria de Mangop ori ţesătura care reprezintă pe domn şi pe doamnă, operă a altei soţii a lui Ştefan cel Mare, Maria fiica lui Radu cel Frumos, arată multă fineţe artistică. Arta ţesăturilor româneşti trebue să fi fost la mare înflorire, dacă a putut să pătrundă şi'n chenarele *Evangheliarului* din 1473 al lui Ştefan cel Mare. Broderiile religioase au avut mai întâi modele bizantine venite direct ori prin arta sârbească, dar mai apoi au primit o întipărire autohtonă. In v. al XV-a, în urma desvoltării atelierelor, unul din cele mai însemnate era la Putna, a putut să se creeze la noi o adevărată şcoală moldovenească de broderie. Din îndepărtate veacuri, ca mărturie a unui gust înaintat, ne-au rămas şi artistice sculpturi în lemn. Uşile bisericii din Snagov, reprezentând Buna Vestire, Evangheliştii şi pe sfinţii Gheorghe şi Dumitru, ne arată ce meşteşugite lucruri se puteau face pe la mijlocul veacului al XV-lea.

Dintre toate artele, s'a desvoltat mai cu seamă pictura, tot sub influenţa Bizanţului. Pentru pictura bisericilor, au trebuit să se întemeeze de timpuriu ateliere naţionale. Modelul era cel bizantin, dar executarea se făcea şi de ai noştri, după ce-au deprins meşteşugul pe lângă zugravi sârbi veniţi la noi. In biserica Sf. Neculai domnesc de la Curtea de Argeş, s'au păstrat şi câteva fresce dinainte de veacul al XV-lea. Christos arătându-se apostolilor şi Cortul mărturisirii, de o delicată compoziţie, şi sfinţii de pe pereţii altarului atrag prin linia portretului, prin gestul plin de spiritualitate, prin fineţea aristocratică a mânii. Haina scânteietoare, amestecul armonios de auriu şi de albastru peste care înfloresc şiruri de cruciuliţe, arată originea bizantină a modelelor. Arta picturii şi a împodobirii bisericilor cu broderii, cu obiecte de aur şi argint ori cu odăjdii pe care lucesc pietre scumpe, ajunge la mare înălţime în vremea lui Ştefan cel Mare, Radu cel Mare

şi Neagoe Basarab, mărturie a dorinţii de a imita Bizanţul dar şi a unui desvoltat simţ al frumosului. Tot ce ni s'a păstrat, ca realizări de artă din aceste îndepărtate vremuri, ne arată că sufletul românesc simţea nevoia de-a se manifesta şi'n forme care să vorbească direct privitorilor, să impresioneze direct pe credinciioşii care îngenunchiau smeriţi în faţa Dumnezeului a cărui învăţătură li era spusă într'o limbă pe care ei n'o înţelegeau întotdeauna.

Activitatea culturală care ni s'a păstrat în scris, pentru a i se înţelege trăsăturile, trebue să fie pusă în legătură şi cu şcoala. Dorinţa de învăţătură a existat, deşi documente prea multe pentru aceasta nu avem. Ştim, bunăoară, că în veacul al XIV-lea studiau şi moldoveni la universitatea din Cracovia. Fiii de Domni şi de nobili dregători, clericii conducători au trecut, fără îndoială, prin şcoala slavonă întemeiată în preajma altarului. Cărţile însă cu literile lor mari şi cu desene uneori foarte complicate, documentele care trebuiau scrise nu numai citeţ dar şi frumos, cereau persoane anume pregătite pentru aceasta. La Neamţ, pe lângă un atelier de pictură în care se străduiau ucenici, a fost şi o şcoală de caligrafie. Călugării caligrafi şi pictori, învăţăceii veniţi să ocupe funcţiile de dieci, de pisari, îşi făceau pregătirea în astfel de şcoli care, lucru firesc, erau puse mai ales în slujba bisericii. Din pătura de jos a poporului, nu vor fi plecat mulţi cu drag de inimă spre aceste şcoli. Ne-au rămas de altfel ştiri care arată că se furau copii de prin sate şi că, după o îndelungă ucenicie în umbra şi tăcerea mânăstirilor, din aceştia se ridicau clerici conducători ai ortodoxiei. Din munca clericilor a reieşit ceeá ce ni s'a transmis ca operă culturală scrisă. In mânăstiri se copiau cărţi religioase, scrieri ascetice şi lucrări apocrife, toate de origină bizantină, şi apoi se răspândeau în lumea celor ce ştiau slavoneşte. Câteva din aceste cărţi sunt de-o înfăţişare atât de îngrijită şi de artistică, încât se vede bine că nu-s făcute pentru public, că-s numai o manifestare de adâncă pietate. Aşa cum era şi'n Bizanţ, împodobirea cărţii religioase a devenit la noi lucru obişnuit. *Evanghelia* scrisă de Nicodim la 1405 e de o rară frumuseţe şi tot astfel *Evanghelia slavo-română* scrisă la Neamţ, în 1429, de Gavril Monahul. Ornamentele de pe feţele începătoare ale celor patru evanghelii ne arată că suntem în faţa unui obiect de artă. Fiecare podoabă reprezintă un tip aparte, armonia de culori e desăvârşită. Portretele evangheliştilor pot sta, ca artă, alături de creaţiile celor mai mari pictori ai lumii. La 1473, Ştefan cel Mare dărueşte M-rei Humorului o *Evanghelie* executată de ieromonahul Nicodim. Miniaturile, chipul frumos al voevodului închinând cartea Maicii Domnului, chenarul de ţesături româneşti, legătura bogată fac din această danie, venită din credinţă şi artă, un adevărat eveniment cultural. Scrierea, împodobirea, legarea se înfăptuesc la noi în mânăstiri; manuscrisele ce ni s'au păstrat din veacul al XV-lea, sunt cele mai frumoase din întreagă această regiune a Europei.

Este interesant că mişcarea culturală slavonă e atât de însemnată, încât avem şi începuturi de creaţie originală în această limbă. Filotei,

fost mare logofăt al lui Mircea cel Bătrân, a scris un polieleu, imn menit să fie cântat în biserică. Gr. Ţamblac, străin de neamul nostru, compune şi rosteşte cuvântări la Suceava, unde a fost presbiter al Mitropoliei. Tot aci a scris, la cererea lui Alexandru cel Bun, *Panegiricul* slavon al Sf. Ioan cel Nou. De la 1403 la 1406, îl aflăm egumen la Neamţ, unde a scris şi a rostit câteva din cele mai frumoase predici ale sale

In Moldova, pe vremea lui Ştefan cel Mare, studiile de slavonie au luat avânt prin străduinţa mitropolitului Teoctist şi a urmaşilor lui. Ţara Românească era şi ea la înălţime. Radu cel Mare a organizat biserica, într'o vreme şi cu ajutorul lui Nifon, patriarhul pe care l-a scăpat din închisoarea constantinopolitană, şi a pregătit astfel strălucirea din epoca lui Neagoe Basarab, acest protector al bisericii ortodoxe din Răsărit şi voevod a cărui faimă a mers până departe la Sf. Munte, în Tesalia, în Macedonia, la Ierusalim. Neagoe, ca şi înaintaşul lui, e ctitor de fundaţii religioase în lumea grecească şi sud-slavă. Astfel, după decăderea statelor ortodoxe dela sudul Dunării, voevozii noştri şi-au dat seama că Ţările române rămăseseră centrul de viaţă religioasă şi că ei trebuiau să continue opera Bazileului din Bizanţ. Spre mânăstiri îndepărtate, spre Athos mai ales, merg manuscrise, ţesături şi broderii artistice, la care, mai târziu, se vor adăoga şi tipărituri. Inţelegem acum ce caracter avea cultura de limbă slavonă la'nceputul veacului al XVI-a. Nu mai era vorba de acea hegemonie care din veacul al XIV-lea se exercitase prin călugări sârbi ori bulgari, ci, acum, limba slavonă, socotită ca limbă a civilizaţiei ortodoxe, ajunge un mijloc de hegemonie a Ţărilor române, în domeniul culturii religioase, asupra ortodoxismului din răsărit şi de la sudul Dunării.

Vechile traduceri şi semnificaţia lor.

In împrejurările pe care le cunoaştem, cultura de limbă slavonă ar fi putut să continue la noi încă îndelungă vreme, fără ca din ea însăşi să iasă vr'un fapt deschizător de neaşteptate perspective. Cea dintâi propagandă la noi, sub forma catolică, n'a ajuns la nici un rezultat cultural înoitor, ba dimpotrivă a făcut să ne aruncăm şi mai mult în strânsoarea slavoniei. In ce împrejurări s'a ajuns la traducerea primelor texte religioase la noi, este o chestiune care-a frământat îndelung istoria noastră literară. Influenţa posibilă din partea bugomilismului, catolicismului, luteranismului ori calvinismului, a fost studiată sub diferitele ei aspecte şi admisă de unii ori alţi cercetători. Este deosebit de interesantă părerea profesorului Şt. Ciobanu că primele noastre traduceri puteau foarte bine să nu fie determinate de factori exteriori, ci să vină ca urmare firească a trezirii instinctului nostru de conservare ca neam, ceea ce-i plauzibil când ne gândim că ele s'au făcut în Ardealul de Nord, tocmai în locuri în care putea fi mai înverşunată ciocnirea între naţionalităţi mânate de interese deosebite.

Totuşi, este primită de cei mai mulţi părerea lui N. Iorga, anume că datorăm primele traduceri mişcării husite Aceasta ar avea meritul

de a constitui o dată istorică în desvoltarea literaturii naţionale, aceasta ar fi avut, de-alungul vremilor, urmări atât de rodnice, încât putem lega de ea, în parte, chiar şi deşteptarea conştiinţei de neam

In 1415, Ioan Huss este ars pe rug, iar împotriva husiţilor încep aspre persecuţii. Adepţii mişcării iau calea pribegiei, ajungând în Ardealul de nord, în Moldova lui Alexandru cel Bun, în Bugeac In Ardeal, organizaţia bisericii ortodoxe nu era destul de puternică, aşa că reforma putea găsi, mai mult decât în alte regiuni româneşti, un sigur teren de activitate. De altfel, răscoala din 1437, în Transilvania lăsată în părăsire de Sigismund, domn cu preocupări şi cu ambiţii în altă parte, este pusă în legătură şi cu husitismul, prin duşmănia ţărănească atât de limpede arătată faţă de preoţii mult prea zeloşi în strângerea de dijme. Incă de pe la jumătaatea veacului al XV-lea, partea nordică dinspre Oradea era câştigată pentru husitism, iar Maramureşul lua cunoştinţă de ideile reformei Aci, în regiunea peste care se întindea puterea lui Ştefan cel Mare, se afla M-rea Peri, unde se crede că a'nceput, cu scop religios şi didactic, munca de traducere a textelor religioase din slavonă în româneşte. Faptul cultural pentru noi este că, prin mişcarea husită care propovăduia serviciul divin în limba poporului, s'a început traducerea textelor religioase în limba naţională şi că, astfel, primele traduceri în româneşte, ca şi acele în ungară şi polonă, se leagă direct de învăţătura celui ars pe rug, fiindca ceruse întoarcerea la o viaţă curată şi simplă, potrivită cu creştinismul din primele veacuri.

E firesc să ne întrebăm, dacă limba noastră n'a fost întrebuinţată şi'n alte texte decât cele maramureşene. In 1481, sultanul Baiazid acorda unor negustori poloni un salv-conduct redactat, se crede, în româneşte. In 1485, Ştefan cel Mare a făcut jurământ de credinţă regelui polon, căruia i s'a tălmăcit textul după un original românesc Pentru viaţa locală şi pentru comerţ trebue să se fi întrebuinţat de cele mai multe ori limba românească, şi înainte de scrisoarea din 1521 a câmpulungeanului Neacşu. In cursul veacului al XVI-lea, documentele de limbă românească sunt tot mai multe.

Traducerile de texte religioase au locul lor în desvoltarea limbii noastre. Evenimentul acesta este însemnat, dacă avem în vedere că, pe de-oparte, limba românească nu avea încă înmlădierea necesară şi era supusă unei frământări care s'o facă în stare să exprime o viaţă a cugetului, şi că, de altăparte, faptul traducerii însemna o reacţiune împotriva caracterului sfânt atribuit mai nainte slavonei. Trebue însă să fim lămuriţi că această reacţiune nu era cumva semnul unei ieşiri din ortodoxie, după cum nu era nici semnul unei conştiinţe naţionale. Ideea de a traduce textele slavone în româneşte era numai de caracter religios. Se simţea nevoia ca învăţătura Domnului să fie înţeleasă. Traducerea lega şi mai mult pe om de religia care nu putea fi decât aceea trecută din neam în neam. Perioada de traduceri în româneşte rămâne stăpânită de acelaşi principiu al ortodoxiei, singurul pe temelia căruia sta unitatea neamului nostru, unul şi acelaşi nu fiindcă vorbea aceeaşi limbă, nu fiindcă reprezenta o ramură

etnică a umanităţii, ci fiindcă aparţinea aceleiaşi biserici ortodoxe.

Traducerile dela sfârşitul veacului al XV-lea ni s'au păstrat în copii din veacul al XVI-lea. Unii filologi sunt de părere că traducerile înseşi sunt aproape din aceeaşi vreme ca şi tipăriturile lui Coresi şi că s'au făcut prin sprijinul oficialităţii săseşti ori ungureşti din a doua jumătate a veacului al XVI-lea. Nu se ţine deci seamă de toată propaganda husită din veacul al XV-lea şi de mai pe urmă, deşi se ştie că însuşi Alexandru cel Bun a dat adăpost pribegilor husiţi. Ne putem întreba, pe drept cuvânt, de ce nu apar astfel de traduceri în regiunea de sud a Ardealului, în jurul Braşovului, bunăoară, unde de asemenea s'a făcut propagandă reformată, chiar sub conducerea lui Honterus pe care-l găsim aci încă din 1533. De ce nu apar în această regiune şi cele dintâi texte apocrife în traducere românească? Nu e desigur o întâmplare că toate aceste traduceri, într'o românească întipărită de caracteristice maramureşene şi bihorene, au apărut tocmai în regiunea de nord, în apropierea Boemiei, devenită centru de nouă viaţă religioasă.

Textele care ni s'au păstrat, sunt scrise cu caractere cirilice, pătrunse la noi încă din veacul al XIV-lea şi primite de biserică şi de oficialitate, în urma influenţei sud-dunărene, mai întâi în Ţara Românească şi apoi în Moldova. *Psaltirea Scheiană* cuprinde toţi psalmii şi câteva alte cântări religioase. Copia ce ni s'a păstrat e făcută după un text mai vechiu şi la munca de transcriere au luat parte mai mulţi. Traducerea e după slavonă şi urmează adesea topica limbii din textul original, totuşi nu lipseşte preocuparea, poate instinctivă, de claritate. Felul cum e aşezat verbul în propoziţie, arată şi o consecvenţă stilistică. Avem în această veche traducere şi locuri unde se vede că traducătorul a trăit textul şi că i-a redat din suflul lui lăuntric. Când citim: „Domnul lumira mea şi spăsitoriul meu, de cire mă temu? Domnul scut vieaţei meale, de cire mă spământ?" sau: „Auzi, Doamne, glasul rugăciuriei meale cându rogu-mă cătră tire, cându tinzu mărule meale cătră băseareca sfântă a Ta. Nu trage mere cu păcătoşii şi cu făcătorii fără leage nu piarde mere..." înţelegem că smeritul părinte, aplecat asupra textului, a căutat o formă cât mai firească pentru imnul plin de supunere faţă de puterea de sus. Fără îndoială, însă, au rămas multe slavonisme în ţesătura textului, iar sintaxa greoaie face din unele pasagii o enigmă pentru cei ce nu cunosc vechea noastră limbă.

Textul numit *Codicele Voroneţean* a fost găsit de un învăţat român la M-rea Voroneţ în 1871. Cuprinde Faptele Apostolilor cap. 18—28, Epistola Sf. Apostol Iacob, Epistolele I şi II ale Sf. Apostol Petru. Desigur că a fost tradusă şi partea dela început a Faptelor, dar s'a pierdut. Limba, mai greoaie decât în *Psaltirea Scheiană*, e aceea de acum mai bine de patru veacuri. Din *Psaltirea Voroneţeană*, avem numai o parte, dela psalmul LXXVII înainte, şi aceasta cu multe lacune. Limba traducerii e asemănătoare cu aceea din *Psaltirea Scheiană*, amândouă lucrările pot fi, deci, copii după acelaşi original mai vechiu.

In *Psaltirea Hurmuzachi*, limba e mai puţin arhaică, textul e

tot rotacizant, dar, lucru important, avem a face cu o traducere nouă.

Limba textelor maramureşene este în general omogenă şi se înfăţişează cu anumite particularităţi lexicale, morfologice şi sintactice. In toate găsim rotacismul de forma *r* sau de cea de transiţie *nr*. Complementul drept nu are prepoziţie. *U* final, *l* înmuiat, *n* înmuiat, condiţionalul cu *să*, *dz* înainte de trecerea lui *d* la *z*, sunt fenomene obişnuite. Lexicul are particularităţi interesante. Cum e şi firesc, în ţesătura limbii române au pătruns slavonisme şi ungurisme, dar se păstrează şi multe cuvinte mai apropiate decât azi de tulpina latină, multe cuvinte de asemeni care nu se mai află în limba actuală, deşi sunt de origine latină: e=şi, deşiderat=plângere, iuo=unde, meserearea=mila. Toate acestea au interesul lor filologic, dar, pentru istoria literaturii, însemnătatea traducerilor maramureşene stă în deschiderea unui drum nou şi'n lucrarea limbii, pentru a o face capabilă să îmbrace fondul sufletesc al textului original. In această direcţie se va continua munca în deceniile ce urmează.

Tipografia de limbă slavonă.

Inceputul veacului al XVI-lea este dominat de figura lui Ştefan cel Mare în Moldova, a lui Radu cel Mare în Ţara Românească. In mânăstirile celor două principate se continuă munca culturală din veacul trecut. Urmaşii lui Ştefan şi Radu, câţiva Domni de mare curaj, ţin piept Turcilor, totuşi influenţa acestora ajunge tot mai puternică după Ştefăniţă din Moldova şi Radu dela Afumaţi din celălalt principat românesc. Incetul cu încetul, domniile din cele două ţări sunt tot mai mult la bunul plac al Turcilor. Se merge spre prăbuşire până spre sfârşitul veacului, când, ca o svâcnire de viaţă nouă, începe uimitoarea epopee a lui Mihai Viteazul. Transilvania acestui început de veac e într'o stare nenorocită din punct de vedere politic şi social. La 1514, ţara e sguduită de o răscoală ţărănească a cărei înăbuşire sângeroasă îi aduce slăbirea şi pregăteşte dezastrul dela Mohaci, când puterea turcească se întinde şi asupra Ungariei.

Dacă, din punct de vedere politic, veacul al XVI-lea este pentru principatele noastre un mare pas înapoi, din punct de vedere cultural se fac lucruri cu care ne putem mândri. In Ţara Românească şi'n Transilvania, avem o activitate nouă care-i bogată în roade.

Odată cu apăsarea Turcilor asupra populaţiei, dela sudul Dunării, începuseră să treacă la noi călugări şi fruntaşi ai vieţii slave care-au pornit activitatea mânăstirească şi cărturărească dela nordul fluviului. O apăsare la fel, la începutul veacului al XVI-lea, întăreşte cultura slavonă, prin desvoltarea tipografiei. Slavii sud-dunăreni s'au bucurat de invenţia tiparului prin cărţile ce le veneau din Veneţia. Mai apoi, s'a înfiinţat tipografia din Cetine unde apar diferite lucrări sub conducerea lui Macarie. Nu ştim în ce împrejjurări a isbutit Radu cel Mare să pornească o tipografie, dar când, din pricina persecuţiei turceşti şi a plecării în pribegie a lui Gheorghe Ţernoevici, Macarie vine la noi, găseşte unde să-şi continue munca din patrie. Primele lucrări tipărite, nici nu se putea altfel, au fost în limba slavonă. Literile, frontispiciile, înfloriturile se făceau din lemn aci la

noi, după modelele care se găseau în manuscrisele slavone de prin mânăstiri.

Chiar în vremea lui Radu cel Mare, Macarie tipăreşte o lucrare care-a apărut numai în 1508, la începutul domniei lui Mihnea. Este *Liturghierul*, tipărit pe hârtie groasă şi cu litere în negru şi roşu. Peste doi ani, Macarie tipăreşte un *Octoih*, după un manuscris din mânăstirile noastre. Prima lucrare e mai bogată în podoabe. Un frumos frontispiciu se termină în cruce, spre care se apleacă flori ornamentale din colţurile de sus, pe când din cele de jos se ridică vertical şi îmbrăţişează compoziţia câte-o floare împodobită cu cununa domnească. Un alt frontispiciu, mai complicat şi mai măestrit închide în mijloc stema ţării.

Neagoe Basarab

In 1512, apare cea mai frumoasă lucrare a lui Macarie, *Evangheliarul*, numit al lui Neagoe Basarab. Este ceva unic în felul său. Lucrarea-i tipărită cu negru şi roşu, iniţialele au şi podoabe noi pe lângă cele folosite mai nainte de *Liturghier*. Ceea ce arată gustul pentru lux şi artă al domnitorului, e că'n afară de exemplarele obişnuite s"au tipărit unele şi pe pergament, cu pagină mai mare şi cu mai multe podoabe. Epilogul arată că, la lucrare, s'a străduit „întru Christos rob" călugărul Macarie. Cartea a avut un renume care-a trecut de hotarele principatului, căci a servit de model unui evanghelier tipărit patru decenii mai târziu în Belgradul Serbiei.

Imprejurările politice dela hotare şi luptele pentru domnie între urmaşii slabi ai lui Neagoe fac să înceteze activitatea tipografică începută atât de frumos. Trec treizeci şi ceva de ani până când alt sârb, Dimitrie Liubavici, venit la noi tot din pricina asupririi turceşti, reia munca lui Macarie. La Târgovişte apare, în 1545, un *Molitvenic* cu alese podoabe la care, cu matriţele lui Dimitrie Liubavici, îşi pune munca „mai micul dintre sfinţii călugări" Moisi. Este vremea când cuvântul sârboaicei Elena, soţia lui Petru Rareş şi mamă a Doamnei Chiajna, are multă greutate. Legăturile de familie între domnii celor două principate sunt un element de unitate politică, dar au urmări şi în domeniul cultural. Numai astfel ne putem explica faptul că'n 1547 apare, la Târgovişte, un *Apostol* în exemplare şi pentru Iliaş Rareş din Moldova, şi pentru Mircea Ciobanul din Ţara Românească, deosebindu-se între ele numai prin prefeţe şi steme. Liubavici este ajutat la această tiparitura de doi ucenici români, Oprea şi Petre. E înduioşătoare umilinţa creştină a drept credincioşilor muncitori „Rugam pe toţi care o vor citi sau copia, dacă va fi ceva greşit, în numele iubirii către Christos să îndrepteze, iar pe noi cei ce am muncit să ne binecuvinteze şi să nu ne blesteme; pentrucă n'a scris Sfântul Duh, nici înger, ci mâna păcătoasă şi muritoare, spirit desperat, nefericit şi păcătos". E o rugăminte care acum apare

în limbă slavă, dar va reveni şi'n româneşte, în forme asemănătoare, în pioasele cărţi la care se lucra mai mult din suflet decât din interes.

La mijlocul veacului, apare, exact nu se ştie în ce tipografie din Ţările Române, un *Triod-Penticostar* cu artistice gravuri care ocupă câte-o pagină întreagă. Patima Mântuitorului, Arătarea lui Christos înaintea Mariei dau pe faţă un neobişnuit simţ artistic în liniile şi proporţiile desenului. In aceeaşi vreme, se răspândeau în ţară şi cărţi religioase venite din Veneţia, unde se închinase folositorului meşteşug al tiparului sârbul Bojidar Vucovici ai cărui ucenici au fost Liubavici, un nepot al său, şi Moisi călugărul.

Diaconul Coresi. Alţi tipografi ai vremii.

In a doua jumătate a veacului, activitatea tipografică e din cele mai interesante şi-i înlesnită de stări de lucruri pe care trebue să le cunoaştem.

Saşii şi Ungurii sunt atraşi la reformă. Saşi care ascultaseră la Wittenberg lecţiile lui Luther, se întorc în Ardeal cu hotărîrea de a trece şi altora noile idei. La Braşov, Honterus, scriitor şi propagandist dibaciu, răspândeşte ideea că serviciul religios trebue să se facă în limba poporului. Cu scop de propagandă religioasă, ia naştere la Braşov o tipografie pentru cărţi în limba germană. In legătură cu propaganda luterană trebue puse unele tipărituri care se fac la Sibiu, Braşov, Orăştie. Prefacere după texte mai vechi este catehismul luteran din 1544, apărut la Sibiu, ca şi cel din 1559 la Braşov; după unul din acestea popa Grigore din Măhaci a făcut copia care ni s'a păstrat sub numele de *Intrebare creştinească*.

Ungurii primesc reforma calvină în 1564 şi, la fel cu Saşii, încearcă să atragă pe Români. Ei caută chiar să impună Românilor o organizare bisericească potrivită cu ideile calvine. După alegerea ca episcop a lui Gheorghe de Sângeorz, sinodul hotărăşte în 1567 introducerea limbii române în biserică. Pavel Tordaş, noul episcop, merge mai departe, caută să îndepărteze din serviciul religios tot ce credea că nu are la bază Sf. Scriptură şi, la 1570, trece la ameninţarea cu îndepărtarea din funcţie a preoţilor care nu voiau să slujească în româneşte.

Pe când aceasta era situaţia în Ardeal, e bine să amintim că'n Ţara Românească nu s'a făcut nici o încercare de-a îndepărta poporul dela tradiţie. In Moldova, însă, Iacob Eraclit Despotul, prin şcoala de caracter occidental înfiinţată în 1560 la Cotnari, unde se afla o colonie de Saşi protestanţi, urmărea întemeierea la noi a unui centru de propagandă luterană. Şcoala, la care Domnul voia să aducă profesori de seamă care ar fi pornit, poate, şi un curent de renaştere culturală la noi, s'a prăbuşit odată cu celelalte planuri şi visuri, în faţa buzduganului lui Tomşa.

In aceste împrejurări, începe activitatea din a doua jumătate a veacului prin Coresi, diaconul despre a cărui viaţă avem puţine date sigure, dar despre care se poate afirma cu multă probabilitate că era de origine român. Numele lui Coresi a rămas legat de câteva ti-

părituri româneşti de mare însemnătate pentru cultura noastră, dar şi de cărţi tipărite în slavoneşte, potrivit cu starea de lucruri de mai nainte. In 1557, pe vremea domniei Isabelei şi a fiului ei Ioan Sigismund, apare la Braşov un *Octoih mic* în slavonă, urmat până în 1583 de alte lucrări în aceeaşi limbă. Frumoase tipărituri sunt *Octoihul* din 1574 şi *Triodul* din 1578, făcute din porunca lui Alexandru Voevod, fiul lui Mircea Ciobanul, în urma constatării că'n ţară se împuţinaseră cărţile bisericeşti. *Sbornicul* din 1580 apare prin râvna lui Ghenadie, mitropolitul Ardealului. Epilogul cuprinde umila mărturie a tipografului: „m'am ostenit cu această scriere eu păcătosul şi ticălosul ce mă numesc între oameni Coresi diaconul".

Cele mai multe din tipăriturile slavone ale lui Coresi au apărut, cum era şi firesc, la Târgovişte. Centrul curentului înoitor este însă Braşovul, şi numai prin ce ne-a dat în această direcţie şi-a câştigat Coresi un loc în desvoltarea culturii româneşti. *Intrebarea creştinească* din 1559 este un catehism compilat după mai multe isvoare. *Evangheliarul* din 1561 s'a tipărit cu ajutorul judelui Iohannes Benkner care mărturiseşte în epilog că a avut „jelanie" pentru cărţile creştineşti. Pe baza cuvintelor Apostolului Pavel către Corinteni, se susţine că serviciul religios trebue să se facă în limba poporului. Argumentul acesta va fi reluat adesea în cursul veacului, va aduce pătrunderea, încetul cu încetul, a limbii noastre în biserică mai întâi, în alte domenii mai pe urmă şi va înviora întreaga viaţă culturală. Totuşi acelaşi Benkner, urmărind şi scopuri materiale, a sprijinit apariţia *Evangheliarului* slavon din 1562, retipărire a lucrării din 1512 a lui Macarie.

Apostolul din 1563, cu un text deosebit, de cel din *Codicele Voroneţean*, este urmat de *Cazania* şi *Molitvenicul* din 1564. Amândouă lucrările din urmă sunt în slujba propagandei calvine. Se susţine ce-i drept naţionalizarea serviciului religios, dar totodată cultul sfinţilor este înfăţişat ca o erezie. Tot la Braşov, apar Psaltirile din 1568 şi 1570. Pentru progresul ideii de românizare a serviciului divin, este interesant epilogul *Psaltirii* din 1570, în care, sprijinindu-se pe cuvintele Mântuitorului, se susţine cartea religioasă în limba neamului: „că întru beseareacă mai vârtos cinci cuvinte cu înţelesul mieu să grăesc ca şi alalţi să învăţ, decât untunearec de cuvinte neînţelease într'alte limbi". *Cartea cu învăţătură*, cazania din 1581, este cea mai însemnată dintre tipăriturile lui Coresi. Din prefaţă, cunoaştem rolul mitropolitului Serafim din Ţara Românească, pentru ca textul slavon să ajungă la mitropolitul Ardealului şi apoi în mâinile lui Coresi şi ale preoţilor dela biserica Scheilor. Scopul cărţii e limpede: „ca să fie mai lesne şi mai uşor a ceti şi a înţeleage pentru oamenii ceia proştii". Lucrările lui Coresi sunt, în bună parte, o urmare a propagandei reformate. Străinii care încurajau tipăriturile româneşti voiau, în afară de câştigul material, să strecoare în sufletul Românilor idei nepotrivite cu ortodoxia. Lucrările în româneşte ale lui Coresi erau de aceea privite cu neîncredere. Aci stă desigur pricina pentru care Coresi a tipărit în amândouă limbile,

slavonă şi română, *Psaltirea* din 1577 şi *Evangheliarul* din 1580. Drept credincioşii aveau astfel mijlocul de-a se convinge că diaconul tipograf nu s'a abătut dela adevăratul text sfânt.

Insemnătatea tipăriturilor româneşti ale lui Coresi e deosebit de mare. Mai întâi, însăşi ideea de-a se tipări cărţi româneşti trebuia să dea roade în viitor. N'a scânteiat în mintea lui Coresi dintru început, dar prin el a fost pusă în aplicare. Rolul lui Coresi, în formarea conştiinţei că putem avea literatură religioasă în limba noastră, este asemenea cu acela pe care, două veacuri şi jumătate mai târziu, îl are Lazăr în formarea convingerii că ştiinţa şi filosofia pot fi predate şi'n româneşte. Cărţile lui Coresi cu prefeţele în care se arăta că poporul trebue să înţeleagă cuvântul Domnului, au răspândit cea mai deseamă idee înoitoare a veacului al XVI-lea. După ce prinde la Braşov şi împrejurimi, curentul de românizare a serviciului religios pătrunde şi'n îndepărtate centre de viaţă mânăstirească. Astfel la Mânăstirea Bistriţa din Oltenia veneau cărţi dela Braşov şi creiau atmosfera românească în care avea să se formeze Teofil, viitorul mitropolit din vremea lui Matei Basarab şi sprijinitorul cărţii în limba neamului.

Coresi a adus prefaceri manuscriselor mai vechi pe care le-a tipărit. A îndepărtat rotacismul, a schimbat în multe locuri vocabularul, a lăsat la o parte fonetisme particulare regiunii maramureşene. Un lucru însă l-a respectat: topica frazei, aşa cum e în vechile texte. In *Psaltirea Scheiană* găsim: „Pără cându, Doamne, uiţi-me pără în cumplit? Pără cându întorci faţa ta de mere? Pără cându puniu sfeature în sufletul mieu, dureare întru înrema mea zua şi noaptea". Coresi preface astfel în *Psaltirile* din 1570 şi 1577: „Până cându, Doamne, uiţi-mă până în sfârşit? Până cându întorci faţa ta de mine? Până cându poiu sfeature în sufletulu mieu, dureare într'inema mea zioa şi noaptea?"

E în lucrările lui Coresi o statornicie în atitudine, care nu-i fără tâlc. Textul *Psaltirii* din 1577 este exact acela din 1570. Textele evanghelice din *Evangheliarul* tipărit în 1561 trec numai cu uşoare prefaceri în citatele din *Cazanii* şi-şi păstrează caracterul lor arhaic. Poate că în aceasta nu e numai lipsa de timp pentru a aduce schimbări. Coresi a văzut desigur că limba textelor slavone nu se schimba dela o ediţie la alta. De ce să nu-i fi venit în minte că şi textele religioase româneşti trebuiau, pe cât se putea, să ajungă la o formă definitivă? Limba, supusă de Coresi unei încercări de definitivare, a trecut din biserică în biserică, prin cartea tipărită, şi s'a răspândit cu înfăţişarea ei coresiană. Această înfăţişare se menţine până târziu: *Evanghelia cu învăţătură* din Alba-Iulia 1641 nu e decât o retipărire a *Cărţii cu învăţătură* din 1581. Imprejurările dela sfârşitul veacului al XVI-lea şi din primele decenii ale veacului următor au fost foarte neprielnice muncii de traducere şi tipărire, şi astfel lucrările lui Coresi au trebuit să capete tot mai multă preţuire, fiind singurele care mai puteau fi folosite în biserici. Peste o jumătate de veac, aşa dar, şi-a avut dominaţia ei limba fixată prin munca

de tipărire a harnicului diacon. Aci e şi însemnătatea naţională a operei lui Coresi. S'a răspândit prin el limba vorbită între Târgovişte şi Braşov, destinată să fie temelia limbii noastre literare. In scrierile lui Coresi se păstrează caracterul arhaic din vechile texte, dar era firesc să fie aşa. Instinctiv dreptcredinciosul socoate că textul religios nu trebue să se îndepărteze de la formele tradiţionale şi că sfinţenia-i ortodoxă stă şi în faptul că e cât mai statornic acelaşi.

In afară însă de textele care-şi păstrează caracterul arhaic în ce priveşte o parte din vocabular şi topica frazei, avem şi altele care ne arată la Coresi încercarea de-a se apropia de naturalul limbii vorbite şi nuanţate după împrejurări şi după fondul sufletesc exprimat. Epilogul la *Psaltirea* din 1570, predoslovia la *Cartea cu învăţătură* din 1581 sunt dovada unei limbi smulsă de sub tirania textului slavon. Dar chiar în comentariile care însoţesc textele evanghelice din *Cartea cu învăţătură*, deşi sunt numai traduceri după un patriarh grec din prima jumătate a veacului al XIV-lea, avem triumful naturaleţei în limba vorbită care se înmlădiază după realitatea sufletească. Înfiorarea în faţa pedepselor nesfârşite care aşteaptă pe cei păcătoşi, frământarea comunicativă când se arată zădărnicia comorilor adunate pe pământ, îmbierea cucernică spre cunoaşterea lui Dumnezeu, suflul larg şi plin de căldură în exprimarea sfaturilor pentru viaţa de pe pământ, lirismul în legătura cu înoirea firii, odată cu venirea primăverii, accentul convingător şi oratoric menit să impresioneze, toate ne arată ce modulaţii poate căpăta fraza românească, prin munca lui Coresi şi a colaboratorilor lui din Scheii Braşovului Nu mai puţin interesant e însăşi vocabularul întrebuinţat de Coresi. *Cartea cu învăţătură* ne arată contopirea unui vocabular de diferite origini, dar şi încercarea de înoire a limbii prin expresii care ar fi putut să rămână. Avem aci forma populară: *ai* (ani), forme curat latine ca origine: cură-vor (vor curge), învise (învie), despuitoriul stăpânitorul), e (şi) fămeae (familie), dar alături de ele slavonisme care au dispărut: ugodnici (plăcuţi), blagodărind (mulţumind) şi altele Ici şi colo câte-un ungurism ca „hitlenie", ori câte-un cuvânt compus după modelul textelor mai vechi. Avem şi cuvinte ca: mâlcomişare, părearnic, camatnic, simţiturie, asupriturie, care ne dau pe faţă anumite procedee de îmbogăţire a expresiei literare

Coresi a avut şi discipoli: pe însuşi fiul său Şerban şi pe Marien diacul. Lor le datorăm apariţia în 1582, la Orăştie, a *Paliei,* cuprinzând din Vechiul Testament *Facerea* şi *Eşirea.* Traducerea, chiar dacă se va fi avut înainte şi texte ebraice, greceşti şi sârbeşti, a fost făcută după versiunea ungurească a lui Gaspar Heltai din 1551. Lucrarea e de Mihai Tordaşi, episcop al „Românilor", ajutat de câţiva preoţi din Caransebeş şi Lugoş, atraşi de calvinism. Prin claritatea limbii, e un însemnat monument literar al vremii. Este de deosebit interes întrebuinţarea cuvântului „român" pentru desemnarea colectivităţii noastre etnice: „că văzum cum toate limbele au şi înfluresc întru cuvântele slăvite a lui Dumnezeu, numai noi românii

pre limbă nu avem; pentru aceea cu mare muncă scoasem den limbă jidovească şi grecească şi sărbească pre limbă românească..."

Diacul Lorinţ răspândeşte, prin tipărituri, cartea slavonă, tocmai în epoca coresiană A tipărit un *Evangheliar* în 1570, un alt *Evangheliar* la Alba-Iulia în 1579 şi se crede că i s'ar mai putea atribui şi alte lucrări. Activitatea lui poate avea însemnătate religioasă, dovedind o accentuare a atenţiei pentru textul slavon, singurul socotit autentic, dar pentru cultura noastră ea nu e decât o încercare de opunere faţă de curentul de răspândire a cărţilor religioase în româneşte.

Din Antologhion slavonesc, 1643.

ISTORIOGRAFIA IN V. AL XV-a ŞI AL XVI-a

Inceputurile istoriografiei. In mănăstirile noastre se făceau pomelnice în legătură cu domnii ţării şi familiile lor, dar nu aci e punctul de plecare pentru lucrări mai ample. Literatura bizantină e bogată în aşa zisele hronografe, rezumate de istorie universală, care s'au răspândit la Slavii din sudul Dunării şi apoi, prin aceştia, au ajuns şi la noi. Traducerile slavone s'au completat cu ştiri despre ţările noastre şi au constituit începutul istoriografiei româneşti de limbă slavonă. La Putna, Bistriţa, Slatina s'au scris anale privitoare la istoria Moldovei, în vremea lui Alexandru cel Bun, Ştefan cel Mare, Ştefăniţă, Petru Rareş, Al. Lăpuşneanu.

Cronica cea mai veche pe care o cunoaştem până azi e aceea care ni s'a păstrat în biblioteca de stat din München, sub forma unei copii germane făcută de Schedel, fizician şi istoric de la începutul veacului al XVI-lea. Dornic să cunoască mai de-aproape istoria unui domn faimos, la sfârşitul veacului al XV-lea, prin luptele victorioase cu Turcii şi cu Polonii, Schedel şi-a procurat, probabil în traducere latină, o cronică slavonă scrisă la curtea lui Ştefan cel Mare şi care, apoi, s'a tradus, poate chiar de umanistul german, în limba care ne-a transmis-o până azi. Găsim aci ştiri despre epoca lui Ştefan înainte de 1499, unele asemănătoare cu cele din *Letopiseţul dela Bistriţa*, altele însă noi şi, prin aceasta, de mare interes.

Letopiseţul dela Bistriţa (1359—1506) cuprinde istoria Moldovei dela descălecatul lui Dragoş, arată pe scurt şi cronologic Domnii şi evenimentele istorice şi, odată cu domnia lui Alexandru cel Bun,

se lărgeşte ca orizont şi ca atenţie dată întâmplărilor. Prin felul cum este scris, acest letopiseţ interesează şi literatura. Găsim pretutindeni acel spirit religios pe care l-am întâlnit în scrierile bisericeşti, unde era la locul lui. Astfel când Matei Corvin e învins la Baia, cronicarul scrie că „se împlini voinţa lui Dumnezeu" şi că pe duşmani „îi dete Dumnezeu în mâinile lui Ştefan şi ale oştirii sale". Nota religioasă, caracteristică hronografelor bizantine, apare şi atunci când se vorbeşte despre lupta dela Soci ori aceea dela Vaslui unde „biruise Domnul limbile păgâne cu mâna robului său Ioan Ştefan Voevod'". Se poate deduce că lucrarea este scrisă de un român, din felul cum se vorbeşte despre unele întâmplări. Astfel, în descrierea luptei nenorocoase dela Valea Albă, e puternică înduioşarea scriitorului faţă de moartea vitejilor moldoveni, e impresionant sentimentul de solidaritate în cuget cu creştinii. Pentru autor, Muntenii sunt „păgâni", nu fiindcă n'au luptat alături de fraţii lor, ci fiindcă au fost împotriva creştinilor. In indignarea autorului isbucneşte conştiinţa creştină, nu aceea de neam. La povestirea morţii lui Ştefan, se pomeneşte iarna grea „precum nu fusese niciodată", ploile şi potoapele din acel an, întâmplări rău prevestitoare pe care Gr. Ureche nu le va trece cu vederea.

Trebue să credem că istoriografia de limba slavonă era valoroasă la sfârşitul veacului al XV-lea şi la începutul celui următor.

La Mânăstirile din Moldova era o mare activitate cărturărească, datorită desigur şi mitropolitului Teoctist, harnicul colaborator al lui Ştefan în opera de ridicare culturală a ţării Imboldul primit de istoriografie, în această epocă, are ca urmare avântul din cursul veacului al XVI-lea şi aducerea Moldovei pe primul plan în acest domeniu, tot aşa cum Ţara Românească îşi căpătase locul de frunte prin literatura religioasă.

Macarie. Eftimie. Azarie. Macarie, fost egumen la Mânăstirea Neamţ şi episcop de Roman, ne-a lăsat o cronică slavonă despre domnia lui Petru Rareş, din îndemnul căruia şi-a pornit lucrarea. Poate că ambiţia Doamnei Elena şi ocrotirea acesteia, pentru cartea slavonă, să fi avut şi ele rolul lor. Inainte de-a ajunge la domnia lui Petru Rareş, cronicarul ne arată pe scurt evenimentele de după moartea lui Ştefan cel Mare şi din timpul lui Bogdan şi Ştefăniţă. Domnia lui Petru Rareş ni-i povestită pe larg cu luptele purtate împotriva Secuilor, Polonilor, Turcilor, cu plecarea domnitorului la Constantinopol şi revenirea la tron. In câteva cuvinte aflăm moartea şi înmormântarea lui Rareş la Pobrata, şi apoi cronicarul se ocupă cu domnia lui Iliaş Turcitul şi a lui Ştefan Rareş. Nu avem a face cu o lucrare ieşită din spirit ştiinţific, pretutindeni e părtinire pentru Rareş şi duşmănie faţă de potrivnicii acestuia. Faptele povestite sunt un prilej de meditaţie pentru autor. Şi filosofarea în legătură cu evenimentele, şi descrierile, cum este aceea a fugii lui Rareş prin păduri sălbatice, ar fi interesante dacă ar reieşi dintr'un talent original. Macarie însă a luat părţi întregi din cronica lui Manasse pe care

a cunoscut-o în traducere slavă, şi le-a adaptat, în mod naiv, la persoane şi întâmplări de altă natură.

Cronica lui Macarie este continuată de ucenicul său Eftimie, care scrie din porunca lui Alexandru Lăpuşneanu. Fost egumen la Neamţ, mai târziu episcop în Ardeal, Eftimie merită atenţie prin faptul că se deosebeşte de Macarie. El nu se lasă ispitit de înflori-turile stilistice de împrumut, deşi va fi cunoscut şi el opera lui Manasse. Lucrarea cuprinde evenimentele de după Petru Rareş, domnia lui Iliaş care s'a lăsat atras la legea turcească şi s'a înconjurat de sfătuitori păgâni: „ca într'o undiţă amăgitoare s''au prins fără de mintele Iliaş''. Domnia lui Ştefan cel tânăr, domn desfrânat şi crud, ni-i povestită cu multe amănunte impresionante. La adresa lui Lăpuşneanu, cronica are numai laude. Noi cunoaştem pe acest domn prin paginile romantice care i-au deformat figura Imaginaţia romantică a creat un tip deosebit mult de acela care reiese din documente. Lăpuşneanu apare, mai ales în prima lui domnie, ca un om cu orizont larg, cu cunoştinţe artistice şi cu grijă pentru ortodoxie. E un domn preocupat chiar şi de economia ţării, căci, pentru desvoltarea meşteşugurilor, trimite tineri ca să-şi facă practică în oraşele săseşti. Pentru Eftimie, Lăpuşneanu este „cel Viteaz şi Nou'', ba odată şi „cel Bun''. Şi cronica lui Eftimie e întipărită de spirit religios, iar pe alocuri de-o naivitate şi o credinţă superstiţioasă care nu-s fără de farmec bătrânesc.

Azarie este din şcoala lui Macarie. E cronograful lui Petru Şchiopul, până la a cărui domnie reia pe scurt povestirile predecesorilor. Partea proprie a cronicarului este povestirea faptelor până la 1574, a doua domnie a lui Petru Şchiopul. Date însemnate în legătură cu domnia lui Iacob Eraclit şi a lui Ştefan Tomşa, înfăţişarea lui Ioan Vodă cel Cumplit, ca tiran crud şi lacom, şi a trădătorului Golia, cu cuvinte de laudă, portretul lui Lăpuşneanu ca al unui domn care a luptat pentru ortodoxie şi a înfrânt propaganda luterană din ţară, ne arată la cronicar o minte care interpretează în felul ei evenimentele, dar şi oarecare dibăcie în expunere. Faptele istorice, şi aci e nota comună a tuturor acestor cronicari, sunt privite ca semn al puterii lui Dumnezeu. Puterea dumnezeească l-a învins pe Despot, ea l-a ajutat pe Lăpuşneanu în biruinţa contra ereziei luterane. Cronicarul găseşte cuvinte împodobite pentru a arăta sentimentele lui de drept credincios: „Şi se stinse tăciunele ce răspândea fumul credinţei cele rele şi se ascunse iarna întunecată a necuraţilor luterani, şi înflori primăvara aducătoare de tot soiul de bucurii, înţeleg de buna stare a bisericilor, şi, în locul valurilor, se arăta zâmbind linişte a''. Procedeele şi valorile stilistice ale lui Manasse sunt puse la contribuţie, totuşi nu se poate nega că Azarie arată dibăcie în întrebuinţarea lor.

Un cronicar de mai mică însemnătate este Isaia, ucenic al lui Eftimie. La copii după cronici slavone, el adaogă o *Povestire în scurt despre domnii moldoveneşti*, pornind în ea dela vechile anale.

Toată această istoriografie de limbă slavonă ne interesează nu

numai prin bogăţia faptelor în legătură cu o mare epocă din trecutul Moldovei. Deşi scrise în limbă străină, lucrările lasă să se vadă idei, sentimente, credinţe care sunt ale Românilor din acea vreme. Şi istoriografia, ca şi literatura religioasă, este întipărită de un suflu ortodox sincer şi plin de putere. Ceea ce-i măreşte încă însemnătatea este că Grigore Ureche, cel dintâi cronicar de limbă română, s'a folosit de ea în letopiseţul care reprezintă un mare pas înainte. In general, se crede că Moldova, în ce priveşte istoriografia, a ajuns superioară Ţării Româneşti numai din pricina contactului cu cultura din Polonia. Dar dacă privim lucrurile mai de-aproape, vedem că, încă dela sfârşitul veacului al XV-lea, Moldova are o producţie frumoasă de cronice.

Trebue să ne gândim la imboldul dat de marele voevod care-i hotăra destinele, dar şi la anumite însuşiri specifice pe care Moldovenii nu le-au desminţit nici mai târziu şi nici în vremile noastre.

Invăţăturile lui Neagoe.

Dacă trecem la viaţa culturală din Ţara Românească, nu putem vorbi de o istoriografie în felul celei pe care ne-a dat-o Moldova Apar şi aci lucrări, unele mai mult ori mai puţin istorice, în legătură cu starea morală, socială şi politică a epocei.

O lucrare despre care s'a scris mult, fără să se fi ajuns la o părere sigură în ce priveşte paternitatea ei, este aceea cunoscută sub numele de *Invăţăturile lui Neagoe către fiul său Teodosie* Se crede de unii că avem de a face cu o compilaţie după texte bizantine, se susţine de alţii că accentul de sinceritate şi aluzia la stări de lucruri pe care numai un domn le putea cunoaşte, ne îndeamnă să vedem în Neagoe un adevărat scriitor. Când ne gândim însă la dibăcia cu care Azarie a adaptat la istoria noastră texte din Manasse, nu ni se pare cu neputinţă o adaptare tot atât de iscusită, de cele mai multe ori, pe care s'o fi săvârşit cineva în legătură cu un domn a cărui evlavie şi cuminţenie a lăsat o amintire neîntunecată de vreme.

Lucrarea ni s'a păstrat în limba slavonă, într'o formă mai amplificată decât aceea descoperită în biblioteci străine; o traducere românească s'a făcut numai mai târziu. Şi *Invăţăturile lui Neagoe* sunt străbătute de spirit religios, frazele iau accent de psalm când se vorbeşte de măreţia lui Dumnezeu. Sfaturi frumoase şi înţelepte se găsesc printre pagini de compilaţie, în adevăr prea vădită, din diferite scrieri morale şi religioase. Indemnurile la cinstirea icoanelor şi la dreapta credinţă sunt călduroase. Ici şi colo textul e o adevărată rugăciune religioasă. Paginile cele mai mişcătoare sunt însă de sigur acele în care se evocă chinurile şi grijile mamei şi se plânge, cu o durere care nu cunoaşte uitare ori resemnare, moartea copilului Petru.

Scrierea cuprinde părţi de adevărat tratat de educaţie pentru un fiu de domn. Aci apare şi sfatul care nu putea veni decât din partea unuia care cunoştea experienţa trecutului nostru istoric: „iar din ţara voastră să nu ieşiţi, ci să şedeţi cu dânşii în hotarele voastre, în niscare locuri ascunse şi de taină, unde vor fi prieteni de-ai

voştri buni şi adevăraţi, că vrăjmaşii voştri, care vor fi venit asupra voastră, nu vor putea şedea mult în ţară, ci se vor întoarce înapoi..."

Tot un fel de „învăţătură" sunt şi paginile care cuprind cuvintele către cele două slugi care şi-au găsit liniştea în călugărie, ori acele adresate lui Teodosie ca sfat din urmă: „Fiule, păzeşte legile părintelui tău şi nu lepăda învăţăturile maicii tale". In legătură şi cu domnia lui Neagoe şi, totodată, dovadă a mişcării culturale din Ţara Românească este şi cartea pe care a scris-o Gavril Protul despre *Viaţa şi traiul Sf Sale Părintelui nostru Nifon, Patriarhul Ţarigradului*, tradusă şi'n româneşte pe la sfârşitul veacului al XVII-lea. S'a bucurat de atenţie la noi, fiindcă e în legătură cu starea bisericii pe vremea lui Radu cel Mare şi Neagoe Basarab.

Epopeea lui Mihai Viteazul.

Avem şi lucrări despre domnia lui Mihai Viteazul. Logofătul Teodosie Rudeanu a scris o cronică pe care din nenorocire n o avem în forma ei originală. Baltazar Walter, în lucrarea lui latinească, ne spune că a căpătat dela „cancelarul Ţării" descrierea faptelor lui Mihai Viteazul. Cronica a fost prelucrată mai întâi în polonă şi apoi, după această limbă, de către Baltazar Walter în latineşte. *Scurtă şi adevărată descriere a faptelor lui Ion Mihai Domnul Ţării Româneşti* este o laudă a activităţii eroului până la 1597 Infrângerea lui Sinan Paşa la Călugăreni este povestită cu acele amănunte care-au ajuns pretutindeni cunoscute. Nu este uitată în cursul povestirii nici legenda sfioşilor cerbi care stăteau la dreaptă domnitorului. Autorul a scris şi frumoase versuri latine despre strălucitoarea figură a lui Mihai

Şi alţi străini au cântat vitejiile acestui domnitor Doi poeţi greci contimporani, Vistierul Stavrinos şi cretanul Gheorghe Palamed, într'o vreme când popoarele din Balcani vedeau în Mihai un nou Alexandru cel Mare liberator, au scris poeme în care stărue amintirea faptelor din *Alexandria*.

Mult mai însemnată este însă pentru noi acea cronică a Buzeştilor, care-i înglobată în *Istoria Ţării Româneşti de când au descălecat Românii*, o compilaţie pe care-o face Stoica Ludescu în vremea lui Şerban Cantacuzino. Cronicarul caută să pună în relief faptele Buzeştilor, totuşi figura lui Mihai răsare în toată măreţia ei. Cunoaştem şi de aci, ca şi din lucrarea lui Baltazar Walter, asuprirea ţării de către Turci şi pricinile care-l fac pe Mihai să asedieze Giurgiul. Luptele cu Tătarii ne arată mai cu seamă vitejia Buzeştilor. Pe larg ni se desvălue falsitatea lui Sigismund Batori dar şi purtarea unora din solii lui Mihai, preocupaţi mai mult de învrăjbirea decât de împăcarea celor doi conducători de ţară. Se vorbeşte cu emoţie despre uciderea lui Mihai: „Şi căzu trupul lui cel frumos ca un copaciu, pentrucă nu ştiuse, nici se prilegise sabia lui cea iute în mâna lui cea vitează Şi-i rămase trupul gol în pulbere aruncat". Blestemul amarnic asupra Ungurilor trădători încheie această cronică în care, poate, au fost contopite şi paginile scrise de sigur cu mai multă căldură de către Teodosie logofătul.

Din Cazania de la Govora, 1642.

CARȚILE POPULARE IN V. AL XV-a ȘI AL XVI-a

Forme ale literaturii populare la noi.

In toată epoca în care slavona a pătruns în biserică și'n cancelaria domnească și a ajuns limba de exprimare a literaturii, de sigur că poporul a continuat să se folosească numai de româneasca moștenită dela strămoși.

Faptul însuși că apar traduceri de cărți religioase în românește, e o dovadă că poporul n'a fost atins de slavonism. Dacă în 1546, după un veac și jumătate de convingere că slavona e o limbă sfântă, preotul Wurmloch din Bistrița constată că Românii nu înțeleg textele religioase slavonești, ce trebue să credem de vremurile de mai înainte?

Poporul nu putea să-și exprime viața lui sufletească decât în limbă proprie. Stolnicul Cantacuzino, în veacul al XVII-lea, vorbește despre baladă ca isvor istoric, iar D. Cantemir, la 'nceputul veacului al XVIII-lea, ne dă despre orațiile de nuntă amănunte care ne fac să vedem în aceste producții populare exact cuprinsul și forma lor de azi. Dar, ca să poată atrage atenția celor doi însemnați reprezentanți ai istoriografiei noastre, ele aveau fără îndoială o viață seculară In limba românească își găseau expresia bocetele, ghicitorile, cântecele satirice, toate aceste creații care-au răzbit prin veacuri până astăzi. Unele balade cuprind chiar întâmplări istorice bine cunoscute, cum este aceea a lui Malcoci, înfrânt în 1485 de Ștefan cel Mare, ori aceea a lui Vartic și Nour din epoca lui Petru Rareș. Acestea însă, împreună cu superstițiile, farmecele și descântecele împotriva cărora se ridică și Coresi în 1564, formează adevărata literatură populară, creată de popor și transmisă de el pe cale orală.

In afară de această literatură, avem alta care-i de origine străină și a devenit populară pe încetul, fiindcă poporul a găsit în ea ceva din felul lui de-a simți și de-a gândi. Astfel de producții literare au trecut peste mări și țări, venind din adâncul Asiei ori din apusul Europei, pentru a se încrucișa în Balcani mai întâi, pe pământul nostru apoi, și a sfârși prin a fi însușite de o populație dornică să i se pună în mișcare imaginația, simțirea, gândirea.

Au trecut la noi din Balcani numeroase producții de caracter religios autentic ori apocrif, și acestea o formă a triumfului Bizan-

ţului în regiunile noastre. S'au bucurat de mare răspândire mai cu seamă scrierile cu conţinut moral şi care puteau influenţa sufletul naiv al poporului. Isvorul principal, pentru cunoaşterea literaturii populare apocrife care a pătruns la noi, este *Codex Sturdzanus*. Acesta cuprinde copiile făcute de popa Grigore din Măhaci între anii 1580 şi 1619, după originale mai vechi din regiunea maramureşeană. In răspândirea acestei literaturi în straturile populare, s'a atribuit pe vremuri un mare rol bugomilismului, erezia care concepe viaţa ca o nesfârşită luptă între bine şi rău, între Dumnezeu şi Satanail. Admiterea numai a Psaltirii, Evangheliilor, Apostolului şi Apocalipsului Sf. Ioan pe de-oparte, desconsiderarea autorităţii bisericeşti şi clerului oficial de altă parte, au îndreptăţit lupta bisericii împotriva sectanţilor. De fapt, după cum reiese din cercetările noi, s'a exagerat rolul bugomilismului la noi şi legătura lui cu literatura apocrifă

In *Codex Sturdzanus* sunt câteva interesante legende de caracter apocaliptic ori hagiografic. Dintre scrierile apocaliptice, una care a avut mare circulaţie este *Călătoria Maicii Domnului la iad*. Sunt în această povestire părţi care trebuiau să impresioneze puternic pe cei din popor. Vaetele şi plângerile din iad sunt descrise cu deosebită bogăţie de amănunte. Nu-i lipsită de oarecare dar al compoziţiei această legendă care ne arată pe Maica Domnului înduioşându-se de chinurile celor pedepsiţi şi stăruind în cererea ei de îndurare până ce Mântuitorul îşi arată nesfârşita-i bunătate.

O mare impresie trebue să fi făcut *Apocalipsul* prin care Apostolul Pavel, cu ajutorul îngerului, arată cum se desparte sufletul de trup, cum sufletul drepţilor intră prin porţi de aur în lăcaşul fericirii, pe când osândiţii sunt chinuiţi de foc nestins, de viermi care nu obosesc, de fântâni cu miasme otrăvitoare. Şi această scriere are părţi de o frumuseţe simplă şi naivă Acolo, bunăoară, unde, după sfatul îngerului, Pavel şi 'ndreaptă privirea spre pământ şi vede lumea noastră „ca o nimica" Acolo iarăşi unde îngerul vorbeşte atât de duios cu sufletul omului drept.

O scriere al cărei cuprins a străbătut vremi de veacuri şi frământă şi azi sufletul popular, este *Apocalipsul Sfântului Ion*. Venirea lui Antihrist care amăgeşte lumea şi, împreună cu duhurile rele, are biruinţă asupra pământului, îngerii care aruncă foc şi nimicesc puterea duşmanului lui Christos, Arhanghelii Mihail şi Gavril trâmbiţând la învierea morţilor, judecata din urmă, atâtea elemente creştine, întreţesute cu superstiţii şi erezii, constituesc această lucrare în care imaginaţia şi-a dat frâu liber.

De mare însemnătate este şi literatura hagiografică, în legătură cu cultul sfinţilor. Se atribue Mântuitorului o epistolă în care se îndeamnă la respectarea Duminecii, şi 'n acelaş timp se arată pedepsele ce vor cădea pe capul necredincioşilor: şerpi cu două capete şi cu guri de foc, pasări cu cap de bou care sug sângele oamenilor, iarnă grea şi foamete, secarea râurilor şi isvoarelor. Este *Legenda Duminecii*. scrisă într'o limbă curgătoare şi în stare să exprime emoţia

religioasă. „O, vai de omul cela ce va sparge acest cuvânt de nu-l va primi la sine! Să fie blăstămat la ziua de giudeţ cu dedevăr. Aşa-mi agiute maica mea cea preacurată, şi serafimii mei ceia cu câte şase aripi de foc, şi heruvimii mei ceia cu vedere multă, şi sfântul meu Ion".

Mult mai bogată în elemente literare este *Legenda Sf. Vineri*, în care ni se povesteşte viaţa unei fecioare care pleacă, dela cinci ani, de-acasă spre a vesti cuvântul cel adevărat, trece prin primejdii de moarte, nu se lasă ispitită de daruri şi promisiuni de mărire, şi-şi îndeplineşte sfânta menire până ce-i cade frumosul cap sub securea călăului. Minunile săvârşite de sfântă îndreaptă gândul nostru spre fapte pe care le găsim în basmele poporului. Imaginaţia, nu odată, se desvălue prin ceva poetic: viforul ia o piatră mare şi o poartă ca pe-o frunză; Sf. Vineri plânge o baltă de lacrimi, din care luând un pumn şi stropind faţa împăratului, acesta îşi recapătă vederea. Mai mult ca alte scrieri de acelaşi gen, *Legenda Sf. Vineri* e o dovadă de formarea la noi a stilului narativ, încă din această îndepărtată vreme.

In *Legenda Sf. Sisinie* avem pe biruitorul asupra diavolului hoţ de copii. Sisinie e sfântul care, prin apropierea lui, face să fugă diavolul care'n superstiţiile Samcei se arată lehuzelor, le chinueşte şi le face să moară. Şi astăzi numele sfântului apare în superstiţii şi descântece, şi azi legenda lui e un talisman pentru casa cu copii

In toate aceste lucrării în care imaginaţia îşi are partea ei însemnată, avem şi frământare a limbii noastre, spre a deveni capabilă de valori literare. De altfel, în chip firesc, limba acestor scrieri trebuia să fie mai limpede şi mai curgătoare decât aceea din cărţile bisericeşti care urmau credincios fraza slavonă a originalului.

E demnă de atenţie şi literatura didactică pătrunsă la noi. Incă de prin secolul al XVI-lea ne-a venit din apus *Floarea Darurilor*. A fost tradusă direct din italiană în română în vremea legăturilor dintre Moldova şi Veneţia, dar din nenorocire nu ni s'a păstrat textul românesc, ci numai versiunea rusească făcută după el. Scrierea a pătruns la noi şi prin mijlocirea literaturii sârbeşti, şi s'a bucurat de o largă răspândire în veacul al XVI-lea şi mai târziu. Insuşi mitropolitul Antim Ivireanu o va publica într'o nouă traducere la'nceputul veacului al XVIII-lea. Tot pe la sfârşitul veacului al XVI-lea trebue să fi pătruns la noi *Fiziologul*, asemănător cu *Bestiariile* apusene. Venită la noi prin Slavii dela sud, scrierea a fost gustată pentru chipul plăcut cum arată firea animalelor şi cum amestecă adeseori lucruri reale cu altele în întregime fantastice.

Dintre romanele populare, s'a tradus în limba noastră faimoasa *Alexandrie*. Răspândită în Orient încă înainte de Christos, pătrunsă în Bizanţ unde ia uneori un colorit creştin şi în occident pe vremea lui Carol cel Mare, este desvoltată într'un lung poem francez medieval şi reîntorcându-se prin Italia, Croaţia şi Serbia, ajunge însfârşit la noi. Popa Ion Românul îşi face copia sa din 1620 după o traducere din veacul al XVI-lea. Faptele fantastice şi vitejeşti care formează

ţesătura romanului, au fost sorbite de sufletul simplu al mulţimii. Până azi încă scrierea circulă în mii şi mii de exemplare. Numai în veacul al XVII-lea am avut o traducere românească a altui roman faimos, *Varlaam şi Ioasaf*, în care ni se arată de fapt viaţa ascetică a lui Buda. Scrierea însă a ajuns la noi încă din veacul al XIV-lea; părţi din ea s'au contopit cu *Invăţăturile* lui Neagoe, iar cunoscutul pasaj al *Cântecului pustiei* a pătruns în popor.

Altă formă de literatură populară, în cinste şi pe vremuri, şi azi în straturile populare, este literatura de prevestire. Răspândită mult în orient, literatura astrologică a trecut în Bizanţ, în Europa apuseană a evului mediu, la Slavii din Balcani şi apoi la nordul Dunării. *Rojdanicul* sau *Zodiacul* îl avem în copia din 1620 a Popei Ion Românul. Gromovnicul se tipăreşte în veacul al XVII-lea, ceea ce însemnează că avea o circulaţie mult mai veche.

Toată această literatură, atât de variată ca formă şi cuprins, are deosebită însemnătate. E mai întâi în legătură cu însăşi viaţa morală a poporului. Dacă a fost tolerată, e numai fiindcă putea servi ca mijloc de desvoltare a credinţei şi a respectului pentru biserică. Numai mai târziu, pe la mijlocul veacului al XVIII-lea, episcopul Petru Pavel Aaron se ridică împotriva literaturii apocrife, dar în aceasta e o dovadă că ea învinsese vremile şi că, prin răspândirea ei, ar fi putut fi dăunătoare adevăratelor scrieri ale bisericii. Dar ea este în strânsă legătură şi cu folclorul nostru. Sf. Vineri şi Sf. Duminecă au trecut ca personagii în basmele noastre. Sfântul Sisinie apare în Samca şi Avestiţa, aripa Satanei. Cultul Sf. Vineri e răspândit în poporul nostru. Călătoria Maicii Domnului se regăseşte, sub diferite forme, în literatura populară.

Teme din scrierile apocrife au devenit subiecte şi pentru pictura religioasă. Astfel zapisul lui Adam, cu diferite scene ale învoelii cu omul, apare în pictura de pe zidul Mănăstirei Voroneţ. Numai un pictor român, cunoscător al legendelor care circulau în popor, a putut picta un astfel de subiect.

Insemnătatea literaturii populare din aceste îndepărtate veacuri se poate urmări şi din alt punct de vedere. *Alexandria* şi *Varlaam şi Ioasaf* au contribuit la formarea sufletească a mulţii, dar şi a unor mari reprezentanţi ai neamului nostru. Mihai Viteazul a fost sub înrâurirea vitejiilor fantastice ale lui Alexandru Macedon, iar autorul *Invăţăturilor lui Neagoe* şi-a încălzit adesea sufletul cu paginile pioase din *Varlaam şi Ioasaf*, romanul care-a inspirat şi pictura religioasă, găsindu-şi, în ce are mai adânc religios, reprezentarea pe zidurile Mânăstirii Neamţ. *Alexandria*, după ce-a lăsat ecou în legendele populare, în basme, oraţii de nuntă, până si 'n colinde, a încântat sufletul a lor noştri până târziu, în plin veac al XIX-lea, cum ne-o arată mărturii ale vremii.

Privire generală asupra epocei.

O bună parte din scrierile acestei epoce nici nu aparţine, ce e drept, adevăratei literaturi, totuşi are interes pentru noi, fiind o dovadă a frământării sufleteşti şi a muncii pentru formarea limbii scrise.

Veacul al XV-lea este în întregime stăpânit de slavonism. Centrele de cultură, mânăstirile, sunt de fapt şcoli de slavonie. Cultura religioasă e într'o limbă care nu ne aparţine, iar primele traduceri româneşti dela sfârşitul veacului au ceva artificial, urmând uneori prea servil modelul frazei slavone.

Istoriografia, în adevăratul ei înţeles, începe pe la sfârşitul veacului al XV-lea, prin impulsul dat vieţii din Moldova de personalitatea cu totul excepţională a lui Ştefan cel Mare. Voevodul a ştiut să trezească în sufletul celor din jur sentimentul grandiosului şi al durabilului: de-acum încep cronicarii să eternizeze faptele pe care ei le socoteau demne de a fi cunoscute. Opera pornită se continuă în veacul al XVI-lea. Deşi de limbă străină şi întipărită de spirit religios, această istoriografie îşi păstrează însemnătatea prin faptul că a servit ca model şi uneori ca material pentru istoriografia românească din veacul următor.

Literatura devenită populară e de origine străină şi exprimă, în cea mai mare parte, tot un caracter moral şi religios. Adevărata literatură creată de popor a existat, dar n'o cunoaştem în expresia ei de atunci.

Apariţia de traduceri româneşti la sfârşitul veacului al XV-lea e un semn de reintrare în familia latină. Opera se continuă prin tipăriturile româneşti din veacul al XVI-lea. Dar să nu ne facem iluzii: nu avem încă nici conştiinţă latină, nici conştiinţă de neam, nici conştiinţă de limbă. Avem numai ortodoxie care se cerea exprimată în limba poporului, pentru ca astfel cuvântul Domnului să fie înţeles.

Veacul al XVI-lea aduce problema unei unităţi politice, dar în forme cu totul particulare. Avem mai întâi spirite aventuriere, ca Despot, care se visează conducând toate provinciile româneşti. Sunt apoi interese de familie, ca acele ale Elenei, mama Ruxandei din Moldova şi a Chiajnei din Ţara Românească, femeie dibace şi în stare să fie element de unitate într'o vreme când politicul era aşa de nestatornic. Şi tot interese de familie sunt la baza acţiunii Movileştilor, domnitori şi 'n Moldova, şi 'n Ţara Românească. De un caracter deosebit este fapta lui Mihai Viteazul care a înţeles că, fără stăpânirea Ardealului, un stat românesc la Dunăre e o jucărie în voia întâmplării

Mult mai însemnate, pentru pregătirea unei cunoaşteri între Români, sunt expediţiile în Ardeal ale lui Lăpuşneanu, Pătraşcu cel Bun şi altor domnitori. Au venit în apropiere oameni care vorbeau aceeaşi limbă şi aveau aceeaşi credinţă. Să nu ne gândim însă la cine ştie ce urmări politice. Mai însemnate au fost urmările culturale, căci s'a înlesnit circulaţia cărţii româneşti, tocmai în epoca în care tipografia din Braşov începuse să răspândească munca lui Coresi.

Limba îşi continuă desvoltarea. Slavona ne-a împietrit timp de două veacuri în forme de cultură care nu erau ale noastre, dar nu ne-a atins cu nimic fiinţa etnică. Pătrunderea limbii poporului în biserică, în acte private şi publice este în veacul al XVI-lea tocmai afirmarea acestei fiinţe etnice, element natural viabil.

Limba vorbită de ţărani, de comercianţi şi de funcţionari care,

prin rostul lor, veneau în atingere cu mulţimea, vorbită de boeri şi chiar de domni când nu ştiau slavoneşte, îşi urmează evoluţia şi apare în interesante documente. E o limbă lipsită de caracterul arhaic al textelor religioase, e mai apropiată de vorbirea de astăzi. Afară de unele slavonisme, scrisoarea din 1521 a boerului Neacşu este foarte limpede. Tot aşa şi limba din multe alte documente, dacă lăsăm la o parte formulele de cancelarie.

Cultura de limba slavonă, de fapt cultură bizantină tradusă ori prelucrată, deşi durează la noi veacuri întregi, are un caracter artificial. Atâta vreme cât clasa conducătoare i-a dat însemnătate, slavonismul a fost în floare Spre sfârşitul veacului al XVI-lea, când domni chiar nu cunosc limba „sfântă", slavonismul se ofileşte.

Veacul al XV-lea şi al XVI-lea arată că Românii erau capabili de manifestări culturale. La 'nceput cultura şi arta din mânăstiri erau creaţia călugărilor sârbi ori bulgari. Acum avem Români cu întinsă activitate în domeniul literaturii religioase şi istorice. Veacul al XVI-lea a fost în stare să producă Români cu un orizont întins şi care, chiar dacă nu folosesc în scrieri limba noastră, sunt totuşi o dovadă de vitalitate românească. Astfel este Petru Cercel, cunoscător al limbii franceze şi italiene, autor al unui imn religios în versuri italiene, domn vremelnic care-a introdus o viaţă de curte după modelul italian. Astfel este Nicolae Olahus, român din Orăştie, umanist celebru în corespondenţă şi cu Erasm. Mare învăţat pentru vremea lui, autor de versuri şi de lucrări religioase şi istorice în latineşte, om conştient de originea latină a neamului, Nicolae Olahus s'a ridicat până la treapta de regent al Ungariei. Un român de seamă al epocei este şi Mihai Valahul, fost şi el locţiitor de guvernator al Transilvaniei, om învăţat şi sprijinitor al lui Heltai la tipărirea Bibliei în limba maghiară.

La sfârşitul veacului al XVI-lea, cultura nu este numai creaţia clasei clericale. Clasa boerească studiază şi vine în contact cu societatea şi cu şcoala polonă. Printre refugiaţii din Moldova care-şi însuşesc în Polonia ideile de renaştere apuseană, Luca Stroici, renunţând la cirilicele tradiţionale, scrie „Tatăl nostru" cu litere latine.

Merită omagiul pe care i-l aduce Haşdeu:

> Lung timp răbdat-am vorba şi slova moşchicească,
> De 'mpiedecam pe înşişi neo-latinii fraţi
> In trupu-ne un sânge d'o mumă să gâcească,
>
> Păstrat în strecurare-i prin veci nenumăraţi:
> Dar şi atunci, o Stroici, pătrunzătoarea-ţi minte
> Cea 'ntâie 'n loc de „Tatăl" a încercat „Părinte".

Refugiaţii munteni din Polonia, sub influenţa mediului de renaştere de aci, ajung şi la exprimarea tendinţei de unitate politică sub familia Movileştilor, cum se vede, în 1599, din scrisoarea în care cer ca domn pe fratele lui Ieremia Movilă şi spun precis: „suntem

toţi de o limbă şi de o lege". Sfârşitul veacului al XVI-lea, prin unele manifestări, lăsa să se întrevadă zori noi pentru viaţa noastră. Şi totuşi un hotărît pas înainte nu s'a produs. Zeci de ani a stat pe loc o cultură care părea că prinsese avânt. Fatalităţi istorice îşi imprimau înrâurirea. Rămâne să le urmărim în cauzele şi în efectele lor.

PARTEA II-a

EPOCA UNITĂŢII DE NEAM PRIN LIMBĂ

Din Cazania de la Govora, 1642

INAINTE DE MATEI BASARAB ŞI VASILE LUPU

Imprejurările de după moartea lui Mihai Viteazul.

Munca culturală, urmată cu atâta curaj în a doua jumătate a veacului al XVI-lea, se 'nfăţişează mult mai redusă în primele decenii ale noului veac. Biruinţa de o clipă a lui Mihai Viteazul nu numai că n'a avut nici o urmare politică în spiritul public, dar corespunde şi unui început de decădere în ce priveşte cultura. Frământările politice de după prăbuşirea lui Mihai sunt atât de neîncetate, schimbările de domni şi rivalităţile dintre familiile domnitoare atât de stăruitoare, încât parcă toată energia neamului se cheltueşte numai în domeniul politic, şi acesta cu aspect de sterpe lupte lăuntrice. Zvârcolirile Movileştilor ca să se menţină la domnia Moldovei şi să ajungă şi la aceea Ţării Româneşti, certurile dintre Movileşti şi Radu Şerban, ajungerea la domnie a unui aventurier ca Gaspar Graţiani, şi acesta cu mintea înfierbântată de măreţele visuri de ve vremuri ale lui Despot, trecerea repede dela scaunul domnesc al unui principat la celălalt a atâtor domni care realizau, doar pentru o clipă, ambiţii personale ori de familie, nu acestea puteau ajuta desvoltarea unei culturi.

In afară de domni, avem la 'nceputul veacului al XVII-lea încă o putere de care trebue să ţinem seamă: boerimea. După ce pe vremuri existase numai o boerime proprietară de pământ, acum prăbuşită prin fiscalitatea adusă de încercuirea noastră de către Turci, se ridică la noi, prin desvoltarea vieţii publice, o boerime de dregătorii. Dregătorii atârnând însă de domn, boerii apar şi ei ca părtaşi la frământările politice, bucurându-se de triumful domnului lor, luând calea pribegiei când acesta este îndepărtat. In acelaşi timp, se urzesc

atâtea intrigi, se fac atâtea pâri, de multe ori nedrepte, la Turci şi la statele vecine, şi se pun la cale detronări şi cu ajutor din afară, încât clasa boerească din primele decenii ale veacului nu putea să aibă nici o activitate culturală.

Această situaţie aduce însă între boeri şi Polonia o apropiere care va da roade folositoare mai târziu. Stăpâniţi de mândru individualism, mulţi boeri plecau din Moldova şi se stabileau în Polonia. Boeri, refugiaţi în această ţară încă din veacul al XVI-lea, îşi dau copiii la învăţătură în şcolile polone, asupra cărora se revărsase încă mai de mult din binefacerile umanismului european. Astfel fiii de boeri prind dragoste de învăţătură, iar clasa boerească ajunge capabilă de activitate culturală, până atunci rezervată clericilor. Idei noi, un spirit deosebit, vor putea străbate scrierile, mai cu seamă cele istorice. La 'nceputul veacului al XVII-lea, avem în Moldova chiar un partid care susţine alianţa cu Polonia, domnul însuşi fiind impus de această ţară. Pe vremea Movileştilor şi a lui Miron Barnovschi, acesta din urmă proprietar în Polonia şi oarecum cetăţean polon, influenţa statului dela nord e destul de puternică, pentru ca la noi să ia fiinţă şi şcoli iezuite, având ca limbă de predare latina. In timp ce Moldova e în legătură mai ales cu Polonia, Ţara Românească trăeşte sub influenţa Bizanţului şi se pregăteşte pentru noi forme de cultură.

Lupta între grecism şi slavonism.

Avem o epocă de trei decenii în care activitatea culturală şi tipografică este paralizată, dar în schimb iau contur fenomene care vor înrâuri puternic cultura noastră, de îndată ce va veni iarăşi vremea echilibrului şi stabilităţii politice.

Slavonismul e în plină decădere. Că poporul n'a ştiut niciodată slavoneşte şi n'a întrebuinţat această limbă, e ceva dela sine înţeles. Acum însă nici clasa clericală nu mai cunoaşte slavona Decăderea slavonismului se explică prin dispariţia tiparului, odată ce viaţa publică e în nestatornicie, şi prin pătrunderea din ce în ce mai adâncă a grecismului. Slavonismul se rezema pe biserică şi mânăstire, dar de îndată ce ajunge aci conducător călugărul grec, fenomenul de înlocuire a limbii slavone apare firesc.

Legăturile noastre cu Bizanţul sunt vechi. Chiar odată cu organizarea bisericească din principate, în veacul al XIV-lea, începe să pătrundă la noi clerul grec. Elementul grecesc devine din ce în ce mai puternic, iar pe vremea lui Neagoe Basarab biserica împrumută o bogată terminologie grecească, deşi limba oficială era slavona Obiceiul închinării de mânăstiri aduce năvala de egumeni şi călugări greci Mai vin apoi şi negustori greci care pun mâna pe economia ţării, se îmbogăţesc şi devin factori cu influenţă politică. Incuscririle cu greci bogaţi şi influenţi aduc elementului străin o nouă întărire Pătraşcu cel Bun era însurat cu o grecoaică, de asemenea Alexandru Mircea şi Iancu Sasul. Chiajna şi-a dat una din fiice după un grec, Petru Şchiopul îşi află un ginere în grecul Zotu Ţigara.

La 'nceputul veacului al XVII-lea grecismul ajunge şi mai puternic. Radu Mihnea, domn în Ţara Românească mai întâi şi în

Moldova după aceea, Alexandru Iliaş, şi el vremelnic domn şi'ntr'un principat şi'n celălalt, Leon Tomşa, trecător pe la domnia unei ţări, sunt înconjuraţi de greci, se sprijină pe banul şi influenţa grecească, sunt ei înşişi în parte grecizaţi. Pe vremea lui Mihnea, grecul Batişte Veleli e întrebuinţat şi'n chestiuni diplomatice. Odată însă cu această întărire a grecismului, sunt şi semne de deşteptare a boerimei noastre care se vedea lovită în interesele ei de clasă. Sunt mişcări sângeroase, dar şi represiuni tot atât de crunte din partea domnilor susţinători ai străinilor.

Pătrunderea limbii române în documente.

In momentul când Matei Basarab şi Vasile Lupu ajung la domnie, factorii hotărîtori în formele de cultură sunt bine precizaţi. Influenţa polonă e puternică în Moldova, influenţa grecească se ridică în Ţara Românească pe ruina slavonismului. Dar mai este un factor care trebuia să-şi arate puterea şi de care avea să se ţină seamă ca de un lucru natural împotriva căruia poţi să lupţi pentru a-l stăvili, dar pe care nu-l poţi niciodată învinge: este limba românească, singura vorbită de popor, singura pe care el o înţelege. Din concurenţa între slavonism şi grecism, trebuia să câştige această limbă al cărei moment de triumf era în pregătire.

Limba românească pătrunde în acte publice şi pe vremea lui Ştefan Tomşa, a Movileştilor, a lui Radu Şerban, a lui Radu Mihnea. Conducătorii bisericii îşi arată şi ei interesul pentru limba poporului. Inaintaşul lui Varlaam al Moldovei, Anastasie Crimca, priceput caligraf şi cărturar de limbă slavonă, s'a servit şi de limba românească. Teofil, episcop de Râmnic şi mai apoi mitropolit, se formează la Bistriţa sub influenţa curentului de românizare a cărţii religioase.

Limba românească îşi capătă frumoase însuşiri atunci când este întrebuinţată pentru exprimarea firească a sentimentelor omeneşti. Avem chiar dela 'nceputul veacului o frumoasă dovadă de ce putea să exprime această limbă: diata Teofanei, mama lui Mihai Viteazul. E limba vorbită, limbă simplă dar capabilă să redeie ceea ce frământă sufletul: „...Eu roaba Domnului Iisus Hristos, călugăriţa Teofana, muma răposatului Mihail Voevoda din Ţeara Românească, vieţuit-am viaţa acestii lumi deşartă, cum zice şi prea mădru Solomon, deşarta deşartelor şi de toate deşartă şi înşelătoare şi furătoare de suflete..." Avem aci şi o frântură de convorbire: „Grăi doamna Stanca: cum am păţit noi, maică, să nu paţă nime de ruda noastră. Dară milostva ta maică, cum ai petrecut? Maica zice: „Cu mult foc de moartea fiiu-meu şi de jalea domniilor voastre".

Plină de însuşiri este şi scrisoarea pe care au trimis-o boerii munteni către domnul pribeag Radu Şerban, şi'n care-l rugau să arate împăratului în ce nenorocire căzuse ţara sub noul domn turcit şi sprijinitor al păgânilor. Limba, aşa cum o cunoaştem din astfel de documente, e plină de viaţă, dar împrejurările nu permit lucrul de tălmăcire şi de tipărire care-a dat strălucire veacului al XVI-lea. Faţă de epoca lui Coresi suntem acum în vădită decădere.

Din Cazania de la Govora, 1642

AVANTUL CULTURAL DIN VREMEA LUI MATEI BASARAB ŞI VASILE LUPU

Matei Basarab si Vasile Lupu domni stabili.

Domniile noi ale lui Matei Basarab şi Vasile Lupu încep cu o trezire a speranţei în vremi mai bune. Cele trei decenii de frământări, răsboaie şi răsturnare a Domnilor se plătiseră cu încetarea tipăririi de cărţi, amorţirea mişcării culturale, sărăcirea poporului, plecarea în pribegie a mulţime de boeri, năvălirea în sfârşit a puhoiului de greci care, sub înfăţişarea de egumeni, preoţi, negustori şi deregători, ajungeau factori hotărîtori în diferite ramuri de activitate ale ţării. Impotriva grecilor acaparatori s'au pornit nu numai boerii, sub imboldul intereselor de clasă, dar şi ţăranii, ceea ce înseamează că mişcarea avea şi cauze economice mai adânci Matei Basarab şi Vasile Lupu au întrupat un moment aspiraţiile tuturor claselor sociale, au vorbit în numele intereselor celor de baştină şi astfel au ajuns la domnie. Inceputǎ sub un asemenea semn, domnia lor a fost înconjurată de un prestigiu pe care nu-l avuseseră altele.

Amândoi se înconjoară de o viaţă de curte mai plină de strălucire decât a înaintaşilor. Tradiţia, începută de Neagoe Basarab şi întreruptă din pricina împrejurărilor veacului al XVI-lea, este reluată, pentru câtva timp, de Radu Mihnea, domn iubitor de fast, dar adevărata înodare a firului se face prin Matei Basarab şi Vasile Lupu. Acesta din urmă îşi ia, ca domn, numele marilor împăraţi din Bizanţ şi se înconjoară de fast imperial. Matei Basarab, mai potolit în visuri de mărire politică, a ştiut ca prin bani, prin diplomaţie şi la nevoie prin dârză împotrivire armată, să-şi păstreze tronul, aşa încât, lucru rar pe acele vremuri, să închidă ochii la bătrâneţe, fiind încă în scaunul a cărui vază o ridicase.

Stabilitatea în domnie a putut face să se desvolte şi economia ţării, să crească şi averile domneşti, astfel încât a fost cu putinţă o activitate culturală şi religioasă cu răsunet departe peste hotarele provinciilor. Vasile Lupu a putut să ajungă, asemenea împăratului bizantin, ocrotitor al ortodoxiei de răsărit, să plătească datoriile patriarhiei din Constantinopol, să hotărască el cine să fie patriarh

la Constantinopol, la Alexandria, la Ierusalim. A voit să facă din Moldova vremii lui un centru al ortodoxiei şi a reuşit, căci sinodul

Stema Basarabilor, din *Pravila* dela Govora.

din 1642 al bisericii răsăritene s'a ţinut la Iaşi. Matei Basarab, urmarind în felul lui prestigiul în răsărit, a făcut să iasă din teascurile

tipografice ale ţării cărţi care să meargă până departe la slavii ţinuturilor de dincolo de hotare. Amândoi au căutat să dea domniei lor o strălucire culturală. Matei Basarab e lipsit de cultură, dar plin de bunăvoinţă pentru carte şi gata să asculte sfaturile celor mai învăţaţi decât el, Vasile Lupu, el însuşi cu învăţătură întinsă, e bucuros că poate fi în corespondenţă grecească cu Bizanţul care-i aprinsese gustul de mărire şi de scânteiere.

Cultura în Ţara Românească.

In Ţara Românească, Câmpulungul, Govora, Mânăstirea Dealul, Târgovişte devin centre de răspândire a cărţii slavoneşti şi româneşti. *Molitvenicul* slavon din 1635 este urmat de alte cărţi în aceeaşi limbă. In prefaţa lucrării din 1635, Matei Basarab se adresează nu numai celor din Ţara Românească dar şi Moldovenilor, mai mult, gândul lui merge spre toţi slavii ortodocşi. Astfel Matei reia imperialismul cultural de formă creştină al străbunului său basarab Neagoe. Cu dragoste vorbeşte aci Matei despre tipografie pe care o socoate mai de preţ decât orice şi pe care o lasă în dar urmaşilor, ca să aibă şi ei grijă de ea. Intemeietorul tipografiei dela Câmpulung e Meletie Macedoneanul, care trece şi la Govora şi-şi depune hărnicia, ca să poată apărea în 1637 acea *Psaltire* slavonească a cărei prefaţă e încă o dovadă a gândului de supremaţie culturală, urmărit de domnul muntean. Matei spune că lucrarea se adresează nu numai Românilor din Ţara Românească şi Moldova dar şi Bulgarilor, Sârbilor şi tuturor neamurilor de aceeaşi credinţă şi care se serveşte de acelaşi „vestit dialect slovenesc". La *Antologhionul* slav din 1643, precuvântarea este scrisă de Udrişte Năsturel care laudă pe Matei pentru sprijinul dat tipografiei şi pentru „moara făcătoare de hârtie" de pe urmă căreia se răspândeşte cartea religioasă. Prefaţa îl pomeneşte pe Matei „voevod al acestor ţări dacice", şi mărturiseşte, dovadă a prestigiului de care se bucura ţara, cererea de cărţi îndreptată de către neamurile de prinprejur.

In vremea domniei lui Matei, apar cărţi româneşti care realizează victoria limbii noastre şi'n alte domenii decât acele din veacul al XVI-lea. La 1640 se tipăreşte la Govora *Pravila*, tradusă din slavoneşte de Mihail Moxalie, după îndemnul mitropolitului Teofil. E o lucrare destinată preoţilor şi conducătorilor bisericeşti, având ca cuprins sfaturi pentru mărturisire şi împărtăşire, şi canoane pentru abaterile dela legile bisericii ori pentru diferite fapte penale. Fără să socotim că ar fi dovada unei conştiinţe trezite, amintim că s'a publicat o ediţie asemănătoare a *Pravilei* şi pentru Transilvania, numai numele mitropolitului fiind schimbat. Astfel, limba noastră pătrunde şi'n cărţile de legi. La 1640 se tipăreşte la Govora cel dintâi *Ceaslov* în româneşte. Frumos împodobită cu frontispicii şi gravuri, şi numită „floare preaînfrâmseţată adusă den raiul vederii ceriului" este *Evanghelia învăţătoare* din 1642. O parte din această lucrare, completată cu cazanii luate direct din *Cartea de învăţătură* a lui Varlaam, apare tot sub titlul de *Evanghelia învăţătoare* în 1644, la Mânăstirea Dealul Traducătorul a avut dinainte un text rutean.

Limba nu mai prezintă acel vocabular bogat şi de origini amestecate pe care l-am găsit în cărţile lui Coresi. E în aceste lucrări din vremea lui Matei Basarab o limbă mai omogenă. O dovadă a felului cum limba noastră se purifica în chip natural, e că multe din slavonismele care existau în *Cartea cu învăţătură* din 1581 a lui Coresi şi pe care nu le mai avem azi în vorbirea obişnuită, nu le găsim nici în cărţile din vremea lui Matei. In cartea lui Coresi erau şi latinisme interesante, unele din ele se mai păstrează şi acum, la mijlocul veacului al XVII.-lea. Nu-l mai întâlnim pe *e=şi*, dar îl avem încă pe „au învis" (au înviat). Prefaţa la Evanghelia din 1644 ne arată şi semnul sub care se săvârşea munca de tipărire. Ideile din vremea lui Coresi îşi recapătă putere. Se spune aci că toţi trebue să înţeleagă ceea ce se citeşte în biserică şi se mărturiseşte cu sinceritate că neamul nostru nu ajunsese la acest stadiu. „Alţi iarăş citesc scripturile iară nu înţeleg ce zic, şi se potrivesc cu cela ce ţine miiare în mână, iară dulceaţa mierii nu-l preacepă, sau cu unul ce ţine lumină aprinsă în mână şi ochi n'are să vază să îmble nepoticnindu-se, şi de acest feal iaste acum neamul nostru mai tot".

Insuşi domnul ţării vorbise într'o prefaţă de acel „vestit dialect slovenesc", aşa că nu e de mirare că pătrunderea limbii româneşti în biserică găseşte şi opunere. Trebue să fi fost cârtit de mulţi şi din multe părţi mitropolitul Ştefan, dacă simte nevoia să arate de ce, în cărţile bisericeşti de limbă slavonă, se introduceau explicaţii în româneşte. Limba slavonă nu era înţeleasă nici chiar de preoţi şi de aceea se întâmplau nereguli în cursul slujbei. Ca măsură de îndreptare au apărut cele trei cărţi slavone cu explicaţii româneşti: *Pogribania preoţilor*, *Mystirio sau sacrament* şi *Târnosanie*.

In 1652 a apărut la Târgovişte *Indreptarea legii*, cea de-a doua carte de legiuiri a lui Matei, tradusă din greceşte. Lucrarea, frumos tipărită în negru şi roşu, cu numeroase iniţiale artistice şi cu gravuri, cuprinde canoane ale bisericii în legătură cu căsătoria, despărţirile, omorurile, rânduelí privitoare la moşteniri, la muncile plugarilor şi altele.

In această rodnică activitate de pe vremea lui Matei, îşi are rolul lui harnicul mitropolit Teofil, oltean de origine, şi care, după o păstorire frumoasă la Râmnic, a trecut la scaunul mitropolitan, ocupându-l cu demnitate şi evlavie până la 1648, anul morţii. El este acela care încă din prefaţa la *Pravilă* mărturisise hotărît că după cum „mai toate limbile au carte pe limba lor" şi noi trebuia să avem cărţi româneşti. La îndemnul lui, Moxalie a scris hronograful din 1620, cu informaţii din lunga cronică versificată a lui Manasse. Lui Teofil i-a urmat la păstorire Ştefan, traducătorul după texte greceşti şi slavoneşti a lucrării *Mystirio* şi a *Târnosaniei*, în partea lor de explicaţii ale rânduelilor. Nu trebue să uităm nici sprijinul pe care Matei l-a găsit în doamna Elena, care a susţinut cheltuelile pentru tipărirea de către Udrişte Năsturel, fratele ei, a *Imitaţiei lui Hristos* în slavoneşte şi a dăruit Sârbilor un *Penticostar*

slavon, în prefaţa căruia se spune că mila doamnei s'a revărsat asupra tuturor bisericilor „tracice".

Cultura în Moldova. Varlaam. In Moldova, munca de înviorare a tipăriturii religioase îşi găseşte un sprijin din afară, al lui Petru Movilă, şi altul dinlăuntru, al talentatului Varlaam, mitropolitul ţării. Numele acestui păstor de suflete se asociază la al domnului în întreaga strălucire a epocei. Contimporan cu Teofil şi cu Ştefan din Ţara Românească, Varlaam e nu numai mai curajos decât aceştia în susţinerea dreptei credinţe, dar şi mai bogat în însuşiri de creaţie.

Se trage dintr'o familie de răzăşi din ţinutul Putnei. Atras de viaţa de reculegere, intră în monahism şi în 1610 îl aflăm ca egumen la Secul, ctitoria lui Nestor Ureche. Pe vremea lui Miron Barnovschi, încrederea de care se bucura şi priceperea îi aduc o misiune pe lângă Petru Movilă la Chiev, prilej pentru el de cunoaştere a activităţii cărturăreşti de acolo, dar şi imbold pentru un plan de lucru pe care va căuta să-l aducă la îndeplinire. Ajungând mitropolit, Varlaam vrea să desvolte şi la noi meşteşugul tiparului. E tocmai ceea ce-i trebuia lui Vasile Lupu, pentru a da şi scânteiere culturală domniei lui de fast şi prestigiu imperial. Astfel Trei Erarhi, ctitoria lui Vasile Lupu, devine centrul de cultură al Moldovei, prin şcoala şi tipografia care se întemeiază în 1641. Ajutorul lui Petru Movilă a venit la timp, tocmai în momente de cumpănă pentru biserica ortodoxă, zguduită de faptul că un patriarh chiar fusese câştigat pentru învăţătura calvină. Lupta împotriva ereziei este pornită de Petru Movilă, prin stăruinţa acestuia se ţine la Iaşi sinodul din 1642 la care iau parte erarhi din Rusia şi Constantinopol dar, ca o pată pentru conştiinţa ortodoxă a două ţări surori, nu reprezintă nimeni Ţara Românească. In urma discuţiilor sinodale, s'a ajuns la aprobarea catehismului lui Petru Movilă, *Mărturisirea ortodoxă*. Sinodul dela Iaşi a arătat puterea de rezistenţă a răsăritului pe linia adevăratei credinţe. Biserica îşi restabili prestigiul, Moldova însăşi s'a înălţat în ochii creştinătăţii.

In legătură cu lupta împotriva calvinismului este una din lucrările lui Varlaam. Fiind trimis în Ţara Românească pentru a aduce înţelegerea între Vasile Lupu şi Matei Basarab, Varlaam l-a cunoscut pe Udrişte Năsturel, unul din oamenii învăţaţi ai ţării. In casa acestuia a găsit catehismul calvinesc apărut la Alba Iulia în 1640, ceea ce pentru el era o dovadă a răspândirii dincoace de munţi a unei cărţi scrisă pentru a abate pe Români dela biserica strămoşească.

In *Răspunsurile la catehismul calvinesc* din 1645, Varlaam combate învăţătura calvină. Lucrarea păstrează ecoul discuţiilor dela Iaşi, e întipărită de ideile lui Petru Movilă, dar autorul a ştiut să dea expresie şi puternicului său sentiment religios, când arată că scrierea calvină este „plină de otravă de moarte sufletească" şi că el, mitropolitul ţării, are datoria să-i dea pe faţă „strâmbătura şi tâlcul cel rău". Cărţii lui Varlaam i se răspunde mult mai târziu, în 1656, prin catehismul calvinesc dela Alba Iulia

Lui Varlaam i se atribue şi traducerea din slavoneşte a *Leastviţei*, scrierea ascetică faimoasă a lui Ion Scărariul. Dar Varlaam îşi câştigă un loc în literatura noastră prin *Carte românească de învăţătură*, apărută la Iaşi în 1643. E o traducere din limbă slavă după Calist Patriarhul, totuşi Varlaam ştie să fie mai mult decât un traducător. Tipărită cu o literă mare şi citeaţă, împodobită cu gravuri religioase, însuşi felul de prezentare trebuia să arate că aveam a face cu o lucrare neobişnuită. Cuvântul către „toată seminţia românească" al domnitorului ne spune că lucrarea este un „dar limbii româneşti", în această vreme când limbă însemnează şi neam. Prefaţa lui Varlaam este bogată în idei şi'n sentimente frumos exprimate. Se aminteşte că Sf. Scriptură a fost tălmăcită la fiecare neam pe limba lui, ca să poată fi înţeleasă, şi că în direcţia aceasta trebue să se muncească şi la noi. Situaţia din Moldova îi apare foarte tristă. Nu vede cărţi pe limba noastră, nu vede nici cunoştinţe de alte limbi, aşa ca să se poată folosi tipărituri străine. Invăţătura însăşi e în stare de decădere: „cât au fost învăţând mai de multă vreme, acmu nice atâta nime nu învaţă". Indurerat de aceasta, Varlaam găseşte că datoria lui de păstor al poporului e de a răspândi credinţa adevărată. El scrie rânduri din care răsbate emoţia: „Pentr' acea de nevoe mi-au fost ca un datornic ce sânt lui Dumnezeu cu talantul ce mi-au dat să-mi poci plăti datoria macar decât, până nu mă duc în casa cea de lut a moşilor mei".

In lucrarea lui Varlaam, comentariile la textul evanghelic ne arată o limbă populară originală şi în stare să se înmlădieze după fondul pe care-l exprimă. In „Cazania dela Dumineca lăsatului brânzei", predicatorul găseşte propoziţiile scurte şi gradat orânduite, ca să poată fi mai convingător îndemnul moral. In alt loc, în învăţătura „la Dumineca întâi a Sf. post celui mare", în afară de comparaţii literare este un suflu învăluitor şi cald: „Cumu-s iarna viscole şi vânturi reci, şi vremi geroase de carile se îngreuiază oamenii, şi sânt supăraţi în vremea ernei, iară dacă vine primăvara, ei să iuşurează de-acelea de toate şi să veselesc; căci c'au trecut iarna cu gerul şi s'au ivit primăvara cu caldul şi cu seninul. Aşa şi în vremea de demult, au fost viscole şi vânturi de scrâbe şi de dosăzi pre oameni, ca şi într'o vreme de iarnă..." Varlaam ştie să afle expresia concretă menită să uşureze înţelegerea învăţăturii. Voind să arate cum Dumnezeu poate lucra în aceeaşi clipă pretutindeni, el dă ca pildă soarele care'n acelaşi timp e şi'n cer şi pe pământ. Ca să lămurească pe credincios cum de într'o fărâmă de pâine e întreg Christos, în timpul tainei împărtăşirii, el aminteşte că lumina ochilor e atât de mică şi totuşi cuprinde în ea cetăţi şi munţi. Acelaşi talent de expunere şi pricepere în alegerea cuvântului care impresionează e şi'n „Cazania la Sâmbăta cea mare", când ni-i arătat Iosif venind la Pilat spre a cere trupul lui Iisus: „Dă-mi, Pilate, mortul acela ocărîtul şi urîtul ce iaste ca un vinovat răstignit şi ca un străin părăsit. Dă-mi săracul acesta şi răstignitul, c'au avut ucenici şi l-au părăsit de-au fugit. Nemică lucru mare nu ceiu, ce puţină rugămente

mă rog: dă-mi trupul lui Iisus cel bătut şi fără de milă ucis, şi şchiopit şi cu cunună de spini încununat..."

In *Carte românească de învăţătură*, în afară de versurile la stema ţării, avem şi două poezii religioase. Versificaţia e încă aspră, greoaie, dar oricum, şi'n această direcţie, Varlaam e începător de lucruri noi.

La 1644 apare la Iaşi altă lucrare, *Şeapte taine a besearicii.* Pare să fie o traducere după o carte ruteană, prefaţa însă e scrisă de Varlaam în limba lui energică şi împodobită cu imagini.

La activitatea lui Varlaam, se adaogă, în alt domeniu, aceea a lui Eustratie biv-vel logofătul. *Cartea românească de învăţătură dela pravilele împărăteşti* apare la Iaşi în 1646 şi e o tălmăcire din limba greacă după vechile legiuiri bizantine şi după o scriere a lui Farinaccius, celebru penalist italian dela începutul veacului al XVII-lea. Lucrarea răspândeşte în bună parte, fără să plece direct dela izvoare, principii de drept roman. E o codificare de legi în legătură cu plugarii, cu furtişagul, falşificările, uciderile, insulta autorităţii şi altele.. Ştim că *Pravila* dela Govora a avut o ediţie pentru Transilvania. Dacă ne gândim că'n *Indreptarea legii* dela 1652 a intrat şi *Cartea românească de învăţătură dela pravilele împărăteşti*, ajungem la constatarea că, din punct de vedere al legislaţiei, cele trei provincii româneşti erau în legătură şi că, pe de-asupra hotarelor politice, îşi aflaseră elemente de unitate spirituală. Traducătorul, în chiar prefaţa scrierei, arată însuşiri care amintesc pe contimporanul său Varlaam: „Cum isvorăsc şi es toate apele den mare şi împărţindu-să să răşchiră pren toate vinele pământului, de adapă tot pământul, aşia într'acesta chip şi svintele scripturi izvorăsc. şi es dentru înţelepciunea dumnezăirei şi alte toate învăţăturile ceale bune. Drept aceaia iarăşi, cum vedem pre toţi înţelepţii şi putearnicii lumii, cu mare osrădie şi nevoinţă şi cu multă cheltuială ciarcă şi sapă pământul şi meşterşuguesc de găsăse de aceale vine de izvor de apă, şi daca le găsesc, bucurându-să, foarte iscusit cu mare meşterşug silesc de scot acel izvor până în faţa pământului pentru binele şi răpaosul a mulţi ce lăcuesc pre acel loc, aşia iaste şi izvorul svintelor scripturi..."

Simion Ştefan. Cultura în Transilvania.

Transilvania e supusă unei active propagande calvine. La 1640 a apărut la Alba Iulia acel *Catehism calvinesc* care i-a dat lui Varlaam imbold să scrie lucrarea lui polemică. Rezultat al aceleiaşi propagande străine este şi *Catehismul* din 1648. In această vreme, Ardealul reprezintă pentru noi cea mai limpede conştiinţă de limbă naţională. *Evanghelia* cu învăţătură din 1641 este o retipărire după cartea din 1581 a lui Coresi, ne interesează însă mult din punct de vedere cultural, de oarece a putut să apară numai prin sprijinul venit dela Teofil, mitropolitul Ţării Româneşti. Tiparul însuşi ia fiinţă şi se organizează acum la Alba Iulia cu ajutorul lui Dobre, preotul trimis de Teofil. Tot cu ajutorul meşterilor tipografi aduşi dela Târgovişte, apare la 1648 memorabilul *Nou Testament* cu prefaţa mitropolitului Simion Ştefan. Traducerea făcută de călugărul Silivestru din Ţara Românească nu-l mulţumise pe Simion

Ştefan care a reluat munca, a confruntat din nou textele greceşti, slavone şi latineşti, a ţinut mai ales seamă de isvodul grecesc al lui Ieronim. Cuvântul către cititori al mitropolitului însemnează o dată în desvoltarea culturii noastre. Aci arată Simion Ştefan că din pricina împrejurărilor care „au răsfirat rumânii printr'alte ţăi, de ş'au mestecat cuvintele", nu se mai vorbeşte aceeaşi limbă pe pământul românesc. „Rumânii nu grăesc în toate ţările într'un chip" aceasta e situaţia pe care mitropolitul vrea s'o îndrepte şi de aceea dă traducerii o formă pe care s'o înţeleagă toţi. Aci exprimă mitropolitul părerea lui plină de bun simţ, că cuvintele trebue să fie ca banii buni şi să aibă o cât mai mare putere de circulaţie. Astfel înţeleptul Simion Ştefan punea teoretic, prin prefaţă, şi practic, prin traducere, problema unităţii limbii româneşti, formă, în această epocă, a conştiinţei de neam.

In 1651 se tipăreşte la Alba Iulia traducerea *Psalmilor* după limba ebraică. Şi acum şi-a avut rolul lui sfatul lui Simion Ştefan. Prefaţa cuprinde idei intrate în tradiţia culturală a Ardealului: „Frumos dar a lui Dumnezeu iaste a şti în limbi, numai să viiaze cu dânsele, ca să înţeleagă şi alţii ce zice, că aimintria nime nu va putea lua întrămare den cuvântul sfânt". Găsim tot aci mărturia că nu numai credincioşii, dar preoţii chiar nu înţelegeau cărţile slavone La mijlocul veacului al XVII-lea, Transilvania, Moldova şi Ţara Românească urmăresc aceeaşi luptă de impunere a textelor religioase în limba poporului. In afară de ideile exprimate în prefeţe, limba însăşi a lucrărilor îşi are valoarea ei. Suntem în netăgăduit progrés. Coresi îndepărtase formele provinciale maramureşene şi făcuse limba cărţilor sfinte mai uşoară de înţeles. Simion Ştefan o apropie şi mai mult de limba vorbită de mulţime. Dacă se compară un text vechiu, cum e acela al faptelor Apostolului Pavel din *Codicele Voroneţean*, cu textul corespunzător din *Noul Testament*, ne dăm seama de paşii făcuţi înainte spre unificarea limbii. A dispărut cuvântul „despus" şi în locul lui avem „putere"; „lucoare" e înlocuit cu „lumină", „izeclenu-ţi e spre ţepă a clăca" devine „cu greu-ţi iaste a zvârli împotriva strămurării". Nu mai întâlnim greoaie întorsături de frază. Evangheliile sunt într'o limbă limpede, nu mult deosebită de cea de azi. Astfel în Evanghelia lui Ioan: „De început era cuvântul şi cuvântul acela era la Dumnezeu şi Dumnezeu era cuvântul acela. Acesta cuvânt era de început la Dumnezeu. Toate pre în el fură făcute şi fără el nemică nu fu făcut care ce e făcut. Intru el era vieaţă şi vieaţa era lumina oamenilor..."

Prin *Noul Testament* al lui Simion Ştefan se răspândeşte o limbă curăţită de forme greoaie şi de vocabular eterogen, şi se ajută astfel la unitatea de neam prin unitatea de limbă. Fapta lui Simion Ştefan nu e depăşită în măreţie decât de aceea de la 1688, *Biblia* lui Şerban.

* *

Petru Movilă şi cultura românească. Petru Movilă, mitropolitul Chievului, dă un puternic imbold activităţii culturale din Moldova şi Ţara Românească. A cunoscut

în tinereţe luptele pentru domnie ale familiei sale, dar simţind în el un impuls pentru studiu, întocmai ca şi alţi moldoveni care aveau să ridice cultura ţării, a învăţat în şcoala polonă. In 1627 e monah la Pecerska, iar câţiva ani mai târziu mitropolit al Chievului. Acum începe marea lui operă culturală şi bisericească. Intemeiază o şcoală vestită, având ca model universităţile occidentale din vremea Renaşterii, şi determină în Rusia un curent de cultură apuseană. In această şcoală dela Chiev, latina era limba de bază a învăţământului, iar curentul pornit de Petru Movilă a împiedecat triumful în Rusia al grecismului, într'o vreme în care noi n'am putut rezista şi am rămas sub influenţa acestuia mai bine de un veac. Aşa cum va fi la sfârşitul veacului alt moldovean, Dimitrie Cantemir, Petru Movilă rămâne legat de ortodoxie şi totuşi, instinctiv, se simte atras de cultura apuseană.

Dinspre Transilvania venea propaganda reformei, dinspre Polonia aceea a catolicismului. In astfel de împrejurări, Petru Movilă desfăşoară o muncă în care are în vedere pe toţi ortodocşii. Direcţia acestei munci este şi spre Rutenii din Polonia, şi spre Grecii din Constantinopol, dar mai ales spre fraţii din Moldova şi Ţara Românească. Prestigiul care nu i-a fost dat să-l aibă pe un scaun domnesc, îl are acum când propovădueşte prin altar şi şcoală. Petru Movilă e un suveran al Bisericii, pe aceeaşi treaptă cu Matei Basarab şi Vasile Lupu.

In Ţara Românească, tipografia dela Câmpulung se întemeiază prin sprijinul lui, căci el trimite lui Matei tipare şi pe şeful tipograf al lavrei din Pecerska. La Govora tiparele sunt de origine ruteană, iar cărţile slavoneşti ce se tipăresc în Ţara Românească sunt în parte reeditări ale unor lucrări din Ucraina Iniţialele care încep paginile şi alineatele, gravurile care înfrumuseţează textul sunt rutene în bună parte şi se găsesc şi'n cărţile ieşite din tipografiile lui Petru Movilă. Prin sprijinul lui Petru Movilă, se înviorează în Ţara Românească slavonismul, aceasta ca o reacţiune împotriva grecismului tot mai puternic.

In Moldova, tipografia dela Trei Erarhi se face tot cu ajutorul lui Movilă. Tipografii sunt ruteni la început şi în preajma lor îşi fac ucenicia şi câţiva moldoveni. Lucrările lui Varlaam sunt influenţate de activitatea tipografică şi cărturărească a mitropolitului dela Chiev. Când Vasile Lupu întemeiază şcoala dela Trei Erarhi, Movilă îi trimite dela Chiev profesori, între care pe însuşi rectorul colegiului. La fel cu acela din Chiev, învăţământul dela Trei Erarhi s'a organizat pe baza latinei, înlesnindu-se astfel învăţarea acestei limbi de către Români chiar la ei acasă, ceeace, în alte împrejurări, ar fi avut urmări însemnate. Râvna ortodoxă şi sprijinul marelui mitropolit au contribuit la înălţarea culturală a domniei lui Matei Basarab şi Vasile Lupu, dar n'au putut abate dela noi valul grecesc. E un unic moment de ciocnire între diferite curente, din care însă n'a putut să triumfe acela naţional

Boerii şi cultura românească. Grigore Ureche.

Boerimea românească a vremii are câţiva reprezentanţi cu rol însemnat în viaţa culturală a ţărilor noastre. Udrişte Năsturel e boerul cel mai învăţat al epocei lui Matei Basarab. E un om care din tinereţe a simţit dragoste pentru învăţătură. In prefaţa la *Imitaţia lui Christos*, tradusă de el în slavoneşte şi dedicată prietenului din Moldova, Varlaam mitropolitul, Udrişte Năsturel aminteşte aprinsa lui pasiune pentru limba latină de a cărei asemănare cu româna el îşi dăduse seama. Prin cultura-i slavonă aliată cu aceea latină, boerul nostru muntean realizează idealul de care fusese însufleţit şi Petru Movilă.

Foarte însemnată pentru noi este traducerea, după originalul slavon, a cărţii lui Ioan Damaschin *Varlaam şi Ioasaf*, roman religios care a avut o viaţă îndelungă şi norocoasă în literatura noastră. A fost cunoscut la noi prin versiuni slave şi apoi a intrat în circulaţie în limba română, prin traducerea lui Udrişte Năsturel. Nu ni s'a păstrat originalul, dar copii făcute în veacul al XVII-lea de către un grămătic domnesc, după un exemplar ce i l-a pus la îndemână fiul lui Udrişte, Radu, logofătul învăţat care-i şi întemeietorul unei şcoli pentru popor, şi alte copii ori prelucrări de mai târziu au răspândit romanul în societatea noastră, unde şi azi e cetit şi şi-a găsit prelucrători în foarte însemnaţi reprezentanţi ai bisericii şi literaturii.

In Moldova îl întâlnim pe Eustratie al cărui nume a fost pomenit în legătură cu traducerile din vremea lui Vasile Lupu. Tot de el sunt şi nişte însemnări ce ni s'au păstrat pe cronica lui Ureche. I se atribue şi traducerea lui Herodot şi, dacă această lucrare e în adevăr a lui, ni-l arată nu numai bun cunoscător al limbii greceşti, ceeace se ştia şi din alte traduceri, dar şi dibaciu interpret al istoricului grec într'o limbă românească interesantă, colorată cu multe moldovenisme.

Adevăratul reprezentant în cultură al clasei boereşti este însă acum Grigore Ureche. In 1592, când Aron Vodă ajunge la domnie, Nestor Ureche cu familia sa fuge în Polonia. Despre aceste vremi de groază pomeneşte şi Grigore în cronica sa. Acesta şi-a făcut învăţătura în Polonia, într'o vreme când Moldova era în tradiţionale legături politice şi culturale cu ţara dela nord. La şcoala polonă şi-a îmbogăţit spiritul, a învăţat latineşte, a cunoscut istoriografia polonă şi, pe cale indirectă, a venit în atingere cu Renaşterea apuseană. Prin şcoala polonă a căpătat mai ales un lucru neobişnuit la noi pe acea vreme: un spirit antrenat şi disciplinat, în vederea unei lucrări istorice de a cărei seriozitate să-şi dea seama însuşi autorul.

Letopiseţul Ţării Moldovei până la Aron Vodă (1359—1595) constitue, pentru istoriografia noastră, saltul eliberator care scotea cronica nu numai din lanţurile limbii slavone dar, ca concepţie, şi din platitudinea analelor, şi din jocul de imitaţie stângace care-a ispitit pe un Macarie ori Azarie. In afară de aceasta, opera lui Ureche e cea dintâi cronică în stare să ne arate cât de bogat în idei era

veacul al XVII-lea, când suflul lui era exprimat de un om care ştia ce se potriveşte cu poporul din care s'a născut. Trebue de asemenea să amintim că, pentru o întreagă epocă din istoria ţării, dela 1574, unde au rămas istoriografii noştri de limbă slavonă, până la 1595, numai în scrierea lui Ureche găsim date şi informaţii.

Grigore Ureche ştie că adevărata istorie trebue să se facă pe bază de isvoare şi să aibă ca scop exprimarea adevărului In cursul lucrării, el este fără îndoială părtinitor cu unii domni şi cu clasa boerească, totuşi afirmă un principiu, şi aceasta e deosebit de însemnat: „nu numai letopiseţul nostru, ce şi cărţi streine am cercat, ca să putem afla adevărul, ca să nu mă aflu scriitoriu de cuvinte deşarte, ce de dereptate". Pentru lucrarea sa, Grigore Ureche se foloseşte şi de analele dela curtea lui Ştefan cel Mare, de cronicile slavoneşti ale înaintaşilor. Legătura între moartea lui Ştefan şi fenomenele naturale, rătăcirile lui Petru Rareş, faptele josnice ale lui Iliaş Turcitul, superstiţiile privitoare la Lăpuşneanu şi clădirea Mânăstirei Slatina, amintesc letopiseţele slavone dinaintea lui Ureche. Cronicarul ne spune că s'a folosit şi de un letopiseţ moldovenesc. Dacă nu se gândeşte cumva la scrierile slavone ale înaintaşilor, ar trebui să credem că, înainte încă de Ureche, am avut vreun compilator care să fi transpus în româneşte, cu sau fără prefaceri, istoriografia de limbă slavonă. Părerea de rău că nu ştim despre ce letopiseţ moldovenesc e vorba, trebue să fie cu atât mai mare, cu cât gândul unora din cercetătorii trecutului nostru s'a îndreptat spre acel Eustratie, învăţatul logofăt pe care l-am văzut plin de râvnă în alte domenii.

Ureche a avut la îndemână şi isvoare externe. S'a folosit de cosmografia lui Sebastian Munster şi probabil şi de alte lucrări latine venite din apus în Polonia epocei de renaştere. A avut în special, ca model şi ca isvor de informaţie, cronica polonului Ioachim Bielski.

Asupra lucrării lui Ureche a plutit o soartă vitregă. Nu ni s'a păstrat în forma ei originală, ci a fost interpolată de Simion Dascălul, a fost completată cu unele însemnări de logofătul Eustratie, a mai primit şi adaosurile lui Misail Călugărul. Interpolatorul principal, Simion Dascălul, şi-a avut şi el isvoarele lui de informaţie, pe Al. Guagnin, în traducerea polonă a lui Martin Paszkowski, şi pe un cronicar ungur. Lucrarea, aşa cum o avem azi, e reeşită din colaborarea lui Simion Dascălul cu Gr. Ureche. Amestecul a ceea ce a venit dela unul şi dela celălalt şi-a căpătat, prin tradiţia culturală a noastră chiar, un drept de existenţă şi a încerca să-l desfacem nu poate fi de nici un folos, nici pentru cei doi colaboratori care nu s'au căutat spre a se învoi, nici pentru istoriografia noastră. Părerea că Gr. Ureche şi-a scris lucrarea în latineşte şi că aceasta a fost tradusă în româneşte şi completată de Simion Dascălul, care în realitate n'ar fi decât Mitropolitul Simion Ştefan, nu se bazează pe suficiente argumente convingătoare.

Letopisețul e străbătut de un puternic sentiment religios. Ștefan Vodă a învins la Podul Inalt fiindcă așa a voit Dumnezeu, craiul polon Albrecht e înfrânt în Codrii Cosminului fiindcă Dumnezeu a voit să pedepsească în el trufia, Petru Rareș scapă de urmărirea vrăjmașilor fiindcă Dumnezeu îl acoperă și-i deschide calea, Lăpușneanu e învins de Despot fiindcă așa a înțeles divinitatea să-și arate voința sa. Sentimentul religios al lui Ureche are în el ceva din înțelepciunea veacurilor. Pentru un suflet în adevăr credincios, ce priveliște dureroasă este lupta dintre creștini! Intr'o epocă în care răsăritul ortodox se lupta cu apusul catolic și cu ungurimea reformată, Gr. Ureche are o privire înțeleaptă asupra lucrurilor și-și arată îndurerarea cu o discreție de mare artist, atunci când vorbește despre conciliul dela Florența din care, în loc de bună înțelegere, a ieșit „oțărâtură". Cuvintele cronicarului după ce relatează faptele: „Ce de acestea destulu-i...", ne arată desgustul stăpânit în fața unei asemenea stări de lucruri.

Nu sunt trecute cu vederea nici deprinderile rele din țară. Nu sunt uitați cei mari, însuși domnul, pentru pornirea lor de a-și face singuri dreptate după bunul plac. Nu-i scapă acestui cronicar moralist faptul că Ștefan cel Mare l-a atacat pe Radu al Munteniei, numai din lăcomia de-a cuprinde ce nu era a lui, după cum nu-i scapă nici ușurința cu care Ștefăniță omoară pe un om ca Luca Arbore. Are acest boer moldovean o adâncă cunoaștere a firii poporului, reieșită de sigur din studierea vieții lui istorice. Astfel când Albrecht al Poloniei are nădejdea de-a îndepărta poporul dela Ștefan cel Mare și de-a-l sili să-i închine țara, cronicarul face observația: „Ci țara socotea că de nu li-i îndemână cu al său, mai multă neîngăduință le va fi cu streinii..."

Grigore Ureche e cel dintâi cronicar la care capătă expresie ideea originei noastre latine: „că dela Râm ne tragem și cu a lor cuvintele ni-s mestecate". E cel dintâi cronicar pentru care neamul nostru se înfățișează ca o colectivitate omogenă: moldoveni, munteni, ardeleni, toți vin din același isvor: „toți dela Râm se trag". Cronicarul își dă seama și de romanitatea Ardealului: „In țara Ardealului nu lăcuesc numai Unguri, ce și Sași peste samă mulți, și Români peste tot locul, de mai multu-i țara lățită de Români decât de Unguri". Talentul cronicarului apare atunci când trebue să se caracterizeze o situație ori un personaj. La fel cu modelul său, Ioachim Bielski, Ureche recurge adesea la procedeul obișnuit de-a caracteriza personagiile prin portrete fizice și morale. In afară de atât de cunoscutul portret al lui Ștefan cel Mare, avem pe acela al blândei și răbdătoarei Doamne Ruxanda, al lui Lăpușneanu cu voință de fier, al lui Petru Rareș căruia toate îi ies prost din pricina unei soarte potrivnice, al lui Petru Șchiopul cu grijă de nevoile și sărăcia țării, al lui Iliaș Turcitul căzut în josnică destrăbălare. Pe alocuri întâlnim și elemente de descriere: frumusețea și bogăția Ardealului, pribegia lui Rareș prin secuime, seceta din 1585.

Având ca model o lucrare în limba polonă, Ureche a tradus

uneori direct din textul original, şi de aci provin la el unele expresii care-s nepotrivite cu firea limbii noastre; acestea însă se pierd cu totul în întregimea lucrării, scrisă parcă într'o limbă turnată după aceea a poporului. Stilul narativ şi, în bună parte, descriptiv îşi găseşte în Ureche un realizator priceput. Sobrietatea şi măsura în expresie pot să vină nu dela o cultură clasică a cărei întindere nu va fi fost prea mare, ci dela un suflet armonios şi echilibrat

Mişcarea culturală şi literară din vremea lui Matei Basarab şi Vasile Lupu merită o atenţie deosebită. Acum la jumătatea veacului al XVII-lea, constatăm legături temeinice între provinciile româneşti Cartea circulă din Moldova în Ţara Românească ori de aci în Ardeal Tipăriturile religioase se adresează întregei seminţii româneşti, iar cărţile de legi, inspirându-se una dela alta, sunt aproape aceleaşi pentru toţi Românii. Tiparul este şi el agent de apropiere între Români: întocmai ca pe vremea lui Coresi, meşteri din Târgovişte merg în Ardeal şi ajută munca pentru carte a mitropolitului Ghenadie şi a urmaşilor lui. Şi între conducătorii spirituali ai poporului există prietenie ori cel puţin interesul de a se cunoaşte şi ajuta. Udrişte Năsturel e prietenul bun al lui Varlaam, mitropoliţii din Ardeal cer sprijinul celor din Ţara Românească. Se constată apoi o trezită conştiinţă a limbii. Teofil şi Ştefan ai Ţării Româneşti, Varlaam al Moldovei şi Simion Ştefan al Ardealului sprijină triumful limbii româneşti în biserică, iar cel din urmă e preocupat şi de unificarea graiului prin cartea religioasă.

Prin cultivare, limba progresează în mod firesc. Eustratie logofătul, Gr. Ureche, Varlaam şi Simion Ştefan fac ca limba noastră să se mlădieze şi să dobândească însuşiri literare. Limba pierde din provincialisme şi din slavonisme, caracteristice unei părţi de ţară, şi câştigă în claritate, în posibilităţile de exprimare a stărilor sufleteşti şi a întâmplărilor. Din acest punct de vedere, suntem în real progres faţă de trecut. E apoi mai multă varietate de scrieri. Limba nu mai e întrebuinţată, acum, doar pentru traducerea psalmilor şi evangheliilor, ci se înstăpâneşte în domeniul legislaţiei şi istoriografiei.

Pregătirea epocei de supremaţie a străinilor.

O privire generală asupra epocei ne arată încercarea de întărire a slavonismului. Sfârşitul veacului al XVI-lea lăsase să se întrevadă un răsunător triumf al limbii româneşti, dar împrejurările politice de după căderea lui Mihai Viteazul au oprit activitatea tipografică. Bunul câştigat odată nu se mai putea însă pierde, iar convingerea că poporul trebue să aibă cartea religioasă în limba lui, îşi aştepta momentul prielnic pentru realizarea practică.

Slavonismul, atât de puternic în veacul al XVI-lea, îşi primise lovitura sdruncinătoare nu numai dela noile împrejurări dar şi dela acea realitate care nu se putea birui: limba proprie a unui popor rezistent în felul lui de viaţă şi de manifestare. Întărirea slavonismului, prin clerici sârbi care-şi găseau la noi adăpost ori vin numai

pentru ajutoare băneşti, prin influenţa lui Petru Movilă şi prin tipăriturile slavoneşti ale epocei, are un caracter artificial. Procesul de emancipare de sub slavonism trebuia să-şi continue mersul firesc. Trecuse vremea când slavona era considerată ca singura limbă sfântă pentru răsărit. Faptul că un mitropolit are curajul să ceară în prefaţa unei tipărituri să nu se ţină seamă de pârile şi zavistiile făcute de cei care citeau carte slavonă, e plin de înţeles. Imprejurările însă fac să nu triumfe românismul, ci un curent străin care şi el lupta împotriva slavonismului: grecismul. Susţinut de pătura conducătoare, grecismul progresează pas cu pas. Bisericile sunt invadate de călugări greci, mânăstirile cu venituri le aparţin acestora. Era firesc ca toţi aceştì călugări să fie apostoli ai curentului grec, iar slavonismul isgonit din biserica ocupată de greci şi nesusţinut de poporul care nici nu-l pricepea, să se prăbuşească definitiv: e ceea ce se întâmplă, cu toată svâcnirea de viaţă din vremea lui Matei Basarab.

Ştim că Matei Basarab şi Vasile Lupu au venit la tron susţinuţi de o partidă naţională. Ar fi fost de aşteptat ca ei să continue lupta împotriva Grecilor. Totuşi amândoi au căutat să-şi întărească domnia cu ajutorul Grecilor, după ce scurtă vreme au ţinut oarecum cumpănă, pentru a nu-şi înstrăina simpatiile boerimei naţionale.

In Moldova, mai mult decât în Ţara Românească, grecismul îşi găseşte teren prielnic pentru desvoltare şi din pricina visului de-a ajunge împărat în Bizanţ, pe care-l nutrea, atât de stăruitor, Vasile Lupu. La Iaşi apare în greceşte un decret al patriarhului Partenie în 1642, cu stema Moldovei şi cu o scrisoare în greceşte către domnitor: e începutul tipăriturilor greceşti la noi.

In această încrucişare de curente şi de tendinţe, să vedem ce semnificaţie are frământarea culturală a epocei. Privită unilateral, epoca lui Matei Basarab şi Vasile Lupu poate fi socotită ca o binefacere: s'a desvoltat cartea românească şi, prin ea, conştiinţa limbii, ori ca o decădere: s'a întărit grecismul prevestind o nouă înstrăinare a culturii noastre. Privită în întregimea ei, apare ca o necontenită şovăială între două direcţii, aceasta din pricina neînţelegerii a ceeace-i trebuia poporului, şi, mai apoi, ca o îndreptare spre străini, din pricina unei falşe concepţii despre menirea unui conducător de neam.

Prin slavonism, un Neagoe Basarab şi-a avut suprematia asupra răsăritului ortodox. Prin slavonism, crede celălalt Basarab, Matei, că ar putea reînvia această supremaţie. Vasile Lupu, dându-şi seamă că are în faţă un curent nou, grecismul, s'a sprijinit pe acesta în urmărirea tot a unui vis de supremaţie. Matei urma unui curent condamnat să se prăbuşească, Vasile Lupu unui curent care încă putea fi stăvilit, amândoi neînţelegători ai spiritului românesc dornic să-şi aibă însfârşit triumful. Aceasta însemnează că scrisul românesc, atât cât a putut să-şi găsească expresia în manuscrise ori în tipărituri, n'a avut sprijin tocmai în conducătorii ţărilor. Pătrunderea limbii româneşti, în cărţile religioase ori de legislaţie, a venit din

necesitate, nu din conştiinţă. Singuri părinţii bisericii noastre au înţeles nevoile sufleteşti ale poporului şi, pentru păstrarea dreptei credinţe, i-au dat cartea românească, singura care ar fi trebuit să aibă dreptul de-a se tipări.

Dacă şi-ar fi identificat aspiraţiile cu acele ale vlădicilor şi ale câtorva dintre boeri care instinctiv nimeriseră calea sănătoasă, dacă ar fi înţeles importanţa momentului crucial care era domnia lor, Matei Basarab şi Vasile Lupu ar fi însemnat în cultura românească *renaşterea.* Urmărind scopuri imperialiste personale, cu toate frumoasele realizări din vremea lor, ei sunt aceia care pregătesc desfăşurarea unei ambiţii de supremaţie în orientul ortodox, prin forme culturale străine, şi, prin aceasta, căderea noastră în sclavia grecismului.

Din Noul Testament, Alba Iulia 1648.

CULTURA ROMÂNEASCĂ PE LINIA TRADIŢIEI

Progresul grecismului. Matei Basarab are soarta fericită de a muri în scaun, pe când Vasile Lupu, răsturnat din domnie, îşi petrece printre străini cei din urmă ani de suferinţă şi de amărăciune. După cum stabilitatea domniei lor a fost un sprijin pentru temeinică activitate culturală, schimbările de domnie au fost, după ei, pricina decăderii. După căderea lui Vasile Lupu, însuşi Varlaam îşi întrerupe munca şi se retrage la Secul.

Infrângerea lui Racoţi care se visa şi Rege al Poloniei, a adus şi îndepărtarea domnilor noştri Constantin Şerban şi Gh. Ştefan, în a căror domnie s'a amestecat ambiţiosul principe ardelean. Bunul plac al Turcilor, în schimbarea domnilor dela noi, e din ce în ce mai tiranic şi mai înjositor, iar armatele celor două ţări sunt silite să ia parte, ca aliate ale Turcilor, la campanii împotriva interesului nostru şi al creştinătăţii. Cel puţin dacă s'ar fi purtat cu noi omeneşte creştinii! Dar nu aveam decât sărăcia şi foametea de pe urma năvălirilor prădătoare ale Polonilor. In Moldova e foamete pe vremea lui Ştefăniţă Lupu şi ciumă sub domnia lui Dumitraşcu Cantacuzino. In Ţara Românească bântue foametea pe vremea lui Gh. Ghica. Domnii se schimbă tot mai des. In curs de trei decenii, Moldova are opt domni iar Ţara Românească unsprezece, unii din ei domnind de câte două şi trei ori. Nu e de mirare că după domnia lui Matei Basarab şi Vasile Lupu încetează activitatea tiparului şi lucrul cărturăresc.

In schimb creşte puterea grecismului. Mihnea III e grecizat, în

timpul lui nemulţumirile contra străinilor iau forme violente. Grecii storc ţara prin dregătoriile ajunse în mâna lor şi numai mişcarea revoluţionară îl sileşte pe Radu Leon să promită îmbunătăţiri pe care nu avea să le îndeplinească. Influenţa greacă pierde din putere pe vremea lui Antonie, dar creşte din nou sub Duca Vodă şi e mult încurajată de Şerban Cantacuzino, întemeietor al şcoalei şi susţinător al culturii greceşti în Ţara Românească. Domn cu ambiţii imperiale, Şerban s'a îngrijit şi de cultură, ca una care mărea strălucirea domniei. Deşi familia sa începuse să fie cunoscută prin alăturarea la mişcarea naţională, Şerban se îngrijeşte mai ales de cultura greacă, iar şcoala înfiinţată de el la Sf. Sava era menită să cultive o altă cultură străină, după ce la noi abia fusese înfrânt definitiv slavonismul.

In Moldova, Gheorghe Ştefan ajunge la domnie însuşindu-şi, ca pe vremuri Vasile Lupu, aspiraţiile naţionale. Urmând aceeaşi direcţie ca şi partidul polon din ţară, el este contra dascălilor greci dela Trei Erarhi, dar curând pentru a-şi întări domnia e nevoit să le confirme privilegiul şi să-şi caute sprijin tot în greci. După Gh. Ştefan, domnii sunt tot mai mari susţinători ai grecismului, Iliaş Alexandru, nepotul lui Petru Rareş, e grecizat şi nici nu ştie româneşte. Gh. Duca se înconjoară de greci care se îmbogăţesc din munca poporului şi sunt pricina mişcării din 1672 a Hănceştilor. Dumitraşcu Cantacuzino e grec de origine, iar domnia lui cunoaşte mişcări revoluţionare contra străinilor.

Alături de influenţa greacă, avem în Moldova şi o puternică mişcare de simpatie pentru Polonia. Se continua de altfel o legătură culturală care-a fost destul de accentuată şi'n vremea lui Vasile Lupu. Miron Costin şi Dosoftei Mitropolitul sunt printre fruntaşii acestei direcţii. Roadele legăturilor culturale cu Polonia sunt foarte însemnate pentru noi, cu atât mai mult cu cât influenţa polonă poate, pentru oarecare timp, contrabalansa influenţa greacă.

Un fapt interesant e că ţările noastre devin oarecum centrul culturii greceşti. La Mânăstirea Cetăţuia de lângă Iaşi se tipăresc cărţi greceşti pe vremea lui Gh. Duca, domnitor care'n tinereţe s'a format în casa lui Vasile Lupu şi şi-a însuşit aspiraţiile acestuia. Iată cum se adresează lui Gh. Duca, patriarhul Ierusalimului Dositeiu, într'o scrisoare din 1682: „te-ai încărcat de onoare prin înfiinţarea tipografiei greceşti, fiindcă nu numai că ai adus la adevărata cale pe ortodocşii dintre ruşi, nu numai că ai scăpat biserica de oarecare intrigi, ci ai pus la îndemâna oricărui ortodox, ca o lumină de evanghelică credinţă, scrierile sfinţilor şi ale tradiţiunilor apostolice strămoşeşti, şi ai dat o armă neînvinsă în contra oricărei schisme şi erezii".

Grecii se socot în Moldova la ei acasă. Dositeiu, într'o lucrare a sa, mărturiseşte că, văzând cum Moldovenii aveau la Iaşi tipografie iar Grecii nu, „murea de necaz".

Şi totuşi, cu toată această accentuare a grecismului, avem şi'n Ţara Românească, şi'n Moldova, în ultimul sfert al veacului, o stră-

lucită mişcare literară şi culturală românească. Aceasta ne arată că duhul lui Varlaam trăia printre noi şi că nu putea fi stăvilit în influenţa lui binefăcătoare pentru un neam care tot mai mult simţea trebuinţa ca învăţătura lui Dumnezeu să-i fie lămurită în limba străbunilor.

Biblia din 1688. In timpul lui Şerban Cantacuzino cultura e de formă grecească în şcoală, dar de forma românească prin tipografie. Apar câteva cărţi interesante şi, mai cu seamă, se lucrează la acel monument cultural care-i *Biblia* din 1688.

Incă din vremea lui Duca se începuse traducerea din ruseşte a cărţii *Cheia înţelesului*, a cărei prefaţă e o dovadă a pătrunderii în Ţara Românească a spiritului din Moldova. Mitropolitul se adresează tuturor creştinilor „care sânt născuţi întru limba noastră rumânească" şi aminteşte de mai multe ori neamul pentru a cărui cultivare se publica lucrarea. Pentru neam caută el să înmulţească talantul ce i l-a dat Dumnezeu: „cât mi-ar fi putearea priceaperii mele să-l înmulţésc întru neamul mieu rumănesc".

In 1680, ca rod numai al domniei lui Şerban, apare *Liturghia* cu tipicul şi cu rânduelile traduse în româneşte după un text grecesc. Cuvântul mitropolitului Teodosie spune răspicat că'n biserică trebue să se slujească pe înţelesul poporului, că neamul românesc cuprinde şi pe Moldoveni şi că faţă de trecut suntem într'o decădere care trebue să ne umple de durere: „Aceasta dară văzând şi noi, că necum lipseaşte în limba noastră de-a fi ca să înţeleagă Nărodul, ce încă şi mulţi, de nu mai mulţi preoţi şi alalt cin bisericesc de a cunoaşte orânduiala şi ţeremoniile ei cum a să sluji trebue, şi fieştecare la vremea ei, de a să zice şi de a să glăsui, putincioşi nu sânt Şi mai vârtos aceasta şi den neînvăţătură şi den neînţeleagerea limbii pogoară, care nouă jalnic şi plânguros lucru iaste într'atâta micşorare şi călcare rodului nostru cestui rumănesc, carele odată şi el numărat între putearnicile neamuri, şi între tarii oameni se număra, iară acuma atâta de supus şi de ocărît iaste, cât nice învăţătură, nice ştiinţă, nice armă, nice legi, nici niceum obiceaiu întru tot rodul, ce să pomeneaşte astăzi rumân nu iaste, ce ca neşte nemearnici şi orbi într'un obor învârtindu-se şi înfăşurându-se, dela străini şi dela varvari, doară şi dela vrăjmaşii rodului nostru, cer şi să împrumutează, şi de carte şi de limbă, şi de învăţătură. O grea şi dureroasă întâmplare". O notă adaogă: „Intre Rumâni ce zicem, cuprindem şi pre Moldoveni, că tot dintr'o fântână cură". Tradiţia străină e însă puternică, iar Teodosie n'o poate birui. El scrie că întrebuinţarea limbii noastre nu e în obiceiul bisericii şi că limba noastră e prea săracă, prea „scurtă". *Evanghelia* din 1682 şi *Apostolul* din 1683, traduse din greceşte, arată continuarea operei de românizare a serviciului religios.

Pregătită în timpul domniei lui Şerban, Biblia, în traducere integrală, apare în 1688, când era domn Brâncoveanu. Cum e şi drept, lucrarea a rămas legată de numele domnului care-a pregă-

tit-o şi care a patronat astfel unul din cele mai mari monumente literare româneşti. *Biblia* a rămas în amintirea urmaşilor, iar o

Stema lui Şerban Cantacuzino.

sută de ani după apariţie, Ienăchiţă Văcărescu putea scrie, fără să creadă că exagerează, în prefaţa gramaticii sale: „pociu să zic

că limba rumânească dă la anul 1688 s'au început, măcar şi dă era începută dă la anul 105 dă la Hristos, adecă cu 1583 dă ani mai înainte, dă când s'au tălmăcit în limba noastră legea veche şi legea nouă sau sfintele Biblii dă către răpăosatul Şărban Prinţipul Cantacozinul cel vrednic dă pomenire şi dă laude domn". Istoria literară a fost mult preocupată de chestiunea traducătorului *Bibliei*. S'a atribuit lui Nicolae Milescu traducerea, dar s'a admis că acesteia i s'au adus prefaceri de către cei însărcinaţi de Şerban cu lucrarea. Nu i se tăgădueşte Stolnicului Cantacuzino partea ce ar fi avut-o la întocmirea textului şi la tipărire. Din prefaţă reiese însă paternitatea fraţilor Şerban şi Radu Greceanu, pe care mulţi n'o mai pun la îndoială, cu atât mai mult cu cât aceştia au fost oameni învăţaţi, au cunoscut bine limba grecească şi ne-au lăsat şi alte lucrări de interes religios şi istoriografic. Plecând dela înţelepciunea cuvintelor: „grădină închisă şi fântână pecetluită ce folos iaste dela amândouă?", Şerban Cantacuzino spune că s'a simţit dator să înmulţească talantul primit dela Dumnezeu. A fost ajutat de oameni pricepuţi ca Gherman de Nisa Capadociei, verificatorul textului grecesc, şi de alţii „ai locului nu numai pedepsiţi întru a noastră limbă, ce şi de limba elinească având ştiinţă ca să o tălmăcească". Scrisoarea lui Dositeiu patriarhul recunoaşte limbii noastre dreptul de a fi întrebuinţată în scrierile religioase şi numără între Români pe toţi fraţii risipiţi în atâtea provincii, chiar şi pe cei dela Nistru. Ideile patriarhului, atâta de conforme cu o sănătoasă tradiţie românească, par să fie sub directa influenţă a învăţatului Cantacuzino Stolnicul.

Prin faptul că intra în bisericile ţării, *Biblia* devenea un mijloc de răspândire a aceluiaşi grai; prin faptul că era tradusă după un text grecesc, aducea un prilej mai mult de frământare a limbii noastre şi de îmbogăţire a expresiei literare; prin faptul că folosise şi traduceri de mai nainte, reprezinta un moment dintr'o sănătoasă şi naturală evoluţie Incetul cu încetul s'a ţinut seamă de această traducere. Antim Ivireanu nu face decât să-i reproducă din textul ei în *Psaltirea* din 1694. Limba traducerii e plină de putere şi de claritate. Forme mai vechi ori regionale care ar fi împiedecat cursul frazei şi al înţelesului, sunt lăsate la o parte. Avem de multe ori impresia că citim o lucrare în limba noastră de azi. Monumentul acesta din 1688 încheie epoca de cultură a unei scurte dar rodnice domnii, care a pregătit totodată şi voevodala strălucire brâncovenească.

Mitropolitul Dosoftei. Moldova adaogă, în acest timp, culturii naţionale o pagină deosebit de preţioasă. Mitropolitul Dosoftei este un continuator al operei lui Varlaam. Originea lui nu-i încă definitiv stabilită, s'ar putea însă să fie macedo-română, dacă ţinem seama de unele cuvinte ori fonetisme particulare pe care le foloseşte în scrieri. Dosoftei a avut multă dragoste pentru cărţi — cronicarul Neculce scrie că a fost unul din cei mai învăţaţi oameni ai vremii — şi dacă împrejurările

i-ar fi fost prielnice, Moldova ar fi ajuns, prin munca lui pasionată, la o mare înălţime culturală. Frământările politice l-au dus în pribegie şi l-au silit să se încovoaie de lipsă şi să ceară umilit ajutorul altora în ţară străină. Politica lui Petriceicu a avut ca rezultat şi trecerea lui Dosoftei în Polonia, unde şi el, ca mulţi alţii, avea nădejde în ajutorul creştinilor împotriva Turcilor. Intr'o scrisoare din 1674 adresată spătarului Milescu, el cerea astfel ajutorul Ruşilor: „sântem copleşiţi de mulţimea nenumărată a Turcilor, călăi cruzi şi îngâmfaţi, tirani necredincioşi; sufletele noastre sânt distruse, trupurile căzute cu faţa la pământ; sântem ca nişte oi care le duce la tăiere. Ridicaţi-vă, fiţi protectori bisericii; pentru liberarea noastră şi gloria voastră veniţi de ne scăpaţi din mâinile furiosului Mahomed, teribilul impostor, liberaţi-ne". Astfel se închiega în Moldova atitudinea politică creştină care ne face să înţelegem gestul de mai târziu al lui D. Cantemir.

In 1675 se reîntoarce în Moldova şi-şi consacră câţiva ani muncii de reîntemeiere a tipografiei care decăzuse după Vasile Lupu. Intr'o scrisoare el spune: „la noi învăţătura de carte s'a pierdut şi puţini sunt aceia care pricep limba cărţilor". Pentru reorganizarea tipăririi de cărţi, el găseşte mult sprijin în Ioachim patriarhul Moscovei.

Activitatea lui Dosoftei se întrerupe în 1686, când Sobieski trece cu oastea în Moldova şi, la retragere, ia cu sila şi pe mitropolit şi-l închide într'un castel din Galiţia. De-acum înainte Dosoftei, el partizanul unei politici alături de creştini, va cunoaşte suferinţa împreună cu ceilalţi slujitori care păzeau racla Sf. Ion cel Nou, adusă şi ea în Polonia. Indureratul mitropolit îşi exprimă speranţa de-a se reîntoarce în ţară şi de-a se înfăţişa lui Dumnezeu în „dorita" mitropolie a Sucevei. I-a fost dat să moară printre străini în 1693.

Câteva scrieri ale lui Dosoftei sunt în ruseşte, traduceri şi compilaţii în legătură cu chestiunile religioase care frământau biserica ortodoxă din Rusia. Acestea nu au însemnătate pentru cultura românească, dar ne arată cum şi Dosoftei, ca şi contimporanul său deşţărat Milescu, a putut fi folositor străinilor, prin adânca cunoaştere a dogmelor religioase. Alte lucrări au numai însemnătate culturală la noi şi continuă procesul de românizare a serviciului. Astfel sunt *Acatistul Născătoarei de Dumnezeu şi Dumnezeiasca Liturghie*, carte adresată „către toată seminţia românească", un „dar limbii româneşti". Nu numai în spirit, dar şi în expresie Dosoftei apare astfel ca un urmaş al lui Varlaam. In prefaţa acestei din urmă lucrări se argumentează că liturghia trebue să fie în limba poporului, idee rodnică pe care Dosoftei o susţine şi'n alte tipărituri.

Poemul cronologic, tipărit în 1681 şi 1683, este numai o prozaică înşirare a domnilor Moldovei, cu versuri nedibace şi încărcate cu epitete care se repetă obositor. O dată însă în istoria noastră literară este *Psaltirea în versuri*, publicată la Uniev în 1673. Dosoftei a făcut mai întâi o traducere în proză a psalmilor şi apoi „foarte cu osârdie mare", a realizat în cinci ani şi transpunerea

în versuri. Lucrarea trebue pusă în legătură cu cultura polonă, căci Dosoftei — autor el însuşi de versuri poloneze — a cunoscut traducerea din 1577 a scriitorului Kochanowski. Privită în valoarea ei în sine, traducerea lui Dosoftei nu înseamnează prea mult, prinsă însă în cadrul istoric şi'n locul ce-l ocupă în mişcarea noastră literară, ea constitue un eveniment însemnat şi prin însăşi ideea

Stema Moldovei din Psaltirea 1680.

de-a fi fost pornită. O lucrare de peste opt mii de versuri este o imensă muncă de adaptare a limbii noastre la un fond de indiscutabilă valoare poetică. Au mai fost şi'nainte de Dosoftei câteva mărunte încercări de versuri, dar acestea singure nu puteau pregăti apariţia lucrării lui. Cultura în Moldova, alimentată de legă-

turile cu Polonia, devenise o nobilă tradiţie şi numai astfel ne explicăm râvna de atâţia ani a lui Dosoftei.

Incă din *Molitvenic* mitropolitul se arătase cu anumite particularităţi în limbă. Introdusese în ţesătura limbii, în chip prea uşuratec, cuvinte slavone ori greceşti, recursese prea adesea la forme derivate, în frază cuvintele urmau prea supărător topica limbii slavone, folosise neologisme care vor fi surprins pe atunci: conştienţie, creatură, eresă, figură, formă, presidenţie. Particularităţi de acestea revin şi'n Psaltirea în versuri. Limba traducerii este adesea lipsită de armonie şi, de multe ori, nu-şi găseşte cuvintele cele mai potrivite, lirismul cald şi avântat al cântăreţului care se înfioară în faţa măreţiei divine, se umileşte în faţa puterii nebiruite, se bucură când primeşte ajutor împotriva vrăjjmaşilor ori chiamă blestemul asupra celor ce-l urgisesc. E ceva aspru, neşlefuit în limba lui Dosoftei, plină şi de cuvinte provinciale care împiedecă înţelesul, ba chiar şi de cuvinte care par formaţii nedibace şi silnice ale traducătorului preocupat nu atât de limpiditatea înţelesului, cât de satisfacerea regulei rimei. Rima însăşi e de altfel atât de săracă, la drept vorbind e simplă asonanţă: mearge—leage, bunătatea—partea, slavă—zăbavă, armă—samă; unele asonanţe sunt de o supărătoare monotonie: „sfântă" aduce în chip inevitabil pe „smântă". Cu toate acestea, cum însuşi mărturiseşte, Dosoftei a voit să ne dea ceva cât mai bun, cât mai literar: „cu multă trudă şi vreame îndelungată, precum am putut mai frumos, am tâlcuit ş'am scris precum a vrut Dumnezău, să poată trage hirea omului cătră cetitul ei". Dintr'o asemenea muncă anevoioasă au reieşit şi pagini care şi-au păstrat farmecul dealungul vremii Psalmii 46 şi 98, deveniţi colinde populare, sunt din acestea.

Dosoftei

De câteva ori, cu toată sforţarea cerută de rimă, Dosoftei găseşte fraza curgătoare, adevărat românească, aşa cum o grăia poporul şi cum ştiuseră s'o prindă în scris Varlaam şi Ureche. In Psalmul 38, traducătorul a avut intuiţia tonului adevărat şi din cuvinte răsare toată nimicnicia omenească, privită de cântăreţ cu umilinţă şi tristă blândeţe: „Că lumea aceasta-i ca o miză mică — Omul, cât de-a hirea, iaste o nemică, — De vreame ce treace ca o umbră rară, — Zadar să trudeaşte de zî până'n sară — De-şi agoniseaşte s'aibă şi pre mâne, — Strânsura ce strânge nu şti cui rămâne".

Dacă se compară versurile lui Dosoftei cu textul în proză tradus tot de el, se vede uşor că avem a face cu un prelucrător al materialului. Dosoftei n'a luat nimic din podoabele modelului polon, s'a ţinut de textul ortodox şi pe acesta a căutat să-l amplifice, după propria lui imaginaţie. Prin amplificările lui, Dosoftei ştie să

dea un mai puternic accent sentimentului, iar uneori textul capătă expresii concrete care nu-s lipsite de semnificaţie. Astfel în Psalmul 136:, „acii şezum şi plânsăm, când ne adusăm aminte de Sion" se preface în versurile: „Acolo şezum şi plânsăm — La voroavă când ne strânsăm — Şi cu inemă amară — Prin Sion şi pentru ţară — Aducându-ne aminte — Plângeam cu lacrămi herbinte". Adaosele lui Dosoftei nu sunt numai o întărire, prin expresie concretă, a sentimentului, ci şi o nuanţare românească a fondului, căci alături de Sion este amintită ţara, iar la „voroavă când ne strânsăm" redă însuşi mediul ţărănesc al şezătorilor ori al liniştitelor convorbiri pe prispa casei.

Dosoftei a cunoscut într'adevăr mediul ţărănesc şi de aceea expresiile lui sunt uneori atât de potrivite. „Ca o vrăbiuţă să mâiu fără casă", „cerbul pre dealuri preste măguri nalte", „le-au dat cu veacii uric pre moşie", „vierii cei graşi la luncă", „zâmbrii o pasc şi'n coarne o aruncă", veneau în chip firesc în scrisul acestui erarh care cunoştea realităţile dela noi. Şi de sigur că Dosoftei avea cunoştinţă şi de cântecele populare, cum ne arată versul scurt de 6, 7 şi 8 silabe, şi asonanţele atât de dese.

Altă valoroasă lucrare a lui Dosoftei este *Viaţa şi petreacerea sfinţilor*, traducere făcută pentru ca toţi credincioşii să înţeleagă aceste texte de însemnătate morală. Cele patru volume ale lucrării i-au cerut traducătorului multă trudă, mai ales în grelele împrejurări din Moldova. El însuşi ne spune: „într'atâta lungă vreame scriind şi tălmăcind câte am putut birui în aceşti veaci grei ai ţărei, abia cu mult greu am scris şi această sfântă carte". Dosoftei s'a folosit de sinaxarul neogrec al episcopului Margunios, de texte bizantine, de versuri medio-bulgare, dar pentru prelucrarea unor părţi a recurs şi la hronografe în care se găseau legende hagiografice. Lucrarea lui Dosoftei a fost cunoscută de autorii de mineie de mai târziu. Astfel Radu Greceanu în 1698 pleacă dela munca lui Dosoftei, uneori reproducând aidoma. După Dosoftei, munca de traducere a cărţilor religioase, împiedecată şi de pribegia în Polonia, a rămas fără urmare. Dosoftei, cucernicul păstor despre care Neculce scrie că era „blând ca un miel", n'a avut un continuator demn de el.

Miron Costin. Istoriografia din Moldova este reprezentată de Miron Costin, cel mai de seamă cronicar al veacului. Un tragic destin a plutit asupra familiei lui. Tatăl, Ion Costin, fost hatman în vremea lui Miron Barnovski, a cunoscut închisoarea turcească din Constantinopol şi puţin a lipsit ca să-şi piardă viaţa. Intorcându-se în ţară, după scurt timp, e nevoit să plece în pribegie cu familia sa. Au venit în sfârşit şi vremuri care păreau mai prielnice şi doi feciori ai lui Ion Costin se ridică la înalte dregătorii ale ţării. Pe neaşteptate vine însă lovitura sângeroasă, căci Velicico, implicat într'un complot, este ucis din porunca lui C. Cantemir, iar fratele său Miron, deşi nevinovat, piere năpăstuit de acelaşi domn.

In timpul pribegiei familiei sale în Polonia, Miron şi-a făcut studiile la Bar, unde a învăţat şi latina. Vasile Lupu a pus capăt

prigonirilor contra familiei Costin şi astfel Miron a putut să se întoarcă în Moldova unde a ocupat dregătorii şi a primit misiuni de încredere în vremea lui Vasile Lupu, Gheorghe Ştefan, Ştefăniţă Vodă, Petriceica şi Constantin Cantemir. Simpla înşirare a atâtor domni în cursul vieţii silnic zdrobite a lui Miron, ne arată în ce împrejurări grele a trăit acela care avea să fie un mare cronicar. Mai cu seamă misiunile pe care le-a avut în Ţara Românească din partea lui Gheorghe Ştefan şi în Ardeal, ca conducător de oştire, l-au făcut pe Miron să cunoască, prin proprie experienţă, unitatea de neam a Românilor. De asemenea vederea picioarelor podului lui Traian la Turnu Severin, în 1662, în timpul expediţiei contra Uivarului, a lăsat o impresie puternică aceluia care într'o zi avea să vorbească cu mândrie despre originea latină a neamului. Intr'o misiune ce i se încredinţează pe lângă vizir, are prilejul să-şi arate patriotismul lui sincer şi înţelept. Legăturile cu cultura polonă fac din el un sol al intereselor Moldovei pe lângă ţara vecină. E de amintit că Miron e atât de prudent, încât, deşi mulţi se aşteptau la altă atitudine, el sfătueşte pe Petriceicu să nu treacă de partea Poloniei. Domnul nu ascultă sfatul, căzu din scaun şi, când veni cu armata polonă, însăşi situaţia lui Miron fu zdruncinată. A fost luat de armată şi dus în Polonia unde s'a închinat unei frumoase munci intelectuale şi a scris importante lucrări în limba polonă. S'a întors în ţară pe vremea lui C. Cantemir, a trăit câţiva ani cinstit de toţi pentru cultura şi înţelepciunea lui, până când, în urma intrigilor unei familii rivale, a venit nenorocirea din 1691.

Miron Costin a fost unul din cei mai învăţaţi oameni ai vremii. El însuşi aminteşte în predoslovia la *De neamul Moldovenilor* cât de mult i-au plăcut studiile şi cum, şi la vârstă înaintată, îşi găsea mulţumire în ele. Mai mult decât atât, tot în această predoslovie, Miron Costin, stăpânit de sentimentul durabilităţii neamului, urează şi urmaşilor de peste veacuri împrejurările prielnice cetitului şi învăţăturii. Având această înăscută înclinare pentru munca intelectuală, era de aşteptat ca Miron Costin să ne dea lucrări despre trecutul nostru. Intr'adevăr el are un plan măreţ, căci vrea să scrie cronica ţării dela origine şi până în vremea lui. N'a putut să ne dea o asemenea lucrare cronicarul care făcea mărturia: „Ce sosiră asupra noastră cumplite aceste vremi de acmu de nu stăm de scrrisori, ce de grije şi suspinuri". Omul care a cunoscut atâtea nenorociri şi războaie cu sorţi îndoelnici, atâtea pribegii pentru familia lui şi a altora, trebuia să ajungă la fatalismul pe care-l exprimă cu cuvintele lui Herodot: „iară nu sunt vremile sub cârma omului, ci bietul om sub vremi".

Letopiseţul Ţării Moldovei dela Aron Vodă încoace, de unde este părăsit de Ureche vornicul de Ţara de gios cuprinde epoca dela Aron Vodă până la Dabija Vodă (1595—1661). O parte din evenimentele despre care se vorbeşte, erau cunoscute cronicarului, căci însuşi luase parte la ele. Pentru celelalte, Miron Costin se serveşte de diferite isvoare externe şi interne. Cultura căpătată în Po-

lonia îl îndrepta, în mod firesc, spre istoriografia acestei ţări şi astfel cel mai însemnat isvor al cronicarului nostru este *Chronica gestorum in Europa singulariorum* a lui Piasecki. Miron nu e însă un traducător ori un compilator, el numai se informează asupra faptelor. Alte date vin din lucrări ale lui Iarosz Otwinowski şi Samuel Twardowski.

Evenimentele au răsunet în sufletul lui Miron Costin. Sentimente şi atitudini se însoţesc cu însuşirea de-a găsi o fericită expresie literară, pentru a face din lucrare ceva original. Faptele sunt impresionant şi totuşi sobru povestite, portretele morale ale personagiilor apar cu energice linii caracteristice. Astfel trec pe dinaintea noastră rând pe rând Ştefan Tomşa, domnul crunt şi răzbunător faţă de boeri, dar familiar cu ţiganul călău gata să facă glume cinice, Doamna lui Ieremia înjosită de păgâni, Alexandru, fiul lui Radu, care aşa de uşor îl jertfeşte pe grecul Batişte, sprijinul lui cel mai apropiat, Vasile Lupu pe care cronicarul l-a înţeles în a lui „hire înaltă şi împărătească mai mult decât domnească", în gustul pentru podoabă şi strălucire, dar şi'n ambiţia care avea să-l aducă la prăbuşire. Descrierea căderii lui Vasile Lupu e făcută cu imagini în adevăr clasice, iar caracterizarea lui Matei Basarab şi a lui Mihnea Vodă cel „buiguitor în gânduri" e foarte concisă.

Miron Costin

Cronicarul are grijă să ne dea adevărul asupra faptelor şi să fie fără părtinire, aceasta însă nu l împiedecă să se străvadă din text cu anumite trăsături ale lui. El crede în domnie ca instituţie de drept divin şi de aceea-i cuprins de revoltă când domnul e ucis, fie şi când se numeşte Gaspar Graţiani. Totuşi reflectează asupra instituţiei şi arată că un domn are şi el datorii pe care trebue să le îndeplinească. Domnul, scrie Miron, trebue să se facă ascultat din dragoste, nu din frică: „frica face urîciune, şi urîciunea, cât de târziu, tot isbucneşte". Gândindu-se la domnii care sărăciseră ţara, prin lăcomia şi desfrânarea lor, Miron scrie rânduri pline de durere. Nu-l trece cu vederea pe Alexandru Iliaş care a avut o domnie slabă şi „cu purtatul trebilor peste obiceiurile ţării" şi nici pe Radu Vodă cel Mare, pentrucă cheltuia peste putinţele ţării: „Domnul este să se poarte cum birueşte venitul ţării". Miron Costin a văzut atâtea nenorociri abătându-se asupra ţării, familiei, prietenilor, şi de aceea a ajuns la o filosofie plină de resemnare în legătură cu soarta a totputernică faţă de care omul, fiinţă slabă şi mărginită, nu poate decât să se plece. Căderea lui Mihai Viteazul şi a lui Vasile Lupu îl duce spre astfel de gânduri: „Iară roata lumii nu-i aşa cum gândeşte omul; ce în cursul său se întoarce". La această atitudine se adaugă o concepţie teologică potrivit căreia faptele omeneşti sunt conduse de puterea divină, spre un scop pe

care ea singură îl cunoaşte. Este de mare interes faptul că, încă de pe la sfârşitul veacului al XVII-lea şi începutul celui următor, avem şi o versiune latină a cronicei lui Costin, făcută de un moldovean cu aleasă cultură. Numai în vremea apropiată de noi s'a putut tipări şi această lucrare.

De neamul Moldovenilor din ce ţară au eşit strămoşii lor e desigur lucrarea la care face aluzie Miron Costin în predoslovia la *Letopiseţ*, menită să fie începutul marei opere plănuite. Isvorul principal este *Origines et occasus Transsylvanorum* a sasului Toppeltin, scriere din care şi traduce o parte sub titlul *Istoria de crăiia ungurească, de când şi cum au căzut pre mânile Turcilor*, dar Miron Costin ia informaţii şi din lucrări polone cu reputaţie pe atunci. In ce priveşte războaele lui Traian şi cucerirea Daciei, lucrarea are unele greşeli, dar în schimb e bogată în idei, plină de căldură polemică şi interesantă din punct de vedere literar.

Capitole speciale tratează despre Italia, împărăţia Râmului, Traian, cetăţile dela noi, numele neamului şi portul lui. Capitolul dela sfârşit trebuia să desvolte problema religiei neamului, dar nu ni s'a păstrat: poate că nici n'a fost scris.

Lucrarea pare să fi pornit dela gândul lui Miron Costin de-a spulbera afirmaţiile lui Simion Dascălul şi Misail Călugărul, în legătură cu originea noastră. Fireşte, cronicarul nostru e cuprins de indignare când află de ocările aduse unui neam a cărui origine latină este pentru el ceva indiscutabil, dar indignarea îl duce şi la formularea unui principiu general în legătură cu adevărul pe care trebue să-l cuprindă o scriere menită să transmită faptele de-alungul vremii. Principiul adevărului se însoţeşte cu adâncă credinţă religioasă· „De aceste basne să dea samă ei şi de această ocară. Nu este şagă a scrie ocară vecinică unui neam, că scrisoarea este un lucru vecinic. Când ocărăsc într'o zi pe cineva, este greu a răbda, dară în veci. Eu voiu da samă de ale mele câte scriu".

De neamul Moldovenilor este în acelaşi timp mijloc de exaltare a mândriei de origine. Cu stăruinţă, cere cronicarul să lăsăm la o parte basnele şi tot ce spun cei rătăciţi, şi să credem că vlah însemnează italian şi râmlean. Cu mândrie, arată el cât de largi au fost hotarele împărăţiei romane, neasemuită cu nicíuna în măreţie. La convingerea că suntem de origine latină, Miron Costin a ajuns, ca şi Ureche, prin compararea limbii noastre cu aceea latină, dar probabil şi pe alte căi, prin lucrări ale umanismului italian care-au pătruns până în şcoalele polone.

Miron Costin este conştient şi de unitatea neamului. Pentru el, locuitorii din Moldova, Ţara Românească, Ardeal sunt toţi urmaşi ai Râmlenilor descălecaţi de Traian. Din marea familie românească fac parte şi Aromânii, şi ei urmaşi ai colonizării romane. O dovadă a unităţii noastre ca neam este însuşi numele pe care-l purtăm.

Predoslavia la *De neamul Moldovenilor* e străbătută de caldă emoţie Prin fraza în ritm aci solemn, aci impresionant de avântat

ori de vehement, această predoslovie este tot ce-a scris mai artistic cronicarul nostru.

Din paginile bătrâne apare un suflet care ţine la neam, după cum ţine şi la trecut. Inoirile pe care le vedea introduse la curtea unora din domni, îl tulburau. Formele trecutului, menite să dispară, le urmărea cu părerea lui de rău Cu asemenea stare sufletească vorbeşte el şi de vremile apuse când opinca „era de cinste la Râmleni şi de vitejie port". Prin ideile lui şi prin forma literară mai mlădioasă după conţinut, Miron Costin reprezintă un progres faţă de Ureche. Obiceiurile veacului n'au îngăduit ca o asemenea operă istorică să fie tipărită. Idei care arată o înaltă conştiinţă individuală, s'ar fi răspândit şi ar fi creat o atmosferă din care însuşi spiritul public ar fi eşit cu largi orizonturi De pe acum poate ar fi devenit forţe înoitoare.

Cu sufletul lui înclinat spre meditare ori stăpânit de puternice sentimente, cu expresia lui literară de atâtea ori fericită, ar fi fost de mirare ca Miron Costin să nu se fi încercat şi în lucrări versificate. Avem dela el *Stihuri de descălecatul ţării Moldovei*, câteva alte stihuri traduse după o epistolă din Ovid, versuri în sfârşit despre originea noastră, publicate în *Psaltirea* din 1673 a lui Dosoftei. Toate acestea sunt însă prea greoaie, prea apropiate de o proză adesea foarte nedibaciu ritmată. Dela Miron Costin avem însă şi un poem, *Viaţa lumii*, în care autorul desvoltă un motiv care-a inspirat pe mulţi scriitori religioşi şi profani, acel al deşărtăciunii lucrurilor omeneşti. Se găsesc în poemul lui Costin versuri care amintesc ceva din Horaţiu şi Ovid, dar şi din scrierile religioase. Viaţa comparată cu o aţă subţire, este un motiv care a pătruns, poate prin Costin, şi în folclorul nostru, cum se vede din bocetul pomenit de D. Cantemir în *Descrierea Moldovei*.

In poemul său, după ce desvoltă ideea că toate de pe lume trec şi se prăbuşesc, nu numai cele săvârşite de oameni, dar şi cerul însuşi „minunată zidire", soarele şi luna „lumini de aur", Miron Costin arată că singur Dumnezeu e veşnic. Deşertăciunea vieţii omeneşti îi apare şi sub forma atâtor stăpânitori ai lumii, care toţi şi-au dat tributul lor morţii. Cele mai multe din versuri sunt greşite ca ritm şi rimă, vocabularul este adeseori vulgar. Sunt însă şi câteva versuri care surprind prin sprinteneala lor: „Trec zile, trec ca umbra, ca umbra de vară", „Spuma mării şi norii sub ceriu trecătoriu — Ce-i în lume să n'aibă nume muritoriu?" Intocmai ca şi Dosoftei, Miron Costin a avut cunoştinţe de versificaţie. In introducerea la *Viaţa lumii*, el vorbeşte de stihuri, rimă, măsură, elidarea unei vocale. De aci aflăm că Miron Costin ştia de Homer şi Virgil, de imnografi bizantini ca Damaschin, Cosma şi Andrei dela Crit. Tot de aci, vedem şi încrederea pe care Miron Costin o are în limba noastră şi în învăţătură: „Nu să poftesc vreo laudă dintr'această puţină osteneală, ci mai mult să se vadă, că poate şi în limba noastră a fi acest fealiu de scrisoare, ce se cheamă *stihuri*. Şi nu numai aceasta, ci şi alte dăscălii şi învăţă-

turi ar putea fi pe limba rumânească, de n'ar fi covârşit vacul nostru cel de acum de mari greutăţi şi să fie şi spre învăţăturile scripturei mai plecată a locuitorilor ţării noastre voie".

Miron Costin a scris şi două lucrări în limba polonă. Una e în proză, *Cronica ţării Moldovei şi a Munteniei*, în legătură cu istoria, geografia, etnografia şi limba ţărilor româneşti. Problema originei noastre latine îl preocupă şi aci pe cronicar, argumentul cel mai puternic fiind pentru el limba pe care o vorbim.

Cealaltă lucrare e în versuri, *Istorie în versuri polone despre Moldova şi Ţara Românească*. In general are acelaşi cuprins ca şi scrierea în proză, dar se dă atenţie mai mult lucrurilor care pot avea valoare literară. Opera începe în ton de epopee, figurile de stil înseşi ne arată că autorul a fost sub influenţa marilor epici. In literatura polonă a vremii, Miron Costin găsea de asemenea poeme istorice în versuri, exemplu şi îndemn totodată pentru el.

Şi'n acest poem, Miron Costin vorbeşte despre originea noastră şi despre unitatea neamului. Tirania din Moldova, în vremea câtorva domni, îi smulge autorului puternice versuri de vestejire. Predilecţia pentru legende care dau colorit povestirii, apare pretutindeni. Insuşirile descriptive nu lipsesc, mai ales în pagina care arată frumuseţile Moldovei, aşa cum se desvălue ochiului descalicătorilor ajunşi pe coama munţilor. E aci o viziune descriptivă pe care, în literatura noastră, numai Eminescu o mai are în *Muşatin şi Codrul*. Şi aceste lucrări în limba polonă au pentru noi însemnătate. Prin ele, Miron Costin informa pe străini despre istoria neamului nostru şi îndeplinea rolul de mai târziu al lui D. Cantemir. Cultură aleasă, căldură şi convingere în susţinerea ideilor, mânuirea unei limbi bogate şi expresive, o viaţă închinată studiului şi treburilor ţării, curmată silnic printr'o crimă pe care nu şi-a iertat-o niciodată autorul moral, toate acestea au contribuit ca să facă din Miron Costin una din cele mai nobile figuri ale istoriei noastre culturale.

Nicolae Milescu. Moldova dinspre sfârşitul veacului al XVII-lea arată, din punct de vedere cultural, o întrepătrundere de diferite curente. Influenţa polonă a fructificat mintea lui Dosoftei şi a lui Miron Costin. Idealul de renaştere ortodoxă, fixat la Chiev de Petru Movilă, şi-a răsfrânt lumina în Moldova lui Varlaam şi, moştenit de erarhii dela Moscova, găseşte, după două decenii, drum spre sufletul lui Dosoftei înnoitorul de cultură. Nevoia de a se da poporului carte religioasă în limba lui, face ca amândouă curentele, şi cel polon şi cel rusesc, să fie prinse în matca intereselor naţionale Prin cultura de bază dela Trei Erarhi, pe care se suprapune aceea de formă greacă dela Constantinopol, dar întrucâtva şi una de formă latină, se pregăteşte sufletul lui Nicolae Milescu. Acesta e una din cele mai curioase apariţii din trecutul nostru cultural. Pribeag plecat din Moldova în alte ţări, cu o activitate atât de variată şi uneori în serviciu comandat, el păstrează totuşi unele adânci sentimente şi arată unele idei care ne fac

să vedem şi în acest învăţat desrădăcinat de rosturile şi frământările neamului, un om care nu şi-a uitat originea şi care, oricât de departe a rătăcit, a voit să ţină tot de noi.

Născut pe la 1636 dintr'o familie boerească, Milescu, potrivit cu împrejurările vremii, şi-a început învăţătura la Trei Erarhi. N'a rămas mult timp în Moldova şi a plecat la Constantinopol, unde şcoala patriarhiei era renumită prin profesorii ei pregătiţi la universităţile occidentale dela Roma, Veneţia, Padova. Aci învaţă el prin anii 1645—1650 şi apoi se reîntoarce în Moldova Il interesează diferite lucruri din trecutul nostru, căci cercetează documente vechi şi, pe la 1655, scrie despre icoana miraculoasă dela Mânăstirea Neamţ. In Moldova e bine văzut, se bucură de multă cinste, i se dau dregătorii destul de însemnate pe lângă vremelnicii domni ai epocei, dar neastâmpărul din firea lui e mai puternic. Călătoreşte prin ţări străine, ajunge la Berlinul de pe vremuri, se'ndreaptă spre Stettin unde găseşte pe fostul domn Gheorghe Ştefan, stă în preajma acestuia şi-i tălmăceşte în limba strămoşească unele rugăciuni, vrea să-i fie de folos şi călătoreşte la Stochholm şi Paris, ducând scrisori care-au rămas fără de urmare practică, şi apoi se reîntoarce în Moldova. Inăscutul spirit de aventură îl va fi îndreptat un moment cu gândul spre tronul ţării? Faptul e că bănuit de trădare, i se aplică ciuntirea infamantă şi, de-acum înainte, Milescu trebue să plece şi să-şi înceapă din nou viaţa lui rătăcitoare. Ajunge la Constantinopol pe care-l cunoscuse şi altădată, şi unde cel ce conducea mişcarea religioasă a elenismului era Dosoftei patriarhul. Legăturile de prietenie trezesc în acesta speranţa că şi a găsit agentul inteligent şi cult al unui ideal scump Grecilor, şi astfel, cu scrisori dela patriarh, Milescu se'ndreaptă spre Moscova, unde se pune în serviciul ţarului. In 1675, conduce o ambasadă în China iar la înapoiere, după unele necazuri şi învinuiri de care a scăpat, odată cu venirea la domnie a lui Petru cel Mare, Milescu ajunge din nou în favoare. Pentru aceasta însă a trebuit să-l desamăgească pe Dosoftei şi, din agent al elenismului cu pretenţie de supremaţie, trecând de partea curentului nou, să fie consilierul ţarului deschizător de epocă nouă şi sub influenţa unei culturi apusene de bază latină. Milescu nu şi-a uitat însă, în acest răstimp, legăturile cu neamul. Şerban Cantacuzino, din ordinul căruia se tradusese *Biblia*, era un convins partizan al politicei alături de creştini. In 1688, domnul muntean ajunge la înţelegere şi cu ţarul Rusiei dela care primeşte promisiuni de ajutoare, pentru a scăpa de sub jugul turcesc. Petriceicu din Moldova a fost de asemeni un prieten al creştinilor vecini, aliat al Polonilor mai întâi, credincios supus ţarului mai apoi. In aceste împrejurări atât de nesigure pentru viaţa principatelor româneşti, Milescu a fost interpretul pe lângă curtea rusească al sentimentelor celor doi domni. Un titlu de cinste pentru el este şi faptul că a rămas în legătură cu mitropolitul Dosoftei şi, prin mijlocirea pe lângă patriarhul Moscovei, a adus servicii culturale ţării de origine

Lucrările lui Milescu sunt în cea mai mare parte o urmare a ocupaţiilor şi misiunilor pe care le-a avut. Era înzestrat cu toate însuşirile necesare ca să scrie despre trecutul ţărilor noastre, dar viaţa neastâmpărată nu i-a îngăduit aceasta. Ce ar fi putut el să însemneze pentru cultura noastră, ne-o arată faptul că, din greceşte, prin 1661—1664, a tradus *Biblia* şi a înlesnit astfel apariţia lucrării prin care a rămas în literatură numele fraţilor Greceanu. Alte lucrări ale lui în româneşte sunt de mică valoare. Câteva scrieri didactice, cu titlu pompos, publicate în ruseşte, sunt fără însemnătate pentru cultura noastră.

Numele lui Milescu a ajuns cunoscut în Europa prin două lucrări. Din îndemnul marchizului Arnauld de Pomponne pe care l-a cunoscut la Stochholm, a scris el *Enchiridion sive Stella orientalis occidentali splendens* în care, tratând despre dogma transsubstanţierii Domnului, dă janseniştilor dela Port-Royal argumente în lupta contra reformaţilor. Cealaltă lucrare e în legătură cu misiunea pe care-a avut-o în China din partea ţarului Rusiei. Trebuind să aducă guvernului rus informaţii militare, geografice şi mai ales economice despre regiuni pe care nu le cunoştea, Milescu a căutat să-şi completeze prin cărţi informaţiile pe care în parte numai putea să le aibă prin proprie experienţă. El ne-a lăsat o lucrare din care cunoaştem călătoria prin Siberia până la frontiera Chinei, misiunea cu diferitele ei peripeţii în China, înapoierea spre casă şi descrierea fluviului Amur. Descriind China, Milescu a luat aproape întregul material din *Atlasul Chinei* scris de iezuitul Martini. Doar introducerea, două capitole întregi şi fragmente din câteva alte capitole pot fi socotite ca în adevăr ale lui Milescu Pentru legătura lui sufletească cu ţara de origine, amintim că la graniţa Chinei chiar, el îşi aduce aminte de frumuseţea Moldovei.

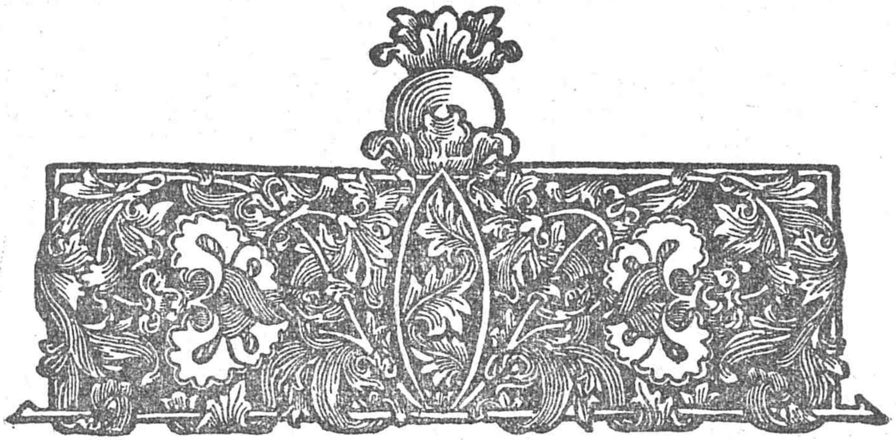
Povestirea drumului prin Siberia până la graniţa Chinei, o avem în româneşte în traducerea după textul grecesc al lui Hrisant Notara. Jurnalul acesta nu are propriu zis valoare literară. E o notare precisă şi folositoare, din punct de vedere geografic şi economic, despre sate, insule, păduri fără de margini, fluvii, gheţari ca munţii. Călătorul curios nu uită să însemneze cum se face pescuitul, cum se trage vasul cu otgoanele, cât de furtunoasă este Marea Baical. Interesul geografic şi economic se întregeşte cu cel etnografic, căci aflăm caracteristice ale felului de trai, religiei şi dansurilor sacre

Fără îndoială, partea cea mai atrăgătoare a întregii lucrări e aceea în care ni se arată drumul spre Peking, întâlnirea cu autorităţile chineze, tot protocolul întrevederii cu împăratul Chinei. Lucrurile atât de deosebite de cele din Europa, grădinile palatului, luxul copleşitor, scările şi podeţele de marmură fac o impresie deosebită şi îndeamnă mintea spre colindare pe tărâmul fantasticului. Printre descrieri, Milescu notează şi lucruri de interes economic şi militar, pentru guvernul de care era trimis în aceste îndepărtate regiuni.

Descrierea fluviului Amur cuprinde şi ea lucruri interesante.

Aflăm mărimea deosebită a fluviului, isvoarele lui, râurile care-şi varsă apa în el după trecerea prin munţii stâncoşi şi acoperiţi de păduri, navigaţia greoaie, de zile întregi, până să ajungi la un fort chinez. Datele curioase despre casele de lemn, îmbrăcămintea din piei de peşte, circulaţia cu ajutorul caicelor care abia pot străbate trestiişul, gheţarii dela gura Lenei şi stâncile de care se sfarmă corăbiile, reţin pe bună dreptate interesul cetitorului.

Prin inteligenţa-i dornică de cunoştinţe, Milescu ar fi putut fi un însemnat reprezentant al erudiţiei moldovene. Neastâmpărul l-a purtat pe meleaguri îndepărtate şi l-a implicat în situaţii care nu întotdeauna au avut rezultat fericit pentru el, şi astfel însuşiri reale nu ne-au folosit îndeajuns, ci s'au risipit în lucrări fără de legătură cu cultura Moldovei. Reprezintă oricum o mare energie românească.

Din Octoihul de la 17[illegible]

MIŞCAREA CULTURALĂ IN VREMEA LUI BRÂNCOVEANU.

Curentele care influenţează cultura.

In istoria culturii noastre, domnia lui Brâncoveanu a rămas învăluită într'un nimb de excepţională strălucire In general, se crede că, mai mult ca oricare altul, Brâncoveanu, prin gustul lui pentru frumos şi prin mijloacele largi puse la îndemâna tipografiilor, reprezintă politica culturală voevodală ajunsă la apogeul ei. Brâncoveanu e de fapt un continuator al lui Vasile Lupu, cu un orizont desigur mai întins decât al înaintaşului. Cât priveşte formele de cultură — şcoală, scrieri religioase, istoriografie, direcţii culturale — epoca lui Brâncoveanu îşi are pregătirea în domnia de mai înainte a lui Şerban Cantacuzino.

După cum în Moldova viaţa intelectuală a câştigat de pe urma legăturilor cu Polonia, în Ţara Românească din aceeaşi vreme cultura se îmbogăţeşte prin cele două curente care mai cu seamă îşi întipăresc înrâurirea: cel italian şi cel grec.

Relaţiile cu oraşele italiene îşi au începutul cu veacuri înainte, dar cultura italiană ajunge roditoare pentru noi şi-i cunoscută direct de ai noştri numai mai de curând. Pe unii Români îi dusese spiritul de aventură şi pe la curţi italiene ori alte curţi străine în cursul veacului al XVI-lea şi al XVII-lea, dar numai în vremea lui Şerban Cantacuzino aflăm din aceia care se îndreaptă spre Italia, pentru ca acolo să-şi facă pregatirea lor intelectuală. Insuşi fratele domnului, Stolnicul Cantacuzino, s'a format la universitatea din Padova şi a îndemnat pe diferiţi tineri să se îndrepte spre şcolile

italiene. Răducanu, fiul Stolnicului, se bucură şi el de acest curent nou în cultura noastră şi urmează căile străbătute de tatăl său.

Brâncoveanu, ajungând la domnie în 1688, întăreşte şi în alt chip legăturile cu Italia. La curtea lui se adună şi Italieni de care domnul se serveşte potrivit cu pregătirea lor. Secretarul de limbi occidentale al său este italianul Anton Maria del Chiaro, autor al unei lucrări *Istoria delle moderne rivoluzioni della Valachia*, preţioasă pentru informaţia despre ţară, obiceiuri, religie şi despre domnii pe care i-a cunoscut de aproape acest străin care nu odată este părtinitor.

Acum ajung la noi calendare italiene după care se alcătuesc cele româneşti. Din acele „foglietti novelli" răspândite în Italia, bogate în prezieeri astrologice în legătură mai ales cu evenimentele politice ale vremii, ni s'au păstrat traduceri dintre anii 1693—1707. Tot în timpul domniei lui Brâncoveanu, se răspândise la noi, prin intermediare greceşti care plecau dela versiuni italiene, lucrări celebre ca *Alexandria*, *Floarea darurilor* şi *Pilde filosofeşti.*

Arhitectura, în progres încă de pe timpul lui Şerban Cantacuzino, ajunge la mare înflorire pe vremea lui Brâncoveanu. Stilul brâncovenesc al palatelor, grădinilor, bisericile se resimt şi de influenţa artei italiene. Cu burse din partea domnului, învaţă la Veneţia şi tineri greci care vor avea rol în învăţământul nostru

Mult mai puternic este însă curentul grecesc. Şcoala întemeiată de către Şerban Cantacuzino, la Sf. Sava, însemnează începutul epocei de glorie a grecismului ridicat pe ruina, acum completă, a slavonismului. Constantin Stolnicul a voit să facă din această şcoală un fel de Academie grecească, având ca model universitatea cunoscută de el la Padova. Brâncoveanu reorganizează această instituţie de cultură străină. Director al ei este numit Sevastos Chimenitul, învăţat dascăl cu studii de perfecţionare în Italia şi autor al unor lucrări care s'au tipărit la Snagov şi Bucureşti. Greci cu frumoasă pregătire funcţionează la această şcoală ca profesori Curentul grec este întărit şi prin faptul că diferiţi conducători ai bisericii greceşti îşi găsesc o bună primire la curtea domnului ţării. Dosoftei, patriarhul Ierusalimului, îşi exercită la noi în ţară activitatea lui religioasă şi culturală.

In aceste împrejurări atât de prielnice grecismului, apar numeroase cărţi în limba greacă, toate legate de domnia lui Brâncoveanu, căci în timpul domniilor de mai nainte, spre deosebire de ce se petrecuse în Moldova de după Vasile Lupu, în Ţara Românească nu se publicase nici o carte grecească. Apar acum diferite lucrări dogmatice ori de comentarii religioase. *Eortologiul* lui Sevastos Chimenitul e tipărit la 1701 de Antim Ivireanu care face mărturia: „Deci eu, fiindcă nu am altă putere spre ajutorul aproapelui decât ocupaţiunea tipografiei, n'am lipsit şi nu voiu lipsi vreodată ca să folosesc, după putinţa mea, pe fraţii în Christos ai mei, tipărind deosebite cărţi de suflet folositoare şi mântuitoare" La Snagov ori la Bucureşti, apar acum în greceşte cărţi care mai

nainte se tipăriseră la noi în slavoneşte. In această direcţie munca lui Antim Ivireanu este foarte rodnică. Elocvenţa religioasă de limbă greacă este înfloritoare, printre autori numărându-se şi doi fii ai lui Brâncoveanu. Se publică diferite cărţi privitoare la serviciul bisericesc în general ori la anumite sărbători.

Din tipografiile ţării ies acum lucrări în greceşte şi de alt caracter decât cel religios. In epoca aceasta în care-s cunoscuţi la noi Pitagora, Platon şi Epictet, se tipăreşte Plutarch, *Paralele greceşti şi romane*, tradus în greaca modernă de unul din fiii lui Brâncoveanu. In scrisoarea lui către Domn, traducătorul cărţii *Maxime filosofice*, scrie că acesta este „cel mai zelos sprijinitor al învăţăturii greceşti şi binefăcătorul cel mai uman al Grecilor".

Dărnicia lui Brâncoveanu cuprinde şi pe creştinii de altă limbă decât greaca. La Bucureşti vine pentru a primi ajutoare patriarhul Atanasie IV Dabbas. Insuşi Antim Ivireanu taie în lemn literile arabe cu ajutorul cărora se tipăresc diferite cărţi. Tipografia aceasta de origine românească şi-a continuat opera de înviorare a culturii creştine la Alep, iar ce rămăsese din ea netransportat în acest îndepărtat oraş, este reorganizat şi serveşte la tipărirea la noi a câtorva cărţi arabe. Cu sprijinul lui Brâncoveanu, apar la Tiflis în limba georgiană *Evanghelia* şi *Liturghierul*.

In vremea aceasta se încearcă, fără de rezultat, şi ceva pentru cultura slavonă. In 1697 apare la Snagov, prin hărnicia lui Antim, *Gramatica slavonească*. Pentru evoluţia ideii de limbă naţională la noi, este interesantă prefaţa lui Antim, căci socoate ca limbă străină tocmai slavona care tronase veacuri întregi cu prestigiu de limbă sfântă în biserici şi cancelarii. Totuşi tradiţia slujbei în limbă slavonă stărue încă în mintea lui Antim, şi de aci vine îndemnul lui la învăţarea şi întrebuinţarea ei: „Să fie ridicată în slavă şi admiraţie strălucitoare, spre exacta întrebuinţare a noastră".

Progresul cărţii româneşti. Cu tot sprijinul dat cărţii greceşti ori de altă limbă de către Brâncoveanu, care vedea în activitatea lui o misiune ce depăşea graniţele strâmte ale ţării, cartea românească îşi continua desvoltarea. Prin hărnicia mitropoliţilor şi episcopilor se tipăresc numeroase cărţi în limbă străină dar cu explicaţii româneşti, ori în întregime în limba noastră. Pentru noi, această activitate face adevărată strălucire culturală a vremii.

Câteva centre tipografice se ridică la mare înălţime prin entusiasmul conducătorilor bisericii. Mitropolitul Teodosie a încurajat tipăriturile vremii; Antim Ivireanu şi-a dăruit munca la Snagov, Râmnic şi Bucureşti; episcopii Mitrofan şi Damaschin au făcut din Buzău un focar cultural. Lucrările religioase care-au apărut, sunt numeroase şi variate. Limba română îşi urmează stăruitor pătrunderea în serviciul religios, iar prefeţele cărţilor exprimă ideile care însufleţesc epoca.

Anul 1691 aduce apariţia lucrării *Mărgăritare* de Sf. Ioan Gură de Aur, în traducerea frumoasă a fraţilor Şerban şi Radu Greceanu.

E încă un prilej de pregătire a limbii pentru redarea frumuseţilor literare din originalul grecesc. In acelaşi an apare în traducerea lui Radu Greceanu *Pravoslavnica mărturisire.* Scopul lucrării, ne spune traducătorul într'o limbă plină de vlagă, este de-a întări neamul în credinţa strămoşească: „să cunoască aiave spăsenia sa şi să vază ţâţânile în care vârtos şi ţapăn să ţâne". *Evanghelia* greco-română din 1693 arată un progres din punct de vedere technic, căci cuprinde ornamente şi frontispicii de mult gust artistic. Traducerea, stihurile la stemă şi prefaţa într'o limbă înflorită se datoresc lui Şerban Greceanu. Lucrarea s'a pus în „tablele sfântului tipar" din porunca domnului, spre a fi împărţită drept credincioşilor în dar. Prin porunca lui Antim iese de sub teasc *Psaltirea* din 1694, urmând textul Bibliei din 1688, iar în 1697 *Evanghelia.* In 1698 literatura bisericească se îmbogăţeşte mult prin *Mineiul* tipărit de Mitrofan. In prefaţă, mitropolitul Teodosie arată că limba slavonă nu era înţeleasă de preoţi şi de aceea se produceau neorânduieli în serviciu. Traducerea vieţii sfinţilor, după text grecesc, este opera harnicului şi învăţatului Radu Greceanu, care-a cunoscut şi traducerea lui Dosoftei şi a urmat-o în unele locuri. Traducerea este însemnată şi pentru desvoltarea limbii noastre, căci apare aci grija lui Greceanu de a scrie spre a fi înţeles de mulţime: „eu am iscodit şi în tot chipul m'am nevoit a nu lăsa nici un cuvânt ca să nu dea înţelegerea limbii noastre cei româneşti". Singure imnurile din această vastă operă au rămas tot în slavoneşte, traducerea lor va veni numai mai târziu, prin râvna unui mare erarh.

E interesant cum schiţează Mitrofan în *Octoihul* din 1700 desvoltarea tipografiei la noi: „Intâi această rodire au nevoit să o facă prea lăudatul şi marele acela domn, Io Matei Basarabă Voevoda, fericitul strămoş al Măriei Tale; iară au adus puţine şi necoapte roauri. Iară lăudatul unchiul Măriei Tale, Io Şerban Voevod Cantacuzino, s'au nevoit şi mai mult, iară era şi ale sale roduri de mijloc, nici de tot coapte, nici iarăşi de tot crude. Iară Măria Ta, fiind cu adevărat de Dumnezeu sădit şi mai mult adăpat, aduci roduri coapte, dulci la gust şi în tot feliul la vedeală..."

De o mare frumuseţe, prin gravuri şi vignete, este *Triodul* din 1700, de valoare şi prin prefaţa care-i străbătută de bucuria că se poate cânta cuvântul Domnului pe un pământ liber şi al nostru, şi de mândria că, pentru cărţile religioase, nu mai aveam nevoie de ajutorul străinilor.

Cel mai harnic în opera de românizare a serviciului religios a fost însă Antim Ivireanu. La Bucureşti se publică în 1703 *Noul Testament* tălmăcit „întru limba cea părintească", la Râmnic *Antologhionul* din 1705, *Molitvenicul* şi *Octoihul* din 1706 cu explicări în româneşte. Din tipografia dela Târgovişte ies *Octoihul* din 1712 tălmăcit „pre limba noastră cea românească" şi *Molitvenicul* din 1713 tradus după greceşte. In *Capete de poruncă,* Antim se adresează preoţilor în limba ţării. In româneşte apăruseră până acum cele mai însemnate cărţi bisericeşti. Prin hotărîrea lui Antim, se

recunoaşte limbii româneşti dreptul de a fi folosită în tot serviciul religios. E o mare dată în istoria noastră culturală căci, de vreme ce avea să fie curând cotropitor, dacă grecismul ne-ar fi găsit fără de cărţi româneşti la începutul veacului al XVIII-lea, nu se ştie cum am fi răzbit prin îndelungata epocă fanariotă.

Apar şi câteva cărţi fără legătură cu biserica. Dintr'o faimoasă carte bogată în sentinţe morale şi'n pagini literare, *Floarea darurilor*, noi am avut în cursul veacului al XVII-lea versiuni după texte slavone. Acum, în 1700, apare la Snagov o traducere după un text grecesc. Traducătorul este Filotheiu sfintagoreţul, încurajator este paharnicul Const. Sarachin: „l-am îndemnat după putinţa-mi spre osteneală de o au întors spre cea de moşie şi de obşte limba noastră românească, pentruca să fie bine primită de lăcuitorii acestuiaş loc". O expresie a stării de spirit în această vreme este şi încercarea atât de neobişnuită a călugărului Filotei care, prin 1713, într'o *Psaltichie românească*, rămasă în manuscris, încearcă să adapteze versuri româneşti la cântările din biserică. Redarea cuvintelor „pre a noastră de ţară şi de obşte limbă", ne arată progresul făcut până acum de ideea de limbă naţională. In manuscris au rămas până mai târziu şi traducerile din acest timp a *Fabulelor* lui Esop şi a *Minunilor Maicii Domnului*.

Mişcarea culturală în Transilvania.

De biserica şi cultura din Ţara Românească atârnă şi activitatea din Transilvania, provincie asupra căreia se răsfrânge autoritatea lui Brâncoveanu. După cele două monumente literare din vremea lui Simion Ştefan, *Noul Testament* din 1648 şi *Psaltirea*, din 1651, câteva zeci de ani trec fără să apară vreo carte. Abia în 1683, vădind o încercare de reîntemeiere a tipografiei româneşti, apare la Sas Sebeş cartea de predici la înmormântare *Sicriul de aur*. Prin grija lui Ioan din Vinţi se scoate la lumină această dintâi „pârgă", în provincia în care cuvântul lui Dumnezeu nu se mai înveşmânta în scris românesc. Tot prin Ioan din Vinţi, se tipăreşte la 1685 *Cărare pe scurt*, pentru „folosul şi întrămarea neamului nostru românesc". Plângerea de-atâtea ori exprimată pe vremuri că Românii nu au cărţi în limba lor şi că se întorc acasă mâhniţi, fiindcă nu înţeleg slujba din biserică, reapare în *Ceasloveţul* din 1687. Se relua astfel parcă dela capăt o luptă pe care ne obişnuisem s'o socotim câştigată la jumătatea veacului.

Acum însă se deslănţue înrâurirea binefăcătoare dinspre Ţara Românească, răspuns cultural frăţesc la tot binele ce se revărsase din Transilvania spre noi în tot cursul veacului al XVI-lea. Şerban Cantacuzino, şi încă mai mult decât el Brâncoveanu, se preocupă de Transilvania culturală şi bisericească. Era de altfel momentul ca grija de aceasta să fie cât mai puternică, deoarece propaganda pentru Unire se pornise. De prin 1692 încă, împăratul promisese diferite privilegii preoţilor români care s'ar apropia de catolicism. Ideea unei uniri cu Roma începea să se contureze, dar, deocamdată, nu se gândeau nici propagandiştii la o trecere la catolicism,

ci numai la recunoaşterea câtorva puncte dogmatice. Situaţia în provincia frământată de atâtea lupte până la despresurarea Vienei în 1686, era foarte grea pentru Români, căci aceştia trebuiau să lupte şi cu reformaţii unguri dar şi cu ortodocşii sârbi dornici să-şi întindă supremaţia lor bisericească. Acum Brâncoveanu se arată adevărat ocrotitor al bisericii din Transilvania, acum episcopii provinciei vin la Bucureşti pentru a fi recunoscuţi Unitatea de credinţă a Românilor trecea prin momente de criză, de aceea cu atât mai semnificativă apare venirea lui Atanasie Anghel la Bucureşti, pentru a i se face cercetarea canonică şi a i se da instrucţiuni de către Teodosie, mitropolitul Ţării Româneşti, şi de către Dosoftei, patriarhul Ierusalimului

In vremea în care se desfăşura hărnicia lui Ioan din Vinţi, apăruse şi *Molitvenicul* din 1689, iar din Ţara Românească soseau numeroase cărţi din tipografiile brâncoveneşti. Dar şi lucrători tipografi vin acum în Ţara Românească. La 1699 apar la Bălgrad diferite cărţi, dar meşterul tipograf este Mihail Istvanovici, trimis în Transilvania de către Brâncoveanu. Se recunoaşte cu sinceritate, în prefaţa cărţii *Chiriacodromion*, legătura între cele două provincii, prin autoritatea lui Brâncoveanu. „Insă ajutoriu nelipsind şi dela prealuminatul şi înălţatul biruitoriu al toatei Ungrovlahii, Io Constantin Brâncoveanul Basarab Voevod, carele nu cu puţin s'au arătat (şi pururea să arată) luminătoriu credinţei pravoslavnice întărind-o cu dumnezeeştile cărţi, în tot chipul tipărindu-le". Brâncoveanu este considerat ca „patronoş adevărat al sfintei mitropolii de aici din Ardeal". Legăturile dintre cele două ţări slabesc odată cu călcarea cuvântului de către Atanasie Anghel şi cu întărirea Unrii în 1700.

Când Atanasie se socoteşte episcop al tuturor Românilor uniţi şi neuniţi, protestele se deslănţuesc, mânia se aprinde în sufletul lui Dosoftei care un moment nădăjduise chiar să vadă introducându-se în bisericile din Transilvania limba greacă, supărarea cuprinde şi pe Teodosie care opreşte trimiterea de cărţi religioase peste munţi. Insuşi Istvanovici se reîntoarce acasă şi-l găsim lucrând cu spor la Râmnic. Ani de zile trec şi Transilvania nu mai este în stare să dea prin ea însăşi decât *Pânea Pruncilor* în 1702, *Catehismul* cu litere latine dar cu ortografia ungurească din 1703 şi *Catehismul catolic* cu litere latine din 1709 Aceasta nu însemnează însă că Unirea se întărise. Preoţii fuseseră atraşi prin făgădueli care nu se împliniseră, populaţia şi-a dat seama că fusese înşelată Lupta dusă de calvini contra Unirii era totodată o luptă politică a Ungurilor împotriva Românilor. Intre 1703 şi 1708 nemulţumirea tuturor e aşa de mare, încât Unirea pare că se prabuşeşte. Este de altfel vremea răscoalei rakocziene la care se alătură şi Românii neuniţi

In Ţara Românească şi Moldova, se poate urmări bine reacţiunea faţă de propaganda catolică şi calvină. Acum apare o întreagă literatură teologică de natură polemică, reînviind parcă o

pagină din trecuta viaţă bizantină, având ca principal sprijin pe Dosoftei, patriarhul Ierusalimului. La 1690 publică la Bucureşti *Manualul în contra schismei papistaşilor*. Versurile chiar la stema ţării sunt un atac contra catolicismului. In acelaşi an apar, tot la Bucureşti, *Intâmpinarea la principiile catolice şi la chestiunile lui Ciril Lucaris* de Meletie Sirigul şi *Manual în contra rătăcirii calvine* de Dosoftei, patriarhul Ierusalimului. Acelaşi tipăreşte la Iaşi *Tomul dragostei asupra latinilor* în 1698. *Carte sau lumină*, apărută la 1699 în Snagov cu ajutorul lui Brâncoveanu, cuprinde atacuri vulgare la adresa catolicilor. In versurile din *Mărturisirea credinţei ortodoxe* din Snagov 1699, se spune în adevăr că'n vremea lui Brâncoveanu „cu bucurie filosofează Dacia", dar prefaţa lui Dosoftei este un înverşunat atac contra Papei. *Tomul Bucuriei*, în greceşte ca şi celelalte cărţi de polemică, tipărit la Râmnic în 1705, urmăreşte acelaşi scop şi combate punctele de dogmă primite în Unire Se afirmă aci: „Unia cu papistaşii nu este altceva decât unirea vădită cu dracul". Reacţiune, cu unele forme violente, avem şi la neuniţii din Transilvania.

Totuşi Unirea nu se mai putea desface. Prin făgădueli făcute cu hotărîrea ascunsă de a nu fi îndeplinite cât mai mult cu putinţă, se ajunsese astfel la zdrobirea unităţii prin credinţă a neamului nostru. Mai mult încă, înveninarea relaţiilor dintre Transilvania şi Ţara Românească a întrerupt întrucâtva şi circulaţia cărţilor religioase, stingherind astfel unitatea prin limbă. Imprejurările viitoare aveau însă să întoarcă în folosul nostru ceea ce era destinat să fie o armă duşmană împotriva noastră.

Antim Ivireanu. Dintre figurile care se reliefează în timpul activităţii culturale româneşti din domnia lui Brâncoveanu, de sigur că mai întâi trebue pomenită aceea a lui Antim Ivireanu.

Georgian de origine şi câtăva vreme harnic sculptor în lemn şi tipograf la Constantinopol, Antim a venit la noi fiind chemat chiar de Brâncoveanu care-şi urmărea planurile lui culturale pentru ortodoxia răsăriteană. Meşterul Andrei devine piosul călugăr Antim, menit să prefacă în câţiva ani Snagovul, unde ajunsese egumen, în însemnat centru de viaţă religioasă şi de muncă tipografică. Episcop în 1705, îşi continuă la Râmnic opera de răspândire a cărţii bisericeşti; mitropolit al ţării în 1709, ca urmaş al lui Teodosie mort după o îndelungată păstorire, desfăşoară la Bucureşti, la Târgovişte, la Snagov o activitate care nu numai dă strălucire epocei întregi dar şi asigură triumful limbii româneşti în biserică, în momente când sta să înceapă o nouă epocă de copleşire a noastră de către străini.

Faima câştigată printr'o viaţă închinată muncii i-a pregătit lui Antim ridicarea la rangul de păstor al întregii ţări. Când duşmanii îl clevetesc şi caută să-l doboare, el se apără în faţa domnului şi-i aminteşte că n'a avut niciodată ambiţia de-a ajunge mitropolit. Brâncoveanu se convinge de dreptatea lui şi nu-l lasă să

plece din păstorie „obidit şi cu lacrimile pe obraz". De o adâncă modestie în ce priveşte cunoştinţele lui, Antim are în acelaşi timp o foarte desvoltată conştiinţă a datoriei. O vedem aceasta şi'n cuvântarea pe care o ţine la suirea în scaun şi'n altă ocazie când spune: „Căci în seama mea v'a dat stăpânul Christos să vă pasc sufletele, ca pe nişte oi cuvântătoare, şi de gâtul meu spânzură sufletele voastre, şi dela mine va să ceară pre toţi, iar nu dela alţii, până vă voiu fi păstor". Faţă de Brâncoveanu, Antim are sentimente de caldă recunoştinţă. Ştia el de uneltirile contra domnului, îl înfiorase gândul unei tragedii care putea să vină în orice moment? Fapt e că el cere dela Dumnezeu înfrângerea duşmanilor şi păzirea în scaun a seminţiei domnului.

Antim este în acelaşi timp un sprijinitor al politicei creştine a lui Brâncoveanu. După înfrângerea Ruşilor la Stănileşti, Turcii sunt tot mai bănuitori, iar ajungerea Ruşilor, şi cu ajutorul lui Brâncoveanu, la Brăila, a hotărît soarta domnului român. După tragedia din 1714, noul domn, Nicolae Mavrocordat trecut dela tronul Moldovei, nu are încredere în Antim, îl bănueşte chiar că e în înţelegere cu Austriacii care năvăliseră în ţară. Inchis, acuzat printre altele şi că ar fi vrăjitor, demis din rang cu o ceremonie umilitoare, mitropolitul, redevenit sărmanul şi umilul Andrei de altădată, este dat pe mâna Turcilor care-l sugrumă în drum spre muntele Sinai. Antim era împotriva amestecului grecilor în viaţa noastră religioasă. Desigur că intrigile duşmanilor greci au grăbit osânda nedreaptă pe care i-a impus-o primul domn fanariot al ţării. In adevăr Mavrocordat asculta de tot ce-l sfătuia Hrisant, patriarhul Ierusalimului, care exercita supremaţia religioasă grecească asupra ţării şi considera mânăstirile închinate ca o proprietate a sa. Antim s'a opus grecismului invadator, aşa cum, după el, se va opune şi Mitrofan, grec totuşi de origine, dar a căzut şi a fost împins spre moarte de însuşi domnul străin abia instalat în ţara pe care nu se putea să n'o lovească mai întâi în chiar unul din reprezentanţii principali ai muncii de românizare a bisericii, în chiar acela care-şi luase pe seama sa, în Ţara Românească, rolul pe care-l avusese în Moldova Dosoftei mitropolitul.

Antim Ivireanu

Antim n'a fost însă numai tipograful plin de zel pe care adesea l-am pomenit. In istoria literaturii noastre, el a rămas prin *Didahiile*, predicele sale, lucrare cu totul nouă, căci nu se mai înfăţişează ca un simplu comentar al unui text religios, ci totodată şi ca o zugrăvire a vieţii noastre sociale prinsă în frământările şi în păcatele ei. In predicele lui Antim apare fizionomia morală a societăţii din vremea lui. El vestejeşte înjurăturile, lipsa de respect pentru părinţi şi pentru cei mai mari decât noi, neîngrijirea bisericilor — „bisericile le ţinem ca nişte grajduri" —, purtarea necuviincioasă în biserică, de-

şertăciunile care ne atrag în viaţă, beţia, lenea, certurile, neseriozitatea femeilor, luxul dela noi, ipocrizia celor mari care înşeală până şi 'n momentul când se mărturisesc preoţilor. In această duhovnică sancţionare a păcatelor, Antim nu uită nici pe cei mari, pe conducătorii de neamuri, pentru care el spune într'o predică: „Pentru aceia să nu socotească împăraţii şi stăpânitorii pământului cum că i-au pus Dumnezeu să şază pre scaun frumos, numai spre vederea înaintea ochilor omeneşti, împodobiţi cu veşminte scumpe, cu cununa în cap şi cu schiptrul cel de aur în mână, că numai singură dreptatea este de-i face cinstiţi la norod".

Deşi străin de origine, Antim şi-a însuşit limba românească atât de bine, încât Didahiile sale au şi valoare literară. Limba lui Antim, nu se putea altfel, are şi cuvinte de origine străină, slavonisme rămase din alte vremuri ori grecisme proaspăt introduse, dar este interesantă şi din alt punct de vedere. Vedem încercarea de-a împământetni forme puţin obişnuite: dojenicios, a îmbezna (l-a îmbeznat Dumnezeu întru prăpăstiile iadului), a jertvui, a se netrebui, a oşti (patimile oştesc asupra sufletului). E însă şi talentul de-a exprima cu simţire şi în grai frumos o idee. Astfel de frumuseţi literare le găsim în *Cazania la Adormirea Sf. Fecioare*, când arată puritatea morală a Mariei şi măreţia lui Dumnezeu. Rânduri care impresionează şi literar, găsim în *Cuvânt de învăţătură la Botezul Domnului*, ori în *Cuvânt de învăţătură şi de umilinţă în Duminica Floriilor*, când, cu frumoase mijloace retorice, vrea să întoarcă pe calea cea dreaptă sufletul celor greşiţi.

Făra îndoială, în volumul de *Didahii*, care nu s'a tipărit decât în vremea noastră şi n'a avut putinţa de-a influenţa şi literar epoca lui Brâncoveanu, ca şi 'n volumul publicat de episcopul Melchisedec şi pe care îl ţine încă la o parte îndoiala paternităţii, sunt multe părţi împrumutate din mari predicatori ai bisericii ortodoxe. Antim a ştiut însă să adapteze cuprinsul predicei la societatea românească şi a avut însuşirea de-a găsi expresia literară potrivită. Găsim în predicile lui expresii puternice: „cine-şi măscăreşte legea ca noi?", „tăvălindu-te în răsfăciuni", „undiţă a cuvintelor". Expresia cu parfum poetic apare pe alocuri: „ne turburăm pururea pentru fieştece, ca valurile mării când le suflă vântul", „cu ce flori de laudă voiu putea împleti cununa fecioriei tale?", „s'a smerit marea", „Dumnezeu certa lumea cu armele stihiilor", şi cea mai surprinzătoare din toate, când luna-i înfăţişată „stăpână mării". Georgianul ajuns la noi, prin diferite împrejurări, tocmai din îndepărtata regiune a Iviriei, şi-a risipit munca pentru credinţa şi cultura noastră, dar a ţinut să înalţe la lumină şi din înfloririle sufletului lui ales.

Stolnicul Constantin Cantacuzino. Cel mai învăţat om al vremii lui Brâncoveanu este, întocmai ca şi Antim Ivireanu, o vie icoană cât de puţin lucru însemna viaţa unui fruntaş al inteligenţii şi culturii, în trecutul de restrişte al neamului. Născut pela 1650, Stolnicul a cunoscut de copil nenorocirea familiei. Tatăl său, om influent şi însemnat dregător sub Matei

Basarab, e sugrumat sub un urmaş al acestuia, iar copilul ia calea pribegiei spre Constantinopol. Aci îşi începe studiile şi, urmând curentul general al vieţii intelectuale, şi le desăvârşeşte în Italia, ţara care atrăgea pe toţi tinerii doritici de înaltă învăţătură. Câtva timp în Veneţia, ceva mai îndelung la Padova, el are prilejul să asculte profesori vestiţi şi să-şi însuşească logica, psihologia, fizica, matematica şi astronomia. Nici cultura umanistă nu-i trecută cu vederea, căci tânărul student, prin însemnările despre cărţile cumpărate ne arată că putea adânci în biblioteca-i personală pe Homer, Virgil, Horaţiu, Tit Liviu şi, alături de ei, pe Erasm din *Adagii*. Insemnările studenţeşti pomenesc şi pe doi profesori de aci din Padova, Albanie Albanez şi Valeriano, fiecare „mult ştiutul şi luminatul", mărturie de admiraţie şi de respect.

Intoarcerea în ţară l-a făcut să cunoască din nou urgia iar bătaia la tălpi îl va fi dus cu gândul la zilele fericite petrecute în sălile universităţii străine. Pleacă iarăşi şi nu se mai întoarce acasă decât pe vremea lui Duca Vodă. Când fratele său Şerban ajunge domn al Ţării Româneşti, începe influenţa hotărîtoare a Stolnicului în domeniul politic şi cultural.

In ce priveşte politica, Stolnicul reprezintă curentul de înţelegere cu creştinii, şi în aceasta aminteşte pe boerii culţi din Moldova aceleiaşi epoce. Duşmănia faţă de Turci apare limpede în *Istoria* sa. Emoţia religioasă se împleteşte cu gândul politic în rânduri ca acestea: „Fie dar milă şi grijă şi de ei (de Greci) acelui Christos Dumnezeului nostru, întru carele nesmintit credem, şi pentru al căruia nume nespuse rele şi grele trag şi pat ei şi toţi câţi sânt supuşi varvarei turceşti puteri; şi mântueşte, fiul lui Dumnezeu, tot trupul cât sub tiranic jugul lor greu pătimesc şi cu înţelepciunea şi puterea ta, Doamne, izbăveşte norodul tău de păgână sila lor".

Munca culturală a Stolnicului este de un interes cu totul deosebit. Tânărul trecut pe la universităţile Italiei, îl sfătueşte pe Şerban Cantacuzino să întemeieze la Bucureşti şcoala grecească. El e acela care ajută cu cultura lui superioară apariţia lucrărilor de valoare, printre care şi *Biblia* dela 1688, din cursul domniei lui Brâncoveanu. In afară însă de munca aceasta de îndrumare şi de sprijin, Stolnicul şi-a câştigat un loc în desvoltarea culturii noastre şi prin lucrările lui proprii. In viaţa-i de înălţări şi de restrişte, Stolnicul a călătorit şi'n Moldova unde mişcarea istoriografică era în floare. Ideea de a scrie istoria neamului îi va fi venit aci în Moldova, unde a cunoscut pe Nicolae Costin şi a aflat de cronica lui Ureche în compilaţia lui Simion Dascălul. Stolnicul a conceput planul unei mari lucrări, din care nu avem însă decât povestirea faptelor dela colonizare până la Atila. Se crede că *Istoria* a fost dusă şi mai departe, cel puţin până prin veacul al XIII-lea, dar toată această parte menţionată în scrieri mai vechi, n'o mai avem astăzi. Lucrarea dă pe faţă un spirit nou, e întemeiată pe documentare serioasă şi e scrisă într'o limbă de severă originalitate. Gândul despre desvoltarea neamurilor, la care vede epoci de înălţare şi de cădere, se încadrează în spiritul religios

care străbate scrierea. Mai mult decât în răspunsurile lui la întrebările generalului Marsigli, se arată întinse cunoştinţe istorice aci în *Istoria Ţării Româneşti, întru care să coprindă numele ei cel dintâi, şi cine au fost lăcuitori atunci, şi apoi cine a mai descălicat, şi apoi cine o au stăpânit până şi în vremurile de acum, cum s'au tras şi stă.* Asemeni lui Miron Costin, pe care nu l-a cunoscut, Stolnicul are conştiinţa greutăţii lucrării întreprinse: „cu greu şi lucru mare a da, zic, neştine începătură celor ce mai despre toate părţile sânt în întuneric". Işi pune problema obiectivităţii ştiinţifice şi, la priveliştea scriitorilor care se lasă stăpâniţi de pornirea inimii, el exclamă: „Unde şi unde ca acela să se afle aşa, de drept şi de obşte bun, ca toate într'o cumpănă pe ce va cunoaşte să le mărturisească şi să le scrie, lumii într'o negreşită ştiinţă şi adevăr lucrurile să le lase". Cu plăcere aflăm că această minte larg cuprinzătoare se interesează şi de chestiunea izvoarelor istoriei. Nu dă crezare acelor „spuneri şi poveşti" ce se pot afla din gura bătrânilor şi nici cântecelor care „vestesc de vitejii", răspândite de lăutari. Constată cât de fără legătură între ele şi cât de greu de adunat sunt hrisoavele de pe la boeri şi mânăstiri. Spre isvoarele străine se îndreaptă el, în chip firesc, spre istorici bizantini, polonezi şi unguri, unii din ei necunoscuţi cronicarilor moldoveni. Pentru epoca lui Atila, se informează şi din lucrarea umanistului român Nicolae Olahus.

Stolnicul a desvoltat toate acele mari probleme de care s'au ocupat cronicarii de mai nainte şi care, aproape în acelaşi timp, îl interesau şi pe D. Cantemir. In privinţa colonizării, găsim la el ideea de bun simţ că Dacii n'au fost cu totul stârpiţi ci s'au amestecat cu Romanii aduşi din Italia. Ideea continuităţii de viaţă a noului popor pe pământul Daciei, este pentru el ceva neîndoelnic. Unitatea de neam este de asemenea una din marile idei ale acestei *Istorii*. Pentru Stolnic nu există deosebire etnică între Românii de pe pământul Daciei, nici între aceştia şi cei care „într'altă parte se află", adică Aromânii. Puterea de rezistenţă a Românilor, împotriva tuturor vitregiilor istoriei, îl umple de uimire: „Insă nu puţină mirare este la toţi câţi scriu de aceasta, nici la câţi bine vor socoti, de aceşti Români, cum s'au ţinut şi au stătut până astăzi aşa, păzindu-şi limba, şi cum au putut şi pot şi pământurile acestea lăcuiesc, care aceasta la puţine limbi şi neamuri să vede. Şi mai vârtos atâtea roduri de oameni străini şi varvari preste dânşii au dat şi au stricat, carii preste alţii aşa dând, nici numele nici alt nimic nu să mai ştie, nici să mai pomeneşte de aceia..." Lucrarea e scrisă într'un stil grav. Mai mult încă decât la D. Cantemir care, uneori, se lasă uşor în voia unui stil familiar, aci avem o face cu un om care şi în formă păstrează o seriozitate venită de sigur din conştiinţa însemnătăţii deosebite a chestiunilor desvoltate.

Radu Popescu. După cum, într'o vreme când duşmănia domnului ori a vreunui mare dregător era ceva fatal şi pentru oameni nevinovaţi, nenorocirile familiei l-au dus pe Stolnic în ţări străine şi l-au îndreptat spre bucuria sufletească a învăţăturii,

nenorociri asemănătoare au hotărît în parte şi viaţa lui Radu Popescu. Asupririle lui Şerban Cantacuzino fac ca familia lui Hrizea cel sărăcit şi apoi ucis în închisoare, să fugă dincolo de hotare şi, după o vreme de pribegie la Constantinopol, să-şi găsească adăpost la curtea domnului moldovean de pe atunci. Fiul lui Hrizea, cronicarul Radu Popescu, s'a întors în ţara acum cârmuită de Brâncoveanu, s'a făcut cunoscut prin cultura lui dar, cum era şi firesc, a fost ţinut în demnităţi mai mărunte de către bănuitorul domn. Nestatornic în sentimente şi purtare, neconsecvent cu el însuşi, amestec uimitor de credinţă umilă şi de spirit de trădare, pe scena politică a unei epoci îmbibată de fanariotism înainte ca fanarioţii să ajungă să domnească, Radu Popescu e un tip uman caracteristic. Poate că 'n tragicomedia existenţii lui lipsită de scrupul, mărturia dintr'o scrisoare de dezamăgire şi amărăciune să fie pentru noi raza de lumină spre un afund de viaţă sufletească ale cărei svâcniri hotărîtoare numai târziu de tot aveau să se ridice la suprafaţă: „Nu-mi trebueşte alt nimic, fără cât o fărâmă de viaţă fără groază, şi să trăesc cum va da Dumnezeu; că unde văz că într'această becisnică de ţară, ne vin oamenilor primejdii şi petrec neştiind nimica, zău că sunt bucuros mai bine să mă aflu odihnit, decât să-mi fie numele acesta şi să fiu pururea cu ghiaţă în inimă". Dar, până când să asculte în anul 1723, de impulsul lăuntric şi să se îmbrace în haina de călugăr, luând numele de Rafail, el comploteazä împotriva lui Brâncoveanu care-l închide şi apoi îl iartă, trece de partea lui Ştefan Cantacuzino nerecunoscătorul, ajunge sfetnicul lui Nicolae Mavrocordat, când acestuia-i revine domnia, îl trădează când situaţia i se pare zdruncinată, susţine pe Gh. Cantacuzino şi, ca şi cum nimic nu s'ar fi întâmplat, reapare în preajma lui Nicolae Mavrocordat întărit din nou ca domn al ţării.

E o epocă în care se scriu compilaţii de cronice începând dela descălecat, cuprinzând uneori aceleaşi evenimente, privite însă pentru faptele contimporane din punctul de vedere al unor interese de familie. O compilaţie este scrisă pe placul Cantacuzinilor, alta pe al Bălenilor rivali. In jurul numelor lui Stoica Ludescu, Constantin Căpitanul şi Radu Popescu sunt mulţime de cercetări şi tot atâtea păreri deosebite.

Bălcescu a publicat în *Magazinul istoric pentru Dacia* o compilaţie de cronice, întreruptă la anul 1714 de însemnarea: „De aicea sânt cele ce au scris Kir Rafael Monahul, care pre nume mirenesc l-au chemat Radu Popescu biv-vel dvornic". *Cronica Ţării Româneşti* cuprinde evenimentele de pe la sfârşitul domniei lui Brâncoveanu până la 1728, un an înainte de moartea cronicarului, în centrul lucrării fiind domnia lui Nicolae Mavrocordat. Sunt şi unele date în legătură cu popoare străine, amănunte despre oameni mari ai Europei din acea vreme, dar acestea constituesc ceva secundar.

Ceea ce se bucură de atenţia cronicarului e viaţa politică din Ţara Românească, prinsă din toate laturile de rivalitatea între creştini — Ruşi ori Nemţi — şi păgâni — Turcii. Povestirea se deapănă

dela momentul când Brâncoveanu se duce la Adrianopol şi, prin daruri bogate, îşi întăreşte o domnie în care de acum înainte, după părerea cronicarului, se arată rău, aspru, lacom în impunerea de biruri pe ţară, mănăstiri şi boeri. Ştim că politica lui Brâncoveanu se caracterizează prin acea duplicitate care i-a adus domnului într'o zi căderea şi nimicirea familiei, dar a asigurat ţării o relativă linişte prielnică vieţii economice şi culturale. Radu Popescu a înţeles situaţia în care se sbătea domnul, dar a avut cruzimea nu numai să-i impute jocul diplomatic ascuns, ci să şi justifice tragica prăbuşire. Sub privirea scrutătoare a cronicarului, apar în scenă Cantacuzinii vicleni şi intriganţi, fixaţi cu linii accentuate. Nu-şi cruţă Radu Popescu duşmanii familiei lui, dar nici faţă de Brâncoveanu nu este mai îngăduitor. Ni se dau amănunte despre mazilirea Domnului şi apoi, cu un deosebit talent de-a carateriza oameni şi situaţii, cronicarul ni-l arată pe Brâncoveanu ridicându-se prin noroc numai, dar rău în adâncul sufletului şi lipsit de respect pentru obiceiurile ţării. Ura faţă de Cantacuzini îşi găseşte prilejul desfăşurării, când ni-i înfăţişat Ştefan ca domn lacom, nestatornic, intrigant şi ginecolatru, iar Stolnicul „hoţul acela bătrân" în stare de cele mai odioase crime.

Nicolae Mavrocordat primeşte în schimb numai laude: e înţelept, bun, credincios Porţii, gata să uşureze suferinţele poporului. Ochiului curios şi atent la pitoresc al cronicarului nu-i scapă solemnitatea sosirii domnului în Bucureşti. Domnia lui Mavrocordat e tulburată de lupta între Turci şi Nemţi, eveniment care-l face pe cronicar să dea pe faţă „ascunsele" inimii lui Antim Ivireanu. Duşmanii domnului sunt oarecum duşmanii personali ai lui Radu Popescu. Cei ce-au înlesnit prinderea domnului de către cătanele din Ardeal, sunt arătaţi ca fiinţe ticăloase şi demne de ură. Radu Golescu mai cu seamă apare ca tip al necredinţei şi necinstei: „dracului dă-i fum de tămâie cât de mult, el rămâne în firea lui tot drac, aşa şi Golescu, câtă cinste şi câtă milă şi câtă dragoste avea de către domnul său, iar tot a rămas în vicleşugul lui". Cronicarul nu uită pe niciunul din acei boeri cărora „intrându-le în capete fumuri şi gânduri deşarte", au sfătuit pe alţii să treacă de partea Nemţilor, „sfaturi vrednice de râs", şi au pregătit astfel căderea domnului.

Ţara se sbuciumă în ororile ciumei şi foametei când Mavrocordat revine la domnie. Acum, pentru a face să i se uite trădarea, cronicarul găseşte pentru domn cele mai numeroase cuvinte de laudă. Purtarea lui Mihai Racoviţă faţă de Nicolae Vodă, îl aduce pe cronicar să se arate dibaciu şi 'n caracterizare, dar şi 'n exprimarea unei gândiri de ordin general: „Niciodinioară în lume oamenii mari n'au fost nezavistuiţi, şi măcar că cei zavistuiţi de-apururea sânt norociţi şi le merge bine, dar încă şi zavisnicii nu lipsesc din lume, că din fireasca lor răutate nu pot suferi să vază binele altuia". Radu Popescu ştie să coloreze scrisul lui şi cu imagini. Astfel când Turcii se retrag din Belgradul atacat de Nemţi, „bumbele" vin asupra oraşului „ca ploaia". Astfel Pitarul Merişanu, fugind în Ardeal unde e

pus la închisoare, apare ca unul care lasă binele „umblând gonind vânturile".

Din ţesătura *Cronicei Ţării Româneşti* apare o minte de inteligenţă deosebită, un suflet care nu ştie să se ridice de-asupra binelui şi răului personal ce l-a suferit, un scriitor care într'o limbă bogată dar împestriţată şi cu străinisme inerente vremii, înviază oameni şi împrejurări.

O cronică anonimă. Cea mai talentată scriere istorică a acestui [illegible]şit de epocă este, prin voia soartei, cronica unui anonim. Valoarea lucrării a stârnit interesul cercetătorilor, care au voit să pătrundă prin negura vremii şi să afle pe adevăratul autor. Nu s'a ajuns însă la un rezultat sigur, dar unii nu şovăesc în a atribui lucrarea tot lui Radu Popescu, deşi atâtea atitudini contradictorii din cele două redactări, presupuse ale aceleiaşi scrieri, lasă loc unei legitime îndoeli. Ceeace e şi mai interesant, e că pentru povestirea aceloraşi întâmplări, cronica anonimă dă pe faţă un talent literar superior.

Lucrarea aceasta, publicată de Bălcescu în *Magazinul istoric pentru Dacia*, urmăreşte domnia lui Brâncoveanu chiar dela începutul ei, arătându-ne cum, după moartea lui Şerban Cantacuzino, boerii au venit şi i-au propus lui Brâncoveanu să le fie Domn. Ni se înfăţişează, sub forma unui admirabil tablou, întrevederea aceasta dominată de ţinuta demnă a celui ce avea să fie ales. Tabloul e solemn şi totuşi străbătut de căldură şi familiaritate patriarhală.

Nu erau toţi mulţumiţi de alegerea lui Brâncoveanu. Cantacuzinii nu se puteau resemna uşor şi de aceea Constantin Bălăceanu fuge în Ardeal şi caută să-şi câştige sprijinul generalului Heissler, pentru a răsturna pe domnul muntean. Cronica ne arată şi frământarea lui Brâncoveanu în aceste împrejurări. Sol al său este Radu Popescu cronicarul, care 'n convorbirea cu Heissler caută să ajungă la un rezultat favorabil domnului: Duelul oratoric, redat în cronică în stil direct, nu este lipsit de subtilitate şi de prudentă rezervă diplomatică. Pentru starea de spirit a vremii, sunt interesante şi acele scrisori pomenite de cronicar, în care boerii cereau întărirea lui Brâncoveanu şi spuneau precis : „că străin nu pohtim, că am avut mai nainte străini şi multă pagubă au făcut ţării".

Talentul cronicarului este foarte variat în această parte a scrierii. Avem a face cu un scriitor care ştie să aleagă esenţialul şi caracteristicul, şi să organizeze datele în vederea unui efect literar. Unele pagini sunt atât de vii, fiind în acelaşi timp şi istorie şi literatură, încât ne îndreaptă gândul spre cele mai reuşite din nuvelele istorice ale lui Odobescu. Iată, spre exemplu, înfăţişarea complotului lui Staico. Amănuntele bogate se fixează la locul lor, tabloul capătă încetul cu încetul întindere până ce cuprinde întregul oraş, scenă a unor desfăşurări de acţiuni care converg spre punctul central: palatul domnesc. Mulţimea e cu beldii în mână de-o parte şi alta a străzilor pe unde înaintează complotiştii în lanţuri şi duşi, ca mari boeri, de sub braţ de către călăraşi, călăul cu toiag în mână păşeşte

solemn, cortegiul se apropie de palat unde masa e pusă şi cupele stau gata să înviorezе petrecerea, vinovaţii sunt aruncaţi în închisoare: totul e o măiastră îmbinare de grotesc, ironie şi cruzime cinică.

Inainte de-a ajunge la sfârşitul domniei lui Brâncoveanu, cronicarul schiţează situaţia politică a Ţărilor Române între cele două împărăţii în luptă, Rusia şi Turcia, înţelegerea lui Cantemir cu Petru cel Mare şi trădarea lui Toma Spătarul, cu urmări atât de grele pentru domnul muntean. De aci înainte, evenimentele vin grăbit, însuşi autorul le povesteşte pe scurt, fără de preocupările de descriere şi caracterizare pe care le-am văzut în cealaltă parte a cronicei. Ajungând la domnia lui Ştefan Cantacuzino, cronicarul dă din nou dovadă de însuşiri narative şi descriptive. Ştefan ne apare, aşa cum l-am văzut şi 'n cronica lui Radu Popescu, nestatornic, jefuitor, cu două feţe, intrigant, pregătind împreună cu Stolnicul, prin pătimaşa lor ură, moartea lui Brâncoveanu şi a copiilor lui. Şi apoi, scontând cu măestrie efectul dramatic, ni-l înfăţişează pe Brâncoveanu însuşi vorbind despre Stolnic cu respect şi dragoste. Şi iată apoi, dibace lovitură de efect literar, tabloul pedepsei dumnezeeşti, când, chiar în ziua execuţiei lui Brâncoveanu, Păuna, doamna lui Ştefan Cantacuzino, este cuprinsă la Mânăstirea Dintr'un Lemn de „nevoie, lovitură, îndrăcire cât s'au speriat toţi".

Fraţii Greceanu. Radu Greceanu şi fratele său Şerban sunt cunoscuţi ca învăţaţi traducători de cărţi religioase. De loc din satul Greci, judeţul Dâmboviţa, viaţa lor s'a trecut într'o muncă folositoare dar care, în acea vreme, n'a îndemnat pe nimeni să lase însemnări despre ei. Spre deosebire de Radu Popescu care în chiar cronica lui ne aminteşte diferitele misiuni pe care le-a avut, fraţii Greceanu nu ne spun nimic despre ei, nici chiar atunci când împrejurările îi silesc să-şi pomenească numele. Admirabil exemplu de modestie la oameni de-o cultură şi de-o hărnicie atât de rodnică pentru noi.

Radu Greceanu îşi are locul în mişcarea noastră literară şi prin cronica lui în legătură cu domnia lui Brâncoveanu. Greceanu e de altfel cronicarul oficial al domnului, şi aceasta hotărăşte şi caracterul lucrării. Nu găsim aci idei ori sentimente care să nu fie în acord cu cele ale domnului. Cronicarul îşi precizează şi circumscrie subiectul, în predoslovia către domn: „Eu numai faptele Măriei Tale cele mult lăudate şi de toată suflarea ţării aceştia cinstite şi iubite, numai pe acelea am pus gând să le povestesc prin condeiul meu, şi întâmplările şi tulburările ce s'au petrecut în Ungro-Vlahia sub domnia Măriei Tale, pe timpul când Dumnezeiasca pronie din a sa milă nesfârşită s'a milostivit, în aceşti ani de nelinişte să te ţie stăpânitor şi părinte al ei".

Istoria Ţării Româneşti cuprinde epoca dela înscăunarea lui Brâncoveanu până în primăvara anului 1714, când domnul vine din Târgovişte la Bucureşti, unde îşi stabileşte reşedinţa. Multe din faptele povestite le găsim şi 'n celelalte cronice brâncoveneşti. Ajungerea lui Brâncoveanu la domnie fără voia lui, duşmănia lui Const. Bălăceanu

care-i adus în zaviste de „vrăjmaşul adevărului, diavolul", evenimentele dela Cerneţi şi solia care se întâlneşte cu Heissler, sunt povestite cu mai multe amănunte şi cu mai mult talent în celelalte cronice. O parte, interesantă ca povestire, e aceea în care ni se arată înfrângerea Nemţilor la Tohani şi Zărneşti, şi prinderea lui Heissler pe care domnul vrea să-l îmbuneze „pentru ale vremii şi ale lumii întâmplări". Chemarea Domnului la Adrianopol cu urmarea ei — mărirea haraciului, smulge cronicarului cuvinte de milă pentru ţara stoarsă de avuturi. Povestirea se continuă, fără elemente pitoreşti, fără accent care să atragă atenţia. Doar gândirea religioasă mai răzbate ici şi colo din pagini uniforme

Ajuns la întâmplările din 1711, cronicarul vorbeşte cu mai multă căldură despre trădarea lui Toma Cantacuzino. Acesta s'ar fi înţeles cu Cantemir, boerii ar fi căutat să-l împingă şi pe Brâncoveanu spre Ruşi, dar domnul, scrie Greceanu, a fost prudent în tot timpul crizei şi s'a gândit numai la ferirea ţării de pustiire. Politica lui Cantemir este condamnată cu asprime; situaţia grea a armatei ruseşti este descrisă cu termeni bine găsiţi: „caii ajunsese de-şi mânca coadele şi coamele şi polocoşurile de pe la cară".

In toată partea dela sfârşit a cronicei, lucrurile sunt arătate cronologic, toate pe acelaşi plan, iar povestirea nu se însufleţeşte decât de ura împotriva Turcilor. La rugăminţile domnului de uşurare a haraciului, la priveliştea ţării pustiite de foamete, Turcii trimit făină stricată care trebuia plătită cu bani grei. Cronicarul nu-şi mai poate stăpâni revolta: „O, ce milă păgânească şi tirănească!" Cronica are în general cuprinsul povestit de Radu Popescu şi de cronicarul anonim, exprimat însă fără de culoare şi accentul personal al acestora.

Caracterul general al domniei lui Brâncoveanu.

Domnia plină de strălucire a lui Brâncoveanu este o dată în desvoltarea culturii noastre. Culturii i s'au imprimat direcţiile încă din vremea lui Şerban Cantacuzino, dar acum acestea s'au adâncit şi au lăsat să se vadă limpede orientarea noastră, prin şcoală şi tipografie, spre Bizanţul grecesc, transplantat, ideal, la noi.

Strălucirea este propriu zis la curtea lui Brâncoveanu şi la ctitoriile lui, căci restul ţării este lăsat în aceeaşi înapoiere în care a fost şi mai înainte. In vremea aceasta, când averea ţării este confuandtă cu aceea a domnului şi în parte ia calea străinătăţii spre a fi pusă la loc sigur, la băncile Veneţiei, dărnicia lui Brâncoveanu se exercită mult prea mult pentru ambiţii fără de legătură cu neamul nostru. Politica de supremaţie în Orient, pe calea ortodoxiei, fusese urmărită şi de alţi domni, dar niciunul nu a risipit atâta avere pentru ortodoxia de limba grecească. Se tipăresc întâmplător şi câteva cărţi de limba arabă ori georgiană, şi aceasta în legătură tot cu politica de supremaţie în orientul ortodox. O rază de cultură apuseană, venită din Italia, contribue la fastul ctitoriilor brâncoveneşti, dar e foarte slabă în comparaţie cu forma greacă a muncii intelectuale. Acum, singura înfăţişare superioară a culturii este socotită aceea

grecească. Grecismul înfloreşte atât de mult şi se bucură de atâta favoare, cum nu se va întâmpla nici chiar în epoca fanariotă. Cucerirea aceasta culturală o pregăteşte pe aceea politică.

Apar însă şi multe cărţi în limba poporului, iar serviciul religios devine tot mai românesc, odată cu păstorirea lui Antim Ivireanu. Prin biserică se răspândeşte în popor credinţa religioasă, rostită într'o limbă mereu frământată şi făcută tot mai aptă pentru exprimarea ideilor şi sentimentelor. Aşa „strâmtă" cum era socotită de unii, limba omogenă a cărţii religioase a fost agentul de susţinere al dreptei credinţe, scop conştient şi urmărit pe faţă, şi în acelaşi timp, fără ca aceasta să fie limpede pentru cei mai mulţi, a susţinut şi naţionalitatea noastră în ce avea mai distinct al ei.

De o conştiinţă naţională nu se poate vorbi. E adevărat că mitropolitul Teodosie aminteşte unitatea neamului nostru şi că Stolnicul Cantacuzino, asemenea marilor cronicari moldoveni, exprimă ideile de romanitate, continuitate în Dacia şi unitate de neam, dar avem aci numai înalte conştiinţe individuale. Ceea ce a putut să înoiască mintea lor deosebită, n'a ajuns în straturile largi ale poporului, n'a avut ecou nici măcar în clasa cultă boerească. Aci stă influenţa dezastroasă a orientării culturii noastre spre grecism. Stolnicul Cantacuzino şi-a dat şi el seama de primejdia Grecilor dela noi, pentru toată viaţa noastră publică, otrăvită de ei prin pâri şi intrigi.

In vreme ce domnul îşi urmăreşte visul de supremaţie dincolo de graniţele ţării şi-şi realizează politica sa voevodală, străină, din punct de vedere cultural, de nevoile şi de sufletul neamului, sfinţii părinţi ai bisericii au avut grijă de răspândirea cărţii româneşti înoitoare de inimă şi cuget. In concepţia domnului, bietul popor reprezenta doar spinarea încovoiată spre ţarina din care aveau să se îmbuibe călugări şi mânăstiri de care nu ducea nicio nevoie. Astfel, prin încurajarea grecismului, s'a pregătit de către domn însuşi izbânda veneticilor care vor umplea cu domnia lor un secol din istoria neamului nostru. Spre realitatea însă care era poporul cu limba lui strămoşească s'au îndreptat, din credinţă religioasă, episcopii şi mitropoliţii. Că a putut limba noastră să pună stăpânire pe cartea religioasă, că, acum la 'nceputul unei epoce de dominaţie grecească, a avut putere de rezistenţă, pentruca până la urmă tot ea să birue, acestor păstori bisericeşti o datorăm.

Din Cazania lui Varlaam, 1643

MIŞCAREA CULTURALA IN VREMEA LUI D. CANTEMIR

Imprejurări politice vitrege. După vremea de istovire a ţării şi de favorizare a străinilor de către înaintaşii lui Const. Cantemir, a încolţit ideea că, odată cu domnia unui om de ţară cunoscut pentru vitejia lui şi pentru nelăcomia de bani, va începe în Moldova o epocă mai fericită. Nădejdea nu s'a împlinit, căci noi frământări politice împiedecă ţara să continue tradiţia lui Varlaam şi a lui Dosoftei. Şerban Cantacuzino se amestecă în treburile Moldovei, Brâncoveanu caută să aducă această ţară în atârnare politică. Două decenii din viaţa Moldovii cunosc pârile şi intrigile între Brâncoveanu şi Cantemireşti, ceea ce a adus slăbirea şi a unei partide şi a celeilalte. Dacă se mai adaugă spiritul hrăpăreţ al lui Const. Duca, boerii despuitori, neînţelegerile dintre popoarele creştine din jurul nostru şi Turci, jocul politic nesincer uneori, imprudent alteori al domnilor noştri, schimbarea deasă a domniei — nouă schimbări în timp de două decenii — înţelegem de ce Moldova, în ce priveşte şcoala şi activitatea tipografică, trebuia să rămână în urma Ţării Româneşti.

Grecismul pătrunde şi viaţa culturală a Moldovei, fără să ia însă avântul şi manifestarea variată din Ţara Românească. Incurajatorul grecismului este aci tot Dosoftei patriarhul, cel mai învăţat şi mai activ reprezentant al renaşterii greceşti pe pământul nostru. Mai avem apoi pe Ieremia Cacavela, profesor la Şcoala Domnească şi 'n casa lui Const. Cantemir, autor de discursuri şi traducători în româneşte al *Liturghiei*. In legătură cu curentul grecesc, trebue să amintim că *Divanul* lui D. Cantemir apare în 1698 în româneşte şi greceşte. Relaţiile cu Polonia se continuă şi 'n această vreme, fără să fie însă, ca altădată, hotărîtoare în formarea vreunei personalităţi.

Nicolae Costin. Istoriografia moldoveană este frumos reprezentată şi după moartea năprasnică a lui Miron Costin. Atribuind lui Nicolae Costin *Letopiseţul Ţării Moldovei* dela moartea lui Ştefăniţă Vodă înainte, Kogălniceanu scrie că lucrarea aceasta e făcută după isvoadele lui Vasile Dămian şi Tudose Dubău.

Vasile Dămian a fost identificat ca fiul lui Dămian, vornic de Dorohoi, pe la 1647. Tudose Dubău e un personaj bine cunoscut prin dregătoriile ce le-a avut şi prin rolul lui politic Cercetările mai noi au căutat să stabilească partea pe care ar avea-o aceşti doi în istoriografia moldoveană de după Miron Costin. Se crede că povestirea domniilor dela Istrate Dabija până la 1709, ar putea să rămână legată de numele lui Dubău, acesta privit însă nu ca autor ci numai ca sprijinitor al lucrării. Despre isvodul lui Dămian nu se ştie nimic sigur. Munca acestora, originală ori nu, a intrat în compilaţii care cu vremea s'au atribuit unor nume mai norocoase

Nicolae Costin şi-a păstrat neştirbită vaza de cronicar învăţat. Axintie Uricariul scrie despre el în povestirea domniei lui N. Mavrocordat: „Logofăt mare făcuse pe Nicolae Costin, pe acel vestit carele era şi din părinţi blagorodnic şi învăţat, feciorul lui Miron Costin, şi dintru sine cu adevărat împodobit cu învăţătură, şi-l avea Nicolae Vodă întru deosebită dragoste şi socotinţă". Elev al şcoalei polone şi în curent cu felul de a scrie al cronicarilor poloni, N Costin vrea să facă o lucrare în care să cuprindă istoria Moldovei dela origini până la vremea lui, încadrând însă întâmplările în istoria universală. Moartea neaşteptată, în 1712, l-a împiedecat să-şi realizeze un plan atât de îndrăzneţ în concepţie.

Privită în trăsăturile ei generale, opera lui N Costin nu aduce un progres faţă de înaintaşi. Fiul lui Miron e fără îndoială un om învăţat, dar învăţătura aceasta prea e pusă înainte fără de discreţie *Cartea pentru descălecatul de'ntâiu a Ţării Moldovei şi neamului moldovenesc* e concepută cu un orizont mult prea larg faţă cu subiectul. In predoslovie, arătând însemnătatea istoriei mai ales în ţara noastră, autorul scrie cuvinte de bun simţ care ne lămuresc şi punctul de vedere pedagogic din care autorul priveşte ştiinţa în al cărei domeniu îşi desfăşoară râvna In lucrarea propriu zisă, N. Costin reia opera tatălui său, din care transcrie părţi întregi. Voind să dea faptelor o amploare neobişnuită, curios lucru, el începe cu potopul din Biblie şi se pierde în fapte îndoelnice şi'n stabiliri de genealogii care produc surâsul. Vorbind despre opera tatălui său, N Costin îi găseşte vina că înfăţişează lucrurile „pe scurt" El vrând să ne dea ceva cât mai întins, cât mai mare, se rătăceşte în multe chestiuni care n'au interes pentru istoria Moldovei.

In vasta compilaţie a *Letopiseţului Ţării Moldovei*, intră munca lui Simion Dascălul, a lui Miron Costin, a lui pseudo-Dubău ori pseudo-Dămian, pe alocuri cu completări din cronicari poloni şi unguri care n'au fost cunoscuţi de aceştia. Singură partea corespunzătoare domniei lui N. Mavrocordat şi D. Cantemir (1709—1711) este atribuită în întregime lui N. Costin Epoca este de o deosebită însemnătate, constituind un dramatic moment al ciocnirii între politica creştină şi cea otomană. N. Costin ştie să ne povestească frumos lucrurile, cu informaţie nouă şi cu date pe care le putea cunoaşte bine Cum era de aşteptat, domnia lui N. Mavrocordat este mult lăudată, a lui D. Cantemir mult criticată, mai cu seamă din pricina politicii

de înţelegere cu Ruşii Din paginile lui Costin se întrevede că unul din cei ce-au pregătit, fără să-şi dea seama, căderea lui Cantemir, a fost şi Ion Neculce. Partea din cronică în legătură cu venirea la Iaşi a lui Petru cel Mare, ospăţul şi serbările care au avut loc, aprobarea ţarului ca să se întroneze în Moldova monarhia ereditară a Cantemireştilor, este fără îndoială nu numai cea mai interesantă dar şi cea mai bine scrisă.

N. Costin este şi autorul unei prelucrări, *Ceasornicul domnilor*, după scrierea lui Guevara *Libro aureo del gran emperador Marco Aurelio con el Relox de Principes*, pe care cronicarul nostru a cunoscut-o într'o traducere latină. E un fel de roman didactic şi istoric în care, alături de viaţa împăratului Marcu Aureliu, sunt multe sfaturi pentru viaţa publică şi privată a domnului. Găsim în cartea I sfaturi pentru alegerea judecătorilor, ferirea de triumfuri deşarte şi de războaie, îndemn la meditare asupra morţii şi la spiritul de dreptate; în cartea II, critica tiraniei şi mândriei, sfatul de-a avea în preajmă oameni învăţaţi; în cartea III, discutarea problemei educaţiei fiilor de domn şi a petrecerilor demne de un conducător de ţară N. Costin nu urmează credincios originalul, schimbă ordinea capitolelor şi înlătură părţi întregi.

De opera istorică a lui N Costin se leagă şi numele învăţatului Axintie Uricariul, care a pus în regulă manuscrisele rămase dela cronicarul mort atât de timpuriu. Organizând materialul, se crede că Axintie Uricariul a şi completat unele date, iar apoi a continuat povestirea evenimentelor de la a doua domnie a lui N. Mavrocordat până la 1716 Este interesant că Axintie, lucru pe care acum îl întâlnim întâia dată la un cronicar, vorbeşte şi despre mişcarea culturală din vremea lui N. Mavrocordat: „De mult avea gând Nicolae Vodă să facă două lucruri bune în ţară ce nu erau: una, *tipografie* ca să tipărească cărţi; şi a doua, să facă *şcoale* ca să înveţe cine ar vrea, fără de plată; şi această socoteală pomenind-o sfinţiei sale patriarhului, i-au dat blagoslovenie şi l-au îndemnat, numai să roage pe Dumnezeu şi să înceapă a face aceste două lucruri lui Dumnezeu plăcute, că-i va fi Dumnezeu într'ajutor şi le va vedea săvârşite; şi aşa, a trimis de au adus meşteri tiparnici şi de slove greceşti şi sloveneşti; şi a făcut case bune la Sf. Sava şi a aşezat tipografia acolo; şi în scurtă vreme a început a se tipări cărţi. Adus-a şi doi dascali de carte elinească şi unul de cartea cea de obşte grecească, ca să înveţe cine ar vrea, şi un dascăl ca să înveţe carte slovenească, şi altul ca să înveţe pe înţeles moldovineşte..."

Ion Neculce istoriograf şi povestitor.

Ion Neculce şi-a scris opera sa târziu, în plină epocă fanariotă, dar prin concepţia sa istorică, prin sentimentele de care e cuprins şi chiar prin o parte a faptelor povestite, ţine tot de marea tradiţie moldoveană. S'a născut la 1672 şi, întocmai ca atâţia oameni de seamă ai Moldovei, a avut o viaţă de sbucium şi de necazuri. Inrudirea cu Antioh Cantemir a fost hotărîtoare pentru toată viaţa lui, el rămânând credincios şi acestuia, şi lui D.

Cantemir care-l ridică la înalte trepte dregătoreşti. Va fi avut Ion Neculce în evenimentele istorice rolul pe care i-l dă N. Costin? Il putem crede pe cuvânt când scrie că pe acea vreme „trăgea toată creştinătatea bucurie şi nădejdea creştinilor adică a Moscalilor". In acest caz, domn şi sfetnic n'au făcut decât să urmeze unui curent al epocei şi, împrejurările fiind neprielnice, să sufere urmările fatale.

Neculce a fost şi el martor al unei situaţii politice încurcate. Lumea înclina spre Ruşi, dar Turcii erau încă puternici Intre dorinţa de a fi alături de creştini şi teama de ce s'ar putea întâmpla ţării, a triumfat primul sentiment şi astfel Ion Neculce şi domnul au luat drumul pribegiei în Rusia. In multe locuri ale cronicei sale, Neculce ne vorbeşte despre el, despre necazurile lui, despre gândul înlăcrimat îndreptat spre moşia părăsită, dar nicăiri nu iese la iveală o simţire mai caldă şi mai curată ca în acea pagină în care arată că nu putea să-şi trădeze domnul: „Măcar că mulţi zic că eu l-am îndemnat să se închine la Moscali, dar grăiesc că năpaste şi ca nişte oameni ce nu pricep şi nu ştiu că atunce era toţi creştinii bucuroşi Moscalilor, nu numai eu. Că scria alţii mai înainte vreme de chema pre Moscali, mai înainte decât Dimitraşco Vodă: Muntenii, Sârbii, Moldovenii. Cu câţi ani mai înainte! Numai pismaşii zavistnici scornea asupra mea ocară, şi oamenii cei proşti şi neprieteni şi nepricepuţi credea că este aşa. Dar eu taina stăpânului căruia i-am mâncat pita n'am putut-o descoperi, uitându-mă la Sf. Scriptură ce au zis îngerul către Tobia zicând: „Taina împăratului să o acoperi, iar faptele lui Dumnezeu la arătare să le mărturiseşti". Ce şi eu n'am vrut să mă fac al doile Iudă, sau să-l viclenesc, să fug dela dânsul. Că de aş fi făcut aşa, ce laudă aş fi dobândit? Ce numai osândă dela Dumnezeu şi ocară dela oameni!" Sunt cuvinte necesare pentru înţelegerea fondului moral adânc omenesc care stăpânea sufletul acestui cronicar.

Anii de pribegie nu l-au făcut să-şi uite ţara şi spre ea se îndreaptă dorul lui, cum ne-o mărturiseşte însuşi cu sinceritate şi emoţie. După ce Cantemir îi dă voie să plece, el mai pribegeşte mulţi ani în Polonia „cu multe valuri şi supărări", până ce ajunge în ţară şi vede că moşiile îi erau confiscate, în urma unor uneltiri duşmănoase. Se apără de învinuiri, îşi recapătă drepturile dar un rol de seamă în viaţa publică a ţării, nu mai are. Pe la 1733, în vremea lui Const. Mavrocordat, începe să-şi scrie cronica iar prin 1745 sau începutul lui 1746 moare.

Neculce nu e un om învăţat şi aceasta dă un caracter deosebit lucrării. El nu caută informaţie în lucrările altora decât pentru epoca dinaintea lui, iar pentru aceea cunoscută şi trăită, se adânceşte în propria sa viaţă. Pentru vremea dela Dabija Vodă până la Duca Vodă, cronicarul a avut isvoare interne scrise şi orale: „am scris de pe nişte isvoade ce am aflat la unii şi la alţii şi din auzitele celor bătrâni boeri". Principalul isvor intern a fost *Letopiseţul Ţării Moldovei de la Istratie Dabija până la domnia a doua a lui Antioh Can-*

temir (1661—1705). Dela Duca Vodă înainte, ni se povestesc fapte la care a luat parte însuşi cronicarul: „Nu mi-au mai trebuit istoric străin să citesc şi să scriu, că au fost scrise în inima mea".

Neculce a scris cronica pe la vârsta de 60 de ani, totuşi ce tinerească este ea prin suflul cald ce-o străbate şi prin expresia neaoşă românească! Numai sfatul înţelept şi sentinţa morală ne arată că avem a face cu un om plin de experienţa dureroasă a vieţii.

Asemenea celorlalţi cronicari moldoveni a căror tradiţie o continuă Neculce ne dă o lucrare menită să fie şi un mijloc de îndrumare şi de sfătuire a generaţiilor. Convingerea morală se însoţeşte cu o religiozitate adâncă şi sinceră. El ştie că nedreptatea se pedepseşte iar păcatul se plăteşte la vremea lui, şi de aci vine felul cum interpretează căderea lui Antonie Vodă şi a lui Brâncoveanu. Religiozitatea lui Neculce îmbracă şi forma populară a superstiţiei. Astfel lăcrămarea icoanei din mica mânăstire dela Hotin, vestitoare a „durerii şi stricării ţării noastre", este pentru el o realitate care nu poate fi pusă la îndoială. Aforismul religios răsare spontan sub pana cronicarului: „Nu bat cei mulţi pre cei puţini, nici cei puţini pre cei mulţi, ce numai cum va Dumnezeu".

Tot atât de puternică este şi convingerea că obiceiurile trecutului nu trebuesc schimbate. Inoirile, în ce priveşte birurile, sunt condamnate cu asprime: „obiceile cele nouă fac risipa ţărilor şi peirea domnilor". In această epocă în care domnul e creator a tot ce-i bun dar şi răspunzător de tot ce-i rău, Neculce lasă să se întrevadă cum crede el că ar trebui să fie conducătorul de ţară: nu numai respectuos pentru datină, dar şi drept, cinstit, nelacom. Domnul ţării trebue să-şi impună seriozitate deplină şi'n ţinuta în care apare în faţa lumii.

Cât de mult este scrisul lui Neculce în spiritul înaintaşilor, ne-o arată critica faţă de defăimătorii Simion Dascălul şi Misail Călugărul, ne-o arată grija pentru Ţara Moldovei, spre care se îndreaptă mereu dragostea lui. E plin de milă pentru ţara ajunsă pe mâna unor stăpânitori ca Dumitraşcu Cantacuzino. „Săraca ţară Moldova", ţara „fără de noroc", „pământul nostru", „Moldova noastră", sunt expresii adesea întâlnite. In dragostea lui de neam, Neculce priveşte dincolo de hotarul ţării de naştere. El ştie că şi Muntenia este ţară românească şi de aceea, când vorbeşte de certurile care zdruncină viaţa celor două provincii, în vorbele lui nu e durerea unui moldovean, ci a unui român conştient de unitatea neamului: „Ţineţi-vă, săracilor ţări, dacă sânteţi putincioase, de-acum să biruiţi nevoile din pismele vechi, la ce s'au început să se lucreze". Aceeaşi durere străbate şi din vorbele care arată cum am lăsat, spre deosebire de vecinii noştri, să ajungă stăpâni la noi în ţară străinii. Din dragoste de neam vin acele faimoase cuvinte ale lui, în care grecismul apare ca o plagă fatală pe trupul stors de vlagă al celor două provincii româneşti. In vremea noastră, s'a încercat să se arate că duşmănia cu care s'a scris despre epoca fanariotă nu-i justificată şi că această epocă ne-a îmbogăţit din punct de vedere cultural. Mărturiile lui Neculce ne arată însă ce credea despre vremea de stăpânire a Grecilor la noi, unul din

cei mai de seamă contimporani. Suferinţa lui Neculce era aceea a unui neam întreg, jignirea demnităţii pe care o simţea el, era aceea a unui neam ajuns pe mâna unor străini cărora nu li se puteau ierta păcatele cu care au venit din Fanar şi pe care le-au mai mărit încă, în paguba unor ţări, care nu aveau putinţa să se apere, dar, prin cronicarul moldovean, au găsit tăria sufletească de-a judeca şi de-a blestema.

La însuşirile de fond ale expunerii, se adaugă acele de expresie. Neculce ştie să ne redea cu sobrietate o situaţie, cum este, de pildă, întrevederea lui Petriceicu cu boerii în fruntea cărora sta înţeleptul Miron Costin. Predilecţia pentru anecdotă se vede adesea şi, prin aceasta, Neculce se apropie de arta povestitorilor populari. Anecdota în legătură cu Aniţa lui Dumitraşcu Cantacuzino, aceea despre Mavrodin paharnicul, silit să meargă călare cu faţa spre coada calului, introduc o notă de ironie glumeaţă. Aceeaşi însuşire se vede şi când ne-o arată bocindu-se „munteneşte" pe fata lui Brâncoveanu, după căderea dela domnie a soţului ei: „Aolio, aolio, că va pune taica pungă dă pungă din Bucureşti până la Ţarigrad şi zeu nu ne va lăsa aşa, şi iar ne vom întoarce cu domnia îndărăpt". Neculce are mare talent în schiţarea portretului unui personaj. E un fin observator al lumii din jur şi ştie să pătrundă ceea ce-i caracteristic şi să redeie totul cu multă economie de vorbe. Câteva rânduri ni-l arată pe beţivul bun la suflet care-a fost Dabija Vodă, pe patriotul prudent Miron Costin, pe neputinciosul Duca Vodă care, pentru a face impresie, de câte ori ieşea în public „tot posomorît căta, ca să iee oamenii frică", pe Const. Cantemir care „mânca bine şi bea bine", pe blândul şi învăţatul mitropolit Dosoftei şi mai ales pe Dimitrie Cantemir, pe care l-a cunoscut de aproape şi a cărui schimbare de fire, când nenorocul l-a dus în Rusia, el a notat-o.

Neculce foloseşte şi expresia realistă, crud-populară, atunci când crede că e nevoie. Nici dictonul popular nu-i lăsat la o parte, când trebue să producă efect literar: „calul râios găseşte copaciul scorţos". Talentul descriptiv se arată de cele mai multe ori în scene mărunte, în portrete sobru schiţate, dar îl găsim şi'n evocarea luptei dela Stănileşti, în care avem de a face nu numai cu înţelegerea militară a faptelor dar şi cu viziunea de ansamblu a unui hatman care-i tot odată şi mare scriitor. Acelaşi talent e şi'n paginile care ne arată serbările dela Iaşi cu prilejul venirii lui Petru cel Mare. Uneori expresia este neobişnuit de nouă. Astfel lui Cantemir i se oferă o pace „suliminită", Duca Vodă „se îmbrăcă cu cămeşă de ghiaţă", Brâncoveanu avea „două obraze de prieteşug". Imaginaţia poetică apare şi ea ici şi colo. Astfel, se spune despre nădejdea în domni că este: „ca săninul cerului şi ca încetul mării; acum este sănin şi se face nour, acum este marea lină şi se face furtună". Graiul lui Neculce are o întipărire arhaică şi moldovenească plină de farmec. Găsim la el şi unele cuvinte rare care nu-s lipsite de interes: omileniş, a încălăra, impismuluit, a coroni.

Concepţia istorică a lui Neculce nu refuză însemnătate tradiţiilor

populare. El a adunat la începutul cronicei lui câteva mărunte povestiri despre domnii moldoveni. E acea culegere cunoscută sub numele de *O samă de cuvinte*, în care povestirile sunt scurte şi neînfrumuseţate de Neculce, în ce priveşte cuprinsul ori expresia Povestindu-le aşa cum le-a auzit, Neculce a mărit încrederea în autenticitatea lor. Prin această atenţie dată tradiţiei, Neculce este un precursor al mişcării folclorice la noi. In total sunt 42 de povestiri, unele interesante pentru anecdotă, altele pentru informaţie istorică. Locul lor este fixat în mişcarea noastră literară, prin faptul că au fost izvor de inspiraţie pentru Alecsandri, C. Negruzzi şi Bolintineanu. Chiar şi 'n vremea noastră, povestirea în legătură cu Ştefăniţă Lupu a dat prilej lui Coşbuc să scrie o frumoasă baladă.

Neculce ne apare nu numai ca un om stăpânit de suflu moral şi de cald patriotism, dar şi ca un povestitor cu mari însuşiri literare. El reprezintă talentul înăscut, pe care erudiţia nu l-a falsificat şi nu l-a abătut dela căile hotărîte lui de fire. Şi ca om, şi ca scriitor, şi-a câştigat în istoria noastră literară un loc înconjurat în cursul vremii nu numai de o dreaptă preţuire dar şi de o meritată simpatie.

D. Cantemir sinteză de cultură, idei şi conştiinţă.

D. Cantemir reprezintă, la începutul veacului al XVIII-lea, o sinteză de cultură şi de idei în sensul tradiţiei. El nu numai însumează toate străduinţele înaintaşilor, dar, apărut în această vreme, parcă pune o piatră de hotar între trecut şi epoca nenorocită care sta să înceapă.

Privită în perspectiva istoriei noastre culturale, apariţia lui Cantemir este firească. E atâta muncă intelectuală în veacul al XVII-lea, atâte direcţii se întretaie şi idei rodnice se răspândesc, încât era de aşteptat răsărirea unui pisc impunător. Munca lui Varlaam şi a lui Dosoftei pentru introducerea cărţii româneşti în biserică şi răspândirea unei limbi înţeleasă de toată lumea, cronicele pline de mândria de neam, de dragoste pentru pământul ţării şi de conştiinţa originii latine, izvoarele de cultură desvăluite sub formă umanistă-polonă, rusească ori grecească, erau fapte culturale în care un spirit atât de înzestrat ca al lui Cantemir putea găsi primele imbolduri, urmând ca apoi să se formeze aiurea, fără ca să se poată nimici ceea ce tradiţia stabilise ca idei şi sentimente, şi care trebuia să stăruiască în sufletul genialului prinţ, ca o nobilă moştenire.

S'a născut la 1674 şi din copilărie chiar a fost îndreptat spre învăţătură şi pus sub privegherea unui cunoscut dascăl al vremii. Plecarea la Constantinopol va fi fost primită cu încântare de această minte tânără dar deschisă la tot ce era cunoştinţă. O bună parte din viaţa principelui se desfăşoară în acest oraş care-i da putinţa să studieze, să înveţe limbi străine, să strângă relaţii cu oamenii învăţaţi, să se formeze chiar şi din punct de vedere artistic. Intre 1688 şi 1691 a putut să cunoască Academia grecească şi să-şi însuşească elemente de cultură greacă şi latină, la care spiritul lui curios avea să adaoge şi idei mai noi venite din cărţile lui Erasm

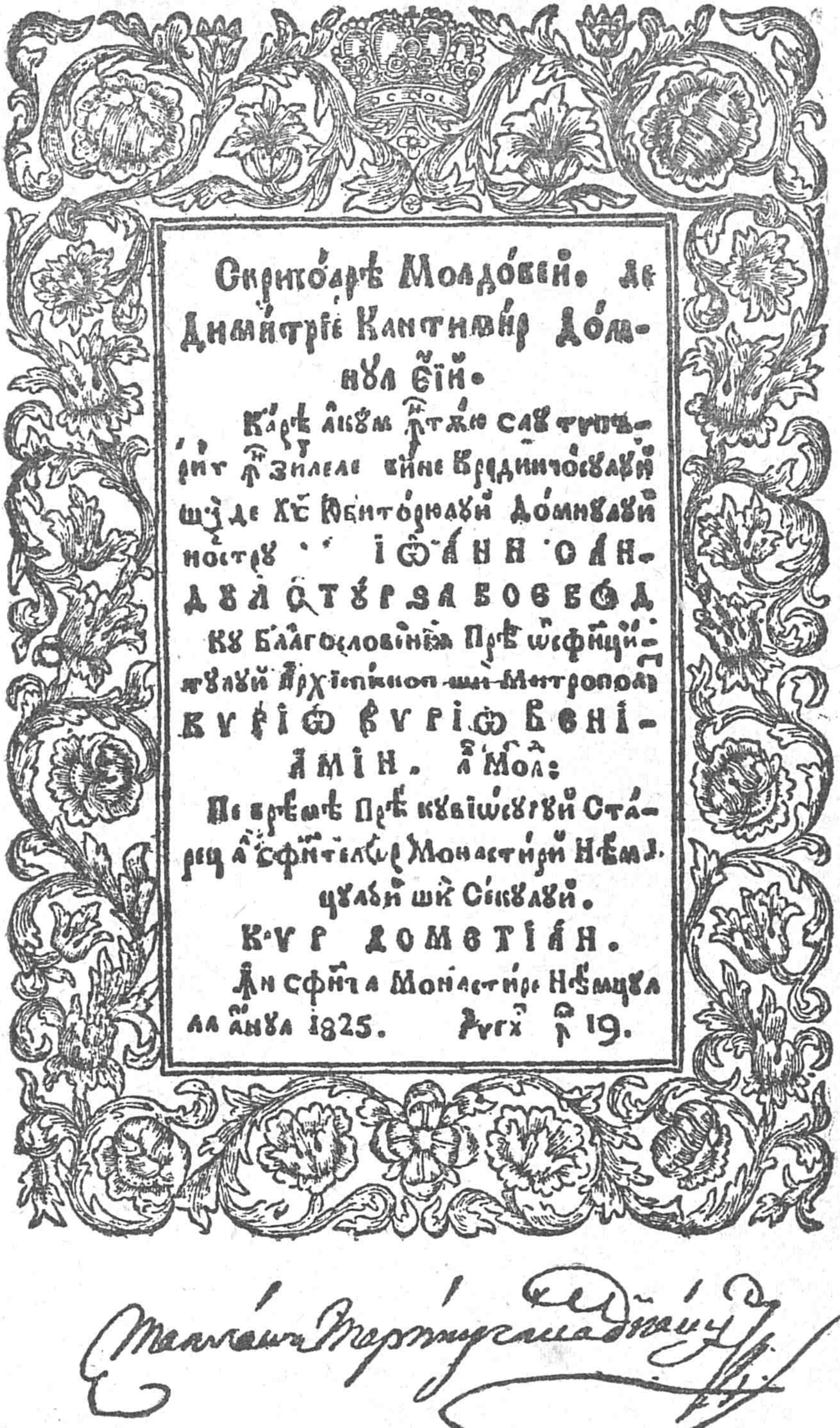
şi Van Helmont. Când se întoarce acasă, Cantemir e în stare să tălmăcească pentru bătrânul său tată, domn fără ştiinţă de carte, pasagii din Sf. Scriptură şi din Sf. Ioan Hrisostomul. După 1700, Cantemir poate trăi din nou la Constantinopol, într'un mediu savant, ocupându-se cu literatura, muzica şi ştiinţa. Acum adânceşte şi diferitele probleme de viaţă ale Turciei. Cu trei ani înainte, luase parte la lupta dela Zenta şi observase slăbiciunea armatei turceşti. Acum caută să înţeleagă tot ce rodea la rădăcină împărăţia care trăia din prestigiul uriaşei puteri de altădată. Cantemir studiază istoria Turcilor, se pune în legătură cu învăţaţi dela care putea cunoaşte date noi, cercetează chiar şi documente necunoscute de alţii, dar care lui îi erau puse la îndemână în biblioteca sultanului.

Domniile lui Cantemir au fost vremelnice, una de câteva luni în 1693, a doua puţin mai lungă, înainte de dezastrul dela Stănileşti. Dela 1711 până la 1723, anul morţii, Cantemir trăeşte în Rusia, unde îşi închină tot timpul muncii intelectuale folositoare şi nouă şi Ruşilor, e ridicat la ranguri înalte, e preţuit de Petru cel Mare, şi totuşi e din ce în ce mai nervos şi mai nemulţumit. Până în clipa din urmă inima lui e plină de amintirile trecutului şi de dragostea pentru pământul pe care l-a părăsit.

D. Cantemir

Cantemir scrie cele mai multe din lucrările lui în timpul vieţii în Rusia, dar încă din Moldova începuse să-şi arate preocupările literare şi filosofice. Elevul din Moldova al dascălului grec Cacavela şi urmăritorul cu curiozitate a ceea ce se preda la Academia grecească din Constantinopol, apar în lucrarea din 1698 *Divanul sau gâlceava înţeleptului cu lumea* Este cea dintâi „răsădire şi odrăslire" a ostenelii tânărului gânditor, iar cel mai încântat, poate mai încântat decât autorul, a fost dascălul care laudă „a voroavei înfrumuşeţare, precât a moldovenescului neam limbă a cuprinde poate" Scrisă într'o limbă greoaie, se vede bine la autor deprinderea mai mult cu limbi străine decât cu cea strămoşească, lucrarea are o însemnătate morală care depăşeşte pe cea literară. Smălţând textul cu nenumărate citate din Scriptură, Sf. Augustin, filosofi mai vechi şi mai noi, în această desbatere între înţelept şi lume, autorul caută să arate, în cele mult prea lungi trei cărţi, că lumea este rea şi stricătoare sufletului şi că înţeleptul reprezintă adevărul şi credinţa. După ce se face lumii o aspră judecată, autorul arată că e necesară o împăcare între înţelept şi lume, urmând împreună calea hotărîtă de Dumnezeu şi împlinind rostul moral al vieţii.

Divanul lasă impresia unui exerciţiu de şcoală, şi tot aşa şi *Compendiolum universae logices institutionis* şi *Ioannis Baptistae Van Helmont, Physices universalis doctrina et christianae fidei congrua*

Скрисоарѣ Молдовеи. де
Димитрїе Кантемир Дом-
нул ей.
Карѣ акум ꙟтѫю сау типъ-
рит ꙟ зилеле бине крединчосулуи
шi де Хс юбиторюлуи Домнулуи
ностру Іѡанн Іѡан-
двлостурза воевод
ку Благословенїа Пре ѡсфинци-
тулуи Архиепископ ши Митропол
Кѵрїѡ кѵрїѡ Венi-
амiн. а Мол:
Пе времѣ Пре кувiѡсулуи Ста-
рец а сфинтелѡр Монастири Нѣм-
цулуи шi Секулуи.
Кѵр Дометiан.
Ꙟн сфнта Монастире Нѣмцула
ла анул 1825. Аугст ꙟ 19.

Cantemir, Descrierea Moldovei, 1825.

et necessaria philosophia, prefaţată cu o entusiastă laudă la adresa lui Van Helmont.

De un interes superior este *Istoria ieroglifică*. Scrisă prin 1705, lucrarea păstrează în toată ţesătura şi ecoul luptelor pentru domnie deslănţuite de Brâncoveanu, mare maestru al pârei şi al intrigei. Personagiile, animale şi păsări, iau parte la o acţiune alegorică în care satira politică se poate înţelege prin acea „scară tâlcuitoare" pe care ne-o dă însuşi autorul. Domnia lui Mihai Racoviţă, duşmănirea Cantemireştilor de către Brâncoveanu care susţinea pe ginerele său Duca, intrigile din ţară, şi dela Constantinopol, rolul vizirilor lacomi de bani, asupririle suferite de Cantemir şi în sfârşit împăcarea cu Brâncoveanu, constituesc o imagine vie a frământărilor politice între 1700 şi 1705.

In afară de povestirea intrigei, avem în lucrare şi descrieri, istorioare morale, proverbe şi zicători. Didacticismul îşi are o parte prea însemnată şi strică interesului literar. Invăţătura morală e prea direct scoasă la iveală şi prea stăruitor urmărită Spre ea duce înfrângerea jigăniilor de către ţânţari şi muşte, ea este scopul ultim al unor istorioare care de altfel sunt bine mânuite, ca Ţircalamul firii şi Porcarul ajuns împărat. Partea dela sfârşit a lucrării e întipărită de un dramatism care impresionează. De efect literar deosebit e capitolul în care Cantemir ne arată cum a fost atraş la Constantinopol în cursă, în urma intrigilor lui Brâncoveanu. Duşmănia şi indignarea se revarsă în expresie plină de vervă şi înfrumuseţată pe alocuri şi de accent poetic Personagiile sunt bine caracterizate, întâmplările sunt cu dibăcie înlănţuite, dar suportul întregei lucrări este tot ideea morală: „Cumpăna dreptăţii tot va birui".

Din puncte de vedere diferite, lucrarea îşi păstrează şi azi interesul. Intr'un loc, între fragmente de satiră grosolană şi de duşmănie fără de frâu, găsim discursul papagaiei, care-i un apel la unirea celor două ţări spre a forma un stat puternic. Capitolul *Cetatea Epitimi* e o satiră a moravurilor Porţii din acea epocă. Oricât e de învăluită, informaţia istorică poate fi pătrunsă şi ne completează cunoştinţele noastre despre epoca lui Cantemir. E regretabil că autorul, om atât de superior ca inteligenţă şi cultură, nu dă întotdeauna dovadă de fineţe artistică şi, în deslănţuirea satirei duşmănoase, se serveşte de expresii vulgare şi chiar triviale.

Lucrarea-i bogată în proverbe şi zicători. Intr'un loc este intercalat un bocet popular ale cărui cuvinte amintesc *Viaţa lumii*. Proza din *Istoria ieroglifică* e uneori ritmată, alteori chiar rimată după sistemul popular al repetării de mai multe ori la şir a silabei finale. Acestea ne arată că dorinţa de cunoaştere a lui Cantemir s'a îndreptat şi spre producţiile poporului.

Istoria ieroglifică, încărcată de cuprins moral şi istoric învăluit în simboluri apare de sigur greoaie în întregul ei, lipsită de echilibru între părţi, cu întâmplările prezentate prea pe acelaşi plan. Limba scrierii e bogată, dar alături de cuvintele româneşti găsim prea multe grecisme şi turcisme, venite din cultura străină a autorului. Expresia

poetică apare din loc în loc. Astfel, între creerii Leului şi tâmplele Vulturului se scorni „vivor de chiteale şi holbură de socoteale". Cuvintele pentru unire ale papagaiei au produs un entusiasm sgomotos ca „huete a mari puhoaie după ploaie din dealuri în văi răpezite".

Curiozitatea intelectuală a lui Cantemir s'a aţintit şi asupra domeniului istoric. Faptul că un om cu o inteligenţă şi o cultură atât de excepţională, şi-a găsit ani de zile plăcerea cea mai aleasă în lucrările istorice, ne arată ce frumoasă tradiţie culturală se crease în Moldova dela sfârşitul veacului al XVII-lea.

Unele din scrierile istorice ale lui Cantemir au numai întâmplător legătură cu Moldova, altele au ca miez al lor viaţa acestei ţări. *Historia incrementorum atque decrementorum aulae othomanicae* a stabilit mult timp renumele european al autorului ei. Afară de ceea ce putea şti din propria experienţă, Cantemir se documentează din diferite acte publice aflate în arhivele turceşti şi din lucrări ale învăţaţilor vremii. Concepţia istorică însăşi e larg cuprinzătoare, autorul dându-ne nu o istorie politică numai, ci o istorie a civilizaţiei turceşti. Cum e şi firesc, într'o asemenea lucrare în care se reia istoria unei ţări din cele mai îndepărtate vremi, sunt părţi de informaţie menite să fie uşor depăşite de noi cercetători, ceea ce s'a şi întâmplat. Mult mai însemnată este însă acea parte în care informaţia vine din însăşi experienţa autorului. Evenimentele sunt povestite cu multe amănunte noi, sunt puse în legătură cu date ale epocei şi au interes şi pentru istoria ţărilor noastre. Povestirea întâmplărilor merge până la 1711 şi astfel cunoaştem expediţiile polone cu urmări triste pentru starea politică şi economică a Moldovei, împrejurările în care autorul primeşte domnia, sarcinile grele impuse de Turci Moldovei şi hotărîrea domnului de-a trece de partea Ruşilor şi de a fi alături de creştinii în suferinţă. Politica nesinceră a lui Brâncoveanu şi cavalerismul lui Petru cel Mare sunt expuse cu limpiditate. Ideea fundamentală a lucrării e că'n istoria Turciei este o epocă de mărire până la 1672, după care urmează decăderea Cartea I-a se încheie cu imaginea unei Turcii glorioase care, după cucerirea Cameniţei, impune Poloniei condiţii de pace. De acum înainte însă se arată semnele dezagregării împărăţiei, dezastrul dela Zenta în 1697 fiind o dovadă vădită. Cu amănunte caracteristice pe care numai un ochiu pătrunzător putea să le prindă, aflăm împrejurările în care armata turcească se macină prin ea însăşi, tocmai în momentele în care era mai ameninţătoare înaintarea principelui Eugeniu. Perfidia cu care vizirul atrage în primejdie de moarte pe toţi rivalii lui, panica în mijlocul căreia comandanţii sunt măcelăriţi de proprii lor soldaţi şi fuga ruşinoasă a sultanului umplu pagini de valoare istorică şi literară. E de reţinut că Montesquieu, câţiva ani mai târziu, vorbeşte şi el în *Lettres persanes* de apropiata prăbuşire a Turciei.

In legătură numai cu ţara noastră este *Descriptio Moldaviae*, scriere de prin 1716, făcută cu scopul de-a da străinilor informaţii ştiinţifice despre Moldova. Şi această lucrare ne dovedeşte orizontul ştiinţific larg al autorului. Moldova îl interesează din multe puncte

de vedere, şi dacă, în unele idei, Cantemir e pe linia înaintaşilor, în altele e un mare precursor. Cuprinzând înfăţişarea geografică, starea politică, viaţa bisericească şi literară a ţării, Cantemir se arată ca un istoric de o concepţie cu totul modernă şi de înălţimea celeia pe care o va avea Voltaire Geografia fizică a ţării se completează cu aceea economică, amănuntele de interes folcloric nu sunt lăsate la o parte, sentimentul autorului străbate discret din paginile în care se dau pe faţă bogăţiile şi câmpurile presărate cu flori ale ţării Statul Moldovei e privit în evoluţia lui, sub conducerea domnilor capabili să-l înalţe dar şi să-l aducă la decădere, atunci când luptele interne le fărămiţează puterea şi autoritatea. Obiceiurile mai vechi şi mai noi la înscăunarea domnilor, boeria cu treptele ei, armata şi organizarea ei, ceremoniile, legile, veniturile ţării, tributul sunt arătate cu multă grijă, ceea ce face din aceste pagini un isvor documentar de statornică valoare. Capitolele despre ceremoniile la logodnă, nuntă şi înmormântare, informaţiile despre portul ţărănesc şi dansurile populare arată cunoaşterea vieţii noastre dela ţară. Miturile străvechi trecute până la noi, credinţa în fiinţe rele supranaturale, cântecele însoţite de rituri religioase specifice, farmecele, descântecele, toate sunt notate şi explicate, dându-ni-se pe faţă cea mai amplă concepţie istorică pe care a avut-o la noi un istoric din trecut. In capitole speciale, se vorbeşte despre ierarhia bisericească, mânăstirile Moldovei, limba ţării pe care o găseşte asemănătoare cu latina. Cantemir e atât de atent la fenomenul linguistic, încât notează şi fonetismele particulare graiului moldovenesc.

Cantemir uimeşte prin bogăţia de chestiuni desvoltate în lucrare, ne uimeşte însă, vom spune-o drept, şi prin ceea ce-i lipseşte şi care am fi voit să se găsească la un român cu o minte atât de superioară. Cantemir se bucură că, pe ruinele slavonismului, a putut să se ridice limba greacă şi scrie, în legătură cu domnia lui Vasile Lupu: „In secolul trecut însă, după ce sub domnia lui Vasile Albanezul, Moldova s'a întors la tronul ecumenic, ea a început să se deştepte şi din întunericul adânc al barbariei de care se umpluse, să fie adusă puţintel la lumină". Triumful şcoalei greceşti din vremea lui Vasile Lupu şi Şerban Cantacuzino este socotit de Cantemir ca o renaştere cultură. A cunoscut munca lui Varlaam şi Dosoftei, a amintit în cărţile lui pe cronicari, a tălmăcit pentru tatăl lui cuvântul Sfintei Scripturi şi totuşi n'a înţeles că adevărata renaştere era reprezentată de curentul românesc în care şi el era prins şi căruia, fără să-şi dea seama, i se supunea, spre triumful adevăratei culturi care pentru noi nu putea fi decât aceea în limba strămoşilor.

De excepţională însemnătate este *Hronicul vechimei a Romano-Moldovlahilor*. Nu numai că e bogat informat şi străbătut de idei precis conturate, dar e scris în româneşte. Autorul a voit să cunoască trecutul neamului, dar a constatat, cu părere de rău, că oamenii învăţaţi dinaintea lui nu ne-au transmis ştiri cât mai numeroase. In *Descrierea Moldovei*, el spune: „A da ştiri despre acest lucru chiar dela începutul neamului nostru, ne-a oprit dezinteresarea

strămoşilor, cărora le stătea la inimă să facă fapte bune mai degrabă decât să scrie". Cantemir vrea să-şi îndeplinească datoria faţă de neamul lui, vrea să smulgă numele de român din „tirania vechei uitări" şi de aceea scrie *Hronicul*. Cine mai mult ca el ar fi fost indicat să ne dea o asemenea lucrare?

Hronicul, în concepţia lui Cantemir, trebuia să cuprindă în două mari părţi întreaga istorie a neamului, dela origini până în vremea autorului. N'a fost însă realizată decât prima parte. Asemenea lui Miron Costin care, în predoslovia lui, arătând sbuciumul sufletesc înainte de-a porni lucrarea-i, scrisese acel „se sparie gândul", şi Cantemir, cuprins de aceleaşi sentimente, ne mărturiseşte: „ne cutremurăm de mare şi nepurtat greuinţa, carea asupră-ne vine; căci mari stânci, în mijlocul drumului, ca neclătite stau; şi multe, şi împleticite împiedicături, înaintea paşilor ni să aruncă, carile şi paşii înainte a-i muta ne opresc, şi calea hronicului nostru slobod alerga, tare astupă".

Pentru a duce la bun sfârşit lucrarea, Cantemir caută să fie stăpân pe cât mai multe isvoare. El cunoaşte scrieri antice, grece şi romane, scrieri moderne turceşti, ruseşti, polone, sârbe, bulgare, chiar şi ungureşti şi cehe în limba latină. Are la îndemână şi isvoare interne, cronica lui Ureche în compilaţia lui Simion Dascălul, cronicile lui Miron şi N. Costin şi o cronică munteană. E de notat punctul de vedere ştiinţific al acestui autor care urmăreşte să ne dea adevărul. La spiritul ştiinţific se adaugă o onestitate care ne face plăcere s'o întâlnim în aceste îndepărtate vremi. Cantemir mărturiseşte isvoarele folosite, nu vrea să se împodobească cu munca altora şi crede că-i de datoria lui să arate „din ce jicniţă a luat grăuntele ce împrăştie".

Două idei fundamentale străbat lucrarea: una, cunoscută mai de mult, a originei noastre latine, cealaltă, acum desbătută cu amploare, a stăruinţei noastre pe pământul Daciei, în cursul întregului ev mediu. Ideea originei latine este pentru el ceva absolut sigur. Roma este „maica", Traian este „părintele". Mândria originei îl umple de indignare în faţa ocărilor lui Simion Dascălul: „Aciia tâlhari numai ai voştri părinţi au fost, şi dela dânşii poate fi v'aţi învăţat a fura adevărul istoriei. Iară Românii, care sunt părinţii Moldoveanilor şi Munteanilor, precum cu multe şi tari doveade am arătat, totdeauna pre locurile sale au lăcuit, precum şi acum aceeaşi lăcuesc". Altădată o ironică familiaritate caută să spulbere neadevărul: „Vino acum aicea, iscusitule în basne Simioane şi teaca minciunilor Misaile; vino, zic, aicea şi te uită la Români şi locuitorii Valahiei pre carii voi basnă bolind şi minciună născând, ca pre bureţii fără sământă de ieri, de alaltăieri, îi faceţi".

Cantemir ne arată cum Românii au luptat cu vrăjmaşii, şi la nordul, şi la sudul Dunării. In lupta cu Turcii pe care au purtat-o domnii noştri, el vede împlinirea misiunii noastre istorice de-a pune stavilă înaintării păgâne spre apusul Europei. Vitejia din trecut smulge lui Cantemir pagini de admiraţie, dupăcum puterea noastră

de rezistenţă faţă de toţi stăpânii străini care au trecut pe aci, îl umple de uimire.

Cantemir este conştient şi de unitatea neamului. Nu numai că toţi Românii, indiferent de provincia în care trăiesc, sunt urmaşi ai Romanilor, dar, pentru el, toate ţările româneşti sunt fragmente dintr'o mare patrie care a existat odată. Mai mult ca'n oricare altă lucrare, Cantemir este aci stăpân pe fraza de tăietură clasică şi pe un vocabular în care se contopesc cuvinte din trecut, expresii populare şi neologisme Găsim în limba lui Cantemir pe „a amelița" întâlnit şi'n Miron Costin, pe „a aciua", „ciudeasă", „neogoit", „omenit", „a zdrumica", dar alături de ele pe: content, elefterie, etimologie, a evghenist, a explicui, fortună, a informălui, a prezentui, simpatriot, ţircumstanţie şi a vinci.

Mai avem dela Cantemir încă două lucrări mai mici în legătură cu trecutul nostru. *Vita Constantini Cantemyrii cognomento senis Moldaviae principis* ne arată pe larg tragedia Costinilor şi încearcă să-l justifice pe Const. Cantemir în ordinele date. Informaţiile autobiografice de aci sunt de mare valoare. *Evenimentele Cantacuzinilor şi Brâncovenilor*, bogată în amănunte, unele luate din Del Chiaro, ne arată, cu lipsă de obiectivitate, purtarea lui Brâncoveanu, trădător al cauzei creştine în 1711.

Cât de multiple au fost preocupările ştiinţifice ale lui Cantemir, ne-o arată şi alte lucrări ca *Sistema religiei mahomedane*, scrisă în latineşte şi tălmăcită în ruseşte, *Catehismul* compus în limba persană pentru propagandă religioasă în timpul expediţiei lui Petru cel Mare contra Perşilor, *Explicarea muzicei teoretice într'un chip pe scurt*, *Metafisica*, *Penegiricul lui Petru cel Mare*, *Planul Constantinopolului.*

Cantemir este cel mai învăţat şi mai mare istoric din trecutul nostru. In bună parte, el continuă o strălucită tradiţie moldovească, dar lucrările lui n'au apărut la vreme ca să poată avea influenţă asupra spiritului public. *Hronicul*, cea mai însemnată lucrare a lui, n'a apărut decât în plin veac al XIX-lea, când ideile desvoltate de Cantemir erau de mult cunoscute şi popularizate prin şcoala ardeleană. Moldova dela sfârşitul veacului al XVII-lea şi începutul celui al XVIII-lea reprezintă, şi prin D. Cantemir, un focar ale cărui raze n'au ajuns la conştiinţa românească. Asemeni lui Gr. Ureche şi Miron Costin, Cantemir n'a putut fi, din pricina împrejurărilor, decât o strălucită conştiinţă individuală. Opera lui D. Cantemir ar fi trebuit să fie în veacul al XVIII-lea cărarea de lumină pentru sufletul românesc, dar în faţa ei s'a ridicat deasa pâclă fanariotă, oprind din mersul lor idei care ar fi putut să ne aducă renaşterea cu un secol mai curând. Nimbul geniului a înconjurat fruntea unui principe răsărit din sânul neamului nostru şi cu atât mai mult resimţim tragicul situaţiei.

Din Noul Testament, Alba Iulia 1648.

REZISTENŢA LIMBII ROMÂNEŞTI IN VREMEA DOMNIEI FANARIOTE.

Orientări noi ale culturii. Infrângerea Ruşilor la Stănileşti a fost hotărîtoare pentru soarta Ţărilor Româneşti, timp de mai mult de un secol. Tocmai în vremea când, în chip conştient, ne apropiam de puterile creştine şi ne bizuiam pe ele, pentru a scăpa de sub stăpânirea turcească, a venit epoca de domnie străină impusă sistematic de către Turci. Stingerea familiilor domnitoare de mai nainte ori risipirea lor dincolo de hotarele ţării, a slăbit puterea de rezistenţă faţă de domnii străini. Se înalţă acum, cu ajutorul Turcilor, familii din Fanar care dau ţărilor noastre domni necunoscători de limbă şi datini. Boerii de ţară sunt daţi la o parte dacă-s firi îndărătnice şi, încetul cu încetul, rezistenţa lor dispare. Din desgustul prea îndelung stăpânit în suflete, din lipsa de sprijin în afară împotriva răului care creştea tot mai mult, a urmat o stare de apatie şi de primire a unei situaţii socotită fatală. Anormalul ajungând să domineze viaţa noastră politică, anormalul trebuia să cuprindă, în parte măcar, viaţa noastră culturală. Nu mai avem legături cu Polonia ale cărei şcoli ne formase cronicari şi conducători de biserică, nu mai primim cărţi, ca pe vremuri, dela Chiev, cu apusul nu avem câteva zeci de ani decât apropieri întâmplătoare. Atenţia se îndreaptă spre Constantinopol, viaţa politică, socială şi culturală capătă o adâncă întipărire orientală.

Domnii fanarioţi imitând viaţa de curte dela Constantinopol, boerii se simt şi ei obligaţi să primească obiceiuri noi. Traiul oriental se impune în clasa de sus a societăţii. Ceremonialul de numire şi înscăunare a domnilor, serbările, primirea oaspeţilor imită Constantinopolul. Imbrăcămintea devine caracteristică. Acum pătrund la noi şalvarii, caftanele, anteriile, işlicurile care vor dăinui până când reluarea legăturilor cu apusul le va acoperi de ridicol.

In ce priveşte manifestările culturale, nu se putea, în aceste condiţiuni, să nu primim şi elemente turceşti. Au pătruns la noi basme orientale, cântece şi melodii, jocuri populare, jocul păpuşilor, scrânciobul dela petrecerile populare. Am împrumutat o mulţime de proverbe turceşti. Şi dacă „Apa trece, pietrele rămân" îşi are un corespondent turcesc, în aceeaşi situaţie e şi „Capul plecat sabia nu-l taie" devenit maxima politică de toate zilele. Acum au intrat în

limba noastră şi înjurături murdare pe care şcoala şi educaţia dintr'o sută de ani n'au putut să le îndepărteze.

Numeroase turcisme se încetăţenesc la noi. Progresul intrării lor în limbă se poate urmări. La primii cronicari, găsim câteva pentru dregătorii, la Radu Popescu şi D. Cantemir sunt destul de multe ca să atragă atenţia, iar în a doua jumătate a veacului al XVIII-lea ele sunt chiar supărătoare. *Condica* lui Gheorgachi, din 1762, ne dă dovezi de stadiul în care ajunsese limba noastră după o jumătate de veac de domnie fanariotă.

Mult mai însemnată este pentru noi influenţa grecească, exercitată sub diferite înfăţişări culturale. Şcoala avea un caracter grecesc încă din vremea lui Şerban Cantacuzino şi Brâncoveanu şi este încurajată, sub această formă, şi acum. Şcoala românească nu s'a stins însă cu totul. Epoca este atât de frământată, pământul nostru ciuntit de Austriaci mai întâi, de Ruşi mai apoi, a cunoscut atâtea războaie şi păci nedrepte, încât, de multe ori în cursul veacului, în prăbuşirea activităţii culturale a fost cuprinsă nu numai şcoala românească dar şi aceea grecească.

Sunt câţiva domni care au avut grijă de învăţământ. N. Mavrocordat a căutat să organizeze şcoalele, numind la Academia ieşeană dascăli de elineşte, greacă vulgară, slavonă şi română. Trecând în Ţara Românească, acest domn caută să continue tradiţia brâncovenească, dar grija cea mai mare a lui este să întreţie cu bani româneşti şcoala grecească din Fanar. Alt domn cu grijă de învăţământ a fost Grigore Ghica. Cronicarul Mustea ne vorbeşte despre numirea de dascăli de elinească şi slavonească la şcoli în care oricine putea să-şi dea copiii ca să înveţe gratuit. Dar dragostea pentru carte slăbise chiar şi'n clasa boerească, ea care ne dăduse pe cărturarii din veacul al XVII-lea. Inţelegem de ce a hotărît domnul să nu mai primească în ranguri boeri lipsiţi de învăţătură grecească. In a doua jumătate a veacului, mare reformator al şcoalei este Gr. Al. Ghica, domn credincios unei frumoase tradiţii culturale de familie. Şcolile greceşti sunt, fireşte, mai numeroase decât cele româneşti, dar situaţia politică e atât de tulbure încât nu se realizează mai nimic în ele. După fiecare război, şi sunt multe în acest veac, munca trebue luată dela capăt.

In unele şcoli se predă şi limba ţării, dar e desconsiderată ca rang, iar dascălul de româneşte este mult mai rău plătit decât cel de greceşte. Atenţia principală se îndreaptă spre limba greacă, impusă de curte şi de viaţa politică. Sunt însă şi mărturii care ne arată, la începutul domniei fanariote, îndărătnicia copiilor români, după cum, în a doua jumătate a veacului, îşi găseşte expresie şi credinţa că limba greacă nu poate folosi la nimic.

Inferioritatea tipografiei greceşti.

Tipăriturile vremii ne arată stadiul de pătrundere la noi a grecismului. N. Mavrocordat nu-şi împodobeşte scurta-i domnie din Moldova cu o activă tipărire de cărţi, dar din cele trei apărute, una este grecească. Mihai Racoviţă nu-i nici el mai zelos decât înaintaşul

Tipografia, atât de strălucitoare altădată, este lăsată în părăsire. In ce priveşte spiritul activităţii de tipărire, avem chiar o întoarcere îndărăt, căci în loc să apară cărţi greceşti, apar de cele slavoneşti şi cu explicări în limba română.

In Ţara Românească avem două centre, Bucureşti şi Râmnic, pentru cartea slavonă şi unul singur, Bucureştii, pentru cea greacă. Aci deci grecismul are mai multă putere decât în Moldova. La'nceputul celei dintâi domnii a lui N. Mavrocordat în Ţara Românească, a apărut în greceşte *Istoria sfântă* a lui Al. Mavrocordat. Corbul cu crucea în cioc, ne spun versurile la stemă, împodobeşte „capetele domnilor Daciei". Cum N. Mavrocordat fusese domn şi'n Moldova, cele două provincii constituiau pentru el o unitate politică pe deasupra hotarelor despărţitoare. Ideea Daciei politice nu are în acest moment nici o semnificaţie adâncă, dar trebue s'o reţinem, fiindcă va mai fi exprimată şi de alţi domni fanarioţi. Se tipăresc câteva cărţi în limba greacă, unele religioase, altele fără de legătura cu biserica, de pildă *Despre datorii* de N. Mavrocordat şi *Comentar la gramatica lui Teodor*.

Grecismul nu se poate lăuda cu un triumf prea strălucitor. E de mirare că numai atâta carte grecească a putut să apară în ţările noastre, în câteva decenii de domnie străină. Câtă sărăcie în comparaţie cu singură domnia pământeană a lui Brâncoveanu! De altfel domni ca N. Mavrocordat şi Al Ipsilanti fac să apară cărţi greceşti la Lipsca, Londra, Veneţia. Vremea când la tipografiile din ţară apăreau cărţi greceşti, prin protecţia domnului şi prin străduinţa marilor erarhi ai ortodoxiei, trecuse.

Afirmarea limbii româneşti în biserică.

In Moldova se tipăresc puţine scrieri româneşti căci, după cum aflăm din Pseudo-Enache Kogălniceanu, veneau aci cărţi din Ţara Românească. Abia în 1743, sub domnia lui Ioan Mavrocordat, apare la Iaşi o *Psaltire*. Apariţia o datorăm unui străin care găseşte în tipar mijlocul de a-şi arăta recunoştinţa faţă de ţara care i-a dat adăpost. E semnificativ cazul acestui Duca Sotiriovici, pentru puterea noastră de-a asimila pe străini, chiar acum în veacul domniilor nepământene. La 1747 se publică la Iaşi un *Triod* „spre desăvârşita înţelegere şi urmata folosinţa lăcuitorilor". Apar şi alte cărţi româneşti necesare slujbei religioase, dar activitatea este relativ redusă, prefeţele sunt lipsite de ideile frumoase cu care ne obişnuiseră tipăriturile din veacul al XVII-lea. Când ne gândim la uşurinţa cu care se schimba domnia la fiecare doi-trei ani şi la împrejurările politice, ne mirăm că s'a putut face şi atâta.

In afară de Iaşi, singurul centru tipografic pe care-l are acum Moldova este Rădăuţii. Tipografia episcopiei de aci ne dă un *Catavasier* în 1744, un *Ceaslov* şi *Liturghia Sf. Ioan Gură de aur* în 1745. De aceste lucrări se leagă numele lui Varlaam, episcopul întemeietor al tipografiei, şi al lui Iacov care, după ce-a urmat lui Varlaam la episcopia Rădăuţilor, a fost ales mitropolit al Moldovei

în 1750, exprimând, prin înălţarea sa, triumful ideii că'n scaunul mitropoliei trebue să stea un pământean.

Activitatea tipografică din Ţara Românească este cu totul remarcabilă. Nu mai avem doar cărţi de mult intrate în serviciul religios, ci lucrări noi care reprezintă o treaptă de triumf pentru limba naţională. Urmaşul lui Mitrofan, Daniil, îşi îndreaptă gândul spre mulţimea celor mărunţi şi necunoscători de limbi străine.

La îndemnul lui, apare *Triodul săptămânii mari* în a cărui prefaţă se spune că scrierile religioase trebuesc tipărite în limba înţeleasă de „prostime". Inochentie face să apară la Râmnic, în 1730, *Molitvenicul* care cuprinde mărturia: „Am socotit a îmbogăţi sfintele Besearici cu înmulţirea sfintelor cărţi în limba patriei noastre rumâneşti". Ideea de patrie o găsim şi'n prefaţa *Triodului* din 1731, apărut cu cheltuiala aceluiaşi Inochentie, episcopul care numeşte Râmnicul, „eparhie a patriei noastre" şi se plânge că bisericile nu-s îndeajuns de înzestrate cu cărţi „în limba noastră cea de moşie ce se cheamă rumânească". In activitatea lui Inochentie e şi ambiţia ca biserica noastră să nu recurgă la cărţi străine, sentiment cu atât mai interesant cu cât suntem în vremea când Oltenia, ruptă dela Ţara Românească şi anexată la Austria, nu mai putea primi uşor cărţi de peste Olt.

Domniile lui Const. Mavrocordat, a Racoviţeştilor şi a Ghiculeştilor cuprind o întinsă epocă din istoria ţării. In vremea lor, tiparniţele din Bucureşti, Râmnic şi Buzău, răspândesc numeroase cărţi, unele de mult intrate în serviciul religios de limbă românească. Semn al unei vremi când Const. Mavrocordat are multă grijă de poporul de jos, *Catavasierul* din 1742 cuprinde şi versuri adresate „pravoslavnicului norod" al ţării, ce e drept cu reminiscenţe din *Psaltirea* lui Dosoftei.

Cazaniile lui Ilie Miniat sunt tipărite nu numai pentru locuitorii din Ţara Românească, ci pentru toţi care vorbesc aceeaşi limbă. Acelaşi gând îl găsim şi'n *Evanghelia* din 1746, unde se scrie că învăţătura sfântă a cărţii trebue să se răspândească în toate ţinuturile în care se vorbeşte româneşte. *Catavasierul*, care se tipăreşte într'o ediţie nouă la Râmnic în 1747, cuprinde ceva într'adevăr senzaţional: la sfârşitul cărţii se află reprodus un frumos cântec de stea, cules din gura copiilor colindători şi însoţit de două oraţii. Ieromonahul Laurenţiu din Hurezi, harnic traducător şi tipăritor la Râmnic, intră astfel în istoria folclorului românesc.

In *Octoihul* din 1750, episcopul Grigore al Râmnicului exprimă cu hotărîre dreptul Românilor de-a avea cartea religioasă în limba lor: „cu dreptate iaste şi acestor pravoslavnici creştini ai limbii româneşti să ştie legile lui Dumnezeu întru a lor limbă". *Molitvenicul* din 1758 afirmă din nou ideea, prin scrisul aceluiaşi episcop. Suntem la mijlocul veacului, în plină domnie fanariotă. Cu toată toleranţa unui Const. Mavrocordat care cerea dregătorilor să folosească limba română în rapoarte şi scrisori, ori a Ghiculeştilor, desigur că erau mulţi care ar fi dorit o mai întinsă răspândire a limbii şi cărţii

greceşti, mai ales în biserică, unde de altfel, când domnul era de faţă, serviciul se făcea în greceşte. In prefeţele cărţilor religioase româneşti se susţine cu atâta hotărîre limba românească, încât trebue să credem că se ducea o luptă surdă împotriva ei, de către persoane influente în viaţa noastră de atunci. Cuvintele episcopului Grigore ne arată că biserica nu se mai putea abate dela calea spre care se îndreptase printr'o evoluţie firească şi dreaptă. Biserica se adaptase la cerinţele sufleteşti ale poporului, asigurând triumful limbii vorbite şi înţelese de acesta. Marele noroc al neamului nostru a fost spiritul conservator al poporului de jos. El nu s'a lăsat scos din matca existenţei lui şi şi-a păstrat, odată cu limba, credinţa şi datinile din strămoşi, în timp ce vremelnicii stăpâni din clasa dominantă şi-au schimbat felul lor de a fi, la fiecare câteva decenii. Dacă poporul de jos ar fi fost mai puţin îndărătnic în a trăi potrivit cu sănătosul lui instinct milenar, ar fi trebuit să devină slavon mai întâi, grec mai pe urmă. El a ştiut însă să rămână român şi să impună stăpânitorilor să se adapteze ei la realitatea pe care el o reprezenta. Episcopul Grigore, prin cuvintele lui, e şi de data aceasta o dovadă că păstorii noştri sufleteşti au fost aproape de nevoile poporului.

A doua jumătate a veacului arată, dela început, aceeaşi vie activitate de răspândire a cărţii româneşti, prin tiparniţele dela Bucureşti, Râmnic şi Buzău. In vremea aceasta numele lui D. Cantemir devenea celebru, pentru străini, prin tipografiile dela Petersburg, Londra, Paris, Hamburg.

Blajul centru de viaţă naţională.

Odată cu domnia fanariotă, conducătorii principatelor nu se mai preocupă de Transilvania. Supremaţia culturală şi religioasă a lui Brâncoveanu nu deşteaptă nicio ambiţie la străinii care ajung în scaunul Ţării Româneşti şi Moldovei. Pentru domnul fanariot, Transilvania este numai locul de refugiu în caz de nevoie.

In vremea aceastǎ însă, provincia cunoaşte o viaţă intensă. Rezistenţa împotriva Unirii e încă puternică în unele locuri. In 1729 ajunge conducător spiritual al Transilvaniei Ioan Inochentie Micu, om care nu se lasă învins de jignirile naţiunilor privilegiate, ci cere drepturi depline pentru neamul său. In el avem a face cu un luptător conştient pentru întărîrea episcopatului românesc şi pentru lămurirea drepturilor naţionale. Nu s'a sfiit să spună în adunarea din 1744 că poporul a fost înşelat şi că stăpânitorii vor să ţină un neam întreg în sclavie. In primejdie să ajungă în închisoarea austriacă, energicul episcop s'a îndreptat spre Roma unde, într'o viaţă de frământare şi lipsă, a stăruit mereu pentru obţinerea dreptuilor noastre. A murit ca pribeag în îndepărtata ţară latină,

Inochentie Micu

în 1768, fără să i se fi dat satisfacție pentru jignirile suferite, ba mai mult și cu amărăciunea de-a fi văzut Roma trecând de partea dușmanilor noștri.

Urmașul la episcopat, Petru Pavel Aaron, e tot atât de dârz ca și înaintașul. Blajul ajunge acum centrul de viață religioasă și culturală a românismului. Adânci nemulțumiri sociale fac să se prevestească revolta care nu va întârzia să isbucnească. Urmașul lui Aaron, Atanasie Rednic, moare în 1772, fără să fi putut aduce o cât de slabă potolire a pasiunilor care colcăiau în adânc, în așteptarea momentului istoric.

Acestea fiind împrejurările, munca pe tărâmul tipografiei trebuia să fie redusă. Apare un *Catehism* în 1726 la Sâmbăta Mare și câteva cărți religioase la Blaj: *Floarea adevărului*, *Liturghia*, *Doctrina Christiana*, *Votiva apprecatio*. Cărțile în limba latină sunt semnul vremurilor noi care se pregătesc. *Adevărata mângâiere* și *Soborul dc la Florența*, lucrări ale lui Aaron, apar și'n ediție latină afară de cea românească. Incă vreo câteva cărți religioase ori didactice se alătură celorlalte, dar, privită în întregul ei, activitatea e fără strălucire. Trebue să pomenim aci și încercările de traducere în versuri a *Psalmilor*. Traducerea calvină din 1697 a lui Viski Ianoș, în versuri adesea neinteligibile, este urmată de aceea din 1720, în frumoasă limbă românească, a lui Teodor Corbea din Brașov.

In Transilvania, se pregătea acum școala, ca să poată fi unealtă de reînviere națională. Intemeierea de școli în Transilvania este legată de dureroasele jigniri suferite de conducătorii Românilor. Strădiințele lui Inochentie Micu formează un mare capitol din lupta noastră națională. S'a putut în sfârșit obține ca Românii să învețe în școlile înalte din Viena și Roma, și s'au înființat burse pentru tineri dornici de învățătură. Episcopul Aaron a putut deschide în 1754 școlile dela Blaj, și, de acum înainte, acest oraș devine centrul întregei vieți culturale și naționale din Transilvania.

Istoriografia în Moldova. Istoriografia moldoveană nu mai e reprezentată de nici un scriitor cu însușiri deosebite. Lui Nicolae Mustea al cărui nume ni s'a transmis prin Letopisețele lui Kogâlniceanu, i se atribue o cronică în care se cuprind faptele dela Istrati Dabija până la Grigore Ghica (1662—1729). Povestirea domniilor dela Istrati Dabija, până la întâia domnie a lui Racoviță are, întocmai ca și cronica lui Neculce, izvorul principal în Letopisețul Țării Moldovei (1661—1705). Lucrarea ni s'a păstrat în două variante pentru epoca dela a treia domnie a lui Duca Vodă până la cea dintâi domnie a lui Mihai Racoviță, una în textul publicat de Bălcescu în *Magazinul istoric*, cealaltă în *Letopisețele* lui Kogâlniceanu, asemănătoare și cu o parte din compilația lui Amiras. Se găsesc în cronica lui Mustea multe pagini care ne interesează. Faptele povestite sunt însoțite de bune observații asupra vieții dela noi. Domniile lui Mihai Racoviță sunt povestite cu multă amănunțime, acesta fiind de altfel domnul pentru care cronicarul are neacoperită simpatie. Unul din capitolele cele mai bine scrise e acela

despre domnia lui N. Mavrocordat și nemulțumirea țării care s'a văzut cârmuită de un străin

Scrisul lui Mustea e lipsit de expresie bogată, e departe de acela al lui Neculce, dar din bătrânele pagini se întrevede un suflet plin de simțire aleasă. Astfel Mustea e îngăduitor cu Brâncoveanu și-i deplânge soarta, nu aprobă politica lui Cantemir, dar îi recunoaște înaltul simț de dreptate. Pasiunea răzbate din felul cum e caracterizat N. Mavrocordat, domn mândru, sălbatec în purtarea cu supușii, dușman cu boierii de țară împotriva cărora se servea de țarani, ca de niște unelte, domn „străin" în toată puterea cuvântului și pe care Antim Ivireanu l-a înfruntat pentru „tiranie". Cronicarul e adesea un moralist cugetător, și prin aceasta se aseamănă cu înaintașii. El dă sfaturi frumoase domnului și-l îndeamnă mai cu seamă la respectarea datinelor țării. Cugetările dau paginilor un aer de bătrânească înțelepciune: „Unde domnii închid ușile supușilor săi, acolo și supușii închid inimile domnilor săi". Și în altă parte: „Hai lume! cum se înșeală oamenii, și nu se pot sătura de dragostea ta! La ce sfârșit îi aduce pre cei ce urmează voiei tale! Cu adevărat fum și umbră, visuri și păreri este cinstea ta!", scrie acest cunoscător al *Vieții lumii* lui Miron Costin. Moartea lui Brâncoveanu îi deșteaptă o caldă simțire umană și o gândire care-și culege din Psalmi expresia aleasă.

Marele sluger Alexandru Amiras este cronicarul lui Grigore Ghica și cuprinde în compilația sa răstimpul 1662—1733 din istoria Moldovei. In bună parte, lucrarea aceasta, scrisă în grecește și tălmăcită chiar de Amiras în românește, este o compilație după Mustea, Neculce, N. Costin și după o cronică munteană, completată ici și colo cu unele date noi. D. Cantemir, căruia cronicarul îi recunoaște calități intelectuale și artistice, nu-i înțeles în politica lui creștină. Mihai Racoviță ni-i înfățișat ca un domn de deosebită vitejie și dibăcie. Povestirea capătă un accent cald, când ajunge la domnia lui Gr. Ghica Dela 'nceput ni se spune că e vorba de un domn „vrednic de vecinică pomenire". Bunătatea înăscută a domnului a revărsat numai fericire asupra Moldovei: „ca o lumină au strălucit plină de bucurie". Cronicarul descrie cu pricepere și pe domn și curtea căreia acesta, pentru mai multă strălucire, i-a impus anumite haine și găteli.

A fost pusă la îndoială paternitatea lui Enachi Kogălniceanu asupra cronicei care continuă pe Amiras, povestind întâmplările dintre anii 1733 și 1774. Se crede că Enachi n'a fost decât copistul acestei cronice, în care adevăratul autor a povestit lucruri cunoscute de el pe lângă multe auzite dela alții. Față cu cronica lui Amiras, avem o povestire seacă și prozaică, nedibace și'n ce privește înlănțuirea lucrurilor, căci date însemnate se pierd printre amănunte care n'au interes decât pentru darea pe față a naivității povestitorului. Câteva rânduri ne arată rolul cultural al lui Const. Mavrocordat: „Poruncit-au de au adus și cărți pe'nțeles din Țara Românească, căci în Moldova nu se afla Evanghelii, Apostoli și Leturghii, dând poroncă Mitropolitul acele cărți să le cetească pe'nțeles pe la biserici;

mai poroncind Domnul Mitropolitului şi Episcopilor să facă tipografie fieştecare la eparhia lui, ca să se tipărească cărţi pe înţeles. Şi aşa s'au apucat de a făcut stampă, şi de atuncea şi până acum lucrează acea pomenire în pământul Moldovei, care la aceasta au lăsat mare pomenire în ţările acestea".

Aflăm şi din această cronică ura împotriva Grecilor „spărgători acestor două ţări", iar fuga grecului Stavarachi ni-i povestită cu o comică vulgaritate. Pseudo-Enache Kogălniceanu înfăţişează, fără de talent descriptiv, societatea împestriţată a vremii. Greci, Turci, Ovrei, câte un Francez, apar statornic printre Români. Limba însăşi a cronicarului are pecetea acestei societăţi de bâlciu oriental, în care nota tragică o aduc Ruşii şi Tătarii cu pustiitoarele lor năvăliri.

Prin prelucrarea şi transcrierea vechilor cronice la care se adaogă şi o mică parte originală, a rămas în istoria literară Ion Canta. Intr'un manuscris lucrarea poartă titlul: *„Letopiseţul Ţării Moldovei, carile întâi a fost scris până la un loc de Nestor Ureche Vornicul, iară dela un loc de Miron Logofătul, iară de acolo de Ion Neculcea. Iară peste tot de Ioan Cantacuzino vel Spătar.* Const. Mavrocordat apare aci ca un domn preocupat de dreptate, Ioan Mavrocordat ca un tânăr gata de chefuri şi jocuri. Const. Racoviţă smulge admiraţia cronicarului pentru un motiv cu totul original: „De atâta era straşnic, că mânca afion dimineaţa şi la vreme de chindii bea pelin cu ulciorul, şi peste toată ziua se afla tot vesel, dar trebile şi le căuta cu toată rânduiala". Sărăcirea ţării prin biruri apare în toată cruzimea ei: „şi o babă săracă ce torcea în furcă să-şi agonisească hrana şi comândul său, trebuia la acea vreme să deie şi ea bani la văcărit". Grecii sunt şi aci cu viclenia, lăcomia şi spiritul lor intrigant.

O lucrare de interes deosebit şi de o specie cu totul nouă în istoriografia noastră e aceea a scriitorului pe care nu-l cunoaştem decât sub numele de Gheorgachi. Titlul însăşi ne arată în ce împrejurări a fost elaborată scrierea: *„Condică ce are întru sine obiceiuri vechi şi nouă a prea înălţaţilor domni, care s'au făcut din poronca prea înălţatului, luminatului şi iubitorului de Hs. Domnului mieu şi oblăduitorului a toată Moldavia: Io Grigore Ioan Voevod, care s'au alcătuit şi s'au scris de mine prea plecata slugă, Gheorgachi vtori logofăt aici în oraşul Eşului, la anii 1762, Noembrie 5"*.

Literatura de ceremonial a fost foarte răspândită la Bizantini şi şi-a găsit o expresie deosebită mai ales în *Despre Ceremonii* a lui Const. VII Porfirogenitul şi *Despre oficialităţi* a lui Pseudo-Codinos, lucrări cunoscute şi de D. Cantemir. *Condica* descrie ceremoniile care au loc cu prilejul anumitor festivităţi politice şi sărbători religioase. Interesul mare al lucrării nu stă numai în faptul că ne dăm seama de influenţa exercitată de Turci la curtea domnului, ci şi în aceea că aflăm ce s'a impus ceremonialului din diferite împrejurări, de către însăşi viaţa agricolă şi păstorească dela noi. La interesul istoric se adaogă acela etnografic, însemnat pentru noi ca documentare despre trecut şi ca dovadă că în timpul domniilor străine viaţa românească n'a putut fi înăbuşită în manifestările ei.

In întreaga lui lucrare, Gheorgachi se orientează după planul lui Pseudo-Codinos, dar cuprinsul e cu totul nou. Lipsită de element literar, acesta e sărac chiar şi'n capitolele narative, lucrarea are mai cu seamă valoare documentară.

Istoriografia din Moldova, deşi nu mai este sub influenţa culturală polonă, ocupă încă un loc însemnat în munca intelectuală a vremii. Nu avem scriitori de talent, dar se continuă ceva dintr'o mare tradiţie, atunci când cronicile urmăresc să cuprindă o întinsă epocă din trecutul ţării.

Istoriografia în Ţara Românească.

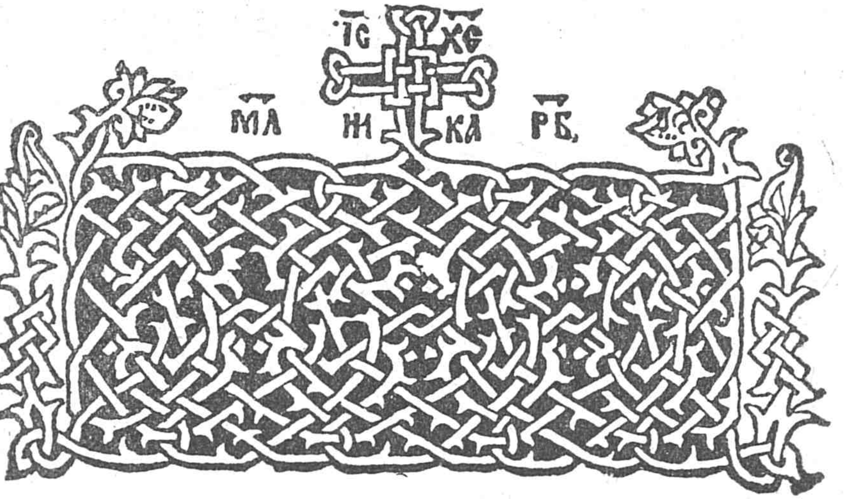
Istoriografia moldoveană e fără îndoială inferioară în această vreme faţă cu ceea ce ne-au dat veacul al XVII-lea şi începutul veacului al XVIII-lea. Ţara Românească însă, în acelaşi domeniu, este inferioară până şi Moldovei lui Pseudo-Enache Kogălniceanu. Cronicarii epigoni ai Moldovei ne-au lăsat lucrări care formează un corp întreg, cu fapte care se leagă între ele de-a-lungul câtorva decenii. In Ţara Românească, nu avem scrieri care, completându-se, să ne înfăţişeze, fie şi părtinitor, evenimentele întregei epoce.

Reproducând compilaţia aşa zisului Constantin Căpitanul şi părţi din cronicele brâncoveneşti, un anonim ne-a dat o cronică a familiei Bălăceanu. Asupra materialului pe care-l găsea în scrierile înaintaşilor, anonimul şi-a exercitat bunul plac, prescurtând, lăsând la o parte şi amestecând unele date, potrivit cu interesele familiei pentru care scria. Se află şi unele informaţii noi care scot în relief rolul aceluia care-a fost ginerele lui Şerban Cantacuzino şi n'a încetat niciodată să vadă în Brâncoveanu un duşman şi un uzurpator al tronului. Suntem vădit surprinşi când, biruindu-şi duşmănia, cronicarul scrie frumos şi cu înduioşare despre chinurile fizice şi morale impuse familiei lui Brâncoveanu de cruzii păgâni de pe malul Bosforului.

Din îndemnul lui Grigore Ghica s'a scris *Letopiseţul Ţării Româneşti din descălecatul de unde au venit Românii de s'au aşezat în Ţara Românească*. Autorul anonim se foloseşte de cronicele şi compilaţiile înaintaşilor, dar ne dă şi informaţie nouă dela epoca lui Brâncoveanu înainte. Se dă atenţie şi multelor ctitorii ale domnitorului a cărui viaţă este urmărită până la caznele dela Bostangi Başa. Domnii următori apar cu trăsăturile pe care le cunoaştem din alte lucrări. Cu urcarea pe tron a lui Gr. Ghica, trecut în Ţara Românească în 1733, se încheie şi această lucrare în care partea originală e foarte modestă. Mai putem aminti şi lucrarea lui Constantin Vătavul *Istoria oştirii ce s'au făcut asupra Moreii la anul 7223*. Autorul, ca însoţitor al trimisului lui Ştefan Cantacuzino, a putut cunoaşte de aproape expediţia vizirului Ali Paşa, în 1715, împotriva Moreii de sub stăpânirea Veneţienilor. Vătavul e o minte curioasă care notează cronologic întâmplările şi printre ele, mai adaogă şi mărunte descrieri ale dumbrăvilor de măslini şi ale cetăţilor. Limba, pe lângă un vocabular neaoş, uneori foarte expresiv,

cuprinde nenumărate cuvinte străine ca: dubaua, tuiuri, paradosis, esnafu i, argalâc şi printre ele, repetându-se surprinzător de des, cuvântul: bacşiş.

Istoriografia de limbă greacă este reprezentată de oameni care pe vremuri şi-au avut celebritatea lor. N. Chiparissa a scris o *Cronică a Moldovei* în legătură cu o victorie a lui M. Racoviţă asupra Nemţilor. In Ţara Românească, învăţatul preot Mitrofan Gregoras scrie *Cronica Ţării Româneşti* (1714—1716) povestind conflictul între Turcia şi Austria şi intrarea armatei nemţeşti în Bucureşti în 1716. O activitate mai bogată este desfăşurată de Daponte ale cărui *Efemeride* dace interesează istoria noastră. *Cronica* aceluiaşi scriitor grec are şi izvoare româneşti. Const. Mavrocordat şi-a găsit un cronicar, gata la cele mai nepotrivite laude, în grecul Petru Depasta.

Din Evangheliar românesc, 1561

CHESARIE AL RAMNICULUI ŞI VREMEA SEMNELOR DE INOIRE

Semnele unei noi stări de spirit. Războaiele pe care le poartă Ruşii, după 1769, ne aduc în contact îndelung cu acest neam spre care se îndreptase sufletul adînc religios al boerilor şi domnilor noştri. De acum înainte apar manifestări care lasă să se întrevadă noi orientări spirituale. Işi găsesc de acum o curajoasă expresie idei care mocniseră tainic ori licăriseră timid fără să fi lăsat vreo urmă. Incă din 1739, după fuga lui Gr. Ghica, boerii moldoveni speraseră în reîntroducerea domniei pământene în persoana lui Constantin Cantemir, venit la Iaşi ca general în armata rusă. Acum, după 1769, când Ruşii ocupă principatele, boerii cer domni pe viaţă, semn că înţeleseseră umilinţa care li s'a impus atâtea zeci de ani, prin domni schimbaţi ca simple slugi de către capuchehaiele interesate şi atotputernice.

Orientarea spre Rusia însemnează îndepărtarea de Turci şi, în acelaşi timp, ca urmare firească, slăbirea situaţiei Fanarioţilor. O stare de spirit nouă se răspândeşte, dar forme răsleţe ale ei pot fi găsite şi mai înainte, ca o luminoasă prevestire. Când Oltenia a fost anexată la Austria, boerii şi clerul au ştiut să-şi apere credinţa şi au avut chiar curajul de-a cere revenirea celor cinci judeţe la Ţara Românească. In soborul din 1752, vlădicii din Moldova nu numai aprobau îndepărtarea unui mitropolit grec, dar, mândri de autocefalia bisericii, hotărau că, potrivit cu legile ţării, nici un străin nu putea ajunge la treapta de erarh. Acum, un manifest în versuri

chiamă voluntari munteni să se înroleze sub comanda unui polcovnic rus, în lupta contra Turcilor. Clerul e de partea politicei creştine. Grigore, mitropolitul Ţării Româneşti, Chesarie al Râmnicului şi Bartolomeu Măzăreanu din Bucovina cer ca Rusia să-i ajute şi să desfacă principatele de Turcia. Se cere, lucru nou şi plin de înţeles, şi înfiinţarea unei armate naţionale, ca să apere pământul ţării. In 1774, boerii aşteaptă dela Rumienţof eliberarea neamului de Greci şi Turci şi refacerea Daciei sub protecţia Rusiei. Nu s'a ajuns la împlinirea marilor dorinţe, din pricina politicei nesincere a Ruşilor. Starea nouă de spirit nu va mai putea fi însă înăbuşită şi, la vremea ei, îşi va da roadele.

Relaţiile culturale cu Rusia se întăresc. Apar diferite cărţi traduse din ruseşte, unele cu text românesc şi rusesc alăturea. In aceeaşi vreme nu avem în Moldova nici o tipăritură grecească. Trebue însă să recunoaştem că şi cartea românească e reprezintată slab. Abia spre sfârşitul veacului, începe munca atât de interesantă dela M-rea Neamţ, acum însă Iaşii sunt centrul cel mai de seamă şi aci apar câteva cărţi de natură moral-religioasă.

In Bucovina, încorporată la Austria, nu mai fiinţează tipografia dela Rădăuţi, mutată de către mitropolitul Iacov la Iaşi. Avem totuşi aci o frumoasă activitate cărturărească. Din modesta situaţie de călugăr putnean, se ridicase Iacov până la cel mai înalt grad erarhic şi, după înlocuirea lui cu Gavril, s'a reîntors la locul de unde plecase şi a căutat să scoată mânăstirea din părăsire. El reorganizează o şcoală şi înfrumuseţează ctitoria lui Ştefan cel Mare. Din şcoala mânăstirească, se ridică harnicul traducător Bartolomeu Măzăreanu, arhimandritul care a ştiut să-şi îndeplinească şi rolul politic pe lângă Ruşi, dar şi pe acela de organizator al şcoalelor domneşti şi mânăstireşti din Moldova.

Activitatea lui Măzăreanu cuprinde traduceri de cărţi religioase, după texte ruseşti, şi de cărţi populare, cum este *Esopia*, după un text grecesc. Din dragoste pentru trecut a transcris cronice moldoveneşti şi a lucrat la o *Istorie pentru Sf. Mânăstire Putna. Condicele* în legătură cu Humorul, Voroneţul şi Solca pot fi şi astăzi folositoare celui ce vrea să cunoască viaţa din Bucovina.

Neobositului arhimandrit i s'au atribuit însă şi lucrări de însemnătate literară: *Cuvânt de pomenire vechiului Ştefan cel Mare*, *Cuvântul unui ţăran către boeri*, de exemplu. In amândouă sunt pagini de înalt avânt sufletesc, arătând nu numai o strălucită viziune a trecutului dar şi o înţelegere a prefacerilor sociale care aveau să vină pentru a ridica pe ţăran din mizerie. *Cuvântul unui ţăran către boeri* are tot suflul discursului lui Kogălniceanu pentru împroprietărire. Paternitatea lui Măzăreanu a fost pusă la îndoială, lucrările fiind socotite ca aparţinând primei jumătăţi a veacului al XIX-lea.

Chesarie al Râmnicului.

In Țara Românească, apar câteva cărți grecești, dar nici una slavonă. In schimb curentul de afirmare românească e foarte puternic. Tipografia dela Râmnic ne dă numeroase lucrări, cea dela București nu se lasă mai prejos. Dintre lucrările religioase apărute în acest timp, cele mai însemnate sunt *Mineiele* pentru toate lunile, dăruite bisericii noastre de tipografia dela Râmnic, prinsă acum de o râvnă deosebită, prin influența episcopului Chesarie. Prin cultura lui deosebită — cunoștea latina, greaca, franceza, — prin rolul lui în îndreptarea noastră spre politica creștină și prin tot ce arată *Mineiele* ca idei și sentimente, Chesarie e cea mai frumoasă figură culturală a vremii, e noua conștiință care se încheagă.

Din prefața *Mineiului* pe Octombrie, apărut în 1776, aflăm că slavona și greaca nu mai erau înțelese de preoți și că se ajunsese la situația de-a se ceti în biserică același text pentru sărbătorirea tuturor sfinților. Față cu această stare de lucruri, mitropolitul Grigore a luat hotărîrea de a se traduce în românește *Mineiele*, operă pentru care Chesarie al Râmnicului și Cosma al Buzăului promit munca lor. Astfel, în câțiva ani numai, biserica s'a îmbogățit cu întreaga lucrare. *Mineiul* pe Noembrie, tradus de Chesarie, cuprinde o prefață demnă de atenție. Aruncând o privire asupra istoriei neamului, învățatul episcop găsește o primă epocă în cucerirea Daciei de către Traian, o a doua în zidirea mânăstirilor, a treia, legată de traducerea de cărți în românește dela Matei Basarab până la Brâncoveanu, și a patra aceea a lui Al. Ipsilanti, aducător de noi așezăminte. Primele două epoci sunt socotite „mici și vremelnice" în ce privește folosul pentru neam. A treia este de însemnătate mare, fiindcă de acum înainte rugăciunile „nu se fac numai cu gura, ci aduc și rod minții cei pricepătoare". Cuvântul „Dacia" l-am găsit în versurile la stemă adresate domnilor fanarioți. Il găsim acum în versurile care precedă textul din *Mineiul* pe Ianuarie, de sigur cu o rezonanță adâncă în sufletul episcopului care străbătuse istoria neamului:

In anii lui Alexandru Ipsilant Dachia se înoiaște
Și prin râvna ce-o arată Besearica se împodobeaște.

Cartea este tălmăcită în limba „patriei", iar Chesarie ne arată că știe de cucerirea și colonizarea Daciei. In obiceiurile noastre, el află originea latină: „eu dintru aceastea descoperiu lucruri minunate, aflu linia neamului rumânesc, din vechi trăgându-se din slăvit neam al Romanilor". Cu emoție se avântă Chesarie în veacurile trecute, pentru ca apoi să deplângă vremelnicia lucrurilor omenești. El are încredere în puterea noastră de rezistență, vede țara renăscând ca și pasărea Fînix, dar urmărește și'n tot ce aduce soarta, ideea nestatorniciei a tot ce e pe lume.

Mineiul pe Martie ne arată curiozitatea lui Chesarie pentru obiceiurile rămase dela Romani, pentru zodiile intrate în superstițiile

populare, dar şi poetica lui simţire la priveliştea lumii renăscute odată cu primăvara. In *Mineiul* de pe Aprilie, Filaret, urmaşul la episcopia Râmnicului, vorbeşte despre Chesarie „luminătoriul ce au apus dela noi". De acum înainte nu mai avem prefeţe cu expresie avântată şi cu suflet curios de trecut. Ceea ce Chesarie privea cu interes, Filaret supune criticei şi condamnă. Superstiţiile, tradiţiile populare nu mai sunt privite în valoarea lor de documente umane. Pe când Chesarie mergea cu gândul spre strămoşii care ne-au lăsat ceva din fiinţa lor sufletească, Filaret, la priveliştea obiceielor dela ţară, vede doar o cinstire a diavolului.

Mineiele reprezintă o operă însemnată şi din alt punct de vedere. Radu Greceanu, în traducerea apărută la Buzău în 1698, s'a folosit de munca mitropolitului Dosoftei. Acum, noii traducători se folosesc de munca lui Greceanu, frumoasă pildă de progres cultural pe baza a tot ce dărueşte trecutul ca sârguinţă şi pricepere. Comparând textele din 1698 cu cele de acum, rămânem uimiţi de respectul pe care l-au avut Chesarie şi Filaret pentru formele răspândite prin biserică timp de aproape trei sferturi de veac. Textul din *Mineiul* pe Ianuarie, apărut în 1779: „Gura dreptului isvorăşte înţelepciune, iară limba nedreptului va peri. Buzele oamenilor drepţi socotesc ceale plăcute şi gura celor necuraţi se răzvrăteşte. Cumpenele vicleane urîciune sânt înaintea domnului, iară cumpăna dreaptă priimită iaste lui..." nu aduce nou faţă de cel din 1698 decât: *dreaptă* în loc de *direaptă* şi *urîciune sânt* în loc de *sânt urîciune*. In multe locuri textul rămâne cu totul acelaşi. Deosebirea între cele două lucrări este de altă natură. Radu Greceanu n'a tradus în româneşte textele care se cântau, ci le-a reprodus tot în slavoneşte. Noii traducători de acum redau toate aceste cântări în limba noastră, realizând astfel un mare pas în românizarea serviciului religios. Opera lui Chesarie şi a lui Filaret arată mult simţ al limbii. Iată un exemplu din *Mineiul* pe Decembrie: „Cela ce ai întărit pre nimica pământul cu porunca ta şi ai râdicat neţinut pe cel îngreoiat: Pre piatra cea neclătită, Hristoase, a poruncilor tale, întăreaşte Besearica ta, unule bunule şi iubitoriule de oameni..."

Spre deosebire de lucrările istorice, cărţile religioase ajungeau prin biserică în cele mai îndepărtate colţuri ale ţării. Astfel opera lui Chesarie şi a lui Filaret a dus cuvântul sfânt până departe la credincioşii din acelaşi neam şi a făcut să răsune în cântec aceeaşi limbă de toţi înţeleasă. In întreagă această epocă de domnie străină, cartea religioasă a fost mijlocul nu numai de unitate a credinţei, dar şi de unitate a limbii.

Cărţi populare. După cum în epoca de dominaţie la noi a slavonismului, au pătruns lucrări de caracter popular, care, fiind traduse în româneşte, s'au răspândit prin copii manuscrise şi şi-au îndeplinit mai ales un rol moral, tot astfel în veacul al XVIII-lea, prin legăturile cu Constantinopolul şi cu Grecii veniţi în principate, s'au răspândit mai întâi în limba greacă şi apoi în traduceri diferite scrieri, câteva de neîndoelnică

valoare literară. Unele s'au şi tipărit în vremea fanarioţilor, dar, încă înainte de tipărire, elemente din ele au ajuns la cunoştinţa poporului, au fost prelucrate de el şi au dăinuit de-alungul timpului, până ce au trecut în literatura cultă prin scriitorii care s'au inspirat din folclor.

Nu e lipsită de haz anecdota în care se satirizează instituţiile politice, sub forma procesului de condamnare a strugurelui de către poamele şi legumele adunate în divan sub domnia gutuei. *Istoria poamelor şi a tuturor legumelor* a pătruns la noi prin versiuni neogrecé, a fost tradusă în a doua jumătate a veacului şi, mai aproape de noi, a fost mult prefăcută din punct de vedere literar de Anton Pann care a cuprins-o în *Povestea vorbei*. *Fisiologul*, pătruns la noi încă din epoca slavonismului, ne vine acum din nou prin fanarioţi. *Floarea darurilor*, în traducere după greceşte, capătă circulaţie încă din vremea lui Brâncoveanu.

Scrierile bogate ca imaginaţie au plăcut şi din punct de vedere literar. Unele sunt creaţii ale fantasiei orientale, altele au plecat din apus şi au ajuns la noi odată cu cultura grecească adusă de fanarioţi.

Viaţa lui Esop, o avem într'o copie din 1703 făcută de Costea Dascălul dela biserica Schei din Braşov. Lucrarea aceasta, la care cu vremea s'au adaos şi fabulele, a îmbogăţit folclorul nostru. In a doua jumătate a veacului, romanul *Varlaam* şi *Ioasaf* îşi găseşte un nou traducător în Vlad Boţulescu din Mălăeşti care'n nenorocita lui viaţă află vreme şi pentru traduceri istorice şi literare. Un alt roman, *Aethiopica*, s'a tradus la noi din greceşte sub titlul *A lui Iliodor istorie ethiopicească* şi a avut cetitori în lumea cultă. Traducerea din 1773 este făcută din îndemnul episcopului Leon Gheuca. Copiile manuscrise care se păstrează la Academie ne arată că erau destinate unor cetitori ca Nicolae Canta, Const. Palade, Ilie Carp, Toader Jora, oameni care-au avut diferite dregătorii în acea vreme. Romanul e întipărit de un puternic suflu moral, dar, totodată, prin nenumăratele şi surprinzătoarele aventuri, putea fi un imbold pentru imaginaţia boerilor noştri. A fost cunoscut şi de Cantemir care ne spune că l-a avut ca model pentru *Istoria ieroglifică*. *Sindipa* şi *Halima*, lucrări de origine orientală, au fost cunoscute la noi încă dela începutul veacului al XVIII-lea şi s'au răspândit în manuscris. Din povestirile în legătură cu viclenia femeii, pe care le aflăm în *Sindipa*, una a avut largă circulaţie în popor şi a fost isvorul de inspiraţie al lui Macedonski în comedia *Iadeşul*. O versiune greacă a poveştilor din colecţia *Halima* şi-a găsit traducătorul în Rafail, egumen al Hurezului, în 1783.

Câteva lucrări de imaginaţie sunt de origine apuseană. Epopeea troiană a putut fi cunoscută la noi de timpuriu, odată cu pătrunderea hronografului lui Manasse. Hronograful lui Moxalie, în veacul al XVII-lea, a răspândit de asemenea cunoştinţele despre eroii greci şi troeni. Deosebit de interesantă este versiunea care pleacă dela textul lui Benoit de Sainte Maure. Printr'un intermediar

grec, a ajuns la noi şi a găsit un traducător pela jumătatea veacului al XVIII-lea. Prin subiectul lui, atractiv şi moral în acelaşi timp, a găsit mulţi cetitori, un roman celebru pe vremuri, *Erotocritul*. Dragostea între Aretuza şi atât de virtuosul şi viteazul Erotocrit, a câştigat sufletul societăţii fanariote şi, prin mijlocirea ei, a ajuns şi la cunoştinţa boerilor români.

Au fost mult gustate şi lucrările de natură religioasă, aparţinând domeniului apocrif. *Evanghelia lui Nicodim*, *Evanghelia lui Iacov fratele Domnului* ni s'au păstrat în copii de pela mijlocul veacului. Plină de viziuni tragice şi apocaliptice cea dintâi, de duioşie fermecătoare cea de-a doua, au pătruns în folclor şi au dat motive de inspiraţie şi picturii bisericeşti.

Tot în cursul veacului al XVIII-lea s'a îmbogăţit literatura poporului şi cu *Vicleimul* şi *Cântecele de stea*. Intr'un ms. din 1746 ni s'a păstrat colindul *Astăzi Hristos în Vitleem*, iar în *Catavasierul* din 1747 alt colind, *Steaua de sus răsare*. Astfel, din punctul de vedere al îmbogăţirii folclorului nostru şi al desvoltării gustului literar în clasa cultă, epoca fanariotă are o însemnătate pe care trebue s'o recunoaştem.

Manifestările spiritului critic. Un semn al timpului este felul cum se manifestă spiritul critic, printr'o reacţiune destul de vie împotriva străinilor. Nicolae şi Const. Mavrocordat au avut de luptat cu duşmănia boerilor de ţară. Canta şi Pseudo-Enache Kogălniceanu ne dau amănunte despre rezistenţa care uneori ia forme violente, faţă de schimbările de domn pricinuite de simplul bun plac al capuchehaiei. La 1755, Barbu Văcărescu cere lui Matei Ghica să îndepărteze pe Grecii din jurul lui, aceştia fiind pricina pentru care mulţi boeri pribegesc în ţările vecine. Ţăranii chiar, ajunşi la mizerie, trec hotarul şi se plâng paşei din Vidin împotriva grecului influent Stavarache.

Încă din vremea ocupaţiei ruseşti de după 1769, apar lucrări satirice din care putem cunoaşte starea de spirit din principate La sfârşitul cronicei lui Pseudo-Enache Kogălniceanu, se află o poezie în care se aminteşte foştilor stăpâni cum se purtau: „Cu butca cu patru cai. — Făcând zefchiu ca nişte crai, — Lăutarii le cântau Grija ţării nu purtau" şi apoi, autorul, adevărat revoluţionar, le cere să se apuce de băcănie, să se facă hamali ori vânzători de praz şi de spanac, dacă vor să aibă cu ce trăi.

Istoria lui Iordache Stavarache e tradusă liber în versuri în 1767, anul chiar în care a apărut la Veneţia originalul grec. Povestirea ne arată faptele care au dus la sugrumarea, din ordinul Sultanului, a acestui grec care a stors fără saţ amândouă principatele. Scrisă într'o limbă împestriţată cu turcisme şi grecisme, într'o versificaţie care îngădue rimarea lui *avea* cu *eglindisea* şi *caşabalâc* cu *peşlâc*, lucrarea nu are valoare literară, însă e un interesant document istoric.

De mare însemnătate este manifestul public, patriotic şi revoluţionar *Trâmbiţa românească* din 1769, atribuit pe nedrept lui Ienăchiţă Văcărescu. Lucrarea s'a tipărit şi răspândit cu prilejul

strângerii de voluntari români sub steagul polcovnicului Nazarie Carazin. Poporul este îndemnat la luptă pentru a ieşi dintr'o robie nedemnă şi din starea de mizerie, pe care autorul o descrie cu expresii vii: „Iar bieţii creştini ţărani — Necăjiţi mereu, sărmani — De bir greu şi de podvezi — Şi alte încă multe rele — Şi năpăstuiri prea grele — Pretutindenea ce vezi". Marea vinovată este Poarta şi de aceea creştinii trebue să pornească lupta. Autorul cunoaşte istoria neamului şi-i plin de mândria unui trecut glorios E în adevăr uimitor să găsim în 1769 un scriitor care să amintească demna stăpânire românească de altădată: „Că în cap noi *lo* puneam"; să-l evoce pe Mircea şi pe Mihai Viteazul şi, mai mult încă, să fie mândru de originea latină: „Că sântem din vechi Romani".

Mai vulgară, ca expresie dar interesantă ca idei, este *Istoria Ţării Româneşti dela leat 1769* care ni s'a păstrat în mai multe variante. Se arată aci sărăcirea ţării, risipirea boerilor pribegi şi marea vină a noastră de a fi dezuniţi: „In patru părţi ale lumii. — Prea numiţi erau Românii — Că sânt iscusiţi la fire — Dar n'au între ei unire Şi dintr'a lor neunire — Va veni ţării peire. Asta iată o văzum — Şi cu toţii o crezum'". La câtă decădere însă a ajuns limba lui Miron Costin, ne-o arată rimele: chiloman-aman, harpalisise jăfuise, diafendisească — harpalisească.

Spiritul nou în şcoală. Şcoala arată o orientare nouă. Prin Grigore Al. Ghica, domn cu vederi deosebit de largi, a căpătat în Moldova o frumoasă îndrumare. Alături de Academia învăţăturilor şi epistimiilor, se întemeiază în ţinuturi şcoli elementare. Nu mai găsim dascăli de slavoneşte, avem însă de greceşte, de latineşte, şi, mai prost plătiţi ca toţi ceilalţi, de româneşte. Funcţionarea regulată a şcolilor a fost împiedecată de războiul din 1769; la Academie lecţiile par să fi reînceput în 1771. S'a încercat de către episcopul de Roman, Leon Gheuca, fără de reuşită însă, şi o trecere pe planul al doilea a limbii greceşti. După pacea din 1774, şcoala îşi urmează activitatea, cu elevi în bună parte străini şi cu câţiva fii de boeri români. Prin şcoală, elevii vin acum în contact şi cu câte-o carte franţuzească. In familiile boereşti pătrund şi dascăli particulari, unii pentru limbi străine, pentru franceză mai ales. Fiii de boeri încep să ia şi calea străinătăţii, cultivându-se în Austria, Germania şi Franţa. In Ţara Românească şcoala urmează direcţii asemănătoare, prin influenţa lui Al. Ipsilant în deosebi. Domn învăţat şi dornic să aibă în jurul lui străini culţi, el s'a îngrijit şi de învăţământ, a încurajat şcoala grecească, slavonească şi românească. Şcoala din Bucureşti devine mijloc de înoire prin predarea limbilor latină, franceză şi italiană. La curtea lui Ipsilant se simt atraşi diferiţi străini din apus şi prin ei se desvoltă curiozitatea pentru forme noi de civilizaţie. Sub influenţa lecţiilor lui Panzini şi ale ragusanului Raicevich, care zugrăviseră cu entusiasm viaţa din ţările străine, fiii lui Ipsilant fug în Austria, aventură care şi-a găsit şi un cântăreţ în versuri. Şi din Ţara

Românească pleacă tineri în străinătate, unii numai până la Sibiu, alţii mai departe, la Viena şi Lipsca. Inainte de sfârşitul veacului al XVIII-lea, se vine astfel în contact cu Apusul prin călătorii de studii, se capătă informaţii despre o viaţă nebănuit de superioară, se deşteaptă curiozitatea pentru limbile străine. Toate acestea însă, dacă deocamdată nu puteau face mai mult, desprindeau sufletele de cultura orientală de care aproape exclusiv fuseseră legate atâta vreme. Brâncoveanu, cu trei sferturi de veac în urmă, încurajând grecismul, a pregătit, fără să vrea, prăbuşirea domniei pământene şi acoperirea vieţii naţionale cu o superficială manifestare culturală străină. Acum fanarioţii, înlesnind prin şcoală şi societate contactul cu Apusul, pregăteau chiar ei, fără să-şi dea seama, ieşirea din orientalism şi îndreptarea noastră spre o viaţă culturală mai potrivită şi cu limba, şi cu sufletul nostru.

Semne ale destrămării epocei fanariote. Privind îndărăt la manifestările de până în preajma anului 1780, constatăm că tipăriturile greceşti au avut un loc secundar. Cartea românească a fost în schimb nu numai abundentă, dar, prin prelaţi ca Chesarie, şi răspânditoare a acelor idei care formaseră strălucirea epocei marilor cronicari. In afară de aceasta, se exprimă limpede ideea că serviciul religios şi cartea de biserică trebue să se folosească de limba poporului şi că se adresează tuturor Românilor, indiferent de provincia în care trăiesc: dovadă că 'n întreagă această vreme i se recunoaşte limbii rolul de păstru al unităţii neamului nostru. Faptul însă că, acum la sfârşitul veacului al XVIII-lea, se reiau ideile din vremea lui Coresi şi a lui Varlaam, ne arată cât de mult rămăseserăm pe loc în epoca fanariotă.

Domnii fanarioţi n'au căutat să ne desnaţionalizeze ţările. Sunt şi Greci care se apropie sufleteşte de noi, cum e Mitrofan, urmaşul lui Antim, care se ridică împotriva năvalei străinilor şi cere să se lase loc liber boerimii pământene, cum sunt Mavrocordaţii care caută să se romanizeze. Dar în general, domnii fanarioţi aparţin altei patrii, în mintea lor ei fac parte dintr'o unitate politică la care noi eram doar nişte anexaţi. Moreotul Depasta, într'o cronică linguşitoare pentru Const. Mavrocordat, scrie că acesta a făcut din „ţara Geţilor" o icoană a Eladei. Se vede bine în aceasta visul Grecilor de-a face din principate, din „Dacia" un mijloc de afirmare a idealului lor.

Peste nevoile propriu zise ale principatelor s'a ridicat politica culturală a lui Matei Basarab şi Vasile Lupu, Şerban Cantacuzino şi Brâncoveanu, dar aceştia au exprimat un ideal creştin şi încurajarea culturii slavone ori greceşti era, în concepţia lor, mijlocul de-a face să înflorească o civilizaţie în această parte a lumii. Fanarioţii însă reprezintă Bizanţul, cultura greacă, sprijinită de ei, este instrumentul de păstrare a legăturii cu Bizanţul de unde ei se trăgeau: noi, fără să mai fim întrebaţi, intram, prin ei, într'o sinteză politică şi culturală străină.

Istoriografia este în *inferioritate* față de vremea lui Brâncoveanu și Cantemir. Cronica e prea adesea un prilej de lingușire a domnului patron. Doar dușmănia față de Greci dacă mai exprimă reacțiunea împotriva anormalului. Istoriografia domniei fanariote trădează rațiunea ei de-a fi, căci nu cuprinde idei care să închege națiunea și s'o îndrepte spre un ideal de viață proprie. Nu exprimă nici măcar ideile pe care le găsim în prefețele lui Chesarie. Domnia fanariotă nu e o epocă de umilire fiindcă domni străini ar fi vrut să ne grecizeze, ci fiindcă a oprit din mersul lor ideile marilor cronicari și ale lui Cantemir, anemiind astfel puterea de rezistență spirituală a noastră ca națiune.

Incetul cu încetul privirea noastră se abate dela Orient. Apusul e privit cu curiozitate, dorința de învățătură începe să se vădească. Unii dintre domni au suferit, prin Constantinopol, ei înșiși influențe apusene. Const. Mavrocordat a încercat reforme în spirit apusean, Gr. Ghica de asemeni. Acest domn e în legătură și cu Francezi care se interesează de istoria Moldovei și de cărțile tipărite la Iași și la București.

Ocupația rusească de după 1769 a reînviat politica creștină dela începutul veacului. Românii visează să scape, cu ajutorul Rușilor, de stăpânul păgân, dar și de unealta lui de exploatare, fanariotul, și să reînvieze o Dacie conformă cu mândra obârșie de care, ici și colo, unii începeau să-și dea seama.

Asemenea atitudini și sentimente vădesc o nouă stare de spirit. O conștiință obștească, nu avem încă. Era nevoie de un factor hotărîtor care să contopească tendințele individuale și răslețe. Astfel stăteau lucrurile, în Moldova și Țara Românească, în momentul în care Transilvania, după o îndelungată pregătire, prin Români entusiaști formați la școlile din Blaj, Viena și Roma, și cu o tipografie în statornic progres la Blaj, ajunge la formularea programului spiritual latinist. Acesta avea să creeze conștiința obștească și, prin ea, renașterea noastră culturală. Terenul pentru această conștiință este în curs de pregătire. Material, epoca fanariotă durează încă zeci de ani, spiritual, intră în descompunere. Semne noi o vestesc.

PARTEA III-a

EPOCA UNITĂŢII DE NEAM PRIN CONŞTIINŢĂ

[Din Cazania lui Varlaam, 1643.

INCHIEGAREA CREZULUI LATIN IN TRANSILVANIA

Promotorii şcoalei latiniste.

Anul 1780 este socotit ca începutul unei ere noi în literatura noastră. Şi înainte de această dată, am avut, prin şcoală şi prin biserica unită, orientare spre Roma, dar de acum numai se văd adevăratele roade ale unei îndelungi frământări Scrierile care apar în Transilvania dela *Elementa linguae daco-romanae sive valachicae*, istorice ori filologice, sunt toate străbătute de aceleaşi idei şi urmăresc un scop politic, în afară de cel cultural. Avem în adevăr a face cu o şcoală care se înfăţişează cu unitate de conţinut în ce priveşte lucrările ei, care se exprimă prin oameni hotărîţi şi conştienţi că istoria vorbeşte prin glasul lor, care lasă impresia unui măreţ fapt vital cu un răsunet ce dăinueşte prelung în colectivitate.

Sufletele gata de luptă ale scriitorilor de acum nu au prea multă vreme pentru înfloriri poetice. Un Budai Deleanu, om înzestrat cu un talent deosebit, şi-a păstrat în manuscris principala operă a vieţii sale, ca unul care-a înţeles că mulţimii trebuia să i se dea scrieri de convingere şi de întărire naţională, nu de acele al căror rost nu putea fi decât plăcerea dezinteresată. Spirite de rodnică forţă, scriitorii aceştia, deşi se lasă atât de adesea imbieţi de şoaptele trecutului, sunt cu gândul la un viitor pe care-l doresc mare şi pe care voesc ei să-l pregătească. Chiar din 1780 apar în primul plan numele lui Samuil Micu şi al lui Gh. Şincai. In curând se adaogă şi al lui Petru Maior, şi astfel se limpezeşte un întreg program, pentru care se găsesc discipoli, entusiaşti răspânditori ai cuvântului primit de toţi ca o bunăvestire a redeşteptării.

Maniu Micu, fiul protopopului din Sad şi nepotul marelui Ion Inochentie, călugărindu-se şi-a luat numele de Samuil şi şi-a început existenţa aspră şi obositoare, la care va căuta să renunţe nu după multă vreme, când şi-a dat seama că 'n sufletul lui dorul de învăţătură era mai puternic decât acela de-a conduce viaţa sa şi

pe-a altora pe calea monahală. Studiile îl atrag spre Viena, dorinţa de-a închina viaţa educaţiei tineretului îl readuce la Blaj şi de sigur că aci şi-ar fi desfăşurat o activitate rodnică şi liniştită, dacă duşmănia episcopului Bob nu l-ar fi făcut să plece la Bălgrad, la Oradea în casa lui Darabant, protectorul şi îndrumătorul său la opere mari, la Sibiu şi în sfârşit la Buda unde până la moarte, în 1806, este censor al cărţilor româneşti.

Activitatea foarte întinsă a lui Micu nici până astăzi nu poate fi cunoscută de toţi de aproape, de oarece o parte din lucrări au rămas numai în manuscris. Scrierile din domeniul religios, filologic şi istoric ne interesează în deosebi, cele filosofice sunt numai prelucrări didactice. In *Carte de rogacioni pentru evlavia homului chrestin*, din 1779, autorul dă norme pentru scrierea cu litere latine Indepărtarea alfabetului cirilic e, de pe acum, un punct de program bine fixat, iar sistemul etimologic, fără să fie formulat, e pus în practică. Urmează în 1781 *Dissertatio canonica de matrimonio juxta disciplinam Graecae Orientalis Ecclesiae*, bazată pe numeroase canoane şi legi, iar în 1782 *Dissertatio de jejuniis Graecae Orientalis Ecclesiae*. In 1784 apare la Blaj *Propovedanie sau învăţături la îngropăciunea oamenilor morţi*, scrise fără flori retorice, aşa ca să fie înţelese de marea mulţime. Harnicei tipografii dela Blaj îi datorăm şi cea mai însemnată lucrare a lui Micu, *Biblia* în româneşte, cea dintâi traducere integrală care apare dela 1688. Traducătorul crede că limba *Bibliei* lui Şerban Cantacuzino nu mai corespunde vremii şi, ceea ce pare o afirmaţie îndrăzneaţă, că e lipsită de armonie: „neplăcută urechilor auzitorilor iaste". Micu a adus lucrării din 1688 numeroase prefaceri, mai ales în *Vechiul Testament*, şi a căutat să realizeze „pentru folosul Beseaericii a tot neamul românesc" o operă omogenă ca limbă şi stil.

După *Carte de rogacioni*, Micu revenise la alfabetul cirilic. Cu *Acathistul* din 1801 reîncepe să întrebuinţeze literele latine care sunt acum pentru Micu „vechi litere părinteşti ale Romanilor din Dachia", pe când cele cirilice sunt un semn de barbarie la care recurg numai cei ce voesc „a se tăvăli în gunoi". O lucrare pentru care Micu a jertfit mult timp, dar pe care n'a apucat s'o vadă tipărită, este *De urmarea lui Hristos*. A apărut la Blaj în 1812, fără ca pe foaia de titlu să se pomenească numele lui Micu, în schimb al lui Bob e cu litere bine reliefate.

Elementa linguae daco-romanae sive valachicae este o sinteză de idei exprimate şi mai nainte şi de puncte ale unui program pentru viitor. Originea latină a Românilor, de exemplu, a fost exprimată mai de mult în lucrări de pe la mijlocul veacului. Lucrarea lui Micu, completată şi ordonată de Şincai, este însă mai mult decât o afirmare de idei, este un semnal de luptă. In prefaţă, dela primul rând, Şincai vorbeşte de cucerirea Daciei de către Traian şi de coruperea limbii strămoşeşti romane prin influenţa slavonă. Prefaţa ni-i arată pe autori că au cunoştinţă de o cronică pe care o socoteau a lui Miron Costin şi de scrierile lui Cantemir: se

restabilea astfel legătura cu istoriografia unei epoci strălucite. Ideea unității neamului este curajos exprimată, căci se amintește că 'n toate provinciile de dincolo și de dincoace de Carpați, până și 'n Crimeea, nici o limbă nu se vorbește mai mult decât cea românească. Gramatica aceasta a apărut într'o nouă ediție, în 1805, numai sub numele lui Șincai.

Micu a avut multă tragere de inimă și pentru scrierile istorice. Sub titlul *Historia Daco-Romanorum sive Valachorum*, Laurian a publicat o parte dintr'o scriere a lui Micu, cuprinzând viața culturală și bisericească a Românilor. Sentimentele autorului apar adesea. Intr'un loc el ne spune că, din invidie față de calitățile neamului nostru, iezuiții se opuneau primirii de studenți români în școlile latine. In *Calendarele* din Buda pe anii 1806 și 1807 a apărut *Istoria, lucrurile și întâmplările Românilor, pre scurt așezată și din mulți vechi și noi scriitori culeasă și scrisă*. E numai o parte dintr'un manual elementar în care se urmăresc faptele dela căderea Troiei până la cucerirea și organizarea politică a Daciei de către Romani. Aci apare ideea că Dacii au fost șterși de pe fața pământului și că Traian a trebuit să aducă locuitori noi din împărăție și mai ales din Italia. In prefață, asemeni marilor cronicari de pe vremuri, Micu spune că e urît lucru ca neamul să nu-și cunoască trecutul. Cuvinte calde sunt adresate cetitorilor, cerându-li-se să îndemne și pe alții să scrie istoria neamului, pentru ca bunii să aibă un îndreptar iar răii un îndemn spre calea demnității naționale: „cei răi și nevrednici să se rușineze și să înceapă a lepăda simțirea cea dobitocească și a fi oameni și Romani".

Gândurile statornice ale lui Micu în legătură cu originea romană și continuitatea noastră de viață în Dacia, ca și sentimentul mândriei de neam, apar și 'n întinsa lucrare păstrată în manuscris *Istoria, lucrurile și întâmplările Românilor*, ale cărei patru volume cuprind colonizarea Daciei și epoca medievală, domnii Țării Românești, domnii Moldovei și istoria bisericească a episcopiei românești din Transilvania. E o lucrare de bogată informație, căci autorul se arată cunoscător al lui Ureche, Miron Costin, Cantemir și al unor cronice muntene. Legătura cu vechea istoriografie se face astfel peste veacul fanariot. Ideile vechi reînvie și se răspândesc în suflete capabile de entusiasm. Cuprinsul cărții ne mai arată că 'n mintea lui Micu cele trei provincii formau o unitate istorică. Din *Istoria bisericească* a lui Micu, Cipariu a publicat, în *Acte și fragmente*, capitolele despre Unire și episcopii uniți până la Gr. Maior. Și aceasta e o lucrare de mult interes istoric.

Micu a dus o viață de muncă folositoare, iluminată de gândul la neamul nostru. Ni-l arată bine, în adâncul sufletului lui, aceste rânduri dintr'o scrisoare către episcopul S. Vulcan: „Fă, frate, ce poți pentru binele de obște, că și eu isprăvind lucrul mulțumitor Domniei Tale mă voiu arăta, și tocma de nu ți-aș răsplăti eu, Dumnezeu îți va răsplăti și toți cei buni bine te vor cuvânta".

Figura lui Gh. Șincai, pribeagul de-alungul Transilvaniei, cu

desagii în care păstra *Cronica*, e bine conturată cu trăsăturile ei înăsprite de suferinţă şi îndărătnicie. Născut în 1754 la Şamşud, a trecut prin diferite şcoli până ce, la vârsta de 20 de ani, îl găsim ca profesor de retorică şi poetică la Blaj. Şi'n sufletul lui a încolţit dorul de învăţătură înaltă şi de aceea pleacă la *De propaganda fide* din Roma. O viaţă de muncă statornică începe acum. Şincai scormoneşte arhivele şi bibliotecile Romei, însemnează tot ce-i spunea sufletul că e adevăr, adună material pentru lucrarea menită să lumineze trecutul neamului şi să spulbere afirmaţiile injurioase ale străinilor. Fiecare amănunt, fiecare document e pentru el peatră din temelia unui edificiu istoric, dar şi reazem pentru fiinţa lui morală închinată unui singur ţel. Şi-a luat doctoratul în filosofie şi teologie în 1779 şi a plecat spre Viena pentru studii de pedagogie, teologie şi drept. Aci a cunoscut noi documente în arhive şi biblioteci şi, în acelaşi timp, a ajuns în legătură cu Samuil Micu, dela care avea să primească materialul pentru *Elementa linguae*. Intorcându-se în Blaj, îşi începe activitatea didactică şi lucrează la diferite manuale. Cea mai însemnată operă a lui, în acest timp, este fără îndoială organizarea a trei sute de şcoli pentru Români. Atmosfera însăşi a vremii îi era prielnică pentru aceasta, căci ideile filosofice ale lui Iosif al II-lea aduseseră prefacerea multor stări de lucruri în împărăţie şi îngăduiseră cultivarea masselor populare. Legile contra iobăgiei, impuse de acelaşi împărat, nu s'au putut aplica din pricina aristocraţiei maghiare şi astfel s'a ajuns la revoluţia din 1784, care a aprins sufletul clocotitor al lui Şincai. In curând el găseşte prilejul de a-şi arăta ideile şi sentimentele. Urmaşii lui Iosif caută să îndepărteze toate măsurile liberale de mai nainte. Din nou se face în Transilvania deosebire între Români şi naţiunile privilegiate, ceeace duce la memoriul redactat de Iosif Meheşi în 1791, acel *Supplex libellus Valachorum Transilvaniae* prin care se cereau drepturi şi se afirma latinitatea neamului. Eder a combătut ideile memoriului într'o lucrare provocatoare. Şincai i-a răspuns printr'o scriere care n'a putut apărea, dar ni s'a păstrat între manuscrisele lui Micu *Responsum ad crisim I. C. Ederi in supplicem libellum Valachorum Transilvanorum*.

De-acum înainte, se ştia că un om primejdios stăpânirii s'a dat pe faţă. Episcop la Blaj era Bob, acela care amărîse şi viaţa lui Micu. El îşi arată duşmănia faţă de Şincai tocmai în momentul când un învăţat străin, Engel, susţinea că Românii nu-s urmaşi ai coloniştilor romani şi că nu-s autohtoni în Dacia. Şincai e îndepărtat din funcţia de director al şcoalelor, e bătut de un subprefect ungur şi, după o întemniţare de zece luni, îşi începe o viaţă de pribegie, urmărit fără încetare de duşmănia episcopului care n'a ştiut ce este bunăvoinţa creştinească faţă de unul care-şi recunoştea greşeala şi se iscălea în umilita-i scrisoare din 1795: „Şincai cel amărît peste măsură". Indelungii ani de desnădejde şi de rătăciri, până îşi găseşte un adăpost în casa unui străin, sunt între-

tăiaţi de câteva clipe mai liniştite când îşi publică în Buda, în *Calendarele* din 1808 şi 1809, fragmente din opera pentru care nu avea să capete aprobare de tipărire.

Numele lui Şincai a rămas în istoria noastră literară legat de *Cronică*, dar sunt şi alte lucrări mai mărunte din care se vede sbuciumul sufletesc al autorului. In prefaţa la *Catehismul cel mare* din Blaj 1783, se văd preocupările de limbă: „m'am sârguit, cât am putut, ca dela cuvintele şi vorbele ceale tocma româneşti nici cum să nu mă abat şi depărtez, ci să le aleg, dupăcum pre unele locuri mai bine vorbesc româneşte decât pre altele". In *Epistola ad Ioanem de Lipszki* din 1804, Şincai arată felul cum se poate scrie româneşte cu litere latine, pe care el le socoteşte ca strămoşeşti. In 1805, in prefaţa la ediţia nouă a gramaticei *Elementa linguae*, el are viziunea întregului neam, din toate provinciile, şi aminteşte şi pe îndepărtaţii Aromâni.

Gh. Şincai

Cronica merge până la 1739 şi, pentru a o face cunoscută unui public cultivat, Şincai a tradus-o în parte şi'n latineşte. Lucrarea e rezultatul unei munci necurmate de mulţi ani de zile şi e şi expresia unui suflet urmărit mereu de acelaşi ideal. Infăţişarea *Cronicei* e desigur greoaie; materialul documentar se'ngrămădeşte adesea prea pe acelaşi plan deşi e de valoare inegală; uimeşte ca bogăţie, dar din el poţi să laşi şi la o parte, fără ca argumentarea să piardă. Avem în înseşi proporţiile documentării imaginea sufletului care îşi caută pretutindeni sprijinul, nu lasă nimic să-i scape şi se simte cu atât mai aproape de victorie, cu cât a cules mai multe date. Superioară de sigur ca informaţie, dar inferioară ca literatură, bătrânelor cronice din veacul al XVII-lea.

Ideea originei latine şi continuitatea ca neam în Dacia sunt urmărite şi adesea afirmate. La fel cu Micu, Şincai se înalţă până la viziunea neamului privit în întregimea lui ca un tot unitar şi, mai mult decât înaintaşul său, urmăreşte istoria Românilor în mijlocul popoarelor vecine.

Sunt în lucrare şi părţi lipsite de ariditate. Ici o amintire personală, dincolo o observaţie în legătură cu faptele, o gândire amară ori un tineresc avânt ne arată un suflet care ia parte şi colorează o scriere care altfel, prin mulţimea citatelor şi documentelor, uneori reproduse în întregime, ar părea o simplă compilaţie. Mândru de neamul său, Şincai vorbeşte cu admiraţie de Ion Huniadi şi aminteşte că multe familii din Transilvania, deşi vor să treacă drept maghiare, sunt de origine română. Cu aceeaşi mandrie, el spune că Ungurii au reuşit în întreprinderile lor numai cu ajutorul Românilor. Aceasta nu-l împiedecă pe Şincai să critice stările de lucruri care strică neamului nostru. El deplânge desbinarea de care profită străinii,

starea de mizerie a poporului de jos, spiritul de parvenire al multora. El găseşte aspre cuvinte pentru toţi cei ce uită de neamul românesc şi se sprijină numai pe străini, de îndată ce s'au ridicat la vreo demnitate. Toată căldura sufletului lui apare când ne sunt înfăţişale suferinţele neamului din pricina străinilor exploatatori: „Nu crede, o Române! pentrucă numai punga ta o voesc ca să-şi umple pungile lor şi tu să rămâi rob acelora pre care mai marii tăi i-au stăpânit oarecând! Deşteaptă-te, drept aceea, o iubit neamul meu, şi ai minte!"

Dela Şincai ne-au rămas şi câteva poezii, de mică valoare, e adevărat, dar faptul că el s'a abătut şi 'n acest domeniu, îi întregeşte personalitatea. *Elegia* sa în versuri latine e în bună parte o autobiografie în care apare şi amintirea Romei din vremea studiilor. In versurile româneşti scrise pentru cinstirea palatinului Iosif, e sub influenţa poeziei populare.

Petru Maior a avut împrejurări mai prielnice pentru munca intelectuală şi ne-a dat lucrări bine ordonate care, apărând chiar la momentul oportun, au influenţat pe contimporani. S'a născut la Târgu-Mureş pe la 1753—1754 şi a studiat la Oşorheiu, Cluj şi Blaj. In 1774 a plecat pentru studii de filosofie şi teologie la Roma, de unde, după cinci ani, a trecut la Viena pentru studii de drept canonic. A fost câţiva ani profesor la Blaj, iar în 1784 şi-a început activitatea ca preot la Reghin şi apoi ca protopop al Gurghiului. Timp îndelung cu o scurtă întrerupere cât a predat dreptul canonic la Blaj, Maior e un bun păstor sufletesc al populaţiei şi un harnic muncitor pentru ridicarea ei culturală. Convingerea lui că învăţătura poate îmbunătăţi firea omenească, l-a făcut să colinde satele şi să dea sfaturi care vor fi rodit în multe suflete. In 1809 i s'a încredinţat funcţia de revizor al cărţilor la Buda, ceea ce i-a dat înlesnire în continuarea studiilor. Trebue să fi plecat cu bucurie spre Buda şi fiindcă relaţiile cu episcopul Bob, cel ferecat în cătuşa ambiţiei personale, nu mai erau aceleaşi dinainte de 1784. Neînţelegerile au venit şi din pricina firii prea deschise a lui Maior: „răspunsul îl scria cu prea ascuţit condeiu şi câteodată vorbind deschidea gura prea tare". Maior a rămas la Buda până la sfârşitul vieţii, în 1821, fără să uite vreodată că nu şi-a putut desfăşura activitatea la Blaj din pricina lui Bob, faţă de care de altfel şi-a arătat nemulţumirea şi 'n cele mai de seamă scrieri ale sale. Din întreaga lui viaţă, afară de scrierile care cuprind ideea de justiţie naţională pe care el o afirmă ca o sfântă datorie faţă de viitorime, apar, într'o plăcută lumină de bunătate şi încredere, anii de muncă în regiunea Gurghiului. Paginile scrise de el, în 1813, în *Răspunsul la cârtirea care s'a dat asupra persoanei lui Petru Maior*, sunt nu numai amintiri personale, dar,

Petru Maior

în legătură cu misiunea lui de preot şi protopop, şi un mare document social.

Lucrările lui Maior aparţin celor trei domenii spre care s'au îndreptat mai toţi reprezentanţii de frunte ai şcoalei latiniste: moral — religios, filologic şi istoric. Chiar şi *Intâmplările lui Telemah*, traduse după o versiune italiană, au atras prin fondul lor moral atenţia lui Maior.

Procanon, lucrare în legătură cu canoanele bisericeşti, de interes şi pentru cunoaşterea spiritului independent cu care Maior priveşte problema bisericii catolice şi a infailibilităţii Papei, s'a păstrat în manuscris şi numai în parte s'a publicat în *Biserica ortodoxă română* din 1894—1895. Şi *Protopopadichia*, cu un cuprins despre puterea, drepturile şi privilegiile protopopilor, a putut fi adusă la cunoştinţa publicului numai după moartea lui Maior. In domeniul moral-religios, de sigur că activitatea cea mai însemnată a lui e aceea de predicator. Publicând în 1809 *Propovedanii la îngropăciunea oamenilor morţi*, Maior urmăreşte scopul de-a îndruma şi pe alţii la facerea predicilor. Lucrarea are un caracter general, tratând subiecte-tip pentru anumite idei ori împrejurări: moartea tatălui, mamei, unui copil, deşertăciunea vieţii, datoria preotului ca păstor şi altele. Adesea, aceste predici sunt prea încărcate cu citate şi prea lungi, dar limba lor e aleasă şi nu odată găseşte accentul care poate impresiona.

Didahii, adecă învăţături pentru creşterea fiilor la îngropăciunea fiilor morţi urmăresc un scop educativ. *Predice sau învăţături la toate duminecile şi sărbătorile anului* e o mare lucrare în trei volume din 1810—1811. Marea grijă a lui Maior este pentru preoţi şi spre ei se 'ndreaptă sfatul de-a asimila bine cuprinsul predicilor, pentru a-l putea apoi reda ascultătorilor într'o limbă potrivită. Desvoltând predici ocazionale ca Dumineca Vameşului şi Fariseului, Dumineca în ziua lăsatului de carne, In sfânta şi marea Vinere, Maior este în tradiţia lui Varlaam. E interesant că până şi aci autorul e preocupat de problema limbii noastre, căci cere să se întrebuinţeze cuvântul „predică" în loc de „cazanie", deoarece este un cuvânt românesc: „Că ruşine ar fi nouă, străinii să se desfăteze cu ale noastre, şi noi să nu ştim preţui ale noastre, care le avem dela vechii strămoşii noştri".

Ideile filologice ale lui Maior le cunoaştem din mai multe lucrări. In *Ortographia romana sive latino-valachica* din 1819, găsim ideea ca alfabetul cirilic trebue îndepărtat şi că 'n privinţa ortografiei e bine ca româna să se apropie de italiană. In *Dialog pentru începutul limbei române între nepot şi unchiu*, scris cu un ton familiar care lasă loc uneori şi ironiei tăioase, autorul e preocupat de originea latină populară a limbii noastre şi de locul ce-l ocupă în ea elementul slav. Ideile de aci sunt expuse într'o formă mai severă în *Disertaţia pentru începutul limbei româneşti*, unde se stabileşte deosebirea între latina populară şi cea cultă, şi se arată că „de s'ar învoi Românii" s'ar ajunge la scoaterea din limba noastră a cuvintelor de origine slavă. E de reţinut şi părerea că s'ar putea admite originea dacă pentru unele cuvinte care nu duc spre nici una din limbile cunoscute în le-

DIALOGU

Pentru inceputul linbei Română

Intra Nèpotu si Unchiu.

N*epotu* Pe Românì și numele, și faptura, inpreună cu tote .plecarile loru quele firesci ii vedesce a fi vițe de Romanii quei vechi, quarii ore quandu preste totă lumea domnea dupó cumu sì in Istoría: pentru inceputul' Românilor in Dacia limpede se adeveresce: de aquésta nu am indoelă. Ma (daré,) de unde se trage inceputul' țesiturei linbei, quare astadi atât in gura Românilor se aude, precum si in scripturile lor se vede nu escu (sûnt) fóră indoelă. Me bucuru Unchiule, che te affai avêndu puçin regadiu de cótră lucrurile quele multe ale deregitoriei tale, cu quare ne incetat esci cuprênsu; che sùm (sûnt) incredêntiatu, cum totă indoela mea o vi desfaec, sí o vi resipì. Rogu te sí mi ajuti a me desceptà.

Unchiu. De oră que asupra unui lucru asie frumosu, si mie pre-

ДІАЛОГȣ.

Пентрȣ ꙟчепȣтȣл линбей Ромѫ́нъ.

ꙟтръ Непо́тȣ шѝ Оу́нкю.

Непо́тȣ. Пе Ромѫ́нй шѝ нȣ́меле, шѝ фъптȣра ꙟпреȣнъ кȣ тоа́те плекъ́риле ло́рȣ чѣле фирѣ́щй ꙟй ведѣще а̂ фѝ вѝцъ де Рома́ній чѣй вѣ́кй, ка́рій ѡ҆́аре кѫ́ндȣ прѣ́сте тоа́тъ лȣмѣ̀ домнѣ̀; дȣпъ кȣмȣ шѝ ꙟ І҆сто́рїа: пентрȣ ꙟчепȣтȣл Ромѫ́нилѡр ꙟ Да́чїа ли́мпеде се а̂деверѣ́ще: де а̂чѣ́ста нȣ а̂м ꙟдоа́лъ. Ма (да́ръ) де оу́нде се тра́џе ꙟчепȣтȣл цесѣтȣрей ли́нбей, ка́ре а̂стъзй а̂тѫ́т ꙟ гȣ́ра Ромѫ́нилѡр се а̂ȣ́де, прекȣм шѝ ꙟскриптȣриле лѡр се вѣ́де, нȣ є҆скȣ (сѫнт) фъ́ръ ꙟдоа́лъ. Мъ бȣ́кȣрȣ Оу́нкюле, къ те а̂фла́й а̂вѫ́ндȣ пȣ́цин рега́дз де кътръ лȣ́крȣриле чѣле мȣ́лте але дерегъто́рїей та́ле, кȣ ка́ре не ꙟчета́т є҆́шй кȣпри́нсȣ; къ сѫм (сѫнт) ꙟкредінца́тȣ, кȣм тоа́тъ ꙟдоа́ла мѣ̂ ѡ҆ ви десфа́че, шѝ ѡ҆ ви ресипѝ. Ро́гȣ те сѫ́мй а̂жȣ́цй а̂ мъ деще́птà.

Оу́нкю. Де ѡ҆ар͛ъ че а̂сȣ́пра оу́нȣй лȣ́крȣ а̂щѣ̀ фрȣмо́сȣ, шѝ
мі́е

gătură cu a noastră. Ca răspuns acelora care socoteau limba românească de origine slavă, Maior arată particularitățile gramaticale deosebitoare. Bazat mai cu seamă pe Cantemir, Maior scrie, în *Disertație pentru literatura cea veche a Românilor*, despre împrejurările în care noi am primit alfabetul cirilic și în care slavona a isgonit din biserică și din cartea religioasă limba românească. O parte însemnată are Maior și 'n redactarea *Dicționarului* de Buda, căci el duce lucrarea până la litera i. Activitatea aceasta filologică este cu atât mai de preț, cu cât în această vreme învățați străini, cum e Kopitar, afirmau că limba noastră este slavă și că alfabetul latin n'ar putea fi întrebuințat de noi în scriere

Munca în domeniul istoric e fără îndoială cea mai însemnată. *Istoria pentru începutul Românilor* în Dacia, apărută la Buda în 1812, deși are unele critice la adresa lui Sulzer și duce în mare parte polemică cu Engel și Eder, este o lucrare valoroasă, bogat informată și însoțită de numeroase note. Maior este preocupat de epoca de început a neamului, urmărind evenimentele dela cucerirea Daciei până la mijlocul veacului al XIV-lea. Puritatea originei latine și continuitatea de viață în Dacia sunt susținute cu energie împotriva tuturor acelor „voitori de rău Românilor", care erau Engel, Eder, Sulzer și alții. Tonul convingător, susținut de documente, capătă și căldură atunci când autorul se vede silit să spulbere diferite afirmații jignitoare pentru noi. Concepția serioasă a lui ca istoric se dă pe față în faptul că el vorbește și despre Românii de dincolo de granițele Daciei, despre cei din Croația și Dalmația și, în câteva mari capitole, despre viața de seculară vitejie a Aromânilor. Și prin aceasta se vede legătura între școala latinistă și Aromânii care trăiau la Buda și aveau reprezentanți culturali ca Roja și Boiagi. *Istoria pentru începutul Românilor în Dacia* a avut un mare răsunet. A fost combătută de Kopitar, Maior a răspuns la criticile aduse și, astfel, și prin scrieri polemice, s'a ținut încordată atenția asupra unor probleme de interes științific și politic

O scriere cu totul nouă este *Istoria bisericei Românilor atât acestor dincoace, precum și a celor dincolo de Dunăre,* tipărită la Buda în 1813. Dușmănia lui Bob a împiedecat ducerea lucrării până la capăt, mai mult, a făcut ca și partea publicată să sufere diferite mutilări. Din dragostea de neam și din mândria originei pleacă râvna autorului în adunarea materialului necesar acestei opere care desvoltă chestiunea religiei Românilor și a ierarhiei bisericești. Capitolele în care se vorbește despre creștinarea Românilor, felul credinței, Unirea cu Roma, faptele vlădicilor uniți, se citesc și azi cu interes.

Scrise cu mai multă vioiciune, cu un ton mai variat și într'o limbă mai bogată în mijloace și mai atentă la particularități dialectale, căci recurge și la cuvinte aromâne, lucrările lui Maior sunt, nu numai prin formă dar și prin fond, superioare celor ale lui Micu și Șincai. Stăpân pe o informație întinsă și bine organizată, Maior a fost în stare să dea lucrări de serioasă argumentare și să răspândească idei care aveau să închege crezul unei generații.

Discipolii filologi. Entusiasmul deșteptat de cei trei promotori a prins sufletele tinere ale câtorva scriitori care, fără să fi ajuns la înălțimea înaintașilor, își au locul lor în mișcarea culturală a vremii. Ioan Molnar, profesor și oculist de profesiune, a fost o minte curioasă și plină de înțelegere pentru tot ce vedea că se petrece în jurul lui. Ideile francmasonice ale lui Molnar ne interesează puțin, părerile lui despre răscoala lui Horia nu sunt de natură a-l crește în ochii noștri, dar unele fapte culturale săvârșite de el îi dau un loc în mișcarea din Transilvania. In afară de legăturile lui cu Iosif al Argeșului, de încercările de-a scoate o gazetă românească în care pe lângă știri politice să se cuprindă, semnifiactiv pentru epoca aceasta iosefinistă, îndemnuri practice pentru gospodari, și de gândul de-a contribui la alcătuirea unei societăți de cărturari la Sibiu în 1780, îl putem cunoaște pe Molnar și din alte manifestări. *Economia stupilor* din 1785 și *Povățuire către sporirea stupilor* din 1808 sunt bogate în sfaturi bune. In domeniul filologiei, Molnar nu e un creator. *Deutsch-walachische Sprachlehre* din 1788 e prețioasă prin aceea că, bucurându-se de mai multe ediții, a contribuit la popularizarea ideilor lui Micu și Șincai. In prefața la traducerea *Istoriei Universale* de Millot, el ne spune că, pentru a-și îmbogăți vocabularul, a împrumutat dela „maica noastră limba latinească".

De mai mare însemnătate este *Gramatica românească* din Sibiu 1797, în care Radu Tempea, directorul școalelor neunite din Transilvania, se arată cunoscător al celor ce s'au preocupat de limba noastră. El e sub influența lui Ienăchiță Văcărescu a cărui gramatică a cunoscut-o și folosit-o; are și el o părere înaltă despre rolul gramaticei. Tempea scrie că odată s'a vorbit în Dacia, „romanește și râmlenește", dar că limba a decăzut din pricina influenței slave și a alfabetului cirilic în care s'a învestmântat. E mare regretul lui că limba nu poate fi adusă la „curățenia și originalul ei". Tempea e și născocitorul unei nomenclaturi gramaticale, prea ciudată ca să se fi putut impune.

De o cultură și o experiență de viață cu totul aparte este Paul Iorgovici, căruia împrejurările vitrege nu i-au dat răgaz pentru lucrări care să însemneze mai mult în desfășurarea noii școale. *Observații de limbă românească* din 1799 i-au atras dușmănia ungurească, închisoarea de câteva săptămâni și arderea însemnărilor manuscrise. In viața sa amărîtă, aspirase și el să contribue la cultivarea poporului printr'un ziar și dăduse sprijin lui Molnar în încercările care au rămas zadarnice.

Chiar din prefața la *Observații...* se vede atitudinea lui Iorgovici. E mândru de originea latină, e convins că limba noastră e o rămășiță a celei vorbită de o nație care „au numărat cândva mulți puternici împărați". Limba este, după el, într'o stare de degenerare, dar noi o putem desvolta plecând iarăși dela rădăcinile care s'au păstrat. „Deci dacă te atinge câtva lauda numelui romanesc, stă cu dedinsul de cultura limbii romanești, scutură a tot cuvântului rădăcina și de acolo trage atâtea cuvinte, precât se poate întinge puterea

vorbei de rădăcină"; sfatul e reluat într'o formă mai împodobită: „din cuvintele limbei româneşti cei de rădăcină suge cu acul minţii tale ca albina din flori cuvinte spre înfrumusețarea limbii noastre". Faptul că Iorgovici se gândeşte la înfrumuseţarea limbii, ne arată în el ceva mai mult decât un simplu autor de gramatică. Lucrarea desvoltă, în cele trei părţi ale ei, idei în legătură cu descendenţa din colonişti romani, coruperea limbii prin pătrunederea elementului slav, îmbogăţirea limbii prin derivaţie. Nici Iorgovici nu crede că se pot aplica măsuri radicale în materie de limbă, şi de aceea e împotriva vreunei încercări de-a îndepărta toate cuvintele care s'ar părea străine. Inălţimea de spirit a lui Iorgovici se vede şi 'n faptul că şi-a dat seama de ce înseamnează limba pentru desvoltarea întregei fiinţe a unui neam: „limba şi naţia cu acelaşi pas păşesc".

C. Diaconovici Loga, bănăţean de origină, are şi el preocupări de gramatică. In 1818 apare la Buda *Ortografia sau dreapta scrisoare*, parte din gramatica pe care avea s'o publice în 1822. Ideile sunt acele exprimate de Tempea şi Iorgovici, iar ce aduce nou Diaconovici Loga, o nomenclatură gramaticală, nu a fost primit. Pentru starea de spirit din Transilvania, merită să fie cunoscută *Chemarea la tipărirea cărţilor şi versuri*, din Buda 1821, în care se arată că poporul românesc a rămas în urma altora din lipsa de şcoli. Autorul cere să se încurajeze tipărirea de cărţi, condiţie de înălţare a culturii: „Aşa au făcut şi alte neamuri, care astăzi strălucesc pre faţa pământului, aşa să facem şi noi acum; şi să ne îmbărbătăm, că prea departe am rămas; apoi zic, tocmai în limba maicii să ne luminăm, că putem cum au putut şi alte neamuri, care până n'au început aşa, erau şi ele întunecate". Intr'un loc el exclamă: „au sosit primăvara luminii neamului românesc", cuvinte care ne arată cu ce suflet au ieşit Românii din Transilvania din şcoala entusiasmului şi regenerării.

Discipolii istorici. Sunt şi câţiva cercetători mai mărunţi în domeniul istoriei. Toma Costin publică în 1812, în ungureşte, nişte *Observări* în legătură cu o statistică referitoare la Români. Vasile Gergely de Csocotis exprimă mândria de neam şi revolta împotriva nedreptăţilor impuse Românilor, cu prilejul traducerii *Omul de lume* din 1819. In ce priveşte limba, el admite originea latină vulgară, la fel cu Maior, şi cere îndepărtarea alfabetului cirilic. Teodor Aaron ne dă în *Scurt apendice la Istoria lui Petru Maior*, în 1828, câteva dovezi despre descendenţa noastră din Romani In legătură cu problemele limbii, el scrie răspicat: „Forma şi măsura, după care limba noastră s'ar putea mai bine cultiva, ne-o mărgineşte istoria. Pentrucă naţia românească, precum sângele şi-l trage din Romanii adevăraţi, aşa şi limba. Toate dară vorbele şi cuvintele, care în limba Românilor nu sună latineşte (înţeleg eu limba cea poporeană a Romanilor vechi), ca împrumutate dela alte ghinte, precum volnici erau Românii a le împrumuta, aşa volnici sânt şi acum a le părăsi şi cumcă pe leage putem limpezi limba de coade străine, ne îndreptează iarăşi istoria. Cumca literile ţirilicești cele împrumutate dela Sârbi şi Ruşi pe dreptate le putem

izgoni, iară istoria ne îndreaptă, învăţându-ne cumcă poporul românesc e mai vechiu de suta a noua în care s'au ivit literele ţiriliceşti". Teodor Aaron reprezintă o fază nouă a şcoalei latiniste, căci începe acum fanatismul purist care va căuta să meargă până la cele din urmă consecinţe.

Dicţionarul de Buda. Epoca aceasta a vrut să ne dea, prin reprezentanţii ei, o operă omogenă care să sintetizeze ideile noi: dicţionarul. La un dicţionar latin-român-unguresc a lucrat Micu, iar materialul adunat n'a rămas pierdut pentru urmaşi. Lucrarea trebuia să fie completată cu partea germană de către Ion Molnar. Şincai plănueşte şi el un dicţionar daco-român, după cum se vede din prefaţa la *Elementa linguae...* Paul Iorgovici a strâns material care a putut fi scăpat de furia ungurului anchetator din 1799. Ştefan Crişan, fost profesor la Cluj şi Mureş Odorhei, a făcut un dicţionar care n'a apărut în 1803, numai fiindcă se vorbea de apropiata tipărire a lucrării lui Micu. In prefaţa la *Ortographia latino-valachica* din 1805, Crişan se adresează cetitorului cu cuvântul „Romane" şi-i spune cât de frumos apare acest nume dacă-i desbrăcat de „floacele lui Cirilă". Şi Budai Deleanu lucra la un dicţionar conceput pe un plan într'adevăr măreţ, după datele ce ne-au rămas. In dicţionarul mai redus, român-german şi german-român, aşa cum e în 1818, Deleanu e preocupat de originea cuvintelor din limba noastră şi arată că avem şi de acele de altă orgine decât cea latină. Despre originea latină vulgară, vorbeşte el şi aci, dar şi 'n *Temeiurile gramaticei româneşti* care nu s'a tipărit. Vasile Kolossi e autorul unui dicţionar român-latin-unguresc-german. La moartea lui Micu, Kolossi a întrunit munca înaintaşului cu a lui Iorgovici şi cu a sa proprie, voind să ne dea marea lucrare visată de două generaţii Prin stăruinţa lui Şincai se începe tipărirea în 1809, dar intervenţia lui Maior opreşte lucrul. In 1818 Petru Maior arată lui Kolossi greşelile, se începe prefacerea lucrării, dar Kolossi moare în 1819 Cel care-şi ia asupra lui continuarea muncii este de data aceasta chiar Maior care duce dicţionarul până la litera i. Murind şi Maior, în 1821, fără să vadă opera dusă la capăt, fraţii Ioan şi Alexandru Teodorovici se însărcinează cu continuarea şi în adevăr anul 1825 este acela al apariţiei. *Lexiconul* de Buda apărea ca un simbol al ideilor generaţiilor dintre 1780 şi 1825. In cuvântul către cetitor se spune: „Ce s'au dat Literaturii româneşti cu acest Lexicon, prin bărbaţii pentru cinstea mai sus nomiţi, carii în lucrarea lui au asudat, şi sieşi mai nemurire ş'au agonisit, tu singur lesne vi judeca şi de comva vi vedea a lipsire ceva în deplinirea carea doară într'însul o ai fi poftit, adu-ţi aminte, cumcă aceşti bărbaţi au intrat într'o cale grea, pre carea mai înainte neamine nu îmblase..." Afirmând originea latină a neamului şi limbii, şi impunând literile latine, *Lexiconul* arăta triumful spiritului nou.

Aromânii sub influenţa latiniştilor. Avântul cuprinde şi pe Aromânii veniţi în contact cu învăţaţii latinişti. Ca o reacţiune împotriva ideilor din *Invăţătura introducătoare*, carte a unui macedonean care'n 1802 era partizan

al grecizării națiunilor din Balcani, apar lucrările a doi aromâni care sunt direct sub influența școalei latiniste. Gh. Roja, doctor în spitalul universității din Pesta, publică în 1808, în grecește și nemțește, *Cercetare asupra Românilor sau așa numiților Valachi de dincolo de Dunăre*, străbătută de ideea latină. Cealaltă lucrare, *Măestria ghiovăsirii românești cu litere latinești care sânt literele Românilor ceale vechi, spre polirea a toată Ginta Românească ceii dincoace și celi dincolo de Dunăre*, din 1809, și prin titlul ei reprezintă un întreg program. Preocupat de problema îmbogățirii limbii, Roja propune să ne adresăm dialectelor și să alegem din acest isvor cuvinte strămoșești. E un îndemn pe care l-a urmat Petru Maior în *Istoria pentru începutul Românilor în Dacia*, când a introdus în limbă și cuvinte aromâne.

Mihail Boiagi, profesor al școalei naționale grecești din Viena, e autorul cărții *Gramatică românească sau macedo-română* care apare în 1813 în nemțește și grecește. Mândru de originea latină, Boiagi se ridică împotriva lui Neofit Duca ale cărui păreri despre limba noastră le socotea jignitoare, și afirmă cu convingere dreptul de-a ne cultiva în românește: „Wären die Wlachen Hottentoten, so bleibt ihnen noch immer das *Recht* und die *Pflicht*, sich durch ihre eigene Sprache, als durch das *zweckmässigste* Mittel, zu vervollkommen"". Pentru acest hotărît partizan al alfabetului latin, limba noastră poate fi pusă alături de cele mai armonioase limbi noi.

Triumful crezului nou. Nu trebue să credem că toată energia acestei epoce s'a cheltuit numai în lucrări istorice și filologice. Acestea sunt fără îndoială cele mai însemnate pentru crearea noului climat intelectual, dar avem și alte manifestări spre care trebue să ne îndreptăm atenția.

Cartea bisericească și religioasă e reprezentată prin numeroase tipărituri la Blaj, Sibiu, Brașov, Buda și Viena. In *Molitvenic* din 1784 se face apel la unitatea de conștiință a Românilor: „precum un Dumnezeu și o limbă avem, așa și un cuget și o înțelegere întru frica lui Dumnezeu să avem". Tipografia dela Buda a făcut să apară *Mineiul* din 1805, iar cea dela Viena, între alte cărți, scoate de sub teascurile ei, în 1787, *Poslanie* pentru „a neamului rumânesc folos și mângâiere", scriere care urmărește îndepărtarea vrajbei între uniți și neuniți. Spre deosebire de Iosif al Argeșului care'n *Arătare pre scurt a dumnezeeștilor dogme*, din M-rea Neamț 1816, atacase pe uniți, lucrarea *Floarea adevărului pentru pace și dragostea de obște*, din Blaj 1816, are o prefață în care se spune că Unirea nu trebue să aducă desbinare între frați. Dintre cărțile de școală e de amintit *Geografia* din Buda 1814, în care se scrie: „Numai noi Românii, care ne tragem dela cel mai slăvit neam, al Romanilor, până la aceste vremi, de o știință așa scumpă și neprețuită tocma eram lipsiți".

Duhul care frământa întreaga Transilvanie pătrunde chiar și'n cărțile de morală ori de îndrumare gospodărească. In *Carte de mână pentru economie* din 1807 e o prefață de rară înțelepciune în legătură cu opera de educare a poporului. *In oglinda arătată omului*

înţelept din 1807, N. Horga Popovici spune că „Românii adevărat dela Roma îşi trag numele său şi loza". Până şi în *Invăţătură pentru ferirea şi doftoria boalelor vitelor cu coarne şi cailor*, din 1816, se afirmă într'o notă: „Românii smulgându-se din grosul întuneric al urâtei neştiinţe, să se deştepte a-şi lămuri limba sa cea romană". Calendarele care apar arată preocupări de lărgire a orizontului intelectual. Calendarele apărute la Buda au tipărit părţi din *Istoria* lui Micu şi din *Cronica* lui Şincai şi au dat atenţie şi altor lucrări ca istorioare, anecdote, proverbe şi cimilituri.

Calendarele stabilesc legătura şi cu literatura populară. Pentru aceasta însă avem şi alte mărturii interesante. E de observat că avem în Transilvania o culegere de poezie populară publicată înainte de curentul herderian. In 1765 apăruse în Anglia *Reliques of ancient English poetry* a episcopului Percy. Trei ani numai mai târziu, s'a tipărit la tipografia universităţii din Cluj cărticica de *Cântece câmpeneşti cu glasuri româneşti*, în care găsim şi culegeri de întinsă circulaţie în Moldova şi 'n Muntenia. Odată cu curentul pornit de Herder cu ale lui *Volkslieder* din 1778—79, simpatia pentru literatura populară se generalizează în apus şi străbate şi 'n Transilvania, probabil prin Saşii care-şi făcuseră studiile în ţările germane. Cum în Transilvania se găseau numeroase manuscrise de cărţi populare, a început şi tipărirea lor. Astfel în 1794 apare la Sibiu *Istorie a Alexandrului celui Mare*, cu o prefaţă de îndemn la învăţătura pentru neamul care zace în lene „ca viermele în putregaiul său" şi, la sfârşit, cu reţete medicale populare. Tot la Sibiu apare în 1795 *Viaţa şi pildele lui Esop*, cu o ediţie nouă în 1816, iar în 1799, *Viaţa lui Bertoldo şi a lui Bertoldino feciorului lui, dimpreună şi a lui Cacasino nepotul lui*. In 1802 apare *Istoria Sindipii filosofului*. Atenţia pentru cântecul popular se vede în *Catavasierul* din 1803 care reproduce Cântecul de stea şi oraţiile din *Catavasierul* publicat la Râmnic în 1747. La Braşov avem în 1807 *Floarea darurilor*, urmată repede de altă ediţie, iar la Buda în 1812 *Viaţa şi pildele înţeleptului Esop*. *Alexandria*, *Sindipa*, *Floarea darurilor* sunt cărţi de mare circulaţie, prin manuscrise, în Ţara Românească a veacului al XVIII-lea. Copii de traduceri din *Esopia* şi *Sindipa*, avem chiar din 1703, făcute de dascălul Costea din Schei. Tipăriturile care se fac în Transilvania la sfârşitul veacului al XVIII-lea şi începutul celui al XIX-lea îşi au însemnătatea lor nu numai aci prin influenţa asupra unor scriitori populari, dar şi 'n ţara Românească unde-şi găsesc numeroşi cetitori şi de unde, din pricina împrejurărilor politice, veneau spre Transilvania refugiaţi care astfel aflau noile stări de lucruri. In legătură cu preocupările de folclor trebue pusă şi teza lui L. Vasile Pop: *De funeribus plebeiis Daco-Romanorum*, însemnată din punct de vedere etnografic.

Manifestări interesante ale epocei mai sunt încercările din 1814 ale lui Alexie Lazar de-a scoate o gazetă la Buda şi publicaţia periodică începută la 1821 de Zaharia Carcalechi *Biblioteca românească*.

Literatura vremii. Budai Deleanu. Epocă aceasta, preocupată mai ales de chestiuni istorice şi filologice, nu putea da atenţie prea mare poeziei. Avem totuşi unele manifestări pe care trebue să le cunoaştem. Limba latină o găsim întrebuinţată şi în versuri. Mihai Halici la sfârşitul veacului al XVII-lea şi începutul celui al XVIII-lea e un precursor în această direcţie. Acum în epoca latinistă, Şincai a scris un poem în versuri latineşti.

Apar răzleţ şi versuri româneşti în cutare *Psaltire* ori *Octoih*. In *Carte pentru economie* din 1807 găsim o poezie de laudă a vieţii patriarhale a plugarului. Foarte cultivată este poezia encomiastică la adresa Mariei Tereza, a lui Iosif II, a episcopului Samuil Vulcan. Temă istorică e în *Cântare despre începutul şi starea de astăzi a Românilor*, din 1813, vehemente atacuri la adresa Unirii, avem în *Plângerea sfintei mânăstiri a Silvaşului.*

Cel mai de seamă scriitor al vremii, I. Budai Deleanu, n'a fost cunoscut de contimporani decât pentru preocupările lui de gramatică şi dicţionare. Ştiind din experienţa altora că nu se va putea împăca cu Bob, a ocupat funcţii administrative. Dacă ar fi primit propunerea lui Veniamin Costache de-a veni ca profesor la Iaşi, ar fi fost un mare câştig pentru învăţământul nostru şi poate că şi lucrările lui s'ar fi tipărit mai curând.

S'au păstrat, în manuscris, numeroase scrieri ale lui Budai Deleanu, străbătute în general de ideile lui Micu şi Petru Maior. Pentru accentuarea curentului latinist, ar fi fost folositor să apară macar *Temeiurile gramaticei româneşti.* Lucrările cu caracter istoric sunt astăzi doar o curiozitate, prin faptul că exprimă ori idei cu totul ciudate ori altele de mult admise. Alunecările spre etimologii şi stabiliri de origini fanteziste ne arată o puţin severă ţinută ştiinţifică.

Budai Deleanu e însă adevărat creator în domeniul literar. *Ţiganiada* a fost tipărită întâia dată abia în 1875 şi 1877 într'o versiune care a avut de-atunci mai multe ediţii. O nouă versiune mai unitară s'a publicat în 1925. Autorul are despre lucrarea sa o părere modestă, crede că e o „jucăreauă", cu atât mai mult cu cât însăşi limba românească, după el, n'ar fi potrivită cu o operă mai de seamă Şi totuşi ce înalte sunt intenţiile lui Budai Deleanu, când vrea să desvolte gustul pentru o poezie nouă care să amintească pe Homer şi pe Virgil. Pentru semnificaţia scrierii, însuşi autorul ne dă informaţia: „Insă tu bagă sama bine, căci toată povestea mi se pare că-i numai o alegorie în multe locuri; unde prin Ţigani se înţeleg şi alţii care tocmai aşa au făcut şi fac, ca şi Ţiganii oarecând; cel înţelept să înţeleagă".

Poema eroicomică *Ţiganiada* ni-i arată pe ţigani în istorica împrejurare a înrolării lor în armată de către Vlad Ţepeş, şi-i urmăreşte în faptele şi trăsăturile comice, cu şefii lor plini de ambiţie şi gata de gâlceavă ori bătaie, până când, după visul de o clipă al unui stat ţigănesc, se împrăştie toţi desbinaţi de neînţelegeri şi slăbiţi

Molitvenicul din Blaj 1815.

de bătăi sălbatice. Budai Deleanu se gândeşte la certurile care au împiedecat pe Români să întemeieze un stat puternic.

Deşi prezentul i se înfăţişează trist, autorul are viziunea ţării aşa cum avea să ajungă odată. In chip învăluit el ne arată pe eroul de basm care scapă din robie pe cele trei fete de împărat. Pentru trecut are multă admiraţie şi între cele mai frumoase versuri ale poemului sunt desigur acele în care se cântă eroii legendari, în contrast cu mărunţii oameni ai prezentului, gata să-şi creeze singuri lanţurile robiei.

Redactarea definitivă a lucrării cade în epoca imediat următoare marei revoluţii franceze. Ideile de libertate şi de redeşteptare naţională străbătuseră Europa, era o stare de frământare ideologică în Austria, Polonia, Transilvania. Budai Deleanu e în curent cu diferitele probleme de organizare politică şi socială, şi de aci vine un întreg capitol din *Ţiganiada*, în care se discută despre formele de stat. Introdusă artificial în lucrare, această discuţie care pune faţă în faţă pe Baroreu, partizan al monarhiei, şi pe Slobozan, partizan al democraţiei, e de mare interes ideologic. Deleanu îşi spune părerea lui prin Janalău care argumentează că principalul nu e forma de stat, ci conştiinţa cetăţenească şi respectul legii. Din atmosfera epocei iosefiniste este şi tonul glumeţ ori ironic în problemele religioase, voltairianismul lui Budai Deleanu, tot aşa ca şi simpatia adâncă pentru ţărani.

Interesul ideologic e de sigur mare, dar nu prin el şi-a asigurat opera un loc în literatura noastră. *Ţiganiada* e cea dintâi mare scriere originală a noastră. Budai Deleanu a avut modele celebre: Homer, Virgil, Tasso, Ariosto, Tassoni, Cervantes, Casti, Blumauer, şi totuşi ne-a dat o lucrare cu totul deosebită de ceea ce au scris alţii.

Firea Ţiganilor legaţi de viaţa pur materială, fricoşi, lacomi, încrezuţi, incapabili să sufere superioritatea vreunuia din ei, reiese sub forma ei comică, totuşi şi cu trăsăturile ei de umanitate naivă şi simplă. Budai Deleanu ne-a dat şi ceva din sensibilitatea lui poetică, atunci când, în frumoase versuri, ne descrie un răsărit, un apus de soare, un aspect câmpenesc, ori se lasă sub vraja trecutului şi fantasticului.

A cunoscut bine literatura poporului. El este contra clişeului folclorist, nu are simpatie pentru poezia lui „frunză verde", dar a luat din poezia populară multe lucruri cu care şi-a înfrumuseţat scrierea. Folclorul creştin în legătură cu sfinţii, superstiţiile, descântecele, credinţa în ursită, basmul popular al lui Arghir şi al Elenei, balada lui Argineanu care exprimă atâta de viu neamul în redeşteptare, vrăjile, strigoii, vămile văzduhului, isvorul cu apă întăritoare, atâtea elemente din popor şi-au găsit locul firesc tocmai într'o scriere făcută după mari modele clasice.

Ţiganiada, în cea mai mare parte, cuprinde versuri surprinzător de sprintene. In privinţa versificaţiei, cum însuşi mărturiseşte, Budai Deleanu a suferit influenţă italiană. Expresia plastică vine adesea din mediul rustic, vocabularul are ceva intenţionat arhaic dar se

îmbină cu forme din popor şi cu neologisme. Găsim şi cuvinte alcătuite de autor, o dovadă că urmărea şi înoirea limbii, nu numai a literaturii.

De mai mică însemnătate este poemul *Trei Viteji* care n'a fost dus la desăvârşire şi, în bună parte, era cuprins în prima versiune a *Ţiganiadei*. Poemul e mai cu seamă sub influenţa lui Cervantes, tonul şi vocabularul sunt acele din *Ţiganiada*. Accentul critic împotriva unor triste stări de lucruri pare mai vădit în acest mărunt poem. Crăciun, în revolta lui faţă de Iştoc, reprezintă tocmai ideile noi care tind să îndepărteze deosebirea atât de adâncă între iobag şi nemeş. Câteva strofe nu sunt decât parafrazarea principiilor care stabilesc drepturile omului. Spiritul de parvenire, imitarea a tot ce-i grecesc, renunţarea chiar şi la limba românească, marile cusururi dela noi spre sfârşitul veacului al XVIII-lea, sunt date pe faţă nu cu umor, nu cu ton de glumă ci cu asprime.

E o mare pierdere pentru noi că lucrările lui Budai Deleanu nu s'au tipărit în vremea când au fost scrise. Scriitorii noştri din prima jumătate a veacului ar fi văzut ce se poate face prin îmbinarea culturii clasice cu inspiraţia populară. Un câştig ar fi fost şi din punct de vedere ideologic, căci lucrările lui Budai Deleanu, întipărite de un spirit nou şi'n acelaşi timp expresie a redeşteptării din amorţeala adusă aci prin influenţa grecească, dincolo prin apăsarea maghiară, ar fi contribuit la crearea atmosferei din care avea să răsară literatura română modernă. La începutul poeziei veacului al XIX-lea ar fi trebuit să fie Ion Budai Deleanu şi nu Văcăreştii unor producţii superficiale ca fond, plate ca spiritualitate.

Cichindeal, Aaron şi Barac.

Ideile lui Cichindeal sunt cele ale şcoalei. El e convins de originea latină şi face propagandă pentru îndepărtarea alfabetului cirilic. La fel cu mulţi reprezentanţi ai epocei, e un luptător entusiast pentru ridicarea naţiunii prin cultură. Lucrările lui Cichindeal sunt numai traduceri şi adaptări. *Sfaturile a înţelegerii cei sănătoase*, după Dositei Obradovici, are un cuprins moral şi instructiv. Prefaţa ni-l arată pe Cichindeal adept al ideilor despre limbă, expuse de Paul Iorgovici. Principalele lucrări: *Adunare de lucruri moraliceşti* din 1808 şi *Filosofeşti şi politiceşti prin Fabule moralnice învăţăturii* din 1814, sunt traduceri după Obradovici. Scrierea din urmă a popularizat numele lui Cichindeal care, prin procedeul de adaptare a cuprinsului, a reuşit să facă o operă de redeşteptare românească din una destinată să slujească o cauză străină. Insemnătatea lui Cichindeal e pur culturală. Pentru vremea lui, el a fost un adevărat vestitor de mai bine şi un curajos luptător pentru înţelegere între Români, indiferent de confesiune. In privinţa limbii, deşi Cichindeal e un adept al şcolii latiniste, trebue să observăm că a întrebuinţat unele neologisme interesante pentru începutul veacului al XIX-lea: patrie, public, informaţie, activitate, realitate, satisfacţie, dedicaţie, protecţie, într'o formă care a rămas.

Scriitor de factură populară şi cu o lectură variată dar nesiste-

matică este Vasile Aaron. *Patimele şi moartea a Domnului şi Mântuitorului nostru Isus Hristos*, inspirată din Sf. Scriptură şi din *Messiada* lui Klopstock, a avut, după mărturia lui Aaron, cetitori mai ales în Ţara Românească şi Moldova. Aaron are curajul să scrie în prefaţa ediţiei din 1808: „că de vom socoti materia cărţii aceştia, ca aceasta încă n'au eşit afară până acum în limba românească din fabrica măestriei poeticeşti". Pentru *Jalnica întâmplare a lui Piram şi Tisbe*, Aaron a avut ca izvor *Metamorfozele* lui Ovid, iar în *Anul cel mănos, Bucuria lumii,* lucrare didactică şi prozaică, ne interesează prefaţa pentru ideile literare exprimate. Astfel, Aaron alătură muzica şi poezia şi scrie despre necesitatea de-a avea însuşiri înăscute pentru a produce în aceste domenii. Dela Aaron, în afară de alte prelucrări, ne-au rămas câteva versuri latine ori româneşti şi traducerea unei părţi din *Eneida.*

La fel cu Aaron şi sub influenţa aceloraşi direcţii literare, îşi desfăşoară activitatea Ioan Barac, cunoscut mai cu seamă prin *Istoria despre Arghir cel frumos şi despre Elena cea frumoasă şi pustiita crăiasă* „o închipuire supt care se înţelege luarea ţării Ardealului prin Traian cezarul Romaniei". Chiar şi semnificaţia povestirii vine dela autorul prelucrat, ungurul Gergej, şi dela un comentator al acestuia. Prin *Risipirea cea de pe urmă a Ierusalimului*, Barac vrea să contribue la desvoltarea poeziei noastre: „dacă poate să crească cât de cât măcar măestria poeziei în limba românească, foarte mă voiu bucura". După texte germane, ne-a dat în traducere *O mie şi una de nopţi*, *Tihu Buhoglindă, Piticot;* după prelucrări maghiare, a tradus fragmente din Ovid şi Homer. Intre autorii de care Barac are curajul să se apropie, este Shakespeare al cărui *Hamlet* îl traduce după o prelucrare germană. In prefaţa lui *Patimile ceale mari şi minunate*, el se plânge de sărăcia limbii noastre şi de faptul că Românii nu vorbesc toţi la fel.

Barac a fost un popularizator prin prelucrări şi traduceri. Operă de vulgarizare îndeplineşte el şi prin *Foaia Duminicii* pe care o editează în 1837 şi care a putut desvolta cunoaşterea unor scrieri literare ori informative.

Aaron şi Barac arată gustul pentru scrierile de caracter popular, atâta de accentuat în această epocă în care, pe alte căi, se urmărea o redeşteptare a cugetului naţional. Pentru istoria noastră culturală este însemnat faptul că şi din contactul cu această literatură cunoscută prin Barac, a căpătat imbolduri hotărîtoare scriitorul popular muntean Anton Pann.

Din Cazania lui Varlaam, 1643.

PĂTRUNDEREA CREZULUI LATIN IN MOLDOVA ŞI'N ŢARA ROMÂNEASCĂ.

Deşteptarea simţului naţional. In vremea în care Transilvania, deşi sguduită de o sângeroasă revoltă socială şi adusă din punct de vedere politic la o stare de umilire, dăduse prin cultură dovezi strălucite de vitalitate şi de naţionalism, care era situaţia în provinciile de dincoace de Carpaţi? Prin răscolirea conştiinţelor odată cu ocupaţia rusească de după 1769, ne-am fi aşteptat la o înfrângere a fanariotismului şi la intrarea noastră în alt ritm de viaţă. Ruşii însă au fost prea legaţi de interesele lor şi de visurile de-a stăpâni până la Dunăre. Pentru noi, întreaga epocă întinsă până la 1821 e plină de suferinţe economice şi morale.

Starea politică nu e mai fericită. Aceiaşi fanarioţi care mai nainte se umileau în faţa Porţii, acum deveniseră instrumente ale Rusiei, numai ca să se poată menţine la conducerea principatelor. Puterea rusească e mereu în creştere, consulii ruşi ajung factori hotărîtori pentru tot ce se face în domeniul politic. Grecismul, în loc să se prăbuşească aşa cum se nădăjduia după 1769, dimpotrivă se întăreşte. Totul era însă numai un semn al svârcolirilor din urmă.

Se schimbase ceva şi'n felul de gândire al Grecilor dela noi. Ei nu voiau să reprezinte un Bizanţ sub stăpânire turcească, aspirau la un Bizanţ al lor, condus de ei, noi fiind anexaţi la planuri politice întemeiate pe o idee naţională străină de interesul nostru. Încă din 1780 lua naştere la Bucureşti, prin entusiasmul lui Rhigas, o societate patriotică grecească. In trandafiriul sistem al vizionarului grec, noi eram unelte pentru întemeierea Bizanţului care, condus de Greci, trebuia să cuprindă neamurile dela Dunăre şi din Balcani. Domnii fanarioţi dinainte de 1821 sunt agenţi ai revoluţiei pe care o încurajează la noi şi la Sârbi. Era firesc ca'n astfel de împrejurări grecismul să capete o întărire, lucru care se vede şi'n viaţa bisericească şi culturală. Până şi legiuirile apar în greceşte, ceea ce nu se petrecuse nici în veacul al XVII-lea. Scarlat Calimah credea că limba ţării era cea grecească: „astfeliu s'a desăvârşit acest al nostru cod politicesc, alcătuit mai întâi în obicinuita aice în ţară limbă neoelinească şi apoi tradus în acea românească”. In preajma anului

1815 profesorii greci dela Iaşi şi Bucureşti socot „Dacia" ca o „Nouă-Eladă".

Spiritul naţionalist grecesc putea fi însă molipsitor şi pentru Români. Dacă Grecii visau o Dacie elenică, aşa cum Patiomchin visa una rusească, ar fi fost curios ca Românii să nu se gândească la o ţară a lor şi condusă de un pământean. Incă înainte de sfârşitul veacului al XVIII-lea, I. Cantacuzino a exprimat ideea unirii Ţării Româneşti şi Moldovei sub un domn ales de amândouă principatele. Inainte de 1821 avem manifestări care fixează noua conştiinţă. Vornicul Filipescu e împotriva domnilor greci, dela care, după părerea lui, ne-au venit toate relele. In principate se pregătesc, din punct de vedere spiritual, schimbări care-şi găsesc expresia şi'n domeniul cultural.

Situaţia grecismului. Numărul tipăriturilor greceşti nu e mare. La câteva cărţi de natură religioasă ori didactică — abecedare, geografie, metodă a muzicii — se adaogă şi câteva scrieri literare, pe vremea grecului naţionalist Al. Şuţu, cum este *Culegere de diferite tragedii* din Voltaire şi din Alfieri, în 1820. Domnul grec are grijă de teatrul necesar conaţionalilor lui. Din Voltaire s'a tradus *Brutus* şi *Meropa*, iar din Alfieri *Filip* şi *Orest*. In 1820 apare *Harito şi Polydor* de J. J. Barthélemy, în traducere grecească, interesantă şi prin prefaţa în care se arată rolul lui Al. Şuţu în reorganizarea învăţământului şi tipografiei de limbă grecească. Legiuirea lui Caragea a apărut în româneşte la Bucureşti, dar şi în greceşte la Viena în 1818. Şi în Moldova se observă o întărire a grecismului în vremea lui Scarlat Calimah. Se publică lucrări religioase şi didactice mai cu seamă. Literatura propriu zisă este reprezentată de Rhigas Velestenli cu *Imnuri şi ode* şi de Ruxanda Samurcaş cu traducerea *Amorezatul* după Gessner. Codicele lui Calimah apare numai în greceşte, în 1816—1817, deşi se speră să fie o operă „de folos şi mântuitoare Moldovei"!

La Veneţia, Viena, Lipsca, Paris şi Moscova apar diferite scrieri pentru Grecii dela noi. De un interes mai însemnat sunt lucrări ca *Istoria Ţării Româneşti* de Mih. Cantacuzino şi *Istoria Daciei* de D. Fotino, tipărite la Viena. Dela Lipsca ne vin cărţile cu totul deosebite ale lui D. Filippide. *Istoria României* argumentează continuitatea noastră de viaţă în Dacia, într'o vreme când şcoala ardeleană îşi făcuse din această problemă un mare punct de program. *Geografia României*, şi aceasta din 1816, arată că adevărata noastră ţară se întinde între Nistru şi Tisa, şi că Transilvania, ca frumuseţe, se poate compara cu Elveţia. Cultura grecească trebue privită şi sub forma învăţământului. Avem şcoală greacă la Bucureşti, Buzău, Râmnic şi Craiova. Caragea dă desvoltare şi şcoalei şi tipografiei greceşti, în aceeaşi direcţie lucrează şi urmaşul lui, Al. Şuţu.

Moldova ţine pas cu tendinţele epocei. Al. Ion Mavrocordat a sprijinit cultura grecească şi a ajutat tipărirea unei gramatici greco-latine Scarlat Calimah are grijă de şcoală şi de tipografie. La Iaşi, şcoala ajunge sub conducerea lui Gobdelas, profesor şi scriitor. In

general, se observă că atunci când avem domni preocupaţi de triumful naţional al Grecilor, şi învăţământul grecesc capătă întărire în Moldova şi Ţara Românească. Şcolarii, în parte, erau fii de boeri şi cei mai mulţi învăţau greaca modernă, fiindcă numai astfel puteau ajunge la dregătorii şi la curte. Clasa noastră de sus a căpătat o cultură de formă grecească, a cărei influenţă va apărea şi'n literatura veacului al XIX-lea. Numai într'o asemenea clasă de sus puteau să se răspândească poeziile lui Hristopol, ale lui Psalidas şi altor greci ale căror producţii circulau prin numeroase copii manuscrise. Prin şcoala fanariotă, noi am venit în contact cu producţiile de imitaţie neogrece, nu cu acele ale clasicismului elen. Că la sfârşitul veacului al XVIII-lea avem în traducere românească *Odiseea*, opera lui Epictet şi o parte din dialogul lui Cebes, e ceva întâmplător.

Indreptarea noastră spre apus. Ocupaţia rusească îşi exercită şi ea înrâurirea. Cartea rusească tipărită la noi e de-o însemnătate redusă, chiar şi'n Basarabia, provincie anexată la Rusia. Vreo câteva cărţi religioase care apar acum sunt traduceri după originale ruseşti. Ocupaţiile de dinainte de pacea dela Şiştov şi dela Iaşi au fost însă prielnice unei influenţe de altă natură, căci contribue la prefacerea societăţii noastre prin modă, obiceiuri, dansuri, îmbrăcăminte, jocuri de societate şi ajută astfel o occidentalizare de suprafaţă al cărei sprijin vine chiar dela curtea fanariotă. După 1807, Ruşii socot principatele ca anexate la Rusia şi, cum prin viaţa socială şi unele instituţii sunt sub influenţa apuseană, şi pe această cale indirectă se continuă procesul de desfacere a noastră de orient.

Domnii fanarioţi cunosc limba franceză şi-şi iau secretari francezi. Beizadelelor li se dă o educaţie occidentală, de asemeni şi fiilor de boeri. Astfel pătrund în diferite familii profesori de limbi occidentale, de franceză mai cu seamă. Prin vreunul din aceştia va fi ajuns la noi discursul lui Carnot în 1796, tradus în româneşte înainte de sfârşitul veacului. Limbile occidentale pătrund şi în şcoală. La şcoala domnească din Iaşi ştiinţele se predau şi în limba franceză. Pe vremea lui Caragea, la şcoala dela Măgureanu, e şi un profesor de franceză.

O altă înfăţişare a îndreptării spre apus, avem în venirea în principate a diferite reviste şi cărţi. E semnificativ că episcopul Chesarie cunoaşte Enciclopedia. Dintre autorii francezi pătrund în clasa cultă Fénelon ale cărui *Aventures de Télémaque* îşi găsesc un traducător înainte de 1770, Voiture care ajunge să fie cunoscut prin *Istoria lui Alţidalis şi a Zelidei* în 1783, Voltaire a cărui *Istorie a lui Carol al XII-lea* este tradusă de arhimandritul ieşean Gherasim într'o limbă bogată în neologisme de origine franceză, Delille şi alţi autori de romane în volume numeroase ori de cărţi destul de uşoare. Dintre autorii italieni se bucură de multă atenţie Alfieri a cărui soartă la noi formează un frumos capitol de istorie literară

Viaţa de curte impune gust pentru manifestările artistice. N

Caragea organizează serbări, festivități teatrale, audiții muzicale. Mihai Șuțu face să se reprezinte comedii italiene. Spre sfârșitul epocei fanariote, pe vremea lui I. Caragea, domn cult cunoscător al literaturii apusene și, când nu va mai fi în scaun, traducător din Goldoni, avem la București reprezentații ale unei companii germane, până ce domnița Ralu Caragea întemeiază teatrul dela Cișmeaua Roșie, unde se reprezintă în grecește piese de Voltaire și de Alfieri.

Și spiritul revoluționar francez începe să-și găsească la noi expresia. In epoca atât de nesigură a rivalității dintre Napoleon și Alexandru, aliați, după întrevederea dela Tilsit, numai pentru împărțirea sferelor de interese, o parte din boerimea moldoveană aspira la un regim de libertate. Apropierea de spiritul apusean se face și prin tineret care merge la studii nu numai în Ardeal unde putea cunoaște atmosfera iosefinistă și ideea romană cu tot entusiasmul ce-l deslănțuise, dar și departe la Viena, Lipsca și Paris.

Manifestări culturale românești. In mijlocul societății noastre cu vădit caracter de occidentalizare, îmbinat însă și cu o înviorare a grecismului, ce loc are cultura românească? E de observat că și acum scrierile religioase ocupă locul cel mai important ca număr, centrele de tipărire fiind mai cu seamă București și Râmnic în Țara Românească, Iași și Mânăstirea Neamț în Moldova. De sigur însă că însemnătatea acestor tipărituri nu mai este aceea din vremea eroică de luptă pentru triumful limbii românești.

Unele prefețe cuprind idei care merită să fie cunoscute. Astfel, în *Chyriacodromionul* din București 1801, se vede nu numai grija de-a se răspândi în românește cuvântul sfânt închis altădată în tipare străine, dar și gândul la neamul nostru privit ca o realitate veșnică. De frumusețea învățăturilor din carte, urmează să se folosească pe lângă Românii din Muntenia, și „cei de pretutindene, câți să slujesc cu limba aceasta rumânească, nu numai în vremile aceaste de acum, ci și în cele viitoare, în neam și în neam". La 1811 se tipărește la Râmnic un *Octoih* cu prefața episcopului Iosif al Argeșului, carte editată în același timp la Buda cu ajutorul lui Ioan Molnar. Legăturile lui Iosif cu întreprinzătorul transilvănean, atâta de îmbibat de spiritul iosefinist al epocei, nu puteau rămâne fără de folos pentru răspândirea ideilor școalei latiniste. Prefața *Apologiei*, din 1819, cuprinde un atac împotriva „volteriștilor". De notat că aceasta se petrece tocmai într'o vreme în care la Cișmeaua Roșie se pregătea teatrul pentru jucarea pieselor lui Voltaire.

Pentru fixarea sufletului nou care ne desparte definitiv de trecut și ne arată că intrăm în altă epocă, sunt trei prefețe de covârșitoare însemnătate.

La 1787 apare la Râmnic în prima ei ediție gramatica lui Ienăchiță Văcărescu, *Observații sau băgări de seamă asupra regulelor și orânduelelor gramaticii românești.* In prefață se arată că limba noastră reprezintă ceeace noi avem mai adânc ca ființă omenească. „limba patriei noastre prin care cuvântăm, limba cu care ne închi-

năm Marelui Dumnezeu, proslăvindu-l întru închinăciunea Troiţii cei de o fiinţă, limba cu care cuvântând, petrecem vieţuirea această vremelnică şi, nădăjduind dobândirea acei statornice, ne străduim a o câştiga". Ideea romană fusese deja exprimată în prefeţele lui Chesarie al Râmnicului. Văcărescu urmează direcţia înaintaşului, dar nu trebue să uităm că'n Ţara Românească se ştia de tot ce frământa Transilvania vremii, iar privirile a lor noştri se îndreptau spre Austria, atrase de împăratul filosof Iosif al II-lea. De altfel Ienăchiţă Văcărescu, favorabil ocupării ţării de către Austrieci în 1788, avusese prilejul să străbată Transilvania pentru a readuce acasă pe fiii lui Ipsilanti. Nu trebue deci să ne mirăm că el vorbeşte despre cucerirea Daciei de către Romani şi despre colonizarea cu latini şi cu italieni. După el, limba noastră a fost la origine aceea din Italia, dar s'a prefăcut cu vremea prin influenţa popoarelor vecine. Autorul mărturiseşte că s'a ocupat cu gramatica din iubirea de patrie şi recomandă şi urmaşilor lui râvna spre folosul ţării.

In 1794 se tipăreşte la Bucureşti *Pravoslavnica învăţătură.* Arhimandritul Grigore Râmniceanu laudă în prefaţă pe mitropolitul Dositei care, asemenea înaintaşilor lui, lucra pentru îmbogăţirea limbii şi păstrarea credinţei. Grigore Râmniceanu cunoaşte toate greutăţile prin care a trecut ţara, dar un optimism sănătos îl face să aibă încredere în viitor: „Că măcar de s'au şi frământat această ţară cu schimbări de stăpâniri străine şi au ajuns la grijă din pricina a feliuri de dejghinaţi, însă cu darul lui Dumnezeu, prin privigherea acelora, s'au răsipit fălniciile acestora ca puzderiile, iar pravoslavia ţării noastre ş'au păzit seninarea sa şi n'au fost lipsită de Domni blagocestivi şi vestiţi în fapte, carii au întărit loruşi ţinutul acesta nu cu mulţime de ostaşi, nici cu cetăţi tari, ci cu fierbinţeala către buna credinţă şi cu zidiri de mânăstiri, cu danii şi milostenii spre pomenire veacinică sufletelor lor şi a neamurilor sale".

Prefaţa *Triodului* din 1798 e în spirit cu adevărat modern. Arhimandritul Grigore Râmniceanu laudă mai întâi puterea minţii omeneşti care a pătruns tainele firii şi, prin aceasta, şi-a dat seama de măreţia lui Dumnezeu. E în această parte a prefeţei ceva care aminteşte celebra *Predică asupra morţii* a lui Bossuet. Dar învăţatul Grigore, deşi e cleric, nu se opreşte aci. El laudă ştiinţa apuseană şi afirmă că Europa merită să se numească „podoaba lumii". El constată că Românii au toate însuşirile ca să fie pe aceeaşi treaptă a ştiinţii cu Europenii, dar că până acum s'au îndeletnicit numai cu păstrarea credinţei. Vremurile grele au adus ţara în nenorociri, din care ea însă a ştiut să se ridice. Acest arhimandrit care cunoaşte istoria ţării, ştie că mulţi străini s'au abătut asupra noastră dar că n'au isbutit să ne distrugă neamul. Cuvintele lui Grigore Râmniceanu sunt un adevărat imn al rezistenţei noastre etnice, sub călăuzirea provideuţei: „Noi vedem şi ne mirăm, cum din toate părţile năzuesc totdeauna aici străini de să sălăşluesc, să chivernisesc şi să fac o alcătuire cu Rumânii. Deci dintr'aceasta urmează a chibzui lesne oricine că acest neam carele într'atâta sumă de ani supt nenumărate

primejdii au păzit pravoslavia neclintită, au arătat de-apururea toată supunerea către stăpânitorii săi, au primit cu braţe deschise pre toţi câţi au năzuit a să sălăşlui într'acest pământ, să cunoaşte că este umbrit de putearea cea nevăzută, iaste mişcat de înţelepciunea cea cuprinzătoare a toate, iar nu de cea lumească, cu carea mulţi fălindu-se s'au abătut din calea cea de umblat".

In Moldova apar în aceeaşi vreme lucrărri care arată că nu s'a întrerupt nici un moment curentul românesc. *Hrisovul* din 1793, pe când era mitropolit transilvăneanul Iacob Stamati, are şi două versuri care exprimă ideea latină

Seamnele Românilor ceale dintru început fericite
Cu adevărat dela Roma zburând în Dachia sânt venite.

Câteva cărţi religioase se publică după 1790 prin înrâurirea stăpânirii ruseşti. Legate de curentul moscovit, aliat şi cu unul apusean, sunt lucrările fostului bursier la Roma, Amfilohie Hotiniul, preocupat de cartea didactică tocmai în vremea când şi'n Transilvania era o preocupare de aceeaşi natură la Şincai, organizatorul de şcoale româneşti. Munca de răspândire a cărţii este continuată acum mai ales de mitropolitul Veniamin Costache, şi el în curent cu organizarea şcoalelor din Transilvania. Mitropolitul însuşi este autorul câtorva traduceri şi a unor prefeţe bogate în idei. In prefaţa lucrării *Typicon* apărută la Iaşi în 1816, Veniamin Costache deplânge „sărăcia despre cuvântul lui Dumnezeu şi prostimea întru care iaste cufundat neamul acesta rumănesc". De o frumuseţe deosebită este *Liturghia* din 1818, ieşită prin străduinţa aceluiaşi mitropolit. Acum se ridică mult un alt centru de cultură, Mânăstirea Neamţ, în urma reorganizării vieţii mânăstireşti de către Paisie Velicicovschi, venit dela Athosul cu care am fost în neîntreruptă legătură din veacul al XIV-lea şi până la secularizarea averilor în vremea lui Cuza. A trecut din Bucovina, ajunsă sub stăpânire străină, şi s'a stabilit la Secu şi la Neamţ unde, prin ucenicii lui, deslănţue un rodnic curent de activitate morală şi culturală. Lucrarea cea mai însemnată ieşită la Neamţ — începută în vremea când Veniamin Costache se retrăsese aci — este colecţia *Vieţile Sfinţilor* pentru toate lunile. Prefaţa volumului pe luna Septembrie vesteşte că lucrările religioase sunt destinate nu numai Moldovei, ci şi Ţării Româneşti şi Transilvaniei. Volumul pe Octombrie arată preocupare pentru desvoltarea, împodobirea şi îmbogăţirea limbii noastre. Cel de pe August, apărut în 1815, afirmă că neamul nostru se trage dela Roma şi că a ajuns cu vremea să-şi peardă vrednicia, să-şi în-

Veniamin Costache

străineze limba, să se lipsească de cărţi latineşti pentru a lua de cele slovenești, să renunţe chiar şi la literele latine, ceea ce a avut ca urmare că „frumuseţea limbii sale cei părinteşti ş'au pierdut".

Este de mare interes pentru noi că unele cărţi sunt preocupate de problemele limbii noastre. In prefaţa *Liturghiei* din 1818, Veniamin Costache spune că, urmând pe Bănulescu, mitropolitul dela Chişinău, a introdus şi el unele schimbări în vocabular. Molitva, vohod, dvera, cădire au fost traduse „pre limba noastră" prin: rugăciunea, intrarea, uşa, tămâiere Cuvintele străine au fost aduse la „firea limbii noastre". Inoirea însă nu atinge acele cuvinte care-şi au o tradiţie în scrierile religioase. Veniamin Costache vorbeşte despre limba noastră cu un înalt sentiment de preţuire: „să vă miraţi de negrăita înţelepciune atoatei făpturi ziditoriul, cum din nimica pre toate le-au adus întru a fi, precum şi această limbă adunată din multe altele o au suit la atâta înălţime şi vrednicie, încât să binevoiască a ne învrednici să-i aducem printr'însa slavoslovii, ceareri şi mulţămiri..."

In amândouă principatele apar şi cărţi din care se vede interesul pentru literatura populară. In *Calendarul* din 1795 găsim şi superstiţii astrologice. *Cărticică care cuprinde multe lucruri de folos* din 1806, şi cu reţete de medicină populară, se retipăreşte în 1825 cu şi mai multe reţete, urmând ca apoi să se răspândească prin copii manuscrise. In 1817 se tipăreşte un *Gromovnic*. In Moldova avem manifestări asemănătoare. In *Calendarul* din Iaşi 1785 se găsesc prognostice, reţete de medicină populară care apoi s'au vulgarizat prin copii manuscrise. Lucrările similare din 1816 şi 1821 cuprind fie scurte povestiri, fie prevestiri astrologice şi gromovnic. *Critil şi Andronius* se tipăreşte la Iaşi în 1794 iar *Istorie a Alexandrului celui Mare* la Movilău în 1796.

Aşadar şi acum la sfârşitul epocei fanariote cartea românească religioasă, didactică ori popular-literară a continuat să apară. Grecismul fanariot, orientarea spre cultura apuseană şi ocupaţiile ruseşti n'au putut să înăbuşe cugetul românesc şi limba strămoşească Dimpotrivă, unele scrieri cuprind idei care-s o dovadă că de-o lature şi cealaltă a Carpaţilor erau aceleaşi preocupări şi aspiraţii De altfel între provincii se păstrează legătura culturală. Plecându-se dela textul episcopilor de Râmnic Chesarie şi Filaret, s'a ajuns, prin colaborarea de râvnă şi bunăvoinţă între Iosif al Argeşului, Samuil Micu şi Ion Molnar, la *Mineiul* din 1805 tipărit la Buda şi din care s'au răspândit exemplare până departe în Moldova. *Octoihul* din 1811, în ediţia dela Buda, porneşte din înţelegerea între Iosif şi Molnar. In planul bibliotecii literare pe care-l nutreşte acesta din urmă, e şi gândul la colaborarea unor scriitori din principate. Iosif al Argeşului îşi tipăreşte la Mânăstirea Neamţ, în 1816, traducerea *Arătare pre scurt a dumnezeeştilor dogme*. Veniamin Costache, pentru reorganizarea învăţământului românesc la Iaşi, a putut avea dascăli din Transilvania. numai prin bunăvoinţa episcopului neunit Moga. In vremea în care Transilvania se 'noia ca spirit, dincoace de munţi conştiinţa cea mai

înaltă şi dorinţa de ridicare a poporului prin învăţatură sunt reprezentate de Mitropolitul Veniamin, păstorul sufletesc de un prestigiu cum n'a mai avut nimeni în biserica noastră Munca acestuia se va continua până târziu spre mijlocul veacului, iar moartea lui va lăsa acea impresie covârşitoare pe care o găsim într'o însemnare a poetului Conachi: „Plânsetili şi vaietele săracilor au fost atâta încât spun că de piatră inimă să fi fost, s'ar fi muet, jidovii săraci au năvălit şi intrat în biserică sărutându-i năselia. Bani i s'au găsit trei firfirici numai toată averea, iar cărţi bisericeşti şi tălmăciri a sale mulţimi".

Inceputurile poeziei. Rămâne să cunoaştem înfăţişarea literaturii la acest început de veac nou. Ienăchiţă Văcărescu e reprezentativ pentru o epocă în care o lume se încheie, pentru a lăsa locul alteia care se plămădeşte din diferite încrucişări de direcţii E un om cult, cunoscător al multor limbi apusene şi orientale. Cultura şi tactul în diferite împrejurări i-au adus în 1781 însărcinarea de a face pe fiii lui Ipsilanti să se întoarcă acasă. Acum avu el prilejul de-a vorbi şi cu Iosif al II-lea pe care-l cunoscuse şi la Braşov în 1773, într'o vreme când a pribegit aci cu alţi boeri munteni, iar povestirea întrevederii nu e lipsită de pitoresc şi fine observaţii.

Gramatica lui Văcărescu e probabil după modelul lui Girolamo Gigli In afară de partea închinată ortografiei, morfologiei şi sintaxei, avem o alta care-i un tratat de poetică, de „facere de stihuri", şi are menirea de-a arăta că şi limba românească e capabilă de poezie Ideile sunt ilustrate prin versuri, până şi definiţia gramaticei se face în poezie. Ca poet, Văcărescu este un produs al curentelor vremii. Prin viaţa lui de boer bogat, dedat, ca şi întreaga clasă, unui trai oriental cu petreceri sgomotoase, cu lipsă de grijă şi cu cântece psalmodiate la ureche de lăutari, Văcărescu a trebuit să sufere influenţa poeziei neogrece la modă şi a producţiilor lăutăreşti care de multe ori deformau cântecele simple şi naive dela ţară Poeţii neogreci erau cunoscuţi la noi prin manuscrisele care circulau. Hristopol şi Psalidas sunt autori la modă, celebri în clasa boerească a principatelor noastre Poezia lui Ienăchiţă Văcărescu *Intr'o grădină* pleacă dela un model popular a cărui delicateţe e păstrată. Celelalte poezii ale lui duc direct spre neo-greci, mai ales spre volumul *Efectele amorului* a lui Psalidas. Chiar şi *Amărîtă turtureà* al cărei motiv se găseşte în *Fisiolog*, şi 'n literaturile populare ale multor neamuri, este în partea dela sfârşit doar o imitaţie după Psalidas. Cunoscător desăvârşit al limbii greceşti, a scris şi'n această limbă, iar una din poeziile lui a fost tradusă din greceşte în nemţeşte şi franţuzeşte, aducând autorului o celebritate la care nu s'ar fi putut aştepta prin stihurile la cişmele

Dela el avem şi o lucrare istorică. *Istoria a preaputernicilor împăraţi otomani adunată şi alcătuită pe scurt*, cuprinzând în două volume epocele 1300—1730 şi 1730—1791. De sigur că partea întâia nu poate fi salvată de uitare nici prin versurelele cu care carac-

terizează pe sultani. Partea doua îşi păstrează însă interesul prin informaţiile în legătură cu viaţa şi cu epoca autorului.

Fiii lui Ienăchiţă, anume Alecu şi Nicolae, ne-au lăsat poezii înrudite ca spirit cu acele ale tatălui. Alecu îşi cântă sentimentele de dragoste aşa cum putea să le aibă un poet care simţea prin Hristopol. Nicolae ne mărturiseşte singur: „eu n'am fost stihurgos pentru gustul lumii, decât pentru trebuinţele mele". A scris poezii în greceşte şi'n româneşte, unele din acestea cu o înţelegere ceva mai adâncă a producţiilor populare. Lipsiţi de un talent real, cei trei Văcăreşti dela 'nceputul poeziei noastre ne arată sub ce influenţe era literatura vremii şi cât de în urmă ar fi rămas ea, ca spirit, dacă noi curente n'ar fi scos-o din făgaşul în care-o împotmolise epoca fanariotă de decadenţă.

Lucrări istorice. O conştiinţă românească trează.

Avem în Ţara Românească şi alte lucrări din domeniul istoriografiei, afară de aceea a lui Ienăchiţă Văcărescu. Dumitrache Stolnicul ne-a lăsat o *Istorie a Ţării Româneşti* bogată în însemnări despre evenimentele dintre anii 1769 şi 1774. Găsim aci informaţii şi despre fapte din ţările vecine, dar cea mai mare parte a lucrării este în legătură cu patimile „ticăloasei patriei noastre" în această sbuciumată vreme. O impresie puternică, lasă pagina în care se descrie jalea ţinutului de dincoace de Focşani după trecerea Ruşilor, cu locuinţele jefuite, oamenii morţi de foame, şi ciuma care pustia totul. Atenţia lui Dumitrache Stolnicul e reţinută şi de unele documente foarte însemnate, pe care el le reproduce în întregime. Acela, spre exemplu, din care aflăm cererea capilor bisericii şi boerimii de a se reda Ţării Româneşti „starea noastră cea dintâi" cu privilegiile şi domniile pământene de altă dată. Limba în care scrie cronicarul este aceea împestriţată cu turcisme şi grecisme a unei vremi de decadenţă.

Mihail Cantacuzino reprezintă, prin atitudinea lui, sentimentele unei bune părţi din boerimea munteană. Se nădăjduia în scăparea principatelor de sub stăpânirea Turcilor, se credea în protecţia salvatoare a Rusiei. Cantacuzino a fost o unealtă a politicei ruseşti, a intrat în legătură cu Carazin, a făcut parte din delegaţia care s'a înfăţişat Ecaterinei a II-a iar la sfârşitul războiului s'a stabilit în Rusia, unde a scris şi cele două lucrări care au făcut din el un istoric. *Genealogia* cuprinde, în afară de datele de fantazie în legătură cu familia autorului, şi amănunte bine prinse în legătură cu situaţia la noi după 1769. *Istoria politică şi geografică a Ţării Româneşti dela aşezarea ei cea mai veche până la anul 1774*, prin faptul că a apărut în 1806 în greceşte, şi-a îndeplinit un mare rol pedagogic şi naţional. In adevăr, folosind şi lucrarea lui Cantacuzino Stolnicul, autorul vorbeşte de colonizarea Daciei, de originea latină a neamului şi a limbii, toate acestea tocmai în vremea când în Transilvania era în plină desfăşurare activitatea latiniştilor. Destinată unor cetitori din Ţara Românească, se înlesnea, prin

mijlocul acestei cărţi, omogenitatea de idei şi de credinţe, pe întreg pământul românesc. Şi ca concepţie cartea este interesantă, căci cuprinde date despre organizarea bisericească, judecătorească, politică şi administrativă a ţării. Câteva capitole sunt în legătură şi cu chestiuni economice.

Dionisie Eclesiarhul, dela Râmnic, a scris câteva greoaie Condice de mănăstiri, dar şi o lucrare de farmec special prin naivitatea cu care sunt interpretate evenimentele. *Hronograful Ţării Rumâneşti dela 1764 până la 1815* e lucrarea unui om cu păreri foarte modeste despre însuşirile sale. Intâmplările povestite sunt acele din tulbura epocă de după 1764, cu mulţimea de domni vremelnici, lacomi şi tirani. Cronicarul are simpatie pentru Rusia, dar aceasta nu-l împiedecă să ne redea adevărata stare a celei dintâi oştiri venită să lupte cu Turcii: „nişte găinari cu arme chiloame, lănci, giumege şi cu câte-o puşcă ruginită, şi la altul fără oţele". Avem pagini documentare de mare valoare în legătură cu decăderea moravurilor şi cu asupririle groaznice pentru strângerea birurilor, în vremea lui Hangerliu. Dionisie are atenţie şi pentru faptele de peste graniţele ţării. Astfel, informat şi din cărţi care apăreau la Buda, el ne vorbeşte despre Napoleon şi faptele acestuia în pagini întipărite de naivitate. Dionisie este lipsit de cultură şi de spirit istoric, dar avem în el un povestitor care ştie să mânuiască o limbă destul de apropiată de aceea pe care o vorbea marea mulţime.

Acum apar la noi, prin influenţă neo-greacă, şi cronice versificate. Mavrogheni a fost prins cu trăsăturile lui caracteristice, în diferite lucrări greceşti, dar şi'n poeme în limba română. Despre Pitarul Hristache nu ştim nimic precis, lucrarea lui însă *Istoria faptelor lui Mavrogheni Vodă şi a răzmiriţei din timpul lui, pe la 1790*, e un interesant document al vremii. Versul scurt e acela în gen popular. Figura domnului despre care Ienăchiţă Văcărescu spusese că e o „pozná a firii", apare cu trăsături puternice. Poemul e semnificativ pentru starea de spirit din ţară. Se vede la Hristache o mare dragoste de ţară, multă simpatie pentru poporul de jos şi ură împotriva Grecilor. Un cald sentiment însufleţeşte pasajul în care se descrie oastea nouă românească, după cum e nestăpânit dispreţul faţă de Grecii care se mirau „ca nişte măgari" văzând pe Români îmbrăcaţi ca soldaţi. Hristache are ceva din talentul lui Budai Deleanu, când ne înfăţişează unele situaţii comice.

Lucrarea pitarului Hristache pare să fi avut ca model o povestire mai veche care ni s'a păstrat, în legătură şi ea cu evenimentele din 1786—1790, şi dovadă a reacţiunii faţă de stăpânirea turcească şi fanariotă. Găsim, în această povestire în versuri, mila autorului pentru „biata patria noastră", dar şi critica nestatorniciei domnilor şi lipsei noastre de unire în faţa primejdiilor. Descrierea oştirii de ţară este departe de a da pe faţă entusiasmul din celălalt poem, dar, în schimb, avem aci o dovadă de puternică rezistenţă sufletească faţă de împrejurările vitrege. Cu toate primejdiile prin care trecem, autorul şi-aruncă ironia lui tăioasă asupra acelora

care veneau la noi, chipurile ca să ne ajute. Astfel ne e arătată oastea nemţească venită ca să lupte cu păgânii, dar curând preocupată numai de pradă: „Căci când seama ne luarăm, — Mic şi mare ne mirarăm, — Văzându-i cu-o lăcomie — Şi cu-o mare neomenie, — Fiind scumpi şi strânşi la dat, — Porniţi numai la luat. — Că fără de pregetare, — Gonea paraua călare, — Socotea că o să fugă — Şi călare s'o ajungă!" Acest final are într'adevăr efect artistic. Limba lucrării este însă revoltător de împestriţată. In afară de cuvinte străine pe care nu le putem înţelege decât cu glosare speciale, găsim rime ca: Kiorbaltace — mazdrace, Dumitrache — cilibache, boazuri — harzuri, dovadă a descompunerii din unele cercuri a limbii pe care, cu atâta zel, o păstraseră cărţile noastre bisericeşti.

Zilot Românul despre a cărui viaţă nu ştim nimic sigur, a scris lucrări care prin cuprinsul şi spiritul lor aparţin acestei epoce de plămădire a unei stări noi. Cea mai întinsă scriere a sa, un fel de cronică în care se amestecă proza cu poezia, ne povesteşte întâmplările dela domnia lui Hangerliu înainte până la înăbuşirea revoluţiei lui Tudor şi reîntroducerea domniei pământene. De el sunt un mic poem în legătură Hangerliu şi câteva stihuri despre evenimentele dela 1848.

Din paginile lui Zilot Românul străbat sentimentele de îndurerare pentru decăderea ţării şi de înverşunare împotriva Grecilor. Ţara prădată de Pasvangii îl face pe cronicar să scrie: „Ah, şi cum să nu mă arz, văzând întărirea nevoilor şi necazurilor tale, ticăloasă ţară!" Zilot Românul cunoaşte şi el îndepărtatul trecut al neamului. Şi el ştie că Dacia a fost cucerită şi colonizată de Romani, şi că populaţia a rezistat împotriva tuturor năvălirilor Slăbirea ţării se datoreşte domniei străine. Târgul pe care-l făceau Grecii dela Ţarigrad cu domnia ţărilor noastre îi smulse cronicarului blestemul: „Cum se mănâncă ca cânii — Nesăţioşii Greci — Bată-i câştigarea pânii — Cu grozavul foc de veci — Am ajuns negustorie — Grecilor din Ţarigrad, — Cine dă mai mult, să fie, — Domn Ţării neapărat". In alt loc, cronicarul spune concis: „Pământul Ţării Româneşti de nedreptate crapă".

Versuri aspre, necioplite închid în ele un puternic sentiment de revoltă:

Nemulţumitului să ia darul după dreptate,
Aşteapt'o şi tu, Grecule, dup'ale tale fapte,
N'ai mulţumit Românului c'a scos dintr'a lui gură,
Şi te-a hrănit ca pre-un pui orb cu dulce'mbucătură,
Ci încă ai zavistuit să-l scoţi şi din moşie
Şi, cu un chip foarte spurcat, nici viu să nu fie.
Dar precum faci, iarăşi îţi zic, s'aştepţi că ţi se face:
Bunătatea Românului strigă la cer, nu tace!

Mai mult decât ceilalţi cronicari ai vremii, Zilot Românul exprimă în Ţara Românească noua conştiinţă.

Istoriografia în Moldova. Istoriografia din Moldova este în inferioritate față de aceea din Țara Românească. Un boer moldovean, se crede că e Balș, a făcut un studiu *Tractaturile prin care s'au închinat țara de către Bogdan Voevod, Domn al Moldovei, împărățind Sultan Baiazid II* Lucrarea, scrisă într'o românească limpede și concisă, nu are merite literare, dar redă atmosfera epocei, atunci când ne amintește felul în care Turcii își călcau cuvântul și impuneau biruri „ca să sugă hrana ticălosului norod", și când vorbește despre dragostea de patrie a lui Petru Șchiopul care mai degrabă a părăsit domnia decât să sărăcească țara prin peșcheșurile ce i se impuneau.

Și în Moldova apar povestiri versificate în legătură cu fapte care au făcut impresie. Lunga povestire *Stihuri asupra peirii lui Manolache Bogdan vel Vornic și a lui Ioan Cuza biv vel Spătar*, din 1778, iese din adormitoare monotonie numai când se apropie de cântecele populare. Numeroase stihuri ne arată felul mișelesc în care a fost ucis Grigore Ghica. Asasinatul n'a fost trecut cu vederea nici în Țara Românească, unde o încercare versificată povestește nevinovăția domnului și perfidia Turcilor.

Alecu Beldiman. La sfârșitul acestei epoce avem și o lucrare de mari proporții, un fel de încununare a genului cronicei în versuri, prin *Jalnica tragodie* a lui Al. Beldiman. Acesta e un reprezentant al boerimei culte care, acum, se îndreaptă spre occident. A tradus multe lucrări, mai cu seamă din limba franceză, *Moartea lui Avel* după Salomon Gessner, Istoria *lui Numa Pompilie* a lui Florian, *Tragedia lui Orest* după Voltaire, toate tipărite înainte de 1821. In manuscris ni s'a păstrat traducerea faimosului roman *Manon Lescaut* de Prévost și a comediei *Menegmii* de Regnard.

Beldiman reprezintă, prin aceste traduceri, influența franceză în Moldova la'nceputul secolului al XIX-lea. Prin *Tragodia sau mai bine a zice jalnica Moldovei întâmplare după răzvrătirea Grecilor*, înțelegem patriotismul din acest timp. Scrierea ar fi trebuit să fie un mare poem epic, dar Beldiman, în loc să se îndrepte spre modelele clasice, se gândește la filosoful Eraclit care nu-i putea folosi cu nimic și la tânguiosul autor pe atunci la modă Young, nepotrivit pentru un subiect eroic. *Tragodia* e o cronică rimată, monotonă și lipsită de imaginație. Inșiruirea evenimentelor se face după procedeul cronicei, nu după acela al unei opere literare care vizează un efect artistic Povestind întâmplările Eteriei, autorul nu știe să lege întronarea domniei pământene, pe care o lauda, cu acțiunea lui Tudor pe care-o critică din neînțelegere. Lipsa de simț artistic se arată nu numai în tonul de jelanie, ci și 'n expresiile vulgare, triviale chiar, care abundă. Patriotismul autorului e deosebit de cald, întroducerea domniei pământene îi dă nădejdi în înălțarea Moldovei. In afară de sentimentul patriotic, lucrarea este străbătută de religiozitate, care-l face pe Beldiman să vadă în evenimentele nenorocite o „palmă de sus". Vioiciune deosebită e în

descrierea luptei între Turci şi Greci la podul de peste Prut, dar aci Beldiman e sub influenţa povestirii luptei cu Maurii din *Cidul* lui Corneille. E de reţinut că învăţatul moldovean s'a îndreptat astfel şi spre clasicismul francez. Vocabularul lui Beldiman are caracteristicele epocei fanariote, prin amestecul cu grecisme şi turcisme

Infrângerea grecismului. Spiritul înoitor este însă în legătură şi cu învăţământul din cele două principate. Prin ceea ce se petrece în şcoală mai ales, se vede înfrângerea grecismului.

Odată cu reînceperea activităţii şcolare după războiul încheiat la 1812, izbucneşte şi conflictul între românism şi grecism. Prin stăruinţa lui Veniamin Costache şi a boerului Mihai Sturza, s'a creat învăţământul superior al ştiinţelor, în limba românească. Profesorul moldovean, tânărul inginer Gh. Asachi a găsit un înverşunat duşman în dascălul grec Gobdelas. In aceeaşi vreme, de dincolo de munţi, venea Lazăr ca preceptor în familia Bărcănescu. Chemat de Eforie la şcoala nouă, Lazăr şi-a început activitatea scriind şi tălmăcind manuale în limba ţării. Şi el s'a lovit de duşmănia grecilor care nu voiau să admită predarea ştiinţelor în româneşte. Macarie ieromonahul ne dă următoarele amănunte despre lupta duşmanilor şcoalei româneşti: „Când s'au început întâi a să paradosi în Bucureşti ştiinţele filosofiei în limba noastră, pre dascăli şi prin divanuri i-au purtat înrăotăţiţii pentru ca să-i împiedice, şi în toate zilele cu cetele să vedea adunându-se şi întrarmaţi cu limbi pline de otravă, în toate părţile alerga, pentru ca să facă priciri şi turburări, umblând în tot chipul ca şi pre dascăli cu multe supărări să-i împiedice şi pre ucenici să-i slăbească din osârdie, şi văzând că cu acestea nu pot a întuneca lumina, nu se ruşina prea înrăotăţiţi de a lipi pre păreţi noaptea stihuri cu lătrări turbate, în care îşi arăta pizma şi toată urâciunea ce hrănea în vistieria inimilor lor, asupra neamului şi asupra stăpânitorilor şi pricinuitorilor acestui folos şi cu acestea se desplesnea în inimile lor, ca şi beşica ce să face pre apă din spume".

Inverşunarea Românilor faţă de aceste frământări greceşti pentru a opri desfăşurarea naturală a lucrurilor, se vede bine în aceste versuri atribuite lui Zilot Românul:

Românilor! Grecii s'au pus şcoala să ne-o strice,
Intre dascăli şi ucenici umblă să bage price.
Dar Greci zicând, nu Grecii toţi, că şi dintr'înşii unii
Nu contenează a huli pre cei de sus, nebunii.
D'aceea, fraţilor, vedeţi ce face stăpânirea,
De nu le-o face răsplătiri, sosească-le peirea...

Şcoala lui Lazăr devine focar de naţionalism, din elevii de aci se recrutează partizani de-ai lui Tudor. Asachi din Moldova venea dela Roma, cu sufletul plin de amintirile unui trecut glorios şi cu pasiunea sfântă pentru strămoşii latini. Lazăr din Ţara Românească

frământa în minte gânduri care erau ale tuturor cărturarilor transilvăneni. Amândoi şi-au început activitatea sub semnul Romei, acum biruitoare prin spirit pe pământul întregei Dacii. Conştiinţa de neam, pe vremuri ceva răsleţ şi individual, este de-acum înainte obştească putere creatoare.

Din Evanghelia cu învăţătură, 1581.

INOIREA LITERATURII PRIN INFLUENŢA APUSEANĂ.

Domnia pământeană şi noua conştiinţă. Odată cu mişcarea revoluţionară dela 1821 şi cu restabilirea domniei pământene, se petrece o schimbare în amândouă principatele, vădit progres în ce priveşte înţelegerea poziţiei noastre ca neam. Deşi situaţia politică şi socială e încă destul de nestatornică, avem manifestări în sensul spiritualităţii noastre, se dau pe faţă frumoase însuşiri în domeniul literar.

Duşmănia faţă de grecism se continuă în mod firesc. Numai prin îndepărtarea lui, puteau ieşi la lumină deplină idei şi sentimente înnâlite atâta vreme. Grecii fuseseră înfrânţi în şcoală, acum se luptă pentru scoaterea lor din dregătorii, pentru înfrânarea poftei lor acaparatoare în mânăstiri. Dar asemenea sentimente erau numai semnul lichidării unui regim condamnat. Ne interesează mult mai mult svâcnirile de energie care pregătesc viitorul.

Regimul domniei pământene desmorţeşte sufletele şi le face apte de entusiasm şi de nădejde. Beldiman şi-a arătat bucuria în *Jalnica tragodie*. Asachi, în 1822, exprimă ideea de solidaritate în jurul tronului, în *Către Moldoveni*, una din poeziile lui bune Imprejurările anului 1821 îl fac pe Iancu Văcărescu să cânte în *Bunavestire*, veacul de aur care sta să înceapă. Ionică Tăutu salută domnia românească şi vesteşte, cu duioşie şi cu delicat lirism, dorinţa patriei de-a vedea un voevod al ei pentru începerea unui „veac aurit". C. Conachi taie parcă în granit cuvintele care închid sentimentele prezentului şi legea viitorului: „Dorit aş fi din tot sufletul ca înălţimea ta (prin carele Dumnezeu a binevoit a se înoi dreptăţile unui norod ce de atâta vreme zace şi suspină supt cumplirea străinilor împilători) să înoeşti titlul şi să adeverezi prin faptă că eşti adevărat urmaş acelor aleşi bărbaţi ce pământul a putut mistui dar menirea din vac în vac mână şi propovădueşte cu nemurire... Inălţimea ta rânduit domn întru răspintei de vremi în care se sfârşeşte calea aceasta pentru cei străini şi se începe pentru cei pământeni, eşti socotit ca un înoitor dreptăţilor unui norod întreg ce-şi aşteaptă mântuirea şi scăparea de toate răutăţile şi necuviinţele câte străinul împilător prin mii de chipuri făţărite

și viclene au vârît din vreme în vreme în machina oblăduirii, ca să ajungă la singurul țăl al jafurilor și al prădăciunilor, spre a cărora surpare ești dator a preface, a schimba și a isvodi din nou".

Ideea latină se răspândește pretutindeni. Mulți profesori transilvăneni vin în principate și ne dau ajutor la reorganizarea învățământului și la întărirea ideii pe care s'a creat conștiința națională. Românii veniți în contact cu suflul nou de peste munți, rămăseseră îmbogățiți cu speranța regenerării. Eufrosin Poteca, încă din 1818, se bucura de întemeierea învățământului românesc și-și arăta convingerea că, dacă n'ar fi fost sub asuprirea străinilor, limba noastră, fiică a latinei „mumă bogată și măreață", ar fi ajuns pe aceeași treaptă cu limbile surori din apus. Acum, dascăli transilvăneni transmit direct societății din principate întreg idealul latinist. Să păstrăm în lumina amintirii pe care o merită, pe Eftimie Murgu și pe Bojinca, profesori cu un rol strălucit la Seminarul din Iași, pe bănățeanul Moise Nicoară, pe Florian Aaron, cu idei frumoase despre limba națională și drepturile ei, și cu sufletul înălțat până la visul unirii tuturor Românilor într'un stat, pe Ion Maiorescu dârz în critica a ceea ce ne strica originalitatea, pe Tempea conducător al seminarului din Râmnic, pe Gavril Munteanu și N. Bălășescu, harnici dascăli în Țara Românească și răspânditori ai unei puternice conștiințe.

In prefața la *Bordeiul indienesc* a lui B de Saint Pierre, arhimandritul Leon Asachi vorbește, în 1821, despre limba noastră, soră cu celelalte limbi venite din latină și-și exprimă convingerea în triumful ideii romane. Notele la *Descrierea Moldovei*, tipărită în 1825 după traducerea lui Vasile Vârnav, sunt în legătură și cu ideea latină. Traducătorul *Prescurtării istoriei universale* a lui Atanasie Staghiritul, cerea, în 1826, fiecărui Român să-și îndeplinească datoriile pentru a fi „vrednic strănepot al Romanilor". Chiar și'n prefața la *Gramatica* din 1828 a lui Eliade, găsim locul comun despre originea latină și colonizarea Daciei.

Ideea latină e adesea exprimată, cum e firesc, în Transilvania. O găsim în *Gramatica daco-română* a lui I. Alexi, în *Animadversio in dissertationem Hallensem* a lui Bojincă, tradusă și în românește în 1828, în *Calendarul* pe 1829 alcătuit de Șt. Niagoe, în *Widerlegung der Abhandlung: Erweis dass die Wallachen nicht römischer Abkunft sind* din 1830. Același an, pentru propagarea unei idei scumpe, aducea a treia ediție a popularei cărți *Arghir și Elena*.

Ideea de patrie merge împreună cu aceea latină. O găsim adesea și'n cărți care n'au legătură cu literatura, dar care contribue la crearea atmosferei în care aceasta avea să se desvolte. Unele pagini sunt de adânc înțeles. In prefața la *Irmologhionul* din 1823, gândul lui Macarie Ieromonahul e numai la desvoltarea neamului și limbii Cu revoltă, vorbește acest priceput în ale muzicei bisericești despre cei ce prețuiau cântarea în grecește ori turcește, dar disprețuiau tot ce era în limba națională. Indemnul lui vine dintr'un suflet cuprins de cea mai caldă dragoste de țară: „...te rog, o iubitule patriot cântăreț roman, că de acum înainte să te faci ade-

vărat slăvit roman, şi cu râvna şi cu fapta să te faci iubitor de neam şi folositor patriei. Cântă de acum înainte vitejeşte şi cu îndrăzneală orice cântare în limba patriei tale, cu minunata firească dulce glăsuire a patriei tale”. Veniamin Costache spune, în legătură cu *Descrierea Moldovei*, că ar fi „cu necuviinţă şi cu prihană a nu o avea patrioţii”. Grigore, episcopul Argeşului, scrie în 1826: „fără limba Patriei nu numai puţin folositoare s'au arătat şcoalele şi cărţile, ci şi fără nici un spor”.

Câtă schimbare s'a făcut, numai în câţiva ani, în felul de a gândi al Românilor, se vede în vorbele lui Gr. Pleşoianu: „nu se mai ruşinează Rumânul de numele naţional, decât numai când îşi aduce aminte că acest nume Rumân stăpânea odată lumea, iar acum abia se simte între celelalte neamuri”. Şi iată-l pe Eufrosin Poteca, harnicul conducător de şcoală românească, mărturisind: „ziua şi noaptea mă socotesc că trebue să mă străduesc... pentru ca să-mi împlinesc toată datoria către Patrie'”. In 1829 doctorul Şt. Piscupescu e înverşunat împotriva celor care-şi dau copiii la carte străină, înainte de-a-i învăţa limba şi obiceiurile pământene, şi desfăşoară înaintea noastră o splendidă viziune a ceea ce ar putea fi ţara prin muncă înţeleaptă şi prin unire: „Acest pământ al patriei noastre pe care îl locuim noi pământenii lui, are multe şi mari dreptăţi, agonisite cu multe şi mari vărsări de sângiuri de strămoşii noştri şi nu le moştenim din zminteala stăpânirii lor, cu necredinţa şi neunirea noastră! Acest pământ, zic, este de cuprins mic, pe jumătatea unei crăii, dar roditor foarte, încât ar putea cu o lucrare bună şi înţeleaptă stăpânire, să hrănească o împărăţie de oameni şi să se neguţătorească cu toată Europa şi cu tot felul de materie şi de marfă, de mătase şi de bumbac! Şi, ce este mai mult şi mai vârtos peste aceasta, şirul munţilor, apele şi vadurile lui sânt de toată isprava frumuseţii. Ce zidiri, ce monumenturi s'ar rădica şi ce viaţă şi orânduială s'ar aşeza în acest codru de loc? Care din nenorocirea noastră stă închis şi plin de ticăloşie şi nu s'au putut dobândi un stăpânitor ca acela până acum, să fi tras măcar o brazdă spre pildă şi îndrumarea cuivaşi, de slava şi frumuseţa neamului şi nici să va putea stăvi dobândirea lui, până nu ne va răsări şi nouă soarele dreptăţii şi al cunoştinţei, de adevărată slavă de frumseţe”.

La aceste semne de sănătate morală, se adăoga ideologia politică de origine apuseană, pe care ajunsesem s'o cunoaştem prin fanarioţi, prin pribegiile boerilor în Transilvania, prin tineri veniţi în contact cu acele ţări ale Europei care se transformaseră la lumina unor idei noi, prin străinii în sfârşit care veneau aci la Dunăre ca să ne încurajeze la o viaţă nouă folositoare şi guvernelor care-i trimeteau, dar şi Românilor.

Societatea care ia naştere în Bucureşti prin Dinicu Golescu, întărită şi de boerii noştri veniţi din refugiul în Transilvania, alcătueşte un program de reforme. In cartea de călătorie a lui Golescu, îşi găsesc loc şi idei liberale în legătură cu ţăranii. Eufrosin

Оуставь бжственїе
слоужбы вьнѥже и дїаконства
Хотеи свщенникь бжть
вное съвршати таин
ство. длъжень есть прьвѣе
оубо мирень быти сь вь
семи. и имѣти что

Liturghier, 1508

Poteca, în 1824, nutreşte visul suprimării sclavajului şi stabilirii impozitului proporţional. Constituţia moldovenească din 1822, atribuită lui Ionică Tăutu, cuprinde lucruri de mare însemnătate socială. Ioniţă Sandu Sturza, înţelegător al vremurilor, vrea să dea ţării o organizare în sens apusean şi să ridice starea ţăranilor, dar găseşte o neomenoasă opoziţie în boerii mari, aceştia susţinuţi de consulul rusesc. La 'nceputul anului 1827 o parte din boerii Moldovei ajung la o înţelegere pentru a nu alege decât un domn care să respecte constituţia şi legile.

Ocuparea principatelor de către Ruşi a avut urmări politice dezastroase pentru noi, dar după 1828, prin activitatea lui Kisselef, format sub influenţa ideologiei franceze, înlesneşte îmbunătăţirea noastră socială şi culturală. De altfel ocupaţia rusească nu poate zăgăzui unele manifestări interesante. Se duce chiar împotriva Ruşilor o luptă stăruitoare, pornită de Ion Câmpineanu şi de cei din generaţia lui. Convins de valoarea ideilor apusene liberale, Ion Câmpineanu voeşte realizarea unui program care cuprinde autonomia, regim constituţional, unirea celor două principate şi domnie ereditară. Pentru înoirea stării de lucruri din principate, el s'a sbuciumat la Constantinopol, Paris şi Londra, iar la înapoiere a fost închis, din ordinul Ruşilor, la Mărgineni şi Plumbuita, de unde a scăpat în 1841. El reprezintă idealul românesc în epoca de după Regulamentul Organic.

Pentru înlesnirea pătrunderii la noi a ideilor apusene, vin şi anumite împrejurări politice şi economice. Anglia şi Franţa au tot interesul să stăvilească înaintarea Ruşilor la gurile Dunării. Calea comercială a marelui fluviu intră în combinaţiile de viitor ale cabinetelor. De aci vin încurajările pe care le primim dela străini, unii cu situaţii oficiale la noi. In legătură cu aceste împrejurări, trebue să punem şi simpatia tot mai puternică pentru Franţa, şi curentul de traduceri care se porneşte. Aceste realităţi dela noi nu erau înţelese în substratul lor de transilvănenii care în „franţuzomanie" vedeau numai o dorinţă de imitare a străinătăţii. Consulii francezi au mai cu seamă rol în răspândirea speranţei de unire şi independenţă, tocmai în momentul când dominaţia rusească era mai nesuferită. Şi profesori francezi alimentează speranţele noastre. Cine ar putea uita pe L. Repey, profesorul dela Iaşi, care'ntr'o scrisoare din 1836 către Eliade, spunea că ursita celor două principate este de-a forma o singură ţară, pentru aceeaşi naţie nedespărţită? Aspiraţiile noastre politice şi sociale îşi găseau un aliat în necesităţile politice şi economice ale apusului.

Noul învăţământ românesc. Adevărata înoire vine însă prin învăţământ şi de aceea, la acest început de vremi vestitoare de bine, trebue să-i punem pe cei doi organizatori de şcoală şi de cultură: Lazăr şi Asachi.

Lazăr are, în domeniul literaturii propriu zise, o însemnătate redusă. Totuşi, fără de munca lui entusiastă, nu s'ar fi pornit ceva nou în literatură. Născut la Avrig în 1779, Lazăr şi-a arătat dra-

gostea pentru carte, a învăţat la Cluj, la Sibiu şi apoi, cu bursă dela episcopia ortodoxă din Sibiu, a urmat ştiinţele şi teologia la Viena, visând probabil un doctorat pe care nu l-a luat. In 1809, s'a întors la Sibiu cu gândul de-a se face preot, dar cererea i-a fost respinsă, fiind socotit primejdios pentru ortodoxie, ca unul care-şi făcuse studiile teologice într'o şcoală catolică. In realitate, mitropolitul sârb care-şi pregătea pentru episcopat pe un protejat al său, a căutat să împiedice intrarea lui Lazăr în erarhia bisericească. Astfel neamul nostru era lovit în unul din cei mai buni fii ai lui.

A fost profesor la Sibiu câţiva ani, dar destituit pentru ideile lui politice — odată şi-a manifestat în public admiraţia pentru Napoleon — în 1816, a trecut munţii ca profesor particular în casa Ecaterinei Bărcănescu, îndeletnicindu-se, dela 1818 înainte, şi cu ingineria hotarnică. Odată cu înfiinţarea şcolii dela Sf. Sava prin stăruinţa boerilor munteni şi a eforului Bălăceanu, Lazăr predă aci din 1818 până în vara anului 1822, cursurile lui fiind suspendate numai pe vremea revoluţiei, când a fost de ajutor lui Tudor Vladimirescu.

In afară de câteva manuale, interesante prin faptul că dovedeau capacitatea limbii noastre de-a exprima probleme ştiinţifice, şi de câteva lucrări mărunte străbătute de frumoase sentimente, Lazăr şi-a dăruit munca lui ca profesor bine pregătit şi în stare să se ridice până şi la ideile lui Kant de care înainte de el nu se mai vorbise la noi.

In *Inştiinţare* către tineret, el expune, în 1818, planul de organizare a Şcoalei dela Sf. Sava, cu o încredere în destinele neamului pe care atunci puţini o aveau şi încă mai puţini îndrăzneau s'o arate. Lazăr are curajul să afirme că neamul nostru trebue să intre şi el în rândul popoarelor luminate „aflându-şi acolo treapta cea pierdută a cinstei strămoşeşti", mijlocul fiind şcoala răspânditoare de cunoştinţe şi de învăţătură în limba românească. El caută să deştepte ambiţia tuturor, amintindu-le că-i o ruşine să nu aibă şcoală, un neam ca al nostru „aşa vechi, aşa vestit, proslăvit şi înzestrat cu toate rodurile pământului, precum şi cu toate darurile duhovniceşti, cu un cuvânt neam împărătesc".

Gh. Lazăr

De mult interes ideologic este *Discursul la înscăunarea mitropolitului Dionisie* în 1818. Se vorbeşte 'aci despre măreţia Romanilor, despre dreptul nostru pe pământul strămoşesc dar şi de datoria noastră de-a urma calea marilor înaintaşi. Evocând pe Cezar şi pe Traian, el aminteşte decăderea din prezent în ţara cu locuitori amărîţi şi trăind în bordeie „încenuşate". In *Discurs la sosirea în ţară a lui Gr. Ghica*, în Iulie 1822, Lazăr deplânge, în cuvinte care mişcă, decăderea ţării înainte de domnia pământeană. E scris acest discurs într'o limbă

pompoasă și pretențioasă, dar cuprinde pasagii care ne interesează în chip deosebit. El Lazăr care avea atâta încredere în prefacerea secietății prin cultură, trăsătură caracteristică tuturor acestor oameni de sub influența veacului filosofic, păstra însă în sine și rămășițe din țăranul dela Avrig, obișnuit cu viața patriarhală. In vorbele lui de laudă a vieții în stare naturală, vedem un adept al lui Rousseau. Mai găsim în discurs adâncă milă pentru țăranii în mizerie, țăranii pe care curând alții aveau să-i cânte în pastorale convenționale, și aspra ridicare împotriva străinilor care-au adus decăderea țării unde li s'a dat adăpost.

Nu lipsesc nici pagini de lirism și suflu mesianic care ni-l arată pe Lazăr stăpân pe o înaripată formă retorică. *Povățuitorul*, apărut în 1826 și atribuit lui Lazăr de cei care l-au tipărit, se crede că e scris de elevii marelui dascăl, exprimând însă ideile acestuia. Recunoaștem pe Lazăr în cuvintele: „Au nu putem avea și noi filosofi ca să ne învețe filosofia în limba română? Toate putem a le dobândi, că și noi suntem născuți ca și alte neamuri, și nouă ne-a dat Dumnezeu acele daruri. Cine poate zice că fiii Românilor nu vor putea învăța toate învățăturile în limba patriei?"

Prin entusiasmul lui, Lazăr a creat o nouă stare de spirit. Scrierile lui atât de mărunte și cu un loc așa de neînsemnat în literatura propriu zisă, sunt totuși o sinteză de gânduri care aduc prefacerea culturii noastre. Imbolnăvindu-se, a plecat spre satul de naștere unde a murit în Septembrie 1823. Din carul care-l scotea din București, el a binecuvântat țara spre cele patru puncte ale orizontului. Binecuvântarea lui a fost rodnică.

Pe la 1820, Eliade Rădulescu a ajuns ajutorul lui Lazăr, iar dela 1822 succesorul lui. Intr'o scrisoare către C. Negruzzi, el amintește odăița neîncălzită în timpul iernii și mâinile tremurânde de frig, împrejurările grele în care se înfăptuia apostolatul dela Sf. Sava. E o vreme când se duce lupta încă împotriva școalei românești. Cuvântul înțelept al lui Iordache Golescu și al altor boeri i-au asigurat însă viața, până ce tineri întorși dela studii în străinătate pot să-i asigure și continua desvoltare. Eufrosin Poteca, fost elev al lui Lazăr, a condus-o în 1831, iar din 1832 înainte, prin mintea clară a lui P. Poenaru, fost secretar al lui Tudor Vladimirescu, învățământul muntean devine tot mai național, atenția cea mai mare dându-se limbii și istoriei neamului. Invățământul superior se desvoltă și el cu sprijinul lui P. Poenaru și Barbu Știrbei. Apare ici și colo interesul și pentru cultivarea păturii țărănești. Eliade și Poenaru își exprimă speranța că'n curând toți sătenii se vor împărtăși de învățătură în școli comunale, speranță firească în această epocă de încredere în puterile noastre, dar care nu avea să se înfăptuiască nici până astăzi. Spiritul lui Lazăr triumfase însă deplin. De unde în vremea lui trebuise să fie înfrântă convingerea că nu se putea face știință în limba noastră, două decenii numai mai târziu tot învățământul era în limba românească, iar un raport despre

mersul şcoalei îi recunoştea dreptul de-a desvolta în sufletele tinere sentimentul de naţionalitate.

In Moldova, îndrumătorul şcoalelor este Gh. Asachi, tânărul învăţat care a realizat intenţiile lui Veniamin Costache, înţeleptul mitropolit în curent cu tot ce se petrecea în Transilvania şi'n Ţara Românească. Fiu al arhimandritului care-a tradus *Bordeiul indienesc*, Gh. Asachi a căpătat încă de acasă îndrumare spre o cultură întinsă. A fost trimis să studieze la Lemberg, la Viena şi în sfârşit la Roma. Şi-a adunat în mintea sa cunoştinţe din domeniul literaturii, filosofiei şi ştiinţei, înfăptuind astfel o alianţă de inginer şi de literat.

Când îşi începe, în 1814, în româneşte cursul de matematică teoretică şi practică, duşmănia Grecilor caută zădarnic să-i pună piedici. La reorganizarea în 1820 a Seminarului, Asachi, în urma însărcinării lui Veniamin Costache, a adus din Transilvania ca profesori pe Vasile Fabian Bob, autor şi de versuri mediocre, pe Vasile Pop, editor al traducerii *Psaltirii* de către Prale şi autor al unei bibliografii, în afară de acea lucrare de interes folcloric şi etnografic *De funeribus plebeiis Daco-Romanorum*, şi pe alţii. Revoluţia dela 1821 a spulberat de-ocamdată speranţele puse în şcoală.

După câţiva ani petrecuţi la Viena ca reprezentant al Moldovei pe lângă guvernul austriac, Asachi a revenit în ţară la 1827 şi de acum înainte până la 1849, toată desvoltarea învăţământului nostru, dela şcoala primară până la Academia Mihăileană, se leagă de munca şi numele lui. In momente de criză ale şcoalei, în 1836, când se încearcă, prin sprijinul domnului şi consulului rusesc, impunerea francezei ca limbă de predare, Asachi, ajutat de către colegi, are cuvântul hotărîtor în păstrarea spiritului românesc.

La fel cu Lazăr, Asachi are multă încredere în şcoală, ca mijloc de regenerare a unui neam. In *Sonetul* lui din 1821 el socoate învăţământul în limba română ca o mare dată a reînvierii. In *Educaţie*, din 1828, el se adresează sprijinitorilor şcoalei cu cuvintele:

Vouă! dar măreţe inimi, ce spre-a tinerimei spor
Aşăzat-aţi şcoale'n ţară, mulţămire se cuvine.
Dacă omului aice firea dă un născător,
De la voi adevărata tinerimei viaţă vine

In timp ce entusiasmul prinde învăţământul din Moldova şi Ţara Românească, în Transilvania avem impresia unei oboseli, după sforţarea marei epoce latiniste. Blajul continuă să fie centrul învăţământului românesc. Neuniţii îşi au şi ei şcoale la Sibiu, Arad, Caransebeş. Mulţi profesori trec însă peste munţi, slăbesc, ce e drept, puterea de rezistenţă din Transilvania, dar îşi îndeplinesc un mare rol naţional în societatea din cele două principate, aflate acum în plin proces de desfacere de orient.

Iancu Văcărescu. Văcăreştii de la începutul veacului reprezentau sinteza curentelor care se încrucişau atunci în cultura noastră. Un alt Văcărescu, Iancu, îşi are locul lui

acum în vremea de înnoire. S'a născut în 1792 şi a trăit până târziu în 1863, putând măsura astfel cu privirea toată evoluţia ţării dela grecismul sfârşitului de epocă fanariotă până la europenismul pretutindeni la noi triumfător. Şi viaţa şi scrierile lui păstrează încă din vechile obiceiuri, ca om care parcă nu s'a putut adapta cu totul la noile stări de lucruri. Unele trăsături însă fac din el reprezentantul altui veac.

Iancu Văcărescu e fiul lui Alecu Văcărescu, poetul dragostelor uşoare şi vremelnice, şi nepotul lui Nicolae Văcărescu, şi el poet dar mai apropiat decât ceilalţi membri ai familiei de autentica poezie populară. Semn că aparţine vieţii contimporane lui, e că l-a sprijinit pe Lazăr, a înţeles caracterul mişcării lui Tudor şi a reacţionat faţă de amestecul din ce în ce mai apăsător al Rusiei, în treburile ţării, fapt de pe urma căruia a avut de suferit un surghiun; semn că merge în direcţia nouă e că-i sunt cunoscute franceza şi germana din care ne-a dat traduceri. O mare ambiţie numai putea să-l aţintească asupra piesei *Britannicus* a lui Racine, spre a ne da o tălmăcire în care ne interesează mai mult intenţia de-a frământa limba noastră după un mare clasic. Inaintaşii lui, pentru care Voltaire părea cea mai înaltă culme, se opriseră la poeţii dela sfârşitul veacului al XVIII-lea, el se îndreaptă spre cel mai fin, spre cel mai subtil creator al clasicismului francez. Gustul contemporaneităţii l-a dus însă şi spre comedia lui Scribe. In privinţa literaturii germane, mai puţin orientat, Iancu Văcărescu se apreşte la *Grădinarul orb* al lui Kotzebue, la *Regulus* al lui H. von Collin. Odată, în poezia *Dracul*, se arată, cine ştie prin ce întâmplare, şi cunoscător al lui Goethe.

Corespondenţa cu unchiul Nicolae ne arată care erau preocupările literare ale lui Iancu, la înapoierea din Viena. Nu lipseşte nici îndemnul unchiului care mărturisea cu mândrie: „De peatră d'aş fi fost, iarăşi dulceaţa şi ritmul ce are lăuta ta cea poeticească putea, fără alt, să mă însufleţească". Cele mai multe din poeziile lui sunt din epoca tinereţii, dintre 1810 şi 1819. Eliade le-a cunoscut, a amintit de ele în *Gramatica* din 1828, a reprodus în *Curierul Românesc* sonetul *Pacea*, spre marea supărare a autorului, a stăruit în sfârşit ca să poată apărea volumul de *Poezii alese* din 1830. Frumoasa ediţie din 1848 se datoreşte lui Voinescu II dela care aflăm că Iancu scrisese şi poezii greceşti, gustate la curtea fanariotului Caragea.

Cântecul lăutăresc, gustat şi de el, i-a făcut cunoscute în forme corupte, poezii de-ale contimporanului moldovean Costachi Conachi, ceeace explică de ce unele poezii ale acestora par variante ale aceleiaşi teme. Spre poezia veche ne duce influenţa unor poeţi mărunţi dela sfârşitul veacului al XVIII-lea. Un aer de antichitate, venit mai puţin dela Anacreon şi Sappho decât dela neogrecii la modă, completează fizionomia lui de poet de transiţie. Nou e ceea ce vine din preromantismul apusean — ecouri destul de slabe, ca amintirea ruinelor în *Primăvara amorului* ori sentimentul morţii în *Către mormânturi* —, e *Casa de ţară a lui De la Martin* cu versificaţia ei

fluentă, e mai cu seamă ceea ce el găseşte ca inspiraţie în chiar împrejurările de viaţă dela noi.

Primăvarra amorului e cea mai cunoscută poezie a lui Iancu Văcărescu. Cu reminiscenţe din modele neogrece, cu figuri mitologice de care s'a abuzat, poezia place totuşi fiindcă e plină de graţie. Înfăţişarea pământului de refugiu, cu ruinele care amintesc un trecut măreţ, cu râul ce murmură în vale, cu vâlcelele pline de flori şi mieii care sburdă, e începutul poeziei descriptive la noi. Limba şi versificaţia nu sunt lipsite de o eleganţă naturală. Ca poezie patriotică avem dela el faimoasă odă *La pravila ţării*, cu versuri de nădejde în măreţia pe care viitorul e menit să o aducă, *Cântec românesc* cu avântul anului 1821, *La Milcov* cu gândul unirii principatelor.

Poetul s'a îndreptat şi spre viaţa sufletească a poporului, din care străbate ceva în *Piaza bună* şi *Piaza rea*, în *Ielele*. O temă de concepţie înaltă e în *Adevărul*, poezie difuză, monotonă şi rece. In ton de plăcută şi tinerească glumă e *Ceasornicul îndreptat*.

Prin apropierea de cultura apuseană, Iancu Văcărescu exprimă una din cele mai însemnate tendinţe ale literaturii din prima jumătate a veacului. Unele teme ni-l arată îndreptat spre romantism, totuşi, în general, sensibilitatea lui aminteşte veacul al XVIII-lea. Contactul cu literatura franceză a fost un bine pentru versurile acestui poet, nu odată surprinzătoare ca limpiditate şi mers uşor.

C. Conachi. Cu Iancu Văcărescu se aseamănă în multe privinţe contimporanul moldovean C. Conachi E la amândoi legătura cu un trecut literar în lichidare, însă şi vestirea unei epoce cu trăsături particulare.

C. Conachi a avut o educaţie îngrijită, a cunoscut din casă franceza, germana dar, la fel cu boerimea vremii, şi greaca şi turca. Partizan al politicei alături de Ruşi, el a făcut parte din comisia de redactare a legiuirilor din timpul ocupaţiei. După alegerea la domnie a lui Mihai Sturza, căruia i-a fost rival, a rămas la o parte de treburile publice până la moarte, în 1849.

Conachi a tradus din literatura străină, prin versiuni franceze: *Mathilde* de M-me Cottin, *Cercare de voroavă asupra omului de* Pope, *Eliza către Abeliard* după Colardeau, *Iulia către Ovid* după Dorat, *Către Leandru ce nu venea*, *Cruzii Elini cu jertfa* din Ovid, după versiuni franceze de Dorat şi Saint-Ange. A fost în curent cu scriitorii francezi dela sfârşitul veacului al XVIII-lea: Lebrun, Voltaire, J. J. Rousseau.

Conachi a scris multe versuri care denotă simţire superficială, pe teme devenite banale prin poezia neogreacă şi lăutărească, dar care se potriveau cu boerimea incapabilă să se scuture de viaţa în lene şi plăceri. Multe versuri sunt în legătură cu ochii, sprâncenele, obrazul femeii cântate, sentimentul îşi găseşte expresia în oftări, figuri mitologice, diminutive repetate obositor. Uneori e în această poezie şi ceva tineresc şi şăgalnic care ar impresiona plăcut, dacă n'ar veni dintr'o anume manieră.

Prin producţii cu refrenul prozaic „Catinco fii milostivă" ori prin *Nume* în care se înşiră acrostihuri pentru Casandra, Anica, Elenca etc... Conachi n'ar fi însemnat nimic în literatură. In *Ce este nurul?* versurile sunt curgătoare şi destul de dibace, *Intr'un rediu de dimineaţă* e o romanţă preţuită pe vremuri. Câteva poezii ne arată că, în alte condiţii, am fi avut dela Conachi scrieri mai de valoare. Dacă ar fi venit mai curând şi mai puternic adierea occidentală, poezia lui Conachi, ca şi a lui Iancu Văcărescu, ar fi câştigat. Accente mai apropiate de adevărata poezie, găsim în *Slănicul* cu gândul la vremelnicia lucrurilor şi cu evocarea iubitei în locurile unde altădată poetul fusese fericit. Tot astfel în *Jaloba mea* este sinceritate şi smulgere din banalul orientalismului, prin felul cum se deplânge deşertăciunea a toate. E în aceste poezii ceva apropiat de sensibilitatea romantică apuseană. In *Iunie 23* sunt câteva versuri delicate:

Spus-au florile cuiva pentru ce se veştezîră,
Sau nopţile pentruce lumina le părăsiră?
Ele pier, ele se trec fără cea mai mică ştire,
Ca şi mine ce mă arz şi m'apropiu de sfârşire

Conachi s'a încercat şi'n poezia elegiacă, *Moartea lui Vasilică Bâlş*, *Moartea părintelui meu*, dar ce departe suntem de poezie cu versuri ca: „Vasilică, Vasilică! tu te-ai dus... şi noi trăim!"

Conachi este reprezentativ pentru o întreagă epocă şi prin cuprinsul, şi prin expresia literară a poeziilor lui. Felul de simţire al lui se exprimă prin: mă sfârşesc, mă doare, suspin, leşin, nu mă lăsaţi că-s perit; amorul este „vicleană fericire"; odată Conachi găseşte şi o expresie frumoasă când scrie că iubita este „dulce lumină". Ca poet, Conachi rămâne aşa cum s'a caracterizat singur în *Visul amoriului* când, privind în grădina minunată, ar vrea să aleagă pentru el toate femeile-flori.

Dă-mi voie s'alerg la ele şi în braţe să le-adun,
Să-mi fac un mănunchi de toate şi la sânul meu să-l pun.

Incercările de ridicare din orientalism au fost la el sporadice Sentimentul pentru Zulnia l-a făcut să ne dea uneori versuri mai adânci şi mai sincere. Expresia nu are culoare, e însă conturată precis şi adesea sentenţioasă. Avântul imaginaţiei, prins în vorbe care să emoţioneze şi să înalţe, nu l-a descoperit poetul nostru. S'a bucurat de celebritate printre contimporani, poezii de-ale lui au circulat prin manuscrise, au alcătuit raportoriul lăutarilor şi au suferit numeroase prefaceri, după cum ne arată caetele de cântece de lume ce ni s'au păstrat. Nu l-a uitat nici generaţia cu o concepţie înaltă despre poezie La Alecsandri şi Eminescu se găsesc ecouri şi din C. Conachi.

Ne-au rămas dela acest poet două scrisori interesante. *Scrisoa-*

rea către Ioan Sandu Sturza e plină de dragoste de neam şi de bucurie că s'a restabilit domnia pământeană. *Scrisoarea către Mitropolitul Veniamin despre învăţăturile în Moldova* e o dovadă că spiritul vremii l-a prefăcut şi pe Conachi. El cere ca ştiinţele să fie predate în româneşte şi-i convins că limba noastră e în stare să exprime şi idei şi sentimente. Problema neologismelor se pune încă de pe acum. Conachi crede că, pentru exprimarea ideilor, e nevoie să primim cuvinte străine, cu condiţia însă ca să le redăm după anumite regule „pe teapa limbii noastre". El propune chiar ca o comisie să se ocupe cu problemele limbii şi să aibă în grijă facerea unei gramatici. Gândul lui înalt apare când scrie că, prin înţelegere între Moldova şi Ţara Românească, s'ar ajunge la o unificare a graiului, s'ar aduce: „sporire şi întocmire limbii pe o măsură şi pe o înţelegere".

C. Conachi

Ideile atât de serioase din aceste două scrisori dau pe faţă un Conachi deosebit de acela din multe poezii; e un fel de răscumpărare pentru tot ce am găsit la el neserios, neartistic şi legat de o vreme care şi aşa durase prea mult.

Dinicu Golescu. O situaţie aparte, are Dinicu Golescu. Prin ideile şi sentimentele lui, prin dorinţa de-a cunoaşte spre a fi folositor, el este un om modern într'o lume care încă se mai lăsa încântată de versuri tânguioase şi banale. Prezenţa lui Golescu a fost oriunde un îndemn la activitate, la bună înţelegere, la muncă folositoare ţării, iar după moarte, testamentul lui a îndrumat pe urmaşi.

In *Adunare de pilde* din Buda 1826, prefaţa vorbeşte cu căldură despre limba strămoşească. Din patriotism luminat porneşte *Adunare de tractaturi*. In serviciul înălţării neamului sunt învăţăturile din *Elementuri de filosofie morală*, traduse din Vamva, cu o prefaţă în care, acum în 1827, Golescu ştie de Pascal şi de Malebranche, pe când atâţia alţii ştiau cel mult de Hristopol. Dar, desigur, lucrarea cea mai însemnată a lui şi'n care şi-a pus ce-avea mai ales ca gândire, este *Insemnare a călătoriei mele* din 1826.

A fost la acest călător inteligent şi bun observator o nevoie sufletească de-a da în limba noastră o carte cu un cuprins înfăţişat până atunci numai în limbi străine. Cum ne arată lucrarea, Golescu vedea, învăţa şi voia să spună şi altora ceea ce credea că e bun. Toată viaţa lui Golescu, prin scrieri, ziarele încurajate, societăţile înjghebate, îndemnurile către tineri de-a învăţa în străinătate şi de-a aduce la noi instituţii bune şi moravuri alese, apare ca aceea a unui om cu vocaţie de pedagog al generaţiei sale.

Insemnare a călătoriei scoate în relief ceea ce călătorul a găsit

că e frumos în Ardeal, Viena, Italia şi alte regiuni. Dar mai mult decât frumuseţea, ceea ce atrage privirea lui Golescu este societatea omenească organizată, disciplinată, pregătită pentru munca folositoare. I se întipăreşte în suflet ceea ce ar fi vrut să vadă şi la noi: oameni liberi, luminaţi, cinstiţi, curaţi la suflet şi la port. Înfăţişarea unei ţări civilizate îl face să se gândească la ce a lăsat acasă. Se deşteaptă spiritul lui critic, dar nu unul gata să jignească, nu unul de simplă zeflemea ieşită din îngâmfată credinţă de superioritate, ci acela sănătos, isvorît din dragoste de noi şi din dorinţa de-a folosi. El, întemeietorul şcoalei din Goleşti, critică risipirea şcoalelor, ifosele slugilor fanariote care voiau să se impună prin teroare, pe când atâţia mari suverani străini câştigau poporul prin dragoste, silnicia cu care se strângeau birurile, lipsa de grijă pentru poporul de jos, pentru bietul ţăran lăsat în mizerie fizică şi morală. Nu se cruţă nici pe sine şi se condamnă, ca reprezentant al unei clase care n'a făcut pentru ţară tot binele pe care-l datora. Călătoria a prefăcut sufletul acestui boer şi i-a dat o conştiinţă: „O! cum îmi aduc aminte şi cum sânt silit să mă spovedesc că sânt foarte greşit. Căci eu nu numai nu am făcut nici un bine cât de mic patriei spre mulţumire, căci au hrănit, au îmbogăţit, au cinstit pe părinţii mei, moşi şi strămoşi, ci dela cea dintâi dregătorie şi până la cea din urmă, n'am contenit luând luări neprăvilnicite dela acest norod, care nu-şi are nici hrana de toate zilele". Intr'o vreme când viaţa boerului se reducea la petreceri cu lăutari şi la aşteptarea în anticamera fanariotului care umilitor arunca vre-o dregătorie, Dinicu Golescu îndeamnă la ieşirea din oraş, la cunoaşterea satelor şi la dragostea pentru cel ce munceşte ţarina. Scrisă într'o plăcută limbă pe care şi-a găsit-o cu trudă acest boer care'n timpul călătoriei trebuia să facă însemnări greceşti, fiindcă nu-i venea cu uşurinţă cuvântul românesc, cartea lui Golescu instrueşte şi deşteaptă gânduri frumoase, e un isvor de dragoste şi de frăţie: „Unirea spre folosul obştii ne fericeşte, unirea slăveşte, unirea întemeiază tot binele". Sunt alte cărţi ale vremii mai valoroase ca literatură, nici una nu-i atât de valoroasă ca aceasta pentru fixarea climatului în care avea să se desvolte cultura noastră. Dacă n'am avea-o decât pe ea pentru această epocă, şi încă ar fi un mare document al smulgerii noastre din fanariotism. Cartea ne arată cum evolua la noi spiritul public.

Dinicu Golescu

Multă vreme cultura europeană fusese un mister de care nu-i era permis Românului să se apropie. Cu câteva decenii înainte, primul nostru student în medicină, plecat pe furiş în străinătate, fusese readus acasă şi pedepsit cu bătaia la tălpi. Acum, din dorinţa de-a cunoaşte şi de-a face bine, Dinicu Golescu ne desvălue ceva din

marele mister. Inţelegând ce face din om o fiinţă nobilă şi care sunt mijloacele spre a se ajunge la acest ţel, Dinicu Golescu, cel dintâi în veacul al XIX-lea, a descoperit Europa în ce avea mai bun. E cel dintâi boer civilizat de pe meleagurile noastre.

Literatura de înoire în Ţara Românească. Eliade Rădulescu.

In mişcarea literară de acum, locul principal îl ocupă Eliade Rădulescu: el este îndrumător şi creator.

In 1829 apare *Curierul Românesc* în înştiinţarea căruia se arată că se vor publica şi „însemnări pentru creşterea şi sporirea literaturii româneşti". Ziarul a împărtăşit publicului, în curs de mulţi ani, scrieri de-ale lui Eliade şi de-ale altor scriitori. Dela 1833 înainte, se dă literaturii chiar o însemnătate de care nu se bucurase până atunci. In 1836 începe, tot prin stăruinţa lui Eliade, *Curierul de ambe sexe*, publicaţie care cuprinde multe traduceri, discută probleme de limbă, lasă loc şi unor scrieri morale, dar şi operelor literare originale. Despre ziaristică, Eliade are acum o părere înaltă, socotind-o ca un mijloc de a se ajunge la o „învoire şi înţelegere de duhuri". *Albina Românească* dela Iaşi, *Foaia pentru minte* dela Braşov şi alte publicaţii dinainte de 1840, au găsit în exemplul lui Eliade tăria de a stărui într'o muncă culturală pe o cale de care altădată, pe vremea lui Ion Molnar şi Paul Iorgovici, Românii au voit să se servească, dar au întâlnit piedici de neînvins.

Eliade Rădulescu

Pentru desvoltarea gustului de cetit, Eliade publică la *Curierul Românesc* şi un „adaos literar" unde au apărut traduceri din Lamartine, din Young şi cărţi ca *Regulele sau Gramatica poeziei* de Eliade, adresate Românilor din toate provinciile. Toate aceste lucrări urmăresc şi deprinderea publicului cu o bună limbă românească.

Producţia literară a lui Eliade e cuprinsă acum în *Meditaţii poetice dintr'ale lui A. de Lamartine*, volum care ne dă şi câteva poezii originale, *Din scrierile lui Lord Byron*, *Culegere din scrieile lui Eliade*, *Asupra traducţiei lui Omer*, *Din operele lui Lord Byron*, o traducere revăzută şi completată. In acestea găsim o bună parte din opera în versuri, originală ori tradusă, scrieri în proză, articole de ideologie şi critică literară. Alte lucrări dinainte de 1840 apar numai în cele două *Curiere*.

Opera poetică originală este destul de restrânsă. *Cântarea dimineţii*, scrisă în acea limbă bună pe care mai târziu autorul avea s'o strice. are un sentiment delicat dar expresia abstractă îi împiedică avântul. *Trecutul* şi *Dragele mele umbre*, de inspiraţie familială, se încadrează în poezia romantică şi plutesc în atmosferă lamartiniană, lucru firesc la un poet preocupat ani de zile cu lirica poetului la modă în apus. Cu toată această atmosferă, de pe acum Eliade apare capabil de autoexplorare a adâncimilor lui sufleteşti,

semn al unui scriitor evoluat şi al unei poezii pe cale de îmbogăţire.

Culegerea din 1836 are mai multă producţie originală. *La moartea lui Cârlova*, odă îmbinată cu elemente elegiace, are şi ea reminiscenţe din Lamartine. In *Serafimul* şi *Heruvimul* sentimentul religios e puternic şi impresionant, mângâierea conştiinţei şi remuşcarea îşi găsesc expresia într'o limbă bogată şi o versificaţie mlădioasă. *Visul* ne oferă o imaginaţie dezordonată, doar câteva strofe atrag prin înălţimea gândirii. *O noapte pe ruinele Târgoviştei*, romantică prin procedee, este, ca sentiment, mai puţin omogenă decât poezia lui Cârlova, dar îi este superioară acesteia prin mijloacele de evocare a trecutului. *Ingratul*, apărută în *Curierul de ambe sexe* din 1838, e o poezie puternică, ruptă dintr'un suflet întărîtat care distruge efectul artistic tocmai prin depăşirea bunei cuviinţi. Ura colcăe aci împotriva lui Gr. Alexandrescu, poetul care ne-a lăsat frumoase versuri despre bucuria prieteniei. Vastul program de opere literare al lui Eliade cuprinde *Biblicele*, *Evanghelicele*, *Patria sau Omul Social*, *Omul individual*, toate legate între ele ca nişte capitole dintr'un

poem *Umanitatea*. Programul n'a fost dus la desavârşire, dar multe din scrierile apărute îşi au în el locul bine fixat.

Eliade a tradus la'nceputul carierei din Hristopol, mai apoi din La Fontaine şi din Viennet, dar numai traducerile din Lamartine şi Byron însemnează un moment literar. In *Singurătatea*, traducătorul urmează prea de-aproape topica frazei franceze şi se îndepărtează mult şi de fondul original. *Seara* impresionează rău prin stridenţa de vocale aspre, limba chinuită şi formele neliterare. Fără dibăcie sunt şi *Desnădăjduire* şi *Providenţa la om*. *Lacul* e lipsit de armonia blândă a textului francez. Versificaţie curgătoare dar şi îndepărtare de original, avem în *Suvenirul*. Suflul mistic e bine redat în *Rugăciunea de seară*. *Imn la durere* ne arată un progres în stăpânirea

unei limbi artistice, iar versurile din partea finală sunt un exemplu de virtuozitate. Traducerile din Lamartine au făcut, în vremea lor, mare impresie, deşi înfăţişau atâtea siluiri ale limbii, deşi de pe acum vocabularul lui Eliade începe să-şi aibă ciudăţeniile lui. Triumful curentului romantic la noi s'a anunţat prin acest triumf al lui Lamartine, la care Eliade îşi are un rol atât de deosebit.

Interesul pentru Byron, într'o vreme când Anglia ne sprijinea şi-şi pregătea la Dunăre interesele economice şi politice, putea veni şi pe calea romantismului apusean — traducerile noastre din Byron se fac după versiuni franceze, — dar şi prin Grecii dela noi plini de recunoştinţă faţă de poetul mort eroic pentru Eladă în 1824. Lui Eliade trebue să-i mulţumim că ajung la cunoştinţa publicului opere ca *Mazeppa*, *Beppo*, elegia frumoasă *La Euthanasia*, *Prometeu* şi alte lucrări pentru care apusul îşi arătase tot entusiasmul. Dela Conachi, traducătorul lui *Pope*, la Eliade care, sub influenţa lui Lamartine, trece publicului dela noi poezia atât de originală a lui Byron, e un mare pas făcut în ce priveşte gustul literar, de un interes cu atât mai deosebit cu cât în cursul veacului se vor resimţi de influenţa poetului englez toţi reprezentanţii de seamă ai literaturii noastre.

Prin părerile lui literare, Eliade apare legat de trecut. In *Povăţuiri asupra poeziei* e traducător, destul de liber uneori, al lui Boileau. *In Regulele sau Gramatica poeziei*, din 1831, tot ce se raportează la speţele literare, la geniu şi la gust vine din Boileau, Marmontel, Voltaire, La Harpe. Ca spirit, Eliade nu depăşeşte veacul al XVIII-lea. Abia mult mai târziu, în prefaţa la *Anatolida*, un Eliade evoluat rupe cu estetica trecutului clasic şi neoclasic, e împotriva lui Horaţiu şi Boileau, şi admite păreri ale preromanticului Chateaubriand.

Prin Eliade începe şi critica literară. In *Asupra traducţiei lui Omer*, el laudă munca lui Aristia şi-i preocupat de limba înaltă, aleasă pe care un autor trebue să şi-o facă fără să se coboare la mulţime. In *Despre metru* el recunoaşte poetului dreptul de-a crea limba literară, punând în acord geniul lui cu acela al limbii. Mai sunt de amintit paginile în care vorbeşte, larg în laude, despre Mumuleanu, Cichindeal, N. Văcărescu, ori plin de răutate despre Gr. Alexandrescu. Nu putem cere lui Eliade criterii estetice. E o vreme de muncă în care cuvântul lui de încurajare îşi are locul. El scrie doar: „Nu e vremea de critică, copii; e vremea de scris. Şi scriţi cât veţi putea şi cum veţi putea, dar nu cu răutate; faceţi iar nu stricaţi, că naţia primeşte şi binecuvintează pe cel ce face şi blestemă pe cel ce strică".

Eliade e şi la'nceputul prozei noastre literare. Versetele insuflate de sentiment religios din *Imn pentru holeră* ori familiaritatea povestirii din *Dispoziţiile şi încercările mele de poezie*, în care a avut ca model *Cum am învăţat româneşte* a lui C. Negruzzi, ne fac să presimţim pe prozatorul de după 1840.

Eliade prin mediul şcolar în care s'a format, a rămas prins ca

într'un sorb de estetica trecutului, dar ca scriitor şi traducător urmează direcţia romantică apuseană. Temperament vioiu, dinamic, el nu se putea închide în orizontul strâmt al poeziei care pleca dela Hristopol ori Psalidas. Descătuşat de trecut, aşa cum un Conachi ori Iancu Văcărescu n'au putut să fie, cu el începe în literatura noastră ceva în adevăr nou.

Vasile Cârlova. E socotit de istoria noastră literară „cel dintâi poet modern"; a murit tânăr de tot şi ne-a lăsat doar câteva poezii care arată că era în adevăr înzestrat. Rămăşiţe ale trecutului, găsim şi la el iar cariera literară şi-a început-o de altfel cu versuri greceşti. Poezia *Păstorul întristat* se leagă de un gen convenţional pătruns la noi cu Florian şi Gessner, şi împotriva căruia vine după 1840 reacţiunea.

Romantismul francez a lăsat urme puternice în poezia lui. *Marşul Românilor*, poezia patriotică plină de lirism avântat, este expresie a entusiasmului acestor momente când conştiinţa de neam era tot mai trează. *Inserarea* vine prea direct din Lamartine, după cum tot din acesta străbat ecouri în *Rugăciune*, poezie şi patriotică nu numai religioasă. Lirismul melancolic, cu înclinări mistice religioase, cu viziuni ale unei naturi care ia parte la viaţa noastră sufletească, e în întregime în poezia lui Cârlova. Amestec de patriotism şi de sensibilitate romantică e în *Ruinurile Târgoviştei*. Tema literară a ruinelor este anunţată în *Primăvara amorului*, dar de acum abia începe să aibă o soartă fericită la noi. Incântarea sufletească în preajma ruinelor, exteriorizată şi cu expresii care vin direct din Volney, deschide drum liber evocării trecutului — şi acesta motiv romantic — şi gândului la uşurinţa cu care toate dispar în această lume. Versurile au o uşurinţă de desvoltare cu totul aparte. Două versuri, ca rimă şi armonie, sunt pur eminesciene:

Vasile Cârlova

Cum toate se răpune ca urma îndărăt
Pe aripile vremii de nu se mai arăt..

Sulful larg, frământarea de gânduri, sensibilitatea nuanţată, dibăcia de stăpânire a limbii şi de susţinere a tonului fac din Cârlova un poet nou. El este un început fericit, nu ca influenţă romantică — aceasta e reprezentată şi de alţii — ci ca realizare în vers armonios a unui cuprins sufletesc evoluat în sens apusean, pe baza unor predispoziţii înăscute.

B. P. Mumuleanu. Incrucişarea tendinţelor epocei o găsim şi în opera de însemnătate atât de redusă a lui B. P. Mumuleanu. *Rost de poezii* din 1820, *Plângerea şi tânguirea Valahiei asupra nemulţumirii străinilor de au dărăpănat-o* din 1825,

Caracteruri din 1825 şi *Poezii* din 1837, volum apărut după moartea poetului, cu o biografie scrisă cu simpatie de Eliade, sunt scrierile în care a rămas închis un suflet care a fost pătruns de marile idealuri ale vremii. Mai cunoscută decât altele, este acea poezie în care a cântat deschiderea şcolii lui Lazăr şi şi-a exprimat încrederea în posibilităţile noastre de a crea o cultură. Cunoscător al idealurilor biruitoare la noi prin şcoala ardeleană, simte şi el mândria originei latine. In contact şi cu câteva opere celebre ale apusului, se lasă şi el înviorat de adierea înoirii. Sub influenţa clasicului La Bruyère, preromanticului Young şi romanticului Lamartine, şi el e o dovadă a diversităţii de direcţie, arătată de atâţia alţii. Şi totuşi, nedesfăcut încă de trecut, urmează şi pe maestrul vremii Hristopol, iar o poezie a lui nu-i decât parodierea *Dorinţei* neogrecului anacreontic. Inclinarea spre gândire dă un aer serios unor poezii ca *Inceputul omului şi starea orăşenească*, *Omul*, *Vremea-Alt chip*. Dragoste de ţară e în *Patria*, sentiment îndurerat al trecutului în *Memoria celor trecute*, elementar sentiment al naturii în *Toamna* şi *Luna*, emoţie religioasă în *Cântare către Dumnezeu*.

O minte interesantă ni se dă pe faţă în prefeţele lucrărilor. E surprinzător ca acum la începutul veacului al XIX-lea să-l vedem pe Mumuleanu susţinând nu numai necesitatea sensibilităţii şi imaginaţiei în literatură, dar şi înrudirea poeziei cu muzica. Prefaţa la *Caracteruri* e foarte bogată în observaţii despre lipsa de cultură din ţară. La noi, observă el, nu avem „beţia învăţăturii". Ca om al vremii noi el scrie: „Destule veacuri sunt de când umblăm într'acest labirint al neînvăţăturii". Se critică luxul, lipsa de grijă a mamelor pentru educaţia copiilor; se dă un îndemn cald contimporanilor pentru cunoaşterea unor scriitor ca Homer, Ovid, Metastasio şi Racine. Preocupat şi de desvoltarea limbii, el cere să împrumutăm dela limba latină cuvintele necesare, iar din slavonă să păstrăm numai pe cele plăcute la auz. Intâia dată acum apare criteriul eufonic în această problemă linguistică. Mai mult decât pentru versurile sale, Mumuleanu merită să fie amintit pentru gândurile serioase presărate în pagini peste care praful s'a aşternut de mult.

Inceputurile lui Gr. Alexandrescu.

Maturitatea lui Gr. Alexandrescu ca poet cade în preajma anului 1840, dar înainte încă de această dată el publicase scrieri care arătau direcţiile generale ale inspiraţiei lui şi lăsase să se întrevadă că Ţara Românească se îmbogăţea cu un creator care depăşea tot ce se scrisese până atunci.

Despre tinereţea lui Gr. Alexandrescu, Ion Ghica ne-a lăsat pagini memorabile care-au intrat în domeniul de cunoaştere al unui larg public. Când a venit la şcoala lui Vaillant, avea cunoştinţe de limba franceză surprinzătoare, ceea ce înseamnă că începuse s'o înveţe încă din copilărie, la Târgovişte. E un fapt capital pentru cariera lui poetică. Işi deschisese astfel calea spre cunoaşterea literaturii franceze clasice şi romantice, cu toate urmările fireşti, nu numai pentru lărgirea orizontului inspiraţiei dar şi pentru întărirea curen-

tului apusean care pătrundea acum toată viaţa noastră culturală şi politică.

Lectura poetului era însemnată pentru acea vreme. Şi-l apropiase de sufletul lui curios pe Anacreon, Sofocle, Euripide, cetise pe clasicii francezi, putea să recite părţi întregi din opera lui Racine. Lamartine avea să-i devină în curând autorul favorit. Prietenia atât de trainică a lui Ion Ghica, i-a adus legături cu Iancu Văcărescu, Câmpineanu, Eliade şi mulţi alţi reprezentanţi ai vieţii noastre intelectuale Prin sprijinul lui Eliade, au apărut scrierile din 1832 şi traducerea *Alzirei* în 1835 Volumul din 1832, în afară de traducerea scrierei lui Florian *Eliezer şi Neftali*, cuprinde şi câteva bucăţi originale. De pe acum apar aci aspecte ale romantismului apusean. *Intristarea* exprimă nemulţumirea de viaţă, un fel de deprimare organică pe care o cunoaştem bine la poeţii francezi ai noii şcoale. Chiar şi dorinţa de-a fugi de oraş, spre a găsi mângâiere în singurătatea naturii, ne duce spre romantici şi precursorii lor. Se pare că trecuse şi la poetul nostru ceva din sensibilitatea lui René. *Miezul Nopţii* e o poezie lamartiniană ca stare emotivă. Influenţă autochtonă, de la Cârlova, apare în *Adio la Târgovişte*. *Prieteşugul* arată adâncime şi simţire. Traducerile ne dau şi ele pe faţă în ce curent literar era prins. *Adio lui Lord Byron către soţia sa*, tradusă după o versiune franceză, folosindu-se şi una românească, în proză, apărută în *Curierul Românesc*, şi *Intristarea* sunt strălucite dovezi de înţelegere artistică a modelelor străine. Sensibilitatea meditativă, melancolică, dornică de singurătate, în stare să guste frumuseţea naturii şi apropierea unui prieten scump, ne arată de pe acum un poet bogat sufleteşte. Avem aci şi prelucrări după La Fontaine şi Florian.

Volumul din 1838, frumos tipărit de Carcalechi, arată un progres în direcţia originalităţii. Aspectele lirismului sunt mai variate. Sentimentul religios apare în *Candela*, urmând să-şi găsească o înaltă expresie artistică în *Rugăciune*, poezie de elan mistic, dovadă şi a unei griji pentru forma literară, ceea ce din nefericire nu se întâmplă întotdeauna în opera lui Gr. Alexandrescu Inclinarea meditativă se întăreşte. Apare acum şi poezia de dragoste prin *Eliza*, prin *Inima mea e tristă*, fără norocul însă de-a se ridica la adevărată artă. *Cimitirul* şi *Barca* ne duc spre izvoarele romantice obişnuite.

De o valoare aparte sunt aci *Epistola marelui logofăt I. Văcărescu* şi *Epistola lui I. Câmpineanu*. Cea dintâi, bun document psichologic, e şi expresie a unui talent vioiu şi capabil să arunce dibaciu lovitura satirei. Ironia presărată pe alocuri întregeşte imaginea unui om de spirit ales. In cea de-a doua, un umor plăcut se aliază cu fina ironizare a genului pastoral, atât de nefiresc la modă şi la noi, cu ciobanii lui fericiţi şi cu nimfele lui vaporoase. *Lebăda şi puii corbului* e un atac uşor mascat contra Rusiei căreia nu i se putea ierta amestecul insultător în treburile ţării. Satira e în concordanţă cu lupta lui I. Câmpineanu şi a lui Eliade pentru drepturile şi autonomia principatului. *Privighetoarea din colivie* şi *Boul şi viţelul* sunt ale unui creator de fabulă politică şi socială.

In volumul din 1842 vor apărea acele poezii care au stabilit gloria lui Gr. Alexandrescu, dar încă de acum avem prin el un mare progres în literatura noastră. Volumul din 1838 cuprinde şi fabula *Privighetoarea şi măgarul*, document şi pentru altceva decât o duşmănie personală. Avem exprimată, prin această scriere, convingerea, pe care încep s'o aibă şi alţii, că Eliade era depăşit şi că nu-i putea reveni lui dreptul de-a îndruma pe alţii în literatură.

Literatura de înoire în Moldova.

Gh. Asachi, pe care l-am văzut îndrumând învăţământul din Moldova, a început să scrie, după cum singur ne spune, încă de pe când era la studii în Italia şi se găsea sub impresia puternică a contactului cu antichitatea. In întreaga-i carieră el păstrează dragoste pentru literatura clasică şi pentru marii artişti ai geniului italian. *Viitorul*, poezie din 1812, afirmă încredere în ţara noastră pe care, prin sprijinul lui Napoleon, Asachi o întrevede liberă şi întinsă peste vechea Dacie. Volumul de poezii din 1836 i-a fixat locul în literatura noastră, căci aci ne-a dat el tot ce-a creat mai bun. In prefaţă, Asachi îndeamnă spre cultivarea poeziei, care, după el, poate influenţa sufletul omenesc şi forma caracterul. Aci găsim şi mărturia: „Indreptat de pilde clasice şi de firea limbii, m'am sârguit a urma sistemei care cere ca poezia, ce este productul cel mai ales al cugetării prin simţire înaltă, să răsune prin ziceri elegante şi armonioase, încât de asemene prelucrată fiind limba, va putea odinioară a se arăta vrednică de a ei strălucită spiţă cu acea italiană".

Gh. Asachi

Poezia, după Asachi, îndeamnă spre virtute. Alături de această preocupare morală, pe care el o are din mediul cultural italian în care s'a format, este aceea de-a contribui la desvoltarea conştiinţei latine şi dragostei de ţară. In *Către Patrie*, el aminteşte impulsul interior de-a cerca „pe alăută românească armonie". Oda *Către neamul Moldaviei*, din 1822, e un îndemn la dragoste de ţară şi la solidaritate în jurul domnului pământean. E o poezie care dă pe faţă simţul artistic al lui Asachi, găsim aci comparaţii clasice, iar unele versuri sunt bine făcute şi cu frumoasă cădere a rimei.

Asachi, de obiceiu rece în versurile lui, reuşeşte să se înalţe până la admiraţie entusiastă în *Cătră Italia*, acea odă în care dragostea pentru cultura şi trecutul acestei ţări se aliază cu acel sentiment de pietate din versurile finale, cu un răsunet bine meritat în sufletul generaţiilor:

Un Român al Daciei vine la strămoşi ca să sărute.
Ţărna de pe-a lor mormânturi şi să'nveţe a lor virtute.

Milian şi Dina, imitaţie ossianică, redă suflul eroic al epocei lui

Ştefan, dar versurile sunt pătate de greşeli de limbă. Sonetele în legătură cu introducerea limbii româneşti în şcoală şi cu cultivarea limbii naţionale în poezie, pot fi interesante documente ale vremii, dar nu aparţin adevăratei literaturi, din pricina licenţelor numeroase pe care autorul şi le permite în ce priveşte limba noastră. Fabulele lui Asachi sunt numai imitaţii. *Anacreonticele*, pentru care el socoate limba românească tot atât de potrivită ca şi italiana, sunt într'o formă literară neaşteptat de sprintenă. Imitaţiile lui cuprind pe preromanticul Gray, dar şi pe clasicul Horaţiu. *Privigherea ostaşului moldovean*, din 1837, e o poezie de largă respiraţie, dar şi cu împrumuturi care ni-l arată pe Asachi pornit spre romantism. Reuşită tăetură clasică a versului, avem în *Paladiul Moldovenilor* din 1838.

In vremea lui, Asachi a putut să treacă drept poet de valoare. Scrierile lui însă nu arată sensibilitate plină de nuanţe, nici gândire adâncă; sunt o dovadă, în schimb, de preocupări de forma artistică, acesteia autorul căutând să-i supună limba însăşi, pe care el fără ezitare o toarnă în tipare nefireşti. Intr'o epocă stăpânită de romantism şi de sensibilitate tinerească, poezia lui Asachi e cele mai adesea uscată şi subordonată didacticismului ori preocupării morale.

Asachi n'a reuşit să fie un înoitor nici prin *Albina Românească*, foaie „politico-literară" întemeiată în 1829. Cuvântul din primul număr se risipeşte în multe consideraţii lipsite de interes pentru cultura noastră. Literaturii i se dă un rol mult prea secundar. Foiletonul literar al ziarului aduce colaborarea lui Kogălniceanu şi a lui C. Negruzzi. In Martie 1837 a apărut primul număr din *Alăuta românească*, fără să poată câştiga atenţia publicului cetitor. Abia din Iulie 1838 revista îşi înmulţeşte colaborările, prin reorganizarea ce i-o dă Kogălniceanu, dar curând consulul rusesc impune încetarea apariţiei.

Asachi n'a putut fi îndrumătorul literar al Moldovei nici prin poezii şi nici prin ziar. Se mai adogă, pentru micşorarea prestigiului lui, polemicile cu Eliade în privinţa limbii şi'n care avea să triumfe rivalul muntean. Colaborarea cu Kogălniceanu s'a întrerupt repede, iar acesta, conştient de însuşirile şi de menirea lui, porneşte curajos pe calea care-l aduce în fruntea generaţiei de scriitori. Ca şi Eliade, dar fără diversitatea de aptitudini a acestuia, Asachi s'a ocupat cu entusiasm de multe domenii culturale. Poate că dacă ar fi rămas numai la literatură, cu simţul artei mari pe care-l avea, ne-ar fi dat lucrări de mai multă însemnătate.

C. Negruzzi element de legătură culturală între principate.

Prin desfăşurarea de mai pe urmă a activităţii lui literare, C. Negruzzi face parte din generaţia *Daciei literare*. Totuşi înainte încă de 1840 avem în el un scriitor harnic. Se naşte în Aprilie 1800, e deci mai în vârstă decât aceia cu care avea să colaboreze din momentul în care M. Kogălniceanu se afirmă ca îndrumător.

De tânăr Negruzzi a început să fie preocupat de literatură şi manuscrisele lui ne-au păstrat diferite traduceri din lucrări de nu

prea mare valoare, după autori greci şi francezi. Inainte de 1840 a publicat câteva lucrări, care nu toate au putut face o impresie deosebită. *Aprodul Purice*, fragment dintr'o proectată *Ştefaniadă*, arată oarecare fantasie în unele descrieri, dibăcie în crearea unui vers lung şi solemn, adâncă dragoste pentru trecut. Şi'n ţesătura subiectului şi'n unele elemente secundare chiar, Negruzzi pleacă direct dela cronică. De altfel a putut cunoaşte chiar în biblioteca tatălui său diferite lucrări istoriografice, pe atunci în manuscris Şi spre monumentele culturale ieşite din mişcarea latinistă şi-a îndreptat sufletul lui tânăr, căci pe *Istoria pentru începutul Românilor* a învăţat el a descifra limba românească.

Traducerile lui în versuri merită să fie amintite. *Potopul*, prelucrare după Gessner, e banală, dar *Melancolia*, după Jucovski care şi el imitase pe Gray, arată în Negruzzi un maestru al traducerii. In *Şalul Negru*, după atât de îmbibatul de romantism apusean Puşchin, el e stăpân pe o versificaţie care se desfăşoară uşor şi care e totuşi complicată faţă de ce se dăduse până atunci în poezia noastră. Traducerile din *Baladele* lui Hugo au apărut în *Albina Românească* şi în *Curierrul de ambe sexe*. Intre acestea, *Silful*, cu motivul sburătorului, *Bunica*, poezie duioasă, *Uriaşul*, cu un fantastic grandios şi *Pasul de arme al regelui Ioan* cu atât de bine susţinută vioiciune în vers, arată simţ al formei şi înţelegere a artisticului din original.

Negruzzi începuse încă înainte de 1840 să fie cunoscut şi ca prozator. Povestirea *Regele Poloniei şi Domnul Moldovei* s'a publicat în *Albina Românească*, povestirile romantice *Zoe*, *O alergare de cai*, *Au mai păţit-o şi alţii* au apărut în *Curierul de ambe sexe*. *Vandalism*, scriere însufleţită de dragostea pentru monumentele trecutului şi care i-a adus autorului exilul, ca să se desveţe de a mai spune „adevăruri crude", atât de interesanta *Cum am învăţat româneşte*, bucata plină de duioşie şi ironie *Daniil Scavinschi*, glumeaţa *Reţetă* şi-au avut locul lor în revistele lui Asachi şi Eliade. *Cum am învăţat româneşte* s'a bucurat de reproducerea în *Foaia pentru minte*.

Şi'n domeniul teatrului, prin traduceri, Negruzzi era un nume cunoscut. *Treizeci de ani sau viaţa unui jucător de cărţi*, melodramă de mare succes scrisă de Ducange şi Dinaux, *Maria Tudor* şi *Angelo* de Hugo sunt traduse de Negruzzi, arătând astfel nu numai că era la curent cu ce plăcea în acea vreme şi se impunea atenţiei, dar şi că urma îndemnului lui Eliade şi contribuia astfel la întărirea romantismului la noi.

De sigur că n'a scăpat lumii culte din Moldova faptul că, împreună cu Kogălniceanu, proectează în 1838 publicarea în româneşte a operelor lui D. Cantemir. Lui C. Negruzzi îi revenea să traducă din ruseşte *Sistema religiei otomane* şi scrierile lui Antioh Cantemir.

El are idei care ne interesează prin faptul că fac să se presimtă reacţiunea împotriva literaturii străine primită acum prea larg în cele două principate. Intr'o scrisoare din 1838 către Asachi, Negruzzi

se plânge de uşurinţa cu care imităm pe străini şi defăimăm ce-i al nostru, iar cu prilejul traducerii melodramei *Treizeci de ani sau viaţa unui jucător de cărţi*, el îşi arată dorinţa de a vedea pe scena noastră lucrări în limba ţării şi inspirate din trecutul nostru istoric.

Numele lui C. Negruzzi era cunoscut în toate provinciile româneşti. Lucrările lui apăreau în revistele lui Asachi şi Eliade, iar unele erau reproduse în *Foaia pentru minte* La această publicaţie transilvăneană, Negruzzi a colaborat şi direct, trimeţând articole despre problemele limbii noastre. In această colaborare la principalele reviste ale celor trei principate, era o intenţie.

Faptele culturale din această vreme sunt în acord cu mersul firesc al evenimentelor politice. In toată atmosfera publică a celor două principate era sbuciumul de înoire, urmând calea arătată, în ce priveşte conştiinţa naţională, de Transilvania înviorată de latinism. Gândurile autohtone, căpătând încurajare şi dela străinii care se interesau de noi, se'nălţau până la idealul unei strângeri a Românilor într'o unitate politică C. Negruzzi care n'a jucat nici un rol politic, a mers pe căile culturii în sensul istoric natural şi a reprezentat înainte de 1840 unitatea culturală dintre provincii. El apare, prin ideile lui, ca precursor al *Daciei literare*, iar când aceasta ia fiinţă, ca părtaş spiritual la crearea programului ei.

Inceputurile teatrului românesc.

Incă dela sfârşitul epocei fanariote Ţara Românească avea un teatru grecesc, acela dela Cişmeaua Roşie. Gândul de-a se crea un teatru românesc îşi găseşte pe încetul realizarea Boierii aflaţi în refugiu la Braşov, în timpul Eteriei şi'n situaţia tulbure dela'nceputul domniei pământene, sunt preocupaţi de desvoltarea culturii naţionale şi socot teatrul ca unul din bunele mijloace, alături de ziare şi de traduceri In povestirea călătoriei lui, Dinicu Golescu aminteşte de multe ori teatrele frumoase pe care avusese prilejul să le vadă în Viena, Verona şi alte oraşe. Cu părere de rău el se gândeşte la situaţia din ţară, la acel singur teatru dela noi, la care nu veneau mai mult de o sută de persoane, şi cu reprezentanţii în limbă străină: „în Naţionalul românesc, vorbesc în teatru limba nemţească, parcă ar fi silit acest norod de a şti toţi limba nemţească". In 1827, ia naştere, şi cu boierii foşti în pribegie la Braşov, *Societatea literară* al cărei scop este de a încuraja şcoala naţională, de-a funda ziare şi teatru şi de-a îndemna la opera de traduceri. Intr'o vreme însă când Ruşii se amestecau în întreaga noastră viaţă, nici teatrul nu se putea organiza repede, potrivit cu misiunea lui firească. *Societatea filarmonică*, mascând vechea societate literară şi având ca animatori pe Eliade, Câmpineanu şi Aristia, fostul bursier al domniţei Ralu, îşi începe lucrările în 1833, cu scopul precis exprimat de a crea un teatru românesc şi de a cultiva muzica. Atenţia se îndreaptă şi spre pregătirea actorilor pentru scena românească. Programul *Societăţii filarmonice* arată mare încredere în teatru ca instituţie de cultură: „teatrul însoţit cu învăţătura publică este cel mai de-a-dreptul

şi sigur mijloc de a dărăpăna obiceiurile cele urîte şi a forma gustul unei naţii".

Eliade îşi risipeşte şi'n acest domeniu entusiasmul lui. Cu ocazia reprezentării piesei *Mahomet*, tradusă de el, în cuvântarea lui e plin de căldură pentru teatru. Eliade întrevede şi o vreme când statul va ajuta pe tinerii cu talent dramatic, aşa ca să se ajungă la un teatru care să poată fi exemplu şi altor neamuri. In 1836 se cumpără şi locul pe care avea să se zidească Teatrul Naţional din Bucureşti. Din colaborarea lui Eliade cu Voinescu II şi cu Barbu Catargiu care socotea scena o şcoală de moralitate, a apărut, în 1835—1836, *Gazeta Teatrului Naţional*, tipărită în o mie de exemplare pentru fiecare număr. Inştiinţarea din fruntea primului număr arată că publicaţia va cuprinde între altele: „producţiile literare ce vor ieşi spre îmbogăţirea repertoriului Teatrului Naţional, şi critică asupra lor întru aceea ce priveşte spre păzirea regulelor scrisului, a gustului, şi în scopul cel moral aplicat după obiceiurile pământului nostru".

Inceputurile acestea frumoase au fost stânjenite de persecuţiile stăpânirii de atunci. Ion Câmpineanu, pentru ideile lui politice, îşi atrăsese urgia asupra lui. Lipsiţi de dragoste şi de înţelegere pentru sufletul românesc acum în clocot de creare în toate direcţiile, conducătorii principatului, gata să execute orice ordin venea dela consulul rusesc, dădeau ocrotire teatrului german şi celui francez adus din Moldova. Pentru combaterea actelor abuzive ale guvernului, a luat naştere în sânul *Societăţii filarmonice* un comitet secret compus din Câmpineanu şi Eliade, şi acesta paralizat curând în munca lui, prin intrarea în el a unor membri care aveau să aducă neînţelegeri şi chiar certuri violente. Prin retragerea lui Voinescu II, comitetul secret s'a dizolvat şi însăşi *Societatea filarmonică* şi-a încetat munca, tocmai ce dorea şi stăpânirea duşmană culturii naţionale.

Un teatru a continuat totuşi să existe, în formă românească şi străină. In 1837 Eliade a reprezentat piesa sa *Sărbătoarea câmpenească* şi a isbutit să-şi atragă sprijinul domnitorului. Piesa e o pastorală în care apar şi elemente populare, cum e cântecul *Oltule, Olteţule*, dar şi idei politice ale lui Eliade, care acum susţine emanciparea ţiganilor şi lupta împotriva diferenţelor între oameni liberi şi robi. S'a mai reprezintat şi *Saul* de Alfieri, în traducerea lui Aristia, dar când venea rândul lui *Britannicus*, în traducerea lui Văcărescu, şi a lui *Brutus* de Alfieri, spectacolele au fost interzise prin amestecul consulului rus. Tocmai în vremea când, în urma îndemnului lui Eliade, se traduseseră multe lucrări, aveau să se dea reprezentaţii franţuzeşti, în aşteptarea de către toţi a unor momente mai favorabile pentru cultura naţională.

Ţara Românească are în această epocă un autor în C. Faca, om care a trecut şi el prin şcoala reînviată de entusiasmul lui Lazăr şi Eliade. Partizan al lui Eliade în ce priveşte activitatea culturală dela noi şi membru al *Societăţii filarmonice* la care a contribuit cu sume, alături de Iancu Văcărescu, Voinescu II, Aristia şi alţii, el

îşi are locul lui în mişcarea de idei, până ce prin *Comedia vremii sau Franţuzitele* îşi are unul şi'n literatură.

Comedia pleacă dela *Preţioasele ridicole*, dar e adaptată la moravurile societăţii noastre dinainte de 1840. Gustul pentru limba franceză se desvoltase, şcoala avea în program această limbă, stăpânirea o sprijinea. Traducerile cele mai multe se făceau din literatura franceză. Faca, prin lucrarea lui, criticând aspecte ale influenţei franceze, încerca să stăvilească curentul de corupere a obiceiurilor şi limbii noastre. Jargonul macaronic întrebuinţat de Elenca şi de Luxandra, oricât autorul ar fi recurs la şarjă, ne arată cum se vorbea în straturile cu o cultură mai redusă. Ianache reprezintă în piesă bunul simţ care triumfă împotriva celor două fete sprijinite şi de mama lor. Visând un „măritiş evropenesc", ele nu se gândesc decât la lux, primiri, dansuri şi conversaţie într'o limbă care nu-şi dau seama cât este de ridicol împestriţată cu franţuzisme.

De interes documentar este şi sceneta lui Faca *Conversaţii*. In 1829, traducând *Aneta şi Luben* a lui Marmontel, Gr. Pleşoianu după ce pomenea, în prefaţă, cu mult haz de cei care nu pricepeau nimic la teatru, dar veneau acolo „ca să se ţie de lume", cerea să se reprezinte în româneşte piese care să fie apoi şi tipărite: „să ne putem numi Europeni şi cu faptele, nu numai cu numele". In *Conversaţii* avem o pledoarie pentru teatrul românesc şi o ridiculizare a celor care, fără pregătire şi numai ca să fie la modă, mergeau la teatrul francez şi german. Lucrările lui Faca au interes istoric pentru noi, iar prin obiectul criticei pe care o cuprind, sunt precursoare teatrului lui Alecsandri.

In Moldova, încă din 1816—1817, Asachi organizează reprezentaţii cu copiii de şcoală. Pentru această menire traduce el pe *Mirtil şi Hloe* după Gessner şi Florian, punând pe actorii improvizaţi să se îmbrace în portul naţional, ceea ce a avut şi un răsunet cu totul deosebit. Nu avem aci un adevărat teatru, pe acest tărâm Moldova rămâne în urma Ţării Româneşti. Boierimea îşi arăta în această vreme simpatia pentru trupa franceză a fraţilor Foureaux care juca la Iaşi. In curând, şi boierimea din celălalt principat era bucuroasă s'o vadă jucând la Bucureşti.

Incercări dramatice, pentru un teatru românesc improvizat, avem în *Serbarea păstorilor moldoveni* şi'n *Dragoş* ale lui Asachi. In cea dintâi, scrisă în 1834 cu ocazia plecării lui Kisselef, avem părţi de circumstanţă şi, în general, o pastorală în genul acela convenţional pe care-l introduseseră la noi, prin traduceri, diferiţi scriitori, între care şi C. Stamati, Gr. Alexandrescu şi C. Negruzzi. Cea de-a doua se reprezintă cu prilejul urcării pe tron a lui M. Sturza. *Peatra Teiului* a lui Asachi e un fel de idilă de-o compoziţie naivă şi cu reminiscenţe de fond din Virgil, care s'a şi reprezintat în 1835 la moşia unui boer, în faţa domnitorului şi mitropolitului ţării.

Iniţiator cultural în Moldova, Asachi urmează exemplul ce-i venea din Ţara Românească şi întemeiază o şcoală dramatică, Conservatorul filarmonic-dramatic, el însuşi fiind profesor de declamaţie. Instituţia

aceasta ia naştere încă din 1836, prin buna înţelegere dintre câţiva boeri moldoveni dornici de cultură, şi'n intenţia ei, urmăreşte să fie, prin cultivarea muzicei şi teatrului, „adevărata şcoală a moralului şi izvorul plăcerilor nevinovate". Câteva luni de practică în Conservator au adus pe elevi şi eleve în stare să joace în Februarie 1837 piesele *Lapeirus* şi *Văduva vicleană* de Kotzebue. Lumea a venit cu înflăcărare, jocul a lăsat impresie puternică. In darea de seamă pe care o face în *Albina Românească*, Asachi scrie: „Din această încercare, cunoscătorii nepărtinitori menesc un fericit rezultat pentru informarea unui teatru naţional, şi străinii au avut prilej a judeca despre energia limbii noastre în declamaţie şi despre a ei armonie în cântece, ce se apropie mult de acea italiană". *Prologul* reprezentaţiei, operă a lui Asachi, arată bine sentimentul de emulaţie trezit în Moldova de străduinţele lui Eliade·

Intre noapte şi lumină, o Moldavio, alege.
Surori gemine-ale tale preţios timp n'au pierdut,
De sfânt foc învăpăiate de mult pe-aici au trecut,
Şi din templul lui Apolon, prin a versului putere
Pe-a lor Patrie revarsă a vieţei mângâiere.

Un succes răsunător a avut, în Aprilie 1837, piesa *Petru Rareş Vodă* „imitarisită pentru scena moldovenească" în care, prin episoade istorice şi costume naţionale, Asachi îşi urmăreşte scopul lui moral şi patriotic.

Paralel cu practica teatrală, se continuă şi pregătirea muzicală a elevilor· Astfel se ajunge la'nceputul anului 1838 la cea dintâi reprezentare a unei opere în limba română, cu *Norma* lui Bellini.

Repertoriul lui Asachi, şi'n aceasta imită pe munteni, e mai mult din traduceri. Kotzebue, din care Asachi traduce urmând unui curent care l-a prins şi pe Iancu Văcărescu — de sigur că amândoi scriitorii români au prins gust pentru Kotzebue în timpul studiilor şi călătoriilor la Viena —, Goldoni, Voltaire sunt autorii preferaţi. Curând însă toată munca lui Asachi se risipeşte zădarnic. Stăpânirea nu încurajează străduinţele, lumea începe să se sature de traduceri, multe, după mărturiile lui Alecsandri, pline de greşeli comice, boerimea preferă să meargă la teatrul cu limbă străină. Pentru ca instituţia să fie pusă pe alte baze, era nevoie de sprijinul unei generaţii noi, mai pregătită şi'n ce priveşte cultura, şi'n ce priveşte gustul.

Mişcarea culturală în Transilvania.

Parte din scriitorii din Transilvania sunt cei care au contribuit la mişcarea ideilor înainte de 1821: Diaconovici Loga, Ion Molnar, Vasile Aaron. După 1821, calendarele de Buda ale Românului macedonean Carcalechi continuă să dea atenţie istorioarelor, fabulelor şi unor producţii de natură populară. Mai puţin popular este calendarul pe 1829 alcătuit de Şt. Niagoe, cuprinzând şi însemnări în legătură cu Traian şi colonizarea Daciei, literatura latină, limbile neolatine şi ortografia limbii româneşti. Gustul pentru scrierile destinate marei

mulţimi se vede în reeditarea unor lucrări ale lui Ion Barac şi Vasile Aaron.

După încercările nereuşite ale lui Ion Molnar şi Paul Iorgovici de-a scoate un ziar românesc, Zaharia Carcalechi a putut începe la 1821 să tipărească *Biblioteca românească*, în care ni se dau pagini despre istoria Românilor. Această publicaţie străbătută de conştiinţă latină şi de sentiment naţional a trebuit să înceteze şi a reapărut tocmai în 1829 şi 1834 cu scrieri de Damaschin Bojincă, Ion Maiorescu şi alţii. Aci s'a reprodus *Ruinele Târgoviştei* de Cârlova şi *Cuvânt la deschiderea şcoalei naţionale la Bucureşti la 15 Septembrie 1827* de Simion Marcovici. Acum, înainte de 1830, apar în Transilvania lucrări de Bojincă, Tököli Sava, Teodor Aaron, Eftimie Murgu, despre marile probleme desbătute şi de latinişti

Avem puţină literatură propriu zisă. Poezia se risipeşte în lauda episcopilor de Oradea. Faţă cu revărsarea de energie dinainte de 1821, desigur că producţia pare secatuită. De altfel de pe la 1830 nu se mai publică în româneşte la Buda, iar Carcalechi, ceva mai târziu, trece în Ţara Românească. Activitatea e săracă şi din pricină că dascăli bine pregătiţi trec în principate, ducând cu ei ideile şi entusiasmul şcoalei latiniste. Odată însă cu ridicarea unei noi generaţii, şi lucrurile se schimbă. Sunt câteva nume care acum nu reprezintă mult, dar, printr'o activitate continuă, vor ajunge pe primul plan al culturii naţionale.

Timotei Cipariu, născut în 1805, ajunge profesor la Blaj, se ocupă cu tipografia de acolo şi începe să apară în publicistică. E în curent cu activitatea din principate, iar în 1836 ia chiar parte la reprezentaţiile teatrului românesc din Bucureşti, dela care pleacă cu impresie frumoasă. In *Foaia pentru minte*, începe să publice articole de filologie, bine scrise şi cu vederi largi. Simion Bărnuţiu, ceva mai tânăr decât Cipariu, ajunge profesor în 1832, se pregăteşte în domeniul filosofiei şi dreptului, în aşteptarea evenimentelor politice care aveau să facă din el un crainic al drepturilor naţionale Gh. Bariţ e dela'nceput o minte activă şi bine organizată. Stabilindu-se la Braşov, pe lângă munca de profesor, se însărcinează şi cu aceea de conducător al *Foii pentru minte*, în 1838. Articolele lui sunt un îndemn la trezirea neamului. „Deşteaptă-te şi tu, Române" sunt cuvinte care, sub o formă rovoluţionară, aveau să fie reluate curând de Andrei Mureşanu. Această publicaţie, prin ceea ce ne dă Bariţ, arată starea de spirit a tineretului ardelean. Sunt aci îndemnuri de întărire a solidarităţii naţionale, cu adânc răsunet în sufletul celor ce înţelegeau momentele de prefacere istorică a Transilvaniei. *Foaia pentru minte* pune pe Transilvăneni în curent cu unele scrieri care apăreau în

T. Cipariu

principate şi cere, trecându-se peste deosebirile confesionale, îndepărtarea neînţelegerilor care slăbeau pe Români. Se lasă loc frumos şi producţiilor populare, ca proverbe, datine şi cântece. Prin ce publică aci Cipariu şi Bariţ, *Foaia pentru minte* devine o tribună pentru generaţia care avea să-şi aibă partea ei la înoirea vieţii culturale.

Preocupările de limba românească. Preocupările de limbă făcuseră pe vremuri gloria Transilvaniei. Acum găsim astfel de preocupări şi'n principate, uneori cu vădită opunere la tendinţele exagerate pe care le urmaseră latiniştii.

Lucrarea cea mai însemnată din punct de vedere istoric, prin lămurirea unor probleme şi prin influenţa avută în provinciile româneşti, este *Gramatica* din 1828 a lui Eliade. Prefaţa, scrisă cu umor şi vervă, cuprinde idei foarte serioase şi reprezintă bunul simţ al vremii. E păcat că Eliade apucă mai târziu pe o cale în care nimeni din cei cuminţi nu avea să-l urmeze. Propunând simplificarea alfabetului cirilic şi scrierea fonetică, Eliade nu putea găsi un argument mai bun decât acela că scriem pentru cei vii din vremea noastră, nu pentru cei morţi din vremea colonizării Daciei. Limba îi apare ca un mijloc de comunicare între fiii aceluiaşi neam şi ca un instrument al înţelegerii. Pentru îmbogăţirea ei, el cere să împrumutăm numai când este nevoie, adresându-ne latinei şi limbilor romanice. In vreme ce cei mai mulţi se adresau franceзei, Eliade îşi arată preferinţa pentru italiană.

Tendinţele politice ale Ruşilor, care căutau să ne arate ca o ramură a slavismului, erau prea vădite ca să nu fie observate de ai noştri. Pentru lămurirea unor probleme de atât de mare interes pentru noi, Eliade a scris *Răpede aruncătură de ochi asupra limbii şi începutului Rumânilor*, în care se arată convins de latinitatea limbii noastre. De sigur că-şi dădea şi el seama de pătrunderea în limbă a numeroase cuvinte străine, dar, asemeni lui Paul Iorgovici ale căruia *Observaţii* le-a publicat în *Curierul de Ambe sexe*, Eliade vede în formele gramaticale o dovadă a latinităţii. Scheletul limbii îi apare latin, iar ceea ce îmbracă acest schelet, ca în stare să devină românesc prin îndepărtarea elementului străin. In formarea cuvintelor noi din radicale cu ajutorul prefixelor şi sufixelor, el ne aduce aminte de principiul derivaţiei aşa cum îl expusese Iorgovici.

In prefaţa la *Caracteruri*, se găsesc părerile lui Mumuleanu despre limbă. Latinitatea limbii româneşti este pentru el un adevăr de nediscutat; el cere de asemeni să avem dragoste de limba noastră, s'o cultivăm, s'o îmbogăţim cu cuvinte dela „maica" latină, aşa cum au făcut şi alte limbi culte. Chiar dacă pentru moment cuvintele împrumutate ar părea nepotrivite, el crede că trebue să fim răbdători şi să aşteptăm ca vremea să le încetăţenească. Nu cere să latinizăm limba: a ne exprima latineşte ar fi o nebunie tot atât de mare ca şi aceea de care am fost stăpâniţi când ne-am exprimat greceşte. El vrea „să lucrăm limba", dându-i din latineşte şi greceşte ceea ce-i

este necesar, rămânând să păstrăm din slavoneşte numai cuvintele cu sonoritate plăcută.

Simion Marcovici, în prefaţa la traducerea romanului *Gil Blas*, în 1837, îşi exprimă convingerea că limba noastră este capabilă de ştiinţă şi de bună literatură. In privinţa neologismelor, el e de părere să le primim numai când e nevoie de introducerea unei idei noi.

Asachi are şi el preocupări în acest domeniu. In înştiinţarea din 1829 la *Albina Românească*, el spune: „Ce să atinge de stilul gazetei aceştia, redacţia va urma după cel cerut de regulele limbii, şi pe carele orice filolog ideal îl va afla potrivit. Precum de datorie este a nu mai întârzia de a aduce limba vorbită de mai mulţi decât patru milioane Români, la gradul deplinirii, către carele strălucitul ei început o împuterniceşte, iar paradigma cultivitelor sale surori o îndeamnă". Totuşi Asachi a exprimat şi păreri greşite despre „sărăcia" limbii noastre, iar odată a cerut să rămânem la limba textelor religioase.

Gh. Săulescu reprezintă triumful ideilor ardelene. Incă din *Intâile cunoştinţe de litere şi de idei* din 1832 şi, apoi, dela *Gramatica* din 1833, el îşi arată predilecţia pentru crearea de cuvinte care trebuiau să înlocuiască neologismele. Cu creaţii ca „peste-firică" în loc de metafizică, desigur că sistemul era dela început condamnat.

In *Gramatică* apar vădit tendinţele puriste ale şcoalei ardelene, potrivit cărora trebuia să păstrăm numai ce era latin. Sistemului de scriere al lui Săulescu şi ideilor lui Asachi, s'a opus Eliade, al cărui rol în constituirea limbii literare e foarte însemnat. Prin critica lui Eliade au dispărut forme necorecte şi neconforme cu limba noastră, forme pe care le găsim adesea în cărţile lui Asachi: haractir, adresuit, înaintit, a recomendui, şerpează (şerpueşte), domnează (domneşte) şi altele.

C. Negruzzi nu e un spirit exclusivist. El alege din graiul muntean şi din cel moldovean formele care se pot armoniza. Astfel, prin el, apare ideea creării unei limbi literare pe baza graiului din amândouă principatele. In privinţa acestei chestiuni, Negruzzi îşi găseşte deplina aprobare a lui Eliade, ceea ce nu se petrece şi'n altele. Negruzzi primeşte simplificarea alfabetului cirilic, aşa cum propunea Eliade, dar nu renunţă la unele fonetisme moldoveneşti. In privinţa împrumutului, el dă locul întâi latinei şi numai al doilea italianei. La toate discuţiile provocate de Asachi, Săulescu şi Negruzzi, ia parte Eliade şi-şi lămureşte punctul de vedere. Astfel ajunge şi el să primească înlăturarea alfabetului cirilic şi să creadă că, pentru unificarea graiului, e necesară o înţelegere între Academia dela Iaşi şi Colegiul dela Bucureşti. Gândul lui Eliade merge şi mai departe, când se gândeşte la facerea unui dicţionar în care să intre şi cuvintele populare şi la crearea unei limbi pentru toţi Românii dela sudul şi dela nordul Dunării, prin contopirea dialectelor.

Avem şi câţiva Transilvăneni care îşi exprimă părerile. Vasile Pop ştie să dispreţuiască tot ce se face în principate în materie de gramatică şi are un cuvânt bun doar pentru Săulescu. Totuşi în pre-

faţa la *Psaltirea* lui Prale, el scrie că trebue să ne îmbogăţim limba împrumutând dela dialecte şi să ne'ndreptăm spre Latină „maica", numai dacă în acestea nu găsim formele necesare Ion Maiorescu, aspru în critica societăţii noastre franţuzite, nu ia în serios ce se scrie la noi despre limbă. Prins însă şi el în discuţii, se arată mai înţelegător, priveşte limba ca un întreg organic şi cere să se scoată la iveală cuvintele vechi închise în textele trecutului. Cipariu este, în această vreme, în termeni buni cu Eliade. El respinge ideea latinizării dar şi pe aceea a italianizării, şi cere ca limba să se desvolte prin ce are ea însăşi ca însuşiri interne Este împotriva mult prea numeroaselor slavonisme, dar critică încercarea de îndepărtare silnică a lor. Bariţ îşi dă seama de adâncimea şi bogăţia limbii noastre.

Anul 1840 aduce lucrarea lui Laurian *Tentamen criticum*, expresie a crezului latinist. Autorul, convins că gramatica are menirea de-a corecta limba, de-a înlătura unele cuvinte şi de-a adopta altele pe care le crede potrivite, a format o limbă artificială pe care n'a putut nimeni s'o ia în serios. Dar tot din 1840 este şi lucrarea *Băgări de seamă asupra canoanelor gramaticeşti* a munteanului Iordache Golescu, care nu primeşte ideile de latinizare ori italianizare, îşi dă seama de deosebirile între provincii din pricina fonetismelor şi-şi exprimă dorinţa de a se ajunge la o unificare a vorbirii şi scrierei: „Oare când la un neam de atâtea milioane de suflete s'ar canonisi o gramatică de obşte pentru toţi şi o închipuire de slove, după care toţi să vorbească şi să scrie, mai ales când şi stăpânitorii acestor ţări ar vrea, ca după o asemenea canonisită gramatică şi slova să se întrebuinţeze şi la canţilariile divanurilor lor, oare cu ce înaintare în treapăd va alerga înlesnirea spre un asemenea obştesc folos! Aceasta socotesc, că cu mare înlesnire s'ar săvârşi, când din fieşcare ţară (unde se grăieşte această limbă) s'ar aduna la un loc câte unul sau doi din cei mai învăţaţi profesori ai şcoalelor de ştiinţa canoanelor gramaticeşti şi cu toţii într'o glăsuire ar canonisi şi gramatică şi slove obşteşti, silindu-se ca şi cuvintele să le aducă, cât va fi prin putinţă, la o regulă, a lipsi neregularitatea lor, şi slovele să le asemeneze cu cele latineşti, ce sânt slove obşteşti. Şi aşa în scurtă vreme ne vom înţelege unii cu alţii, toţi cei ce grăim această limbă, şi ce vom scrie într'un colţ de loc se va auzi în toată întinderea acestei limbi".

O generaţie tânără avea în curând să hotărască asupra problemelor în desbatere, nu prin discuţii şi stabilire de principii raţionaliste, ci prin însăşi literatura pe care o punea la îndemâna cetitorilor.

Risipa de energie în traduceri fără de discernământ.

Se dă traducerilor o atenţie deosebită. Convins că numai prin ele pot intra în limba noastră expresii alese, că numai prin ele se înobilează o limbă, Eliade, în prefaţa *Gramaticei* din 1828, expune un întreg program de traduceri. După 1821, le avem în adevăr într'un număr impunător. Unele au o sem-

nificaţie specială. *Descrierea Moldovei* în româneşte este desigur un semn al conştiinţei de neam.

Sunt însă şi traduceri care-s svâcniri ale unui curent istovit. Urmaşi ai lui Beldiman şi Conachi mai apar încă. Ei se leagă de veacul al XVIII-lea, continuând la noi spiritul vechiu. Daniil Scavinschi care, fără un frumos articol al lui C. Negruzzi, ar fi rămas necunoscut, autor de versuri greoaie şi povestitor al unei excursii la Borsec, din care nu lipsesc elementele pastorale artificiale care-l fac să vadă în behăitul oilor şi'n cântecul ciobanilor „a veacului de aur plăcută închipuire", e şi traducător din Regnard, *Democrit*, şi din Voltaire, *Brutus*. Fénelon, Marmontel, Le Sage, André Chénier chiar, Florian care determină un întreg curent de producţii false, se bucură de favoare la mulţi scriitori. E şi o direcţie de încetăţenire a clasicilor. La Fontaine e tradus de C. Stamati şi Asachi, e prelucrat de Gr. Alexandrescu, Molière, Racine, Boileau ajung să fie cunoscuţi.

Se traduce câte ceva şi din precursori ai romantismului francez, din Rousseau şi Chateaubriand. Marea favoare se îndreaptă însă spre Lamartine şi Hugo, iar ceva mai pe urmă îşi găsesc traducători Vigny şi Musset Dramele lui Hugo atrag pe C. Negruzzi şi pe Boliac, C Stamati dă atenţie marilor romantici Hugo, Lamartine şi Vigny. Hrisoverghi a cărui *Odă la ruinele Cetăţii Neamţului* e admirată de Kogălniceanu traduce din Chénier, Lamartine, Hugo, Dumas. Deşi traducerile sunt din poeţi ai unor epoce diferite, predilecţia pentru romantism a scriitorilor de după 1821 este evidentă.

Curierul Românesc şi *Curierul de Ambe-sexe* înfăţişează un amestec de traduceri din diferite curente literare. Spre ele îndeamnă *Albina Românească* şi *Alăuta Românească*, din ele este format în bună parte repertoriul teatrului din Ţara Românească şi din Moldova. Eliade şi Asachi au ambiţia de a fi în frunte şi'n această activitate.

Din literatura rusă se cunosc, prin C Stamati şi C Negruzzi, romantici ruşi ca Puşchin, Lermontov, ei înşişi sub influenţa şcoalei apusene. Din literatura engleză Thomas Moore, Ossian, Young, Byron găsesc traducători în C. Stamati, Simion Marcovici, C. Filipescu, I Voinescu şi Eliade. Din literatura italiană nu se trece cu hotărîre dincolo de Goldoni şi Alfieri. Din literatura germană, pe lângă exagerata favoare pentru Kotzebue, care ţine până în preajma anului 1840, începe să fie cunoscut Schiller prin traducerile lui Câmpineanu şi Hrisoverghi.

Faţă de tot ce se traduce din franţuzeşte, restul ocupă un loc mărunt. Din literatura clasică, Aristia, autor şi al unor versuri de dragoste pentru limba noastră, traduce Iliada într'o formă pe care, după sfatul lui Eliade, avea s'o strice la o nouă ediţie. Tot din *Iliada*, traduce cu dibăcie Săulescu, autor de versuri originale, de fabule, de manuale didactice şi luptător pentru ideile latiniste. Traducerea *Psalmilor* de Prale apare ca un anacronism, şi tot aşa traducerea *Halimalei* de către Gorjan.

Traducătorii sunt, cei mai mulţi, profesori. Ei sprijină curentul încurajat de Eliade şi de Asachi. Nu era un discernământ în ce priveşte originalele şi nici limba traducerii nu era întotdeauna cea mai bună. O atenţie exagerată pentru traduceri istovea energii care ar fi putut fi cheltuite pentru lucrări originale. Reacţiunea sta să înceapă.

In preajma anului 1840. Inainte de orice, e de constatat triumful literaturii româneşti. Am avut o epocă de cultură slavonă, urmată de curentul traducerilor în româneşte, dar spiritul naţional n'a putut să se desvolte în plină libertate din pricina elenismului. Epoca de grecizare a culturii părea să fie înfrântă odată ce manifestări atât de frumoase au apărut cu cronicarii şi cu scriitorii religioşi dela sfârşitul veacului al XVII-lea şi începutul veacului al XVIII-lea, dar fanariotismul a pus stavilă unei desvoltări în sens curat românesc. La sfârşitul veacului al XVIII-lea am avut începuturile şcoalei transilvănene şi semnele de renaştere din vremea lui Chesarie al Râmnicului şi urmaşilor lui: de astădată, cu toată înviorarea grecismului înainte de 1821, cultura românească n'a mai putut fi înăbuşită şi-şi ia liberul avânt fără să se mai teamă de vreo primejdie venită din Orient.

Este vremea în care găsim convingerea că cultura e un mare bun, în stare să prefacă o societate şi s'o apropie de idealurile nobile. Ideea latină este pretutindeni primită, sentimentul patriotic este exprimat în diferite feluri. Oamenii de cultură sunt şi luptători politici pentru câştigarea libertăţilor. Pentru împrejurările de după 1840, să reţinem faptul că încă de acum scriitorii sunt agenţi ai conştiinţei de neam, că ei sunt în fruntea revendicărilor politice şi sociale.

Frământarea culturală şi mulţimea publicaţiilor de diferite feluri sunt semne ale unei frumoase înfloriri. Totul ne face să credem că se formase şi un public cetitor, odată cu progresul şcoalei naţionale şi cu îmbunătăţirile economice venite în urma noilor tratate şi legăturilor cu ţările apusene interesate de situaţia dela Dunăre. Triumful apusului la noi apare şi sub acea atât de puternică înrâurire a romantismului asupra principalilor noştri scriitori. Eliade a desfăşurat deosebită energie şi, prin munca lui, aliată cu a altora, se reface lumea noastră literară de după 1821. Toţi scriitorii acestei epoce merită stimă, căci, în bună parte, pe munca lor se bazează viaţa literară a generaţiei de după 1840.

Ce stare de lucruri este în preajma anului 1840? Sunt fapte culturale de care trebue să ţinem seama. Literatura de traduceri e tot mai bogată. *Curierul de Ambe Sexe* dă acestora un loc exagerat. Se traduce din mulţi autori, unii bucurându-se de privilegiul contemporaneităţii, dar nu toţi capabili să contribue real la îmbogăţirea noastră sufletească.

Pentru generaţia lui Eliade, care căuta să ne aducă în ritmul de viaţă literar al Apusului, literaturile străine erau pe acelaşi picior cu cea naţională. Mulţimea traducerilor începuse să creeze şi o stare de spirit care putea deveni primejdioasă. Când Ion Maio-

rescu critica franţuzismul societăţii noastre, N. Rucăreanu îl invita să rămână cu *Arghiriţă*, *Leonat* şi *Risipirea Ierusalimului*. Indreptarea spre Byron, Lamartine şi Hugo începuse să aducă dispreţul pentru creaţiile populare. Acestei porniri trebuia dela 'nceput să i se pună stavilă.

Eliade şi Asachi îşi pierd din prestigiul lor cultural. Critica lui Eliade nu s'a arătat la înălţime şi s'a coborît la chestiuni personale. Polemicile de limbă, din care nu întotdeauna a ieşit biruitor, au îndreptat atenţia spre alte figuri ale culturii noastre. Bănuelile politice pe care le deşteaptă, disolvarea *Societăţii Filarmonice*, frământările din jurul anului 1840 fac ca numele lui Eliade să fie lăsat mai în umbră.

Şi apoi, energiile se risipesc. La *Curiosul* din 1836—1837, Cezar Boliac atrage din scriitorii care erau în legătură cu Eliade. *Pământeanul* din 1839 are o atitudine severă faţă de acela care se voia îndrumător al culturii dela noi. *România*, din 1837—1838, a lui Florian Aaron şi Hill apare zilnic şi arată o concepţie înaltă despre menirea unei foi româneşti. Ziarul are în program anunţarea cărţilor noi, analizarea lor pe scurt, dări de seamă despre mişcarea teatrală. Prin aceasta, pierdeau din însemnătatea lor publicaţiile lui Eliade.

Asachi n'a ştiut să facă din *Albina Românească* o foaie de îndrumare literară. Fire orgolioasă, nu se înţelegea nici cu Eliade şi nici nu putea reţine în jurul lui pe scriitorii vremii. Mici articole, din care nu lipsea veninul, împiedecau o colaborare pentru îndrumarea literaturii pe un făgaş nou.

Şi erau în adevăr unele manifestări care lăsau să se întrevadă nevoia de ceva nou. Se vorbeşte de însemnătatea limbii populare şi de bogăţia de expresii pe care-o cuprind dialectele. In Transilvania se dă atenţie scrierilor populare, în principate Anton Pann, Al. Hasdeu, C. Stamati preţuesc producţiile literare ale poporului. Iordache Golescu adună măreţul material de proverbe şi zicători. Chiar şi'n scrierile lui Eliade şi Asachi străbat elemente folcloristice. Totodată se desvoltă şi dragostea pentru ţăran, la cei din principate în urma contactului cu ideile apusului, la cei din Transilvania prin atmosfera creată de epoca de libertate a lui Iosif al II-lea. Trecutul istoric începe să fie cunoscut şi devine isvor de inspiraţie. Prin Eliade, Asachi, Cârlova, Gr. Alexandrescu, C. Negruzzi, îmbogăţiţi în ce priveşte temele şi expresia în urma cunoaşterii literaturii apusene, avem câteva lucrări în adevăr naţionale.

Şi concepţia despre o revistă românească îşi întinde orizontul. Eliade adresează „adaosul literar” către toţi Românii, indiferent de provincia în care locuesc. *Curierul de Ambe Sexe* publică din lucrările lui Bariţ şi Negruzzi. *România* dă ştiri culturale din toate provinciile şi aminteşte simpatia care-i leagă între ei pe Românii de pretutindeni. *Foaia pentru minte* dă reproduceri după revistele din principate, pentru ca Transilvănenii să se poată informa de mişcarea literară românească. Să nu trecem cu vederea că'n 1839 apare şi

planul unei publicaţii care să se numească *Dacia veche şi nouă*. Ideea unei unităţi româneşti prin cultură nu avea încă omul de prestigiu capabil s'o formuleze. Cine, aducând la omogenitate bunele tendinţe răsleţe, ar fi putut realiza o publicaţie ca aceea de mai sus, şi ca fond, nu numai ca nume?

Gândurile se concentrează spre Moldova. V. Pop, în prefaţa la *Psaltirea* lui Prale, scrie că trebue să se recunoască Moldovenilor meritul de-a fi început poezia românească.

Fl. Aaron are simpatie pentru Moldoveni, văzând la ei seriozitate, statornicie şi naţionalism, şi recunoaşte că Moldova a luat-o înainte celorlalte provincii. Gh. Bariţ, pornind frumoasa activitate dela *Foaia pentru minte*, reproduce din scriitorii din principate, preferinţa sa rămânând însă pentru Moldoveni.

Kogălniceanu, spre care se 'ndrepta atenţia Transilvaniei, începuse să fie cunoscut *Romänische oder wallachische Sprache und Literatur* şi *Esquisse sur l'histoire, les moeurs et la langue des Cigains* sunt din 1837. Din 1838 e planul de a publica operele lui D. Cantemir. Işi dăduse colaborarea la *Alăuta Românească*, revistă pe care el avea s'o înoiască şi s'o înzestreze cu un program de activitate a cărui înfăptuire a fost oprită de împrejurări. Asachi, încă din 1838, atragea în *Albina Românească* atenţia asupra cunoştinţelor şi calităţilor lui Kogălniceanu. Acesta era menit să însumeze tendinţele bune şi aspiraţiile acum răsleţe, şi să fie îndrumătorul unei noi etape în desvoltarea noastră literară.

Din Noul Testament, Alba Iulia 1648.

INOIREA LITERATURII PRIN NAŢIONALIZAREA INSPIRAŢIEI

Climatul politic şi social în care se desvoltă literatura.

Generaţia, în plina tinereţe la 1840, a luat parte la toate marile evenimente de până la războiul independenţei şi a îndrumat viaţa noastră politică şi socială spre liberalismul apusean. Despre „paşoptişti" s'a glumit mult. Li s'au adus multe acuzaţii, iar democratismul lor a ajuns să fie socotit ca o formulă nepotrivită cu tradiţia şi cu interesul nostru. Numai având în vedere realitatea dela 1840 înainte şi nu compromiterea ideii democrate de către falşii ei aplicatori, am putea găsi o judecată adevărată pentru această, fără îndoială, mare generaţie.

Din veacul fanariot au mai rămas şi după 1821 urme în ce priveşte obiceiurile şi formele de viaţă politică şi socială. Generaţia dela 1840 a înflorit în adevăr la lumina apuseană, s'a smuls cu totul de sub opresiunea mentalităţii fanariote, e o generaţie modernă. Literatura pe care ne-a dat-o încorporează toate aspiraţiile politice şi sociale ale neamului, e o literatură de contact direct cu toate ideile nobile ale vremii.

Fireşte, împrejurările din Europa erau favorabile occidentalizării. Eliade a lăudat anul 1829, fiindcă atunci s'a încheiat tratatul dela Adrianopol care aducea câştigarea unor însemnate revendicări şi pentru noi, şi pentru alte neamuri din Balcani. De pe acum se dădeau pe faţă interesele apusului, căci, odată cu libertatea comerţului hotărîtă prin tratat, putea începe schimbul de producţie în porturile dunărene, deschise acum ca pieţe pentru apus. Cu vreo

zece ani înainte, Wilkison arătase apusului că bogăţiile Moldovei şi Munteniei sunt imense şi că un comerţ liber ar fi folositor şi pentru Anglia, şi pentru principatele române. Nu mult după 1830, experţi englezi veneau în porturile dunărene spre a lua noi informaţii. Cu cât interesele erau mai mari, cu atât apusul da mai multă atenţie problemelor politice şi sociale dela noi, tocmai într'o vreme când intelectualitatea noastră formată la cultura occidentală se întorcea în ţară cu ideile liberaliste, singurele în stare atunci să ne smulgă din orientalism şi să ne aducă pe făgaşul unui regim nou.

La 1847 s'a făcut uniunea vamală a celor două principate. Prin convenţia dela Paris s'au impus în 1858 desfiinţarea privilegiilor de clasă şi legi pentru îmbunătăţirea stării ţăranilor. Sprijinul politic pentru Unirea dela 1859 avea să vină în mod firesc. Instituţiile liberale luau locul celorlalte, pentrucă numai astfel relaţiile comerciale cu apusul puteau avea toate urmările economice scontate.

A fost de sigur şi un interes politic, aliat cu cel economic, şi anume oprirea expansiunii ruse spre gurile Dunării şi Constantinopol. Ruşii ocupau principatele fiindcă acesta era un bun mijloc de-a rezista apusului cu interesele dar şi cu ideile lui. Rusia ne lua sub aripa ei „ocrotitoare" fiindcă interesele ei politice şi economice erau în rivalitate cu ale apusului. Duşmănia austriacă faţă de schimbările politice şi sociale dela noi avea aceleaşi baze ca şi duşmănia rusească, deoarece, după 1840, concurenţa engleză la Dunăre a fost un dezastru pentru interesele comerciale dela Viena. In această concurenţă de interese ale Rusiei, Austriei şi Apusului — Anglia mai întâi, Franţa în al doilea rând —, luptătorii politici dela noi au fost de partea Apusului, pentru ideile lui noi de regenerare politică şi socială. Legăturile culturale şi literare au mers şi ele pe aceeaşi cale firească. Comerţul liber, liberalismul în materie politică şi socială şi romantismul, sub forma lui Lamartine şi Byron, au fost fapte în legătură unele cu altele şi au determinat împreună prefacerea vieţii materiale şi spirituale dela noi. In mod firesc trebuia să se manifesteze şi duşmănia faţă de Orientul care ne împiedeca în desvoltare. Satira lui Eliade împotriva lui Trandafilov şi a lui Gr. Alexandrescu împotriva lui Halcinski exprimau, ca momente istorice, mult mai mult decât poate îşi dădeau seama înşişi cei doi poeţi.

La baza simpatiei ce ni s'a arătat de unele state apusene erau deci şi foarte serioase interese economice şi politice. Ai noştri poate nu le vor fi înţeles, dar în frământarea ideologică şi-au pus entusiasmul lor, au fost de partea formelor de viaţă evoluate şi astfel au făcut ca principatele să se schimbe la înfăţişare, potrivit şi cu interesele noastre, şi cu ale altora. Nu avem un simplu triumf al intereselor economice, e aci o concurenţă de idealism şi practicism care amândouă ajută la prefacerea stărilor de lucruri şi la începerea unei ere în adevăr modernă.

Şi 'nainte de 1840 s'a dus lupta pentru schimbarea lucrurilor din ţară. Dar I. Câmpineanu şi prietenii lui au aşteptat isbânda dela sprijinul străinilor. Tot ce se petrece după 1840 a pregătit pe Români

în ideea că, fără de munca și de sacrificiul lor, nu s'ar fi putut ajunge la un bun rezultat. Românii s'au arătat capabili de luptă politică la 1848, 1859, 1866, iar simpatia cercurilor străine, de multe ori nici el bine lămurite în ce privește rezolvarea problemelor dela noi, a creat numai ambianța de încredere necesară acțiunii a lor noștri.

Scriitorii cei mai de seamă ai vremii sunt și luptători politici. In Moldova, prin abilitatea de domnitor a lui M. Sturza, mișcarea revoluționară n'a putut avea amploare în 1848. Tineretul, compromis pentru ideile lui liberale, a trebuit să se expatrieze. In Mai 1848 V. Alecsandri se adresează Românilor printr'un manifest, *In numele Moldovei, a omenirii și a lui Dumnezeu*, în care se protestează împotriva conducerii care ținea Moldova în sclavie și'n întunerec și se cereau reforme în viața socială, administrativă și judiciară. Un manifest din Iunie 1848, semnat între alții de Alecsandri, C. Negri, Al. Cuza, Alecu Russu, îl arată pe M. Sturza ca dușman al neamului. Kogălniceanu, în *Dorințele partidei naționale în Moldova*, din același an, exprimă dușmănia față de Rusia, nevoia de-a se îmbunătăți situația țăranilor, ideea Unirii Moldovei cu Muntenia și aspirația de-a se alege un domn pentru amândouă principatele.

In Muntenia, lupta politică a avut forme mai variate și a dus la încăerări dușmănoase. Pe planul ideologic, avem și aci manifestări interesante. La 9 Iunie 1848, la Islaz, preotul Radu Șapcă, în rugăciunea către Dumnezeu, cere izbăvirea poporului de clacă și de iobăgie. Proclamația, atribuită lui Eliade, cuprinde însemnate revendicări politice și sociale. Se cere împroprietărirea țăranilor, școală națională pentru toți Românii, desființtarea robiei, libertatea țiganilor. Constituția impusă de revoluționari a fost primită de Bibescu la 11 Iunie, dar, trei zile după aceea, acesta trece granița. De altfel o poezie revoluționară exprima precis situația domnitorului față de țară: „Ia-ți lădița — Și domnița — Și te cară — Azi din țară, — Căci Românii nu mai vor — Pe Bibescu domnitor. — Și să vii când România — Va dori din nou sclavia".

Intelectualii luau parte activă la lupta pentru revendicările politice și sociale. Cu ce suflet priveau ei evenimentele, ne-o arată o scrisoare a lui Fl. Aaron către Barit: „Ziua de ieri, 11 Iunie 1848, este o zi dela care începe o epocă nouă în analele Țării Românești. Deviza popullilor civilizați: libertate, egalitate, frățietate, este și deviza Românilor de aici. Constituția, această zicere fermecătoare, această facere fericitoare, s'a proclamat și la noi. Administrația națională din lăuntrul țării, după cum o cuprind tractatele, nu va mai fi o vorbă goală. Noi sântem emancipați și ne vom bucura de aici înainte de toate drepturile de care suntem vrednici".

Publicațiile vremii, redactate de scriitori și cu colaborarea scriitorilor. exprimă ideile politice și sociale care se cer înfăptuite. In Iunie 1848, apare la București, *Pruncul Român* sub redacția lui C. A. Rosetti și Vinterhalder. Aci se cere unirea între Moldoveni și Munteni. „Munteanul și Moldoveanul sunt toți Români, sunt frați,

o singură nație". Diferite acticole arată simpatia pentru țărănime, în forme care amintesc proclamația dela Islaz. Acum apare și *Poporul Suveran* al lui Bolintineanu, publicație la care colaborează Bălcescu, Boliac, Gr. Alexandrescu. Aci „cetățeanul" Gh. Crețeanu și-a publicat cuvântarea ținută la mormântul celor uciși la 19 Iunie 1848. Gândul de unire cu Moldova, împroprietărirea țăranilor, lupta contra tiraniei își găsesc o hotărîtă expresie. In foaia sa, Bolintineanu publică *Cântecul de libertate*, versuri destul de slabe în legătură cu 11 Iunie.

In Cernăuți apare, din Octombrie 1848, cu o viață mai îndelungată decât a altor publicații de pe atunci, ziarul *Bucovina*, sub redacția fraților Gh. și Al. Hurmuzachi și militând pentru idei care, prin ziar, puteau pătrunde în toate provinciile românești. La familia Hurmuzachi, în Cernauca, pe atunci frumos sat românesc, se aflau de altfel refugiații politici din Moldova și câțiva din alte provincii, favorizați deci chiar de împrejurările nenorocite ca să ajungă la omogenitate în felul de-a judeca problemele politice ale neamului nostru. In programul *Bucovinei* se exprimă bucuria că s'au sfărâmat „lanțurile spiritului". Foaia își propune lupta pentru autonomie și pentru drepturi la toate naționalitățile. Aci și-au publicat poezii de-ale lor Alecsandri, Sion și alții, aci s'au desbătut și probleme relative la limba noastră.

Transilvania nu face excepție dela această luptă. *Foaia pentru minte*, prin Barit, pregătește starea de spirit din care avea să se aprindă revoluția. In scrisul lui Barit, apare o concepție serioasă despre viața neamului, despre unitatea lui organică și despre datoria scriitorilor de-a cultiva și apăra limba și, prin aceasta, naționalitatea. Sub conducerea lui Cipariu, avem la Blaj *Organul național* în care se spune: „Dreptatea o vom apăra până la cea mai din urmă picătură de negreală". In *Invățătorul poporului*, tot Cipariu amintește „mișeaua stare" a neamului nostru și cere școli cu limba națională. El scrie că e vremea ca poporul „să se deștepte din somnul letargic". In frământările politice din 1848 își ține Bărnuțiu faimosul lui discurs la adunarea de pe Câmpia libertății. Accentul naționalist al oratorului e puternic, dar e și generozitate ieșită dintr'un suflet cu totul distins. Cu logică strânsă, cu avânt, cu dibace retorică, el arată că singura libertate care se poate concepe este aceea națională, admițând aceasta și pentru Ungurii dușmani, nu numai pentru Români.

Bărnuțiu

In principate, revoluția dela 1848 a fost înăbușită, dar ideile ei n'au murit. Din spiritul autoritar lipsit de prevedere, am avut o clasă de emigranți care au întreținut spiritul revoluționar, au fost în contact cu luptatorii din Apus, s'au îndoctrinat, au căpătat conștiință de ei și s'au întărit într'o con-

vingere care avea să triumfe. Aceştia — scriitori în acelaşi timp — au o pasiune de credincioşi mistici într'un ideal *Expatriatul*, care apăre la Braşov în Martie 1849, sub redacţia lui Boliac, luptă contra tiraniei şi sclavajului din Ţara Românească. La Paris apar diferite publicaţii în legătură cu evenimentele care aveau să se desfăşoare în principate. Aci I. Ghica e în legătură cu studenţii şi pregăteşte mişcarea revoluţionară. Aci C. Negri, încă din 1848, îşi exprimă speranţa în triumful Unirii. Ideea independenţii şi a domnitorului de dinastie străină e adesea desbătută.

Revendicările sociale se bucură de toată atenţia. Luptătorii sunt, cei mai mulţi, scriitori. In 1850 avem la Paris *România Viitoare* scoasă de N. Bălcescu, C. A. Rosetti, D. Brătianu şi N. Golescu. E aci duşmănie faţă de Ruşi şi faţă de ciocoi, dar şi încredere în viitor: „Niciodată încrederea în viitorul României, una, mare şi nedespărţită nu a ieşit din inima noastră". In studiul lui Bălcescu *Mersul revoluţiei în istoria Românilor*, găsim aspiraţiile tineretului revoluţionar: „Revoluţia viitoare nu se mai poate mărgini a voi ca Românii să fie liberi, egali, proprietari de pământ şi de capital, şi fraţi asociaţi la fapta unui progres comun. Ea nu se va mărgini a cere libertatea dinlăuntru, care e peste putinţă a se dobândi fără libertatea din afară, libertatea de subt domnirea străină, ci va cere unitatea şi libertatea naţională". *Republica Română* se tipăreşte în primul ei număr în 1851 la Paris, iar în al doilea în 1853 la Bruxelles, cu colaborarea lui C. A. Rosetti, Ion Brătianu, Cezar Boliac, G. Creţeanu. Se combate pentru drepturile Românilor şi pentru ideile liberaliste.

In 1851 apar la Paris cele două numere din *Junimea Română*, redactată de oameni care-şi au locul lor în mişcarea noastră literară: G. Creţeanu, Al. Odobescu, Al. Sihleanu. Scopul publicaţiei este de-a propaga ideea Unirii şi independenţii. Programul acestor tineri cuprinde şi preocuparea de literatura şi arta naţională: „La noi elementele care constituiază o naţionalitate (limba, suvenirile, obiceiurile, etc.), s'au păstrat neatinse. Insă aceste mine nepreţuite trebuesc lucrate: avem a forma o literatură naţională, o industrie naţională, arte naţionale. Când toate acestea vor exista şi când suflarea libertăţii le va da viaţă, ne vom putea crede un popor nepieritor. Aceasta este gândirea noastră şi scopul nostru e de-a interesa pe toţi la ideea de o renaştere naţională, de o civilizaţie română". *Buciumul* din 1857 cere, prin Boliac, autonomie, unire şi prinţ străin.

Câteva din publicaţiile cele mai de seamă din ţară sunt nu numai literare, ci şi politice. *România literară* a lui Alecsandri a fost suprimată fiindcă lupta împotriva sclaviei negre şi albe. In *Steaua Dunării* din 1855, Kogălniceanu este pentru autonomie şi Unire: „Unirea principatelor este dar dorinţa vie şi logică a marii majorităţi a Românilor. *Steaua Dunării* este jurnalul Unirii". *Zimbrul* din Iaşi reapare în 1858 în contopire cu *Vulturul* şi are ca idee conducătoare: „Unirea este credinţa noastră nestrămutată, ea este stindardul nostru politic".

In afară de scrierea lui Kogălniceanu *Dorinţele partidei naţionale în Moldova*, avem încă şi altele de interes politic şi social. Cezar Boliac în *Mémoires pour servir à l'Histoire de la Roumanie* are şi un apel către Europa în care, cu prilejul Congresului dela Paris, cere Unirea, retrocedarea Basarabiei şi prinţ de origine latină. Bălcescu în 1850 publică în Paris *Question économique des Principautés danubiennes* în care se atrage atenţia asupra stării de mizerie a ţăranului şi se cere împroprietărirea. D. Bolintineanu, în *Les Principautés roumaines* din Paris 1854, susţine Unirea, realipirea Basarabiei şi un program social care să aducă înfrăţirea claselor. V. Boerescu, în *La Roumanie après le traité du 30 Mars 1856*, exprimă aspiraţiile neamului, rezumate în autonomie, unire şi prinţ străin, iar în *De l'amélioration de l'état des paysans roumains* din 1861, este pe linia de revendicări formulate de Bălcescu. Boerescu e şi un strălucit orator al vremii. El prin cuvântu-i cald şi concentrat a ştiut să impresioneze pe deputaţii care au hotărît Unirea. Numeroasele lui discursuri parlamentare arată o minte cu aleasă cultură, un suflet în care-şi găseşte loc entusiasmul.

După Unirea din 1859, marea problemă care se cerea rezolvată era aceea a stării ţăranilor. *Imbunătăţirea soartei ţăranilor* este cel mai cunoscut discurs al lui Kogălniceanu Stăpân pe cunoaşterea istorică a problemei ţărăneşti la noi, Kogălniceanu ştie să treacă dela argumentarea logică la patetismul impresionant, lăsând să apară în splendidă viziune ceea ce însemnează, pentru puterea de rezistenţă naţională, bucata de pământ dată celui care o munceşte şi o apără. In faţa lui Kogălniceanu se afla acum, în 1862, ca adversar al împroprietăririi însuşi preşedintele Consiliului, Barbu Catargiu, om de mare prestigiu, autoritar, intransigent pe poziţia pe care-o apăra. Elocvenţa lui Catargiu nu are strălucirea literară a rivalului, dar e energică în exprimarea unei adânci convingeri. Din această ciocnire între doi oratori şi două sisteme politice, avea să reiasă victoria numai mai târziu, în 1864, odată cu lovitura de stat care împroprietărea pe ţărani.

Nu e scriitor de seamă al epocii dintre 1840 şi 1866 care să nu-şi fi exprimat ideile politice şi sociale. Faţă cu această frământare de idei, era firesc ca însăşi literatura propriu zisă să se resimtă de climatul în care se desvolta.

Formularea programului cultural-naţional. M. Kogălniceanu.

Aceluia care odată, întristat de ce vedea în jur dar îndreptat cu gândul spre ce aspira pentru neamul său, spunea că va veni şi ceasul în care să fie preţuit cum se cuvine, istoria i-a dat locul ce-l merita: Kogălniceanu stă în faţa noastră nu numai ca realizator, ci şi ca nobil exemplu.

El reprezintă în viaţa neamului nostru o fericită natură şi o fericită soartă. Inzestrat cu inteligenţă, cultură, dragoste de muncă organizată, nobleţe de suflet firesc reieşită din închinarea către un

ideal, a avut şi împrejurările istorice prrin care calităţile lui să iasă în evidenţă şi să capete valoare, încarnându-se în faptă.

Incă din copilărie, Kogălniceanu a arătat înclinaţie către studiile istorice. La vârsta de (14—15) ani, cunoştea pe Şincai şi citea cronicele în diferite manuscrise pe care cu bucurie le aduna şi păstra în biblioteca lui. Atunci când la studiile în străinătate i se cer relaţii despre ţările româneşti, foarte uşor scrie *Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des Valaques transdanubiens* (1837), cu informaţie din Petru Maior, Cantemir şi documente contimporane. De pe acum arată concepţie largă, privind istoria neamului ca un întreg organic şi cuprinzând pe toţi Românii. In scrisorile lui din Lunéville şi Berlin, adesea cerea de acasă reviste şi cărţi în legătură cu istoria ţării. La vârsta de 20 de ani, după cererea învăţatului Al. Humboldt, el scrie lucrarea *Esquisse sur l'histoire, les moeurs et la langues des Cigains* şi ca răspuns unui filolog german care jignise sentimentul naţional al tânărului student, *Romänische oder wallachische Sprache und Literatur.* Se arată pe scurt, în această lucrare din urmă, ce au produs în trecut Românii din punct de vedere cultural, se pomenesc scriitorii din prezent şi se scoate în relief însemnătatea poeziei noastre populare. Il preocupă pe Kogălniceanu aci latinitatea limbii, şcolile şi tipografiile dela noi.

Epoca de studii în străinătate are o influenţă covârşitoare asupra tânărului moldovean. Franţa şi Germania îşi manifestau cultul pentru producţiile populare. Ideile lui Herder, primite cu entusiasm de lumea învăţată, determinaseră un curent de valorificare a literaturii poporului. Spre aceasta se îndreaptă şi Kogălniceanu cu multă înţelegere. Interesante scrisori, din Lunéville în 1835, ni-l arată cerând din ţară surorilor lui să-i transcrie muzică moldovenească, pe care voia s'o arate străinilor, pentru a le dovedi că şi Românii cultivau această artă. Intr'o scrisoare din 1836, el cerea tatălui său să-i trimită cântecele moldoveneşti apărute în *Albina Românească.* Şi surorilor le scrie în această vreme cu rugămintea să-i procure colecţia de cântece moldovene, valahe şi greceşti publicate de Roczinski. Intre producţiile populare pe care le cere de acasă găsim: *Nu-i, nu-i nădejde, Ziua ceasul despărţirii, Moartea lui Ghica Vodă, Arghir şi Elena.*

M. Kogălniceanu

Intr'o scrisoare el mărturiseşte: „Il y a beaucoup d'auteurs ici qui me prient de traduire quelque chose de la poésie moldave et que je donne ensuite à imprimer", iar în alta e un proect interesant pe care numai Alecsandri, sub influenţa lui Kogălniceanu, avea să-l realizeze: „je vais faire imprimer ici les chansons moldaves". Mediul din Berlin, mai mult decât cel din Lunéville, unde a stat puţină vreme, îl îndreaptă astfel pe Kogălniceanu spre înţelegerea însemnătăţii folclorului.

Şi în *Romänische oder wallachische Sprache und Literatur*, el dă preţioase informaţii despre *Alexandria*, *Arghir şi Elena* şi alte scrieri populare despre care spune că constituesc sâmburele literaturii noastre şi că ar face cinste oricărui mare poet.

Mediul german a avut însă şi altă influenţă de mult mai mare însemnătate. In discursul pe care l-a ţinut în 1891, cu prilejul jubileului de 25 de ani al Academiei, Kogălniceanu vorbeşte despre contactul intelectual pe care l-a avut cu învăţaţii germani Gans, Ranke, Savigny, Al. Humboldt. Prin acest contact, Kogălniceanu îşi asimilează teoriile organiciste. De acum înainte el are o viziune de ansamblu a vieţii unei naţiuni şi priveşte instituţiile ţării în rolul pe care ele trebue să-l aibă pentru ca organismul naţional să se desvolte în chip firesc. Chiar dela munca spirituală din 1837, se vede cum tânărul cu uimitoare aptitudini cuprinde în scriere viaţa naţională sub toate aspectele ei şi pune în evidenţă realităţi şi raporturi pe care numai un înalt cuget istoric le putea surprinde. Tot în Germania, prin vizitele făcute la moşia comitelui Schwerin, a putut cunoaşte cum se organizează munca şi cum trebuesc trataţi ţăranii. Tot aci el a văzut cum se forma un stat pe baze temeinice şi a înţeles cum s'ar putea reface statul românesc.

Când s'a întors în ţară, Kogălniceanu avea nu numai un spirit format, ci şi un vast program pe care voia să-l realizeze. Activitatea lui se resfrânge de acum în trei domenii: literar, istoric şi politic, cel din urmă ajungând să-l acapareze în întregime. In toate aceste domenii, rolul lui a fost covârşitor.

Kogălniceanu ocupă un mare capitol din istoria noastră literară. La 14 Martie 1837 a apărut primul număr din *Alăuta Românească*, cu un program de Asachi şi cu scopul de-a răspândi cunoaşterea provinciilor româneşti. Revista însă n'a putut căpăta, prin Asachi, un rol deosebit. Dela 1 Iulie 1838, a apărut reorganizată de Kogălniceanu, iar numerele ce continuă până la 1 Septemvrie ne arată pe un îndrumător preocupat de problemele naţionale. El laudă scrierile care se ocupă de Români şi atrage atenţia asupra lor. Imputarea pe care-o face societăţii vremii, este aspră: „mai toţi Românii uită că sunt Români şi se îndeletnicesc numai cu istorii străine". Arătând că nu ne cunoaştem ţara, istoria, obiceiurile şi aşezămintele, el întreabă: „oare ne face cinste să fim străini în însăşi patria noastră?" Publicaţia a fost suprimată din pricina unui articol cu aluzii răutăcioase la adresa Ruşilor.

In 1840, ia fiinţă *Dacia literară*. Aci avem unul din cele mai rodnice manifeste literare, prin ceea ce a deschis ca perspectivă de inspiraţie pentru toţi scriitorii epocei. Climatul intelectual, în formaţie înainte de 1840, numai odată cu programul de acum îşi ia trăsăturile adânci. Revista îşi propune să nu aibă caracterul local al acelora scoase de Asachi, Eliade şi Bariţ. Scopul ei este de a publica literatură din toate provinciile româneşti: „foaia noastră va fi un repertoriu general al literaturii româneşti în carele ca într'o oglindă se vor vedea scriitori moldoveni, munteni, bănăţeni, buco-

vineni, fieştecarele cu ideile sale, cu limba sa, cu chipul său". Şi'n acest program se arată viziunea unui mare istoric şi om politic. Cuprinzând în aceleaşi pagini viaţa spirituală a întregului românism, Kogălniceanu vrea să realizeze unitatea în privinţa limbii şi literaturii: „ţălul nostru este realizaţia dorinţii ca Românii să aibă o limbă şi o literatură comună pentru toţi". Kogălniceanu este contra imitaţiei, contra traducerilor, după el, incapabile să formeze o literatură. Un întreg program de reacţiune contra curentului de traduceri pornit de Eliade şi Asachi, e în cuvintele lui care cer naţionalizarea inspiraţiei: „Istoria noastră are destule fapte eroice, frumoasele noastre ţări sunt destul de mari, obiceiurile noastre sunt destul de pitoreşti şi poetice, pentru ca să putem găsi şi la noi sujeturi de scris, fără să avem pentru aceasta trebuinţă să ne împrumutăm dela alte naţii". Kogălniceanu este aci pentru critica obiectivă, dorind astfel să îndepărteze neînţelegerile din lumea literară: „Literatura are trebuinţă de unire, iar nu de desbinare".

Revista nu şi-a putut îndeplini, în chiar paginile ei, programul, fiindcă a fost curând suprimată. Motivele suprimării sunt multiple: duşmănia manifestată faţă de străini, bănuelile Rusiei, interesată ca să nu se producă o deşteptare a conştiinţei de noi înşine, nemulţumirea domnitorului care nu putea rămâne nepăsător faţă de o revistă care într'un articol afirma că „peştele dela cap...". In scurta-i viaţă a întrunit însă această revistă colaborarea lui C. Negruzzi, Gr. Alexandrescu, Al. Donici, C. Stamati, în afară de aceea a lui Kogălniceanu.

Forţa, diluată în atâtea reviste dintre 1830 şi 1840, apare, concentrată în ce are mai bun, la *Dacia literară* care reprezintă o totalizare de tendinţe bune exprimate mai înainte răzleţ, dar şi un început nou. Introducerea la revistă este o sinteză de bun simţ, este o sinteză de principii care trebuiau satisfăcute spre a se ajunge la o literatură naţională. După ce mai înainte se crease o conştiinţă, acum se cerea şi forma ei literară. Kogălniceanu porneşte şi conduce o mare etapă.

Directiva dela *Dacia literară* este urmată şi la *Propăşirea*, revista care sub titlul permis de censură „foaie ştiinţifică şi literară" a întrunit colaborarea lui C. Negruzzi, N. Bălcescu, Gr. Alexandrescu, Alecsandri, I. Ghica, până ce a fost suprimată din pricina bănuelilor Rusiei în ce priveşte ideile şi legăturile politice ale lui Kogălniceanu. Ni s'a păstrat programul revistei în întregime şi cu părţile care n'au putut apărea din pricina cenzurei. Redactorii: Kogălniceanu, Alecsandri, P. Balş, I. Ghica, sunt nemulţumiţi de revistele din cele trei provincii ale „vechii Dacii", fiindcă se ocupau cu prea multe lucruri fără interes politic şi social direct cu noi, iar în ce priveşte literatura, se da prea mare atenţie traducerilor din franceză şi germană. *Propăşirea* îşi propune să publice lucrări originale, să se ferească de traduceri din cărţi străine, să dea atenţie nu numai literaturii dar şi altor ramuri intelectuale ca ştiinţele, istoria naţională şi etnografia, agricultura, silvicultura şi economia politică. Secţia III-a a re-

vistei este rezervată literaturii, cu următorul program: „va cuprinde tot felul de articole originale, proză şi poezie, vieaţa celor mai cunoscuţi autori, traduceri şi extracturi din cărţile publicate în ţări străine, dar a cărora sujet se atinge de noi, priviri asupra limbii, bucăţi umoristice şi în sfârşit critica şi înştiinţarea tuturor scrieilor nouă româneşti. Această parte a Foaiei noastre va fi menită să împărtăşească cetitorilor noştri o idee dreaptă şi îndestulătoare a mişcării literare din Moldavia, Valahia şi Transilvania". Se mergea astfel stăruitor pe calea fixată la *Dacia literară*.

Prin Kogălniceanu, avem cea dintâi revistă istorică românească. Cultul trecutului l-a făcut pe acest iniţiator de lucruri bune, să publice în 1841 *Arhiva Românească*. Incredere în viitorul naţiunii, spirit de solidaritate, înţelegere a desvoltării evolutive a unei naţiuni, patriotism luminat, iată ce găsim în prefaţa publicaţiei. Pentru Kogălniceanu, naţiunea, întocmai ca un individ, îşi are o misiune de îndeplinit şi e răspunzătoare de viaţa pe care o duce pe pământul moştenit de-alungul generaţiilor.

In 1843 Kogălniceanu este numit la catedra de Istoria Românilor dela Academia Mihăileană. Lecţia de deschidere, în care e şi oarecare influenţă a istoricului rus Karamzin în ce priveşte tratarea literară a faptelor şi figurilor trecutului, ne arată în ce sens pur naţionalist înţelegea Kogălniceanu să-şi facă lecţiile. După ce afirmă însemnătatea istoriei, el arată cu durere starea dela noi: „noi n'avem încă publicată în limba naţională măcar o istorie universală; şi ce vorbesc de istorie universală când chiar analele patriei noastre zac în întuneric, păstrate numai în nişte manuscripte, din care două, din pricina copiştilor, nu se potrivesc". Un punct din activitatea viitoare, publicarea cronicelor, era de pe acum fixat în mintea lui Kogălniceanu. El promite să se ferească de romano-mania pe care-o arătau mai cu seamă Transilvănenii. El vrea să ne lăudăm cu faptele noastre, nu cu ale strămoşilor. Ca întreaga lui generaţie, Kogălniceanu e convins de unitatea de limbă şi de sânge a Românilor de pretutindeni: „Departe de a fi părtinitorul unui simţimânt de ură către celelalte părţi a neamului meu, eu privesc ca patria mea toată acea întindere de loc unde se vorbeşte româneşte, şi ca istorie naţională, istoria Moldaviei întregi, înainte de sfâşierea ei, a Valahiei şi a fraţilor din Transilvania". Cu Românii din Valahia, spune el, suntem „fraţi şi de cruce, şi de sânge, şi de limbă, şi de legi". Concepând istoria unui neam ca o lucrare despre întreaga lui civilizaţie, Kogălniceanu îşi propune să se ocupe în lecţiile dela Academia Mihăileană şi de obiceiuri, cultură, literatură veche, legislaţie, negoţ.

Curând, cursul a fost suspendat prin intervenţia consulului rus, aşa că, pe această cale, Kogălniceanu n'a mai putut influenţa spiritul public. El îşi desfăşoară harnic munca prin alte mijloace. In 1845 publică *Fragments tirés des chroniques moldaves et valaques*, cu o prefaţă bogată în sentimente de preţuire a neamului şi cu o caldă îndreptare spre ceea ce s'a putut realiza în trecut, ca artă şi cultură. In curând aveau să înceapă a apărea *Letopiseţele Ţării Mol-*

dovei, care au cultivat întregi generaţii, au pus temelie istoriografiei moderne şi au lărgit câmpul inspiraţiei naţionale. De aci se vor alimenta, rând pe rând, Bolintineanu, Alecsandri, Hasdeu, Eminescu, Delavrancea, Sorbul şi atâţia alţii. In prima ediţie, din 1852, Kogălniceanu putea scrie rânduri ca acestea, permanent valabile: „nu vom avea artă şi literatură dacă nu ne vom adăpa la isvoarele naţionalităţii noastre, care este religia secolului al XIX-a". Programul *Daciei literare* reapare şi aci în cuvintele: „Ca să avem arte şi literatură naţională, trebue ca ele să fie legate cu societatea, cu credinţele, cu obiceiele, într'un cuvânt cu istoria noastră". In jurul unui astfel de program s'au grupat minţile cele mai alese ale epocei. Conştiinţa de neam devenise forţă colectivă creatoare prin acţiunea şcoalei latiniste, dar graba introducerii formelor culturale apusene, înainte de 1840, a făcut să se treacă pe planul al doilea ceea ce era românesc şi tradiţional. Reacţiunea vine ca o salvatoare frânare a occidentalizării rău înţelese. Prin Kogălniceanu, se cere naţionalizarea inspiraţiei. Principiul duhului naţional triumfă pas cu pas, sub diferite forme, în toată epoca dela 1840 la 1866. Găsindu-şi domeniul în care se credeau mai înzestraţi, scriitorii generaţiei dela 1848, fiecare, mărturisit sau nu, au urmat calea genialului îndrumător.

Activitatea lui Kogălniceanu s'a desfăşurat şi pe planul social şi politic. A luptat pentru Unire şi a fixat programul de înfăptuiri după săvârşirea acestui mare act istoric. Toată activitatea lui Kogălniceanu ne arată o tinereţe avântată, dusă spre mari realizări de o inteligenţă vie şi larg cuprinzătoare.

Realizatori ai programului. Epoca aceasta de după 1840, dominată de spiritul atât de înzestrat al lui Kogălniceanu, a moştenit dela cea precedentă un mare bun: scriitorul ori omul producător de cultură nu mai apare ca un răzleţ, ca un singuratic aşa cum a fost veacuri de-a-rândul. El este în tovărăşie intelectuală cu alţi creatori în domeniul minţii şi talentului, face parte dintr'o grupare şi se simte atras către o revistă în care se cuprind precis şi directivele. După ce *Curierul Românesc* şi *Curierul de Ambe Sexe*, *Albina Românească* şi *Foaia pentru minte* au ştiut să atragă colaboratori în jurul lui Eliade, Asachi şi Bariţ, acum, *Dacia literară* şi *Propăşirea* grupează în jurul lui Kogălniceanu tot ce era putere culturală mai deosebită şi, mai mult decât pe vremea lui Eliade şi Asachi la'nceputul publicaţiilor lor, reprezintă un program de lucru şi de luptă, pentru care fiecare îşi pune râvna de înfăptuire. Astfel revistele lui Kogălniceanu însemnează şi un pas în formarea spiritului de solidaritate pe baza de credinţe şi aspiraţii care, depăşind limita culturalului propriu zis, se răsfrâng şi'n domeniul politicului şi pregătesc zori noi de renaştere obştească.

Kogălniceanu a dat puţin în domeniul literaturii propriu zise. E vădită inteligenţa, e pretutindeni fin spirit de observaţie, uneori e şi o ironie bine mânuită dar nu avem imaginaţie în adevăr creatoare. Nu se poate spune că nu ne-ar fi dat şi Kogălniceanu litera-

tură bună, dar marile lui posibilităţi şi-au găsit realizarea în alte domenii. A publicat, în *Dacia literară*, *Scene pitoreşti din obiceiurile poporului*, dându-ne o icoană a obiceiurilor la logodnă şi nuntă. Se întrevede farmecul pe care Kogălniceanu îl simte în faţa unui idilic patriarhal pe care până atunci puţini îl descoperiseră. *Iluzii pierdute*, *Trei zile din istoria Moldovei*, fragmentul dintr'un roman *Tainele inimii* şi alte câteva pagini risipite în unele reviste, la care dacă mai adăogăm o prelucrare şi o traducere din domeniul dramatic, constituesc tot ce-a lăsat Kogălniceanu literaturii.

C. Negruzzi venea la *Dacia literară* nu ca înfăptuitor al programului fixat de altcineva, ci ca om care-şi avea el însuşi directive care se puteau alătura, până la identificare, la ale lui Kogălniceanu. Dacă prin *Scene pitoreşti din obiceiurile Moldaviei: Cântece populare ale Moldaviei*, colabora şi el la planul exprimat de conducătorul *Daciei literare*, prin nuvela istorică *Alexandru Lăpuşneanu*, apărută chiar în primul număr al revistei, Negruzzi deschidea el un drum nou şi completa un punct de program literar. Când în *Cuvânt pentru deschiderea cursului de istorie naţională*, Kogălniceanu amintea interesul de roman, varietatea de întâmplări şi tragediile unor domnii din trecut, era sub impresia a ceea ce realizase Negruzzi. Nuvela lui Negruzzi are în adevăr multe însuşiri. E o frescă a unor vremi vijelioase, în care reconstituirea istorică e atât de bine învăluită în imaginativul romantic, încât iese din cadrul documentar şi pluteşte în faţa noastră ca o obsedantă lume a închipuirii. Inlănţuirea evenimentelor e de un interes din ce în ce crescând, iar caracterele puternice sunt de dramatic efect prin contrast. Am ajuns să-l credem pe Lăpuşneanu în realitatea lui, după felul cum reiese din nuvela lui Negruzzi, deşi nu toate documentele istorice ni-l înfăţişează aşa. Chiar şi spiritul democratic din preajma lui 1840 este strecurat aci cu dibăcie. Limba scrierii este frumoasă, plină de sevă, înflorită ici şi colo cu arhaisme la locul lor.

C. Negruzzi

După suprimarea *Daciei literare*, omul de energie care-i Kogălniceanu, a găsit un mijloc de a fi îndrumătorul generaţiei: calendarele. In *Calendar pentru poporul romănesc*, apar, între 1844 şi 1853, câteva din cele mai frumoase *Scrisori* ale lui Negruzzi, lucrări în care spontaneitatea de expresie e într'adevăr remarcabilă. Aci s'a publicat atât de duioasa pagină *Lumânărică*, aci şi *Istoria unei plăcinte*, cu ironia ei la adresa unor vremi care nu trebuiau să se mai întoarcă. Aci au apărut câteva bucăţi istorice, între care şi *Sobieschi şi Românii*, scriere de sigur declamatorie şi defectuoasă în legarea evenimentelor, dar menită să realizeze şi ea ceva din planul de reînviere a trecutului şi un scop naţional, scump unei generaţii.

Numele lui Negruzzi apare şi la *Propăşirea*, sub câteva scrisori în legătură cu problema limbii şi sub *Toderică*, scriere care avea să-i aducă autorului exilul. In chestiunile de limbă, Negruzzi e omul de bun simţ pe care l-am cunoscut şi altădată. El e contra celor care au planul de a „struji" limba, contra înoitorilor care, după el, sunt doar nişte croitori răi. Cu ton glumeţ şi familiar, Negruzzi spune lucruri foarte serioase despre limba românească, faţă de care a avut multă dragoste şi pe care cu plăcere o găsea înrudită cu latina şi cu celelalte limbi neolatine. *Toderică*, povestire prelucrată după Mérimée, a fost privită de autorităţi ca o scriere „privitoare de scandelă şi jignire asupra celor vrednice de cea mai înaltă consideraţie", a adus autorului acea situaţie neplăcută din care l-a scăpat numai intervenţia consulului rus. Ne interesează, în această lucrare, ceea ce Negruzzi a introdus din viaţa românească, anume cadrul de basm românesc şi elemente de folclor cu circulaţie întinsă.

Legăturile cu Kogălniceanu nu l-au împiedecat pe Negruzzi să colaboreze şi la revistele altora. La *Foaia pentru minte* a trimis între altele, scrisoarea *Slavonisme*, iar la revista lui Asachi *Provinţialul* şi *Păcală şi Tândală*, activitate cu obişnuitele trăsături ale lui Negruzzi, atât de dibaciu în mânuirea unei limbi plăcute dar fără podoabe strălucitoare şi unui cuprins în care ironia şi duioşia ştiu să vină natural. In 1857 apăreau *Păcatele Tinereţelor* în patru părţi care fixau definitiv fizionomia literară a scriitorului.

C. Negruzzi s'a arătat activ şi'n alt domeniu, în această vreme de mari prefaceri politice şi sociale. Sub conducerea lui, iese în 1854 foaia sătească *Săptămâna*, în care se găsesc articole de îndrumare morală şi gospodărească. Ce ar putea caracteriza mai bine sufletul din care vine această activitate, decât cuvântul însuşi al lui Negruzzi la împlinirea unui an de apariţie a revistei: „Şi să nu socoată cineva că îmbunătăţirea stării fizice şi morale a clasei cei mai numeroase a poporului, nu este una din cele întâi îngrijiri a unei cârmuiri înţelepte şi părinteşti".

Cavalerul Stamati „autor popular, rustic", cum se caracterizează singur, este din seria scriitorilor legaţi de trecut dar, printr'o parte de activitate, anunţători ai înoirilor. Deşi ardelean de origine, el reprezintă, prin viaţa lui, sentimentele Basarabiei de după încorporarea la Rusia. Despre sine avea păreri modeste: „scriu fireşte şi liber, ca şi când v'aş vorbi, imit din cele ce au compus alţii, dar câteodată am scris şi dela sine-mi aceeace mi-a insuflat instinctul şi sălbătăcita muză românească".

Stamati e în bună parte un traducător şi un prelucrător. A tradus din Jukovski, din Derjavin, a suferit o adâncă influenţă din partea lui Lermontov şi Puşchin, scriitori reprezentanţi ai romantismului rusesc. A cunoscut însă şi preromantici şi romantici apuseni: Thomas Moore, Walter Scott, Byron, Lamartine, Hugo, Vigny. Din cei trei lirici francezi, ne-a lăsat câteva traduceri şi prelucrări. Aceasta nu-l împiedecă pe Stamati să se îndrepte şi spre scriitori din alte epoce: Homer, Virgil, Shakespeare, Voltaire.

Intre poeziile mai bogate în mijloace, avem *Păgânul şi fiicele sale*, romantică în ce priveşte cuprinsul şi cu elemente fantastice de provenienţă rusească. Amestec de fantasie romantică este şi'n povestirea dragostei Minvanei pentru Armin, în *Fiica lui Decebal* şi *Armin cântăreţul* şi'n balada care ni-l arată pe Dragoş îndrăgostit de Dochia. Poetul şi-a exprimat dragostea pentru Moldova în poezii ca *Imnul lăutei româneşti*, *Un român înstrăinat*, *Strájărul taberei* şi'n paginile lui în proză.

Avem inspiraţie poporană, alături de cea cronicărească, în *Povestea poveştilor*, la sfârşitul căreia sunt şi câteva lămuriri interesante pentru fixarea atmosferei vremii, în care autorul ne spune că a fost preocupat de vechile tradiţii, de eresurile poporului şi ceremoniile îndătinate la curţile domneşti. Lucrarea a fost editată de Kogălniceanu în 1843. La *Dacia literară* s'au publicat *Gafiţa blestemată de părinţi* şi *Floarea către flutur*. Format sub influenţa rusească, într'o vreme când romanticii ruşi dădeau atenţie producţiilor populare, Stamati a putut intra şi'n făgaşul pe care-l pornise la noi *Dacia literară*.

In acelaşi timp, *Dacia literară* a dat atenţie şi celuilalt basarabean de seamă Al. Hasdeu, autor de scrieri în legătură cu trecutul istoric şi cu folclorul românesc. Stamati însuşi, de altfel, contribue la această cunoaştere a lui Hasdeu, prin faptul că traduce din discursurile în care acesta vorbea de Români.

Deşi e străbătut mai puternic decât Cârlova de curentul romantic, Stamati aparţine mai mult formulei vechi. In felul lui de a scrie e ceva care ne duce spre începutul veacului. C. Stamati a afectat să rămână la limba simplă şi apropiată de popor într'o vreme când, prin contactul cu literatura apuseană, limba noastră căpăta mlădiere şi expresii noi. In schimb, când i-au apărut scrierile în *Muza Românească*, în 1868, ne-a pus în faţa unei limbi prefăcută, poate fără voia lui, în sensul părerilor latiniste. A rămas astfel într'un loc inferior deşi, ca cuprins, sunt mulţi alţii mai săraci decât el.

Rătăcit de tânăr în mediu rusesc şi devenit ofiţer al ţarului, Donici nu şi-a uitat de origine şi, după o scurtă carieră militară, s'a întors în Basarabia unde şi-a început activitatea literară. Ca şi Negruzzi, şi el a tradus din Puşchin, dându-ne în limba noastră *Căruţa de poştă*, inspirată din viaţa românească, şi *Ţiganii*, care s'a tipărit la editura lui Eliade. Donici a mai tradus, împreună cu C. Negruzzi, satirele lui Antioh Cantemir.

El ocupă un loc în literatura noastră prin fabulele lui, în care e mai ales sub influenţa rusului Nicolae Crîlov, mai puţin şi a lui Antioh Cantemir. Traducere uneori, prelucrare şi localizare altădată, fabula lui Donici şi-a găsit cetitori prin calităţile ei de formă. Donici a ştiut să dea măruntele lui compoziţii într'o limbă cât se poate de potrivită. Unele fabule au apărut în *Dacia Literară*, o culegere s'a tipărit de către Kogălniceanu la cantora acestei reviste, numeroase şi-au găsit locul în *Săptămâna* lui Negruzzi: *Antereul lui Arvinte*, *Leul şi iepurele*, *Lupul şi cucul*, *Veveriţa*, *Vulturul şi*

paingul şi altele. Mai greoaie în *Gâştele,* în care lauda cu strămoşii putea fi o aluzie la stări contimporane, expresia este naturală în *Racul, broasca şi ştiuca,* fabulă cu o morală oricând oportună. Vioiciune şi naturaleţe, găsim în *Lupul şi cucul* din care unele versuri au devenit populare. Şi din *Vulpea şi Bursucul* a rămas populară aluzia la „pufuşor pe botişor". In *Vulturul şi paingul,* deşi e numai o localizare după Crîlov, autorul pune din sentimentele lui, când înfăţişează Moldova cu satele, apele şi munţii ei. Cu dibăcie ne redă, după originalul rus, cântecul măestrit al privighetorii, cu aceeaşi dibăcie şi dialogul familiar din *Doi câni.* In opera de naţionalizare a literaturii, îşi are şi Donici măruntul lui loc.

La *Dacia literară* apare mai întâi numele nou al lui V Alecsandri, bun prieten de copilărie şi de şcoală al lui Kogălniceanu, şi student la Paris pe vremea când acela care avea să devină îndrumătorul generaţiei, studia la Lunéville.

In *Buchetiera din Florenţa,* intriga e în adevăr complicată cu incidente surprinzătoare, determinate de fantasie nu de logica lucrurilor; pagini de sensibilitate naivă şi cam lăcrimoasă ori de isbucniri pasionale de efect, întretăiate şi de suspinuri în umbra unei biserici, ne arată romantismul ridicol de exagerat, ca expresie şi cuprins, aşa cum putea fi înţeles de un tânăr cu mintea exaltată de literatura vremii. De mai mult interes poate fi, din punct de vedere literar, impresia pe care a păstrat-o Alecsandri în trecerea prin Italia. E o ţară care i-a plăcut, i-a încântat sufletul şi care-l va mai atrage în cursul vieţii. Multe pagini de poezii şi de proză de mai târziu vor fi străbătute de frumuseţea priveliştilor ţării bogată în artă şi scăldată în soare. Alecsandri din această epocă prinde tot ce încântă ochiul; monumentele artistice ale căror nume se îngrămădesc în paginile scrise, tocmai fiindcă sunt văzute superficial, îi servesc numai de cadru Cu alt suflet, a trăit Asachi printre aceleaşi monumente, după cum cu alt suflet se va apropia de ele Duiliu Zamfirescu.

La *Propăşirea* s'au publicat două bucăţi semnificative. *O primblare prin munţi* arată calităţi de descriere şi, în acelaşi timp direcţia sub care se desvoltă scrisul lui Alecsandri. Il cunoaştem de aci pe poetul preocupat de cântecele populare şi vrăjit de frumuseţea plaiurilor noastre. Doina populară are un răsunet deosebit în sensibilitatea lui: „Eu decâteori aud doina, îmi pare că aud Moldova plângând după slava sa cea veche". *Istoria unui galben şi a unei parale,* amestec de satiră şi de povestire fantastică, pleacă dela un model german, dar cuprinde multe lucruri în legătură cu viaţa dela noi. Ici o aluzie la vreun scriitor al nostru, dincolo critica felului cum se făcea judecata, apoi ridiculizarea sistemului de a scrie al lui Eliade ori Aristia, simpatia pentru haiduci, protest împotriva robiei ţiganilor, ironie la adresa unor prea des cântate teme romantice. Apar aci, învăluite mai cu seamă în ironie, crâmpeie de viaţă dela noi, dovezi ale spiritului şi ideilor vremii.

In *Calendarul pentru poporul românesc* din 1845, Alecsandri

publică *Iaşii în 1844*, prinzând admirabil amestecul de orientalism şi europenism. Nu lipseşte din scriere dragostea pentru ţăranul tradiţionalist în obiceiuri, limbă, port şi nici ironizarea uşurinţei cu care imităm pe străini. In *Fisiologia provincialului în Iaşi*, Kogălniceanu şarjează şi scrie cu ascuţită răutate; în lucrarea lui, Alecsandri învălue în simpatie tot ce contribue, oricât de contrastant, la panorama pe care Iaşii o înfăţişează călătorului. Calităţile descriptive, talentul de-a schiţa portretele caracteristice şi dibăcia de a întreţese în acelaşi tablou orientalismul şi europenismul, apar şi în una din cele mai însemnate scrieri ale lui Alecsandri, *Balta Albă*, publicată în *Calendarul Albinei* din 1848. Proza şi-a lărgit, prin Alecsandri, câmpul de inspiraţie, limba a câştigat mult faţă de *Buchetiera din Florenţa*, scrierea atâta de plină de franţuzisme supărătoare.

Acum se dau pe faţă şi primele poezii ale lui Alecsandri. Din poeziile care aveau să fie cuprinse în culegerea de *Doine*, unele apar în calendarele lui Kogălniceanu, altele în *Propăşirea*. Cunoaşterea ţării, prin diferite călătorii, l-a făcut pe Alecsandri să aibă tot mai multă dragoste pentru manifestările artistice ale poporului. Sub această influenţă, scrie el poezii culte care totuşi sunt calchiate după cântecele populare. Kogălniceanu însuşi le recomandă ca „poezii româneşti". Incă din 1843 cetitorii puteau cunoaşte *Cântec haiducesc*, cu dragoste de codru şi de libertate în deslănţuirea voiniciei, *Hora*, cu remarcabilă potrivire între ritmul interior şi versificaţie, cu tinerească isbucnire a dragostei de ţară din însăşi priveliştea rotirii pasionate. Apăreau apoi alte producţii, între ele *Groza* şi *Altarul Mânăstirii Putna*, rătăcite fără motiv printre doine.

Alecsandri a rămas în legătură şi cu *Albina Românească* unde apar *Craiu Nou* şi *Tătarul*. Fireşte, cele mai multe dintre doine s'au publicat în *Propăşirea*. Aci o societate dornică să-şi îndrepte sufletul spre simţirea şi felul de gândire al poporului, putea ceti *Baba Cloanţa*, cu credinţe şi superstiţii prinse într'o bună compoziţie, *Sora şi Hoţul*, *Andrii Popa*, *Strunga*, aceasta devenită populară. *Doinele* lui Alecsandri sunt o revoluţie poetică prin aerul proaspăt pe care-l aduc ca inspiraţie şi ca limbă literară. Chiar din faza lui de început, Alecsandri vine pe planul întâi şi prin proza, şi prin versurile lui Programul de naţionalizare a literaturii îşi găseşte în el un mare realizator.

Rolul lui Kogalniceanu apare şi'n reorganizarea teatrului, cu colaborarea lui C. Negruzzi, acum scriitor cunoscut şi autor de traduceri lăudate de Eliade, şi cu aceea a lui Alecsandri în care se puneau cele mai frumoase speranţe. Teatrul francez şi, secundar faţă de el, cel românesc trec sub conducerea acestora. Teatrul de până atunci, cu mulţimea de traduceri, cu limba împestriţată şi lipsită de proprietate, nu putuse mulţumi generaţia aceasta care voia înoirea în toate manifestările culturale. Kogălniceanu îşi arătase nemulţumirea la *Dacia literară*, Negruzzi îşi spusese părerile în scrisoarea lui către Asachi, Alecsandri, şi el, în prefaţa la operele

lui C. Negruzzi, avea mai târziu să ne dea amănunte de un colorit cu totul curios în legătură cu începuturile teatrului la noi. Toate arătau că se dorea altă îndrumare.

Nu s'au putut aduce schimbări, chiar aşa de uşor. Teatrul francez a rămas, o bucată de vreme, singur ca să dea, aşa cum i se cerea, reprezentaţii în condiţii artistice mai bune. Curând aveau însă să înceapă şi reprezentaţiile româneşti şi'n aceasta au avut rolul lor cei trei scriitori.

Kogălniceanu nu ne-a dat nimic original în acest domeniu. *Orbul fericit* şi *Două femei în contra unui bărbat* nu trec de treapta traducerii ori prelucrării. Nici lui Negruzzi nu-i asigură activitatea dramatică un loc în desvoltarea literaturii noastre Dintre lucrările lui, să pomenim farsa *Cârlanii* cu ţărani de-ai romantismului, de sigur o localizare, şi *Muza dela Burdujeni*, traducere după un francez, cu uşoare localizări în mediul şi epoca scriitorului român. Negruzzi îşi propune aci să ridiculizeze pe cei care „schingiuesc şi sfâşie frumoasa noastră limbă, şi în loc de creatori se fac croitori, şi croitori răi".

Cei trei scriitori n'au rămas decât puţin timp la conducerea teatrului, dar îndrumarea era dată. Rămânea să se creeze un repertoriu naţional şi, în aceasta, rolul cel mare îl are Alecsandri. Ar fi să-i facem o mare nedreptate acestuia, dacă i-am privi activitatea dramatică numai din punctul de vedere al valorii artistice. Insuşi Alecsandri a mărturisit că a scris în grabă, a improvizat pe motive, idei, stări de lucruri şi persoane dela noi, numai ca să completeze lipsurile scenei noastre. Cercetările istorico-literare au dat pe faţă lipsa de originalitate a intrigei din aceste piese, arătând că avem a face cu adaptări, cu traduceri chiar de scene întregi după teatrul francez al epocei. Dar mai mult ca oricare alt scriitor de după 1840, Alecsandri ne-a dat icoana societăţii noastre în prefacere. In comediile lui apar idei şi situaţii pe care autorul urmăreşte a le desfiinţa, dar şi gânduri care devin forţe de îndrumare spre progres. Alecsandri s'a simţit atras de figurile atât de amestecate ale societăţii şi le-a prins în pagini literare din care se văd şi sentimentele ce-l stăpâneau, critică aspră ori ironică faţă de unele, simpatie şi căldură faţă de altele.

Preocupat de problema reformei societăţii noastre, pentru Alecsandri, teatrul a fost o armă de luptă. In legătură cu *Iorgu dela Sadagura* în care, în persoana lui Iorgu şi a Gafiţei Rosmarinovici se combate stricarea limbii şi dispreţul pentru ţară al unor oameni cu pregătire intelectuală mediocră. Alecsandri scrie că a urmărit înfierarea acelora care dau atenţie mai mult la ce-i străin decât naţional. In *Iaşii în Carnaval*, în care oficialitatea e pusă în scenă iar unul din personagii, Tache Lunătescu, e un adevărat înaintaş al lui Conu Leonida din piesa lui Caragiale, se critică lupta stăpânirii de-a opri deşteptarea opiniei publice. Triumful noului spirit e mărturisit de însuşi Alecsandri într'o scrisoare, în care îşi arată

bucuria pentru aplausele culese împotriva înăbuşitorilor ideii de progres.

In munca de prefacere a societăţii dela mijlocul veacului, Alecsandri şi-a urmărit scopul lui cu statornicie. Sfătuit de C. Negri să se inspire din societatea vremii, bogată în tipuri demne de comedie, Alecsandri scrie: „Eu însumi m'am gândit adeseori la o asemenea grea întreprindere, şi fiindcă la noi nu posedăm încă nici libertatea tribunei, nici arma zilnică a jurnalismului, am proectat să-mi fac din teatru un organ spre biciuirea năravurilor rele şi ridicolelor societăţii noastre". Era firesc ca'n comediile lui Alecsandri să se reflecteze toată generozitatea aspiraţiilor politice şi sociale de după 1840. Şi cea din urmă comedie a lui Alecsandri, *Boeri şi Ciocoi* din 1872, e în legătură cu aceleaşi aspiraţii. In această lucrare găsim schiţarea atmosferei de luptă pentru libertate, drept, cinste şi omenie pe care o duce, după 1840, boerimea cultă şi generoasă reprezentată de Radu, împotriva târâtoarelor de speţa lui Lipicescu, care încep opera de disoluţie socială. Spiritul democratic, reprezentat şi de curajosul răzeş Arbore, apare aci în vorbele care vin din influenţa lui Negruzzi: „Mojici, mojici dar mulţi". Problema ţărănească e în centrul preocupărilor. Simpatia lui Alecsandri pentru ţăran e pretutindeni vădită şi atâta de mult în concordanţă cu ceea ce simţea întreagă această nobilă generaţie. Insuşi Alecsandri arată rolul social al piesei sale: „...strein de orice gând de personalitate postumă sau existentă, dominat de simţirea celui mai adânc respect pentru memoria părinţilor noştri, n'am avut alt scop în compunerea piesei mele, decât acela de a arăta defectele regimului sub care au trăit ei, pentru ca generaţia actuală să 'nveţe a preţui era de libertate şi progres în care trăeşte".

In *Nunta ţărănească*, tablou de inspiraţie naţională din 1848, apar costume şi dansuri româneşti. Să nu credem însă că lipsesc de aci critica vechiului regim şi convingerea democratică a tineretului dornic de reforme în sens apusean.

Cetatea Neamţului urmăreşte un scop patriotic, iar *Cinel-Cinel* e un mijloc de propagandă pentru Unire Scop politic e şi'n *Rusaliile în satul lui Cremine*, în care se ridiculizează apucăturile unor reprezentanţi ai autorităţii Cu multă lipsă de fineţe se critică sistemul de vorbire ciunist, pedant şi latinizant Tot vodevilul e de altfel de un comic destul de vulgar. Nu e un comic mai ales nici în *Chiriţa în Iaşi sau Două fete şi o neneacă* şi nici în *Chiriţa în provincie*. In *Lipitorile satelor* apare xenomania atât de firească pentru aceste vremuri, iar în *Clevetici ultra demagogul* şi'n *Sandu Napoilă ultra retrogradul*, se pun faţă în faţă, la acelaşi nivel de ridicol, şi reformatorul „patriot" care vrea să înfăptuiască toate ideile noi, şi opoziţionistul din tabăra „strigoilor" retrograzi.

Toate aceste comedii dau pe faţă un comic de calitate inferioară Nu avem originalitate în intrigă, nici adâncime în caractere. Avem însă în acest teatru atmosfera vieţii sociale dela noi, lupta pentru stăvilirea multor defecte ale vremii, gândul de mai bine pe care-l

nutrea fiecare om cu bun simţ. Dialogul uşor, şerpuitor şi potrivit cu comedia i-a asigurat lui Alecsandri pe vremuri un succes răsunător. De funcţia socială pe care o îndeplinea, şi-a dat seama însuşi autorul, căci, într'o scrisoare din 1866 către Gr. Alexandrescu, aduce mărturia că-şi umplea orele singurătăţii biciuind în piese ceea ce el socotea că este înfăţişare socială ridicolă.

In legătură cu naţionalizarea scenei noastre, ar mai fi de pomenit C. Caragiale şi Matei Millo. C. Caragiale, actor venit din Ţara Românească cu un repertoriu de piese, e şi autor de poezii şi de încercări dramatice ca *O repetiţie moldovenească* şi *O soarè la mahala sau amestec de dorinţe.* Caragiale se străduește pentru progresul teatrului, pe care el îl doreşte smuls de sub influenţe străine. Intorcându-se în Ţara Românească, după ce-a plecat din Iaşi, el răspândeşte şi aci entusiasm pentru teatru şi, după cum adusese la Iaşi repertoriu muntean, acum face cunoscut la Bucureşti pe Negruzzi şi pe Alecsandri. *O soarè la mahala* (1847) cuprinde aluzii critice bine meritate de societatea înaltă orientalizată. Matei Millo, legat atât de mult de activitatea dramatică a lui Alecsandri, a fost preocupat de reorganizarea teatrelor româneşti şi ne-a lăsat şi lucrări ca *Baba Hârca*, o operetă, şi *Masca pe obraz sau hai să râdem*, o farsă. Alecu Russu, basarabeanul care şi-a văzut reprezentată o piesă care s'a pierdut, *Băcălia ambiţioasă*, avea să dea lucrari de valoare în alt domeniu decât acela dramatic.

Propăşirea a cuprins în paginile ei şi lucrări de altă natură, nu numai literatură propriuzisă. Aci, în articole din domeniul economic, Ion Ghica s'a arătat capabil de a scrie în formă uşoară şi sprintenă, lăsând să se vadă pretutindeni întipărirea epocei prin ideile de libertate şi de înfrăţire între Românii din toate provinciile. Prin contactul, la Iaşi, cu Moldovenii conducători ai noii generaţii, şi Ion Ghica urmează direcţia lui Kogălniceanu.

N. Bălcescu

Propăşirea avea în program şi publicarea de lucrări istorice. Kogălniceanu şi-a tipărit aci *Trei zile din istoria Moldovei*, lucrare neterminată, şi celebra lui lecţie din 1843. La *Propăşirea* apare întâia dată numele lui N. Bălcescu sub o lucrare istorică *Puterea armată şi arta militară dela întemeierea principatului Valahiei până acum.* Autorul, un tânar pe care I. Ghica ni-l evocă sub înfăţişarea unui elev care-şi adună, încă de pe când era pe băncile şcolii, notiţe în legătură cu istoria ţării, reprezintă şi el acum tendinţele vremii noi: „Am preferit a lucra instituţiile ostăşeşti înaintea oricăror altora, căci aceste instituţii sânt cele mai minunate ce au avut părinţii noştri, căci ele au făcut mărimea şi puterea ţării în vreme de patru veacuri,

însfârşit căci sânt convins că Ţara Românilor, de îşi va lua vre-odată rangul ce i se cuvine între popoarele Europei, aceasta o va fi ea datoare mai mult regeneraţiei vechilor ei instituţii ostăşeşti". După suprimarea *Propăşirii*, Bălcescu îşi continuă activitatea la *Magazinul istoric pentru Dacia* pe care-l scoate împreună cu Laurian, un harnic şi devotat colaborator dar scriitor care nici pe departe nu ajunge la o formă literară. E acelaşi Laurian care a scris *Tentamen criticum* şi care 'n epoca de după 1848 îşi are rolul lui în organizarea învăţământului.

Bălcescu e pe linia cea bună a lui Kogălniceanu, când spune în al său *Cuvânt preliminar despre isvoarele istoriei române* că neamul nostru va ajunge la statornicie de caracter şi la naţionalism curajos, numai când îşi va cunoaşte bine istoria trecutului. In acord cu spiritul vremii este Bălcescu şi când numără printre isvoarele istoriei şi poeziile populare la a căror culegere el îşi dă îndemnul. El însuşi de altfel îşi notează în caete proverbe şi extrase din producţiile poporului, caracteristice prin expresia lor. Până într'al cincilea an (1848) publicaţia a dat la iveală lucrări numeroase, unele pur istorice şi documentare, altele mai apropiate de literatură. Astfel Bălcescu a publicat câteva biografii, ca *Ioan Tăutu*, *Logofătul Miron Costin*, *Spătarul Ioan Cantacuzino*, aceasta din urmă străbătută de revoltă împotriva claselor superioare leneşe, dedate la trai bun prin exploatarea muncii ţăranului. Aci la *Magazin* au apărut, din vechile cronice, aceea a Buzeştilor, presupusa lucrare a lui Const. Căpitanul, scrierile lui Radu Popescu şi Radu Greceanu.

Prin *Puterea armată şi arta militară la Moldoveni în timpurile măririi lor*, Bălcescu a completat lucrarea începută la *Propăşirea*, iar prin *Despre starea socială a muncitorilor plugari în principatele române în deosebite timpuri* şi-a arătat ideile lui democratice şi liberale. Pentru el, ridicarea ţărănimii înseamnează ridicarea statului român. El exclamă aci „...vai de acele naţii, unde un mic număr de cetăţeni îşi întemeiază puterea şi fericirea lor pe robirea gloatelor. Ele pier!"

Din *Românii sub Mihai Viteazul*, scriere în care avea să-şi închidă ştiinţa, patriotismul şi talentul în ce are el mai expresiv, Bălcescu a dat pe faţă în *Magazin* numai un fragment, *Campania Românilor în contra Turcilor dela anul 1595*, pagini documentare pe care avea să le contopească în operă, pe care, din nefericire, n'a putut-o duce până la capăt. Acolo în îndepărtata ţară unde, ca pribeag, îşi trăia cele din urmă zile de suferinţă, Bălcescu lupta împotriva boalei şi-şi punea toată râvna la această operă istorică pe care voia s'o lase ca un instrument de educaţie naţională. In *Românii sub Mihai Viteazul*, Bălcescu ne-a arătat fazele epopeii dela lupta pentru libertate împotriva Turcilor până la evenimentele din Mirăslău. Paginile de frumoase descrieri şe de avântate naraţiuni au făcut din lucrare un monument literar. Talent, inteligenţă, idei generoase se amalgamează prin arzătoarea pasiune, prin entusiast

lirism. In momentul când începe să scrie capitolul *Libertatea națională*, autorul pare stăpânit de extaz. Stilul poetic e în plină armonie cu suflul mistic și cu avântul minții spre epocile de libertate.

Accentul retoric supără uneori prin insistența cu care se scot mereu la iveală aceleași idei sociale și politice, de multe ori însă scrisul lui Bălcescu își găsește o expresie de o frumusețe cu totul aparte E cel mai artistic făuritor de frază muzicală și de stil împodobit dela mijlocul veacului. Prin idei, de altă parte, el este un tipic reprezentant al epocii. El vede națiunile desvoltându-se sub conducerea ideii divine a dreptății și străduindu-se, pas cu pas, să-și realizeze misiunea lor pe pământ. Ideile revoluționare, din preajma anului 1848, sunt toate în opera lui Bălcescu: desființarea robiei, ridicarea păturii țărănești, îndepărtarea aristocrației leneșe și exploatatoare, unitatea națională, libertatea și neatârnarea In dragostea lui pentru pătura țărănească, Bălcescu merge până acolo încât crede că Mihai Viteazul s'a prăbușit, ca pedeapsă divină pentru actul lui de robire a țăranilor din Transilvania Din paginile lui Bălcescu răsare un mare și generos suflet, un talentat artist

Cezar Boliac și Gr. Alexandrescu față de curentul naționalizării.

Cezar Boliac nu aparține cercului lui Kogălniceanu, dar colaborează și la *Propășirea*. Intr'un timp, în legătură de prietenie și cu Eliade, el publică la *Curierul Românesc* dări de seamă despre teatru și descrieri în care se vede interesul pentru viața țăranului Incă din 1835 a publicat *Meditații*, în care romantismul apusean e la locul pe care-l putem bănui. Din volumul apărut în 1843 îl vedem fixat pe linia poeziei sociale. *Țiganul vândut* e ceva semnificativ pentru activitatea poetică a lui Boliac. In *Poezie nouă* din 1847, el apare stăpânit de concepția romantică a poetului biciuitor de rele sociale și mesianic în lupta pentru dreptate și libertate. Poezii ca *Muncitorul*, *Sila*, *Ocna*, bogate în tirade revoluționare, au făcut desigur într'un timp impresie, dar retorismul, exploatat până la oboseală pe aceleași teme, a sfârșit prin a îndepărta pe cetitori. Boliac a cântat și actul dela 1859. Având sentimentul că face operă superioară, a scris *Răsunet la Hora Unirii de V. Alecsandri*, dar în realitate e un slab imitator. Alte poezii din această vreme sunt numai o prozaică expunere a programelor politice în legătură cu Unirea și cu domnul străin. Fostul colaborator întâmplător la *Propășirea* reprezintă și el sbuciumul ideologic al epocei, atingând și el o coardă serioasă, dar mai mult ca ideolog politic decât ca poet N'a fost nici odată stăpân pe o bună limbă românească. Intorsături silnice de fraze și cuvinte franțuzești doar ușor prefăcute, găsești numeroase la acest scriitor care altfel, prin seriozitatea și pasiunea cuprinsului, ar fi putut ocupa un loc mai de seamă între scriitorii vremii.

Pe Gr. Alexandrescu l-am cunoscut în activitatea lui dinainte de 1840. Acum, ajunge însă el la maturitatea rodnică. Ediția de poezii din 1842 a apărut la Iași cu sprijinul lui Kogălniceanu. La *Dacia*

literară a colaborat cu *Anul 1840*, iar la Propăşirea cu *Umbra lui Mircea la Cozia* şi cu fragmente din *Memorialul de călătorie*.

Anul 1840 care şi-a primit locul în fruntea ediţiilor, este interesant ca idei şi ca stare sufletească intimă a acestui poet care, la priveliştea noroadelor trecute sub stăpânirea aspră a atâtor despoţi, ştie să se gândească numai la binele colectivităţii. Poezia pare ieşită din sentimentul generos de milă pentru suferinţele omeneşti, de aceea şi partea de gândire se subordonează armonios lirismului personal. Gândirea serioasă îşi găseşte aci un ritm grav şi o expresie care chiar dacă-i lipsită de scânteiere imaginativă, nu cade în abstractul care ar distruge puterea emotivă Tonul de odă, nuanţat cu cel de elegie, se susţine până la capăt. Intocmai ca şi *Alexandru Lăpuşneanu* al lui Negruzzi, din acelaşi an, poezia aceasta a lui Gr. Alexandrescu este pentru literatura noastră ca o stea fixă care arată nu o simplă dată, ci o etapă.

Romantismul, cu sentimentul trecutului şi cu tristeţea isvorîtă din contemplarea ruinelor amintitoare de vremi glorioase, apare destul de stângaciu exprimat în *Trecutul la M-rea Dealului*. In schimb, evocarea voevodului în *Umbra lui Mircea la Cozia* ne arată un mare poet: avem aci avântat sentiment de admiraţie, artistică înfăţişare a locurilor în ce au ele caracteristic, putere de-a suggera misterul şi ideea veşniciei.

Acum apar şi câteva frumoase poezii de dragoste. *Când dar o să guşti pace* şi *Aşteptarea* au valoarea lor în lirica noastră Inspiraţia poetului e variată. *Ucigaşul fără voie* impresionează prin elementul fantastic şi de sguduitoare halucinaţie. Mare maestru e autorul în *Epistola d-lui maior Voinescu II*, cu ironia aşa de bine mânuită şi cu aluziile la propriile necazuri de pe urma cenzurii şi criticei nemulţumită de fabulele lui, în *Epistola d-lui Al. Donici*, cu date interesante despre împrejurările în care se scria în Moldova şi Ţara Românească, în *Epistola către Voltaire*. In volumul din 1842, apare *Satira spiritului meu*, cea mai bună producţie de acest gen, în care, deşi se găsesc unele rămăşiţe dela modelul francez, îl avem pe Gr. Alexandrescu deplin artist prin vioiciune de spirit, ironie muşcătoare, vers scânteietor şi sprinten. Din această epocă, sunt şi câteva din cele mai bune fabule ale lui: *Toporul şi pădurea*, *Oglindele*, cu un tâlc potrivit şi pentru alte vremi decât ale poetului, *Câinele şi căţelul*, atâta de dibace în biciuirea falsului democratism Ediţia din 1863 ne mai aduce câteva bune realizări ca *O profesiune de credinţă*, cu ironie amară la adresa unui necinstit candidat pentru Divanul ad-hoc. *Răzbunarea Şoarecilor sau Moartea lui Sion*, una din bucăţile de sănătos umor şi *Cometei*, înviorată de ironia la adresa stărilor de lucruri la noi înainte de 1859. După poezia, mai mult de sentiment, a poeţilor anteriori, cu Gr. Alexandrescu avem o poezie şi de idei. Avem prin el în sfârşit un poet care gândeşte.

Memorialul de călătorie are însemnătate istorico-literară. Călătoria făcută în Oltenia în 1842 împreună cu I. Ghica, a îmbogăţit motivele de inspiraţie ale poetului şi l-a adus să scrie *Umbra lui*

Mircea la Cozia şi *Răsăritul lunii la Tismana. Memorialul* face impresia de ceva scris în grabă şi cuprinde mai mult vioiciunea unei inteligenţe plină de curiozitate, decât talent.

Prin *Dacia literară*, *Propăşirea*, *Magazinul istoric pentru Dacia*, generaţia nouă a reuşit să se afirme şi să ia direcţia literaturii. Prin spiritul lui larg cuprinzător, Kogălniceanu s'a impus, a unificat aspiraţiile şi idealurile, a atras forţe noi din diferite provincii româneşti, a influenţat chiar şi scriitori care nu erau din cercul lui Spre nucleul format în Moldova s'au îndreptat, printr'o parte a activităţii lor, şi munteni ca I. Ghica, Cezar Boliac, Gr. Alexandrescu şi mai cu seamă N. Bălcescu. Intre colaboratorii principali ai celor trei publicaţii este armonie şi prin ce reprezintă ca idei înoitoare, şi prin expresia literară. E triumful *Daciei literare* în tot spiritul ei.

„România literară" etapă nouă în naţionalizarea inspiraţiei.

România literară este pe linia glorioaselor *Dacia literară* şi *Propăşirea*. Reprezintă în 1855 tot ce era mai de preţ în literatura noastră şi, prin aceasta, încă o etapă în naţionalizarea inspiraţiei. Aci, avem poezii şi proză de Alecsandri, articole de interes istoric de Kogălniceanu, câteva din *Scrisorile* lui C. Negruzzi, fabule de Donici, *Cugetări*, *Amintiri* şi *Cântarea României* de Al. Russu, prima parte din *Serile de toamnă la ţară*, încercarea de roman a lui Alecu Cantacuzin. *România literară* contribue şi la cunoaşterea literaturii mai vechi prin tipărirea scrisorii lui Conachi către Mitropolitul Veniamin Costache şi a unui fragment din *Jalnica tragodie* a lui Beldiman. Dintre scriitorii munteni au colaborat Gr. Alexandrescu, Bolintineanu, Gh. Creţeanu şi Odobescu. Critica lui Kogălniceanu, Al. Russu şi Ralet înfrânge sistemele care stricau graiul strămoşesc. E de altfel vremea când problemele de limbă devin subiect de comedie. Contra filologilor dogmatici este Alecsandri în „Marseilleza ciuniştilor" din *Millo director*, contra lor este şi N. Istrati în *Babilonia românească*, farsă filologică într'un act, din Iaşi 1860.

Cel mai de seamă poet al vremii este Alecsandri, conducătorul revistei, ajuns în epoca de glorie, de fapt îndrumător literar al celorlalţi Chiar şi Kogălniceanu e acum un colaborator al poetului care ducea mai departe programul dela 1840. In adevăr, scoţând *Steaua Dunării*, Kogălniceanu, stăpânit şi de preocupări literare, cere inspiraţie naţională din istorie, moravuri şi aşezăminte ale ţării, îşi propune să lupte contra sistemelor deformatoare de limbă şi sintetizează programul în cuvintele: „socotim că ne trebue o literatură originală, nobilă şi naţională". El însă adaogă că vrea să ducă o luptă la fel cu aceea a lui Alecsandri dela *România literară*.

Alecsandri a trecut de faza *Doinelor*. Lirica lui devine mai personală şi mai originală. Acum, după 1848 şi înainte de 1860, el se face cunoscut prin poeziile care aveau să intre în culegerile *Lăcrămioare*, *Suvenire şi Mărgăritărele*. Volumul din 1853 dă pe faţă un talent cu reliefări noi, iar *Balade adunate şi îndreptate*, din 1852—

1853, îi aduc celebritate şi dincolo de hotarele ţării. Darnic cu revistele epocei, el publică, înainte de revista lui, la *Bucovina*, *Foaia pentru minte*, *Zimbrul*, iar după, la *Steaua Dunării*, la *Revista Română*.

Poezia de dragoste a lui Alecsandri îşi gaseşte o expresie plăcuta în *8 Mart*, plină de avânt ieşit dintr'un suflet fericit, în *Despărţire*, cu accente de duioşie, în *Veneţia*, *Barcarolă veneţiană*, *O seară la Lido*, cu sentimente fragede, tinereşti. Această poezie lipsită de adâncime şi fără de accent tragic şi dureros, impresionează prin graţie, gingăşie şi puritate de sentiment: caracteristică e *Steluţa* care şi-a păstrat faima de-alungul deceniilor.

Sentimentul patriotic apare în *Adio Moldovei*, în care-l cunoaştem pe poet sub obsesia isvoarelor, codrului, doinei şi cerului senin pe care le-a lăsat departe. *Deşteptarea României*, apărută în foaie volantă în 1848 şi apoi reprodusă în *Foaia pentru minte*, poezie din cele mai puternice ca sentiment, e în legătură cu mişcarea revoluţionară şi cu impresia pe care Alecsandri a avut-o la adunarea de pe Câmpia Libertăţii. *Sentinela română* câştigă prin impresionanta putere de evocare, pierde prin abuzul de declamaţie. Pe linia unui patriotism cald sunt *Anul 1855*, *Moldova în 1857* şi *Hora Unirii*, scrisă după îndemnul consulului francez Victor Place, care are un rol activ în pregătirea actului dela 1859 Una din frumoasele realizări ale epocei acesteia este *Inşiră-te mărgărite*, cu o limbă armonioasă, cu versuri autentic populare încadrate în ţesătură originală, basm influenţat de literatura populară şi susţinut ca ton şi compoziţie. Acum începe Alecsandri să-şi arate predilecţia şi pentru subiecte de legendă. In această direcţie el va căuta să ne dea mai târziu compoziţii de mare amploare. Astfel, într'o vreme când mulţi poeţi versificau programele politice, Alecsandri ştie să fie variat, să exploateze teme ale lirismului romantic şi, mai mult decât toţi ceilalţi, să fie în adevăr poet.

V. Alecsandri

Atenţia pentru literatura populară începuse la noi mai de mult. La Alecsandri curentul a ajuns prin Franţa, pe calea Thierry-Michelet, într'o vreme când însuşi Kogălniceanu afirma în *Dacia literară* necesitatea pentru scriitorul adevărat de a se îndrepta către popor Alecsandri care şi-a arătat înţelegerea pentru poezia populară încă din *O plimbare prin munţi*, a îndemnat chiar la culegerile de folclor. Când au apărut în 1852—1853 *Balade adunate şi îndreptate*, în care câteva sunt căpătate dela Alecu Russu iar alte câteva sunt luate din cărţile lui Anton Pann, în ţară exista atmosfera de simpatie şi de aceea culegerea a avut un mare răsunet. Poeziile fuseseră cunoscute prin *Bucovina* şi *Zimbrul* şi acum apă-

reau în volum cu unele prefaceri Cu completări şi noi prefaceri, culegerea a apărut într'o nouă ediţie în 1866 sub titlul *Poezii populare ale Românilor*. In prefaţă, Alecsandri scrie că aceste poezii sunt „copii-găsiţi ai geniului românesc" şi mărturiseşte singur că le-a „întocmit". Felul de a culege poezia populară arată de sigur o concepţie neştiinţifică, dar Alecsandri nu putea avea decât ideile vremii lui. Unele poezii nici nu sunt autentic populare, sunt creaţia lui Alecsandri: acele în care cântă pe Dragoş, Ştefan, Bogdan, Mihai Viteazul şi alte câteva. Avem însă în culegere şi poezii de deosebită frumuseţe *Mioriţa*, *Dolca*, *Mihu Copilul*, *Toma Alimoş*, *Mânăstirea Argeşului*. Poeziile populare au apărut în ediţie franceză în 1855, producând uimire prin frumuseţea lor şi câştigând simpatii pentru principatele care se frământau ca să ajungă la Unire.

Volumul de *Poezii populare ale Românilor* a avut o însemnătate deosebită. A câştigat atenţia pentru producţiile poporului şi a arătat care-i adevărata limbă românească. Prin el a reuşit Alecsandri să întărească şi mai mult curentul de naţionalizare a inspiraţiei şi a deschis drumul culegerilor folcloristice După exemplul lui, şi alţii vor aduna poezii populare şi vor căuta să le dea o formă mai artistică. Eminescu însuşi l-a avut ca model şi a aspirat să fie pentru epoca *Junimei* ceeace Alecsandri fusese pentru marea epocă pornită cu *Dacia literară*.

Din 1846 sunt încercările dramatice *Provincialul la Teatrul Naţional* sau *Jicniţerul Vadră* şi *Băcălia Ambiţioasă*, cea dintâi vrând să fie o protestare împotriva abuzului de drame pe scenă şi înfăţişând peripeţii cu haiduci în costume, cu balade şi alte lucruri autohtone, cealaltă criticând parvenitismul în persoana Zoiţei, care vrea şi ea să fie „cocoană" Al. Russu, prin astfel de lucrări, merge şi el pe calea hotărîtă de înoitorii teatrului din Moldova.

Numele lui Al. Russu devine mai cunoscut în 1851 prin *Studie moldovană*, care apare în *Zimbrul*. Critica noilor sisteme de scriere, a ciunismului şi a uşurinţei cu care lăsam să se risipească trecutul, e ceea ce formează partea principală a scrierii. Al Russu se arată de pe acum în ceea ce are el mai caracteristic. E cuprins de dragoste pentru producţiile poporului şi de poetică înclinare spre trecutul pe care-l simte apropiat de felul lui de simţire şi de gândire. Aci îl cunoaştem pe Russu stăpân pe o limbă în care se păstrează accentul băştinaş şi în stare să redea din pitorescul costumelor şi obiceiurilor care începeau să dispară Alecu Russu e modern ca sensibilitate El găseşte că viaţa în prezent e lipsită de voioşie şi că lucrurile sunt privite cu răceala minţii, ca obiecte de experienţă, nu de încântare a sufletului. E ceea ce avea să resimtă mai târziu, cu atâta putere poetică, Eminescu în *Epigonii*.

Prin ceea ce apare la *România literară*, Alecu Russu ni se descopere în principalele lui lucrări, cu felul de-a simţi, de-a gândi şi de-a scrie In cugetări, el apare mai adânc decât ceilalţi contimporani Problema literaturii naţionale e pusă cu o expresie nouă şi puternică: „Nenorocirea literaturii, pedantă în condeiu, pedantă

în forme, pedantă în idei, care îneacă şi omoară în ţările româneşti desvoltarea spiritului şi a închipuirii, vine din pricina neştiinţei limbii şi a tradiţiilor părinteşti; literatura aceasta nu are rădăcină, nici dă roadă". După Russu, adevărata literatură este expresia vieţii unui neam, iar naţionalitatea este o simplă închipuire dacă nu avem legătură cu tot trecutul părinţilor noştri. Pe baza acestui tradiţionism. Russu critică sistemele şi gramaticele care aduceau atâta haos în felul de-a scrie şi de-a vorbi româneşte.

Al. Russu

Russu are un scris cald, convingător, sprijinit şi pe o frumoasă cultură literară. Are un ascuţit simţ istoric, când vede în principate centru politic spre care trebue să se îndrepte toate energiile neamului E una din cele mai serioase şi mai pătrunzătoare minţi ale epocei. E cu totul modern în felul de a privi limba în desvoltarea ei organică.

In *Amintiri* e mult suflu poetic. Autorul ştie să se îndrepte cu simţire spre trecut, spre viaţă, spre frumuseţile firii, aliind la gândurile lui o blândă melancolie. Retrairea în amintire a pitorescului satului cu cântecele populare, cu luna ce-şi revarsă dulce lumina peste ramurile unui păr, cu fântâna a cărei cumpănă pare un cocostârc cu pliscul întins, proaspătă poezie a copilăriei îndepărtate, umple pagini de frumuseţe deosebită. Romantismul a prefăcut sufletul lui Russu, l-a modelat ca să înţeleagă tristeţea lucrurilor şi să simtă melancolic şi nostalgic un trecut pe care sufletul de ţăran sănătos şi neoccidentalizat al lui Creangă avea să-l trăiască fremătând de haz şi de voioşie. Russu exprimă literar drama lui sufletească de copil plecat dela ţară spre a se bucura de influenţa cărţii străine. El reprezintă, din punct de vedere istoric, însăşi drama prefacerii ţării noastre în trecerea ei din faza pur agrară spre lumina şi influenţa apusului. Alături de spiritul înoirii, atât de întipărit la Russu şi la întreaga generaţie, vedem şi deplângerea lirică a formelor trecutului. De pe acum apare ciocnirea între politic şi poetic, amândouă juxtapuse în acelaşi suflet.

Cântarea României e cea mai însemnată scriere literară a lui Russu. Viziunea epocelor trecute e confuză, dar nu lipsită de dinamism. Dragoste de neam, îndurerare faţă de decăderea din prezent, încrederea în viitor apar în aceste versete, cu accent biblic, scrise după un model francez. Frumuseţea plaiurilor, duioşia cântecului popular, viaţa idilică a satelor, toate îşi găsesc loc aci. A vrut oare autorul să transpună în plan literar programul dela *Dacia literară?* Russu, exprimându-se pe sine, ne arată însăşi epoca lui cu nostalgia după vremile de libertate de altădată, cu avântul

pentru redeşteptare, cu credinţa mistică în triumful dreptăţii: „duhul Domnului trece pre pământ".

Alte lucrări mai mărunte îşi au şi ele însemnătatea lor. *Decebal şi Ştefan cel Mare*, cugetările demne pe care le-a scris în închisoarea dela Cluj în 1848, studiul *Poezia poporală*, în care exprimă convingerea că numai aceasta reprezintă românismul în ce are el deosebit, au apărut numai mai târziu, după moartea lui Russu, în *Foaia societăţii pentru literatura şi cultura românească în Bucovina* din 1868 Dela Russu au rămas şi câteva scrieri în limba franceză, dar şi acestea dau pe faţă atenţia pentru privelişti de ţară, pentru credinţe şi superstiţii populare. Bucata *Soveja* are şi interes biografic, arătându-ni-se pricinile exilului pe care l-a suferit Russu şi viaţa lui la Soveja până la eliberare.

Pentru cunoaşterea epocei în ce are ea mai ales ca simţire şi gândire, opera lui Russu e un mare document literar. Prin sensibilitatea care străbate scrierile lui, Russu e un nobil exemplar format sub înrâurirea venită din cele două direcţii: romantica — apuseană şi tradiţionalista — autohtonă. Apare de pe acum freamătul unei ciocniri care-şi va mai găsi expresie şi'n desfăşurarea literară de după el.

C. Negri, luptător entusiast pentru Unire şi cu un însemnat rol în domeniul politic, a fost colaborator la *Propăşirea* şi la *România literară*. In amintirile de călătorie la Veneţia, se arată şi el stăpânit de nostalgia ţării In poezie nu aduce o notă deosebită, e doar un diletant delicat, sub influenţa lui Alecsandri.

Printr'o parte din activitatea lui literară, Bolintineanu e în legătură şi el cu revistele lui Kogălniceanu şi Alecsandri. A colaborat la *Curierul românesc* şi *Foaia pentru minte*, dar şi la *Propăşirea*. fixându-se totuşi în atenţia publicului numai după volumul de poezii din 1847. In prefaţă, autorul se recomandă cu modestie prin producţii pe care le crede „inspiraţii tinere şi melancolice", puţin demne să fie luate în seamă „într'acest timp când naţionalitatea română se deşteaptă ca o auroră după o lungă noapte". Cu versul lui uşor şi cu simţirea lipsită de adâncime, ne dă el acum *O fată tânără pe patul morţii*, atât de cunoscută pe vremuri *O noapte la morminte* cu artificii romantice banale, câteva elegii tânguitoare, balade apoi în legătură cu voevozi din trecut şi cea mai bună poezie a lui, *Mihnea şi Baba*, în care cu toate procedeele romantice, Bolintineanu s'a arătat stăpân pe o versificaţie plină de efect şi totodată capabil, în acele versuri ale blestemului, să se ridice până la adevărata artă. Volumul e străbătut de dragoste de ţară, de încredere în puterile neamului, de cultul trecutului. Prin natura inspiraţiei, aparţine şi el curentului nou.

Era care sta să se deschidă cu anul 1848 îl găseşte pe aceeaşi poziţie ca şi înoitorii. Diferite volume se succed până la *Poezii atât cunoscute, cât şi inedite* din 1865—1866, care cuprind *Florile Bosforului*, *Legende istorice*, *Basme*, *Macedonele*, *Reverii*, *Diverse*. Sub directa influenţă a romantismului şi aspirând la o celebritate pe

care Hugo şi-a câştigat-o prin *Orientalele* lui, Bolintineanu cântă în *Florile Bosforului* teme care-şi pierd din valoarea poetică sub noianul de superficialităţi de expresie. Bosforul lui Bolintineanu este în special evocarea unor întâlniri de dragoste încadrate în elemente descriptive cu totul generale. Culoarea locală ar fi să se realizeze printr'un vocabular care nu face decât să adaoge obscuritate la un fond plat şi repetat în motive uniforme. Legendele sunt uşoare versificări ale unor subiecte de cronică. Un poem mai lung, *Sorin sau Tăierea boerilor la Târgovişte*, amestecă artificial împrumuturi din *Faust* şi din *Hamlet*. Nici în basme, un gen în care Alecsandri crease pe *Inşiră-te mărgărite*, Bolintineanu nu ajunge să fie adevărat poet. Sub influenţa lui Alecsandri, face şi el apel la viaţa poporului cu credinţele şi superstiţiile lui. In *Macedonele* sunt multe lucruri copilăroase şi artificiale. Mai cunoscută pentru partea ei idilică şi pentru vioiciunea versificaţiei este *San Marina*, din care însă nu lipseşte un vocabular cu podoabe şi cu diminutive ofilite. *Reveriile* nu sunt nici ele un progres.

D. Bolintineanu

Din fapte eroice şi din evenimentele trecutului prins în cronice, se inspiră Bolintineanu în dramele lui. E vremea în care Shakespeare începuse să fie cunoscut la noi. Se tradusese *Hamlet* şi *Macbeth*. Dramele lui Hugo pătrunseseră mai de mult. In aşa zisele lui lucrări teatrale, Bolintineanu plagiază în chip naiv pe Shakespeare şi pe Hugo. De mai mult interes sunt notele din numeroasele lui călătorii în Palestina, Egipt, Bulgaria, Macedonia, Moldova. Sunt şi pagini însemnate despre Românii macedoneni ori despre situaţia în Moldova în timpul Unirii, dar pretutindeni se amestecă şi o documentare care vine din cărţi cercetate anume.

Aşa cum s'a încercat în multe domenii, Bolintineanu a voit sa creeze şi romanul românesc. *Manoil* a apărut în *România literară*, *Elena* mai târziu în 1862. Autorul nu are o concepţie artistică înaltă despre genul în care scrie, nici dibăcie în legarea verosimilă a întâmplărilor şi nici expresie literară, aceasta coborîtă mai totdeauna la nivelul prozei obişnuite. Sunt însă în aceste lucrări preocupări în legătură cu starea socială a ţăranilor, literatura vremii, dispreţul aristocraţiei pentru poporul românesc, regimul fals constituţional dela noi. Critica vieţii familiale, sociale şi politice este adevărata preocupare, acţiunea fiind doar un pretext. Activitatea lui Bolintineanu continuă să se desfăşoare prin poemul *Conrad*, epopeea *Traianida*, satirele lui sociale şi politice, note despre poezia noastră în trecut, dar, gustată mult într'o vreme, a fost din ce în ce mai învăluită de nepăsare.

Gh. Creţeanu are şi el legături cu mişcarea pornită de Kogălniceanu şi continuată de Alecsandri. In *Republica Română*, a publicat câteva poezii însufleţite de sentimentele generaţiei revoluţionare. La *România viitoare* a cântat vitejia pompierilor din Dealul Spirei. A colaborat de asemenea la *Curierul* lui Eliade şi la *România literară*. In 1855 a publicat volumul de *Melodii intime* al cărui cuprins a trecut în bună parte şi'n *Patrie şi Libertate* din 1879. Câteva poezii asigură lui Gh. Creţeanu aducerea aminte. In *Nebunia lui Tasso* şi'n *Eva nebună*, este imaginaţie puternică dar robită de literatura romantică. Inspiraţiei patriotice îi dă un loc însemnat: *Cântecul străinătăţii* s'a bucurat întotdeauna de larga răspândire Ca poet, Gh. Creţeanu e sub influenţa lui Gr. Alexandrescu, Bolintineanu şi Alecsandri dela noi, sub aceea a lui Byron, Lamartine, Musset dintre apuseni Cele mai multe scrieri ale lui sunt dinainte de 1866, chiar şi schiţa *Un boer nou*, care apare numai în 1873. E una din bucăţile interesante prin scoaterea în relief a parvenitismului şi decăderii morale din acea vreme, şi a fost cunoscută şi de Eminescu din *Scrisoarea III-a* Lipsit de concentrare şi cu un retorism prea transparent, Creţeanu reprezinta mai mult sufletul epocei în care a trăit, decât o realizare însemnată în desvoltarea poeziei noastre.

Eliade şi Asachi după 1840. Nu trebue să credem că toată creaţia vremii se mărgineşte la ceea ce s'a publicat în revistele lui Kogălniceanu şi Alecsandri. Scriitori din vechea generaţie şi alţii tineri îşi au producţia lor literară

Eliade dominase epoca dinainte de 1840. Acum, prin unele scrieri, e pe linia înoirilor dar, prin altele, pierde şi ce mai avea din prestigiu. In momentele în care Kogălniceanu pornea, din Moldova, curentul de naţionalizare a inspiraţiei, iar Iordache Golescu din Ţara Românească exprima dorinţa de a se ajunge la o unificare a vorbirii şi scrierii, Eliade, ca şi cum n'ar fi fost deajuns ereziile filologice ale lui Laurian, publică în *Curierul de Ambe Sexe*, lucrarea *Paralelism între limba română şi italiană*, în care pledează pentru italienizarea limbii noastre Curând Alecsandri avea să facă, în proza lui literară, aluzii ironice pe care, fără îndoială, Eliade le merita

Activitatea lui Eliade se desfăşoară intens. La *Curierul Românesc*, desbate problemele ortografiei, teatrului naţional, organizarii şcoalelor, publică articole de răfuială cu cei pe care îi socotea duşmani, da pe faţă proectul grandios al unei biblioteci universale. Ca adevărată literatură, putem socoti schiţa socială *Coconul Drăgan* şi unele părţi din *Physiologia poetului*, în care satira la adresa mai tuturor scriitorilor contimporani şi verva caustică au deosebită vioiciune. Din 1844 este *Sburătorul*, nu numai cea mai bună poezie a lui Eliade, dar şi o adevărată creaţie de pură inspiraţie naţională Parcă pe deasupra sistemelor condamnate de bunul simţ şi pe deasupra tuturor deosebirilor de idei, a triumfat şi aci duhul

cel nou al *Daciei literare* Eliade risipeşte multă energie şi la *Curierul de Ambe Sexe*, unde apar traduceri din *Erusalimul eliberat*, *Orlando furiosul*, *Infernul* şi, sub influenţa lui Tasso, *Mihaida*, epopee falsă ca limbă şi conţinut. Din 1850 sunt *Souvenirs et impressions d'un proscrit*, în care nu lipseşte entusiasmul, dar nici patima. Din 1858 e *Biblia Sacră*, cu interpretări discutabile şi cu atacuri veninoase, lucrare criticată pe drept cuvânt de Şaguna *Biblicele*, rămasă neterminată ca şi *Biblia Sacră*, constitue o lucrare în care se amestecă dezordonat idei care nu conving, cu tot tonul lor violent ori sentenţios.

Tot atât de haotic este *Isachar sau laboratorul*, în care se învălmăşesc uluitor idei politice, literare, religioase: e o mâtcă în care găsim explicaţie pentru multe din atitudinile lui Eliade. In 1868 începe să apară *Curs întreg de poezie generală*, destinat să cuprindă toată activitatea lui Eliade. Chiar şi'n anul 1872 mai apar *Serafita* şi *Oda Românilor*. E o muncă uriaşă în timpul unei vieţi căreia nu i-a lipsit entusiasmul. Rătăcirile filologice şi politice au micşorat-o însă în ochii contimporanilor. Scriitori noi s'au ridicat nu numai pentru a fi ei în lumină, dar şi pentru a-l aduce pe el în umbră.

Asachi continua să râvnească la locul de îndrumător şi se simţea jignit de purtarea celor tineri. Critica lui duşmănoasă şi-a atras replici dureroase din partea unor oameni care se obişnuiseră să-l respecte şi care, fără să fie provocaţi, nu s'ar fi atins de el. Producţia lui literară continuă. Poetul de curte se vede în *Imn naţional* din 1845. Câteva fabule noi se adaogă la cele vechi, şi ele slabe *Fiicei mele Eufrosina* e sub vădita influenţă a lui Petrarca *Pleiada* e străbătută de cultul marei arte, dar versurile greoaie îi micşorează valoarea Aureola lui Asachi e mereu în întunecare. In jurul lui, la *Albina Românească*, mai apare câte un nume din vechea generaţie, Gh. Săulescu şi Donici, mai rar Alecsandri ori C. Negruzzi, şi des nume mai tinere care se străduiau să se întipărească în memoria contimporanilor. Seria de nuvele în care literarizează evenimente istorice, după modelul lui Karamzin, n'a crescut valoarea lui de scriitor, după cum n'au reuşit s'o facă nici încercările lui dramatice. Mai interesantă e *Turnul Butului*, „dramă originală" din 1863, o localizare a motivului strigoiului din *Lenore*, balada lui Burger. Poezia nouă, inspirată din viaţa autorului ori a neamului şi ridicată spre artă şi prin influenţa romantismului apusean, reprezentată acum mai ales de Alecsandri, nu putea decât să împingă tot mai mult în uitare pe Asachi, care parcă a urmărit întotdeauna să aparţină altei vremi decât aceea a contimporanilor.

Alţi scriitori ai epocei. Cunoscut mai demult pentru cuplete gustate de o societate în care se îmbina moda veche cu începătoarele manifestări în sens apusean, C. A. Rosetti îşi publică numai în 1843 volumul *Ceasuri de mulţumire*. O parte din poezii sunt închinate „sexului frumos" şi cuprind o dragoste lipsită şi de cea mai elementară spiritualitate.

Sentimentul autorului vrea să fie puternic prin exagerarea expresiei, dar se simte poza. Unele poezii lasă să se întrevadă ideologia democrată a vremii. C. A. Rosetti a tradus după original pe *Manfred* al lui Byron, *Invocaţia* lui Lamartine şi a prelucrat câteva poezii după Hugo şi Béranger. El avea să rămână în istoria ţării prin activitatea lui politică, nu prin cea literară.

Gh. Baronzi este în această vreme harnic traducător de cărţi şi mai bune şi mai rele, şi cântăreţ al evenimentelor politice. Colaborează la *Concordia*, la *Zina*, dar nu vine în apropiere cu revistele mari şi înoitoare.

La *Concordia* scrie şi Al. Sihleanu al cărui volum *Armonii intime* apar în 1857, anul morţii poetului. In unele poezii ca *La Sofia*, *Barcarolla*, Sihleanu este sub influenţa lui Alecsandri. Predilecţia pentru steluţe, filomele şi porumbiţe blândişoare vine dela Bolintineanu. Suflul revoluţionar al epocei este în *La Patria* In afară de aceste poezii, sunt altele care arată înclinare pentru motivele sângeroase şi înfiorătoare. *Strofe* tind să influenţeze prin deslănţuirea elementelor naturii şi descătuşarea patimilor omeneşti. Sufletul poetului vrea „sensaţii de-acele ce doboară”. *Strigoiul*, *Logodnicii morţii*, *Păgânul şi creştina* sunt bogate în elemente lugubre, sensaţii tari şi fantasie dezordonată care se complace în orori. E un romantism degenerat care atinge culmi unde nu mai tronează bunul simţ. *Cismigiul* arată calităţi satirice, dar Sihleanu n'a cultivat această direcţie

Al. Depărăţeanu e autorul volumului *Dorul si Amoruri* din 1851 şi al dramei cu multă simpatie pentru clasa ţărănească, *Grigore Ghica* din 1864. Pentru istoria literară este mai cu seamă autorul poeziei *Vara la ţară*, în care vioiciunea de fond şi dibăcia de versificaţie sunt în stare să redea un suflet care exultă de bună dispoziţie. Interesant prin unele idei, cum este aceea că omenirea progresează în forme, nu în fond, Depărăţeanu, la fel cu Boliac, nu şi-a putut păstra un loc mai însemnat în literatură, din pricina limbii pe care a coborît-o la un jargon macaronic Un poet pentru care bătrânii sunt „macri”, iar copiii „vermelii”, trebuia să fie uitat.

Anton Pann scriitor popular. Un scriitor adânc legat de literatura poporului şi însuşi el popular este Anton Pann. Din viaţa lui cu ridicări şi coborîri, epoca mai însemnată este desigur aceea petrecută peste munţi în 1828, când a putut cunoaşte ceea ce se făcuse în Transilvania în domeniul scrierilor populare. Aci va fi căpătat un imbold hotărîtor din partea lui Barac, pentru o activitate în care arătase pricepere încă de prin 1822. In această vreme, la noi sunt unele semne de simpatie pentru cartea populară, căci se tipăresc fabulele lui Esop, *Alexandria*, calendare în care intră trepetnice şi interpretări de fisiognomie, dar un curent popular bine precizat, nu avem. Scrierile mai însemnate ale lui Pann sunt: *Cântări de stea*, *Poezii deosebite sau cântece de lume*, *Poezii populare*, *Povestea Vorbii*, *Spitalul Amorului*, *O şezătoare la ţară*, *Năzdrăvăniile lui Nastratin Hogea*,

afară de lucrări de muzică destinate să românizeze cântările bisericeşti şi înfăptuite ca o continuare a activităţii Ieromonahului Macarie.

Anton Pann

Anton Pann nu e folclorist în adevăratul înţeles al cuvântului. El a imitat, a prelucrat şi numai uneori ne-a dat şi producţii autentice în forma în care le-a cules. A pătruns însă spiritul literaturii populare în nota ei glumeaţă, satirică ori sentenţioasă, a fost un mare înţelegător al felului de gândire al poporului şi de aceea unele cântece ale lui s'au răspândit şi au câştigat aparenţa de producţii autentic populare. Merită să fie cunoscute mai ales *Povestea Vorbii* şi *O şezătoare la ţară*, pentru înţelepciunea populară închisă în ele şi pentru hazul povestirilor. Materialul, in cea mai mare parte, este popular, nu numai românesc, ci şi balcanic. Pann a ştiut să-l organizeze, să îmbine părţi disparate şi să aducă întregul la o unitate. Pentru proverbe, un isvor rodnic i-au fost *Pildele filosofeşti* publicate de Dinicu Golescu. Aceste lucrări plac poporului şi merită o cât mai largă răspândire pentru a desvolta gustul cetitului.

Spitalul Amorului a reieşit dintr'o mare pasiune pentru cântecele de lume, care, de cele mai multe ori, nu sunt decât poezii de Conachi, de Mumuleanu, de Văcăreşti, prefăcute însă de lăutari. Anton Pann n'a fost un om de cultură deosebită şi nici de un gust literar mai puţin limitat. S'a coborît la un public pe care ar fi putut încerca să-l ridice. Astfel de cântece sunt mai mult pentru periferia oraşelor şi pot servi ca text la zdrăngăneala lăutarilor.

Aaron şi Barac, în alt mediu, au putut crea un stil popular, Anton Pann nu. Scrierile lui au reuşit însă să atragă publicul redus ca învăţătură pentru o carte mai uşoară, într'o vreme când, după mărturia lui Mumuleanu, cartea bună nu se citea. Din acest punct de vedere, mai creator de public cetitor a fost Pann decât Asachi cu poezia lui clasică.

Până la 1821 publicul cetitor dela noi fusese doar boerul la dispoziţia căruia se punea copistul de manuscrise. Dela această dată, începe crearea unui public orăşenesc pentru care se tipăresc cărţi din ce în ce mai alese şi, alături de el, unul mai dela periferie pentru care se potrivea producţia mai puţin pretenţioasă a lui Pann. In Transilvania începuse şi la sate să se răspândească diferite scrieri. Dincoace, în principate, încercările în această direcţie sunt foarte răsleţe. Pentru publicul sătenesc nu avem decât cartea religioasă apocrifă ori astrologia copilăroasă. Inaintarea cărţii bune dela boer spre sătean ar fi trebuit să urmeze paralel evoluţia ţării dela despotism asiatic spre democraţia reală. Nu s'a întâmplat nici una, nici cealaltă.

„Revista Română“ pe linia naţionalizării. Odobescu. Odobescu e numai la 'nceputul unei cariere care avea să se arate strălucită şi multilaterală. Poeziile *Odă României* şi *Intoarcerea în ţară pe Dunăre*, apărute în *România literară*, amintesc felul de-a scrie al lui Alecsandri In aceeaşi revistă apare *Satira latină*, studiu care dă pe faţă frumoase cunoştinţe clasice, ceea ce-i deosebit de însemnat Sub direcţia lui Odobescu apare *Revista Română* în 1861—1863, cu un program de înţelegere a problemelor care se puneau pentru cultura naţională. El se arată protivnic tuturor sistemelor de prefacere a limbii şi caută totodată să deştepte interes pentru viaţa tradiţională românească. Acestea ne arată că forţele noi care apăreau în literatură, ţineau să ducă mai departe programul început la 1840 de Kogălniceanu. In legătură cu rostul publicaţiei sale, Odobescu dă următoarele lămuriri: „*Revista Română* care şi-a luat drept ţintă răspândirea luminilor printre Români, înfrăţirea generală a naţiunii, cel puţin pe câmpul eruditiunii şi al bunului gust literar şi artistic, precum şi sprijinirea oricărei idei salutare pentru propăşirea naţională şi intelectuală, *Revista Română*, zicem, se simte datoare a invita pe toţi cei, ce au câtuşi de puţină încredere în tendinţele ei, de a lua parte la mişcarea literară şi progresivă a fraţilor de peste munţi şi de a se înscrie printre contribuitorii ei".

La această revistă au colaborat Creţeanu, Filimon şi chiar Alecsandri. Aci au apărut fragmente din *Românii sub Mihai Viteazul*, opera lui Bălcescu şi pagini din Al. Russu. Aci se arată Radu Ionescu înoitor în felul de interpretare critică, marcând influenţa esteticei lui Hegel, ceva cu totul nou pentru această epocă. Odobescu a publicat studiul despre *Poeţii Văcăreşti*, interesant ca documentare pentru această vreme când nu se ştia la noi ce este istoria literară, articolul despre *Psaltirea* lui Coresi din 1557, cu recunoaşterea meritului lui Cipariu în deşteptarea atenţiei pentru literatura veche, *Răsunete ale Pindului în Carpaţi*, *Câteva ore la Snagov*, *Asociaţiunea transilvană*, *Cântecile poporane în raport cu ţara, istoria şi datinele Românilor*, acest din urmă articol bogat în cuvinte entusiaste despre poezia populară.

Al. Odobescu

In *Românul* din 1857, a apărut nuvela istorică *Mihnea Vodă cel Rău*, iar în 1860 publicul a luat cunoştinţă şi de cealaltă nuvelă *Doamna Chiajna*. Odobescu are ca model pe C. Negruzzi. Inspiraţia, ca şi acesta, pleacă dela cronicele noastre. Fuziunea elementului istoric cu cel fantastic e mai reuşită la Negruzzi, dar Odobescu aduce o mai mare putere de reconstituire istorică a aspectelor de viaţă dela 'nceputul veacului al XVI-lea şi o limbă mai armonioasă. E şi Odobescu sub

influenţa romantismului în scenele de cruzime, de perversitate morală ori de patetism. Tehnica nuvelei istorice era încetăţenită de Negruzzi, dar Odobescu ştie să fie original ca subiect, reconstituire a epocei şi limbă literară.

Filimon întemeietor al romanului românesc.

Pe N. Filimon, ştiinţa gastronomică şi dibăcia de a cânta la strană nu l-au împiedecat să ne lase opere de valoare. In *Naţionalul* a publicat cronică muzicală şi impresiii de călătorie, în *Ţăranul român*, basmul *Omul de peatră*. Lucrările cele mai însemnate sunt *Nenorocirile unui slujnicar*, apărută în *Revista Carpaţilor* din 1861 şi *Ciocoii vechi şi noi*, publicată în revista lui Odobescu. *Nenorocirile unui slujnicar* e o povestire în care ni se dă tabloul vieţii sociale din preajma Unirii. Nota satirică este evidentă. compoziţia e defectuoasă, caracterizarea superficială. In *Ciocoii vechi şi noi*, primul adevărat roman românesc, apar frumoasele calităţi ale lui Filimon. Dinu Păturică, ciocoiul bătrân Tuzluc, Kera Duduca sunt personagii ale societăţii dintre 1814—1830, vreme de frământare şi de prefacere. Trăsăturile epocei sunt bine prinse. Cunoaştem desvoltarea sentimentului naţional, duşmănia tot mai puternică faţă de Greci, felul cum se adunau dările, necinstea administraţiei, decăderea clasei conducătoare. Găsim în roman şi date despre viaţa culturală dela noi, despre Societatea Filarmonică şi intrigile care au minat-o, dar astfel de documentări nu se ridică pe un plan literar. Şi în legătură cu revoluţia lui Tudor Vladimirescu, sunt aci pagini de adevărată istorie. N. Filimon a privit prefacerile vieţii dela noi cu putere de observaţie şi cu interes inteligent, a folosit o limbă plăcută şi a caracterizat cu grijă personagiile, Autorul nu şi-a putut masca tendinţele critice, iar articulaţiile compoziţiei sunt slabe. *Ciocoii vechi şi noi*, lucrare superioară încercărilor lui Bolintineanu, însemnează o dată în desvoltarea romanului românesc. Pe urmele lui Filimon va merge şi Duiliu Zamfirescu.

Critica muzicală şi dramatică din *Naţionalul* merită toată atenţia. N. Filimon este un critic conştient de însemnătatea activităţii lui. Ideile despre teatrul naţional şi despre muzica românească sunt interesante şi exprimă şi ele atmosfera de înviorare prin care trecea societatea noastră. In 1862, el cere ca statul să subvenţioneze şi să ajute desvoltarea teatrului românesc: „Un lucru n'am facut şi era de mare trebuinţă a-l face; opera italiană la noi, ca pretutindeni, formează un teatru de lux, care se frecventează de oameni avuţi ce pot şi trebue a-şi plăti plăcerile lor; de aceea credem că ar fi fost mai bine ca subvenţia ce se dă acestui teatru să se dea celui naţional şi pe dânsul să-l fi luat guvernul sub tutela sa, căci dela dânsul naţiunea întreagă aşteaptă mult din toate puncturile de vedere". El atrage atenţia şi asupra problemei muzicei naţionale: „Spre a putea să avem o muzică naţională caracteristică, cată să studiem cu multă atenţiune muzica ţăranului din toate părţile locuite de Români şi pe a naţiunilor puse în contact cu noi, să facem ex-

ploraţiune în Italia, Ispania şi Franţa meridională şi apoi, din analogia ce vom găsi între aceste diferite elemente muzicale, să stabilim adevăratul caracter al muzicei noastre".

Primele scrieri ale lui B. P. Haşdeu. O nouă forţă literară se anunţa prin activitatea de până la 1866 a lui Hasdeu. In familia acestuia e o mare tradiţie de cultură căreia îi rămâne credincios. Inceputurile lui literare, în limba rusă şi română, influenţate de romantici poloni şi ruşi, arată predilecţie pentru subiecte istorice şi pentru poezia populară. Când îşi începe activitatea la noi în ţară, câţiva ani îşi risipeşte din scrierile lui istorice, literare şi filologice la reviste care nu durau mult, ca *România*, *Foaia de istoria română*, *Foiţa de istorie şi literatură*, *Din Moldova*. Sunt numai zorile unei producţii care avea să se arate scânteietoare în multe domenii. Câteva poezii ca *Noaptea toată*, *Către...*, *Idealul poetului*, nu dau pe faţă un talent deosebit. In *Aghiuţă* se dărueşte un spirit satiric muşcător. Povestirea *Duduca Mamuca* devine, printr'un proces răsunător, mai cunoscută decât merită să fie. Lucrarea cea mai însemnată este acum *Ion Vodă cel Cumplit*, concepută nu numai ca studiu istoric, ci şi ca literatură. Hotărît adept al ideilor democratice pe care le strecoară în scriere, Hasdeu e şi un sprijin pentru Cuza, e glasul opiniei publice, neformată încă pentru o viaţă politică occidentală, dar statornicită pe o generoasă poziţie în chestiunea revendicărilor ţărăneşti. Stilul de iluminat este ceva firesc într'o lucrare pe care autorul şi-o recomandă astfel: „In cât priveşte coloritul, ştiu atâta că inima simţea în adâncul său ceea ce scria condeiul; iar când inima simte, condeiul devine scurt, laconic, iute ca bătăile pulsului".

Odobescu, Filimon şi Hasdeu sunt, acum când se încheie o epocă şi începe alta, pe linia naţionalizării aşa cum a fost trasă de mari înaintaşi.

Mişcarea literară în Transilvania şi Bucovina. Bariţ face din *Foaia pentru minte* din Braşov mijlocul de lămurire a tuturor problemelor ce se puneau atunci pentru neamul nostru şi dă publicaţiei un adânc sens naţional prin faptul că atrage colaborarea scriitorilor moldoveni şi munteni. El scrie în *Foaie* articole de îndemn la cultivarea limbii şi literaturii româneşti. Conştient de însuşirile neamului şi de drepturile care decurg din acestea, el luptă pentru triumful limbii noastre, protestează când o crede ameninţată de Ungurii care plănuiau introducerea limbii maghiare în biserica unită, păstrează în adâncul lui convingerea că Unirea principatelor româneşti era ceva firesc şi că trebuia să vină odată. Bariţ exprimă idei şi sentimente care sunt şi ale generaţiei noi din Moldova. Chiar şi atitudinea critică faţă de imitaţia străină, nu vine la el ca un împrumut dela Florian Aaron ori dela Ion Maiorescu, acum preocupat de vechimea Românilor în Dacia şi de latinitatea graiului, ci din conştiinţa că imitaţia strică limba şi sufletul românesc.

La *Foaia* apar la 'nceputul activităţii lor Aron Pumnul şi Şaguna. Aci îşi trimit colaborarea C. Negruzzi, Bălcescu, Ion Ghica, Gr. Alexandrescu, Eliade şi chiar Boliac care îşi transplantează în Transilvania poezia lui socială. Din Moldova vine o colaborare anonimă, cu rânduri în care vibrează accentul de răsturnare revoluţionară, necruţător cu asupritorii păturii de jos şi cu Ruşii aducători de ruină.

Gh. Bariţ

Blajul, credincios tradiţiei, seamănă şi el cuvântul de înviorare. Cipariu îşi desfăşoară aci munca lui filologică. In 1841 dă *Extract de ortografie cu litere latineşti pe temeiul limbii şi ortografiei bisericeşti şi osebirea dialectelor*. Câţiva ani mai târziu, el scoate *Organul luminării* în care putea să-şi arate concepţiile despre limbă. In *Principii de limbă şi scriptură*, după ce ne arată cum elementele slavone şi de alte origini au venit să strice puritatea iniţială a limbii noastre, Cipariu scrie că toate acestea pot fi înlăturate prin studierea vechilor texte religioase bogate în forme româneşti. In ce priveşte scrierea, el este pentru principiul etimologic, cel fonetic păstrându-şi un loc secundar.

Un colaborator statornic al *Foii pentru minte* a fost Andrei Mureşeanu, „mâna dreaptă a redactorului Bariţ". Activitatea lui ziaristică se desfăşoară aci, la *Gazeta de Transilvania* şi la *Telegraful român*, cu preocupări literare, artistice şi sociale. In *Românul şi poeziile lui*, el vorbeşte de aptitudinile poetice ale poporului şi îndeamnă la culegeri după modelul lui Alecsandri. In *Proprietate*, ca bun democrat, el doreşte ridicarea materială şi culturală a ţăranului şi ne aduce aminte că adevărat patriot e cel care risipeşte întunerecul în care zace poporul de jos.

Mureşeanu a tradus din Schiller şi din Young. Melancolicul preromantic englez s'a bucurat la noi de atenţia lui Beldiman, Asachi, Mumuleanu, Boliac. Simeon Marcovici a tradus fragmente în proză, Mureşeanu a tradus în versuri. Ca poet original, el este popular prin accentul viguros din *Răsunetul* lui revoluţionar, celelalte poezii rămânând în uitare. Totuşi ar merita să fie cunoscute *Aşa mi-a fost ursita*, care poate sta alături cu poeziile de gândire ale lui Gr. Alexandrescu, *Glasul unui Român*, anunţător al marşului din 1848, *O privire de pe Carpaţi* cu deplângerea dezunirii dintre fraţi. E în poeziile lui Mureşeanu accent dureros pentru suferinţele neamului, revoltă contra răului care stăpâneşte lumea, dar şi încrederea în viitorul aducător de stări mai bune.

In Transilvania sunt acum şi alte manifestări care fac să se presimtă o epocă de frumoasă activitate. In 1861 se constitue *Aso-*

ciația Transilvană în care își au rolul lor cultural Șaguna, Bariț și Cipariu. Această societate pe care Bariț o vede ca puternic reazem al naționalității noastre, își propune să ajute desvoltarea literaturii și culturii poporului românesc. La Pesta apare, în 1863, revista *Aurora Română* cu colaborarea lui Iosif Vulcan, At. Marienescu, Popfiu, V Bumbac. In 1865 își începe apariția la Pesta *Familia*, sub conducerea lui Iosif Vulcan, legându-și încă din 1866 numele de cele dintâi poezii ale lui Eminescu. Revista dă chiar din primii ani o atenție tot mai mare poeziei populare.

Mureșanu

In Bucovina apare în 1865 *Foaia societății pentru literatură și cultură românească*, cu colaborarea lui Alecsandri, Ion al lui Sbiera, D. Petrino, Al. Hurmuzachi și alții. Revista publică scrieri populare, literatură originală, discuții despre ortografie. Aci în Bucovina, își desfășoară activitatea transilvăneanul Aron Pumnul, acum profesor de română la Cernăuți. Este pentru latinizarea limbii și îmbogățirea ei cu cuvinte derivate din formele existente. „Ciunismul" a fost obiect de glumă pentru toată generația cu simț critic, dar munca lui Pumnul e din cele mai serioase. Din *Lepturariu*, au căpătat pe vremuri Românii cunoștințe despre literatura noastră, de aci s'a inspirat Eminescu pentru *Epigonii*. In articolele lui Pumnul se găsesc idei care au avut mare răsunet în sufletul Bucovinenilor al căror conducător spiritual este el până în 1866, anul morții. Concepția lui largă despre limbă și naționalitate se vede în *Neatârnarea limbii românești*, unde scrie „Naționalitatea este dumnezeescul, eternul, înăscutul și neînstrăinabilul drept de a-și întrebuința limba sa în toate trebuințele vieții: în casă, în biserică, în școală și administrațiune". In stăruința lui de a găsi forme derivate ori de a înlocui neologismele cu creații autohtone, era convingerea că limba noastră trebue să fie neatârnată de alte limbi. Pumnul admite ca limba „să substea numai subt universala minte a întregei națiuni române". Astfel ideea libertății naționale își căuta, prin el, triumful și 'n materie de limbă.

Nevoia înălțării concepției despre poezie.

Toți scriitorii de după 1848 sunt influențați de ideile politice și sociale la ordinea zilei, toți respiră într'un anumit climat intelectual. Avem o literatură reprezentativă pentru o epocă din viața noastră ca neam, dar care, ajunsă pe mâna celor fără de dar divin, ieșea din făgașul natural.

Dela 1840, programul *Daciei literare*, și până la nuvela istorică a lui Odobescu și *Ciocoii vechi și noi* ai lui Filimon, se scriseseră multe opere de seamă. Literatura devenise națională prin inspirație și prin expresie. Dar alături de adevărata literatură, începu-

seră să apară tot mai multe scrieri puse în serviciul unui ideal politic ori social. Boliac ajunge chiar să formuleze teoria socială a artei şi să scrie: „Toată ideea ce naşte imaginaţia trebue să fie utilă". In 1848, Ion Catina scrie: „Dreptul lor e şi al nostru — Câmpul lor e şi al vostru. — Şi-adunarea cea obştească — Fiind casa românească — Este casa tuturor". Boliac cântă Unirea: „Pot să facă din Dacia — Pe dreptate România" sau: „Cerem toţi şi vrem Unire! — N'aşteptăm nici un minut — Mâine-om sta la chibzuire — Ce mai este de făcut!" Poezia dispare, devenind program politic: „Liberală monarhie — Cu drept nume-executiv — Şi fărăaristocraţie — Guvern reprezentativ". Boliac nici nu putea coborî mai jos, de vreme ce şi pentru concepţia lui despre poezie găseşte astfel de versuri: „Ţiganul şi clăcaşul — Au fost gândirea mea — Stăpânul, arendaşul — Şi legea lor cea grea — Muza mi-au pus în doliu".

Aricescu este în epoca Unirii un specialist în poezia politică vulgară şi violentă. Sion şi Dăscălescu scriu şi ei versuri pentru Unire; chiar şi Gr. Alexandrescu se lasă ispitit să scrie o slabă poezie dedicată lui Cuza. Gh. Baronzi vrea să convingă deputatii din 1857 cu versurile: „Deputaţi, Români de frunte — Fiţi uniţi, nestrămutaţi — Pentru cele patru puncte — Intr'un cuget bun votaţi". O poezie satirică, de multe ori lipsită de scânteiere, se risipea la revistele umoristice ale vremii. Unul din scriitorii satirici mai cunoscuţi acum, N. Orăşeanu, credea că face poezie scriind: „Te lepezi de Satana — De gândul neunirii — De prinţul pământean — De scopul învrăjbirii?" Transilvania nu rămâne în urmă.

O reacţiune se impunea. Spiritul critic trebuia să triumfe, pentru a valorifica literatura după criterii estetice. Trebuia să se lămurească ideea de literatură şi de frumos. Expresie a unităţii de credinţă, de limbă, ori de conştiinţă, chiar când a ajuns la creaţii de valoare, literatura fusese până acum privită în funcţia ei socială. Intronându-se de-acum înainte criteriul valorii estetice, prin *Junimea* şi conducătorul ei Titu Maiorescu, sta să înceapă cea mai însemnată epocă din desvoltarea noastră literară.

PARTEA IV-a

EPOCA FORMĂRII IDEALULUI ARTISTIC

Din Pravilele Impărăteşti, Iaşi 1646.

INTRONAREA PRINCIPIULUI ARTEI PENTRU ARTA

Titu Maiorescu. Intoarcerea lui Titu Maiorescu dela studiile în străinătate deschide o perioadă de harnică activitate intelectuală. La Iaşi se grupează, în jurul lui Maiorescu, tineri cu frumoasă pregătire şi astfel încep acele cicluri de conferinţe în care se lămuresc probleme de ordin filosofic şi pedagogic. Departe de frământările politice, care acum nu le spun nimic, dar îi vor atrage mai târziu, aceşti tineri constituesc o societate cu scopuri pur culturale: aceasta-i originea *Junimii.* Chiar la 'nceputul lucrărilor, societatea a fost paralizată de procesul în care Maiorescu a fost implicat cu multă perversitate, dar curând munca a putut deveni tot mai rodnică. Se plănueşte şi fondarea unei tipografii din care să iasă cărţi de şcoală, menite să se împartă gratuit, cărţi care să contribue la o unificare a culturii şi a ortografiei. Maiorescu, Iacob Negruzzi, P. Carp şi Pogor îşi propun să tipărească într'o ediţie nouă şi cronicele ţării. Din 1865 este proectul de a se scoate revista *Junimea;* a apărut numai în 1867 sub numele de *Convorbiri literare.* Aci s'a format programul de înviorare a literaturii, aci si-au dat întâlnire toţi marii reprezentanţi ai culturii noastre. Conducătorul spiritual al noii direcţii este Titu Maiorescu.

In cultura noastră Titu Maiorescu îşi are un loc bine stabilit. Figură expresiv conturată, el nu numai reprezintă o activitate personală plină de roade, dar şi evocă o epocă de muncă literară şi culturală în centrul căreia se află, spre a o pregăti şi îndruma. Pentru vremile de trecere dela o stare la alta, se ivesc, predestinate

parcă, personalităţi care însumează trecutul şi totodată vestesc zările noi. Spre a încheia o epocă de năzuinţi frumoase, dar fără de o sigura orientare, a apărut Kogălniceanu de care se leagă un curent literar prin programul *Daciei literare* şi, mai mult decât atât, realizări în organizarea vieţii noastre publice care fac din el un mare ctitor politic al României moderne. Pentru completarea fizionomiei veacului al XIX-lea, aveam nevoie şi de un mare ctitor cultural al ţării: acesta a fost Maiorescu.

T. L. Maiorescu

Activitatea lui încheie un veac, dar şi începe un altul tânăr. Din sbuciumul liberalismului utopic şi din învâlvorarea unui enciclopedism adesea naiv, răsare Maiorescu al cărui cuvânt este o critică şi o concluzie, tot atât cât şi o pregătire pentru o ordine nouă. In vremea lui Maiorescu erau două soiuri de oameni deopotrivă de primejdioşi: unii reprezentau trecutul, dar nu 'nţelegeau nimic din adierile ideologice ale viitorului, alţii reprezentau timpul ce avea să vină, dar nu cunoşteau nimic din experienţa şirului de înaintaşi. Inchipuindu-şi naţiunea un fel de manechin pe care-l poţi trage îndărăt de mânecă ori porni înainte prin ghionturi, şi unii şi alţii nu aveau viziunea unui organism viu în neîntreruptă muncă de prefacere, de înoire şi de adaptare la împrejurări. De aceea şi înfăptuirile unor astfel de conducători erau sortite nimicirii, lăsând doar amintirea unei mai mult ori mai puţin îndelunge pierderi de vreme. Adevăratul înfăptuitor îmbină tot ce e bun în trecut cu tot ce-i ideal realizabil în viitor. Un astfel de înfăptuitor a fost Maiorescu, reprezentând măsură şi echilibru în linia politică, adevăr şi seriozitate în linia culturală. Profesor de filosofie, critic literar şi conducător de revistă, om politic şi orator, în atâtea tărâmuri de activitate, Maiorescu şi-a pus întipărirea unei minţi luminate şi unei inimi calde pentru tot ce este înfăptuire bună.

Despre o mişcare filosofică la noi, înainte de Maiorescu, mai nici nu poate fi vorba. De aci şi răceala uneori duşmănoasă cu care-i primit el la 'nceputul activităţii. N'a găsit, pentru desfăşurarea muncii lui, un mediu intelectual de reală înălţime şi de aci şi acea dureroasă mărturisire pe care o face odată că nimeni nu întreabă de lucrările lui, nimeni nu are dorinţa de a le cunoaşte, nimeni nu se simte sufleteşte alaturi de el. Munca lui oragnizată şi-a avut însă încununarea. Ea a venit în 1884, an însemnat în istoria culturii filosofice la noi, prin înfiinţarea la universitatea din Bucureşti a unei catedre de Logică şi Istoria filosofiei dela Kant încoace. La cursul pe care l-a făcut an cu an, Maiorescu a avut un public tot mai ales şi tot mai numeros. De-acum înainte munca ordonată şi dragostea pentru tineretul dornic să studieze filosofia, îl îndreaptă pe Maiorescu spre crearea unei

frumoase mişcări spirituale din care au răsărit gânditorii cu care ne distingem astăzi în filosofie.

Revista *Convorbiri literare* este, dela primul ei număr din Martie 1867, o dată în istoria noastră literară. Aci s'a desfăşurat activitatea de critic şi de îndrumător literar a lui Maiorescu. S'ă făcut la noi critică şi 'nainte de el. Eliade Rădulescu, a cărui activitate variată s'a prelungit până în vremea *Junimii*, temperament schimbăcios şi scriitor lipsit de obiectivitate, n'a fost niciodată adevărat critic. La *Dacia literară*, critica a fost pe plan secundar faţă de opera de creaţie la care iau parte colaboratorii. Abia dacă pot fi amintiţi pentru unele păreri critice basarabeanul Alecu Russu, Asachi din Moldova, Andrei Mureşeanu din Transilvania, iar din Muntenia Simion Marcovici, copleşit de amintiri din retorici vechi, şi confuzul Boliac Anunţător de vremuri noi este întrucâtva Radu Ionescu, cunoscător al esteticei lui Hegel în *Principiile criticei* apărut în *Revista Română* din 1861, şi mai ales Gr. Grandea. Acesta, autor de poezii, traducător din literaturile străine, alcătuitor al cercului folclorist *Orientul*, autor şi al romanului *Vlăsia sau Ciocoii noi*, a fost preocupat şi de teoriile estetice. La *Pressa* şi la *Albina Pindului* din 1868, el îşi desfăşoară munca de popularizare a unor idei în legătură cu estetica şi cu geneza poeziei. Avem aşadar şi 'nainte de Maiorescu o oarecare frământare de idei critice şi estetice, dar nu o activitate metodică de-a îmbina teoria cu practica şi de-a face critică literară pe o solidă bază filosofică.

Odată cu apariţia lui Titu Maiorescu, trec în umbră maeştrii lui Eliade: Boileau, Voltaire, Marmontel, La Harpe; rămâne uitat saint-simonismul lui Boliac; nimeni nu mai ştie nimic de Buterbek şi Nimeyer pe care se sprijinea Andrei Mureşeanu, şi nici de Blair pe care-l mai cita încă Grandea. De-acum înainte se pronunţă marele nume ale filosofiei: Kant, Hegel, Schopenhauer. Pe baza lor se 'ntemeiază o critică prin care se valorifică poeziile lui Eminescu şi comediile lui Caragiale. Introducând la noi cultul frumuseţii şi al marei arte, — într'un loc el vorbeşte de „sfinţenia" formei, — Maiorescu e întemeietor de critică literară ridicată la treapta de nobilă activitate spirituală, şi deschizător de epocă nouă în care, sub semnul unui ideal estetic, se încurajează adevărata literatură naţională. Maiorescu a trăit una din cele mai interesante epoce din desvoltarea noastră. A văzut cum încetul cu încetul s'a trecut dela valorificarea literaturii pe baza conţinutului naţional la aceea pe baza însuşirilor de creaţie. Sinteză de fond românesc şi de formă artistică, literatura, desigur puţin actuală în sens politic, devenea astfel permanent actuală prin integrarea în domeniul frumosului.

Ideile estetice ale lui Maiorescu vin din diferite părţi. Spiritul eclectic apare în articolele critice în care se îmbină, uneori până la o contopire în care nu se mai pot identifica părţile, Kant, Schopenhauer, Hegel, direct ori prin Vischer, Platon, prin Schopenhauer, şi alţii. Maiorescu exprimă şi el cultul pentru artă şi pentru antichitatea clasică. Artei îi recunoaşte menirea de-a exprima frumosul ca idee manifestată în materie sensibilă. In armonie cu teoria schopenhaueriană a subiectului pur de cunoaştere capabil să privească lucrurile

independent de raportul lor cu voinţa, Maiorescu susţine valoarea comediilor lui Caragiale. Şi teoria geniului, aşa cum apare în studiul despre poeziile lui Eminescu, vine direct din Schopenhauer. Teoria emoţiunii impersonale desvoltată în *Poezia română*, în *Progresul adevărului* şi 'n alte articole, porneşte dela Kant şi Schopenhauer.

Maiorescu a şi tradus estetica lui Schopenhauer, publicând-o în *România liberă* şi 'n *Convorbiri literare*. Prin aceasta el a ridicat nivelul intelectual al epocei, dând posibilitate publicului nostru de-a cunoaşte frumoasele idei din cartea III-a a *Lumii ca voinţă şi reprezentare*. De acum înainte teoria cunoaşterei pure de către geniul care, ridicându-se peste lumea fenomenală, stă faţă în faţă cu ideile eterne, prin actul de eliberare dezinteresată numit contemplaţie estetitcă, teoria artei considerată ca un liman al inteligenţii, devine un bun al intelectualităţii româneşti.

Prin preocupările artistice şi estetice introduse la *Junimea*. Maiorescu a format şi gustul membrilor societăţii. Şt. Vârgolici scrie: „Dacă acuma aş mai face versuri, de sigur că aş sta cu cartea d-lui Maiorescu sub ochi, spre a nu mă face culpabil de lèse-frumuseţe şi bun gust". Şi mai însemnată este mărturia din 1882 a lui Slavici: „voiu fi având eu simţimântul frumosului, dar sunt un om incult. Abia de când am avut parte să intru în casa D-stră", spune el lui Maiorescu „mi s'a îndreptat luarea aminte asupra formelor frumoase".

Maiorescu şi-a dat seama şi de însemnătatea pe care o are limba în afirmarea unei culturi naţionale. Lupta lui împotriva sistemelor care voiau prefacerea artificială a limbii, critica aspră pe care o face gazetelor din Transilvania pentru uşurinţa cu care primeau influenţe germane, paginile de formulări teoretice, şi astăzi valoroase, din articolul despre neologisme, sunt cunoscute de către toţi. Poate mai puţin cunoscute sunt aceste rânduri scrise în 1862, la 'nceputul carierei lui didactice: „Limba română este maltratată în şcoalele noastre. Acea limbă naţională ce o avem ca cea mai scumpă moştenire dela strămoşii noştri, acest simbol de recunoştinţă care leagă popoarele de aceeaşi sămânţă peste sute de secole, şi despre care s'a făcut atâta vorbă la începutul regenerării noastre intelectuale: această limbă ameninţă cu decadenţa în mijlocul nostru şi nimeni nu-şi mai bate capul de regulele ei. Cine te mai înţelege astăzi dacă strigi: Limbă şi naţionalitate sunt în specie pentru Români, cuvinte aproape identice".

Dacă trecem la activitatea politică, Maiorescu reprezintă, ca exponent al programului junimist, o minte clar văzătoare şi măsurată, într'o epocă în care fiecare visa numai prefaceri radicale după modelul liberalismului apusean. Critica nemiloasă a formelor fără fond şi reacţiunea împotriva unui patriotism de vorbă, de gest şi de paradă, au fost opuse statornic celor grăbiţi la introducerea de legi nestudiate şi de instituţii nepotrivite. Prin critica junimistă, s'a dat un conţinut serios noţiunilor de patriotism şi naţionalism. S'a argumentat, mai cu seamă, că o aparenţă de civilizaţie, prin forme şi instituţii pripit înjghebate, nu poate crea o cultură temeinică, dar

poate să se soldeze cu aducerea în stare de mizerie a populaţiei muncitoare şi cu compromiterea vremelnică a ideii de cultură. Critica maioresciană a fost un avertisment împotriva compromiterii ideii, fie literară, politică ori socială. De avertismentul junimist nu s'a ţinut seamă.

Dacă am rezuma trăsăturile spirituale ale lui Maiorescu, i-am găsi fără îndoială mare inteligenţă, întinsă cultură filosofică şi literară, talent în scris şi mai ales în vorbire cu totul impunător. Dar acestea sunt calităţi pe care le găsim şi la alţii în epoca lui. Ce are cu totul deosebitor şi care a făcut din el un adevărat educator al vremii? A avut o mare dragoste pentru munca serioasă, a fost înzestrat cu un spirit măsurat, perfect ordonat, a avut acea armonie de tendinţe din care răsare un om pe care te poţi bizui, fiindcă ştii la ce să te aştepţi dela el. Clasic constituit sufleteşte, el a putut, cel dintâi la noi, să încerce clasicizarea vieţii noastre publice şi culturale.

A fost un om foarte bine pregătit pentru ceea ce voia să facă. Intr'o ţară în care fiecăruia i se dă importanţă după pretenţiile pe care le are, Maiorescu a fost omul care a întrupat o valoare reală, prin acel desăvârşit echilibru între gând şi faptă, între convingere şi manifestare. Lovit şi 'n vremea noastră încă de vreun bătrân invidios de orice glorie pe care-o bănueşte mai trainică decât a sa, ori de vreun tinerel care n'a mistuit bine nici manualul de şcoală, Maiorescu, prin impunerea în domeniul literar şi politic a unui punct de perspectivă care n'a fost până la el, stă pe un piedestal de pe care nimeni nu-l poate da jos.

Iacob Negruzzi. La *Convorbiri literare* a apărut, timp de câteva zeci de ani, tot ce s'a scris ori s'a gândit mai de seamă la noi dela 1867 înainte. In ce priveşte programul, se aseamănă în parte cu *Dacia literară*. Iacob Negruzzi fixează scopul revistei: „de a reproduce şi răspândi tot ce intră în cercul ocupaţiunilor literare şi ştiinţifice; de a supune unei critice serioase operele ce apar din orice ramură a ştiinţei; de a da seamă despre activitatea şi producerile societăţilor literare, în special a celei din Iaşi şi de a servi ca punct de întâlnire şi înfrăţire pentru autorii naţionali".

Iacob Negruzzi

Realizarea programului a cerut o sforţare continuă, o muncă dezinteresată şi urmărită cu entusiasm tânăr. Revista şi-a găsit în Iacob Negruzzi reazemul ei de fiecare zi. Cu dragoste vorbeşte acesta despre *Convorbiri literare:* „Acest copil al meu, pe care îl iubesc cu dragoste adevărat părintească, îmi dă multă muncă, dar şi multă mângâiere. Ştiu câte sacrificiuri materiale mă costă, cât am negles advocatura (moşia mea) pentru dânsul, ştiu cu ce indiferenţa îl

priveşte generalitatea gogomănească a oamenilor, dar pe de altă parte este o mică elită care recunoaşte meritul, osteneala şi talentul, şi aceasta îmi este destul".

Iacob Negruzzi a avut şi o întinsă activitate literară Lipsit de talent scânteietor în expresie, lipsit şi de o bogăţie de conţinut deosebită, el nu şi-a putut căpăta un loc mai larg în istoria noastră literară Numele lui a rămas întunecat de acela al altora mai înzestraţi cărora, prin munca lui, *Convorbirile literare* le-au deschis calea nemuririi. Dar şi din ceea ce a scris Negruzzi, se pot aminti pagini care şi azi sunt valoroase. *Amintiri din Junimea*, mai ales de când se ştie că lucrarea lui Panu este plină de inexactităţi interesate, sunt un isvor spre care trebue să se îndrepte istoricul literar. Traducerile din Schiller şi-au avut însemnătatea lor culturală. Scrierile poetice originale — proză şi versuri — sunt documente pentru starea de spirit a epocei. In *Copii după natură* apar bine trasate caracterele criticei junimiste. *Vespasian şi Papinian*, *Ştefan şi Mihai* îşi păstrează încă actualitatea. Merită să fie cunoscute tipuri ca Sugilă, Lehăescu şi părintele Smântână din *Electorale*, unde nu lipseşte umorul exprimat cu dibăcie. Piesa *O alegere la Senat*, aspră critică a vieţii noastre publice, a fost un principal isvor pentru *O scrisoare pierdută* a lui Caragiale. Vasta corespondenţă cu toţi marii scriitori ai *Junimii* oferă o aleasă plăcere intelectuală. Şi preocupările de limba românească fac din Iacob Negruzzi o figură junimistă reprezentativă. In *Gramaticale*, el critică toate încercările de stricare a limbii poporului. Intr'o scrisoare din 1874, găsim afirmaţii atâta de juste, în legătură cu dicţionarul limbii noastre: „Dacă în locul filologilor prea învăţaţi ar fi lucrat Alecsandri, Bolintineanu, Odobescu, Maiorescu, etc., am fi avut rezultate bune. Poporul s'ar fi interesat căci limba lui, poveştile, proverbele, cugetările lui, adică întreaga înţelepciune a străbunilor s'ar fi luat de bază pentru întemeierea zidirii, iar nu gânduri aprioristice a câtorva învăţaţi, care de mult se depărtase de popor în cabinetul lor de lucru şi pentru o idee străină şi deşanţată, dispreţuiau rodurile vii ale pământului nostru".

Al. Xenopol şi Th. Rosetti. Pentru crearea spiritului critic şi-au avut rolul lor şi personalităţi care nu aparţin domeniului strict literar. Istoricul Al. Xenopol a fost multă vreme în legătură cu *Junimea*, reprezentând, încă din 1871, prin cuvântarea-i de splendidă ţinută la serbarea dela Putna, noua generaţie în ce avea ea mai sfânt ca sentimente şi credinţe. In ce priveşte atitudinea politică, Xenopol se deosebeşte de Maiorescu prin faptul că e mai puţin vehement împotriva formelor, având convingerea că tot ce-i neadevăr şi mediocru în instituţiile noastre, va trebui să dispară în chip firesc. După el, a nu face nimic, până vom putea face numai lucruri desăvârşite, înseamnează a ucide chiar posibilitatea progresului.

Intinsul studiu *Cultura naţională*, apărut în *Convorbiri literare* din 1868, este de deosebită însemnătate. Convins că pentru noi are valoare numai ceea ce-i în legătură cu naţionalitatea noastră şi ca

cosmopolitismul nu-i potrivit cu o ţară care abia se trezeşte la o viaţă civilizată, Xenopol îşi propune să arate ce este o cultură naţională şi cât este ea de necesară. Argumentând că lumea se răsfrânge în chip deosebit în sufletul fiecărui neam, Xenopol arată că şi cultura, ca rezultat al unei viziuni interioare particulară, trebue să-şi aibă caracterul ei aparte. Limba are un rol de primul rang în exprimarea originală a unei culturi: „Peirea limbii este peirea poporului". Tot atât de mare este şi rolul literaturii, restrânsa de Xenopol la „producţiunile în care fantasia şi ideile originale ale unui popor se exprimă prin limba lui într'un mod astfel că aceasta să se arate ca element esenţial". Literatura trebuie să fie naţională, căci numai astfel poate fi creaţia unui neam cu viaţă interioară originală. Literatura populară e valoroasă prin faptul că reprezintă o sinteză de producţii ale fantasiei, de idei din adâncul sufletului colectiv şi de experienţă scoasă dintr'o viaţa milenară. Frumoase sunt şi paginile în care autorul arată necesitatea culturii naţionale, privită nu numai ca factor al conştiinţei de sine pe care treube s'o aibă un neam, dar şi ca o condiţie de căpetenie a fericirii omeneşti.

In scrisorile lui, Xenopol îndeamnă să nu se dea o atenţie prea mare literaturilor străine în paguba celei româneşti, iar într'una declară: „trebue să căutăm a întări direcţia naţională a spiritului nostru în ceea ce priveşte literatura, dacă voim să producem în adevăr ceva mare". Sub aceleaşi influenţe filosofice ca şi Maiorescu, Xenopol susţine că literatura trebue să îndeplinească condiţia frumosului reieşit din armonia conţinutului şi formei. Şi pentru el frumosul este: „realizarea potrivită a unei idei sub forma sensiiblă".

De valoare mai mult politică decât culturală este articolul lui Th. Rosetti *Despre direcţiunea progresului nostru*, apărut în *Convorbiri literare* din 1874. Avem aci o critică a vieţii de Stat, a organizării noastre economice şi a culturii. Th. Rosetti este contra imitării formelor apusene şi introducerii de instituţii pe care le au popoarele culte. Prin imitarea formelor străine, scrie el, s'a ajuns la o prăpastie între clasele de sus şi cele de jos. Reformele au îngreuiat viaţa materială a ţăranului, fără să fi isbutit să ne dea altceva decât o civilizaţie superficială. Prima noastră grijă trebue să fie originalitatea în cultură, căci numai aceasta justifică existenţa noastră ca grup etnic distinct.

Al. Xenopol

Prin Maiorescu, Iacob Negruzzi, Al. Xenopol şi Th. Rosetti s'au fixat liniile criticei junimiste în domeniul culturii şi vieţii publice dela noi. Literatura însăşi, în tot ce are ea mai strălucit timp de câteva decenii, se resimte de atmosfera ideologică în care a luat naştere.

Câţiva colaboratori. Intre scriitorii care au colaobrat la *Convorbiri literare* în epoca aceasta de impunere a unui ideal artistic, sunt unii care nu şi-au câştigat un loc mare în literatura noastră, dar care merită totuşi să fie amintiţi. Samson Bodnărescu a publicat aci poezii şi tragediile *Rienzi* şi *Lăpuşneanu Vodă* şi, atunci când s'au deslănţuit atacurile împotriva *Junimii*, nici el n'a fost cruţat. Anton Naum se face cunoscut prin poezii influenţate deopotrivă de antichitate, de neoclasicism şi de romantism. M. D. Cornea este autor de poezii originale şi de imitaţii după Heine. Teodor Şerbănescu şi-a dat din când în când colaborarea şi la alte reviste. E autorul unei poezii sincere, dar din care nu lipsesc oftatul şi îngălbenirile în faţa iubitei, aşa ca'n vremurile lui Conachi Câteva din poeziile lui au aujns populare mai ales prin melodiile ce li s'au adaptat. Matilda Cugler Poni, bine primită la *Convorbiri literare*, va publica mai târziu poezii şi la *Literatorul*. Leon Negruzzi, pentru care Maiorescu a avut o caldă prietenie, a scris poezii şi nuvele, iar Vasile Pogor a dat revistei în afară de poezii originale, traduceri din Hugo, Musset, Gautier, Baudelaire, Leconte de Lisle, Sully Prudhomme, Horaţiu şi Virgil. Veronica Micle, încă de pe la 1875, dă revistei poezii străbătute de lirism personal. Să nu-l uităm pe P. Carp, traducătorul lui *Othello* şi asprul critic al lui Sion şi Haşdeu, şi nici pe atât de înzestratul Al. Lambrior care'n viaţa-i curmată repede, a colaborat la revista *Junimii* cu studii despre chestiuni de fonetică şi ortografie, dând în toate dovadă de o rară distincţie intelectuală. Dar *Convorbirile literare* au publicat şi operele unor scriitori de deosebită valoare şi, prin aceasta, şi-au asigurat o glorie permanentă.

M. Eminescu. Privită în desfăşurarea ei, poezia lui Eminescu începe modest la *Familia*, are totuşi unele teme pline de semnificaţie, dacă le raportăm la creatorul de mai târziu. Dragoste în cadrul romantic al unei naturi învăluitoare, nostalgia ţinutului natal, un „dor nemărginit" îndreptat către vâlcioara, parâul şi codrul copilăriei, avânt patriotic în care nu lipseşte şi o notă critică faţă de junii „morţi de vii", pe care nu-i încălzeşte virtutea. In poeziile dinainte de 1870, nu găsim mult talent, dar nu lipseşte din ele o caldă vibrare. Sunt poezii în sensul tradiţiei Bolintineanu—Alecsandri şi au ceva vădit asimilat în grabă. Pentru ca în curând să creeze poezie adâncă şi de largă rezonanţă, poetului îi trebuiau cultură şi experienţă proprie.

A avut această experienţă copilul plecat de acasă la studii în Cernăuţi, trăit câtăva vreme sub privirile iubitoare ale lui Aron Pumnul, al căruia bibliotecar a fost şi dela care va fi primit şi sfatul să adâncească literatura naţională. Şi-a completat apoi experienţa pe drumuri necunoscute, de-alungul tuturor provinciilor româneşti, reţinând impresii puternice, cum o mărturiseşte mai târziu. I-a venit această experienţă şi din viaţa de sărman elev ajuns în şcoalele Blajului. Cunoaşterea, prin el însuşi, a provinciilor îi va servi aceluia care într'o zi va exprima aspiraţiile la libertate ale

Românilor subjugaţi. Şi-a desvoltat cunoştinţele despre lume şi prin cariera lui vremelnică de sufleor de teatru, tot aşa ca şi prin viaţa dusă în Bucureştiul de pe la 1870, pe care-l descrie cu străzile lui strâmte şi nepavate, cu bălţile de noroiu şi cu cârciumile lui murdare. Acest Bucureşti i-a apărut însă şi sub altă înfăţişare. Aci, mânat de un instinct sigur, a ajuns Eminescu în *Orientul*, societatea câtorva tineri care cultivau folclorul. El însuşi se însărcinează cu adunarea de poezie populară din Moldova, ocupaţie cu urmări de nepreţuit pentru toată activitatea poetică de mai târziu.

M. Eminescu

Eminescu era încă lipsit de un orizont mai larg. Acesta nu putea însă să-i vină din cele cetite pe apucate, ci numai dintr'o stăruitoare aplicare la studiu. Imbogăţirea minţii în anii petrecuţi la Viena, la Berlin şi apoi la Iaşi, după întoarcerea din străinătate, şi-a dat rodul în cele mai frumoase poezii ale lui. Carnetele de cursuri dela Viena şi Berlin ne arată îndreptarea minţii lui spre cele mai diverse ramuri ale ştiinţei. Filosofie, drept, istorie, filologie, istoria religiilor, din toate vrea să ştie acest student care-i stăpânit de pasiunea de a cunoaşte, aşa cum au avut-o umaniştii Renaşterii. Mai mult însă decât documentele oficiale, mulţimea caetelor poetului a păstrat dovada muncii intelectuale. Alături de note de filosofie, găsim aci informaţii despre istoria Egiptului, despre mecanică, electricitate şi matematică, printre care se amestecă observaţii în legătură cu adunările studenţeşti ori cu evenimentele politice din ţară. In unele caete, aflăm munca sârguincioasă a poetului pentru a învăţa franceza şi spaniola, un caet cuprinde traducerea unei întregi gramatici a vechei limbi slave şi, cine ştie pentru ce trebuinţă izvorîtă din setea de-a adânci o problemă istorică, Eminescu, pe cutare pagină, îşi transcrie şi alfabetul turcesc.

Să nu trecem cu vederea dragostea lui pentru cultura greco-latină: ne-a lăsat fragmente traduse în româneşte din Homer, Horaţiu şi Lucreţiu. Curiozitatea lui intelectuală s'a îndreptat şi spre marii poeţi moderni germani, francezi, italieni şi englezi. Cartea era pentru el un mijloc de îmboldire a puterilor sufleteşti. Cum înţelegea el lectura marilor scriitori, ne-o mărturiseşte o poezie în care înalţă lui Shakespeare următorul imn:

De-aş fi trăit când tu trăiai pe lume,
Te-aş fi iubit atât cât te iubesc,
Căci tot ce simt, de este rău ori bine,
Destul că simt, tot ţie-ţi mulţumesc.

Tu mi-ai deschis a ochilor lumină,
M'ai învăţat ca lumea s'o citesc,
Greşind cu tine, chiar iubesc greşala
Ş'ades cu tine-mi este toată fala..

Şi experienţa dragostei, înseninată ori îndurerată, o trăeşte Eminescu intens. Numele Veronicăi Micle obsedează tot mai mult mintea poetului. Din multipla asimilare de cultură şi necontenita frământare dintre 1870 şi 1879, au reieşit cele mai multe şi mai însemnate opere ale lui. Chiar şi poeziile apărute mai târziu, în 1881, *Scrisorile* de exemplu, ori în 1883, cum sunt *Doina* şi *Luceafărul*, tot aşa ca şi cele mai multe din poeziile care au fost cunoscute întâia dată prin ediţia lui Maiorescu, îşi au schiţări şi variante tot în această epocă dinainte de 1879.

Dupa ce cunoaştem fondul general de cultură şi de experienţă personală, să urmărim însăşi creaţia poetică în planurile ei suprapuse. Eminescu are o bogată poezie legată de viaţa lui personală. Poezia lui de dragoste, mai ales, a pătruns în marea massă românească şi l-a făcut cunoscut. Cu nuanţe atât de variate, întipărită de duioşie şi de suavitate ori de îndurerată tristeţe, această poezie dă pe faţă nu numai extremă sensibilitate dar şi talent vrăjitor, prin cuvinte care parcă prin Eminescu întâia dată îşi desvălue toată tainica lor armonie In *Venere şi Madonă*, este desigur un dramatism prea studiat în momentele lui de efect, dar sunt şi versuri de o scânteiere cu totul particulară. Partea dela sfârşit a poeziei, cu întoarcerea plină de adorare către acel „demon cu ochi mari, cu părul blond", căruia cu câteva clipe mai înainte poetul îi aruncase cuvintele venite din durere şi din indignare, este ceva caracteristic pentru afecţiunea faţă de Veronica. Experienţa proprie este la baza poeziei *Mortua est* care aduce şi preocupări de ordin filosofic, căci acum apare prima expresie a viziunei tragice a existenţei, de pe acum întrevedem pe poetul capabil să alieze gândul smuls din durere, cu o emoţie ridicată la universalitate.

Inseninată tinereţe în *Sara pe deal*, înviorată amintire idilică, nostalgică în finalu-i neaşteptat, este în sglobia *Floare albastră*. In poezia de dragoste a lui Eminescu se află adesea un element de iluzionare personală, de încântare şi de reverie care'n faţa realităţii se spulberă, lăsând loc unei suferinţi abia stăpânite. Caracteristică pentru acest gen de poezie personală este *Lacul*, în care visul de dragoste al poetului se deapănă într'un fermecător cadru de natură, dar se termină în versuri îndurerate. Tot dintr'o reverie plină de beatitudine, isvorăşte şi *Dorinţa*, una din cele mai armonioase poezii din literatura noastră. Poezie de amintire a dragostei, văzută prin vălul visului şi pusă în contrast cu realitatea, este *Departe sunt de tine*. Versul de aci:

Petrec în minte-mi viaţa lipsită de noroc,

ca şi finalul:

O! glasul amintirii rămâie pururi mut,
Să uit pe veci norocul ce-o clipă l-am avut,
Să uit cum dup'o clipă din braţele-mi te-ai smult...
Voiu fi bătrân şi singur, vei fi murit de mult!

fac să se presimtă o etapă nouă în desfăşurarea pasiunii care deatâta vreme frământa inima poetului.

Evocare a unor însorite amintiri care-au lăsat deziluzie în *Pe aceeaşi ulicioară*, vis de fericire de-o clipă urmat de regret în *Atât de fragedă*, o caldă întoarcere spre atât de iubita „Minune cu ochi mari şi mână rece", în pasionatul sonet *Sunt ani la mijloc*. Dorinţa de-a stinge durerea prin uitarea care-şi întinde vălul mângâietor, gândul repaosului de veci pe care singură moartea îl aduce, apar în *Despărţire*, poezie ridicată la înaltă nobleţe morală prin cuvintele adresate iubitei de poetul care nu mai nădăjdueşte nimic. In *Iubind în taină*, regăsim pe poetul încântării şi autoiluzionării, pe poetul care recheamă la el pe aceea iubită în taina pe care-o frânge numai puterea nestăpânită a dragostei. Toată această poezie care şi'n accentele celui mai svăpăiat romantism păstrează o candoare de copil, nu-i de fapt decât expresia ruinei visurilor făurite de un suflet care, deşi se iluzionează atât de adesea, se ştie predestinat suferinţei.

Poezia personală a lui Eminescu are şi alte înfăţişări. Sentimentul iubirii este de cele mai multe ori aliat cu acela al naturii. Element de cadru uneori, de expresie a fondului altădată, cum este în *Şi dacă ramuri bat în geam*, frumeseţea naturii cu şopotul de izvoare cu luciul de oglindă al lacului, cu freamătul de frunze, cu blânda lumină de lună, apare nu numai când poetul exprimă propria lui dragoste Ca poet pe linia tradiţională a romantismului, în general, în exprimarea acestui sentiment, Eminescu aduce, ca tovarăşă a bucuriei ori a tristeţei, o natură de cele mai multe ori suavă şi vrăjitoare de văz şi auz, deşteptătoare de dulce visare. Astfel de natură, avem în *Povestea teiului* şi în *Peste vârfuri*. In nicio poezie însă mai mult ca în *Somnoroase păsărele* nu e o contopire mai desăvârşită între natură şi sensibilitatea poetului. Aci elementele descriptive sunt toate pe acelaşi plan, produc aceeaşi stare emotivă, iar acordul sunetelor şi imaginilor răspândeşte o beatitudine, cu atât mai intensă şi mai în stare să stingă voinţa de a fi, cu cât însăşi poezia realizează technica unui cântec de leagăn fără început şi fără de sfârşit, precedat şi urmat de o nelămurită taină. Nicăiri mai mult ca aci nu şi-a găsit expresia estetică gândul lui Schopenhauer că natura frumoasă ne smulge de sub tirania voinţei.

Şi'n alte poezii lirice, revarsă Eminescu splendorile unei naturi pline de farmec. In *Călin — file de poveste*, bogăţia de sensaţii

vizuale şi auditive e neîntrecută. Altădată, natura devine simbolul sufletului poetului, cum e în *Ce te legeni codrule*, ori reprezintă întinerirea şi reînvierea în contrast cu vremelnicia omului, cum e în atât de duioasa *O mamă...*

Poezia intimistă a lui Eminescu se nuanţează şi cu un puternic sentiment al trecutului Spre acesta se îndreaptă poetul cu voluptate şi-şi găseşte mijlocul de descătuşare din mărgenita lui fiinţă omenească. Una din cele mai caracteristice lucrări, în care pagini de reală poezie ne dau pe faţă aproape toate sentimentele din opera lui Eminescu, este *Sărmanul Dionis*, nuvela fantastică şi filosofică, în care autorul, plecând de la idealitatea timpului şi spaţiului, aşa cum se găseşte formulată în Kant, ne înfăţişează un om care se smulge de sub tirania legilor timpului şi spaţiului, îşi clădeşte o viaţă imaginară în alt cadru al existenţei, în altă epocă, şi-şi realizează astfel dorul absolut de libertate. Avem aci o poetică autobiografie intelectuală a autorului. E ceea ce el exprimă şi'n această preţioasă mărturie:

Trecutul e în mine, iar eu sunt în trecut,
Precum trăeşte cerul în marea ce-l respiră.

Dela poezia personală, ne putem ridica pe un plan superior în care poetul cântă durerile unei colectivităţi. Poetul Macedonski, în prefaţa la un volum de poezii, credea că inaugura un gen nou, cerând scriitorilor să vorbească „despre *om* şi despre sufeinţele lui în mijlocul societăţii". Eminescu este un precursor al acestui gen de poezie. *Viaţa*, poezie în care ni se arată existenţa trudnică şi sărăcăcioasă a unei tinere lucrătoare, n'a fost dusă la desăvârşire. Accente viguroase de revoltă împotriva nedreptăţilor sociale, avem în *Inger şi demon* şi mai cu seamă în *Impărat şi proletar*. Dacă, în cea dintâi, revolta se risipeşte sub privirea blândă a fiinţei iubitoare venită la căpătâiul revoltatului, în cea de-a doua, cunoaştem revolta în chiar zădărnicia ei, căci dela cei mai de sus până la cei mai de jos în scara socială, toţi apar deopotrivă de nefericiţi în această viaţă care nu-i decât „vis al morţii eterne".

Anul 1881 are o mare importanţă în activitatea literară a poetului. Este anul *Scrisorilor* şi totodată epoca de culminaţie a polemistului şi gânditorului politic dela *Timpul*. *Scrisorile* înfăţişează un pisc al poeziei eminesciene, dar totodată şi rezumatul întregei experienţe sufleteşti de până atunci. Toate poeziile dintre anii 1866 şi 1880 par etape de trecere spre aceste operre din care fiecae-i o dovadă de măestrie artistică şi fiecare-i un act din drama vieţii spirituale a poetului.

Poezia personală străbate toată *Scrisoarea IV-a*. Evocarea iubirii curate de altădată în opunere cu proza prezentului, gândul schopenhauerian despre instinctul care ne mână ca să fim instrumente oarbe ale naturii, dureroasa amintire a dragostei poetului şi definitiva renunţare la iubire a unui suflet stăpânit de „setea liniştei eterne",

nu sunt decât rezumarea sbuciumului de atâția ani, în care poetul și-a revărsat nuanțatele lui sentimente, a căror expresie a rămas pe vecie prinsă în cea mai sinceră poezie de dragoste din literatura noastră.

Cu *Scrisoarea III-a* se realizeaza planul patriotismului în poezia eminesciană. Și spre această operă duc căi pe care le putem urmări. Intr'o poezie de tinerețe, *Ce-ți doresc eu ție, dulce Românie*, poetul urează în versuri entusiaste un viitor mare pentru țara sa și înfrățire între toți Românii. In poemul *Mureșeanu*, el exprimă dorința ca neamul nostru să aibă un destin fără seamăn, nu de fericire, ci de măreție. Dragostea pentru Bucovina este arătată într'o poezie de tinerețe, iar jalea la priveliștea Basarabiei legată în lanțuri, îi smulge poetului accentele viguroase din *La arme*. Și gândul unirii tuturor Românilor a aprins sufletul lui Eminescu, după cum se vede din încercarea dramatică *Mira*. Romanul *Geniu pustiu* are pagini de adâncă dragoste de neam.

Toate aceste încercări literare duc spre patriotismul atât de sincer și de clocotitor din *Scrisoarea III-a*, care'n ciornele ei prime are ca subiect indignarea împotriva celor pe care poetul îi socotea vinovați de pierderea Basarabiei. Intr'un manuscris, poezia are titlul *Patria și Patrioții*, se vede deci concepția pe care vrea s'o realizeze poetul. Conflictul orgoliosului Baiazid cu Mircea, dă pe față ideea lui Eminescu că trecutul singur știe ce este adevărata iubire de patrie, pe când prezentul ia numai în deșert numele străbunilor. Și din punct de vedere artistic *Scrisoarea III-a* este remarcabilă. Deși între *Scrisoarea III-a* și articolele din *Timpul* se pot stabili raporturi de ideologie și de expresie, Eminescu a reușit să se mențină în limitele artei.

Anul 1881 arată însă ridicarea lui Eminescu până la *Scrisoarea I-a*, realizare a unui nou plan superior din domeniul creației. Aci își găsește o desăvârșită expresie estetică sentimentul tragic al existenței, temă și'n lucrări anterioare ca *Nu mă înțelegi* și'n *Fata în grădina de aur*. Identitatea de esență a tuturor oamenilor, supuși, și prin soartă, aceleiași nimiciri de neînlăturat, formează fondul din *Scrisoarea I-a*, un poem dus la desăvârșire. Sentimentul nimicniciei vieții omenești trăită de stăpânitorul neamurilor și de sărac, dar deopotrivă supusă morții, e făcut și mai vădit prin viziunea parodiei ce-o joacă oamenii la înmormântarea aceluia care și-a închinat viața cugetării și științei. Este totodată opera cea mai interesantă pentru cunoașterea sensibilității metafizice a poetului care, dincolo de formele existenței, pătrunde fatalul desnodământ a tot și a toate. Cosmogonie vedică, budism, filosofie schopenhaueriană s'au contopit aci în versuri de rară perfecțiune.

Este de reținut că'n 1882 Eminescu n'a publicat nici o poezie. Desigur că o pricină e și munca ziaristică istovitoare, de care însuși se plânge. In același timp însă, în sufletul poetului se cristalizau poeziile care aveau să fie și ultimul său cuvânt. Toată experiența intelectuală și toate tendințele din 15 ani de activitate își găsesc poe-

ticalor întrupare în cele două poezii din 1883, reprezentând fiecare unul din planurile superioare ale evoluţiei artistice a poetului, *Doina* şi *Luceafărul*.

Doina este suprema treaptă pe care-o ajunge poezia naţionalistă a lui Eminescu; este expresia durerii neamului şi s'a realizat prin glasul unui poet care şi-a contopit fiinţa lui cu aceea a colectivităţii. *Luceafărul* este cea mai frumoasă poezie din literatura noastră. E desăvârşită până în cele mai mici amănunte şi-i revelatoare pentru cea din urmă culme a genialităţii lui Eminescu. Aci se însumează calităţile poetului şi atitudinea definitivă rezultată din încercările, atât de variate în duioşia ori îndurerarea lor, ale unei dragoste pe care o cunoaştem în etapele ei din poeziile de până la 1881. *Luceafărul* reprezintă stoica resemnare a unei fiinţe care a înţeles că fericirea e pentru oameni, creaturi legate de pământ şi condiţionate de legi cărora numai ei li se supun. Luceafărul, fiinţă superioară, e menit să trăiască în alt plan al existenţei. Raportat la Eminescu, el are semnificaţia gândului ajuns la împăcare şi înseninare, prin înţelegerea vieţii cu micimile ei, vieţii care nu poate oferi mulţumire geniului condamnat la izolare prin însăşi superioritatea lui. La drama pe care o simţim desfăşurându-se în poezia de dragoste a lui Eminescu, *Luceafărul* apare ca un sublim epilog.

Doina şi *Luceafărul* sunt cea mai artistică dovadă a sensibilităţii şi gândirii adânci a poetului. Pentru a ajunge aci, a fost însă nevoie ca Eminescu să cunoască neamul nostru în una din cele mai autentice creaţii ale lui, în poezia populară. Urmărind inspiraţia din cele mai reprezentative poezii ale diferitelor planuri care se suprapun, dela încercările dinainte de 1870 până la *Luceafărul* din 1883, se poate observa o neîncetată înaintare în ce priveşte adâncimea concepţiei, o neîncetată desmărgenire a poetului din emoţii pur personale, spre a ajunge la emoţii universale. Totodată, paralel cu această desmărgenire, avem însă o tot mai adâncă înrădăcinare în viaţa etnică. In poezia care cântă numai durerile ori bucuriile personale, pătrund şi câteva elemente populare. Astfel în *Crăiasa din poveşti*, în *Atât de fragedă*, în frumosul sonet *Afară-i toamnă* cu naturala evadare în atmosfera de basm. Ideea ursitei, a norocului, a stelei sub care te-ai născut, apare adesea în poeziile lui Eminescu.

Dacă trecem la poezia lui naţionalistă, vedem că rolul literaturii populare creşte. In *Scrisoarea III-a*, visul sultanului se bazează pe o temă de folclor oriental. Dar şi acea simplă şi artistică scrisoare a fiului de domn către iubita dela Argeş, nu e decât prelucrarea unei culegeri populare pe care o găsim într'unul din manuscrisele poetului. Elementul popular are un loc şi mai însemnat în *Doină*. Fondul, în parte, îşi găseşte expresia în diferite culegeri populare: „Şi nu pot răzbate — De străinătate", „Mânca-i-ar casa pustia", sunt versuri din popor introduse în *Doină* fără de nicio schimbare. Dar şi forma poeziei este aceea în care poporul îşi arată durerile lui. Versul scurt, ritmul popular, chiar şi numele poeziei amintesc producţiile similare din popor.

Ridicându-se la cel din urmă plan al poeziei lui Eminescu, la *Luceafărul*, deşi exprimă o înaltă concepţie, influenţa populară este foarte însemnată. Isvorul principal e basmul *Fata în grădina de aur* pe care Eminescu l-a cunoscut în cartea unui călător străin, în trecere prin ţara noastră. In afară însă de ţesătura generală a acţiunii, chiar şi note particulare vin din creaţia anonimă a poporului. Astfel strofa în care se arată frumuseţea fetei de împărat, îşi însuşeşte comparaţiile poetice din culegerea populară pe care Eminescu şi-a transcris-o într'unul din caetele sale.

Aşadar şi'n poezia care reprezintă vârful de piramidă al activităţii poetului, principalul isvor de inspiraţie e acela pe care i-l oferea creaţia autohtonă a poporului nostru. Cu cât poetul s'a înălţat mai sus pe culmile artei, cu atât s'a legat mai solid prin multiple rădăcini de viaţa artistică a poporului. A reuşit să fie cel mai original şi totuşi a rămas cel mai legat de tradiţie. A înţeles că adevăratul creator nu se diferenţiază de ceilalţi decât prin puterea geniului, dar încolo rămâne întru totul al poporului din care s'a născut Eminescu ne-a arătat, prin *Luceafărul*, că prima lege a originalităţii este afundarea în propria noastră simţire, gândire şi creaţie artistică românească.

Această contopire a elementului personal cu tot ce vine din adâncimile vieţii etnice, nu e ceva întâmplător la Eminescu, mai mult, nu e nici ceva instinctiv. Este ceva conştient şi în acord cu concepţia pe care poetul o are despre artă. Se caută astăzi să se dea o atenţie deosebită poeziei ca artă a cuvântului. Sub influenţa esteticei italiene, se caută de unii să se reducă şi poezia lui Eminescu la simpla realizare a unei forme măestrite, fără să se ţină seama că'n mare parte forma este şi o chestiune de technică. Eminescu este un mare poet şi prin conţinut, nu numai prin formă, căci a îmbogăţit cultura noastră cu noi idei poetice. Eminescu însuşi şi-a arătat dispreţul pentru cei ce socoteau poezia un „voluptos joc de icoane". El însuşi în *Criticilor* mei a aruncat vorbe care cuprind un întreg program literar:

Critici voi, cu flori deşerte,
Care roade n'aţi adus,
E uşor a scrie versuri
Când nimic nu ai de spus...

Aşadar pentru Eminescu poezia este şi o problemă de fond. Ce crede el despre artă în genere, ca expresia a vieţii unui neam? El spune că literatura trebue să fie produsul simţirii şi gândirii naţionale. Analizând o lucrare a lui Slavici, el scrie: „nici o literatură puternică nu poate exista decât întemeindu-se pe baza largă a geniului naţional". El admite numai existenţa artei naţionale: „numai arta naţională are raţiune de a fi, numai ea naşte în inimile indivizilor întărirea şi intensivitatea acelui simţimânt subiectiv care-i face ca toţi să se numere membrii aceluiaşi corp". Hegelian în concepţie, el crede că poezia însăşi are o „naţionalitate" a ei, asupra

cărpia plutește ceva fatal, acordul de neînlăturat cu natura intimă a colectivității. Nu ne vom mai mira deci văzându-l pe Eminescu adunând caete întregi de culegeri populare, prelucrând material pentru a ne da pe *Făt frumos din lacrimă* și pe *Călin Nebunul*, ori sorbind din viața poporului elemente care-i naționalizează poezia și îi nuanțează sensibilitatea.

Această concepție nu l-a împiedecat pe Eminescu să ne dea lucrări de valoare deosebită, lucrări originale. El, mai mult ca oricare alt poet, ne-a creat sensibilitatea noastră artistică. Sunt versuri ale lui care au lăsat un ecou prelung în sufletul nostru. Lumea o vedem prin imaginile lui Eminescu, ni se desvălue, dincolo de aparența realității, lucruri învățate prin el. Ne-a educat ochiul și auzul și ne-a deprins să întrebuințăm și cuvintele, dându-le un conținut care depășește pe acela obișnuit: codru, vaer, lună, marea, isvoare, haos au rezonanțe noi, au o viață misterioasă pe care am înțeles-o prin poezia lui Eminescu. Sfera noastră de simțire și de gândire s'a mărit prin această poezie. Versurile din *Scrisoarea I-a* ne-au desvoltat sentimentul nostru cosmic. Tot așa versurile din *Scrisoarea III-a* ne-au făcut să simțim frumusețea plină de taină a bolții înstelate. Cine și-a aruncat privirea asupra mării fără să șoptească versul:

Când plutești pe mișcătoarea mărilor singurătate.

Cine a simțit în sufletul lui un dor nestăpânit și nu și-a adus aminte de călătoria Luceafărului?

Porni luceafărul. Creșteau
  In cer a lui aripe,
Și căi de mii de ani treceau
  In tot atâtea clipe.

Un cer de stele dedesupt,
  Deasupra-i cer de stele —
Părea un fulger ne'ntrerupt
  Rătăcitor prin ele

A văzut cineva o aleie de plopi fără să se gândească la o cunoscută poezie a lui Eminescu? S'a îmbătat cineva o clipă de parfumul florilor de tei fără să recite:

Flori de tei de-asupra noastră
Or să cadă rânduri, rânduri....

Și cine a fost lovit de nedreptate ori a văzut răutatea triumfând în preajmă și nu s'a gândit la versurile:

Nedreptul și minciuna a lumii duce frâu...
Istoria umană în veci se desfășoară,
Povestea-i a ciocanului ce cade pe ilău.

Simţirea şi gândirea noastră s'au îmbogăţit prin Eminescu şi însuşi vocabularul limbii noastre a căpătat un cuprins mai poetic şi mai spiritualizat. Fără să ne dăm uneori seama, felul nostru de-a simţi, de-a gândi şi de-a vorbi, are o întipărire eminesciană. Legându-se cât mai adânc de popor, Eminescu a ştiut totuşi să creeze lucrări originale şi, prin ele, să ne prindă pe toţi ca'n mreje invizibile. Indreptându-şi spiritul spre glasul care venea din adâncuri, el a exprimat colectivitatea în felul ei de-a simţi şi de-a gândi iar noi, sub influenţa lui, ne integrăm în colectivitate. Aci e taina poetului naţional care-i Eminescu.

In afară însă de poetul pe care l-am cunoscut, doctrinarul politic ne interesează prin ideile pe care le-a expus în paginile ziarelor *Federaţiunea*, *Curierul de Iaşi*, *Timpul*. E nevoie să vedem dacă nu cumva şi aci, unde ne-am aştepta mai puţin, apare din nou poetul. In toată activitatea lui ziaristică, Eminescu este obsedat de gândul naţiunii. Il preocupă limba, cultura, civilizaţia, economia noastră, dar în toate el vrea să găsească o întipărire a geniului naţional. Firea naţiunii, ea singură are dreptul de a hotărî direcţia vieţii publice şi culturale, puterile lăuntrice, singure ele trebuesc ascultate pentru ca ţara să-şi îndeplinească menirea, rămânând totuşi pur românească: „sau ţara aceasta să fie în adevăr românească sau nici nu merită să fie”. Eminescu afirmă necesitatea unei originalităţi care să diferenţieze naţiunea noastră de oricare alta. Intocmai ca un individ, naţiunea trebue să-şi aibă identitatea ei personală, prin faptul că în afară de fondul comun uman pe care-l au toate naţiunile, ea aduce pe lume ceva ce-i numai al ei şi spre care trebue să se îndrepte umanitatea spre a se cunoaşte pe sine într'o înfăţişare unică.

Poetul vizionar se descoperă şi'n ideologia politică. Eminescu a realizat teoretic un tip ideal de naţiune şi, faţă cu acest tip, el a judecat tot ce se petrecea în societatea românească. Plecând dela însuşiri pe care în parte le pot avea naţiunile, el a construit un tip abstract de care trebuia să ne apropiem. El ar fi vrut să realizăm o naţiune pură cu desăvârşire: voia sânge curat alături de spirit în întregime naţional. El vizionarul voia refacerea naţiunii noastre şi în carnea şi în spiritul ei.

Vizionarul apare şi în felul cum sunt stabilite valorile morale de realizat. El vrea ca noi să înfăptuim dreptate socială, unitate politică, organizaţie de stat cu forme şi instituţii româneşti, cultură românească, limbă naţională cât mai curată, arta românească, literatură cu rădăcini adânci în viaţa neamului, comerţ şi industrie românească, într'un cuvânt o desăvârşită civilizaţie naţională.

In naţionalismul lui Eminescu, este un fel de poetică nostalgie a supremelor valori pe care o naţiune ajungându-le, se defineşte pe sine însăşi ca forţă naturală creatoare. In această viziune de poet care ştie să-şi înaripeze gândul, se defineşte o naţiune căreia i s'au creat toate posibilităţile de-a da un *summum* hotărît de natură. Pentru crearea acestor posibilităţi, scrie şi luptă Eminescu ziaristul. Cu cât în concret vede limba mai înstrăinată şi mai dispreţuită,

obiceiurile mai părăsite, viaţa morală mai călcată în picioare, cu atât mai mult, prin reacţiune firească, Eminescu exaltează, idealizează, divinizează naţiunea. Pesimist faţă de naţiunea concretă pe care o vedea în jurul său, el e optimist faţă de naţiunea în abstract, faţă de naţiunea ca entitate veşnică, mereu în devenire.

La prima vedere se pare că'n activitatea lui Eminescu e un abis care separă cu totul două lumi între care nu poate fi împăcare. Ce poate fi mai deosebit faţă cu frământarea din lumea politică de toate zilele, decât smulgerea din realităţile vieţii obişnuite, pentru a trăi sbuciumul metafizic al sufletului omenesc? Două lumi în adevăr deosebite: una e plutirea în sferele ideale, alta e muncă pentru îndrumarea practică a vieţii Privind lucrurile superficial, ni se pare că găsim o surpare în aceeaşi fiinţă morală. S'a încercat atunci un mijloc de explicare şi s'a căutat într'o posibilă cunoaştere de către Eminescu a filosofiei lui Hartmann, o împăcare a pesimismului metafizic cu activismul practic.

Credem că nu e nevoie să se recurgă la filosoful german. E de-ajuns să pătrundem ceea ce Eminescu este mai desăvârşit: un artist. Noi oamenii obişnuiţi trăim pentru clipa de faţă, sbuciumul nostru are un rost în directă legătură cu viaţa practică. Chiar şi înălţările de un moment sunt acele de pasăre greoaie care recade la pământul de care-i legată de destin. Sborul pe de-asupra piscurilor, cu privirea aruncată în depărtări albastre, nu ne este îngăduit nouă, dar e îngăduit celuilalt, artistului care'n esenţa lui e tocmai smulgerea din elementul practic, e tocmai trăirea pentru eternitate. Trăsătura aceasta de artist apare şi'n scrierile politice ale lui Eminescu. Ce este înverşunarea de a construi teoretic o formă politică în contrast cu realitatea pe care n'o putea el schimba, decât expresia exterioară a visurilor de reconstrucţie închipuite în sine? Ce este viziunea miraculoasă a naţiunii aşa cum o concepea el şi pe care ne-o proectează înainte ca ideal? Ce este această stabilire de valori morale supreme după care el a avut nostalgie şi spre care noi, pe urmele lui, ne îndreptăm mereu? Din viaţa neamului nostru în ce are el esenţial, Eminescu a luat elemente şi le-a transpus în cele mai însemnate poezii ale lui. Dar şi ceea ce a avut el mai deosebit ca artist, trăirea pentru viziuni proectate în eternitate, s'a transpus în proza politică şi i-a dat un nimb de poetică scânteiere

Ion Creangă. Dintr'un mediu curat ţărănesc se ridică Ion Creangă, scriitor reprezentativ pentru sufletul popular. In afară de câteva scrieri didactice, în care cunoaştem un dascăl de rar bun simţ, ne-au rămas dela Creangă câteva lucrări literare de excepţională valoare. Activitatea lui de scriitor nu e bogată şi cine ştie dacă el ar fi scris ceva, dacă nu venea în legătură cu *Junimea* şi dacă Eminescu nu i-ar fi dat conştiinţă de aurul pur pe care-l reprezenta complexul de viaţă populară, exprimat cu atâta farmec natural în convorbirile prieteneşti.

Cele mai multe din scrierile lui Creangă au apărut în *Convorbiri literare*, astfel că el reprezintă proza noii direcţii, după cum Emi-

nescu a reprezentat poezia, iar Maiorescu critica. Unele poveşti ale lui Creangă, *Fata babei şi fata moşneagului* şi *Capra cu trei iezi*, de exemplu, sunt valoroase şi prin dibăcia cu care-i strecurată învăţătura morală. Creangă rămâne însă aproape de popor şi'n povestirea în care predomină imaginativul. In *Povestea lui Harap Alb*, cuprinsul şi vocabularul sunt populare, dar populară este însăşi technica basmului. Creangă e stăpânit pentru creaţia poporului, de acel sentiment adânc care-l opreşte să facă din scriere un prilej de arătare a vieţii proprii. Spre deosebire de Eminescu care'n *Făt Frumos din lacrimă* şi'n *Călin Nebunul*, ne descoperă tot ce are mai caracteristic ca simţire şi imaginaţie, Creangă e numai artistul care organizează un material din popor. Simţul adânc pentru ce este autentic popular, pe care-l cunoaştem şi din însemnările lui pe scrieri ca *Pepelea sau tradiţiuni naţionale româneşti* ori *Mica colecţiune de superstiţiile poporului românesc*, l-a oprit dela ceea ce pentru el ar fi însemnat o contrafacere.

Aceasta nu l-a împiedecat pe Creangă să transpună originalitatea lui de simţire şi de imaginaţie în *Moş Nichifor Coţcariul* şi'n *Amintiri din copilărie*. El socotea pe *Moş Nichifor Coţcariul* „o copilărie scrisă de un om mai mult bătrân decât tânăr", subvalorificare neprimită de nimeni la *Junimea* şi cu atât mai puţin de Maiorescu, pentru care scrierile lui Creangă constituiau „o adevărată îmbogăţire a literaturii noastre". Această nuvelă, cu hazul ei sănătos şi cu măestria de a feri alunecarea spre vulgaritate, ne dă pe faţă un scriitor care din instinct ştie ce este artistic. Prin *Amintiri din copilărie* însă a reuşit Creangă să-şi aibă un loc strălucitor în literatura noastră.

Ion Creangă

Creangă e un scriitor la care te'ntorci în cursul vieţii. Ca şcolar te laşi furat de depănarea ştrengăriilor evocate de autor, de hazul unor scene în care se împletesc candidul, copilărescul şi naivul, dupăcum mai târziu revii la *Amintiri*, cu sentimentul că citeşti ceva din propriul tău trecut.

Materialul în sine al amintirilor nu are nimic deosebit, iar vocabularul, fără îndoială original şi plin de farmec, mai cu seamă pentru moldoveni, e pentru ceilalţi cu unele greutăţi de înţelegere. Şi totuşi acesta fiind materialul, acesta fiind vocabularul, scriitorul nu-şi pierde din atracţie, cartea îşi păstrează darul încântării, fie că eşti copil ori matur, fie că o citeşti pentru întâia dată ori că vii iarăşi la ea ca la o bună şi veche cunoştinţă.

Aşadar, în încântarea produsă de Creangă, este ceva mai presus de cuprinsul material al cărţii şi de vocabularul în care-i îmbrăcat acest cuprins.

Scriindu-şi amintirile, Creangă ne-a povestit câteva lucruri reale

din viaţa lui de copil şi de şcolar. Dar nu avem aci înşirare de lucruri redate cu simpla luciditate intelectuală a celui care readuce în memorie fapte învăluite de ceaţa trecutului. Nu avem aci „amintiri" ca ale lui I. Ghica în scrisorile către Alecsandri. I. Ghica stă să fixeze ce tineri învăţau în şcoala lui Vaillant, ce epistole din Boileau se comentau, pentru a ajunge la evocarea unui Grigore Alexandrescu, poet înzestrat din copilărie cu unele însuşiri neobişnuite. Făcând o reconstituire pur intelectuală a unor fapte de altădată, I. Ghica ne dă elemente de cunoaştere care se adresează numai intelectului. Sunt amintiri din care învăţăm despre trecutul nostru. Desigur I. Ghica n'a voit să fie didactic, dar punctul de perspectivă din care a privit trecutul, l-a dus în mod firesc la acest rezultat.

Cu totul altfel este scriitorul din *Amintiri din copilărie*. Scriindu-le, Creangă retrăeşte viaţa lui, e omul matur care se reîncarnează în copilul şi în şcolarul de altădată. Ca pe o scenă a minţii proprii, se vede el în cadrul ţărănesc al familiei, la Humuleşti, ori al şcoalei, la Broşteni şi Fălticeni. Pe această scenă, îi apare autorului, retrăind, mama care-i face benghiu bogat în frunte ori îi spune cu duioşie· „ieşi copile cu păr bălan afară şi râde la soare, doar s'a îndrepta vremea"; pe această scenă se înalţă, în toată făptura lui, tatăl obosit de muncă şi îngheţat de frig, dar care, în lumina vieţii de familie, uită de toate şi ridicându-şi copiii până'n grindă, le spune doar atât de expresivul: „Tâta mare...", ori rămâne pierdut la jocul copiilor care flocăesc şi şmotresc mâţele. Primul şi principalul element al artei este această capacitate a lui Creangă de a retrăi în imaginaţie viaţa sa proprie cu aşa intensitate, încât aceasta parcă se desprinde de el, iar el autorul parcă nu face decât să însemneze pe hârtie ceea ce-i joacă în faţa ochilor lui întorşi spre trecut. Din trăirea aceasta, în el însuşi, a unei vieţi care-i a lui, dar care în momentul scrierii apare ca desprinsă de autor, vine efectul literar printr'un procedeu invers din partea cetitorului: scriitorul a desprins de el o viaţă proprie, cetitorul îşi însuşeşte ca a lui o viaţă străină, scriitorul a ieşit din îngrădirea lui individuală spre a se integra în generalul omenesc, cetitorul se desface din acest general spre a se contopi cu individualitatea scriitorului. Creangă a reuşit să creeze acest punct de contopire a două lumi, şi aci e marea lui artă.

In arta aceasta intervine încă un element de însemnătate deosebită şi el. E acea căldură interioară în care se învăluesc lucrurile trăite, emoţie totuşi stăpânită, aşa ca să nu tulbure evocarea însăşi. Creangă scriind, şi-a ales cu instinct de artist punctul de perspectivă din care-şi priveşte viaţa. Astfel a ajuns să întipărească amintirilor lui acel ceva care nu-i decât arta veşnic tânără, veşnic proaspătă, arta care ne stăpâneşte în mrejele ei. Dar pentru apropierea de această artă, noi trebue să fim în stare să trăim în noi aceea ce scriitorul a trăit parcă desfăcut de el. In această întâlnire de perspectivă între autor şi cetitor stă înţelegerea şi gustarea *Amintirilor din copilărie* ca înaltă creaţie literară.

Caragiale autor dramatic. După o copilărie fără de înclinare pentru studiu şi un început de tinereţe răvăşit ca corector la gazete de mult uitate şi ca sufleor la Teatrul Naţional, Caragiale ajunge să se lămurească asupra rostului lui în viaţă, pe vremea războiului Independenţii. Incă dela revista *Claponul*, în care râde de moravurile noastre politice, apar tendinţele generale ale spiritului lui. In epoca războiului se face şi apropierea lui Caragiale de ziarul *Timpul*, unde a scris articole cu nerv şi cu ascuţime de minte, dar fără pasiunea pentru idei de care au dat dovadă alţi junimişti. Caragiale aparţine *Junimii* prin activitatea lui dramatică. Comediile *O noapte furtunoasă*, *Conul Leonida faţă cu reacţiunea*, *O scrisoare pierdută*, *D'ale Carnavalului* şi drama *Năpasta*, au apărut în *Convorbiri literare* între 1879 şi 1890. Dar nu numai prin locul de apariţie, ci şi prin spiritul lui, acest teatru reprezintă critica junimistă.

Teatrul lui Caragiale, prin idei, acţiune şi personagii, e în strânsă legătură cu viaţa politică şi socială dela noi. Opera nu s'a putut sustrage dela întipărirea atmosferei în care a luat naştere. Junimismul s'a manifestat prin aspra atitudine critică faţă de nişte instituţii noi cărora nu li se găsea un fond real, prin lupta fără de milă împotrivă a tot ce se considera ca falsă viaţă politică şi culturală. Maiorescu şi-a arătat ideile în *Critice*, iar Eminescu în articolele din *Timpul*. Caragiale, aşa cum apare în comedii, merge pe aceeaşi linie, ca şi Maiorescu şi Eminescu. E de ajuns să ne amintim câteva din personagiile acestor comedii. Caţavencu, pentru a se salva, trece în tabăra guvernamentală şi conduce manifestaţia în onoarea rivalului său triumfător, Dandanache ajunge deputat prin mijloace imorale, Tipătescu e un prefect specializat în lovituri samavolnice, Rică Venturiano jonglează incoerent cu vorbele sacrosancte ale liberalismului: e o lume abuzivă, imorală şi nepregătită pentru o viaţă publică serioasă, o lume care ne face să înţelegem semnificaţia cuvintelor lui Pristanda despre regimul acesta „curat constituţional" Cât de realiste erau aceste comedii, ne arată următoarele rânduri dintr'un ziar politic care vorbeşte despre alegerile din 1884: „In sfârşit s'a văzut în ce constă *era nouă*, în sfârşit s'a văzut în practică şi *faimosul secret al votului*.. Poliţia întreagă dela mare până la mic, agenţii dela percepţie şi funcţionarii comunali aduceau pe *căprării* pe alegători; odată aduşi, ei erau daţi pe seama câtorva şefi-controlori având la ordinele lor alţi sub-şefi. Aceştia dădeau alegătorului un mic plic în care se aflau îndoite gata biletele cu numele candidaţilor guvernamentali"..

Viaţa publică reprezentată de comedii are trăsăturile ei generale bine definite. Societatea noastră, cu falsa ei viaţă constituţională şi democratică, e la o etapă din desvoltarea istorică. Autorul nu loveşte în constituţionalism ori în democraţie, ci în minciuna care le învălue. O lumină stranie acopere această vieaţă publică de care râdem, dar care, dacă reflectăm, ne umple de ruşine. Pretutindeni e ridicol şi prostie, decădere şi caricaturizare a unor idei, forme şi

noţiuni care însemnează ceva într'o adevărată civilizaţie. Lumea lui Caragiale, odată ce o cunoaştem, stărue în mintea noastră, ne urmăreşte şi ne face să vedem în jur lucruri pe care nu le observasem înainte. Ne însuşim un anumit fel de a interpreta realitatea. Dupăcum Eminescu ne-a desvoltat sensibilitatea şi ne-a făcut să înţelegem tragicul existenţei, Caragiale ne-a desvăluit comicul vieţii publice, ne-a dat o optică nouă în ce priveşte lumea ce ne înconjoară. Prin comediile lui, el a realizat corespondentul *poetic* al criticei junimiste.

Pe când comediilor li s'a recunoscut valoarea artistică, dramei *Năpasta*, cu personagii din lumea ţărănească, nu i s'a dat nici până azi locul meritat în repertoriul nostru teatral. Şi totuşi încă de acum o jumătate de veac, Maiorescu a arătat că această piesă reprezintă o puternică concepţie dramatică. Pe neverosimilitatea Ancăi a pus mai cu seamă accent critica literară. Credem însă că, pentru înţelegerea personajului, nu s'a ţinut îndeajuns seamă de o scenă de mare importanţă. Atunci când Gheorghe îi cere să se despartă de Dragomir, Anca refuză şi-i dă îndrăgostitului de ea următorul răspuns „Da.. da mie Dumnezeu mi l-a trimis pe el; şi Dumnezeu ştie ce face... eu trebue să fac voia lui.”. Anca primeşte deci să fie soţia unui om pe care-l bănueşte de crimă, fiindcă se simte instrumentul de înfăptuire a unor scopuri divine. Anca se crede destinată să trăiască alături de omul pe care-l urăşte, să-l observe, să-i descopere întunecimile sufletului, să-l aducă la mărturisirea faptei şi să-l pedepsească. Elementul acesta mistic, pe care Caragiale l-a pus în dramă, dă acţiunilor Ancăi întipărirea logicului. *Năpasta* are însă şi destule puncte criticabile. E prea mult exploatată emoţia psihologică, înlănţuirea întâmplărilor este ingenioasă.

Lui Caragiale i s'au adus învinuiri şi de moraliştii care găseau în comediile lui intenţia de-a corupe societatea noastră şi de-a distruge încrederea în instituţiile civilizatoare, dar şi de partizanii artei cu tendinţă, pe motiv că nu aflau în el un luptător hotărît pentru idealurile sociale. In aceste împrejurări, Maiorescu a avut înţelegerea cea mai deplină, arătând în studiul *Comediile d-lui Caragiale*, valoarea operei ca artă. Şi în adevăr, în comediile lui Caragiale nu apar intenţii moralizatoare, nici tendinţe care să facă din ele lucrări cu teză. Autorul şi-a pus în opera sa comică întreaga individualitate, râsul lui se revarsă asupra Tipăteştilor şi Dandanachilor vieţii politice, dar nu se vede nicăiri tendinţa de-a deştepta în noi revolta împotriva relelor sociale. Tipurile şi acţiunile sunt făurite cu artă şi nu au nici un scop exterior artei.

Alecsandri şi Odobescu faţă de Junimea.

Prin atragerea lui Alecsandri în cercul ei, *Junimea* câştigă mult ca prestigiu, căci acesta reprezenta la 1867 culmea cea mai înaltă atinsă de literatura noastră. *Convorbirile literare* au ştiut să-şi arate, prin Titu Maiorescu, admiraţia pentru poet, căci aci a apărut în 1868 acel frumos articol despre însemnătatea culegerilor populare ale lui Alecsandri.

Dar şi Alecsandri trebuia să se simtă ca între ai lui la *Convor-*

biri literare. In bună parte critica junimistă are în el un precursor. Şi Alecsandri a criticat spoiala de cultură dela noi, spiritul de imitare a tot ce se petrece în Franţa şi mania filologică de-a preface limba vorbită de marea massă a poporului. Şi Alecsandri a râs de parada patriotică şi de exprimarea bombastică a unui sentiment atât de scump lui cum era dragostea de neam. Alecsandri nu găsea nicio deosebire de program între *Convorbiri literare* şi *România literară* şi de aceea răspunde astfel propunerii de colaborare ce i-a venit de la Iacob Negruzzi: „Această publicare fiind sora *României literare* şi totodată având calităţile necesare unei foi ce ţinteşte a desvolta gustul frumosului şi a distrage spiritele din rătăcirea politicei, sânt gata a vă da mâna cu toată inima". In altă scrisoare, din 1869, către acelaşi, Alecsandri afirmă lucruri care sunt o adevărată consacrare a *Junimii:* „Ştii cât mă interesez la existenţa acestei societăţi, rolul la care ea este chemată pe scena literară va lua cu timpul o importanţă, care se şi presimte de pe acum. Ea va realiza adevărata Academie în privirea gustului, în privirea armoniei şi a esteticei, care trebue să prindă la formarea limbii noastre, căci, după părerea mea, pedanteriile Academiei bucureştene vor rămânea de râsul generaţiilor viitoare". Alecsandri care vorbeşte acum de gust, de armonie şi de estetică, e poetul care se reînnoia în atmosfera *Junimii* şi'n ce priveşte cuprinsul, şi'n ce priveşte procedeele literare. Câţiva ani mai târziu, el trimite lui Iacob Negruzzi această încurajare: „...văd cu mulţumire că foaia *Convorbirilor* îşi urmează calea cu o perseverenţă care va fi apreciată la timp. Nu te îndoi că va veni o zi când meritul adevărat se va recunoaşte de toţi şi atunci lucrarea folositoare a *Junimii* va dobândi aplausele oamenilor de conştiinţă şi de bun simţ".

Colaborarea lui Alecsandri la *Convorbiri literare* nu este o simplă continuare de activitate. Avem a face cu un Alecsandri ajuns parcă acum la adevărata maturitate, cu un Alecsandri nou care pare să urmărească satisfacerea esteticei mai pretenţioase, reprezintată de revista direcţiei junimiste. In afară de câteva interesante articole în legătură cu limba noastră, nu numai exprimând păreri la fel cu ale *Junimii* dar şi încurajând lupta împotriva filologilor, Alecsandri a mai publicat în *Convorbiri literare* mărunte studii despre Alecu Russu, N. Bălcescu şi Anton Pann, capitole din istoria misiunilor lui diplomatice, valoroasa introducere la operele lui C. Negruzzi. Dar tot în revista junimistă apar şi cele mai multe din scrierile literare ale poetului: *Boeri şi ciocoi*, cea mai însemnată comedie socială a lui, dramele, pastelurile aproape toate, legendele şi o bună parte din poezia inspirată de războiul Independenţii.

Pastelurile, poezii descriptive în care a prins tabloul variat al frumuseţei plaiurilor noastre şi în cadrul cărora apare ţăranul văzut printr'o prismă idilică şi optimistă, ni-l arată pe poet mai stăpânit, mai echilibrat în sentimente, mai dibaciu în mânuirea unei limbi îngrijite, mai atent la formă, într'un cuvânt mai clasic în expresie, după

cum e mai clasic şi în fond. Poezii ca *Iarna*, *Malul Siretului*, *Lunca din Mirceşti* au ridicat valoarea poetului dar şi a revistei *Junimii*.

Legendele ni-l înfăţişează pe Alecsandri stăpânit de viziunea romantică tradiţională — unele influenţe din partea lui Hugo sunt vădite — dar mai bogat în mijloace literare Mai slab în legendele de mari proporţii, *Dan Căpitan de plaiu* şi *Dumbrava Roşie*, în care elementul declamator covârşeşte distrugând impresia estetică, Alecsandri e artist în acele bucăţi mai mărunte ca *Legenda Ciocârliei*, *Răzbunarea lui Statu-Palmă*, *Noapte Albă*, *Ghioaga lui Briar*.

Din *Ostaşii noştri*, la *Convorbiri literare*, au apărut poeziile pretutindeni cunoscute *Peneş Curcanul*, *Sergentul*, *Oda ostaşilor români*. Alecsandri, într'o bună parte a scrierilor lui, are în vedere un public. Ştie ce vrea acesta să audă, şi pentru acesta scrie Aşa e în poezia patriotică şi în cântarea vitejiei ostăşeşti, cum a fost şi 'n teatrul comic. El ştie dinainte că 'n cuvintele lui, cetitorul sau spectatorul se va regăsi în sentimente, aspiraţii, convingeri. Faţă de această literatură-ecou, cât e de cu totul altfel poezia pe care Eminescu o scrie numai fiindcă trebue să scrie şi să spună ceva din adâncul fiinţei lui.

Alecsandri apare nou şi ca autor dramatic Cea mai bună dramă istorică a lui, *Despot Vodă*, e din 1879. Poetul realizează formula romantică a lui Hugo, reconstituind o epocă în centrul căreia e un personaj care s'a bucurat de atenţia multor scriitori români. Ingenios în îmbinarea acţiunilor dar fără de respect pentru adevărul istoric, capabil să evoce trecutul dar nu în de-ajuns de hotărît în evitarea anacronismului şi aluziei la stări contimporane, Alecsandri scrie totuşi versuri pline de sonoritate şi de avânt, în stare să reţie interesul publicului. Celelalte două drame, *Fântâna Blanduziei* şi *Ovidiu*, au apărut în *Convorbiri literare*. Intr'o vreme când Horaţiu începuse să fie cunoscut prin traducerile lui Olănescu Ascanio, Alecsandri a scris *Fântâna Blanduziei*, fără să aibă însă puterea de a pătrunde spiritul antichităţii prin studiu ori prin intuiţie. *Ovidiu* suferă de acelaşi defect.

In epoca luptei *Convorbirilor literare* pentru întronarea unui ideal estetic, noua activitate a lui Alecsandri e foarte interesantă, ea urmând ascensiunea generală în felul de a scrie şi de a înţelege literatura. *Junimea* n'a uitat câştigul de prestigiu ce l-a avut prin colaborarea lui Alecsandri. După 1883, se ridică în favoarea publicului Eminescu şi curând încep şi criticile aspre la adresa lui Alecsandri. In 1886 Delavrancea arată lipsa de valoare a lui *Despot Vodă*, Vlahuţă inferioritatea unora din poezii în comparaţie cu creaţiile lui Eminescu. Atunci a scris Maiorescu atât de caldul lui articol în care susţinea însemnătatea naţională a operei aceluia considerat altădată „rege al poeziei".

Alecsandri însuşi, în manuscrisele lui, îşi exprima amărăciunea contra unei critice pe care o socotea nedreaptă, dar, întrevăzând ridicarea pe piedestal a unui nou cântăreţ, lăsa de sub pana lui acum obosită rânduri care-l înalţă în conştiinţa noastră·

E unul care cântă mai dulce decât mine?
Cu-atât mai bine ţării şi lui cu-atât mai bine.
Apuce înainte s'ajungă cât de sus,
La răsăritu-i falnic se'nchină al meu apus.

Odobescu nu s'a simţit atras către *Convorbiri literare* şi doar articolul atât de pătrunzător al lui Eminescu despre *Pseudokinegeticos* ar fi putut stabili o punte de legătură.

Inainte de apariţia *Junimii*, Odobescu şi-a avut foaia lui, *Revista Română*, una din cele mai bune reviste ce-au apărut la noi şi'n acelaşi timp treaptă în opera de naţionalizare a inspiraţiei. De-o cultură superioară şi de-o adâncă înţelegere a clasicismului greco-latin, Odobescu nu avea nevoie de contactul cu *Junimea* pentru a merge pe calea unei tradiţii româneşti şi unui limpede ideal artistic.

La *Convorbiri literare*, Odobescu n'a colaborat decât cu o lecţie arheologică şi cu un mărunt studiu despre poeziile Iuliei Haşdeu, şi aceasta când revista depăşise două decenii de existenţă.

E un scriitor activ şi'n domeniul ştiinţific, şi'n cel literar. La Academie a luat parte la discuţiile filologice, în *Epoca* din 1887—88 a scris interesante pagini culturale. Lucrarea literară cea mai însemnată a lui este *Pseudokinegeticos*.

E o scriere curioasă ca compoziţie, un fel de mozaic în care piese variate se îmbină foarte armonios. E în acelaşi timp o sinteză de preocupări şi de înclinaţii spirituale care dau pe faţă o personalitate plină de farmec. E o lucrare de reală îmbogăţire a câmpului literaturii noastre.

Avem mai întâi aci un Odobescu îndrăgostit de literatura populară. *Basmul feciorului de împărat, cel cu noroc la vânat*, povestit di bisocean în „limba spornică, vârtoasă şi limpede a ţăranilor noştri", pe care Odobescu o preţueşte atât de mult, ne arată la ce înălţime artistică se poate ridica literatura populară şi ce armonii noi se pot scoate din limba noastră, când sunt frământate de un adevărat scriitor. Avem apoi pe un Odobescu îndrăgostit de natura frumoasă în priveliştile ei, frumoasă şi 'n viaţa celor mai mărunte vietăţi. Descrierea Bărăganului ia forma de măestrit pastel, sub pana unui scriitor care a simţit, mai mult ca oricine, poezia vânătorii cu plimbările alene de-alungul câmpurilor şi popasurile sub bolta înstelată, cu rătăcirea ochilor pe întinderi nesfârşite şi încântarea minţii prinse de dulce visare.

Dacă pentru acestea putea avea la noi precursori, cântăreţi ai frumuseţei pământului şi poeţi influenţaţi de literatura populară, pentru partea din lucrare închinată criticei şi interpretării artistice el aducea ceva nou: înaintea lui, singur N. Filimon se mai încercase într'un domeniu înrudit, al muzicei. In Odobescu avem un om de întinsă cultură în toate ramurile artei şi'n acelaşi timp un scriitor înzestrat cu mari calităţi de expresie. Interpret de formaţie intelectuală clasică, Odobescu nu se opreşte la opera în sine numai spre a o pătrunde în cuprinsul ei sufletesc şi 'n mijloacele de exteriorizare

a acestuia, ci tinde spre desprinderea calităţilor generale ale unei epoce. Fineţea lui de fixare a generalului şi eternului omenesc, care se străvede dintr'o marmură ori o pânză celebră, marchează însăşi progrresul intelectual dela noi în societatea cultă din a doua jumătate a veacului.

Tot materialul variat din *Pseudokinegeticos* a putut fi adus la unitate de scriitorul a cărui sensibilitate şi inteligenţă se revarsă adânc şi învăluitor. Alături de seriozitatea în interpretare a omului de ştiinţă, avem zâmbetul fin, gluma şi ironia de cea mai bună calitate. La bunul gust al cuprinsului se aliază bunul gust al expresiei, carte-model de armonie între tot ce-i mai ales în limbajul cult şi tot ce-i mai pitoresc în graiul poeziei populare.

Odobescu e departe de spiritul *Junimii* atunci când recunoaşte în *Doi poeţi şi un biograf* din 1887, însemnătatea ce o au pentru noi ideile democratice venite din apusul latin: „Eu rămân adânc încredinţat că numai fericitei influenţe a acestor idei ale apusului latin, răsădite mereu de un secol şi mai bine printre noi, datorim toate puterile ce s'au adaos vârtoşiei naţionale...", după cum e departe şi când scrie despre meritele cărturarilor ardeleni în redeşteptarea neamului.

El este însă pe aceeaşi linie cu *Junimea* în lupta împotriva filologilor reformatori şi în aprrecierea însemnătăţii limbii. In studiul despre Timotei Cipariu, el spune: „Cu meşteşuguri diplomatice, ba chiar şi cu vitejia în războaie, Românii şi-au susţinut, în adevăr, pe ici pe colea, de azi până mâine, în timp de mulţi secoli, existenţa lor ca Staturi când mai mari, când mai mărunte. Dar ceea ce i-a scăpat mereu de nimicire, ceea ce i-a făcut să trăiască viaţa dăinuitoare, viaţă neprecurmată, viaţă de laolaltă întinsă preste tot pământul românesc, aceea a fost numai şi numai limba lor. Intr'însa a răsuflat necontenit şi pretutindeni plămânii neamului românesc; cu dânsa au petrecut şi au străbătut ei toate nevoile; cu dânsa vor învinge până la sfârşit". Odobescu se aseamănă cu *Junimea* şi 'n cultul frumosului. In *Artele din România*, *România în periodul preistoric*, el îndeamnă pe scrriitori să se inspire din frumuseţea pământului şi din viaţa neamului nostru, dar totodată să nu peardă din vedere simţimântul frumosului. El crede că nu poate exista civilizaţie completă fără de acest simţimânt: „ideal de perfecţiune care face să bată sângele în inimă, care exaltă cu nobleţe mintea şi răspândeşte un farmec învietor peste toată viaţa omenească".

Prin alcătuirea lui intelectuală, prin grija formei şi respectul limbii, Odobescu, fără să fie cumva al *Junimii*, este al unei vremi care a întrevăzut armonia şi perfecţiunea clasică.

Evanghelia lui Ştefan Rareş

Din Cazania de la Govora, 1642.

REACȚIUNEA ANTIJUNIMISTĂ.

Hasdeu împotriva Junimii.

Activitatea critică a lui Maiorescu și tendințele generale ce se întrevedeau la *Convorbiri literare* au produs, cum era și firesc, o frământare intelectuală cu răsfrângere și asupra literaturii.

Au fost desigur multe nemulțumiri care și-au deschis drum în corespondența particulară. Astfel bucovineanul D. Petrino, autor al cărții *Puține cuvinte despre coruperea limbii române în Bucovina*, interesantă prin legătura ce o stabilește între stricarea limbii și desnaționalizare, și poet, în *Lumine și umbre* și *Raul*, care însă nu s'au putut impune, e nemulțumit de felul cum se făcea valorificarea la *Junimea*, își arătă neîncrederea în critica maioresciană, își dă pe față supărarea pentru prețuirea ce i se acordă lui Eminescu. Dar nu astfel de ieșiri rămase tainice puteau interesa, ci acele ajunse la lumină, care dădeau naștere la discuții de pe urma cărora se limpezeau direcțiile spiritului contimporan.

Dintre cei doi scriitori care, prin însușirile arătate dela început, lăsau să se întrevadă o strălucită muncă literară, Odobescu, atunci când Maiorescu a pornit curentul nou, și-a păstrat aristocratica lui rezervă, dar celălalt, Hasdeu, în chip firesc avea să ajungă în conflict cu *Junimea*.

Hasdeu a dominat, într'o vreme, viața noastră culturală prin erudiția lui uimitoare, fantasia la înălțimea erudiției, spiritul caustic și intransigența în principii, neobișnuită în societatea noastră atât de schimbatoare în idei și atitudine. In afară de aceasta, tragismul vieții lui interioare ni l-a transmis învăluit în caldă simpatie

pe acela care multora le-a apărut ca un mag al culturii naţionale.

Istoric ale cărui lucrări au făcut epocă şi pot încă şi azi oferi suggestii omului de ştiinţă şi desfătare intelectuală literatului, filolog comentator de texte care atrag şi azi atenţia cercetătorilor, formulator al teoriei circulaţiei cuvintelor, poet înflăcărat de un nobil naţionalism şi de-o aprinsă înverşunare împotriva ciocoilor şi înstrăinaţilor de neam, autor dramatic rămas în repertoriul nostru clasic, pamfletar plin de vervă, ziarist politic fără grija convenienţei, Hasdeu e o minte largă, îndreptată spre toate domeniile vieţii spirituale, dornică să pătrundă chiar şi dincolo de ceea ce ne îngadue ştiinţa, în lumea ademenitoare a celor oculte. *Istoria critică* studiază secolul al XIV-lea pe care Hasdeu îl socoate ca epocă a maturităţii, de oarece este dominat de conştiinţa de neam. *Cuvinte din bătrâni* e o operă mai puţin interesantă prin concluziile ligvistice şi istorice, pe care ştiinţa mai nouă le-a modificat în bună parte, dar şi acum demnă să fie cercetată pentru textele vechi populare şi apocrife din veacul al XVI-lea. *Sic cogito* cuprinde şi pagini de înaltă gândire, iar *Răzvan şi Vidra*, dramă creată duppă principiile romantice, e străbătută de dragoste de tradiţie ţărănime şi cântec popular. *Orthonerozia*, comedie în care se critică mania de-a schimonosi limba prin latinisme şi franţuzisme, *Etymologicum Magnum Romaniae*, grandios în concepţie dar realizat numai în mică parte, câteva din poeziile lui clocotitoare de energie dar într'o formă prea abstractă, ca *Oda la ciocoi*, *Severin*, *La România*, *Dumnezeu*, revistele pe care le-a condus, mai cu seamă *Columna lui Traian*, cea mai bogată în articole ştiinţifice, toată această imensă activitate, la care se mai adaogă nenumăratele scrieri politice şi polemice, asigură lui Hasdeu un mare loc în cultura noastră.

B. P. Hasdeu

Hasdeu a fost şi un bun român, cu credinţe nezdruncinate. A iubit limba şi trecutul neamului, dar şi-a îndreptat generozitatea inimii şi spre ţărănime. A fost devotat lui Cuza şi, printre cei dintâi, a cerut vot universal şi împroprietărire. El nobilul de viţă a fost un democrat convins, stăpânit însă de ideea că democraţia trebue să meargă până la românism şi să se ferească de orice forme cosmopolite care ar putea primejdui existenţa noastră naţională.

Neînţelegerile cu Maiorescu au început încă din 1862 când Hasdeu a fost dat în judecată, ca autor imoral al nuvelei *Duduca Mamuca*. La *Convorbiri literare*, Hasdeu a găsit o atitudine duşmănoasă. Aci a apărut în 1867 articolul în care P. Carp, bazat pe estetica aristotelică, argumenta lipsa de valoare a dramei *Răz-*

van Vodă, iar mai târziu, articolele în care Burlă critica studiile filologice, iar Gh. Panu pe cele istorice ale lui Hasdeu. Se cunosc însă și glumele usturătoare prin care acesta a răspuns revistei junimiste.

Dar oare nu trebuiau să ducă la conflict înseși ideile politice ori literare? Punând principiul artei pentru artă și căutând să arate că literatura trebue să aibă valoare universală, Maiorescu condamna literatura naționalistă, erorile și exagerările școalei ardelene. E o vreme când se făcea, vădit, de către adversarii *Junimii*, confuzia între literatura naționalistă și literatura națională. *Junimea*, prin Maiorescu și ceilalți colaboratori în domeniul ideologiei ori al creației, n'a fost niciodată contra unei literaturi care ar reprezenta sufletul și viața românească. *Convorbirile literare* au dat ospitalitate folclorului și scrierilor de inspirație autohtonă, indiferent de provincia românească de unde veneau La această revistă au publicat lucrări și culegeri bucovineanul Sim. Fl. Marian, transilvănenii Atanase Marienescu și Miron Pompiliu, macedoneanul Caragiani. Aci Slavici, Creangă și Eminescu și-au publicat basmele inspirate din popor. Puteau fi scriitori mai naționali decât aceștia?

Dar *Junimea* a fost împotriva poeziei naționaliste, ca poezie tendențioasă, și, deci, ieșind din sfera artei. Critica tendenționismului naționalist, atacurile împotriva ideilor lui Bărnuțiu în ce privește principele străin, estetica de origine germană, conferințele despre Lessing, socotit ca cosmopolit, atâtea cauze puteau duce pe cei prinși în toiul polemicei, la ideea că *Junimea* era cosmopolită. Pe această bază dă Hasdeu cele mai înverșunate atacuri. In numele ideii naționale și a unui naționalism intransigent, Hasdeu critică întreaga școală literară dela *Convorbiri literare*. Acuzația de cosmopolism cuprinde nu numai pe Maiorescu, dar și pe Slavici, Iacob Negruzzi și Eminescu. Cercurile studențești chiar dela Viena sunt ațâțate la luptă. In 1869, Hasdeu, ca președinte al societății *Românismul*, denunță *Convorbirile literare*, ca nucleu cosmopolit. *Foaia Soc. Românismul*, din 1870, unde se întrunesc colaboratori ca Gr. Tocilescu, Gh. Dem. Teodorescu, N. Scurtescu, Vasile Păun, este de fapt tribuna de pe care Hasdeu luptă contra celor pe care el îi socotea lipsiți de simț național. La *Traian* de asemenea, el susține o literatură românească pe care o vrea smulsă de sub „rușinosul servilism” al imitațiilor. Transilvănenii erau de partea lui Hasdeu, mâniați de critica usturătoare pe care le-o aplicase Maiorescu. *Federațiunea* din 1869 reproducea atacurile contra lui Maiorescu, combătea pe Iacob Negruzzi și în fața dovezilor de lipsă de românism ale școalei dela Iași, exclama, cum și ședea bine unor latinizanți: O tempora, o mores!

Hasdeu a arătat, în scrierile lui, multă simpatie pentru latinitate. Incă din 1859 el îndemna pe Români să studieze limbile romanice, iar mai târziu, în poezii ca *Severin*, cânta pe Traian și pe strămoșii latini. Intr'un articol din 1869, arătând dibăcia

Prusiei în „machiavelica tactică de a subjuga şi de a desnaţionaliza", el cerea adunarea unui congres pan-latin la Paris. Cum la *Convorbiri literare*, după impresia generală, exista simpatie pentru cultura germană, şi din aceasta trebuiau să vină neînţelegeri. Hasdeu este împotriva amestecului tot mai vădit al Prusiei în viaţa noastră publică la 'nceputul domniei lui Carol I. Pentru el, *Junimea* era numai o plantă proprie a regimului domnului de origine germană. Influenţa şi amestecul german îi apăreau ca o catastrofă pentru neamul românesc: „Când proprietatea teritorială a României, urbană şi rurală, va trece făşii-făşii în mâinile Goţilor, când comerţul nemţesc şi manufactura nemţească ne vor împietri în exclusiva profesiune de cultivatori ai pământului pe seama dibaciului venetic dela Rin şi dela Baltica; când vanitatea sclavului de a nu diferi de stăpân va teutoniza clasele de sus în limbă şi 'n obiceiuri; — d-l Bismark sau succesorii săi ne vor apuca frăţeşte, nu prin vreo cucerire militară, ci pur şi simplu în numele „Unităţii Germane", în faţa căreia va sta cu fălcile încleştate rivalul dela Moscova".

Intre cei doi rivali era deosebire şi 'n ce priveşte concepţia artistică. Maiorescu susţinea arta pentru artă, Hasdeu era partizan al artei cu tendinţă *Oda la ciocoi* ataca liftele care sugeau vlaga ţării, *Cânii şi lupii* atingea problema evreiască iar *La România* dădea pe faţă jalea ţării din pricina străinilor lacomi şi răi. *Viersul* din 1872 este lămuritor pentru concepţia lui Hasdeu:

Ar fi o ironie să cânt eu flori şi stele
  In veacul nostru pe pământ,
Când ele sunt o larvă grimată cu văpsele,
Iar adevărul geme tempeste şi resbele,
Blestem, urgie, neguri, pucioasă şi mormânt!

Lăsaţi pedestrei proze minciuna curtezană!
  Al cântului entusiasm
Respinge veselia spoită şi vicleană,
Când totul împrejuru-i printr'o imensă rană
Exală din cangrenă un colosal miasm.

Se afirmau două poziţii ideologice ireductibile. Era firesc să se scrie în *Columna lui Traian* că *Junimea* nu putea avea pretenţia de a legifera, prin revista ei, în materie de literatură românească

„Orientul latin". Maiorescu şi-a găsit cei mai înverşunaţi adversari la revistele din Transilvania. Criticase, e adevărat, pe Transilvăneni, dar nu odată a avut aceeaşi atitudine şi faţă de mulţi Moldoveni ori Munteni. Trebue să înţelegem sensul acestei critice. Maiorescu reprezenta un moment dintr'o evoluţie românească la care mai ales Transilvania nu putea să ajungă. Când la noi, odată cu stabilizarea vieţii

politice, în urma evenimentelor din 1859 şi 1866, se punea problema idealului artistic, peste munţi nu se putea pune decât aceea a idealului politic. Vina *Junimei*, în atacul dat contra filologilor şi poeţilor transilvăneni, este scuzată de însăşi evoluţia literară mai înaintată a noastră faţă de ei. Stadiul estetic se putea afirma la noi, stadiul politic era ceva firesc dincolo de munţi. Lipsa de înţelegere filosofică a vieţii românismului, supus unor împrejurări deosebite dela provincie la provincie, a adus polemicile. Maiorescu n'a cruţat revistele de peste munţi în felul lor de-a scrie şi pe scriitori în felul lor de-a se manifesta literar. *Federaţiunea*, *Transilvania* şi *Albina*, nu l-au cruţat pe el niciodată. Chiar şi la *Familia*, de sub conducerea atât de productivului Iosif Vulcan, *Junimea* nu a găsit semne de prietenie Şi mai târziu, când se dăduseră pe faţă talente ca Eminescu şi Creangă, se mai scria aci despre „direcţia falsă" dela Iaşi de către P. V. Grigoriu care, într'o bună zi, avea să devină colaborator la *Convorbiri literare* cu traduceri din poeţii romantici francezi. Să trecem însă peste atacuri care porneau din ambiţie ori din spirit de răzbunare

Pentru cunoaşterea epocei, e bine să ne dăm seama de atmosfera de prietenie, din ce în ce mai puternică, pentru latinitate. In Moldova, în 1868 şi 1869, Romulus Scriban cânta Roma şi eroii latini în a sa *Dacie literară*. In Transilvania, la *Orientul latin* care apărea în Braşov la 1874—1875, se formase un cerc plin de simpatie pentru literatura franceză şi italiană. Conducătorul revistei, Aron Densuşianu, autor al unor studii strânse într'un volum de *Cercetări literare*, a unei *Istorii a limbii şi literaturii române* în care se arată neînţelegere tocmai pentru ce era mai scânteietor la noi ca poezie, şi a multor încercări literare printre care şi o epopee *Negriada*, a deschis atacul pe chestia germanofiliei *Convorbirilor literare* Densuşianu susţine, în *Regenerarea literaturii noastre*, că Maiorescu voia să introducă la noi spiritul german şi, ca dovadă, se aduc diferite scrieri între care şi *Cugetările Sărmanului Dionis*, model de poezie a unui „puişor neamţ". Lupta lui Densuşianu are însă şi alt caracter mai interesant şi mai nou. El caută să dovedească, prin documentări controlabile, lipsa de originalitate a criticei maioresciene. Multe pagini din *Cercetări literare* sunt serioase puneri la punct, arătându-se cum idei din Lessing şi din Vischer trec direct în articolele lui Maiorescu. Şi totuşi din pasiunea de-a distruge critica adversarului, trebuind să cerceteze de aproape lucrări de estetică, însuşi Aron Densuşianu a câştigat ca scriitor critic. In prefaţa din 1887 la *Cercetări literare*, el afirmă că punctul de vedere estetic, în aprecierea lucrărilor, va fi la locul lui întotdeauna. Principiul: „în ştiinţă cu adevărul, cu frumosul în arte, singura ţintă a criticei luminate şi binefăcătoare" îl aducea pe calea urmată de adversar de multă vreme.

In urma criticelor care veneau din atâtea direcţii, *Junimea* a căutat să ţină cumpănă în preferinţele pentru literaturile străine. N'a fost uitat nici sfatul pe care-l dădea Alecsandri lui Negruzzi,

în ajunul conferinței pe care acesta avea s'o țină despre influența franceză la noi: „Pentru noi Românii, veri primari cu francezii, ar fi o necuviință și o ingratitudine de-a stupi în fântâna din care am băut apă și ne-am potolit setea". Astfel au putut apărea în *Convorbiri literare* traduceri din Boileau, La Fontaine, Chénier, Béranger, Hugo, Lamartine, Musset, Gautier și chiar poeți mai noi. Aci s'a putut ceti în traducere românească *Lacul*, *Tristețea lui Olympio*, *Noaptea de Mai și Noaptea de August*.

„Revista contimporană". Spiritul combativ al lui Hașdeu a încurajat și alte reviste, unele sub directa lui influență.

Revista *Atheneul Român*, întemeiață de V. A. Ureche, autorul bogat în scrieri literare și istorice dar criticat de Maiorescu pentru greșeli de fond și de formă și dat ca exemplu pentru „beția de cuvinte", atrage pe Hasdeu care-și impune tot mai mult personalitatea lui și pe N. Nicoleanu, poetul gânditor și îndurerat dar fără o bună expresie artistică, rătăcit și pe la *Satyrul* lui Hasdeu, unde-și publică elegia *Dor și jale* cu versuri în care se deplânge trecutul glorios al unei țări acum în decădere.

Revista contimporană, prin V. A. Ureche, P. Grădișteanu și Anghel Demetriescu, este contra „direcției nouă". Contopindu-se cu o publicație a lui Hasdeu, ea apare în 1876 sub titlul de *Revista contimporană și științifică*. Aci își continuă Hasdeu lupta, arătând că aveam nevoie de o direcție sănătoasă. Intre alți colaboratori, avem aci pe M. Zamfirescu, N. Scurtescu și Anghel Demetriescu.

Pe Mihail Zamfirescu îl cunoaștem, ca poet, din *Cântece și plângeri*. E aci sentimentalism romantic acum anacronic, câte o romanță melodioasă dar superficială, fantasie dezordonată ca 'n *Mireasa strigoiului*, ici și colo note de critică socială, neologisme căutate și tot atât de numeroase ca 'n Depărățeanu, copilărești creații de cuvinte noi. Ca limbă și inspirație, Zamfirescu n'a ieșit de sub influența lui Bolintineanu, Boliac și Depărățeanu, doar ca versificație e mai îngrijit. Mai multă impresie a făcut bufoneria lui literară *Muza dela Borta Rece*, în care, cu o glumă destul de groasă, este ridiculizată *Junimea* în revista și colaboratorii ei. Numele personagiilor sunt transparente: Mironescu marele critic, poetul Minunescu, Neguța, Brutnarescu, Vârcolaci, Naut, etc Lui Hasdeu i se dă satisfacție prin glumele la adresa lui Gh. Panu. In același timp, se aruncă ridicolul asupra direcției germanofile a societății, prin faptul că Brutnarescu (Samson Bodnărescu) își află o muză în persoana Terezei, nemțoaica bucătăreasă în Olimp.

N. Scurtescu a voit să joace rolul lui Maiorescu. A înjghebat o mică societate în care se discutau chestiuni literare și, firește, ultimul cuvânt era al lui. A făcut parte din gruparea de folcloriști *Orientul* și a colaborat la diferite reviste ale lui Hasdeu și Grandea. In *Viitorul* din 1873 a scris articole pline de dragoste pentru poporul de jos. Volumul *Poezii* întrunește activitatea lui dintre anii 1867 și 1876. In afară de poeziile de dragoste, cele mai multe

în genul romanței, unele amintind chiar pe Conachi și pe Văcărești, de el este *Elegia neuitării*, ceva aparte prin avântul sentimentului și prin versificația mlădioasă. Romantic prin concepția lui despre misiunea poetului, el continuă, prin poezii sociale, genul cultivat de Boliac, iar prin poezii naționaliste pe Alecsandri dinainte de 1867. In unele poezii găsim și un fond meditativ interesant. *Gânditorul*, de exemplu, este o treaptă pentru poezia de concepție așa cum o toarnă în formă nemuritoare Eminescu prin *Scrisoarea I-a*.

Scurtescu a scris și două drame: *Despot Vodă* și *Rhea Silvia*. Cea dintâi, un poem influențat de Hasdeu ca technică, nu e prin nimic mai prejos de piesa lui Alecsandri. Cea de-a doua urmează tragedia clasică a lui Racine. Autorul are dreptate când afirmă că defectul mare al acestor două lucrări e că le lipsește „focul bengal".

Fără dușmănie față de *Junimea* dar și plin de neîncredere din pricina curentului german dela această societate, este Anghel Demetriescu, scriitor de foarte serioasă formație intelectuală clasică.

Activitatea lui se desfășoară la *Transacțiuni literare*, *Revista contimporană*, *Literatură și artă română* și alte publicații. Și azi își păstrează prestigiul prin acea atât de chibzuită ediție a discursurilor lui Barbu Catargiu, despre a cărui meritoasă elocvență a scris și un bun studiu. La *Convorbiri literare* a publicat abia în 1903 o recenzie, deși Maiorescu a încercat cu mulți ani înainte să și-l apropie.

Anghel Demetriescu are însușiri în cercetarea lucrărilor care nu aparțin propriu zis creației poetice. El care a înțeles atât de bine pe Barbu Catargiu și pe Kogălniceanu, și a scris despre însușirile oratorice ale lui Maiorescu un fin studiu care și azi se poate ceti cu interes, n'a pătruns talentul excepțional al lui Eminescu. Lovind în acesta și găsindu-i greșeli în *Mortua est*, *Impărat și proletar* și *Epigonii*, Anghel Demetriescu lovea și 'n acea „direcție nouă", pe care nici el n'o recunoștea. Numai târziu, la 'nceputul unui veac nou, când aceasta nu mai însemna un merit, Anghel Demetriescu a ajuns la convingerea că Eminescu a deschis un drum nou și a întinerit limba noastră poetică.

„Literatorul". Se mai adaogă un centru de luptă împotriva *Junimii* odată cu apariția revistei *Literatorul*, în 1880, sub conducerea lui Al. Macedonski. Activitatea literară a acestuia este foarte întinsă. Poezii, proză, teatru, articole polemice, lucrări în limba franceză umplu o existență închinată în cea mai mare parte scrisului. Dar între aceste scrieri, un număr mult prea mare sunt lucrări grăbite, pătate de stângăcii de fond și formă ale unui om care voia să se impună și prin cantitate. Dușmănia contimporanilor a fost mai puternică decât energia de creare a lui Macedonski: până azi încă, el nu s'a putut face prețuit decât într'un cerc restrâns.

Din mulțimea poeziilor, scânteiază prin calități cu totul deosebite câteva care fac din Macedonski nu numai un mare poet, ci

şi un înoitor în literatura noastră. Vor rămâne pe planul al doilea toate acele încercări de şcoală, menite cel mult să ne arate virtuozitate de formă ori obositoare frământare de-a amalgama cuvinte pentru sonorităţi de efect. Nu va rămâne în literatură acest poet nici prin Călugărenii, pentru care ne face mărturia: „Versurile ce această bucată conţine, preţuiesc multă trudă” şi nici prin *Inmormântarea şi toate sunetele clopotului*, cu lămurirea: „Sunt mulţi care, nedându-şi seama de ce este *armonia imitativă*, nu vor putea să preţuiască truda ce am avut pentru a scrie versurile coprinse într'însa: încerc în adevăr să imitez prin între ciocniri de consoane intenţionate, sunetele clopotului: Un an, — dând d'ani, leag'an, — d'ani vani...” Peste teoriile de şcoală, dela romantism la instrumentalism, toate cunoscute şi aplicate de poet durează numai ceea ce'n momente fericite a putut să devină adevărată creaţie.

Inainte de orice, Macedonski este autorul unor faimoase *Nopţi*. Puternică fantasie este în ciudata *Noapte de Noembrie* în care-i atât de impresionant amestecul de macabru, de realism vulgar şi de duioşie. Inferioară, din pricina prea multor reminiscenţe romantice, este *Noaptea de Februarie*, dar un mare poet se dă pe faţă în amara *Noapte de Martie* şi'n *Noaptea de Decembrie* cu simbolul puternic şi cu halucinanta ei tindere spre ideal, prinse în versuri de sonorităţi şi unduiri melodice cu totul noi în poezia noastră De excepţională valoare este *Noaptea de Mai*, remarcabilă şi prin fond şi prin expresie. Nimeni n'a cântat mai frumos veşnicia naturii cu splendorile ei, nimeni n'a găsit mai impresionante cuvinte pentru smulgerea din toate amărăciunile deşarte ale existenţei, spre a pluti în idealul visului şi fantasiei, nimeni nu s'a simţit mai deplin contopit în tainica forţă care 'n clipele de beatitudine ale inspiraţiei, te face să-ţi înalţi imnul tău în armonia unei lumi transfigurate:

Al. Macedonski

Şi zise dealului să cânte şi dealul nu mai pregetă,
Şi zise văilor să cânte şi văile se ridicară
Cu voci de frunze şi de ape, cu şoapte ce s'armonizară,
Şi zise pasărei să cânte şi, la porunca uimitoare,
Se înălţă parfum de roze şi cântec de privighetoare..
Iar când şi mie-mi zise: cântă! c'un singur semn mă deşteptă,
Spre înălţim. neturburate mă reurcă pe-o scară sfântă.
In aeru'mbătat de roze, veniţi: privighetoarea cântă!

Şi alte poeme merită să fie pomenite: *Ospăţul lui Pentaur*, parnasian, *Cântecul ploii* şi *Epoda de aur*, simboliste ca technică, şi,

tot astfel multe din rondelurile în care, sub rime căutate și teme cu evadări de basm ori cu parfum de roze, se ascunde multă sensibilitate îndurerată.

Și proza lui Macedonski are ceva aparte. Romanul *Thalassa* exploatează prea mult sensualitatea patologică, dar are și pagini descriptive de mare frumusețe. Puterea de-a descrie prin acumulare de note realiste apare în *Intre cotețe*, bucată interesantă și prin expresia bogată și de o energie deosebită. Printre alunecările spre naturalism pe care le găsim în bucăți ca *Zi de August* (în prima ei formă) avem și nostalgica îndreptare a sufletului spre capitala romantică, pitorească și înflorită de altădată, în *Bucureștii lalelelor și al trandafirilor, oraș al bucuriei.*

Macedonski a fost productiv și'n teatru. Comedia *Iadeș*, influențată și de formula socială a lui Augier, este o transpunere a unei anecdote arabe în viața mondenă a Bucureștilor. *Unchiașul Sărăcie*, localizare cu inspirație din folclor, *Romeo și Julieta*, prelucrare după Shakespeare, realizată cu lipsă de respect pentru original, *3 Decembrie*, adaptare după o piesă germană, sunt de măruntă însemnătate. In *Saul*, piesă scrisă în colaborare cu Cincinat Pavelescu, autorii au ambiția de-a ne da o tragedie clasică. In general, aceste încercări dramatice sunt lipsite de adâncime. De mai mare însemnătate este, de sigur, *Moartea lui Dante*, lucrare bogată în simboluri și'n scene patetice. Și aci însă, întocmai ca și'n celelalte piese, Macedonski este prea stăruitor preocupat de situații de efect, dă prea întins loc unor accesorii de romantism care și-a pierdut de mult frăgezimea.

In *Literatorul*, au publicat din operele lor mulți scriitori. Unii ca Duiliu Zamfirescu, au trecut la alte reviste după ce și-au deschis drumul spre lumea cetitorilor, alții au venit aici atrași dela *Convorbiri literare:* Veronica Micle, Matilda Cugler Poni, N. Pruncu, Simion Fl. Marian, și sunt primiți cu cuvinte de laudă. Duiliu Zamfirescu a fost prețuit în chip cu totul deosebit și prezintat ca un poet nou, dar câțiva ani numai mai târziu, Macedonski scrie că s'a înșelat în speranțele lui. Scriitorul dela *România liberă* din 1883 nu-i mai convenea șefului de școală dela *Literatorul.* A atras într'un timp și pe Alecsandri, desigur numai ca să-și mărească prestigiul, dar și față de acesta sentimentele se schimbară, iar Alecsandri ajunse să înfățișeze pe măgulitorul de altădată sub chipul invidiosului Zoil.

Un poet credincios lui Macedonski a fost Th. Stoenescu, autor de poezii, schițe, nuvele și încercări dramatice. Volumul din 1883 este prefațat de Macedonski care prezintă unele încercări drept adevărate mărgăritare.

Stoenescu e un nemulțumit de societate, ca și Macedonski. E un mânuitor retoric de poezie pasională în *Lăsați-mi-o* și *Noaptea albă*. Trebue să i se recunoască aducerea unui cuprins nou în poezia de dragoste, tocmai în vremea în care Eminescu exercita o puternică influență. Unele note satirice la adresa societății noastre

sunt foarte reuşite. Poezia care realizează formula socială, *Copilul Mizeriei*, *Stăpân*, nu are valoare necontestabilă. Legat de romantism, prin traduceri din Byron, Lamartine şi Musset, Stoenescu se îndreaptă şi spre poezia nouă de realism baudelairian crud şi de fantasie macabră a lui Maurice Rollinat. Reprezintă, ca poet, mult retorism prins în versificaţie corectă, monotonă şi lipsită de scânteieri ale imaginaţiei. Stoenescu şi-a publicat o parte din scrierile lui în *Revista literară*, la care a fost mai întâi redactor şi apoi director.

Literatorul şi *Revista literară* reprezintă o şcoală cu alte principii decât ale *Convorbirilor literare*. Pentru fixarea ideilor estetice ale lui Macedonski, este nevoie să cunoaştem prefaţa la volumul lui de poezii din 1882. El arată aci că după genul de poezie reprezentat de Eliade, Bolintineanu şi Alecsandri, este vremea să se încerce ceva nou, o „nouă coardă a Harpei". Combătând poezia duioşiei, poezia lamatiniană, el lansează formula poeziei sociale, pe care avea s'o primească şi Stoenescu: „Poezia socială este, după mine, adevărata poezie a inimii şi acestui gen aparţine o mare parte din poeziile cuprinse în volumul de faţă". Fiind conforme cu această formulă, se bucură de laudă multe poezii ale lui Stoenescu şi *Harpista* lui Duiliu Zamfirescu. Poezia, după Macedonski, are o menire socială, aceea „de-a înobila simţirile şi de-a biciui viciurile". Temele poetului trebue să se inspire din suferinţele omului în mijlocul societăţii. Programul este limpede fixat: „Poezia să-şi redobândească suveranitatea ce trebue să aibă în mişcarea ideilor sociale". Macedonski urma astfel pe Boliac şi devenea precursor al lui Gherea.

Când cetim în *Ocnele* versuri ca acestea:

Vai! Ce-am convenit cu toţii a numi societate,
Mult mai demnă ca tâlharii e de-acest cumplit locaş,
Statul e o ficţiune, iar dreptatea strâmbătate
Care duce omenirea dintr'un hop într'un făgaş,

vedem ce departe era Macedonski de punctul de vedere pe care se străduiseră să-l impună *Convorbirile literare*.

Faţă de poeţii dela această revistă, Macedonski n'a avut o atitudine statornică. Intr'o conferinţă ţinută la Ateneu, *Mişcarea literară în cei din urmă zece ani*, menţiona pe Iacob Negruzzi, socotea *Epigonii* o poezie demnă să rămâie, recunoştea că Titu Maiorescu e un critic de adevărat merit. In *Literatorul* însă, apar adesea notiţe şi articole critice la adresa *Junimii*, scrise de Macedonski, de Bonifaciu Florescu, şi chiar de Duiliu Zamfirescu. In Cronica din 1880, cu care începe *Literatorul*, se afirmă de altfel că literatura noastră n'a produs nimic artistic şi demn de un gust delicat. Puţin mai târziu, în aceeaşi revistă, prezentând *Ecourile Nopţii*, „poezie cu ecouri", Macedonski scrie că Maiorescu şi toţi din jurul lui nu ştiu ce însemnează poezie şi vers. Spre a face

desigur plăcere lui Macedonski, nici Eminescu nu este cruțat, căci Rienzi (Duiliu Zamfirescu) vrea să ne convingă că fondul poetic al acestuia e bolnăvicios, iar limba confuză și lipsită de eleganță. In opoziție cu genul de poezie al lui Eminescu, este lăudat acela reprezentat de Șerbănescu, Olănescu și Veronica Micle, poeți ai școalei „bunului gust".

Macedonski își arată preferința pentru o poezie vioaie, lipsită de misticism și îngândurare. Avem la el, ca și la Hasdeu și Aron Densușianu, sforțarea de a ne ține în contact cu poezia apusului latin, într'o vreme când influența germanică devenea apăsătoare. Această preferință pentru latinitate explică și ușurința cu care Macedonski s'a adaptat la formulele literare apusene. Concepția poeziei sociale este romantică, dar Macedonski e tot așa de bine, rând pe rând, și sub influența parnasiană, naturalistă și modernistă. Atent la mișcarea literară apuseană și dornic să găsească înoiri pentru poezia noastră, el se apropie de Baudelaire, Rollinat, Banville dar și de Zola, urmărește cu curiozitate începuturile simboliste din *La Wallonie* și teoria versului așa cum o expusese René Ghil, iar în 1890 publică versuri pe care le socoate cea dintâi manifestare simbolistă la noi. Macedonski e precursor al unei poezii care se pregătea să iasă din făgașurile tradiționale și care-și va avea la noi reprezentanți spre începutul unui veac nou Spre această direcție duc preocupările lui de valoarea muzicală a literelor. In prefața la *Poezii* din 1882, el spune: „Fiecare literă din alfabet, reprezentând un ton muzical, am făcut asupră-i un deosebit studiu și, la timp, va forma un volum care va fi citit de aceia câți iubesc muzica poeziei". Articolul *Poezia viitorului* din 1899 exprimă și mai clar programul contopirii poeziei cu muzica: „ținerea socotelii de valoarea de muzică și de culoare a semnelor grafice; deșteptarea de imagini, de sensații și cugetări cu ajutorul formei; crearea de ritmuri noi; flexibilizarea și înavuțirea formelor existente, spre a se ajunge la muzică, imagine și culoare, singura poezie adevărată". De altfel, pentru Macedonski, încă din 1890, simbolismul unit cu instrumentalismul era „ultimul cuvânt al geniului omenesc".

După 1883 Macedonski este din ce în ce mai mult trecut sub tăcere. Până spre sfârșitul vieții, venit în 1920, numele lui învăluit de umbră a însemnat pedeapsa pentru o crudă epigramă la adresa lui Eminescu bolnav. Reclasarea lui Macedonski trebuia să vină. Astăzi se recunoaște că el a fost, în câteva opere, mare poet și că a îndreptat poezia noastră pe căi noi. Se pot aminti câteva versuri din epitaful pe care singur și l-a făcut în 1883:

Dar, când patru generații după moartea mea vor trece,
Când voiu fi de-un veac aproape oase și țărână rece,
Va suna și pentru mine al dreptății ceas deplin
Și-al meu nume printre veacuri, înălțându-se senin,
Va 'nfiera ca o stigmată neghiobia dușmănească
Cât vor fi Români cu inimi și o limbă românească.

Gherea împotriva Junimii. Indelungata discuţie între criticii dela *Convorbiri literare* şi Gherea a influenţat şi felul de gândire al scriitorilor. La *Contemporanul*, cu începere din 1881, şi apoi la *Literatură şi ştiinţă* în 1893—1894, Gherea a luptat în numele socialismului şi a principiului artei cu tendinţă. In numeroasele lui articole critice, Gherea voia să convingă pe scriitori şi cetitori că poziţia pe care-o luase Maiorescu în *Convorbiri literare* nu mai corespundea cu vremurile Critica judecătorească, de a cărei inutilitate după 1880 era convins şi Maiorescu, trebuia, după Gherea, să fie înlocuită printr'o critică pe baze ştiinţifice, în stare să cerceteze opera în legătură cu creatorul ei, cu mediul, cu tendinţele generale ale epocei, cu influenţele pe care le exercită.

Felul cum Gherea interpretează literatura ducea în chip natural la polemică. El susţine că arta fără de tendinţă este o imposibilitate, de vreme ce ea nu-i decât un product al mediului şi deci implicit exprimă tendinţele acestuia. Analizând scrierile câtorva mari scriitori ai vremii, Eminescu, Vlahuţă, Caragiale, arată că aceştia reprezintă silă de organizarea noastră burgheză ajunsă într'o stare patologică. De aci vine decepţionismul din poeziile lui Eminescu, de aci atitudinea lui Vlahuţă în poezia *Linişte*, de aci Caragiale, aşa cum îl cunoaştem din *O făclie de Paşte*, *Păcat* şi *Năpastă*.

Gherea

Indreptarea lui Eminescu spre trecut se explică tot prin anomaliile vieţii noastre burgheze. In ce priveşte idealul scriitorilor, Gherea crede că trebue să constea în lupta pentru un viitor mai bun. *Junimea* n'a fost pătrunsă de un înalt ideal social şi de aceea n'a putut să influenţeze mai adânc desvoltarea culturii noastre. Caragiale din comedii nu are nici el un ideal social: râsul lui este neserios căci nu are la bază revolta împotriva relelor vieţii noastre publice. Dacă mai adăogăm şi părerea expusă în *Asupra esteticei metafizice şi ştiinţifice*, anume că estetica maioresciană, dacă încă n'a murit, e desigur pe moarte, ne dăm seama de contrastul între această poziţie şi aceea pentru care se străduise Maiorescu la *Junimea*.

In ce priveşte teoria critică, Gherea nu era original, pleca dela idei din Marx, din Taine, din scriitori ruşi, ceea ce adversarii i-au arătat în toiul polemicei. Este interesant însă de constatat că 'n ce priveşte critica socială, prin felul cum atacă instituţiile burgheze pe care le socoate forme fără fond, Gherea era junimist şi el.

Ca răspuns la articolele lui Maiorescu *Asupra comediilor d-lui Caragiale* şi *Poeţii şi critici*, în care pe de o parte se susţine lipsa

de scopuri politice în teatrul lui Caragiale și principiul artei ideale cu totul dezinteresată, iar pe de altă parte se explică ce însemnează individualitatea unui scriitor, Gherea scrie *Personalitatea și moralitatea în artă*. Polemica se continuă în alte articole noi. Știm care-i poziția fiecăruia din combatanți, e necesar însă să cunoaștem și ecoul polemicei în sufletul generației contimporane.

Insuflețit de dorința de-a susține pe Maiorescu în lupta cu Gherea, intervine P. P. Negulescu, om de distincție intelectuală, de impecabilă logică în argumentare și cu o adâncă cunoaștere a filosofiei moderne. *Impersonalitatea și morala în artă* a apărut mai întâi în *Convorbiri literare* din 1893. Analizând părerile lui Gherea, P. P. Negulescu e contra încercării acestuia de a discredita direcția literară condusă de Maiorescu, direcție „care a adus și pe care o credem menită să aducă și de acum înainte, cele mai mari servicii literaturii noastre naționale". P. P. Negulescu primește în întregime ideile lui Maiorescu relativ la problema personalității și impersonalității în artă și caută sprijin în filosofia vremii, în Grent Allen, Guyau, Paulhan, Taine.

In *Socialismul și arta*, apărut mai întâi tot în *Convorbiri literarre*, P. P. Negulescu arată că originea ideilor lui Gherea este *Du principe de l'art et de sa destination sociale* a lui Proudhon. Combătând întreaga teorie așa cum s'a filtrat în scrierile socialistului român, P. P. Negulescu susține arta pentru artă· „*Dezinteresare și libertate*, iată condițiile de căpetenie ale adevăratei creațiuni artistcie".

P. P. Negulescu a cetit la *Junimea* mai întâi, în 1892, studiul *Psihologia stilului*. In prefață, autorul arată că publicul vremii manifesta interes pentru discuțiile în legătură cu problemele artei. Avem aci a face cu un estetician psihologist, ca și Maiorescu, și, tot ca și acesta, interpret în sens schopenhauerian al emoției estetice: uitarea de sine este măsura și caracteristica emoțiunilor estetice, emoția e pur contemplativă și lipsită de activitate personală interesată. Deschizându-și o cale originală, P. P. Negulescu susține principiul suggestiei în explicarea plăcerii estetice

Gherea și-a găsit și el un apărător în Anton Bacalbașa, care'n 1894 rostește la Ateneu conferința *Arta pentru artă*. El arată că discuția privitoare la cele două școli literare în rivalitate era la ordinea zilei Bacalbașa crede că arta trebue să aibă o tendință socială și că o artă făcută pentru frumosul în sine nu există. Artistul trebue să fie luptător pentru îndepărtarea relelor sociale, trebue să aibă un ideal social, iar altminteri se condamnă la uitare. Arta pentru artă, continuă el, este numai pentru blazați, este numai pentru victimele „răposatei estetice metafizice". Câteva rânduri sunt concludente: „Iar în ziua când noi vom atinge Idealul pentru care vom fi luptat atâta și vom fi făcut atâtea jertfe; în ziua când acest mare Ideal social va fi o realitate, ne vom aduce cu drag aminte nu de aceia care au urmarit frumosul impersonal și transcendental, ci de adevărații artiști ai omenirii, de aceia care au ajutat cu arta lor la sfârșirea vechilor

eresuri şi nedreptăţi, la întemeierea lumii nouă". Câteva luni mai târziu apărea *Lumea nouă*, organ al social democraţiei, adăpostind o critică formată sub influenţa lui Gherea.

Dar în articolele lui despre Eminescu, Gherea se raportase şi la principiile expuse în lucrările lui Taine, pe care el le socotea adevărată ştiinţă. Prin aceasta, Gherea îşi atrage replica unui nou adversar, M. Dragomirescu, autor al scrierii *Critica ştiinţifică şi Eminescu* din 1895. Noul intrat în arenă vrea să spulbere nu numai tendinţele gheriste, dar în general şcoala istoristă în cercetarea operei literare. Intreaga atitudine a lui M. Dragomirescu are la bază părerile lui Maiorescu, anume că istoria nu-i ştiinţă şi nu-i capabilă să explice o operă prin mediul în care a luat naştere.

Publicaţiile la care trona spiritul lui Gherea au avut numeroşi colaboratori. La *Contimporanul* au scris între alţii N. Iorga, A. C. Cuza, V. Conta, O. Carp, iar la *Literatură şi ştiinţă* Vlahuţă şi Delavrancea. Frământarea de idei a avut ecou şi 'n literatura epocei. Toată producţia literară se resimte de discuţiile în legătură cu arta, scriitorii înşişi urmează uneori una din tendinţe, iar de cele mai multe ori îşi risipesc colaborarea la mai multe reviste, acceptând tacit, în acest chip, tot ce li se părea bun la cei coborîţi în arenă, în numele unui ideal. Conducătorii chiar de direcţie nu se pot sustrage influenţelor. Macedonski astfel, în 1894, în curent cu teoriile socialiste, scoate *Lumina* şi proclamă necesitatea unui partid al proletarilor. Câştigul cel mai mare pentru literatură, a fost apropierea scriitorilor de realităţile dela noi Problemele şi ideile sociale atrag atenţia scriitorilor care, chiar când nu fac artă cu tendinţă, se simt factori într'o societate în plină transformare. Insăşi viziunea lor literară se adânceşte prin aceasta.

Chiar dela primele formulări ale criticei maiorescene, s'a văzut că în ţară nu exista un gust literar comun. Dela Maiorescu la Hasdeu, dela Hasdeu la Gherea, dela Gherea la Macedonski sunt adâncimi prăpăstioase în ce priveşte cultura şi înţelegerea artistică. Singurul lucru care se putea face era nu impunerea unei formule de şcoală, ci desvoltarea sentimentului frumosului. Pe deasupra rivalităţilor, la aceasta s'a ajuns.

Din Octoih, 1700.

RISIPIREA HEGEMONIEI „JUNIMII"

„Convorbirile literare" în plină criză.

In vremea atâtor atacuri care veneau din diferite direcţii, revista *Junimii* a ştiut să răspundă şi să arate că nu e lipsită de spirit combativ, când sunt în joc principii literare. Totuşi se petrec unele întâmplări care contribue la micşorarea însemnătăţii nu numai a revistei, dar şi a întregei societăţi literare. Mai întâi înşişi junimiştii, pe vremuri întruniţi ca să discute despre literatură şi frumos şi ca să desvolte în public chestiuni de interes literar ori filosofic, s'au lăsat atraşi către politica militantă. La început faptul a produs o adevărată revoltă. Când, semnând cu un x, Slavici a publicat, în *Convorbirile literare* din 1877, articolul *Radicalismul în învăţământ şi în cărţile didactice*, faptul şi-a găsit imediata sancţionare din partea lui Eminescu, care scria tocmai aceluia pe care nu-l bănuia ca autor: „Articolul din *Convorbiri* a produs o adevărată revoluţie în *Junimea*. Cine i-a permis unui m... (ipsissima verba ale lui Conta, Verussi ş. a.) a vorbi în numele *Junimii*? Când a mai fost în *Convorbiri* politică militantă?" Dar junimiştii au renunţat la ceea ce era pentru societate o nobilă atitudine, s'au înglobat într'un partid politic, iar rezultatul a fost, pe deoparte, înmulţirea duşmanilor faţă de *Convorbiri literare*, pe de altă parte, slăbirea energiei care ar fi trebuit să fie închinată numai luptei pentru desvoltarea gustului literar şi pentru impunerea principiului artei pentru artă. Astfel rolul revistei a început să pălească, astfel *Junimea* şi-a pierdut din strălucire. Despre viaţa revistei în ultimile două decenii ale veacului, avem câteva mărturii preţioase.

A venit mai întâi risipirea conducătorilor. Situaţia în învăţământ ori politica îi atrase la Bucureşti. Aci se stabileşte Iacob Negruzzi, aci şi Maiorescu. Din Octombrie 1884, Maiorescu era profesor la Bucureşti la catedra de filosofie ce i se crease, iar dela 1 Aprilie 1885 *Convorbirile literare* apăreau tot în acest oraş. Urmările se văd în curând. Rânduri scrise cu durere, în această vreme, ne arată cum se ajunge la dezagregarea ilustrei societăţi. In Decembrie 1885, N. Volenti îi scrie din Iaşi lui Iacob Negruzzi: „Tânjeşte *Junimea* şi pace Ba că-i una, ba că-i alta, lae ori bălae, destul că nu-i teafără. Ne adunăm, când ne adunăm, câte doi, trei până la patru, cinci, de-o bucată de vreme, şi nici nu se citeşte nimic, nici nu se spune nimic. Oh! Durere! Nici chiar nu se mai râde Pogor, nu ştiu pe unde-i strălucesc ochii. Caragiani, Vârgolici, Creangă, Xenopol, Ianov şi ceilalţi nici nu se ştie dacă or mai fi existând pentru biata *Junime*. Intr'un cuvânt rău de tot.."

La Bucureşti situaţia nu era mai strălucită. Despre decăderea revistei şi societăţii odată cu mutarea în capitala ţării, Duiliu Zamfirescu scrie lui Iacob Negruzzi în 1891 cu amară sinceritate: „Credinţa mea este că venirea *Convorbiri*lor la Bucureşti a semnalat un moment de întoarcere a purului sânge către speţa vulgară. Imi aduc aminte de primele timpuri ale întrunirilor *Junimii* dela Bucureşti... Eu eram crescut de copil în citania *Convorbirilor* Şi regulat ieşeam cu o tristeţă ascunsă în suflet, fiindcă mi se părea că *ce n'est pas ça* In adevăr pe acele vremuri „convorbelnicii" dela Bucureşti erau grozav de împestriţaţi.. Toate aceste naturi eterogene au avut o înrâurire secretă asupra literaturii *Junimii*, fie prin strecurarea a câte un articol în Revistă, fie prin graiu şi defăimare.. isprava a fost că purul sânge junimist a rămas câtva timp în loc". Tot de aci aflăm că Iacob Negruzzi avea intenţia să se retragă dela revistă, dar că Duiliu Zamfirescu îl încurajează şi-i cere să rămână mai departe la „hulubărie", pentru ca lucrurile să apuce pe o cale bună şi *Junimea* să se regenereze

In astfel de speranţe, Duiliu Zamfirescu se dovedea poet. Lucrurile continuau să meargă tot mai rău. Iacob Negruzzi era descurajat şi nici nu mai găsea colaboratori de seamă pentru revistă. „Cum staţi cu *Convorbirile?* Când am plecat din Bucureşti eraţi cam descurajat, şi înţeleg: după 26 de ani de muncă să fii redus a *inventa* scriitori ca să poţi alimenta Revista mai departe! e trist!" Şi Duiliu Zamfirescu adăoga în aceeaşi scrisoare din Octombrie 1892: „...se impune o întrebare nedreaptă, dar se impune: acesta să fie rezultatul muncii şi şcoalei *Convorbirilor?*"

Dela 1885, director al revistei era Iacob Negruzzi. Grupările tot mai combative dela alte publicaţii îi impuneau însă sarcina unei reorganizări. De altfel conducerea efectivă nici nu mai aparţinea dela o vreme lui Iacob Negruzzi. In Decembrie 1894, s'a hotărît ca revista să treacă sub conducerea unui comitet tânăr.

In adevăr, dela 1 Ianuarie 1895, revista apare prin grija reprezentanţilor tinerei generaţii, printre care se numără oameni care aveau să-şi arate activitatea şi acuma, dar mai cu seamă la 'nceputul unui veac nou: M. Dragomirescu, D. Evolceanu, P. P. Negulescu, C. Rădulescu-Motru, I. Rădulescu Pogoneanu şi alţii. Dar, în acelaşi timp, în acest din urmă deceniu al veacului, apar multe reviste şi spre ele se simt atraşi şi scriitori care ar fi trebuit să rămână la *Convorbiri literare*, semn că acestea nu mai deţineau locul principal în viaţa literară a ţării.

Aceasta nu însemnează însă că la *Convorbiri literare* nu ardea încă flacăra unui ideal de artă. Revista îşi are încă destui credincioşi, unii mai vechi, alţii alipiţi mai de curând, capabili să menţină revista la un nivel onorabil.

Maiorescu scrie rar, dar scrisul lui se bucură de tot prestigiul de altădată. Articolele pe care le publică acum sunt din acele care se pot şi astăzi ceti ca model de pătrundere critică şi de formă aleasă. Aci a apărut articolul din 1885 despre Caragiale, arătând, împotriva unei întregi organizaţii duşmănoase şi pătimaşe, valoarea deosebită a unor comedii ca *O scrisoare pierdută* şi *O noapte furtunoasă*. E un articol de definitivă consacrare a lui Caragiale şi, numai aproape de vremurile noastre, G. Ibrăileanu s'a apropiat de puterea de înţelegere literară a lui Maiorescu. Tot aci, în 1889, Maiorescu şi-a publicat studiul despre poeziile lui Eminescu. Şi acest articol, mărunt cum este, cuprinde în el toate laturile personalităţii marelui poet. Studiile apărute de atunci încoace despre Eminescu, ori pleacă dela paginile lui Maiorescu, ori le diluează. Tot aci, prin articolele lui Maiorescu, publicul a putut să-şi dea seama de arta discretă a atât de candidului I. Popovici Bănăţeanu şi de spiritul vioiu al lui Victor Vlad Delamarina, poet cu nespus farmec dialectal bănăţean.

Ideologia critică nu e reprezentată numai de Maiorescu. Se cuvine să amintim aci pe M. Strajan care a fost sub influenţa maestrului criticei noastre. Acesta a dat *Convorbirilor literare* studii despre artă, despre realismul literaturii contimporane, despre importanţa morală a poeziei, în afară de diferite recenzii şi traduceri din Leopardi. Numele lui Strajan trebue reţinut şi'n legătură cu mişcarea estetică dela noi, şi aceasta iniţiată de Maiorescu. In *Principii de estetică şi poetică*, Strajan, prin prefaţă chiar, susţine că scriitorii trebue să aibă cunoştinţe estetice. E în aceasta o dovadă de progres intelectual la noi şi de formare a unui gust literar. Fireşte Strajan e tributar esteticei străine, mai ales lui Schopenhauer şi lui Taine, dar în felul cum interpretează contemplaţia şi emoţia estetică, se vede bine că pleacă dela criticile lui Maiorescu. De altfel, pe urmele aceluiaşi este şi atunci când aplică ideile estetice la opera lui Bolintineanu, Alecsandri şi Eminescu. Dela Maiorescu pleacă şi când vrea, şi el, să stabilească incompatibilitatea între talentul criticului şi cel al artistului.

La 'nceputul activităţii este acum M. Dragomirescu, autor de

poezii mediocre, dar critic aspru şi combativ, colaborator harnic cu însemnări critice, cu o interesantă traducere a *Antigonei* şi mai ales cu studiile despre Maiorescu şi despre Eminescu. D. Evolceanu, în recenziile despre Coşbuc, H. Lecca, Vlahuţă, arată calităţi surprinzătoare pentru un om care, după deşteptarea unor mari speranţe, aproape a dispărut din publicistică. I. Rădulescu Pogoneanu, în afară de traduceri ori desvoltarea unor chestiuni de lingvistică, dă pagini documentare de mare însemnătate în legătură cu Eminescu. Mai apar şi alte nume: al lui Antonescu Teohari, priceput în chestiuni de arheologie, al lui G. Bengescu, pasionat cercetător al vieţii şi activităţii lui Alecsandri, al lui N. Pătraşcu, cercetător al lui Delavrancea, al lui N. Iorga preocupat de poezia sentimentală a Veronicăi Micle şi de artistica proză ţărănească a lui I. Creangă.

Doi vechi credincioşi ai revistei: Gane şi Slavici.

Lipsit de puternică originalitate, fără de calităţi care să facă din el un autor, N. Gane e totuşi una din figurile interesante ale *Junimii*. La o şedinţă a acestei societăţi, a cetit el *Fluerul lui Ştefan*, povestire primită cu laude de Maiorescu, şi publicată în *Convorbiri literare* din 1867. Este începutul unei colaborări care se va continua cu statornicie de-a-lungul deceniilor, trecând şi pe tărâmul unui veac nou. A publicat poezii care nu i-au putut aduce un loc însemnat în literatură, a tradus *Infernul lui Dante*, ceea ce constitue un merit pe care nu i l-a contestat nimeni, a încredinţat mai cu seamă paginelor revistei junimiste povestiri care s'au bucurat întotdeauna de simpatie pentru tonul lor cuminte şi bătrânesc. E un povestitor destinat, prin fondul scrierilor şi prin limpezimea expresiei, stratului tineresc al cetitorilor.

Evocă duios trecutul în *Aliuţă* şi reuşeşte să ne facă plăcută figura credinciosului turc pripăşit pe lângă casa boerească. Ion Urdilă, omul atât de distins sufleteşte pe cât de pocit la înfăţişare, înălţat în privirea noastră din mijlocul unor amintiri bine închegate şi a unor stări emotive cu simplitate urmărite, face din povestirea al cărei erou este, una din cele mai reuşite scrieri ale lui Gane. *Petrea Dascălul* va avea întotdeauna cetitori pentru ciudăţenia întâmplărilor şi hazul sănătos pe care îl cuprinde; *Sfântul Andrei* arată dibăcie în povestirea unor peripeţii de vis. Gane e un scriitor atent la credinţele şi superstiţiile dela ţară, e un bun cunoscător al sufletului ţărănesc, ştie să ne dea din mediul sătenesc figuri pure în naivitatea lor naturală, ca acelea ale Ilincăi din *Ion Urdilă* şi Irinei din *Piatra lui Osman*. E lipsit de inventivitate în înlănţuirea faptelor, se'ndreaptă cu plăcere spre un trecut patriarhal pe care caută să-l prindă în figurile şi'n obiceiurile lui, e stăpânit de patriotismul cald al generaţiei care ne-a dat Unirea şi Independenţa. N'a căutat niciodată să se impună ca scriitor, n'a aspirat niciodată la glorie. Ne spune singur în *Zile trăite* că a scris pentrucă 'n aceasta îşi găsea el mulţumirea: „Am scris pentru mine,

pentru propria mea mulțumire, pentrucă în această muncă singuratecă și neinteresată uitasem neajunsurile vieții și îmi găseam liniștea către care năzuia sufletul meu".

Ion Slavici, transilvănean din Șiria, a studiat la Budapesta și Viena tocmai într'o vreme când se puneau pentru Români mari probleme în legătură cu existența națională. Încă din anii de studenție, el „are conștiința unitații neamului și încă de pe atunci e convins că numai pe calea culturii am putea ajunge la omogenitate de simțire și de aspirații. Și el, ca și Eminescu, este un adept al ideilor care, prin *Junimea*, frământau viața culturală și politică a țării. Poate că și Slavici, ca și Creangă, n'ar fi existat pentru literatura, fără de înțelegerea și prietenia lui Eminescu, îndrumător al său și'n râvna de-a ajunge la o bună limbă literară. A publicat, la *Convorbiri literare*, povești, schițe și nuvele, ca *Popa Tanda*, *Scormon*, *Gura Satului*, *Budulea Taichii*, o tragedie *Gaspar Grațiani* și multe articole în legătură cu Eminescu ori cu chestiuni culturale.

N. Gane

Munca la *Tribuna*, întemeiată la Sibiu în Aprilie 1884, e un capitol însemnat nu numai din viața lui Slavici, dar și din istoria noastră culturală și națională. E aci activitate de îndrumare a clasei intelectuale și a paturii de jos, e grijă de a scoate la iveală energiile și talentele noi ale neamului — astfel aci și-au găsit primire poveștile inspirate din popor și ridicate în valoarea lor artistică de Gh. Coșbuc —, e și dorința de a ține strânsă legătură cu Românii din țara liberă. *Tribuna* și *Convorbiri literare*, prin buna înțelegere între Slavici și Maiorescu, însemnează acum, în epoca de șovinism maghiar, o rezistență culturală cu răsfrângere asupra sufletului celor din Transilvania.

Lucrările lui Slavici sunt foarte numeroase, dar puține s'au ridicat până la adevărate creații literare. Poveștile lui rămân apropiate de lteiratura populară, nestrăbătute de personalitatea autorului și, prin aceasta, ne amintesc technica lui Creangă, nu pe-a lui Eminescu. Nuvela *Moara cu Noroc* este impresionantă prin clocotul de viață instinctivă. Lică Sămădăul, adevărat geniu al crimei, figură vie prin forța ei dominatoare, cinică, pornită spre rău și iluminată totuși trecător de străfulgerări de conștiință, Ghiță care se simte târît spre pierzare cu toată opunerea pe care o încearcă, Ana blândă victimă a unor împrejurări neomenoase, bătrâna cu filosofia ei senină și resemnată în fața puterilor mai presus de voința noastră, sunt personagii bine conturate și bine prinse într'o acțiune din care nu lipsesc ciocniri dramatice. O impresie tot atât

de puternică, lasă însă şi lumea curată şi idilică din *Scormon*, ori aceea naivă din *Budulea Taichii*. Părintele Trandafir din *Popa Tanda*, Marta şi Miron din *Gura Satului* sunt fiinţe pe care Slavici ni le-a redat cu adâncă pătrundere a vieţii lor sufleteşti. E în general o lume redusă ca pregătire intelectuală, apropiată de natură, mânată de instincte tot atât de puternice şi când sunt bune, şi când sunt rele. Nuvelele şi schiţele lui Slavici au şi o valoare documentară prin colţul de viaţă reală din Transilvania, pe care-l dau pe faţă. Slavici cunoaşte bine mediul sătesc, se inspiră din el, ni-l redă fără contrafacere şi fără tendinţă, nimerind astfel calea adevăratei literaturi. Realismul lui Slavici arareori iese din limitele impuse de o artă care, la el, dela sine rămâne cuviincioasă. O bună schiţă, bogată şi ea în elementele realiste ale vieţii de sat, este *Sf. Gheorghe la oraş şi la ţară*.

I. Slavici

Slavici e însă slab în romane. In *Din bătrâni* evocarea este artificială, înşiruirea evenimentelor monotonă şi difusă; în *Cel din urmă urmaş*, cu problema prefacerilor dela noi după 1848, intenţia critică şi moralizatoare întunecă viziunea artistică; doar *Mara* mai poate reţine interesul, şi aceasta numai prin bogata viaţă socială ardeleană pe care o cuprinde. De valoare istorică deosebită sunt paginile din *Amintiri* în legătură cu Eminescu, Caragiale şi cele din *Lumea prin care am trecut*. Intinsa lui corespondenţă cu diferiţi scriitori, mai ales cu Iacob Negruzzi şi cu Maiorescu, e un bogat isvor de informaţiuni şi de caracterizări psichologice Pe Eminescu l-a cunoscut foarte bine, după cum vedem din aceste rânduri ale unei scrisori din 1874: „In deobşte el este nesuferit pentru că ştie cine este el, ştie cine sunt alţii, nu-i pasă de o lume pe care trebue s'o dispreţuiască şi stă ca şi o carte deschisă înaintea tuturora. Toate sufletele alese sunt nerezervate şi tocmai pentru oamenii comuni lipsa de rezerve a unui suflet ales este nesuferită".

Scrisul fără de scânteiere în expresie al lui Slavici este primitiv dar sănătos. Ferindu-se de teoriile filologilor, într'o vreme când în Transilvania încă mai aveau aceştia trecere, Slavici a întrebuinţat o limbă care şi ea realiza concepţia lui despre unitatea noastră culturală. Prin legăturile cu *Junimea*, Slavici şi-a putut face educaţia artistică, dar şi cercul literar a câştigat prin sprijinul ce l-a găsit la el, tocmai când atâtea atacuri veneau din toate părţile. Cariera literară a lui Slavici nu se încheie la *Convorbirile literare*. Dragostea lui pentru popor îl va duce la fondarea revistei *Vatra* şi prin aceasta va fi precursor al îndrumării literare pornită la începutul veacului al XX-lea.

I. Popovici Bănăţeanu. Prin Maiorescu a putut fi cunoscută activitatea acestui scriitor înzestrat, mort atât de tânăr. La şedinţele *Junimii* şi-a cetit cele două nuvele care au apărut în *Convorbiri literare*, în cercul acestei societăţi a găsit prietenie şi încurajare. Munca literară a lui Popovici Bănăţeanu e mai întinsă decât ştia Maiorescu. La *Tribuna* din Sibiu, între 1888 şi 1890, a publicat poezii, poveşti în versuri, schiţe şi traduceri. Când şi-a cetit în Ianuarie 1893 nuvela *In lume*, a lăsat o deosebită impresie şi lui Maiorescu şi celorlalţi colaboratori ai *Convorbirilor literare*. Prin această nuvelă şi prin cealaltă, *După un an de jale*, şi-a arătat în deosebi însuşirile lui literare. Sunt lucrări inspirate din viaţa bănăţeană. Mediul meseriaşilor e bine cunoscut de scriitor, din el îşi ia acele tipuri omeneşti pe care a ştiut să le eternizeze prin artă. Cine ar putea uita pe Sandu, harnicul lucrător atât de timid, de curat şi de cinstit în toată fiinţa lui, pe Ana de fermecătoare delicateţe, pe maistorul bun la suflet dar fără tărie de-a rezista maistoriţei răutăcioase şi capricioase? Iar în jurul acestor personagii, apar altele de mai mică însemnătate pentru acţiune, dar la locul lor pentru a ne face să cunoaştem o viaţă socială reală, frământată şi ea de ambiţii, de deşertăciune, de răutăţi veninoase. Poeziile lui Popovici Bănăţeanu sunt duioase, întipărite de tristeţe, dar fără de puternica originalitate de expresie care apare în cele două nuvele. Se simte prea mult influenţa lui Eminescu, în poezii ca *Sara de toamnă*, *Pe-al lui umăr*, influenţă mai mult în ce priveşte versificaţia şi vocabularul, căci fondul îşi are trăsăturile lui distinctive. Cea mai bună poezie a lui este însă de sigur *Mamei*, care prin puterea sentimentului şi uşurinţa cu care expresia se înmlădiază după accentul sufletesc, poate sta alături de *Mama* lui Coşbuc.

P. Bănăţeanu

Maiorescu i-a propus să scrie un studiu cu subiectul: *De ce Eminescu a avut atâta influenţă asupra generaţiei de astăzi.* E păcat că Popovici Bănăţeanu, cu delicateţea lui de simţire, nu ne-a lăsat o astfel de lucrare, mărturie a puterii lui de înţelegere literară şi 'n acelaşi timp document psichologic al vremii.

Ion Ghica. Entusiasmul arătat din tinereţe pentru ideile apusene înnoitoare şi munca în situaţiile politice pe care le-a avut, au făcut din Ion Ghica unul din bărbaţii cărora istoria le-a recunoscut meritul pentru organizarea statului nostru în a doua jumătate a veacului trecut. A fost profesor la Academia Mihăileană în aceeaşi vreme cu Kogălniceanu şi încă de pe atunci era preocupat de chestiunea Unirii principatelor. La Paris a lucrat pentru pregătirea revoluţiei dela 1848, la Constantinopol şi-a pus râvna ca să consolideze situaţia, după ce Bibescu a

fost răsturnat. In epoca domniei lui Carol I a fost în multe rânduri conducător al treburilor statului. In afară de demnităţile politice, a avut-o şi pe aceea culturală de director al Teatrului Naţional. Jucarea dramei *Despot Vodă* a lui Alecsandri a fost socotită de el unul din marile evenimente la a căror pregătire a luat parte. Atacat de mulţi în această epocă, Ion Ghica fixează astfel condiţiile unei bune critici: „Pentru a fi critic folositor, călăuz util artei, trebue mai întâi cineva să fi cetit mult, să fi comparat mult, să fi meditat şi mai mult; trebue totdeodată să aibă gust, creştere bună, judecată dreaptă şi în scrierea sa analitică trebue să fie preocupat nu de persoana autorului, ci de opera lui".

I. Ghica

Incă student fiind, în 1838, I. Ghica îşi începe activitatea publicistică prin *Poids de la Moldo-Valachie dans la question d'Orient. Coup d'oeil sur la dernière occupation militaire russe de ces provinces* şi şi-o continuă în calitate de profesor la Academia Mihăileană, în 1843, cu prelegerea *Despre importanţa economiei politice* şi 'n 1844 cu articole în *Propăşirea*, revista care, de sigur sub înrâurirea lui, îşi fixează în program şi preocupări de ordin social-economic. Sunt lucrări care nu au interes literar, dar nu putem trece cu vederea că I. Ghica luptă cu greutăţile limbii noastre lipsite de termenii technici economici şi crează cuvinte pe care le socoate necesare. *Convorbiri economice* de asemenea nu aparţin literaturii, dar le putem menţiona pentru caracterul plăcut al formei în care sunt expuse ideile în legătură cu munca, creditul, proprietatea, industria, finanţele şi altele. Ne-am înşela dacă am crede că autorul rămâne numai la chestiune şi că nu ne dă o imagine şi despre ţara noastră, cu lipsurile şi cu defectele ei. Ion Ghica se arată critic şi îndrumător social, patriot luminat care lămureşte căile pe care un neam poate ajunge la tărie înlăuntrul graniţelor, la respect dincolo de ele, om care crede în progres şi 'n democraţia muncii.

Ion Ghica are legătură şi cu literatura propriu zisă. De el este o încercare de roman, *Don Juanii din Bucureşti*, din care au apărut fragmente în *Independenţa* din 1861. E o aspră biciuire a desfrânării din societatea românească. Mici fragmente ne-au rămas şi dintr'o comedie socială pe care voia s'o scrie în colaborare cu C. Olănescu-Ascanio.

Prin ceea ce a publicat mai interesant din punct de vedere literar, *Scrisorile către Vasile Alecsandri*, Ion Ghica aparţine *Convorbirilor literare*. Imprejurările în care a pornit această corespondenţă literară, ne sunt arătate chiar de autor: „Intr'o seară lungă de iarnă pe când ninsoarea bătea în geamuri, aşezaţi pe

jeţuri la gura sobei dinaintea unei flacări dulci şi luminoase, am petrecut ore întregi şi plăcute cu amicul meu V. Alecsandri, povestindu-ne unul altuia suvenirile noastre de tinereţe. Se apropia de ziuă când ne-am adus aminte de camerele noastre de culcat şi ne-am despărţit găsindu-ne amândoi la un gând, zicându-ne· De ce nu ne-am scrie unul altuia, sub formă de epistole intime, cele ce ne-am povestit într'astă seară; poate că unele din istorioarele noastre ar interesa pe unii dintr'acei care n'au trăit pe acele vremuri". Lucrarea are o mare valoare istorică, prin faptul că ne dă tabloul viu şi plin de culoare al unei întregi epoce trecute. Tipuri ca Alecu Gheorghescu clucerul, sunt caracteristice pentru viaţa noastră, supusă la atâtea nenorociri de pe urma abuzurilor celor mari.

Mult mai însemnate sunt scrisorile în care avem fresca largă a vieţii noastre sociale. De felul acesta sunt *Din vremea lui Caragea*, cu grozăviile ciumei, cu jafurile şi ticăloşiile domnitorului, dar şi cu obiceiurile la logodne şi la nunţi, *Şcoala acum 50 de ani*, cu acei bieţi dascăli de tipul lui Chiosea şi cu amănuntele despre N. Filimon ca om şi ca scriitor, *Din timpul Zaverei*, urmărind cariera lui Tudor Vladimirescu, până se prăbuşeşte sub iataganul mişeilor din slujba străinului, *O călătorie la Iaşi înainte de 1848* şi *Căpitanul Laurent*, bogate şi în date autobiografice, *Dascăli greci şi dascăli români* din care nu lipseşte şi nota pedagogică: „Ceea ce cred eu că ar conveni României şi fiilor ei, ar fi ca învăţătura clasică şi ştiinţifică să devie serioasă, nu numai o spoială; iar acelor care nu sunt destul de bine înzestraţi, ca să poată deveni adepţii literaturii şi ai ştiinţei, să li se deschidă şcoli în care învăţătura să meargă mână în mână cu atelierul". In câteva scrisori se vede concepţia politică a lui Ghica: în *Liberalii de altădată*, *Libertatea* şi *Egalitatea*. Se ating în alte scrisori probleme, de actualitate şi astăzi, pentru viaţa noastră naţională. Intr'o scrisoare, *Ovreii*, se arată marea influenţă de pretutindeni a acestor venetici, rolul lor corupător, uluitorul lor amestec în toate acţiunile de distrugere a puterii fizice şi morale a unui neam Avem însă aci şi încrederea lui Ghica în triumful binelui· „Moralitatea şi dreptatea trebue să birue la sfârşit, aşa e legea dela Dumnezeu, deşi lupta e lungă, atât de lungă şi de crâncenă, încât de multe ori ar crede cineva că răul a supus binele şi adevărul" Astfel, între pagini de interes istoric şi politic, răsare deodată un suflet iluminat de credinţe şi de idealuri. De mare interes istoric sunt şi ale sale *Amintiri din pribegia după 1848.*

Pentru istoria noastră literară vor avea întotdeauna valoare scrisorile în care se vorbeşte, cu atâta prietenie, despre Gr. Alexandrescu şi N. Bălcescu. Viaţa noastră literară l-a preocupat şi altădată, în *Dernière occupation des Principautés danubiennes par la Russie* din 1853, unde capitolul *De la littérature et de ses tendances* preţuieşte just rolul lui Alecsandri în desvoltarea la noi a gustului pentru poezia populară şi, spre deosebire de ceea ce

vor face alţii în a doua jumătate a veacului, laudă ideile frumoase ale şcolii ardelene regeneratoare de suflet.

I. Ghica se apleacă asupra trecutului cu inteligenţă curioasă şi cu nostalgie. Fără de expresie căutată şi fără intenţie de literarizare, lăsându-se numai în voia amintirilor şi întrunind plăcerea de-a retrăi trecutul cu dorinţa de-a ne da adevărul, I. Ghica a dăruit literaturii noastre o operă unică în felul ei, prin care cunoaştem vremi de altădată cu scăderile lor, dar şi cu gândurile de mai bine care aveau să triumfe.

Duiliu Zamfirescu. E una din figurile luminoase ale epocei. La începutul carierei a fost în legătură cu *Literatorul*, iar Macedonski şi-a arătat, în 1880, fără de rezervă, tot entusiasmul pentru poetul, până atunci necunoscut, din *Levante şi Calavryta*. Scrierile care au făcut din el un mare reprezentant al poeziei şi prozei noastre au apărut în *Convorbiri literare*. E adevărat că de Literatorul îl lega cultul formei frumoase, dar şi la revista *Junimii* era acelaşi cult, aşa că poetul putea să scrie fără să urmeze, ca atâţia alţii, „drumul mare a lui dregeai cu făceai".

Duiliu Zamfirescu şi-a dat seama de rolul *Junimii* în regenerarea literaturii noastre şi-i recunoaşte meritul de a fi înfrânt direcţia latinizantă şi de a fi dat pe faţă slaba pregătire şi lipsa de talent a celor dela *Revista Contimporană*. Calea indicată de *Convorbiri literare* este, pentru el, aceea a bunului simţ. In romanul *Îndreptări*, se vorbeşte cu căldură de însemnătatea lui Titu Maiorescu, de acţiunea lui în unificarea limbii şi în naţionalizarea literaturii prin atenţia dată foclorului.

Duiliu Zamfirescu

E un poet care a avut cultul artei ca expresie a frumosului. In *Lydda* avem mărturii ca acestea: „Dorinţa mea de frumos şi setea de un ideal realizabil în viaţă, care să înfrumuseţeze traiul şi să ridice pe om din noroi. A intra în frumuseţe cu minuta de acum a vieţii şi a năzui către dânsa cu minuta de mâine, iată scopul existenţei". Şi tot aci: „Omul a făcut un singur lucru: arta. Nici o mângâiere nu e mai trainică decât aceasta".

Arta adevărată e însă pentru el aceea clasică a echilibrului şi a desăvârşitei armonii între idee şi operă. Acest cult îl face să fie contra lui Gherea, contra lui Brunetière, contra naturalismului şi modernismului decadent. Direcţia clasică rămâne, pentru el, singura binefăcătoare: „începe să se formeze şi la noi o clasă de oameni, a cărei intuiţiune artistică o apără de exageraţiuni şi o ţine la o egală depărtare de extravaganţele decadenţilor ca şi de maniile naţionaliştilor, îndrumând-o astfel către pământul liber al clasicismului".

Viziunea poetică a antichității are un mare loc în opera lui Duiliu Zamfirescu. Pentru istoria romană și marile figuri ale ei, are o dragoste asemănătoare cu aceea a latiniștilor noștri. Ceea ce admiră mai cu seamă la rasa latină, este echilibrul, exprimat mai cu seamă de Cezar și de Horațiu. Traian este, pentru el, aproape o figură a istoriei strămoșești și multă vreme nutrește Duiliu Zamfirescu gândul de a-i închina o monografie. In nuvela romană *Singurătate*, autorul e pretutindeni stăpânit de umbrele clasice. In romanul *Lydda*, paginile cele mai interesante cuprind descrieri ale Romei și ale Eladei.

Nici un poet de-al nostru n'a cântat mai mult ca el vraja din preajma ruinelor și monumentelor antice, nostalgia spre vremurile marilor autori clasici. In *Pe Acropole* antichitatea apare într'un văl ideal:

Lasă-mă să vin la tine, lume plină de parfumuri
Ce răsai din timpul clasic ce mi-a fost atât de drag;
Să culeg în libertate trandafirii de pe drumuri,
Să mă 'nbăt de armonia limbei din Areopag.

Dorul își găsește expresia puternică în *De la Villa Tusculana:*

Plin de un dor fără sațiu de lumea vremilor duse,
Timpul și forma de astăzi mă lasă rece ca ghiața,
Toate sunt încă 'n ființă și totuși toate sunt moarte.
Ochi-mi, o nobile Marcu Terențiu, cată spre tine.

Sufletul desgustat de prezent își află limanul de adăpost în aceste vremuri îndepărtate. De aci versurile din *Către Cleobul:*

Am fugit din lumea asta și 'n singurătatea minții
Am luat drumul Athenei — țelul visurilor mele...

Primele poezii ale lui Duiliu Zamfirescu au coloratură romantică. Și lecturile lui preferate erau într'o vreme Lamartine, Musset, și mai apoi Gautier. Subiectivism și avânt al imaginației, avem în *Harpista*, *Urseolo*, *Corsarul*. Poeziile care îi stabilesc renumele sunt acele în care sufletul armonios apare prins în formă artistică. *Pe Acropole*, *Jos la Tivoli*, *Vara*, *Culcate-s romanițe*, de asemeni *Fugind de tot* cu un sentiment al naturii de puritate deplină, fac să se vadă în Duiliu Zamfirescu un mare poet încă dela *Alte orizonturi* din 1894. *Imnuri păgâne*, din 1897, îi păstrează bunul nume prin *Către Cleobul*, pastelul *Iarna pe Dunăre*, armonioasa *Sărutând-o unda blondă*, cu sentimentul adânc pentru frumusețea Italiei. *Poezii nouă*, din 1899, aduc o inspirație mai tulbure. Incă de mai de mult apăruse influențe eminesciene în poezii ca *In tăcerea din odaie* și *Fiica haosului*. Acum dăm peste reminiscențe ori, poate, numai analogii întâmplătoare, care ne duc gândul spre

Alecsandri, Eminescu şi Coşbuc. *Pe Marea Neagră*, apărut tocmai în 1919, cuprinde şi poezii care depăşesc o linie comună, spre exemplu, *Un trandafir s'a scuturat* şi pastelul *Primăvara.*

La această activitate poetică trebue să se adaoge şi traducerile din Leopardi. Marele liric italian s'a bucurat de multă preţuire la colaboratorii *Convorbirilor literare.* Eminescu l-a cunoscut şi a aplicat în *Fata în grădina de aur* sistemul strofei şi rimei din *Paralipomeni della Batracomiomachia.* Anton Naum a scris o odă *Lui Leopardi.* Maiorescu îl socotea superior lui Hugo, Duiliu Zamfirescu lui Goethe. Prin talentul lui Duiliu Zamfirescu au putut cunoaşte cetitorii *Seara zilei de sărbătoare*, *Către Lună*, *Infinitul*, *Către sine însuşi*, *Către Silvia* şi altele. Pentru el, aceste traduceri nu sunt un simplu exerciţiu, ci realizarea a ceva frumos, după cum spune într'o scrisoare către Iacob Negruzzi: „Traducţiile din Leopardi înţeleg a vi le trimite nu ca umplutură ci ca lucru frumos. Deşi nu e nici ritm, nici rimă, şi zică-se orice contra autorului, farmecul şi seninătatea cu care se exprimă asemenea simţiri omeneşti, trec cum trec în tangentă razele Soarelui pe lângă pământ, dincolo de noi, şi cu critica de pe planeta noastră nu ne aducem umbră decât nouă".

Duiliu Zamfirescu s'a preocupat de problema literaturii naţionale. Literatura, scrie el, trebue să se inspire din viaţa dela noi şi să facă să trăiască figuri cu o psichologie *naivă*, adică potrivită cu stadiul nostru de desvoltare intelectuală. Literatura noastră trebue să fie subiectiv şi obiectiv naţională, cuprinzând gânduri şi sentimente româneşti, exprimate într'o limbă care să aibă pecetea naţionalităţii noastre. O astfel de literatură, a creat Duiliu Zamfirescu, mai cu seamă prin ciclul său de romane. Filimon, prin *Ciocoii vechi şi noi*, n'a putut să încetăţenească la noi o direcţie realist-autohtonă, iar curentul romantic a continuat să se manifeste prin câteva lucrări pline de întâmplări şi suflete ciudate, în care chiar când apare, întâmplător, şi un colţ de realitate, acesta nu se ridică pe planul literar. Duiliu Zamfirescu este un continuator al lui Filimon în romanul social, mai înzestrat şi mai viguros decât înaintaşul.

Viaţa la Ţară şi *Tănase Scatiu* redau viaţa socială a noastră, în urma prefacerilor care aduc căderea boerimii şi ridicarea arendaşilor parveniţi. Boerimea e reprezentată prin Dinu Murguleţ cel atât de binevoitor cu ţăranii, care şi ei îi răspund cu dragoste, prin Matei, în sufletul căruia trăieşte legătura cu pământul, deşi lipsise ani de zile de acasă, prin Saşa cea devotată şi de o distincţie care face din ea un personaj aparte în epica noastră, prin Tincuţa, fiica lui Dinu Murguleţ, delicată fiinţă care presimţim dela 'nceputul romanului că va fi victima grosolanului parvenit Tănase. Al doilea roman din ciclul Comăneştenilor purta la început titlul *Viaţa la oraş.* Schimbat cu acela de *Tănase Scatiu*, dă mai bine pe faţă intenţia artistică a autorului. De aci îl cunoaştem pe parvenit în toată răutatea şi ticăloşia lui. Autorul nu mai are

atitudinea senină din primul roman. El dispreţueşte şi urăşte acest personaj pe care-l urmăreşte în acţiunile lui, până ce ţărănimea asuprită răzbună crunt suferinţele ei şi cele ale lui Dinu Murguleţ.

E mult realism în amândouă romanele, dar sunt şi părţi idilice de farmec nespus. Cu o căldură specială, ni-l redă autorul pe Baciul Micu, ţăran cu suflet poetic; cu o candoare pe care n'o găsim decât atât de rar în literatura noastră, ni se desvălue dragostea lui Matei pentru Saşa. Cântarea frumuseţei pământului nostru, a vieţii liniştite şi patriarhale, a tradiţiilor de familie, a ţăranului mulţumit în simplitatea traiului lui face şi mai impresionantă josnicia lui Scatiu, a mamei sale coana Profira, a jandarmilor călăi în slujba unei stăpâniri nedrepte. Un optimism sănătos îl face pe autor să arate biruinţa dreptăţii asupra nelegiuitului parvenit: „Iar Conu Dinu rămase să trăiască mai departe, olog şi singur, însă stăpân ca mai înainte pe pământ, pe pământul care-i fusese atât de drag, în care se născuse, pe care trăise şi în care avea să se odihnească pe veci, cu credinţa că acolo îi va fi bine, că în această γη μητηρ va găsi, ca cei vechi, nemurire, răsplată, şi pedeapsă".

In război ne arată pe ţărani şi pe boeri înfrăţiţi în lupta pentru câştigarea Independenţei. Lucrarea e mai slabă decât cele anterioare, personagiile istorice nu au realitate artistică, dar şi aci sunt unele pagini de deosebită frumuseţe. Iată cum se explică starea sufletească a lui Mihai Comăneşteanu: „Lui, vieaţa îi era dragă; şi cu toate astea, adeseori se simţea prins de doruri de o lume nouă; adeseori neliniştea sufletească îl făcea să se creadă nefericit. Şi lupta cu el însuşi, căutând să prindă firul judecăţii drepte: pentru ce nefericit? Câteodată i se părea că singura explicare a stării lui sufleteşti, era explicarea stării sufleteşti a întregului popor român din doine şi poezii: o lungă, lungă şi duioasă aşteptare de copil rămas fără părinţi, căruia babele îi spun că se coboară dintr'un tată frumos, venit de departe, şi dintr'o mamă rămasă văduvă şi plecată în lume. Cea mai mare mângâiere a lui când nostalgia aceasta supărătoare i se prindea de suflet, era câmpul, holdele întinse, vara, sau zăpada lucie, iarna. In desfăşurarea dealurilor şi a văilor dela Comăneşti, de câteori nu simţise el, copil când mergea tăcut alături de Saşa, cum se destindea sufletul surorii sale!... Mai târziu, prin lumea largă, când se gândea la Saşa, rămasă credincioasă pământului şi singurătăţii, găsea că aşa trebuia să fie, fiindcă asta era firea ei esenţial românească. Iar acum, el însuş ajuns în pragul maturităţii, înţelegea că-l prinde de pe urmă fondul de îngăduitoare tristeţe, rămas dela strămoşi, contra căruia în zadar încerca să lupte". Multă dragoste de pământul strămoşesc, cult pentru Roma şi credinţă în înfăptuirea unităţii sufleteşti a neamului pentru realizarea Unirii cu Transilvania, avem în *Indreptări*. In *Anna*, Elena Milescu, reprezentând simţimântul patriei „cel mai înălţător din toate" şi singurul menit să

regenereze „ceeace este bolnav în turpitudinea momentului" amintește lui Al. Comănășteanu că datoria generației lui este de-a înfăptui unitatea națională, *Dacia Romană*.

In primele lui romane, Duiliu Zamfirescu n'a avut o viziune armonioasă a vieții dela noi. *In fața vieții* e o lucrare influențată de pesimismul la modă la noi în epoca posteminesciană, *Un drum greșit* pune prea tendențios în contrast mizeria țăranilor cu luxul obraznic al celor bogați, iar în *Lume nouă și lume veche*, socialismul de pe la 1890 apare caricaturizat și interpretat subiectiv. In schimb, în ciclul Comănăștenilor, apărut, afară de *Indreptări*, în *Convorbiri literare*, concepția despre adevărata literatură națională se limpezește. *Viața la țară* rămâne pentru scrisul românesc una din cele mai frumoase realizări. Pătrunderea sensului istoric al boerimei de altădată, dușmănia nereținiută față de parveniți și dragostea pentru cei legați de datină și de glie ni-l arată și pe Duiliu Zamfirescu prins în frământarea ideologică prin care se face trecerea spre alte vremi.

Duiliu Zamfirescu a dăruit *Convorbirilor literare* tot ce a scris el mai de valoare, dar a fost în legătură și cu revistele patronate ori inspirate de Macedonski. La fel sunt cei mai mulți din colaboratorii revistei *Junimii*. După 1880 apar numeroase publicații și totuși scriitorii sunt mereu aproape aceiași. Din punct de vedere al ideologiei literare, deosebirile sunt minime, mulțimea revistelor apare mai mult ca exteriorizare a unor ambiții de-a ridica noi tribune ori a unor nemulțumiri personale. Scriitorii care în mod firesc ar fi trebuit să dea tot sprijinul lor *Convorbirilor literare*, își împrăștie colaborarea, fapt îmbucurător pentru istoria literară care poate înregistra o lăudabilă diversitate de manifestări, dăunător însă revistei *Junimii* care pierde din prestigiu și-și încearcă o reorganizare rămasă, pentru câtva timp, fără de rezultat apreciabil.

„Țara Nouă". In 1884 își începe apariția cu un cuprins mai mult educativ și științific decât literar. Cuvântul înainte este un îndemn la muncă serioasă, pentru a se putea crea o adevărată civilizație românească. Se arată aci inutilitatea imitației și importului de forme străine.

Parcă se reia ceva din programul pentru care *Junimea* luptase atâta vreme: „Nu mai poate fi vorba de a importa formele din străinătate a căror aplicație lipsită de orice temeiu real și practic, a rămas neroditoare, ba de multe ori chiar a avut urmările cele mai rele. Nu dar imitația orbească a străinătății ne va aduce propășirea, ci priceperea și pătrunderea ideilor de cultură în așa grad, încât să fim în stare a le aplica la noi în mod liber și original". Găsim aci, printre colaboratori, pe Samson Bodnărescu, N. Gane, Veronica Micle, pe T. G. Djuvara cu un studiu despre superstiții la Români. Se dă atenție culegerilor populare, se și reproduce una publicată de G. Coșbuc în *Tribuna*. Conducătorul revistei este I. Nenițescu, colaborator la *Convorbiri literare* între

1877 și 1892. E autorul volumului *Flori de Primăvară*, în care se găsesc poezii grațioase în genul Alecsandri dar și cu reminiscențe bolintiniene, pasteluri fără de viziune nouă a lumii și poezie patriotică inspirată de războiul Independenței, la care autorul a luat parte cu un regiment de dorobanți. E și la Nenițescu ecoul sbuciumului vremii. In *Supune-te menirii* avem versurile: „Doar ești născut cu o menire — Să umpli un gol îți este dat: — Cât ai deci flacără în tine — Voință'n piept și'n cap gândire — In luptă stai ca drept bărbat — Pentru dreptate, pentru bine", Este cunoscut mai cu seamă prin poezia *Pui de lei* care dă și titlul volumului din 1891. Numeroasele poezii patriotice pe care le-a scris, dau pe față avânt și suflu eroic, dar nu se ridică peste expresia comună.

„Lupta literară". In Aprilie 1887 încep să-și arate gândurile și ideile lor, la această nouă publicație, scriitori ca Delavrancea, Vlahuță, Ispirescu, O. Carp, Artur Gorovei, C. Mile și alții. In *O familie de poeți*, asprele vederi critice ale lui Delavrancea cuprind pe Scrob, Veronica Micle, Matilda Culger Poni, Teodor Șerbănescu. Semnificative sunt ideile din *Cultura noastră*, unde se arată că viața publică și culturală a țării este lipsită de ideal. In poezie, reușesc să se strecoare oameni mediocri, în critică, este necinste și nepricepere. Degradarea vieții dela noi este dată pe față în termeni aspri: „Din cauza acestui vârtej de viață politică și privată, fără înțeles și fără ideal, chiar sufletul cuvintelor celor mai sfinte e schimbat în insulte rușinoase, cum s'a întâmplat cu: patriot, național, patriotism, patrie, libertate, influență morală, constituție, onorabil... care deșteaptă în mintea oricărui copil nevinovat murdarele înțelesuri de: pungaș, cochinț, șarlatan, cumulard, chimirlâc, minciună, retevei, ciomăgeală, nerușinare..." Organismul vieții românești apare în descompunere, pretutindeni e numai bâjbâială confuză și asmuțire la rău. Autorul asprei critice, ascuns sub numele de Fra Barbaro, este B. Ștefănescu Delavrancea.

Delavrancea. Sufletul sbuciumat, nemulțumit, gata la cele mai violente critice al acestuia ni s'a dat pe față încă înainte de paginile din *Lupta literară*. Intr'o scrisoare din 1881 către Elena Miller Verghy, el mărturisește adânca-i trebuință de a lupta și ne dă despre societatea vremii acest tablou: „Trăiesc într'un secol eminamente al luptei, al muncii de bivol, al muncii pe brânci — și într'o țară în care ca să fii băgat în seamă se cer atâtea forme, atât ipsos, foiță, pudră și mănuși, atâtea etichete pentru a-ți ascunde dobitocia în cele mai multe ocazii decât spre a-ți da pe față procopseala, încât drept vorbind, m'am gândit de atâtea ori că-mi trebue și mie nițel suliman strein pentru a trece hora mâniei de care sunt plin pân' la beregată... Mă uit cu durere la atâta frământare de poltroni și șarlatani și mă înspăimânt de aplombul caracteristic al imbecililor cu diplomații; mă crucesc de neonestitatea cămătarilor pretinși civilizați ce învă-

ţând trei buchi pe băncile şcoalei cred că acolo se închide lumina timpului şi cu o îndârjire de câni s'amestecă în toate: dela puterea judiciară până la puterea administrativă, dela politică până la catedră, dela senat până la cameră. Mişună zăpăciţi trântorii şi animalele cu chip omenesc". Acest revoltat nu s'a putut încadra cu statornicie în nici un grup literar.

In toată această vreme n'a colaborat la *Convorbiri literare*, dar îl găsim şi la *România liberă*, cu versuri de poet care avea să rămână un începător numai, însă şi cu scrieri caracteristice ca *Sultănica*, *Răsmiriţa*, *Iancu Moroiu*, *Fanta-Cella*, şi la *Revista Nouă* a lui Hasdeu, cu *Domnul Vucea*, *Bursierul*, *Hagi Tudose*, la *Revista literară* legată de cercul lui Macedonski, la *Literatură şi ştiinţă* a lui Gherea. *Familia* din colţul nord-vestic al Transilvaniei a putut să împărtăşească publicului *Două lacrămi* şi micile minuni *Bunicul* şi *Bunica*. Sbuciumul intern al acestui om care nu s'a lăsat prins definitiv de nici un grup, se vede şi'n activitatea politică dinainte de 1900. In scrierile lui la ziarele politice, este nerv, impulsivitate, dar şi lipsă de consecvenţă. In *Voinţa Naţională* a atacat pe conservatori făcându-i leneşi, răi, ignoranţi, egoişti, trecând la *Epoca*, e prieten cu cei pe care-i criticase aşa de brutal, iar furtuna invectivelor se revarsă de-acum asupra liberalilor.

B. Delavrancea

Ca scriitor, Delavrancea ne-a dat pagini de mare însemnătate. Volumele *Sultănica* (1885), *Trubadurul* (1887), *Paraziţii* (1893), *Intre vis şi viaţă* (1893), *Hagi Tudose* (1903), cuprinzând lucrări apărute în diferite reviste ale epocei, ni-l arată acum ca mare prozator, după cum în noul veac, alte producţii ni-l vor înfăţişa ca dramaturg, orator şi critic estetic.

In proza lui Delavrancea, inspiraţia din viaţa noastră socială este foarte amplă. Intocmai ca şi viaţa lui, scrisul se împleteşte cu mediul rural şi orăşenesc pe care l-a cunoscut în adâncile lui trăsături. A scris basme ca *Palatul de cleştar*, *Norocul dracului*, *Neghiniţă*, *Stăpânea odată*, rămânând aproape de fondul popular întocmai ca şi Creangă, dar fără să se poată apropia de farmecul acestuia şi nici de originalitatea lui de expresie, deşi desigur, după modelul marelui povestitor moldovean, el caută să introducă în vocabularul literar multe particularităţi de graiu muntean. Satul românesc i-a dat personagii ca acele din *Sultănica* şi *Răsmiriţa*. Intâmplările sunt bine încadrate în viaţa de ţară care, în afară de superstiţii, vrăji, cântece şi ghicitori, cunoaşte amestecul de fiinţe ticăloase ca Drăgan, chipeşul căprar, şi ca victima lui, delicata şi nefericita Sultănică.

S'a spus despre aceasta, ca şi despre Anca lui Caragiale, că e o creaţie artificială, nepotrivită cu realitatea aspră dela ţară. E o exagerare a lui Duiliu Zamfirescu ale căruia sentimente nu au fost tocmai prieteneşti faţă de Delavrancea.

In *Răsmiriţa* existenţa idilică şi simplă a lui Miu şi a Cobilei este pe neaşteptate sbuciumată de tragice întâmplări istorice. In câteva povestiri ale lui, Delavrancea se dă pe faţă cu trăsăturile de romantic, dornic să rătăcească în lumea visului şi a basmului ori în aceea a unui trecut pe care l-a trăit el însuşi şi pe care îl evocă duios. Dar, la această trăsătură romantică, se adaugă una realistă. Lumea cu relele ei, cu mizeriile ei fizice şi morale îşi găseşte un larg loc în proza lui Delavrancea. In *Domnul Vucea*, cunoaştem pe profesorul a cărui pedagogie nu trece de bătaie şi asprime de vorbire, tocmai într'un mediu naiv şi atât de uşor impresionabil ca al şcoalei primare, în *Bursierul*, sufletul tânăr şi fără de experienţă, ispitit de corupţia pentru care capătă încurajări chiar în internatul liceului. Păcatele sociale cu decăderi sufleteşti, cu joc de cărţi şi cu târîre în josnicie apar în *Iancu Moroiu* şi 'n *Paraziţii*, puternice reliefări ale unui mediu pe care autorul vrea să ni-l descrie în ce are mai respingător. Exagerată tendinţă de-a aduce în planul literar aspectul răutăţii şi ticăloşiei omeneşti, apare în *Zobie*, cerşetorul monstruos la înfăţişare, bun la suflet şi chinuit de o societate care nu cunoaşte mila şi omenia şi 'n *Milogul*, nenorocitul copil exploatat de bestia umană întrupată în ţiganul Căliman. Amândouă aceste schiţe, cu toată exploatarea după metoda naturalistă, a unor teme de perversitate morală, cuprind şi trăsături ale omenescului, cu admirabil efect literar. Zobie care-şi plânge tovarăşul pe care, înebunit de răutatea lumii, îl sugrumase fără să-şi dea seama, şi ţiganca Raluca strângându-şi la sân copilul asupra căruia se 'ndreptaseră ochii pâlpâind de intenţie criminală ai lui Căliman, sunt puternice creaţii artistice.

Pe lângă fiinţe cu o psihologie simplă, cum sunt Miu, Cobila, Sultănica, Delavrancea a creat şi personagii atât de unice în felul lor ca doctorul din *Linişte*, bine urmărit în psihologia lui morbidă, ca tânărul student somnambul din *Trubadurul*, nuvelă interesantă şi prin părţile ei autobiografice, în legătură cu viaţa de student a autorului, ori ca avarul din nuvela care-i poartă numele, *Hagi-Tudose*. Şi 'n atenţia pentru asemenea fiinţe se vede ralierea lui Delavrancea la curentul realist. Şi totuşi acest scriitor, atât de nou dela o lucrare la alta, a ştiut să se smulgă din priveliştea unei vieţi decăzute şi din urmărirea unor stări sufleteşti bolnave, spre a crea lumea duioşiei şi purităţii din *Bunicul* şi *Bunica*, ori spre a rătăci în feeria naturii din care răsare bătrânul pescar italian povestindu-şi dragostea din tinereţe pentru Cella.

Delavrancea are strălucite calităţi descriptive. *Sultănica*, *Răsmiriţa*, *Fanta-Cella* cuprind măestre pasagii din care se vede puterea

de-a reţine amănuntele care vin copleşitor de numeroase şi de variate, spre a se întregi într'o unică impresie generală. Aceasta derivă şi din dragostea pentru natură a acestui scriitor. Avem la el nu numai pătrunderea a ceea ce-i frumos şi pitoresc în priveliştele lumii, dar şi capacitatea de-a găsi expresii de deosebită vigoare şi bogăţie. Intr'o scrisoare a lui, găsim următoarele rânduri care definesc şi o principală trăsătură a personalităţii lui artistice: „Din stânca ce s'a prăbuşit, ce cade şi stă gata să se rostogolească, din glasul de bucium ce se plânge în d'avalma văilor, muscelelor şi a plătinetului, câte nu simte şi nu înţelege omul. Eu vă mărturisesc, fără sfială şi laudă banală, că în faţa naturii sălbatice m'a cuprins până la măduva oaselor simţul şi ideea de armonie. N'am simţit nicio disonanţă (de se poate zice) brutală de sunet şi culoare. Mi se pare o aşa de mare potrivire în înfăţişarea verdelui mohorît de pini şi a verdelui deschis de pajişte cu f'ueratul melodic de mierlă, cu ciripitul stolurilor de păsări sălbatice, încât mai totdeauna în faţa naturii mi se pare că aud o simfonie de Beethoven, şi ascultând Apassionata lui, mi se pare că sunt pe vârful Ceahlăului şi fac ochii roată pe deasupra pământului. Câtă linişte, câtă francheţă, câtă odihnă, câtă armonie n'aveţi voi de simţit; câte culori, câte peisage, câte melodii şi câte griji uitate şi câte ambiţiuni ce se sting în faţa munţilor îmbrădaţi şi a râuleţelor de argint ce şerpuesc sunând în albia lor de pietricele. Ochiul e mai limpede şi vede mai bine, mirosul devine mai fin şi deosebeşte fiece parfum de floare, capul mai liniştit, mintea mai mare şi simţul mai emoţionat, mai viu, mai delicat, mai poetic devine când ne deşteptăm dimineaţa şi ne isbeşte ochiul, inima şi mintea velinţa nemărginită şi împiestriţată a naturii, când în loc de praf şi uruituri, mirosul de smeură şi fragi ne îmbată, bălăngănitul turmelor din depărtare ne cântă monoton şi melancolic, când în fine nu mai dăm cu ochii de şarlatani, mincinoşi şi caraghioşi oficiali şi oficioşi; când nu mai ne otrăveşte ambiţiunea nelegitimă a unora şi modestia prefăcută a altora; da, omul devine mai bun, mai naiv în simţire dar d'o naivitate profundă, când părăsind mulţimea veştedă, indiferentă, mincinoasă, se dă sincerităţii absolute, maiestăţii absolute, absolutului perfect: naturii".

„Revista nouă". Este una din cele mai frumoase reviste româneşti. Haşdeu, prin ea, reuşeşte, în 1887, să întrunească sub direcţia lui, colaborarea lui Delavrancea, Vlahuţă, D. D. Racoviţă, a istoricului literar I. Bianu, a anecdotistului productiv Th. Speranţia, a Veronicăi Micle. Aci au apărut din poeziile lui

.Gheorghe din Moldova, rătăcit pe la multe alte reviste, aci şi-a publicat din basmele lui popularul P. Ispirescu. Acesta a rămas în literatura noastră prin *Snoave sau poveşti populare*, *Din poveştile unchiaşului sfătos* şi *Legende sau basmele Românilor*. Şi-a publicat o parte din poveşti în *Convorbiri literare*, unde a găsit o bună primire şi *Istoria lui Ştefan cel Mare*, scrisă pe înţelesul poporului. Cu întreruperi destul de lungi, *Revista nouă* apare până în 1895 cu un program pe care Haşdeu îl fixează astfel: „*Revista nouă*" nu va fi socialistă, zolistă nu va fi, gongoristă nu... *Revista nouă* va îmbrăţişa tot ce merge la inima şi mintea poporului, tot ce se poate spune astfel încât lumea să 'nţeleagă şi să guste, tot ce învaţă plăcând şi place învăţând". Colaborarea lui Haşdeu este preţioasă şi cuprinde poezii, studii istorice şi filologice şi diferite polemici cu revistele vremii. De ironia lui muşcătoare nu scapă nici Vlahuţă, colaboratorul chiar dela primele numere ale revistei. Aci au apărut şi frumoasele pagini în care Delavrancea arată calităţile de povestitor ale lui Ispirescu.

P. Ispirescu

„Viaţa". Al. Vlahuţă. Ideile socialiste începuseră să pătrundă în societatea românească, influenţând şi felul de a se judeca operele literare. *Viaţa* apare la 28 Noembrie 1893, sub conducerea lui Vlahuţă şi a lui Alceu Urechia, şi e vădit potrivnică teoriilor socialiste. In *Două vorbe*, articolul de început, se constată învrăjbirea dintre literaţi şi se condamnă alcătuirea de clici, după modelul celor din viaţa politică. Revista îşi propune să orienteze publicul în chip cinstit şi obiectiv: „Ne fiind înglobaţi în nici una din taberele literare sau politice, care-şi fac războiu de exterminare, credem că vom putea privi lucrurile mai... fără pasiune şi munci mai în linişte". In *Arta socialistă*, Vlahuţă arată că poezia nu trebue să fie supusă programului unui partid şi că 'n materie de artă nu-şi are locul ideologia socialistă.

Polemicile dela atâtea publicaţii ale vremii începuseră să devină obositoare. In nr. dela 12 Noembrie 1895 al revistei, se exprimă o idee interesantă, reprezentativă pentru o stare de spirit ce 'ncepea să se formeze: „Ce bine, ce frumos ar fi! un ziar cotidian care să fie al literaţilor noştri, al tuturor acelora care ştiu să scrie. Toate talentele, toate forţele aşa de răsleţite până acum, să se strângă la un loc şi să s'aştearnă pe muncă. Delavrancea, Caragiale, Coşbuc, Stavri, Gheorghe din Moldova, Mumu şi 'n jurul lor toţi tinerii recruţi — pleiada scriitorilor de mâine — sa alcătuiască o familie de literaţi, să se încurajeze unii pe alţii, să iubească, să susţie şi să lumineze cu sfaturile lor pe începătorii de talent, să dea literaturii o direcţie sănătoasă..."

Pentru Maiorescu se păstrează multă admiraţie, un portret scris cu vădită simpatie îi pune în relief olimpianismul. Aron Densuşianu este ironizat pentru felul cum a interpretat poeziile lui Eminescu. Sunt aci câteva colaborări demne de reţinut. St. O. Iosif, Gh. Murnu, Artur Stavri, Gheorghe din Moldova, Al. Vlahuţă îşi publică din poeziile lor. Aci apare poezia *Culcate-s romaniţe* a lui Duiliu Zamfirescu. Atitudinea critică faţă de socialism, Academie şi *Convorbiri literare* este aceea imprimată revistei de către principalul ei colaborator şi director Al. Vlahuţă.

Nu numai prin cultul pentru marele său înaintaş liric, cum se vede din oda *Lui Eminescu*, dar şi prin momentul apariţiei sale în lumea literară, Vlahuţă trebuia să se resimtă de influenţa eminesciană. In adevăr, nu este nevoie de prea multă pătrundere ca să descoperi în versurile lui Vlahuţă teme, imagini şi chiar rime eminesciene. In unele poezii este un aer de tristeţe şi de desamăgire care ne duce spre acelaşi isvor. Totuşi nu prin acestea se dă pe faţă ceea ce Vlahuţă are reprezentativ.

Al. Vlahuţă

Alături de poeziile întipărite de bolnăvicioasă decepţie, pe care el singur o va condamna mai târziu, sunt acele în care se vede setea de viaţă, îmbătarea spiritului de armonia universală, îndemnul spre cântarea frumosului, idealului. Poezia de dragoste are un puternic accent personal; dragostea e cântată ca energie de viaţă, nu mai e privită ca un instinct van; suntem departe de idilicul şi blânda visare din lirica maestrului.

In poezia de gândire, mai ales unde apare preocuparea metafizică, totul se rezolvă în credinţă, dragoste de viaţă, optimism. In *Din Prag*, în care e mai mult elocvenţă decât poezie, nu avem atracţia morţii, dorinţa pierderii în neant, aşa ca 'n Eminescu, ci dimpotrivă oroare de veşnicia morţii.

Nu de moarte mă cutremur, ci de veşnicia ei.

Gândul la „întunericul de veci" la nesfârşitul acestei „linişti împietrite" aprinde mai mult încă setea de a cunoaşte farmecul lumii şi de a trăi.

Dar pe cer scântee luna, dar în iarbă cânt' un greer,
E-o mişcare, e un farmec care 'n veci nu se mai curmă...
Şi când te întorci şi cugeţi, lung privind ce laşi în urmă,
Simţi că nu-i chip să te saturi, *c'a trăi e-o fericire.*

Răsturnare a unei teme eminesciene, avem în *Dormi în pace.* In faţa iubitei neînsufleţite, spre deosebire de poetul din *Mortua*

est, Vlahuţă ajunge la credinţă, la înţelegerea armoniei universale, la pătrunderea unei puteri divine care conduce toate peste micimea şi netrebnicia noastră.

Pe urmele lui Eminescu merge poetul în satira literară, când ne arată pe scriitor în mijlocul unei societăţi incapabilă să înţeleagă „a creării dureri sfinte", frământarea pentru a smulge cuvântului puterea de-a reda frumuseţea pe care o porţi în suflet. Lângă amărăciunea violentă din *Linişte*, avem însă şi ironia atât de admirabil mânuită în *Slăvit e versul*. Satiră literară este şi *Delendum*, cu reminiscenţe din *Scrisoarea II* şi *Scrisoarea III* ale lui Eminescu, lucrare scoasă din zona artisticului de sentimentul de duşmănie brutală, prins în limbaj vulgar.

In poeziile lui Vlahuţă se strecoară şi gânduri smulse din priveliştea vieţii celor umili. In *Homo homini lupus* se vede convingerea poetului că instinctele rele şi animalice triumfă în viaţa socială asupra dreptăţii: „Sub pumnul grosolan al forţei — Dreptatea celui slab se sfarmă". Este epoca în care teoreticienii socialişti susţin ideea artei ca instrument de luptă pentru întronarea unei noi ordini. Cu toată mila lui pentru viaţa celor ce sufăr, Vlahuţă n'a renunţat niciodată la ideea că arta îşi are menirea în ea însăşi, prin crearea frumosului. El a fost împotriva lui Gherea şi a discipolilor lui, care ar fi voit să impună poeziei teme văzute din punct de vedere social-democrat. Aceasta în teorie, în practică însă Vlahuţă n'a rămas în sferele senine nici în *Homo homini lupus*, nici în *Delendum* şi nici în *1907*, usturătoarea biciuire a unor dureroase realităţi dela noi. Interesantă pentru concepţia poetului despre menirea artei, este şi acea frumoasă odă *Cuvântul*. Poetul are o raţiune de a fi, e o fiinţă superioară în sufletul căreia clocoteşte durerile şi nădejdile unui popor, dar cuvântul de care se serveşte el are, după Vlahuţă, o putere cu totul deosebită, capabilă să prefacă lumile:

Ca'n basme-i a cuvântului putere:
El lumi aevea-ţi face din păreri,
Şi chip etern din umbra care piere,
Şi iarăşi azi din ziua cea de ieri.

El poate morţii din mormânt să-i cheme:
Sub vraja lui atotputernic eşti,
Străbaţi în orice loc şi 'n orice vreme
Şi mii de feluri de vieţi trăeşti.

Te-atinge doar şi tu — o biată clipă
Ce tremură 'ntre două veşnicii —
Priveşti de sus a lumilor risipă
Şi toat' a lor zădărnicie-o ştii.

Ce departe suntem de lupta pe care socialiştii voiau s'o duca

şi cu ajutorul poeziei! Cuvântul are, aci, în poezia lui Vlahuţă, înfăţişare evanghelică a divinităţii creatoare.

Poezia lui Vlahuţă, cu atitudinile ei contradictorii, reprezintă un moment din evoluţia liricei noastre. Vlahuţă este în adevăr sub influenţa lui Eminescu, dar tot el porneşte şi reacţiunea pentru îndrumarea poeziei spre originalitate. Conferinţa din 1892, *Curentul Eminescu*, şi poezia *Unde ne sunt visătorii?* sunt o dată literară. O generaţie întreagă era copleşită, prin influenţa poeziei lui Eminescu, de gânduri şi de simţiri pe care nu le trăise. Poetul însuşi îşi dă seama de lipsa de sinceritate din atâtea lucrări ale lui, întipărite de sensibilitatea atunci la modă, şi se ridică împotriva a ceea ce el considera ca o boală secătuitoare de suflete:

Ofiliţi în floarea vârstei de-un disgust molipsitor
Işi zădărnicesc puterea, focul tinereţii lor,
Ca să legene'n silabe, pe tiparele găsite,
Desperări de poruncească şi dureri închipuite...

Vlahuţă, în versurile lui corecte dar retorice, cere poeţilor să cânte rostul lumii, frumuseţile firii, martirii pentru idei şi fapte mari. Poeţii pe care-i doreşte Vlahuţă, trebue să fie profeţi ai unei lumi nouă de mângâiere, de iubire, de frumuseţe. *Unde ne sunt visătorii?* fixează momentul de trecere spre poezia de fond sănătos şi de expresie originală a lui Coşbuc.

Avem în Vlahuţă şi un fecund prozator. Nuvelele şi schiţele lui nu reuşesc să se ridice în domeniul marei arte, dar sunt interesante ca fond, când ne înfăţişează pe cei dela ţară, înşelaţi, dispreţuiţi, bătuţi de cei care ar avea datoria să-i apere şi să-i ajute, fiinţe slabe şi mânate adesea de instincte josnice care nu pot fi zăgăzuite, dar şi pe cei dela oraş fără de înţelegere pentru poporul de jos, fără o gândire serioasă, dispreţuitori de creaţia literară ori artistică românească, gata să cheltuiască printre străini, la petreceri ori la masa de joc, banul adunat de înaintaşi. E şi la Vlahuţă acea nemulţumire faţă de pătura suprapusă, temă literară tradiţională, care pregăteşte curentul critic gata să isbucnească în formă nouă la 'nceputul veacului al XX-a. Nici romanul *Dan*, cu paginile lui de critică socială, cu intriga copilărească şi cu scrisul neîngrijit, nu poate trece dincolo de treapta unui simplu interes istoric.

De mai mare valoare sunt alte două lucrări ale lui Vlahuţă: *România pitorească* şi *Pictorul N. Grigorescu*. In prima, autorul descrie frumuseţile ţării noastre. E aci dragoste de cântecele şi jocurile noastre, ca'n bucata *In Novaci*, este evocare a trecutului, ca'n *In munţii Neamţului*, e mândrie de neam, ca'n *Insula Şerpilor*. Descrierea se îmbină pretutindeni cu evocarea vremilor de altădată, sufletul scriitorului freamătă la priveliştile pe care le cuprinde cu privire de artist dar şi de român. In *Pictorul N. Grigorescu*, avem pagini de comentarii pline de simţire şi înţelegere. Peste lumea tablourilor lui Grigorescu, Vlahuţă proectează propria lui lume

de sentimente calde pentru ţară, păstori, lucrătorii câmpurilor. Lirismul e covârşitor, adesea tabloul e numai un pretext pentru ca autorul să ne arate sentimentele şi gândurile lui.

Nu s'a putut ridica în poezie până la Eminescu ori până la Duiliu Zamfirescu, dar aduce felul lui de-a simţi şi de-a gândi. Vlahuţă marchează prefacerea climatului intelectual dela noi, e poetul trecerii spre o epocă literară la a cărei pregătire îşi are şi el partea.

„Vatra". Gh. Coşbuc. In 1894, se face, sub conducerea lui Slavici, Caragiale şi Coşbuc, o nouă grupare de scriitori, din ţara liberă şi din Transilvania, printre care sunt: Haşdeu, Traian Demetrescu, Gh. Murnu, Nicolae Iorga, V. D. Păun, Petre Dulfu, S. Fl. Marian, S. Puşcariu, H. Lecca, St. Basarabeanu, Ion Moţa, Maria Cunţan, Ion Adam şi alţii. In *Vorba de acasă*, directorii arată menirea revistei *Vatra.* Se constată existenţa în ţară a unui public cetitor căruia însă, în loc de adevărată literatură, i se dă „neguţătorie de vorbe". Societatea noastră este roasă de rele care cer o grabnică îndreptare. Unul din ele este îndepărtarea de trecut şi de obiceiurile părinţilor noştri: „S'a rupt oarecum firul vieţii noastre naţionale şi noi nu mai suntem parcă urmaşii părinţilor noştri, nu continuatorii lucrării lor". Sfatul noii reviste e acela de a se ţine seama de felul de-a fi al poporului, de gustul şi de simţirea lui. Să ne întoarcem la ale noastre, e sfat şi, totodată, punct de program: „Trebue să ne întoarcem, pe cât întoarcerea mai e cu putinţă, la vatra strămoşească, la obârşia culturală a noastră". *Vatra* ţinteşte să fie o foaie pentru toţi Românii, un mijloc de răspândire a aceluiaşi gust, a aceloraşi simţiri şi idei. Revista vrea să dea cetitorilor o lectură românească, prin scriitori care se gândesc la contimporanii lor români şi sunt lipsiţi de pretenţiunea „de a scrie pentru toate timpurile şi pentru toate popoarele". Convorbiri literare, fixate prin Maiorescu la principiul artei de valoare universală şi absolută, îşi aveau o nouă rivală. Coşbuc îşi câştigă în această vreme un cerc tot mai larg de admiratori. La *Vatra* apar câteva din cele mai bune poezii ale lui: *Mama*, *Paşa Hassan* şi altele care vor fi cuprinse în volumul *Fire de tort.*

G. Coşbuc

Coşbuc a arătat aptitudini literare încă de pe când era elev în liceul din Năsăud. Şi-a petrecut copilăria în acest ţinut de Români viteji, bogaţi în cântece şi mândri de jocurile la care iau parte în hainele lor cu flori multicolore şi cu pălăriile lor care dispar în penajul de păun. De mic a prins dragoste de doine şi de hore şi şi-a arătat el însuşi iscusinţa în cântece pe care le vedea apoi trecând din gură în gură. Iată ce ne mărturiseşte el în prefaţa pe care i-o scrie lui Madan la culegerile de poezie

populară din Basarabia: „Odată îi făcusem unei fete — cam sburdalnică, dar frumuşică — următoarea epigramă:

Tot mă mustră măiculiţa
Că-mi prăd cu cei dragi guriţa,
Las' mamă, că mă mărit
Şi-mi sărut tot om urît!

Frate-meu a chiuit la horă „strigătura" făcută de mine. A prins. Toţi flăcăii o învăţaseră şi o chiuiau. După vr'o patru ani, mai mare mirarea mea: In revista *Familia* din Oradea-Mare cetesc o poezie populară, culeasă din jurul Lăpuşului redactată astfel:

Dojeneşte-mă, măicuţă,
Că-mi dau la drăguţi guriţa,
Las' mamă, că mă mărit
Şi-oiu pupa tot om urît!

Era epigrama mea! O cunoşteam la Lăpuş după patru ani. Lăpuşul e cam la 100 de chilometri departe de Năsăud. După alţi trei ani o găsesc în *Foaia Poporului* din Sibiu, ca poezie culeasă în jurul Orăştiei".

Plecat de acasă, îşi începe studiile la Cluj, dar cu câtă greutate putea să înveţe acest student pe care părinţii săraci nu aveau cu ce să-l ajute! Se adresează atunci, în 1886, lui Slavici care conducea *Tribuna* dela Sibiu: „Cu ungureasca o duc greu, cu viaţa rău; nu-mi resteză decât să las filosofia în baltă şi dela toamnă s'apuc patrafirul şi psaltirea şi să merg în seminariu. Te rog deci pe d-ta, dacă se poate, să binevoeşti a-mi mijloci un mic ajutor din fondul institutului tipografic — prin ceea ce m'aş deobliga a scrie în foişoara *Tribunei* regulat şi ades, atât proză cât şi poezie şi aşa după cum ar cere condiţiunile puse de d-voastră".

La *Tribuna* au apărut poveşti în versuri ca *Blăstăm de mamă*, *Fata craiului din cetini*, *Fulger*, *Isvor de apă vie*. Astfel Coşbuc mergea pe urmele lui Eminescu din *Călin Nebunul*, având şi el aceeaşi concepţie despre naţionalizarea literaturii noastre pe baza producţiilor populare. La *Tribuna* însă apare şi *Nunta Zamfirei* care face o mare impresie asupra lui Maiorescu. Poezia este reprodusă în *Convorbiri literare* din 1889, urmează colaborarea cu câteva din acele scânteieri artistice care-şi vor găsi locul în *Balade şi Idile*, şi, nu mult după aceasta, Coşbuc trece munţii în ţara liberă. Volumul *Balade şi Idile* din 1893 a constituit nu numai triumful lui Coşbuc, ci şi acela al unei poezii noi. De-a-lungul anilor următori, *Fire de tort*, *Ziarul unui pierde-vară*, *Cântece de vitejie* au dat pe faţă noi aspecte ale unui talent real.

In desvoltarea literaturii noastre, Coşbuc este mai întâi poetul care nu cade sub influenţa pesimismului eminescian. Acest om care şi-a trăit copilăria într'un mediu de sănătate fizică şi morală, şi

adolescenţa, în luptă pentru drepturile neamului oprimat, era predestinat să instaureze un fond nou în poezia noastră. In mijlocul unei literaturi pe care şi cei ce-o scriau o socoteau bolnavă — „Nu ştiu, e melancolia secolului care moare" — au apărut deodată voioşie, sănătate, îmboldiri de viaţă asemănătoare mlădiţelor din primăvară, lumini de soare care risipesc ceaţa. In noul suflet este atâta sănătate, încât chiar moartea în mijlocul naturii este un isvor de încântare şi de mulţumire. Ciobanul din *Mioriţa* a trăit sentimentul contopirii cu natura prin moarte, Eminescu din *Mai am un singur dor* a îmbiat frumuseţile firii să participe la momentul trecerii lui din această viaţă, dar amândoi sunt copleşiţi de melancolie în versurile lor în ton minor. Vlahuţă chiar, în atât de artisticul sonet *Vuind s'asvârl şuvoaiele*, are sufletul îndurerat deşi în jur e numai renaştere şi tinereţe:

Pământu 'ntreg, ca 'n prima-i dimineaţă,
Se umple de lumină şi veaţă,
Iar inima-mi se 'ntunecă şi moare.

Cu totul deosebit de aceştia este Coşbuc când scrie în *Vara:*

Cât de frumoasă te-ai gătit,
Naturo, tu! Ca o virgină
Cu umblet drag, cu chip iubit!
Aş vrea să plâng de fericit,
Că simt suflarea ta divină,
Că pot să văd ce-ai plăsmuit!
Mi-e inima de lacrimi plină
Că 'n ea s'au îngropat mereu
Ai mei şi-o să mă 'ngrop şi eu!
O mare e, dar mare lină —
Natură, în mormântul meu
E totul cald, că e lumină.

Asemenea concepţie poate fi ceva întâmplător în sufletul unui fecior din Transilvania? Nu e mai degrabă o voce de dincolo de vremi şi spaţii cunoscute nouă, un răsunet din filosofia unor milenii trecute, potrivit căreia era veselie la moarte şi bocet la naştere? Ne gândim la aceasta, fiindcă în colţul de nord al Transilvaniei şi-a găsit expresia jalea venirii pe lume, în versurile:

De-ar şti pruncul când se naşte,
Câte rele l-or mai paşte,
N'ar mai suge ţâţă dulce,
Ci-ar muri şi 'n raiu s'ar duce

Coşbuc, adânc cunoscător al vieţii populare şi al poeziei marei mulţimi anonime, a conceput măreţul plan de a ne da un poem

naţional care să cuprindă manifestările sufletului românesc în ce are el mai tradiţional şi mai poetic. In acest mare poem trebuiau să-şi aibă locul lor cele două capod'opere *Nunta Zamfirei* şi *Moartea lui Fulger*. Adevăratul talent al unui scriitor se vede în capacitatea de a transmite sensibilităţii cetitorului ceea ce a simţit el cu toată adâncimea şi cu toate nuanţele. Coşbuc a avut acest talent. In cadru de basm, cu figuri din lumea împăraţilor şi domniţelor, a ştiut să ne dea viaţa intimă a poporului cu credinţele, obiceiurile transmise din strămoşi, superstiţiile, dansurile populare, şi convingerile religioase. In *Nunta Zamfirei* e numai tinereţe, numai simţiri primăvăratice şi încântare de joc cadenţat. In *Moartea lui Fulger* e sufletul omenesc pus în faţa priveliştei morţii. Işi stăpâneşte apriga durere unul, se sbuciumă în tălăzuiri de ocean altul, până cade în stăpânirea nebuniei, îşi îndreaptă gândul spre mângâierea pe care i-o dă perspectiva eternităţii, înţeleptul. Filosofia din *Moartea lui Fulger?* experienţa internă a românismului creştin:

Trăeşte-ţi, Doamnă, viaţa ta!
Şi-a morţii lege n'o căta!
Sunt crai ce schimbă-ai lumii sorţi,
Dar dacă mor, ce grijă porţi?
Mai simte 'n urmă cineva
Că ei sunt morţi?

Dar ştiu un lucru mai pre sus
De toate câte ţi le-am spus:
Credinţa 'n zilele de-apoi
E singura tărie 'n noi;
Că multe-s tari cum credem noi
Şi mâne nu-s!

Şi-oricât de amărîţi să fim
Nu-i bine să ne deslipim
De cel ce vieţile le-a dat!
O fi vieaţa chin răbdat,
Dar una ştiu: ea ni s'a dat
Ca s'o trăim!

Poezia naturii se înoeşte prin Coşbuc. Am mai avut poezie descriptivă la Alecsandri şi la Eminescu. In pastelurile lui Coşbuc este o scânteiere aparte, este un colorit nou revărsat de un suflet care nu cunoaşte convenţionalismul echilibrat şi clasic al lui Alecsandri şi nici fantasticul vrăjitor şi romantic al lui Eminescu. *Noapte de vară*, *In miezul verii*, *Iarna pe uliţă*, arată mare originalitate de fond sufletesc şi de expresie. Sgomotul de care, mugetul turmelor, hăulitul flăcăilor, din ce în ce mai apropiate de satul care, după câteva momente de forfot, intră în liniştea de noapte, străjuit de luna care se 'nalţă maiestos şi de dragostea în tainică şi discretă colindă;

liniştea stăpânitoare de câmpii arse de soare pe 'ntinsul cărora mama îşi răcoreşte pruncul la fântâna cu cumpănă; uliţele satului pe cât de albe şi înzăpezite, pe atâta forfotind de copii gata de luptă şi de ştrengării, acestea sunt înfăţişări de viaţă reală dela noi, prinsă în poezie de un poet care nu se gândeşte ca Alecsandri *cum* să scrie, ci observă, se încântă şi lasă să învie sub magia cuvântului o lume care e, după cum vrei, şi poezie şi realitate.

Ceea ce în deosebi a atras atenţia spre Coşbuc, sunt poeziile în care este redat cu atâta naturaleţe idilicul vieţii de ţară Nu avem a face numai cu surâsuri candide şi cu gingaşe fremătări ale începuturilor de dragoste, ci şi cu dureri care pot să se înăbuşe uneori, să mistue până la distrugere altă dată. *La oglindă*, *Spinul*, *Pe lângă boi*, *Cântecul fusului*, *Fata morarului*, nu sunt fiecare viziunea nouă a unui act din drama trăită de sufletul popular?

Lirismul lui Coşbuc are şi alte feţe. Avem accentul dureros şi etapele sentimentului apăsător şi obsedant, reieşit din vieaţa proprie, în *Mama*, de asemenea caldul patriotism din poezii pretutindeni cunoscute. Avem însă şi sălbatecul avânt revoluţionar din *Noi vrem pământ*, poezie semnificativă pentru sfârşitul veacului al XIX-lea, de pe acum cuprins de furtuna socială. Patima pentru pământ, atât de vădită în concepţia de viaţă a ţăranului, apare aci în toată măreţia ei. Este de altfel aci, acelaşi Coşbuc care, adânc cunoscător al sufletului popular, spune într'una din poeziile lui prin glasul lui Decebal:

Ei sânt Romani! Şi ce mai sânt?
Nu ei, ci de-ar veni Cel-sfânt,
Zamolxe, c'un întreg popor
De zei, i-am întreba: ce vor?
Şi nu le-am da nici lor pământ
Căci ei au cerul lor!

Coşbuc are şi talentul de a evoca figuri ale trecutului. Ştefăniţă Vodă şi Carol IX din două cunoscute poezii, produc o impresie obsedantă; Paşa Hassan, dintr'o baladă, vine dintr'o grandioasă viziune epică evocatoare.

E bine să amintim că poetul a scris şi unele lucrări de valoare mai mult educativă, ca *Povestea unei coroane de oţel* şi *Războiul nostru pentru neatârnare*. Dragostea pentru marele creaţii ale literaturii universale l-a apropiat de scriitori celebri pe care a voit să-i facă cunoscuţi şi 'n ţara noastră. Traducerile unor opere ca *Eneida*, *Georgicele*, *Sacontala*, *Divina Comedie*, nu sunt un simplu exerciţiu: vin dintr'o mare idee concepută şi la 'nceputul literaturii noastre moderne, de către Eliade Rădulescu.

Inoitor al fondului poeziei noastre, Coşbuc este înoitor şi al limbii şi versificaţiei. A îmbogăţit limba literară cu cuvinte din graiul transilvănean şi cu unele creaţii proprii care-şi au sonoritatea lor. A creat măsuri noi, strofe în care versurile se grupează în chip ori-

ginal, rime inedite şi uneori complicate. E un mare artist care, pentru unduirile sentimentului şi ideii, obţine tot ce vrea dela ritm şi rimă. Prin îndreptarea către pătura ţărănească în viaţa şi 'n creaţiile ei artistice, pregăteşte şi el curentul dela începutul noului veac. Momentul Coşbuc este în literatura noastră atingerea unei impozante culmi.

Epoca literară. La începutul lunii Aprilie 1896, Caragiale s'a adresat lui N. Filipescu, propunându-i scoaterea unei reviste de Duminică, *Epoca literară*. Principiile pe care s'ar baza programul publicaţiei, sunt fixate astfel de către Caragiale: „Intâi, că literatura este o artă destul de grea şi de serioasă pentru a nu putea fi profesată decât de artişti, şi deci încercările de amatori de orice vârstă nu pot fi clasate printre producerile literare, precum nu se pot clasa printre producerile artistice picturile de examene anuale ale pensionatelor de fetiţe; — şi — al doilea, că fără competinţă şi cunoştinţă de cauză nu-i permis nimănui să facă ştiinţă, mai ales critică". Primul număr a apărut la 15 Aprilie, cu un articol, *Câteva cuvinte*, în care Caragiale arată că din şcoala noastră ies mai mulţi scriitori decât cetitori, mai mulţi critici decât scriitori, şi că publicul e puţin format şi incapabil să distingă adevărata literatură de ceea ce-i simplă încercare fără valoare. S'a ajuns la aceasta din pricina lipsei unei foi de cinstită îndrumare. *Epoca literară* îşi asumă datoria de a fi o astfel de foaie: „Dăm la lumină foaia noastră, sperând că o dreaptă linie de purtare profesională ne va atrage încetul cu încetul sprijinul publicului cult iubitor de literatură românească mai îngrijită, şi că, astfel, vom avea doar cu vremea alături cu noi şi pe alţii care poate se vor pune în fruntea noastră îndemnându-ne a păşi cu mai multă încredere şi făcând succesul acestei foi sigur şi mai durabil". N'au apărut decât câteva numere din această interesantă revistă care, prin prestigiul lui Caragiale, şi-a avut colaborarea lui Hasdeu, Delavrancea, Coşbuc, Anghel Demetriescu, Gh. Panu şi alţii. Se dă atenţie şi literaturii trecutului, reproducându-se pagini mai vechi, se critică imitatorii lui Eminescu, se recunoaşte lui Maiorescu meritul de a fi imprimat gustului public o direcţie sănătoasă. Incercarea de-a avea o tribună pentru educarea cetitorilor şi pentru selectarea a ceea ce era bun de contrafacerea literară, n'a reuşit, dar în toată această epocă numele marelui scriitor e la ordinea zilei prin variata proză literară şi prin paginile de ideologie critică pe care le publică în reviste şi ziare.

I. L. Caragiale. Suntem departe de 1867 când Maiorescu se străduia, prin sfaturi la şedinţele *Junimii* şi prin studiul *O cercetare critică asupra poeziei române*, la *Convorbiri literare*, să convingă publicul nostru că adevărata poezie îndeplineşte anumiţe condiţii de fond şi de formă. Polemicile din curs de trei decenii, mai cu seamă cele provocate de Gherea şi de socialiştii partizani ai artei cu tendinţă, după 1880, au făcut ca înşişi scriitorii să caute să se lămurească în problemele de artă. Acum, în 1896, Caragiale reprezintă mintea cea mai ascuţită şi arată cât progres

s'a făcut la noi dela scriitorul-elev care se iniţia în preajma unui critic venit cu formule de-agata, dela universităţi străine, până la scriitorul care el şi creează, şi arată ce este arta.

Intâmplător, a exprimat Caragiale şi înainte de 1896 cum concepe arta. Intr'o vreme se îndreptase şi el spre socialism, luase parte la întrunirile de partid şi, fireşte, se îndepărtase de *Junimea*. A avut şi păreri defavorabile pentru Maiorescu căruia, după neînţelegeri trecătoare, avea să-i recunoască totuşi meritele. In 1893 Caragiale a fost director la *Moftul Român*, unde primul redactor era A. Bacalbaşa, adept al teoriei gheriste. Publicaţia dă pe faţă spiritul critic al lui Caragiale, când loveşte în Hasdeu poet, filosof şi filolog, ori în Macedonski, poet modernist. *Excelsior*, poezie apărută aci, şi *Amiază maură*, din *Calendarul Moftului Român* de mai târziu, parodiază nu numai poezia lui Macedonski, ci o manieră de a scrie.

In 1896, cunoaştem ideile lui Caragiale din *Câteva păreri*, apărute în *Ziua*, din *Politică şi literatură*, pagini publicate în *Epoca*. El este preocupat de problemele discutate în lumea intelectuală a vremii. Mai presus de procedee literare şi de şcoală, el pune talentul, singurul care poate crea adevărată artă: „...condiţia esenţială a operei de artă este insuflarea pe care nu i-o poate da decât talentul. Fie de orice şcoală, de orice gen, de orice dimensiune şi proporţie, aibă tendinţă sau nu, urmărească sau nu vre-o teză — dacă e insuflată de un talent, opera va fi şi va trăi, puţin importă cât: o clipă, un veac ori mai multe. Oricât va fi trăit, dacă a trăit e destul. Intre a nu fi şi a fi, e o nemărginire, faţă cu care deosebirile de durată a fiinţelor sunt reduse la nimic". In *Politică şi literatură*, pagini de corespondenţă cu Vlahuţă care, deşi s'a simţit atras de ideea socialistă, n'a primit concepţia artei sociale, Caragiale spune că este partizan al tendinţei cu artă. Ceea ce înţelege însă Caragiale prin tendinţă, nu este scopul practic, interesat pe care l-ar urmări un scriitor în lupta de transformare a societăţii. Tendinţa însemnează aci tocmai ceea ce, în mod natural, are scriitorul ca individualitate, e felul aparte cum simte şi cugetă, cum lumea are răsunet în sufletul lui. Această individualitate, cu coloratura ei particulară, se dă pe faţă la orice scriitor original, ceea ce nu împiedică atitudinea obiectivă faţă de lume care, odată ce-i transpusă pe plan ideal, nu te mai preocupă decât ca obiect pe care vrei să-l redai cât mai artistic.

Ideea necesităţii talentului şi a lipsei de tendinţă practică se aliază cu cultul frumosului, într'un articol pe care Caragiale îl scrie, în 1897, despre criticele lui Gherea: „Gherea ştie bine că, dacă e vorba de literatură şi de artă, pentru mine nu pot încăpea nici sistemă, nici opinie, nici tendinţă, nici morală; nu poate încăpea decât numai şi numai talent. El ştie bine că pentru mine, când e vorba de frumos, nu mai poate fi vorba şi de bun sau rău, de drept sau nedrept, de onest sau neonest. Frumosul este singurul atribut potrivit al lumii, tot aşa de nemărginit ca şi dânsa; precum în ea nu încape decât ea însăşi şi nu mai poate încăpea altceva. fiindcă oriunde tot ea este, asemenea şi când e vorba de frumos, numai

de el poate fi vorba şi de nimic altceva". Astfel autodidactul Caragiale ajunge să formuleze atâta de fericit o idee pe care, cu trei decenii în urmă, o exprimase, cu iz de şcoală, învăţatul Titu Maiorescu.

Pe Caragiale l-am cunoscut în activitatea lui de autor dramatic, în legătură strânsă cu ideologia critică junimistă, deşi respectă punctul de vedere al artei independente de luptele politice şi sociale. In epoca aceasta dinspre sfârşitul veacului, el este un prozator foarte activ. In 1889 a colaborat la *Convorbiri literare* unde, în afară de câteva schiţe, a apărut nuvela *O făclie de Paşte*. La *Vatra* a lucrat alături de Slavici şi de Coşbuc. Colaborarea lui împodobeşte multe publicaţii: *Ziua*, *Gazeta Săteanului*, *Epoca*, *Literatură şi artă română*, *Universul*.

Societatea vremii se oferea lui Caragiale ca o bogată mină de explorat. Caragiale n'a fost însă un autor capabil să măgulească mediul în care a trăit, aruncând asupra lucrurilor un văl frumos, aprobând mici slăbiciuni ori privindu-le măcar cu îngăduinţă. El a fost ironistul realist, pe alocuri şi cinicul, care a observat spre a prinde în formele artei, cu toate cusururile demne de comedie, galeria de tipuri care îi defila pe dinainte. Să nu uităm însă că realitatea socială are multe feţe şi că scriitorul Caragiale nu vede decât una singură, aceea care se pretează la ironie. Ironia autorului, reţinută ici, risipită cu vervă dincolo, dozată îndeajuns cu maliţiozitate din când în când, învălue tipuri cuprinse de dorinţi şi de preocupări mediocre şi care, toate, fac parte dintr'o numeroasă familie, reprezentativ tablou al societăţii noastre dela sfârşitul veacului, tablou care reuşeşte să nu devină obositor numai fiindcă prozatorul Caragiale se arată creatorul cel mai variat de fiinţe vii din literatura noastră.

I. L. Caragiale

Lume politică şi intelectuală, sclavă unor meschine ambiţii şi invidii, apare în *25 de minute;* aspecte ale vieţii sociale se dau pe faţă în *Amici*, *Vizită*, *Triumful talentului*, *D-l Goe*, *C.F.R.* admirabilă dovadă de cum ştie Caragiale să însufleţească o povestire şi să pregătească un final de puternic efect literar; şcoala cu scăderile ei din *Un pedagog de şcoală nouă*, *Emulaţiune*, *Bacalaureatul*, *Lanţul slăbiciunilor* şi justiţia din *Justiţia română — secţia corecţională* ori din *Articolul 214*, completează tabloul. După cum personagiile sunt lipsite de cât de uşoare înălţări spre poezie, şi autorul e departe de cea mai uşoară plutire în ideal şi'n frumuseţe. Suntem în altă viaţă decât aceea descrisă de Duiliu Zamfirescu, de Vlahuţă şi chiar de Delavrancea, care totuşi mai mult ca toţi s'a apropiat de procedeele naturaliste.

Caragiale şi-a arătat talentul şi'n povestiri şi nuvele. Pentru

dibăcia de-a introduce elementul fantastic, *Kir Ianulea*, *Calul dracului* şi mai ales *La Hanul lui Mânjoală* sunt demne de o cunoaştere adâncă. *Păcat*, nuvelă cu subiect de roman, e o lucrare mai puţin reuşită, dar *O făclie de Paşte* e cea mai scânteietoare scriere în proză a lui Caragiale. Nu avem în literatura noastră o nuvelă mai artistic condusă şi mai adânc concepută din punct de vedere psihologic. Faptele se înlănţue logic, personagiile sunt fin analizate, pe Leiba Zibal îl putem urmări pas cu pas în prefacerea sufletului sub stăpânirea unui sentiment care se desvoltă natural, dela frică până la groază care scoate din minţi.

Caragiale a colaborat şi la ziare politice, la *Timpul*, *Seara*, *Epoca*. Nu avem la el pasiune pentru ideile politice, aşa ca la Eminescu. Insuşirile lui de scriitor ies la iveală, când schiţează portrete morale ca acele ale lui Lascăr Catargiu, Al. Lahovari ori I. Brătianu. Fără de scrierile lui Caragiale, nu se poate face bilanţul societăţii dela sfârşitul veacului al XIX-lea, din punct de vedere cultural şi politic.

In felul lui de a scrie, Caragiale nu este un imaginativ colorat ca Eminescu, nici măcar ca Duiliu Zamfirescu, în schimb este de o măsură şi o vigoare cum n'a fost nimeni altul. Şi'n proza lui apare stilul de teatru, de dialog cu unică putere verbală. Caragiale reprezintă pentru noi şi o mare conştiinţă artistică. Scrisul este pentru el îndeplinirea unei cerinţi care vine din adâncuri, şi de aceea îi păstrează totdeauna respect. Limba nu este pentru el un simplu organ de expresie pe care să-l prefaci după bunul plac. A fost împotriva a tot ce, prin aparenţă de cultură, lua din naturalul şi frăgezimea ei. Barbarismul şi neologismul nefolositor, caracteristice şi acestea pentru personagii, şi-au găsit în el ironia care distruge. Caragiale a ştiut să înmlădieze limba şi, pentru a urmări psihologia complicată a lui Leiba Zibal, şi pentru a ne da înfiorarea în faţa misterului în *La Hanul lui Mânjoală*, şi pentru a învălui în ridicol eroii de neuitat din *Schiţe şi Momente*. E' un artist la înălţimea scriitorului.

Literatură şi artă română. Vechii colaboratori ai *Convorbirilor literare* începuseră de mai de mult să se împrăştie pe la alte tribune scriitoriceşti. Dar tocmai acum în momentul când, după spusa lui Caragiale, bătrâna revistă avea „veleităţi de o nouă dentiţiune", o parte din colaboratori se adună la *Literatură şi artă română* care-şi începe activitatea în 1896, sub conducerea lui Olănescu-Ascanio şi N. Pătraşcu. Olănescu-Ascanio nu este numai traducătorul laureat al odelor lui Horaţiu. Intre 1878 şi 1889, a publicat, în *Convorbiri literare*, câteva piese de teatru, iar în 1897 şi 1898, ne-a dat documentate studii despre desvoltarea teatrului românesc. N. Pătraşcu a găsit adăpost la revista *Junimii* pentru studiul lui despre Eminescu. Mai veneau la noua revistă G. Bengescu-Dabija care la *Convorbiri literare* îşi publicase lucrările dramatice, între ele cea mai însemnată, tragedia *Pygmalion*, şi tot acolo studiile despre viaţa şi opera lui Alecsandri, Duiliu Zamfirescu, Gh. Coşbuc, Vlahuţă. Se adaogă la cei mai vechi, nume mai noi ca ale

lui St. O. Iosif, D. Nanu, Gala Galaction, Gh. Tutoveanu, D. Anghel.

Noua revistă se deosebeşte, şi ca ideologie, de *Convorbiri literare*. Dela început se arată că este defectuoasă şi critica metafizică dela revista *Junimii*, dar şi aşa zisa critică ştiinţifică susţinută de Gherea. N. Pătraşcu urmăreşte să îmbine ceea ce crede bun la amândouă direcţiile. E împotriva principiului susţinut pe vremuri de Maiorescu, după care numai ce este bun la popoarele culte este bun şi pentru noi. Neadmiţând principiul unei arte absolute, N. Pătraşcu este pentru frumosul relativ, dependent de însăşi desvoltarea evolutivă a unei culturi şi capabil să ajungă şi el, treptat, să se confunde cu acela pe care-l cultivă neamurile cu o istorie mai veche. De altă parte, el recunoaşte influenţa pe care mediul o are asupra scriitorului şi constată lipsa de pregătire a publicului cetitor dela noi. Şi la *Literatură şi artă română*, dăinueşte admiraţia pentru Maiorescu, dar n'o mai avem pe aceea pentru *Convorbiri literare* şi pentru idealul artistic reprezentat de ele. Paralel cu această destrămare a prestigiului *Convorbirilor literare*, avem poziţia de luptă a noi nuclee literare adverse.

Preludiu poporanist. Ideile socialiste continuau să se răspândească în societatea românească, găsindu-şi tot mai înflăcăraţi adepţi. Revista *Contemporanul*, până în 1891, şi *Literatură şi Ştiinţă*, în 1893—1894, tribune de răspândire a socialismului, atrag pe mulţi din marii scriitori ai vremii. De altfel însăşi starea socială de la noi favoriza răspândirea unor idei de completă refacere. In 1888 isbucniseră mişcări la sate, reprimate cu cruzime, şi peste puţin timp orăşenii aveau să sângereze şi ei în centrul Capitalei. Starea ţărănimii, de pe urma unei administraţii neomenoase şi a unei conduceri egoiste, era îngrijorătoare. Spre ea s'a îndreptat generozitatea clasei noastre intelectuale. La 1894 apare *Lumea Nouă*, ziar al social-democraţiei române, la care colaborează şi scriitori ca O. Carp şi Ion Păun Pincio. Colaboratorii politici sunt Ion Nădejde, Gherea, Mille, C. Vraja (G. Ibrăileanu), C. Şărcăleanu (C. Stere). Apar şi note de critică literară la adresa revistelor *Convorbiri literare* şi *Vatra*. Avem însă şi reviste literare influenţate de ideologia socialistă.

La Iaşi apare, în Decembrie 1893, *Evenimentul literar*, în care îşi expun ideile critice I. Nădejde, C. Stere şi G. Ibrăileanu, acesta din urmă activ cu câţiva ani mai înainte la *Şcoala nouă* din Roman şi fixat acum pe o poziţie ideologică. *Calea noastră*, cuvântul din început, arată care va fi atitudinea revistei. Este împotriva şcoalei estetice, pentru care arta se reduce „la un joc de sensaţii, la un formalism artificial şi mort". Este şi împotriva decadentismului reprezentat de cei din jurul lui Macedonski, la *Revista poporului*, dar şi împotriva lui Vlahuţă şi A. Urechia, adversari ai socialismului la *Viaţa*. Revista susţine că societatea noastră e bolnavă şi că scriitorii trebue să lupte pentru a crea un mediu mai bun. Marii scriitori străini s'au folosit de artă pentru a critica instituţiile politice şi sociale, la fel cu ei şi scriitorii noştri au datoria să se pătrundă de

misiunea lor morală şi socială. Pentru pregătirea curentului care avea să se lămurească mai târziu, sunt interesante articolele în legătură cu poporanismul, scrise de C. Stere. Acesta în *Ce cerem de la artişti*, după ce arată că scriitorii trebue să iubească, să apere şi să ridice poporul, scrie: „Şi dacă vă trebue un cuvânt, o etichetă, ca să rezumeze tendinţele noastre, noi vom înscrie pe steagul nostru un cuvânt nou, care însă de minune caracterizează direcţiunea noastră: *poporanismul*". In alt articol C. Stere recunoaşte originea rusă a curentului acestuia, la baza căruia este conştiinţa unei *datorii* faţă de popor. Alte pagini vin să limpezească noua idee. Tot C. Stere scrie la 25 Aprilie 1894: „Poporanismul în literatură are două manifestări principale: el ne face pe noi să *iubim* poporul şi să-l cunoaştem mai bine; el contribue direct la *luminarea* şi *ridicarea* poporului, prin o literatură adevărat *populară*".

Lupta se duce şi la *Lumea nouă ştiinţifică şi literară* din 1895. Gherea îşi expune aci ideile despre materialismul istoric în legătură cu literatura. G. Ibrăileanu scrie despre scopul urmărit la *Evenimentul literar*, prin articolele despre artă: „Şi am căutat să o explicăm sociologiceşte, să arătăm partea socială a chestiei. Am susţinut că arta este condiţionată de împrejurările sociale". Intr'un articol se exprimă convingerea că arta viitorului va fi silită să ţină seama de sentimentele şi aspiraţiile muncitorimii, în altul găsim următorul apel adresat scriitorilor: „Pe lucru deci voi toţi cei care simţiţi în voi focul sacru, cercetaţi, complectaţi datele şi daţi-ne plastic şi adânc pricepute toate scenele din viaţa claselor noastre apăsătoare. Faceţi-ne să pătrundem prin geniul vostru dumnezeesc în conştiinţa acestor bandiţi care au ştiut de la pălărie de paie şi pantaloni de dril în Ianuarie să ajungă a se juca în voie cu milioanele... Pe aceştia şi pe cei aduşi la sapă de lemn de dânşii, descrieţi-ni-i, dacă voiţi să ne aveţi în parte-vă, să vă cumpărăm şi cetim cu mulţămire operele". Nu se puteau spune lucrurile mai clar ca'n acest apel al lui Th. Buzdugan.

Adiere modernistă. Macedonski se bucură încă de preţuirea multor scriitori. *România literară* trece în 1886 sub o direcţie din care face şi el parte. La *Analele literare* care apar la 15 Decembrie 1885, Macedonski publică diferite poezii, între ele *La visul profan* şi *Suo tempore*. Mai colaborează aci Bonifaciu Florescu, Mircea Demetriade, Anghel Demetriescu cu diferite studii, Traian Demetrescu cu poezii, Hasdeu chiar cu un fragment din marele lui dicţionar. Se întrerupe apariţia pentru câtva timp, se reia în 1888 şi se salută *Revista nouă* a lui Hasdeu, isvor de bucurie pentru „pismaşii vechiturilor literare". Sub redacţia lui Th. Stoenescu, *Revista literară* e în 1885 o nouă înfăţişare a *Literatorului*. Aci se întrunesc colaborări eterogene ca Anghel Demetriescu cu un studiu despre Bolintineanu, Duiliu Zamfirescu şi Th. Stoenescu cu poezii, P. Ispirescu cu basme, Delavrancea cu povestiri, Al. Davila cu poezia *Despărţire*, Gh. Dem. Teodorescu cu discuţii despre folclor, Macedonski cu schiţa *După perdele*. Revista îşi propune să continue

Literatorul, a cărui ţintă a fost: „să îmbrăţişeze atât mişcările literare ale naţiunii, cât şi rezultatele obţinute pe terenul ştiinţelor estetice". Revista apare încă mulţi ani, sporind mereu numărul colaboratorilor. Vor trimite regulat lucrări Anton Bacalbaşa, P. Dulfu, povestitorul popular limpede şi plăcut, Cincinat Pavelescu, N. Rădulescu Niger, de pe acum foarte productiv, Iuliu Săvescu, Gh. Baronzi şi alţii. Aci şi-a găsit adăpostire, în ultimul său an de viaţă, Gh. Baronzi care şi-a început îndelunga-i carieră în 1844, a colaborat la *Curierul Românesc*, la *Concordia*, la *Trompeta Carpaţilor*, şi-a risipit munca în traduceri, romane, articole politice şi culturale. Nu s'a putut impune ca scriitor, dar a fost o minte înţeleaptă. In *Limba română şi tradiţiunile ei* sunt multe gânduri cuminţi.

Numele lui Traian Demetrescu l-am întâlnit la mai multe reviste. In 1888 îşi are revista lui, *Revista olteană*. Traian Demetrescu a scris poezii, romane, articole critice şi culturale. A murit prea tânăr ca să se fi putut impune în epoca lui, dominată de multe nume cu răsunet. E un poet de mare gingăşie, îndreptat şi spre ideile umanitariste din cercul lui Gherea, şi spre modernismul al cărui apostol era Macedonski. Intr'o poezie, Mântuitorul apare ca un proletar de geniu; *Muncitorilor* e scrisă cu prilejul serbării internaţionale de 1 Mai. Dar *Două bănci* şi *Parfum de blondă* ni-l arată cunoscător al manierei lui Macedonski. Tristeţe adâncă e în *Corbii* şi'n atâtea poezii ale unei iubiri fără de noroc. *Prin alee* desfăşură pustiul unui suflet fără de nădejde, *Scepticism* exprimă ideea zădărniciei ştiinţei şi talentului, într'o societate în care triumfă numai şireţii şi mişeii.

Sub influenţa sensualismului bolnav, exprimat în unele poezii de Macedonski, este Al. Obedenaru, director la *Revista Poporului* unde, de sigur pentru educarea masselor, publică *Isterie păgână*, *Pastel macabru*, *Pastel funerar*, *Bestie sublimă*, *Muzică macabră*, *Armonie oribilă*. Un studiu comandat ni-l înfăţişează pe director în rolul lui de introducător la noi al inspiraţiei de felul celei din Baudelaire şi Rollinat: Al. Obedenaru este proclamat personalitate aparte prin ceea ce are decadent. Printre astfel de producţii, nu ştim cum îşi găsesc loc poeziile populare culese din Transilvania de I. G. Bibicescu.

Literatorul însuşi reapare încă din 1890. Alături de fondul descreerat din *Parfum mascul* al lui Macedonski, găsim poezia atât de suavă a lui Iuliu Cezar Săvescu în *Sbor de suflet* şi'n *Căderea stelelor*, întipărite de technica simbolistă. Săvescu a murit tânăr. Avea însuşiri care ar fi putut, cu vremea, să facă din el un adevărat poet, cum se vede din încercările din *Literatorul*, *Liga literară*, *Duminica*, *Carmen*. In *Suspinul toamnei* e o superioară viziune a naturii triste, în *La Polul Nord* ni se dă cu simplitate impresia dezolării şi împietririi peisajului.

La *Literatorul* apar şi alte colaborări. Satira mânuită de Mircea C. Demetriade pune în „corul broaştelor" pe Eminescu, Coşbuc, Vlahuţă, Iorga... Al. Obedenaru, într'o epigramă stângace, se ridică împotriva poeţilor „de porunceală" în fruntea cărora este Eminescu. Aşa

cum făcuse pe vremuri pentru Duiliu Zamfirescu, acum Macedonski îl recomandă pe Cincinat Pavelescu, harnic colaborator de-alungul anilor. In 1899 *Literatorul* e sub conducerea unui comitet, iar secretar de redacţie este Ştefan Petică. Macedonski îşi exprimă în articolele lui credinţa în triumful poeziei noi Secretarul de redacţie caută să prindă directivele din frământarea literară a vremii şi, proclamând rolul lui Macedonski, vesteşte zorii care se ivesc: „O puternică reacţiune se produce în momentul de faţă în toate ramurile literare. Desnădăjduiţi, scriitorii îşi întorc faţa dela formele estetice care părură o clipă că vor pune stăpânire pe lume, şi desgustat de josnica artă ce i s'a dat câţiva ani, publicul, veşnic doritor şi niciodată sătul, caută alte vibrări, alte sensaţii, alt ideal.. In România, acest lung dar admirabil calvar al tragicei sforţări de a îndemna lumea să cucerească ţinuturi mai avute, mai bogate, mai strălucitoare decât până acum, este întrupat în mişcarea *Literatorului* al cărui cap a fost Macedonski. El a presimţit de timpuriu, prin una din acele vedenii ce nu sunt date decât profeţilor şi poeţilor, toată imensa schimbare ce era să se facă mai târziu în arta apuseană.. Mişcarea pe care o propovăduia odinioară a ajuns singura stăpânitoare în străinătate... Estetismul nu mai este un cuvânt, estetismul este o putere. El e o măreaţă şcoală de emoţii literare.. unde se învaţă a iubi lucruri preţioase, a dori ceea ce nu s'a văzut încă şi a înţelege pasiunea pentru ce e nou. Steagul falnic al acestei şcoli îl ridică din nou acum *Literatorul*". In curând revista îşi întrerupe apariţia.

Sfârşit de secol. N'am avea peisajul intelectual complet al sfârşitului de secol, dacă n'am aminti şi cele câteva reviste tinereşti şi efemere, în care se închideau totuşi atâtea năzuinţi bune. *Povestea vorbei* din 1896 este contra felului cum se făcea critică la *Convorbiri literare*. Aci Gh. Coşbuc publică din traducerea *Eneidei*, iar alături de numele lui Caragiale şi Vlahuţă, apar ale lui Gh. Murnu, St. O. Iosif, D. Anghel, D. Nanu, Ion Gorun, Al. Antemireanu. *Viaţa nouă* din 1898 îi dă lui Gherea prilejul să vorbească despre decăderea literaturii contimporane şi să profetizeze că numai odată cu prefacerile sociale de mult aşteptate, se va ajunge la o mare literatură şi artă. Pe lângă versurile lui Macedonski, găsim aci versuri şi proză de M. Sadoveanu, versuri de I. Th. Arghezi, Iulia Săvescu, Gala Galaction, D. Nanu, N. Ţimiraş şi studii de C. Rădulescu Motru.

La *Floare albastră* din 1898—1899 colaborează St. O. Iosif, D. Nanu, P. Cerna, Gh. Murnu, P. Liciu, I. A. Bassarabescu. Vederile critice sunt expuse de Al. Antemireanu. Gh. Bogdan Duică publică însemnări literare. E o revistă care vrea să respecte frumosul. E contra ideologiei gheriste, contra naturalismului şi îndeamnă pe scriitori către un romantism idealist şi îndrăgostit de patrie. In Martie 1899, Al. Antemireanu este nevoit să se retragă din redacţie fiindcă, într'un articol despre literatura populară, arătase că aceasta are valoare numai când e prelucrată de talente ca Eminescu, Alecsandri, Creangă, şi că altfel cu greu găseşti câteva versuri frumoase.

Motivul acestei retrageri silite e plin de înţeles pentru anul 1899. De altfel revista nu durează mult. Ultimul număr, din 15 Iunie 1899, e închinat lui Eminescu, poet „mare" şi „sfânt".

Pagini literare din 1899 se consideră o revistă pe linia tradiţiei. Intre nume cunoscute şi aiurea, apare aci, cu versuri şi schiţe din viaţa la ţară, M. S. Cobuz, care nu e decât M Sadoveanu, cum ne mărturiseşte el însuşi, mulţi ani mai târziu, într'o notiţă: „Alături de aceşti doi (Jean Bart şi Almeida) în foaia aceea simpatică, tipărită de Gorun şi Stavri, îndrăznea să iasă la lume şi cel ce scrie aceste rânduri. Avea şi el un pseudonim, fireşte: îl chema M. S Cobuz. Prietenii ştiau; ceilalţi băeţi de liceu simţeau şi ei pentru asta puţină mândrie, lucru pe care vanitatea suszisului Cobuz îl înţelegea şi-l aproba".

Pentru fixarea atmosferei intelectuale a vremii, amintim câteva gânduri răzleţe, dar semnificative Recenzând în 1893, în *Revista critică şi literară*, volumul de *Balade şi Idile* al lui Coşbuc, Ovid Densuşianu scrie. „Viaţa şi istoria poporului nostru cuprinde în sine o bogată vână de inspiraţiune poetică pe baza căreia se pot crea opere de o valoare artistică nemăsurată. Şi numai când noi vom cunoaşte mai bine ceea ce până acuma a rămas ascuns; şi numai când va dispărea şi se va şterge acel *hiatus* adânc dintre noi şi creaţiunile poporului nostru, numai atunci vom putea avea o adevărată literatură naţională, şi numai atunci vom avea dreptul să ne punem alături cu alte popoare mai înaintate".

Duiliu Zamfirescu într'o scrisoare din Ianuarie 1894 către Iacob Negruzzi constată că spiritul straturilor de sus devine tot mai internaţional şi că fiecare boernaş e gata să-şi arendeze moşioara jidanilor care despoaie pe ţărani. E de mare interes şi ceea ce spune el în *Lydda*, roman care, cronologic şi ca spirit, aparţine trecerii de la un veac la altul: „Ar trebui să ne deprindem a fi serioşi cu minunata comoară de sentimente ce o avem în marele suflet anonim al poporului, s'o păstrăm ca cea mai nestimată bogăţie ce ne-a venit nouă surtucarilor, fără nici o osteneală, ca de la un unchiu din America; s'o păstrăm, s'o mărim şi s'o venerăm. Legendele istorice, faptele mari din trecut, ce s'au strecurat prin naivitatea poporană, trebue să le sprijinim şi să le întărim cu dovezi scrise în piatră şi în bronz".

Caragiale ale căruia schiţe au avut, în producerea desgustului de cultură falşă, rolul de pe vremuri al articolelor lui Eminescu în *Timpul*, scrie în *Politică şi Cultură* din 1896: „La noi n'avem azi decât o strânsură de lume din ce în ce mai mare, mai împestriţată şi mai eterogenă. Această strânsură de năvală, care-şi schimbă fizionomia în fiece zi, care n'are nici vreo nevoie mai presus de cele individuale, care nu poate avea o tradiţie şi prin urmare în nicio împrejurare unitate de gândire şi de simţire, este departe de a fi ceea ce se înţelege prin cuvintele „societate aşezată". Lumea aceasta se aseamănă cu un vast bâlciu, în care totul e improvizat, totul trecător, nimic înfiinţat de-abinele, nimic durabil". In 1899,

în ale sale *Opinions sincères*, N. Iorga face procesul societații noastre, arată decăderea clasei intelectuale și starea de plâns a țărănimii fără de drepturi, fără de educație, fără de instrucție, fără de putința de-a învăța din cărțile noastre.

Astfel de mărturii apar ici și colo, într'o vreme când am găsit atâta amestec de nume și de tendințe în numeroasele reviste care se ivesc, puține cu posibilitatea de a-și crea o tradiție, cele mai multe efemere. Unii scriitori sunt de pe acum personalități cunoscute care, chiar dacă scriu și mai târziu, și-au arătat măsura talentului Sunt însă și nume promițătoare: Ovid Densușianu, G. Ibrăileanu, C. Stere, Gh Bogdan Duică, P Cerna, St. O. Iosif, D. Anghel, N. Iorga, M. Sadoveanu, M. Dragomirescu, D. Nanu, Gala Galaction, Tudor Arghezi, Gh. Murnu, C. Rădulescu Motru, scriitori care trec acum prin faza de pregătire pentru o poziție literară pe care veacul care sta să înceapă, avea s'o precizeze definitiv.

Din Cazania de la Govora, 1642.

ETAPA FORMULELOR CONTRADICTORII.

Inceput de secol. Inainte de-a vorbi despre ideile şi atitudinile literare ale revistelor şi scriitorilor, să ne dăm seama de unele împrejurări politice şi sociale, cu răsfrângere asupra însăşi activităţii spirituale dela noi. Incă mai de mult fuseseră semne de prefacere a vieţii din ţară. In 1888, isbucniseră răscoale ţărăneşti în opt judeţe din Muntenia şi, deşi se crede că la mijloc erau agenţi ruşi nemulţumiţi de politica noastră înfeodată intereselor austro-ungare, de sigur îşi aveau partea lor şi nemulţumirile sociale. In 1893, din pricina unei legi noi în ce priveşte impozitele la comună, fuseseră turburări în Bucureşti. Paralel cu aceste evenimente, avem dezorganizarea economică datorită căreia am ajuns, spre sfârşitul secolului al XIX-lea, la un pas de faliment. Ca şi cum acestea nu ar fi fost de-ajuns, lipsa de înţelepciune politică a adus neînţelegeri între partide până şi pe chestiuni bisericeşti.

La'nceputul secolului al XX-lea, găsim însă în toate provinciile româneşti o înviorare a ideii naţionale. In Transilvania se renunţase la pasivitate, iar reprezentanţii Românilor luau parte activă la lupta în parlament şi prin presă. In Bucovina se ridica generaţia lui Ion Nistor, I. Grămadă şi Gh. Tofan, în Basarabia aceea a preotului Grosu, viitorul mitropolit Gurie. Fraţii aromâni, deşi departe de noi, trec şi ei prin momente de renaştere. Din sânul acestui popor cu alese însuşiri, aşa cum s'au ridicat oameni învăţaţi în epoca latinistă, se ridică şi acum creatori de cultură naţională. C. Belimace e adevăratul lor trubadur popular. N. Batzaria e luptător politic, dar şi autor de numeroase scrieri, unele în dialect. Nuşi Tulliu are o bogată activitate culturală şi literară încă de la sfârşitul veacului al XIX-lea, pe care o continuă, prin articole, poezii şi romane, şi când se stabileşte la noi

unde a murit de curând. La noi comemorarea lui Ştefan cel Mare în 1904 şi, apoi, şirul de războaie pornit cu cel din 1912, cu semnele unui conflict european tot mai vădite, alimentau visurile de unitate naţională. Credinţa în prăbuşirea monarhiei austro-ungare prindea teren, cu toată favoarea de care s'a bucurat un timp ideea unei federaţii danubiene în care ar fi intrat şi România liberă. Inainte încă de izbucnirea războiului din 1914, unele documente arată că Regele Carol I şi oamenii noştri politici erau preocupaţi de problema, gata să se deschidă, a fraţilor din Transilvania.

Expresie a stării de spirit dela începutul secolului sunt *Semănătorul* dela Bucureşti, *Luceafărul* din Transilvania, *Junimea literară* din Bucovina. Fără dependenţă unul de altul, *Semănătorul* şi *Luceafărul* marcau o dată din istoria naţională.

Se pun şi probleme sociale pe care faţada de carton vopsit a jubileului din 1906 nu isbutise să le mascheze decât pentru o oficialitate care nu voia ori nu putea să vază. Simpatia pentru ţărănime era ceva tradiţional în intelectualitatea românească. Kogălniceanu, Bălcescu, Cuza, Eminescu, Delavrancea, Vlahuţă, Coşbuc, în domeniul politic şi literar, N. Grigorescu, în cel artistic, sunt o netăgăduită dovadă. Acum aceeaşi simpatie se vede şi'n revistele cu nuanţă naţionalistă ca *Semănătorul* şi *Luceafărul*. Culegerile de folclor, cum sunt ale lui Tocilescu, apăreau cu sprijinul oficialităţii. Coşbuc în 1905 îşi aduna în *Dintr'ale neamului nostru* articole în legătură cu aspecte din viaţa poporului. C. Rădulescu Motru în *Cultura română şi politicianismul*, relua critica junimistă şi atrăgea atenţia asupra forţelor vii ale neamului, singurele pe care se putea întemeia o cultură. Inainte încă de clocotul suferinţei care nu mai putea fi stăpânit, la Iaşi apăruse *Viaţa Românească*, revistă preocupată şi de problema socială. Dar numai cu simpatia intelectualilor nu se putea ajunge la nimic. Ar fi trebuit ca conducătorii ţării să aibă viziunea realităţii, ceea ce nu s'a întâmplat. Criza socială a dus la răscoala din Flămânzi — Botoşani, iar nenorocirea s'a întins asupra Moldovei şi Munteniei.

După răscoale, scriitorii sunt atenţi la viaţa materială şi morală a ţărănimii. In versurile din *Cain*, Goga deplânge starea ţăranului nostru:

> Bieţi munţi bătrâni! Voi gemeţi azi de jale...
> De-atâtea ori v'aş fi mutat din cale,
> Voi stavila atâtor visuri moarte!
>
> V'aş prăvăli azi munte peste munte,
> Intre pământ şi cer v'aş face punte,
> Să n'aud plânsul fraţilor departe!

Vlahuţă îşi începe poezia „1907” cu versul „Minciuna stă cu regele la masă”, pentru ca apoi să arate grozavele urmări ale netrebniciei conducătoare:

Uscata brazda cere iarăşi sânge,
Femei cu părul despletit, nebune,
Şi-asmut copiii la omor Genune,
Puhoiu de ura ce zăgazu-şi frânge!

Cerna renunţând la meditaţiile filosofice, arată în *Poporul* durerea plugarului asuprit:

Pâine! Şi pământul negru îl cuprinde pân' la glesne..
Pâine! Până la genunche se ridică ţărna, lesne.
Şi încet, încet pământul îi ajunge pân' la gură:
Îi aude rugăciunea vechiul tată — şi se 'ndură
Să-i întindă-această pâine care satura pe veci..
Asta ţi-e povestea, frate, pân 'cobori în tainiţi reci!

Avem şi alte manifestări C. Anghel în *Răscoalele* din 1907 arată grozăviile pe care le-au făcut prefecţii şi comandanţii militari, în timpul represiunii, chiar şi'n sate în care populaţia se liniştise Istoricul Xenopol, în *Mijloace de îndreptare ale stării ţărănimii române*, din 1907, spune că în loc să tot dăm sfaturi ţăranilor, ar fi mai bine să se înlăture exploatatorii şi să se infrângă egoismul claselor superioare. *Viaţa Românească* are, în 1907, cuvinte aspre pentru intelectualii dela noi: „Mare parte din ei stau în nepăsare, o mai mare parte s'a alipit şi rămâne alipită de aceia care pun chestia pe tărâmul luptei de clase, în favoarea unei clase, care nu este clasa lor, a intelectualilor, şi împotriva unei clase care, adesea, e clasa lor proprie şi care, în orice caz, *e aproape însăşi naţia întreagă*. Aceşti intelectuali servesc interese străine şi de ale lor şi, mai cu seamă, străine şi protivnice *intereselor superioare şi eterne ale poporului român din toate unghiurile Daciei*".

Caragiale, în fabule ca *Duel* şi *Temelia*, aparute în *Convorbiri critice* din 1907, face aluzie la stările sociale de atunci, iar în *1907 din primăvară până'n toamnă*, condamnă toata viaţa noastră publică. El se miră că revoluţia n'a isbucnit mai de mult şi cere dreptate pentru pătura de jos, adusă la mizerie de politiciani şi de arendaşi A lui este ideea ca sistemul nostru politic trebue rasturnat, pentru ca ţara însăşi, prin glasul poporului, să-şi hotărască destinele. Increderea în viitor a lui Caragiale nu avea să fie zădarnică. Pentru mentalitatea care triumfa, e un mare document articolul din *Viaţa Românească* prin care ni se dă următorul aspect „cultural" al nostru în 1910. „formarea de gaşte literare, pentruca un mititel să se ilustreze; proclamarea de genii a tuturor nulităţilor, că se miră şi ei ce i-a pălit; formarea, din senin, de şcoli „realiste", „romantice", „ţărăniste", „moldoveniste", „ardeleniste", „zoliste" şi „antizoliste", botoşănene şi mehedinţiste, stropşirea limbii de către cei de sus, care o mai vorbesc; stropşirea frumosului de către literaţii care se înghesuesc

înspre Parnas, semicultura şi pseudocultura de sus, incultura de jos..." Nu mai rămâne decât un mijloc de salvare: *„Indreptarea nu va veni decât atunci când lucrurile vor deveni normale, adică când poporul român va avea vot, pământ şi cultură* Un popor care sufere de foame, şi n'are o viaţă sufletească hrănită de cultură, nu e un popor fericit. Şi nu numai atâta· el degenerează pe încetul, răpind şi orice speranţă pentru viitorul îndepărtat. Poporul român trebue păstrat, cel puţin ca o pastă, din care viitorul să alcătuiască o *naţiune: Aceasta prin pământ şi cultură*"

Fie urmând linia naţionalistă care recunoştea păturii de jos rolul principal în crearea forţelor de rezistenţă etnică, fie urmând-o pe cea socialistă, preocupată de o nouă şi mai dreaptă organizare socială, trebuia să se ajungă la prefacerea vieţii noastre publice Din aceste frământări avea să se nască un partid ţărănesc şi aveau să vină reforme pentru aşezarea ţărănimii în drepturile ei. Ne apropiam astfel de soluţionarea unui îndelung proces. Odată cu începutul formării la noi a unei burghezii şi cu înodarea unor relaţii economice cu străinătatea, a venit şi sărăcirea populaţiei muncitoare Păturii celei mai numeroase din ţară i se rezerva, pentru îndelung timp, un regim de mizerie şi de foamete. Literatura din secolul al XIX-lea a fost protestatară faţă de formele civilizaţiei introduse la noi, cea dela'nceputul secolului nou la fel. Scriitorii, chiar când sunt de origine burgheză, au o atitudine critica şi lovesc fără milă în însăşi noua organizaţie — instrument al vieţii lor comode, fiindcă, prin degradarea adusă de politicieni fără de înţelepciune şi fără de cinste, din acest instrument nu putea avea bucuriile traiului decât orăşeanul şi nici decum clasa cea mai numeroasă şi mai nefericită. Pe când politicianii voiau o civilizaţie cu aparenţa progresului apusean, scriitorii voiau o cultura, în sensul ridicării spirituale şi materiale a poporului. Reacţiunea eminesciană împotriva formelor fără fond, naţionalismul semănătorist şi poporanismul social şi literar sunt o dovadă a sublimei generozităţi a celor mai de seamă scriitori ai noştri din epoca contimporană.

Chiar dela'nceputul secolului al XX-lea, avem reviste care se deosebesc ca idei şi tendinţe. Să iai atitudine judecătorească şi să dai sentinţe de condamnare ori de încununare? E şi aceasta o metodă, dar fără nici un folos practic ori ştiinţific E mult mai bine să'nţelegem că fenomenul literar, de vreme ce venea, era ceva natural Trebuia sa avem naţionalism, semănătorism şi poporanism, aşa cum trebuia să avem şi simbolism ori estetism. Unii au preamărit una din direcţii, alţii au criticat-o. Câţiva s'au mulţumit cu atitudinea ironică. Literatura noastră a fost numai ceea ce putea fi în împrejurările date. Neamurile cu aspiraţii sufleteşti şi politice realizate au avut libertatea de-a se îndrepta în deplină linişte spre idealurile artistice. Un neam ca al nostru, lovit din toate părţile, uneori lovit chiar din lăuntru de ai noştri, nu putea avea un ideal literar, fără să ţină seama şi de momentul politic. Intre

1866 şi 1900, epocă de domnie stabilă şi de înfăptuire a Independenţii şi Regalităţii, am avut şi scriitori care să creeze artă pentru artă, chiar dacă uneori se lăsau prinşi şi'n luptele politice. Vom avea de aceştia, şi de acum înainte, dar criza vieţii noastre publice punea şi alte probleme decât cele pur literare. Fraţii din provinciile asuprite aveau şi ei revendicări seculare în domeniul politic şi cultural. Unitatea între noi şi ei se putea face printr'un ideal politic şi cultural, nu printr'unul artistic. Era firesc ca legătura Transilvaniei şi Bucovinei să se facă la noi cu *Semănătorul* şi cu *Viaţa Românească*, şi nu cu *Viaţa nouă*, preocupată de modernismul simbolist ori cu *Convorbiri critice*, moştenitoarea ideologiei junimiste.

Semănătorul. Revista *Curierul literar* apare în Bucureşti la 7 Oct. 1901, cu colaborarea lui Coşbuc, Chendi, St. O. Iosif, Maria Cunţan, Ion Adam, Z. Bârsan, V. Cioflec şi alţii, publicând un material din care se vede dragostea pentru figurile istorice ale neamului. Ceea ce-i de deosebită însemnătate la această publicaţie, care nu va ajunge decât la al cincilea număr, nu e colaborarea începătorilor alăturaţi la numele de vază al lui Coşbuc, nici valoarea intrinsecă a producţiei dată pe faţă: e că revista îşi pune în fruntea ei chiar programul *Daciei literare*. Gândul la acel „duh naţional" în primejdie de moarte, stărue acum în mintea celor care pornesc la drum, cu entusiasmul pe care l-a avut şi genialul înaintaş Kogălniceanu. Revista, la a cărei organizare a avut rolul principal Chendi, îşi încetează apariţia, anunţând că o nouă publicaţie va satisface nevoia „unei grupări puternice, în haosul alâtor agitaţii bolnave, străine aspiraţiilor neamului românesc". *Curierul literar* se contopeşte cu *Semănătorul*, revista care avea să aibă o existenţă de aproape zece ani şi al cărei prim număr este din 2 Dec. 1901.

Chendi

Numele noii reviste plutea, ca să zicem aşa, în atmosfera vremii, prin atitudinea literară a lui Vlahuţă, director alături de Coşbuc. In poezia de mare răsunet *Unde ne sunt visătorii?* poetul dorea să apară „semănătorii generoaselor cuvinte" care să cânte o „lume nouă". Una din frumoasele poezii simbolice ale lui Vlahuţă, apărută chiar în primul număr al revistei şi purtând titlul *Semănătorul*, ne dă imaginea celui care asvârle în brazdă sămânţa roditoare pentru alţii, nu pentru cel ce munceşte:

Trudeşte, făcătorule de bine,
Veni-vor, roiuri, alţii după tine,
Şi vor culege rodul-bogăţia.

Cei doi directori ne sunt cunoscuţi încă dela *Viaţa* şi *Vatra*. Primul îşi exprima dorinţa de-a vedea înţelegere între scriitorii de talent, pentru îndrumarea sănătoasă a literaturii, şi lua atitudine împotriva teoriei artei sociale. Cel de-al doilea deplângea distrugerea tradiţiilor, predica întoarcerea la „vatra strămoşească" şi aspira la formarea unei unităţi de idei şi simţiri între toţi Românii. Sub acest ideal al unirii sufleteşti între scriitori, al spiritului tradiţionalist şi al unităţii de neam a tuturor Românilor, îşi începea *Semănătorul* activitatea. In primul număr se spunea— „Ne strângem, cu credinţă şi cu dragoste, în jurul aceluiaşi stindard, stindard de pace, de înseninare şi de înfrăţire intelectuală, de apostolică muncă pentru desmorţirea inimilor care tânjesc, pentru redeşteptarea avântului de odinioară în sufletele româneşti, pentru chemarea atâtor puteri risipite la o îndrumare mai sănătoasă — la sfânta grijă a întăririi şi a înălţării neamului acestuia". Ce mărunte apar acestor scriitori temele cântate, în comparaţie cu viaţa de suferinţă a poporului: „Noi care ne-am făcut de mult ucenicia în literatură, simţim ca o mustrare de cuget, când ne uităm în urmă şi vedem câtă vreme am pierdut, puind în stihuri amăgirile şi durerile micii noastre vieţi, retraşi de sgomotele lumii, înstrăinaţi adesea de marea viaţă a poporului, de marile lui suferinţi şi aspiraţii, care ar fi trebuit, dela început, să umple şi să încălzească inimile şi cântecele noastre". Ceea ce se spunea acum în primul număr al *Semănătorului*, apărea ca o sinteză de idei şi de sentimente cu care se păşea într'un an literar, începător de secol. In numărul 2 al revistei, Coşbuc relua, aproape cu aceleaşi cuvinte, lupta dela *Vatra*, scriind despre literatura vremii: „Noi cu literatura astăzi nu mai stăm în mijlocul istoriei noastre, nu stăm nici în mijlocul tradiţiilor noastre, nu stăm mai ales în mijlocul poporului nostru... Am rupt firul tradiţiilor, ne batem joc de credinţa strămoşilor, luăm în deşert instituţiunile ţării şi aşezămintele ei, râdem în pumni de aspiraţiunile naţionale: importăm în literatură — în altarul vieţii sufleteşti a noastre — câte şi mai câte bolnave idei şi cu totul străine spiritului românesc". La ideile directorilor — dovadă că e neexactă afirmaţia lui N. Iorga că *Semănătorul* a luat fiinţa ca organ al Casei Şcoalelor, cu un scop educativ şi nici de cum cu unul literar de îndrumare a scrisului dela noi — se adaogă versul energic al lui Iosif *Către tinerii poeţi:*

Cântaţi umbriţi de-a flamurei aripă
Sub care uriaşi bătrâni luptară!
Au n'auziţi pe 'ntinsele hotară
Ce jalnic păsări mari de pradă ţipă?

. . . .

Sădiţi în inimi vechea bărbăţie,
Avânturi mari, eterne aspiraţii —
Şi numele pe veci slăvit vă fie!

Semănătorul dă atenţie deosebită vieţii de ţara. Nota realista apare în scrieri ca *Clipe dela ţară* de I Ciocârlan (sub pseudonimul Mărioara Florian . Nota patriotică este susţinută de Coşbuc, Iosif, Davila. Criticul revistei este Il Chendi care scrie studii despre diferiţi scriitori, unul despre Costache Caragiale, altul despre umorul lui Eminescu. Articolul de început al anului al doilea acum Vlahuţă nu mai colaborează, singur Coşbuc rămânând să mai dea poezii în anii următori scris de Chendi, aduce o puternică notă critică dar şi mare încredere în viitor. Chendi lauda avântul pe care-l luau studiile istorice, semn al reacţiunii împotriva elementelor de decadenţă şi reazem al încrederii în mai bine· „Studiul istoriei este cărarea cea mai sigură pe care putem să ieşim la luminiş. Pe urma lui e natural să răsară o literatura de nobile nizuinţi, căci ne vom ordona astfel sentimentele, ne vom disciplina gândirea, vom relua raporturile cu scriitorii vechi, cu limba şi poezia veche, cu credinţele poporului, ne vom regăsi pe noi înşine".

Incă dela *Curierul literar*, se atrăgea atenţia asupra studiilor istorice ale lui N. Iorga. Preţuirea pe care Chendi o arăta acum istoriei, nu putea decât să apropie pe N Iorga de *Semănătorul*. De notat că încă din Mai 1903, Chendi începea să fixeze *Semănatorului* şi un scop de luptă împotriva scriitorilor noi francezi In curând, sunt atacate revistele pseudo-decadente *Hermes* şi *Românul*, iar apoi vine rândul *Literatorului*.

Prin entusiasmul pus în scris şi prin activitatea istorică de pe acum prodigioasă, N. Iorga se impusese atenţiei multora din generaţia mai veche şi, fireşte, şi din cea nouă Incă din toamna lui 1901, Vlahuţă îi scria. „Eşti un om extraordinar. Şi noi, cei care te urmărim, şi mai mult te admirăm, vorbim de d-ta ca de o putere supra-omenească trimeasă în mijlocul nostru, în fruntea noastră, ca de o mare şi norocoasă solie".

Din Mai 1903, N. Iorga îşi începe activitatea la *Semănătorul*, prin articole foarte variate şi cuprinzând manifestările culturale şi artistice nu numai din ţara liberă, ci şi din provinciile subjugate In *O nouă epocă de cultură*, din 1903, trecând peste uşoarele atacuri la adresa simbolismului şi socialismului, ne putem opri la frumoasele rânduri pline de dragoste pentru cultura naţională şi de duşmănie faţă de pătura conducătoare înstrăinată „Avem în România un Stat pentru toţi, şi o cultură pentru boerii şi parveniţii din funcţii. Avem un Stat naţional fără o cultură naţională, ci o spoială străină, franţuzească Avem visul de unire naţională în aceeaşi formă politică, îl legănăm în vorbe şi nu-l chemăm la noi prin fapte: hotarele mai sunt încă hotare pentru cultura noastră. Ne dorim uniţi la un loc, şi nu ne cunoaştem nicidecum .. Ni trebue cultură tuturora, de sus până jos, dintr'un hotar al Românimii până la altul, o cultură care să fie a noastră, cărţi pe rândurile inspirate ale cărora să cadă de o potrivă lacrima înaltei, bogatei doamne şi a satencii, cărţi smulse din mâini ne-

rabdătoare până unde răsuna graiul acestui neam. Jos nemernica bâiguială străină din saloanele cosmopolite, pentru întreținerea cărora curg sudori de sânge pe lanurile muncite din greu, jos cărțuliile de simțire falsificată și de corupție, cu care Apusul otrăvește țări nepricepute, jos maimuțăria nelegiuită". Dela Eminescu, doctrinarul naționalist al *Timpului*, nu se mai scriseseră, cu talent, rânduri pline de atâta impetuoasă înverșunare.

Literatura, pentru N Iorga, are un scop social, scriitorului i se fixează astfel misiunea „El trebue să stea cu luare aminte, ca unul ce ar aștepta să i se coboare o revelație, pentru a cuprinde în el sufletul celor din țara, din neamul, din vremea lui și, exprimându-l, să deștepte în inimi frăția adormită' La fel cu Eminescu, N. Iorga crede că poporul de jos e adevărata realitate națională, pe când clasa conducătoare n'ar fi decât suprapuși „cu haine de împrumut". La fel cu Eminescu, N. Iorga duce lupta împotriva culturii străine invadatoare E adevărat că 'ntr'un articol atrage atenția asupra marilor literaturi străine care ar trebui să fie cunoscute, pe lângă cea franceză, totuși altădata cere sa punem taxe, „strașnice taxe" pe cei ce stau în strainatate și să nu recunoaștem diplomele obținute la universități străine Acestea le scria un om care-și făcuse cultura în apus și care în 1899 constatase decăderea învățământului nostru superior. Dar de atunci N Iorga ajunsese profesor la universitate. Chendi scrisese și el împotriva curentului modernist N Iorga urmeaza aceeași atitudine Literatura nouă franceză îi apare ca un simbol al decăderii. Cuvinte ca „luminile putregaiurilor" și „insanitățile pariziene de astăzi" sunt dintre cele mai blânde In opunere cu asemenea producții, N. Iorga fixează, pentru *Semănătorul*, misiunea „de a da neamului românesc o literatură care să pornească dela el, dela ce e mai răspicat și mai caracteristic în el și de a da în același timp literaturii universale, în formele cele mai bune ale ei, un capitol nou și original". Rostul social și pedagogic al literaturii nu este niciodată uitat Literatura are o misiune „de îndreptare și moralizare", *Semănătorul* nu trebue să fie o revistă „molâie și nehotărîtă", el nu poate fi o tribună liberă unde „talentul, fie cât de adevărat, să dea

N Iorga

dreptul fiecăruia de a scrie, în orice direcție și cu orice scop îi place". Și la reviste mai vechi, ca *Contemporanul*, *Literatură și știință*, *Evenimentul literar*, *Lumea nouă științifică și literară*, a fost în favoare principiul literaturii tendențioase Pe când însa acestea aveau în vedere revendicări sociale și lupta de clasă, *Semănătorul* exprimă un tendenționism pe plan ideal, cu preocupări de literatură și artă națională

Fără îndoială, N. Iorga a scris frumoase pagini în *Semănătorul* și nu e de mirare că i s'a propus să ia direcția revistei. E însă o exagerare, când spune că tinerii, în 1902, „vedeau murind în mâinile lor „*Semănătorul*" și că de aceea i-au oferit să-l ia „în cea mai deplină stăpânire". In ce privește programul, *Semănătorul* își avea bine fixate ideile și scopurile, iar N. Iorga n'a adus nimic nou. Vlahuță și Coșbuc au știut să întrunească bunele lor gânduri dela *Viața* și *Vatra* cu viziunea românismului în întregimea lui, așa cum a exprimat-o Kogălniceanu. Completarea a venit apoi prin I. Scurtu a cărui hărnicie a dat la iveală noi texte de-ale lui Eminescu și o lucrare de mare folos pentru timpul în care a apărut, *M. Eminescu's Leben und Prosaschriften*. N. Iorga a contribuit însă mult la răspândirea programului, prin suflul pus în articole scrise cu un real talent.

Ce însemnează apariția lui N. Iorga la *Semănătorul*? Până în Mai 1903 se poate vorbi numai de o revistă cu acest nume, de la această dată înainte se poate vorbi de *semănătorism* ca influent curent literar. De-acum înainte cuvântul se însuflețește, devine idee-forță. Marele talent al lui N. Iorga știe să adune linii de luptători, să lovească, să înalțe baricade de rezistență. Totuși luarea direcției revistei, în Iunie 1905, n'a fost un bine pentru *Semănătorul*. N. Iorga a creat curentul semănătorist, dar a omorît *Semănătorul*. S'a nimicit tocmai ceea ce era mai luminos în programul *Semănătorului*. Erau de acum înainte din domeniul trecutului acele frumoase cuvinte ale foștilor directori: „Ne strângem cu credință și cu dragoste, în jurul aceluiași stindard, stindard de pace, de înseninare și de înfrățire intelectuală...". N. Iorga și-a adus în paginile revistei nemulțumirile și certurile care-l priveau personal. Chiar din prima lună a colaborării l-a jignit pe Chendi. Atacul s'a îndreptat apoi împotriva lui A. Xenopol dela *Revista idealistă*. A venit la rând Ovid Densușianu care colaborase la *Semănătorul* în 1903 și care-și avea acum revista sa *Vieața nouă*. Nu i se amintește acestuia și leafa pe care o primea de la seminarul de limbi romanice? Nu i se spune ironic că a fost decorat „pentru merite științifice"? Părerile despre simbolism și școala pentru care lupta Ovid Densușianu, apar adesea în *Semănătorul* și mai pe urmă în *Neamul Românesc*. In prefața unei cărți binevoitoare pentru mișcarea dela *Semănătorul*, N. Iorga scria: „Curente literare? In afară de curentul dela *Semănătorul* nu pot recunoaște nici unul ca în adevăr existent. Așazisul simbolism? S'a prostit nația aceasta într'atât încât nu mai poate râde de deșănțările minților pe dos sau de ale dibacilor șarlatani?"

In 1905 a colaborat la *Semănătorul* Simion Mehedinți. Ce-a urmat, în curând, nu mai e nevoie să povestim. Dar paginile răutăcioase la adresa lui Al. Xenopol și Hasdeu? N. Iorga a avut delicatețea să nu le mai reproducă în *O luptă literară*. Tot ce nu cădea în sfera gustului și sentimentelor lui N. Iorga, nu mai era bun și-și găsea aspra sancționare. O asemenea direcție nu putea dura: încetează în Octomvrie 1906. Redactorii St. O. Iosif, M.

Sadoveanu şi I. Scurtu ne-au arătat şi pricinile: N. Iorga abătuse revista dela caracterul ei impersonal, voia să solidarizeze pe toţi cu atitudinea sa publică, era tulburător şi nestatornic, exercita un adevărat despotism faţă de toţi. Direcţia revistei a trecut lui Aurel Popovici ale cărui idei politice găsiseră favoare în cercurile *Semănătorului*. Şi după plecarea lui N. Iorga, au continuat să-şi dea colaborarea mulţi scriitori ca Sadoveanu, Agârbiceanu, D. Anghel, I. Adam, G. Tutoveanu, N. Davidescu, Elena Farago, etc. şi s'au putut apropia şi scriitori noi. Revista şi-a căpătat însă un caracter politic tot mai pronunţat şi a încetat să mai apară, câteva luni dupăce şi Aurel Popovici se retrage dela direcţie, în Decemvrie 1909.

Luceafărul începe în Iunie 1902, sub conducerea lui Al. Ciurea mai întâi şi a lui Oct. Tăzlăuanu mai târziu, fără să fie sub influenţa *Semănătorului*. N. Iorga a căutat să-şi impună însă şi aci punctul de vedere şi spunea în scrisoarea către direcţie, apărută chiar în primul număr: „La dv. preocupaţiile estetice nu trebue să joace rolul de căpetenie... nu sunteţi în aşa împrejurări încât să vă consacraţi artei pure. Sunteţi în luptă şi trebue să vă luptaţi".

La *Luceafărul*, au colaborat Oct. Goga cu poezie lirică de dragoste şi naţionalistă, Ion Agârbiceanu cu scrieri în proză, Sextil Puşcariu cu însemnări literare la rubrica „Foi răzleţe", Ion Lupaş, V. Pârvan, Iosif, Duiliu Zamfirescu, M. Sadoveanu, Gh. Murnu, Bogdan Duică, Chendi şi mulţi alţii. Prin colaboratori din ţara liberă, din Transilvania, Bucovina şi Basarabia, s'a putut face şi aci o unitate culturală la fel cu cea dela *Semănătorul*. La *Luceafărul*, a făcut critică pe baza principiului artei pentru artă Marin Simionescu Râmniceanu, spre marea supărare a *Vieţii Româneşti*, aci şi-a scris numeroase pagini inteligente, vioaie dar nedrepte Ilarie Chendi.

Apar câteva reviste în directă legătură cu *Semănătorul*. *Junimea literară*, din Cernăuţi 1904, întruneşte munca şi priceperea lui I. Nistor, Gheorghe Tofan, C. Berariu, I. Grămadă. Aci colaborează mulţi ani Liviu Marian prin poezii, schiţe şi nuvele. *Printre stropi* (1912) este o lucrare de aleasă sensibilitate. Preocupări de istorie şi documentare literară vor atrage tot mai mult pe acest autor. *Făt-Frumos* apare în Martie 1904 în Bârlad, mai întâi sub conducerea lui G. Tutoveanu, scriitor cu mult respect pentru perfecţiunea artistică, potrivit cu idealul dela *Convorbiri literare*, unde începuse să colaboreze încă din 1898, şi apoi sub a lui Em. Gârleanu, pentru care *Semănătorul* era revista „mumă": „Anul al doilea", scrie el lui N. Iorga, „de nu voiu putea-o scoate la trei luni odată într'un volum, vom veni cu toţii la *Semănătorul*, lângă povaţa D-tră înţeleaptă. In orice caz chiar dacă va apărea şi al doilea an revista, tot vom scrie aşa încât să putem fi şi la revista „mumă". Programul era bine rezumat în cuvintele: „Să cântăm şi să aşternem pe hârtie numai ce e al nostru". Aci au colaborat D. Nanu, A. Mândru, Corneliu Moldovanu care mai pe urmă

vor publica la *Convorbiri critice*, N. N Beldiceanu, Ion Ciocârlan, I U Soricu, St Petică, O. Carp, unii din ei scriitori şi la *Semănătorul* A. C. Cuza. autor cunoscut de multă vreme, prin epigramele lui de un spirit ales şi prin poezii în care-i destul de vădită influenţa lui Eminescu, îşi publică aci *Naţionalitatea în artă* şi multe articole Intr'unul din acestea spune „Să fim români în toate manifestaţiunile vieţii noastre. Să facem artă şi literatură românească, în spiritul şi din isvorul nesecat al geniului nostru popular".

Ramuri şi *Drum drept* dela Craiova au stat sub influenţa lui N. Iorga La *Ramuri*, a publicat poezii, proză şi multe cronice lirare C. S. Făgeţel. Aci şi-a îndeplinit cu convingere şi hotărîre misiunea de critic, D. Tomescu prin articole în legătură cu Delavrancea, Goga, Chendi, M. Dragomirescu şi alţii.

Plecând dela *Semănătorul*, N. Iorga conduce alte publicaţii. In *Floarea darurilor* din 1907, credincios vechilor principii, susţine, prin *Educaţia naţională şi literatura militantă*, că tinerii trebue să fie adepţi plini de convingere şi credinţă „ai literaturii militante pentru scopurile sfinte ale culturii româneşti" La *Neamul Românesc* şi *Neamul Românesc literar*, atitudinea va continua să fie aceeaşi In legătură cu aceste centre semănătoriste a fost D. C. Moruzi, povestitor al vieţii politice şi sociale din Basarabia, capabil să ne dea şi evocări lipsite de literarizare, ca acele din *Pribegi în ţară răpită (1912).* De asemenea Virgil Tempeanu traducător în versuri al epopeiei *Gudrun*, a colaborat cu poezii şi articole la *Neamul românesc literar* şi la *Ramuri — Drum drept* Simpatie pentru cercurile post semănătoriste a arătat şi preotul D. Furtună. Povestitorul cald din *Izvoldiri din bătrâni* (1912), *Cuvinte scumpe* (1914) şi *Firicele de iarbă* (1914), se dublează cu cercetătorul serios din articolele de documentare despre Creangă şi Eminescu, spre care l-a îndreptat şi înţelegerea atât de justă a folclorului şi sufletului popular.

Vieaţa nouă. In 1906 începe să apară *Vieaţa nouă*, revista simbolistă la care Ovid Densuşianu a depus o muncă stăruitoare de 20 de ani. Dar şi mai nainte s'a manifestat Ovid Densuşianu prin articole din care îi putem cunoaşte ideile literare. La *Revista critică şi literară*, din 1893, a susţinut teoria artei pentru artă, a fost mai cu seamă împotriva scrierilor care urmăreau un scop moral. Faţă de diferitele şcoli literare, acest viitor adept al simbolismului s'a arătat conciliant, dupăcum vedem în *Noua revistă română* din 1901: „Nu sânt un adversar fanatic al simbolismului. Cred că în orice concepţiune de artă, chiar în cea mai extravagantă, este un grăunte de adevăr. Sânt chiar de părere că simbolismul poate produce opere însemnate şi poate avea o influenţă bună asupra poeziei, îmbogăţind fondul ei, cât timp rămâne în mâna unui adevărat artist şi nu se pierde din vedere că sub simbol trebue să se ascundă o idee şi o idee puţin banală", şi încă mai bine, în *Ideal şi îndemnuri* din *Vieaţa Nouă*,

în 1909· „Daca am susţinut cu convingere simbolismul, n'am înlăturat alte manifestări literare. In *Vieaţa nouă* s'au tipărit versuri care n'au nimic din technica simbolistă, versuri după formula tradiţionalistă, fără înlănţuirea lor liberă, aşa cum a introdus-o simbolismul ;; şi chiar ca fond mai multe din poeziile apărate în revista noastră se îndepărtează de motivele caracteristice ale şcoalei nouă. Le-am dat loc cu toate acestea, alături de poeziile simboliste, pentrucă şi ele, în alt sens, îndeplineau condiţia pe care o avem în vedere cu tot ce publicăm, aceea anume că orice producţiune literară trebue să fie expresiunea unor stări sufleteşti ce se înalţă de-asupra comunului şi ne dau o mărturie neîndoioasă că ne găsim în faţa cuiva care se ridică prin ceva propriu, personal şi dă probe de temperament artistic".

In programul *Vieţii noi*, problema fondului poetic e ceva de deosebită însemnătate. Poezia simbolistă pare celor mai mulţi o chestiune de noi procedee în ce priveşte versificaţia, iar, în legatură cu fondul se aminteşte cerinţa suggerării. Pentru Ovid Densuşianu nu se reduce totul numai la atât. El cere poeziei să exprime sufletul modern, cu sensibilitatea şi intelectualitatea lui particulară. Poezia nouă trebue să se ferească de sentimentalism — „Sentimentalismul e haina de teatru, s'o lăsăm actorilor vieţii" — şi să exprime gânduri şi simţire aleasă potrivite cu o elită a culturii. Ne-o spune într'un articol din simbolista *Revista celorlalţi* din 1908: „Voim să avem poezia noastră aleasă „dhvani" noastră, şi cei care nu simt această nevoie sau cei care o simt numai pe jumătate — nu văd poezia desăvârşită în superioritatea de fond şi de formă — aceia nu mai pot avea cuvânt de acum înainte". Ovid Densuşianu are cultul artei şi frumuseţei, şi dela Maiorescu nu s'au mai auzit cuvinte atâta de frumoase ca acele pe care el le adresează tinerilor scriitori.

Idealul de artă şi de frumos este, deci, reprezentat de poezia simbolistă şi tocmai fiindcă Ovid Densuşianu are încredere în noua formulă, este împotriva oricăror „bluffeuri", este pentru o poezie de înaltă ţinută. Din această concepţie derivă şi seriozitatea cu care este privită problema versului liber: „Versul liber trebue să aibă ritmul lui, să condenseze în cuvinte bine alese, în imagini puternice, ceea ce se poate numi „ritmul gândirii, ritmul sufletesc". Pentrucă poeţi adevăraţi sunt cei care dau în formă armonică, muzicala ceea ce s'a armonizat, s'a limpezit în sufletul lor"

Se putea să nu se producă şi polemice literare? Atât *Semănătorul*, cât şi celelalte reviste cu program asemănător, *Făt-Frumos* ori *Luceafărul*, reprezintă pentru Ovid Densuşianu o formulă de artă rudimentară şi prea mult întârziată pe meleagurile noastre, destinată în mod firesc falimentului: „Grăbiţi-vă, d-lor deputaţi şi senatori, să faceţi ceva pentru ţărani ca să ne mântuiţi de literatura ţărănească; vă vom fi recunoscători că aţi făcut ceva bun şi pentru literatură — veţi grăbi totodată şi un faliment, pentrucă prea mulţi au fost înşelaţi". Cu multă ironie vorbeşte Ovid

Densuşianu despre poetul „cronicăresc", despre poetul „cobzar la drumurile mari", despre poetul prea adesea atent la cei ce frecventează „bâlciul negustorilor de naţionalism".

Este tot aşa şi împotriva poporanismului dela Iaşi. Când a apărut în 1913 volumul *Sub cupole de vis* al lui I. M. Raşcu, Ovid Densuşianu a scris: „Din Iaşul cu literatura mucigăită şi scriitori scorţoşi, versurile pe care începea să le publice acum vreo patru ani d. Raşcu, veneau ca un gest de emancipare, ca protestarea unui tânăr cult împotriva contagiaţilor — şi tineri şi bătrâni — de boala poporanismului". Ovid Densuşianu aspira ca literatura noastră, prin contactul cu marile literaturi latine din apus, să capete mai multă adâncime intelectuală şi un mai puternic caracter de universalitate. Inspiraţia pur naţionalistă ori ţărănistă i se părea o condamnare a literaturii noastre de a rămâne mereu la un stadiu de primitivitate. Şi nu e singur Ovid Densuşianu care credea astfel. Eugen Lovinescu în *Convorbiri literare* din 1911 o spunea şi dânsul foarte limpede: „Literatura noastră de astăzi e lipsită de *idei*. Prin întocmire, ea are toate însuşirile *primitivităţii*... Literatura noastră trebue *intelectualizată*". Combătând inspiraţia ţărănească, spune tot aci: „Literatura unei ţări... trebue să mai răsfrângă şi alte bătăi de inimă, alte gânduri mai înalte, alte griji, alte năzuinţi, alte speculaţii intelectuale şi sufleteşti, alte nuanţe, alte subtilităţi de simţire...".

Ovid Densuşianu n'a putut fi în acord cu *Convorbirile literare* ori cu *Convorbirile critice*. Faţă de prima revistă avea resentimentele tradiţionale din familie, celei de-a doua nu-i putea ierta tonul violent şi vulgar contra întregei manifestări literare dela *Vieaţa nouă*.

După o activitate de 20 de ani, revista şi-a încetat apariţia. Nu din pricina polemicilor vii pe care le-a dus şi nici din lipsa colaboratorilor: se schimbaseră vremurile. Ovid Densuşianu nu mai găsea în tineretul de după războiu idealismul de altădată: „Tinerimea care se ridică azi duce războiu cu idealismul, preţueşte imediatul şi expeditivul, preferă exaltările în risipiri şi repezirile sgomotoase, iar cât despre literatură o mulţumesc contrafacerile, ce strigă, sclipeşte şi i se pare nesurmenant". E adevărat ce spune Ovid Densuşianu, dar mai este şi altceva. După războiu, starea politică şi socială a readus pe primul plan literatura străbătută de ideea naţională şi de spiritul tradiţionalist. In această direcţie, pentru care Ovid Densuşianu a avut atitudine severă — odată a scris că N. Grigorescu e nedemn de faima pe care o avea, numai fiindcă se inspira în pânzele lui din viaţa ţărănească — se desvolta o întreagă literatură, etapă nouă în istoria creaţiei noastre spirituale. De altă parte, începea acum un curent modernist care-l depăşea pe cel sprijinit atâţia ani de Ovid Densuşianu. Insuşi simbolismul părea ceva învechit faţă de formulele noi care apăreau şi pe care unii scriitori se grăbeau să le adopte.

Insemnătatea lui Ovid Densuşianu trebue privită şi din alt punct

de vedere. Nicio altă revistă ca *Vieața nouă*, nici chiar *Semănătorul*, n'a fost un atât de mare imbold pentru frământarea literară și pentru organizarea de reviste înnoitoare. Unele din aceste reviste merg pe linia *Vieții noi*, altele deși se socot și ele moderniste, sunt împotriva ei. *Revista celorlalți*, din 1908 e sub redacția lui I. Minulescu și are ca colaboratori pe Ovid Densușianu, N. Davidescu, Eug. Ștefănescu-Est, Eug. Speranția și alții.

Versuri și proză din Iași, precedată în 1911 de câteva numere din revista *Versuri*, e condusă de I. M. Rașcu, are simpatie pentru mișcarea dela *Vieața nouă* și întrunește colaborarea lui Ov. Densușianu, I. Minulescu, Al. Colorian, N. Davidescu, G. Bacovia, M. Cruceanu, Pompiliu Păltânea, Al. Stamatiad și alții. Revista are o atitudine obiectivă. In numărul din Ianuarie 1914, I. M. Rașcu scrie: „A vedea în jurul tău *numai* poporanism sau *numai* simbolism, e desigur un vădit defect optic. Simpatia noastră necondiționată va merge către aceia care oricum și-ar intitula școala din care pretind că fac parte, vor exprima în opera lor sufletul nou al veacurilor, tendințele și idealurile nouă ale ființei umane *Curentul nou* — ca să-l numim cu un cuvânt și acesta banalizat de altfel — spune mai mult decât numele cutărei școli literare, fie ea cât se poate de venerabilă, de altfel. — Acest nou curent, care nu e un curent literar, ci unul sufletesc, face abstracție de școli, de principii și de formule încăpătoare sau strâmte, și în sânul său nu pot intra nici cei care cântă numai sumanele, nici cei care cu îndărătnicie se extaziază numai în fața brazdelor negre și a coarnelor de plug".

Insula din 1912 crede că tocmai literatura care se socoate tradiționalistă este în realitate decadentă: „...decadent este Cerna, bunăoară, decadente sunt *Convorbirile literare*, decadent este *Luceafărul* și decadente sunt toate provincialele *Ramuri de spanac* afiliate acestor metropole...".

Fronda din 1912 aprobă atitudinea critică dela *Vieața nouă*, dar publică versuri excentrice, ca acele din *Sensații*.

Farul din 1912 ne dă în primul număr o convorbire cu Ov Densușianu care caracterizează astfel momentul literar: „Adorarea întârziată a formelor învechite, care nu mai corespund cerințelor de azi ale sufletului, a fost și la noi tulburată și aproape înlăturată; scriitorii noului curent, cu toată încăpățânata tăgăduire a celor interesați și neînțelegători, din zi în zi încep să se impună. Cetitori mereu mai mulți și întotdeauna înzestrați cu simțul artei adevărate, vin să înconjure cu larga lor simpatie pe îndrăzneții novatori. Victoria aceasta se datorește fără îndoială revistei *Vieața nouă*, care a avut onoarea și meritul să deschidă lupta acum șapte ani, în vreme de desmetică tulburare a atmosferei literare prin rătăcirile sgomotoase ale turmei poporaniste".

Avem însă și reviste care critică *Vieața nouă*. Astfel *Viața Românească*, după note ironice în legătură cu poezia simbolistă-decadentă, începe în 1912 să publice parodii ca *Armonii vesperale*:

In vesperala simfonie tronează liniştea regală
Şi parcul rozelor sensaţii cu'ndoliate crizanteme
Sonor deşteaptă cascadarea de note vagi în catedrală
Orizontând în ritmul mistic albumul stinselor poeme...

Şi'n aiurarea muribundă convoi de ore funerare
Pătau linţoliul de mistere cloroformate în surdină,
Pe când rozalbele foburguri filtrau tăcuta orchestrare
A cimitirului spasmodic iluminat de luna plină...

Noua Revistă română de sub conducerea lui C. Rădulescu-Motru publică, în 1913, obscenităţile din *Romanţa perversă* a unui evreu, dar în 1915 găseşte următoarea caracterizare: „*Vieaţa nouă* se leapădă de ceea ce este: „decadentă", şi vrea să fie ceea ce nu este: nouă".

In *Absolutio* din 1913, se recunoaşte lui Ov. Densuşianu meritul de a fi susţinut un curent nou, dar se adaugă: „Din nenorocire însă, literatura simbolistă a devenit un sport în mâinile unor imberbi, care ar fi făcut mai bine să fi început cu altceva decât cu o meserie care cere talent". Pentru *Simbolul* din 1912, *Vieaţa nouă* este „fadă ca întotdeauna". *Chemarea* din 1915 are păreri tot aşa de defavorabile.

Sub titlul poeziei noi, publică lucruri pur şi simplu smintite *Fronda* din 1912, *Orizonturi noi* şi *Chemarea* din 1915. Curentul nou pornit cu entusiasm de oameni însufleţiţi de cultul frumosului, ajunsese pe mâna celor fără de respect pentru ideal şi poezie. In foile acestea cu viaţă efemeră începuseră să apară nume semite. In preajma războiului, poezia noastră era pătată de neastâmpăraţi pseudo-scriitori, străini de spiritul şi de limba noastră.

Activitatea lui Ovid Densuşianu la *Vieaţa nouă* şi la universitate a avut şi alt rol decât acela literar propriu zis. Ne-a pus în contact cu latinitatea, a adâncit în noi sentimentul de solidaritate cu tot ce are mai de preţ latinitatea ca spirit şi ca formă artistică, şi, prin aceasta, a realizat şi un scop politic.

Cercetările filologice ale căror rezultate ne erau expuse de profesorul Ovid Densuşianu, cu o limpiditate în adevăr latină, la cursurile de istoria limbii ori la comentariile de texte din seminarii, au desvoltat fireşte în noi ideea că aparţinem unei familii de neamuri de care ne leagă tot ce avem mai autentic latin: limba noastră. Dar în afară de acestea, Ovid Densuşianu a ştiut să prindă interesul nostru pentru manifestările spirituale ale latinităţii, lucrând astfel direct asupra sensibilităţii noastre şi creând acea atmosferă prielnică primirii de suggestii de la marile literaturi latine ale occidentului. Cu câtă plăcere ne aducem aminte acele cursuri atât de pline de idei şi de observaţii, în care ne treceau pe dinaintea minţii noastre, dornice de frumos şi de ideal, cei mai străluciţi reprezentanţi ai literaturii din Franţa, Belgia, Italia, Spania şi chiar din îndepărtata Americă latină. Atunci ne-am îm-

bogăţit noi spiritul cu creaţiile superioare ale unor scriitori ca Régnier, Jammes, Samain, Moréas, Verhaeren, Maeterlinck, Orsini, Pascoli, Chiesa, Chocano, despre care s'a scris adesea şi'n *Vieaţa nouă*. De sigur, Ovid Densuşianu ni-i arăta pe aceşti scriitori ca reprezentanţi ai simbolismului, dar nu mai puţin ei au rămas şi astăzi pe primul plan. Astfel Ovid Densuşianu a ştiut să fie un campion pentru desvoltarea conştiinţei latine la noi în ţară, unde şi înainte şi după războiul mondial s'au încrucişat multe tendinţe divergente.

Adâncirea operelor geniului latin, după adâncirea limbilor romanice, a apărut în mintea lui Ovid Densuşianu ca un mijloc pentru a ne reintegra în marea familie spirituală latină. Intelectualitatea tânără dinainte de războiu s'a format în mediul de credinţă în puterea sufletului latin, pe care l-a creat cu stăruinţă şi cu entusiasm *Vieaţa nouă*. In vreme ce atmosfera dela noi era îmbibată de propagandă nemţească, *Vieaţă nouă*, deşi revistă de literatură, şi-a îndeplinit, prin intuiţia profesorului Ovid Densuşianu, rolul politic de a stabili în domeniul spiritului alianţa noastră cu latinitatea occidentală, alianţă premergătoare aceleia a armatelor pe câmpul de luptă.

Viaţa Românească. Problema poporanismului a fost lămurită de G. Ibrăileanu şi C. Stere încă dela *Evenimentul literar*. La *Lumea nouă ştiinţifică şi literară*, la care a colaborat şi G. Ibrăileanu, s'a completat teoria prin articolul lui Th. Buzdugan, care aştepta dela scriitori nu numai simpatie pentru cei „aduşi la sapă de lemn", dar şi duşmănie pentru „bandiţii" din clasa conducătoare.

Viaţa Românească îşi porneşte activitatea în 1906 şi reuşeşte să aibă, chiar din primii ani, colaborarea celor mai buni poeţi şi prozatori ai vremii: Coşbuc, Goga, Iosif, D. Anghel, C. Hogaş, Delavrancea, Brătescu-Voineşti, Sadoveanu. Odată cu colaborările acestea din diferite colţuri ale românismului, ceea ce pentru revistă însemna o ridicare de prestigiu, se răspunde şi din partea direcţiei cu o lăudabilă preocupare de starea culturală şi politică a tuturor provinciilor româneşti.

Cuvântul *Către cetitori* din nr. 1, ne arată că din punct de vedere ideologic, revista rămânea pe linia unei tradiţii pe care o cunoaştem: „Starea noastră nu e numai înapoiată, ceea ce ar fi destul de rău; ea este anormală, ceea ce e mult mai rău: clasele de sus stau în aer, fără atingere cu poporul de jos, care, în ţara noastră, el singur este o clasă *pozitivă* şi a păstrat mai curat *sufletul românesc* Intre clasele de sus şi popor este o prapastie adâncă, care, la noi, desparte aproape două *naţii*. Clasele de sus se ating numai de de cultura apuseană, de care poporul nu se atinge şi pe care, din lipsă de contact cu poporul românesc, clasele de sus *n'o asimilează*, ceea ce e tot una cu a spune că o *caricaturizează* Lipsa contactului cu poporul românesc ne face ca, *în loc să absorbim* cultura străină, *să ne absoarbă ea pe noi, să ne asimileze ea pe noi...*" Se susţine

apoi că nu vom putea avea o *cultură* naţională decât *atunci* când massele populare adevărat româneşti vor căpăta în stat valoarea *socială*, proporţională cu valoarea lor numerică. Să cultivăm aşadar ţărănimea, s'o ridicăm în starea ei economică şi s'o introducem în viaţa politică. In nr. 2 al revistei, G. Ibrăileanu caută să lămurească înţelesul curentului poporanist: „Poporanismul, încă şi încă odată, nu e o teorie, e un sentiment, e sentimentul de recunoştinţă, de simpatie şi de datorie faţă cu ţărănimea. In politică, acest sentiment va îndemna pe cineva să lupte pentru revendicări politice şi economice. In chestii culturale, îl va îndemna să se jertfească pentru cultivarea ţărănimii. *In literatură „poporanismul" va însemna atitudinea de simpatie a scriitorului faţă cu clasa ţărănească* — atâta tot". Poporanismul nu cere să te inspiri numai decât din popor ori să scrii coborîndu-te la nivelul celor de jos. Cere însă simpatie pentru marea mulţime a ţăranilor şi, în chip firesc, antipatie faţă de cei ce o fac să sufere.

Poporanismul, aşa cum era formulat până acum, a dat naştere la interpretări contradictorii şi la polemice inutile. Noi lămuriri au venit în urma unui interesant incident literar academic. In discursul de recepţie la Academie în 1909, Duiliu Zamfirescu a vorbit despre *Poporanismul în literatură*. Se susţine de către noul academician că Românul nu e nici mai mult, nici mai puţin poet decât oricare alt popor şi că nu trebue să luăm în serios cuvintele spuse pe vremuri de către Alecsandri. O bună parte din discurs e combaterea poporanismului, socotit de Duiliu Zamfirescu, o şcoală care ţine pe scriitori în mediocritate „printr'o aberaţiune a tuturor sentimentelor estetice". Coşbuc şi Goga, Slavici şi Popovici Bănăţeanu sunt inferiori ca scriitori, prin ce au poporanist. In ce priveşte inspiraţia din popor, Duiliu Zamfirescu spune: „Nu merg atât de departe, încât să afirm că sufletul ţărănesc nici nu e interesant, în literatură, fiindcă, pentru mine, totul e interesant în natură. Cu toate astea, cei mai mari critici şi cei mai mari creatori de caractere omeneşti nu se ocupă de sufletele simple, pentrucă acestea sunt, ca neantul, fără evenimente". Duiliu Zamfirescu se ridică şi împotriva tiraniilor de orice fel, cea mai odioasă socotind-o pe cea literară: „Cea mai odioasă dintre toate, este tirania literară. Este odioasă şi depravată; odioasă fiindcă, încătuşând avântul cugetării, omoară originalitatea; depravată fiindcă încearcă să răsplătească platitudinele cu onoruri şi cu bani". Maiorescu, în răspunsul său, a fost destul de aspru cu Duiliu Zamfirescu şi i-a combătut ideile despre poezia populară, dar în ce priveşte poporanismul, amândoi sunt de acord. „De mult era cunoscută cererea unor so-

Ibrăileanu

cialişti-poporanişti, care se amestecaseră în ale esteticei şi îndemnau pe scriitori să se ocupe exclusiv cu mizeria claselor de jos şi de vinovăţia celor de sus. Dar dacă toate tendinţele şi intenţiile utilitare sânt dăunătoare în artă, cel puţin tendinţa învrăjbirii claselor a rămas cu desăvârşire stearpă în producerea de opere frumoase".

Vâlva stârnită de cele două discursuri a îndemnat *Luceafărul* să întreprindă o anchetă în problema poporanismului. *Viaţa Românească* ne dă ea însăşi noi lămuriri la sfârşitul anului 1909. Aflăm acum că nu trebue să socotim poporanismul ca un curent nou, el fiind de fapt vechiul curent început la 1840, de naţionalizare a literaturii şi limbii, problemă de excepţională însemnătate: „nu există alt popor căruia problema *revenirii la sine, a naţionalizării culturii, literaturii şi limbii*, să i se fi impus cu atâta putere şi urgenţă... Dar naţionalizarea culturii şi, ca să ne mărginim la subiectul nostru, *a literaturii şi a limbii*, nu s'a desăvârşit nici până astăzi". Poporanismul n'ar fi deci altceva decât curentul poporan, curentul de naţionalizare a literaturii culte — ca spirit şi limbă — prin literatura populară. Punând astfel chestiunea, revista întreabă pe drept cuvânt: „Inventat-am noi ceva nou? Impunem ceva arbitrar şi neraţional scriitorilor?" Cât priveşte „simpatia pentru ţărani", se argumentează acum că, prin ea, trebue să înţelegem *obiectivitatea*, să considerăm adică şi pe ţărani fiinţe demne de atenţie şi să nu-i dispreţuim în felul lui Duiliu Zamfirescu. Lupta pentru viitor e formulată astfel: „Numai după ce literatura şi limba românească vor fi perfect româneşti; numai după ce se va umplea prăpastia socială şi morală dintre orăşeni şi ţărani şi, mai ales, va înceta prejudecata că ţăranii nu sânt oameni ca şi noi; — numai atunci poporanismul îşi va fi îndeplinit rolul şi-şi va fi trăit traiul".

Discuţiile continuă. Insuşi Duiliu Zamfirescu revine la atac.

In *Metafizica cuvintelor*, el arată că adevăraţii poeţi sunt abstractivi, nu sensoriali. Poezia „pictură" este un gen inferior de care au abuzat Coşbuc şi Goga: „Poporanismul produce fatalmente scriitori sensoriali şi dialectali". Duiliu Zamfirescu socoate poporanismul duşman al adevăratei arte, al artei clasice: „Poporanismul, a cărui definiţie este substituirea personalităţii colective de jos, autonomiei individuale de sus, cere ca scriitorul să adopteze forma sa strâmtă, orizontul său mărginit, cere o sensibilizare eternă a lumii, îndepărtare dela formele abstracte şi aprioristice ale cugetării. El este duşmanul clasicismului". Duiliu Zamfirescu a fost şi contra poeziei simboliste, dar atunci când cere o poezie ridicată din punct de vedere intelectual, o poezie în care să se vadă sbuciumul gândului în sfere înalte şi abstracte, e foarte aproape de ideile susţinute de Ovid Densuşianu la *Vieaţa nouă*.

Rezultat al polemicei în jurul poporanismului este şi discursul lui Delavrancea *Estetica poeziei populare*, rostit la Academie în 1913. Cuvintele lui Delavrancea apar ca o reacţiune împotriva lui Duiliu Zamfirescu. Se arată acum frumuseţea poeziei populare şi intuiţia artistică a poporului nostru, capabil să aplice în poezie, în mod

instinctiv, regulele estetice formulate de Lessing în *Laocoon*. Pentru lămurirea poporanismului în sine, nu se mai aducea nimic nou.

Convorbiri critice. Despărţirea de *Convorbiri literare*, acum sub conducerea lui I. Bogdan până la 1906 şi a lui Simion Mehedinţi dela acest an înainte, s'a făcut pe o chestiune de principii. Revista junimistă avea preocupări istorice naţionale şi, după M. Dragomirescu, nu mai reprezenta ideile critice ale lui Maiorescu. De altfel, M. Dragomirescu e nemulţumit de toată critica din ţară. Pornind la 1 Ianuarie 1907 revista *Convorbiri*, denumită din anul al doilea *Convorbiri critice*, arată că articolele şi studiile critice dau pe faţă spirit, subtilitate, pasiune, migăleală, dar nici decum obiectivitate Noua revistă vrea să inaugureze o critică obiectivă: „Critica obiectivă, rece, aşezată, care se ridică senină, dar fără slăbiciune, de-asupra patimilor de o zi şi care, văzând şi cercetând numai lucrul, nu vrea să ştie dacă este făcut de un prieten sau de un duşman şi luminează pe cetitori asupra valorii lui, fără ură şi fără părtinire, cu temeiuri întotdeauna făţişe şi clare — această critică ne lipseşte". M. Dragomirescu susţine totodată autonomia artiştilor şi poeţilor, cerându-le să se smulgă de sub orice fel de tiranie, modă, curent, şi să se adâncească în propriul lor eu, pentru a da apoi pe faţă, ca fiinţe ce reprezintă o forţă tainică a naturii, o lume ideală prinsă în forme desăvârşite. Revista urmăreşte şi educarea cetitorului, căci i se cere şi acestuia să renunţe la preocupări practice ori ştiinţifice atunci când vrea să adâncească o scriere demnă să fie privită numai din punctul de vedere al frumosului. E adevărat însă că M. Dragomirescu dă dovadă de atâta autonomie de gândire şi de atâta obiectivitate, încât scrie că o singură poezie a lui Cerna valorează mai mult decât toate poeziile lui Goga!

M. Dragomirescu

Despre atitudinea critică a revistei se spune: „Atitudinea criticului, în concepţia critică a acestei reviste, n'are să fie influenţată câtuşi de puţin de conţinutul operei de artă. Naţionalişti şi umanitari, conservatori şi poporanişti, realişti şi romantici, clasici şi simbolişti, impresionişti şi parnasieni, toţi poeţii, numai adevăraţi poeţi să fie, au dreptul să fie judecaţi cu aceeaşi măsură — măsura cerinţelor artei". In cursul celor patru ani de apariţie, revista exprimă adesea aceste idei. La începutul anului al doilea, M. Dragomirescu scrie: „Artistul trebue lăsat cu desăvârşire liber în inspiraţiunea lui, şi să nu i se ceară decât un lucru: să exprime cât mai clar şi mai deplin ceea ce imaginaţiunea lui a plăsmuit în libertatea ei. Stăpân absolut pe fondul şi pe forma lui, el trebue totuşi să se subordoneze cât mai mult simţului critic, care-i poate arăta dacă

forma sa redă toată gândirea sau numai o parte din ea, şi dacă e sau nu locul ca opera poetică să fie supusă la o nouă prelucrare de desăvârşire. Nu stânjeniţi inspiraţiunea poeţilor îndemnându-i să facă cutare sau cutare fel de literatură, — ţărănism, poporanism, simbolism, naţionalism — artă nouă sau veche, artă folositoare sau artă de lux. Lor să le cerem numai un lucru: să facă *artă*". *Convorbirile critice* voiau astfel să reînvieze cultul artei pentru artă şi cultul frumosului, aşa cum fusese exprimat de Maiorescu la *Junimea*.

M. Dragomirescu este împotriva *Semănătorului*, fiindcă acesta ar avea ca temeiu de apreciere literară naţionalismul şovinist şi ţărănismul. La *Viaţa Românească*, îi displace impresionismul şi lipsa de simţ al formei, la *Convorbiri literare*, afectarea şi „gongorismul" lui Simion Mehedinţi, la *Vieaţa nouă*, fobia românismului. Astfel, singură revista *Convorbiri critice* ar reprezenta idealul. Marea chestiune a vremii este tot poporanismul. M. Dragomirescu nu admite teoriile dela *Viaţa Românească*, fiindcă sunt tendenţioase, şi cere respectarea adevăratei arte, în cadrul căreia poate intra inspiraţia de orice fel, deci şi cea poporanistă: „Şi astfel, fără să părăsim un moment gândul marei arte, poporanismul cu deosebitele lui forme, nu poate fi decât un isvor nesecat, din multe puncte de vedere, atât de inspiraţiune trainică şi sănătoasă, cât şi de îmbogăţire şi de îmlădiere a technicei artistice. Oricât de rafinată ar fi arta unui poet român, şi oricât de înaltă, ea nu se poate izola de atmosfera literaturii poporane şi nu-i poate dispreţui izvorul ei puternic şi multiplu. Cine o face, acela pierde". *Falanga* apare în 1910 cu acelaşi program ca şi *Convorbirile critice*.

La revista lui M. Dragomirescu, îşi desfăşoară acum activitatea critică şi Eugen Lovinescu deşi este reprezentant al criticei impresioniste. M. Dragomirescu este şi împotriva impresionismului: „Impresionismul în critică este o formă a *artei* literare ca oricare alta", şi susţine că părerile critice trebue să se bazeze pe principii, nu pe impresii. — Lui Maiorescu îi recunoaşte meritul de a fi întrunit formă frumoasă şi principii solide. — De altfel, buna înţelegere dogmatico-impresionistă nu avea să dureze mult. In 1910 M. Dragomirescu îl acuză pe Eugen Lovinescu de... plagiat.

Aceste reviste susţin, fiecare, un crez ideologic şi ne dau şi o variată literatură. *Semănătorul* are la bază ideile lui Kogălniceanu, la care s'au adaos apoi gândurile lui Eminescu, totul învăluit în sufletul senin şi împăciuitor al lui Coşbuc şi Vlahuţă. *Vieaţa nouă* îndreaptă atenţia publicului spre creaţiile geniului latin. Prin Ovid Densuşianu se stabileşte legătura cu literatura şi ideologia literară apuseană, aşa cum, după 1880, a căutat s'o facă şi Macedonski. *Viaţa Românească*, prin simpatia ei pentru clasa de jos, aminteşte lupta dusă pe plan social de Gherea. Ideologia generoasă dela *Contemporanul* şi *Literatură şi ştiinţă* a trecut prin *Evenimentul literar* şi *Lumea nouă ştiinţifică şi literară*, rodind în *Viaţa Românească*, prin pana lui G. Ibrăileanu şi C. Stere. *Convorbiri critice*, în ce

priveşte ideologia, nu au originalitate; se afirmă din nou idealul exprimat pe vremuri de Maiorescu la *Convorbiri literare*. Astfel revistele principale dintre 1901 şi 1916, ca tendinţă generală, nu aduc nimic original. Se retrăeşte în curs de 15 ani frământarea de idei dintre 1840 şi 1895, dintre *Dacia literară* şi *Lumea nouă ştiinţifică şi literară*. In revistele din veacul al XIX-lea, lupta se dădea mai cu seamă pe teme politice şi sociale cărora crezul literar le era subordonat, acum diferenţierile se fac, uneori numai mascat, pe motive artistice. Şi la fel cu revistele dinainte de 1900, acum fiecare revistă e pe poziţia sa, duce polemice, reprezintă în mic o unitate de cultură şi de ideal artistic, fără să se poată stabili o punte de împăcare.

Incepând activitatea la *Convorbiri critice*, M. Dragomirescu supunea judecăţii întreaga producţie literară dela noi şi scrìa, cu multă mulţumire, că nu mai eram în literatură, un sat fără câini. Realitatea e că satul avea prea mulţi câini, gata să iasă şi să se încaere pe uliţe, ceea ce însă n'a împiedecat nici creşterea bălăriilor, dar nici înflorirea muşcatei în fereastra gospodarului înzestrat cu simţul frumosului. Din fericire, certurile sunt între critici şi ideologi, dar producţia cu adevărat literară pluteşte într'o atmosferă care, de cele mai multe ori, este dincolo de măruntele neînţelegeri pământene. Sadoveanu, Coşbuc, Vlahuţă, Chendi se găsesc alături la *Semănătorul*, dar îşi aveau trăsăturile lor puse în evidenţă încă din reviste anterioare, aşa că nu veneau aci ca să li se fixeze hotarele inspiraţiei. Minulescu simbolistul a colaborat şi la *Semănătorul* din ultima lui fază. „Semănătoristul" Sadoveanu şi-a trimis din scrierile lui la *Luceafărul*, dar şi la *Viaţa Românească*. Anghel care-i atât de modern ca fel de a scrie, lasă să apară în poporanista *Viaţa Românească* spiritualul joc de cuvinte al *Cometei*. La *Viaţa Românească* mai colaborează de altfel şi Tofan bucovineanul, şi Goga, Agârbiceanu, N. N. Beldiceanu, ba chiar şi I. Minulescu. La *Convorbiri critice* vin scriitori dela toate revistele cu „program". Avem aci pe Gârleanu, Corneliu Moldovanu, M. Codreanu, Cincinat Pavelescu, D. Nanu, Cerna, A. Mândru şi, de ce să nu surâdem, pe „simboliştii" I. Minulescu, Al. Stamadiad, N. Davidescu.

Singură *Vieaţa Nouă*, cu excepţii pe care însuşi directorul revistei le justifică în numele talentului, oferă omogenitate de atitudine generală, şi aceasta numai fiindcă Ovid Densuşianu a fost întotdeauna duşmanul compromisului. Celelalte reviste primesc colaborarea de oriunde, caută să „fure" chiar colaboratori, fără să aibă prea mult grija programului şi idealului artistic.

Maleabilitatea estetică ajunge şi ea o virtute. Când apar la *Viaţa Românească* şi unele colaborări simboliste şi, pentru aceasta, răsar nu numai nedumeriri dar şi imputări, revista dă următorul răspuns: „Noi nu sântem împotriva nici unei şcoli literare, şi în alegerea bucăţilor ce publicăm, nu sântem conduşi decât de un criteriu: bucata să fie bine scrisă cu talent şi să nu fie imorală.

Să nu ofenseze simţul estetic şi simţul moral". Scriitorii, duşi de instinctul lor, lăudabil de această dată, nu s'au încadrat strict la un program şi la o revistă. Nu-i vom încadra nici noi.

Vechea generaţie în noul climat. Avem, la 'nceputul veacului, un climat social şi intelectual favorabil unei literaturi istorice, ţărăniste şi tradiţionaliste. Scriitori care şi-au arătat trăsăturile lor caracteristice încă de mai de mult, au şi acum manifestări care ne interesează. Vlahuţă, cu poezia „1907" a făcut mare vâlvă, iar lucrarea sa *Pictorul N. Grigorescu, viaţa şi opera lui*, a fost o contribuţie cu răsunet deosebit. E apoi, din partea lui Vlahuţă, o neobosită activitate ziaristică de interes cultural şi educativ, risipită la *Drum drept*, *Universul*, *Flacăra*, înainte de războiu, şi care se continuă apoi la *Dacia* şi la *Lamura*.

La opera de popularizare ia parte G. Coşbuc care, împreună cu Vlahuţă, scrie o *Carte de cetire*. Risipire de convingeri şi de cunoştinţe folositoare, într'un stil plăcut şi la nivelul tuturor, avem în *Dintr'ale neamului nostru*. In această vreme, în afară de unele poezii la *Flacăra*, avem dela Coşbuc şi câteva din interesantele lui traduceri.

Delavrancea apare acum cu totul nou. In atmosfera vremii, acest scriitor a căpătat imbold pentru dramele lui istorice. Şi spre aprecierea literaturii populare i-au venit imbolduri: discursul despre *Estetica poeziei populare* a pornit şi din îndemnul lui N. Iorga.

Trilogia *Apus de soare*, *Viforul* şi *Luceafărul*, cu toate scăderile estetice, însemnează o frumoasă pagină literară. Viziunea lui Delavrancea este epică, faptele şi eroii constitue o frescă originală. Cea mai dramatică din piese este *Apus de soare*, cu evocarea lui Ştefan în cadrul familiar al doamnei Maria şi al Oanei, dar şi 'n împrejurările politice aspre, când voevodul trebue să-şi impue voinţa prin orice mijloc, fie şi prin crimă. Sbuciumul eroului în conflict cu el însuşi, din pricina slăbiciunii trupului, care nu mai ascultă de voinţa sufletului, ia aspect de unică măreţie. In *Viforul*, Ştefăniţă, om rău, invidios, degenerat setos de sânge, e în contrast cu atât de demnul şi cumpănitul Arbore. Scene de puternic dramatism sunt acele în care Arbore plânge moartea fiului său Cătălin şi primeşte cu resemnare condamnarea nedreaptă şi brutală. Delavrancea a voit să creeze un Richard al III-lea român, dar n'a reuşit să ni-l facă contemplabil esteticeşte. *Luceafărul*, mai mult decât celelalte două piese, abundă în scene lirice ori epice. Petru Rareş însuşi ni-i înfăţişat în momente de epică luptă cu Polonii. Naţional este acum Delavrancea şi prin limba lui vânjoasă şi cu un intenţionat colorit cronicăresc. De mai mică însemnătate sunt comediile autorului şi tragedia *A doua conştiinţă*. Marele talent al lui Delavrancea se arată şi 'n oratorie. *Inocent*, măiastra lui pledoarie din 1904, în procesul intentat unui arhitect acuzat că şi-a dat foc casei asigurate, poate sta alături de tot ce-a produs mai de seamă oratoria vremurilor, prin felul cum Delavrancea face dintr'un caz particular o

chestiune de conştiinţă pentru o întreagă generaţie. Numai *Pro Milone* a lui Cicero îi poate sta alături.

Duiliu Zamfirescu reuşeşte să ne surprindă. In *Miriţă* (1910) ne dă un poem eroic, fals construit, dar bogat în atitudini sentimentale frumoase şi îmbrăcat într'o limbă silnic arhaizată. E şi aci o rivalitate cu Delavrancea?

In teatru ne dă comediile *O amică* (1912), inspirată din viaţa de familie, joc spiritual vioiu, dar fără adâncime, *Lumină nouă*, piesă pretenţioasă şi cu o psichologie tot atât de complexă pe cât acţiunea este de greoaie, *Voichiţa* (1914) cu un tip interesant, anume al studentei care dă piesei titlul, şi o dramă, *Poezia depărtării* (1913), construită mai mult epic şi cu personagii discontinue ca psihologie, într'o ţesătură de împrejurări puţin verosimile.

Duiliu Zamfirescu este interesant şi prin atitudinea lui literară. După cum în 1909 a luat atitudine contra poporanismului, în 1916 e contra modernismului. In *Câteva cuvinte critice*, el constată că tinerii tind către o poezie în care fondul şi forma trecutului nu mai au înţeles. Şi acum, fără să facă diferenţiere între vechiu şi nou, Duiliu Zamfirescu este pentru frumosul aşa cum îl înţelege clasicismul: „Şi este frumos, în fiecare epocă, tot ce răspunde la anumite reguli de proporţie şi de armonie, care stau în intuiţia sufletească a rasselor omeneşti, independent de orice interes material". El se declară pe faţă împotriva extravaganţelor cu care vor să producă efect unii poeţi noi.

Ruralism şi naţionalism literar. St. O. Iosif.

Inainte de întemeierea revistei *Semănătorul*, semănătorismul a existat nu numai ca formulare teoretică, prin Coşbuc şi Vlahuţă, dar şi ca realizare practică prin St. O. Iosif. Colaborarea acestuia la *Viaţa*, *Epoca*, *Pagini literare*, *Floare albastră*, a trecut în parte în volumul *Patriarhale*, semnificativ şi prin titlu. Regretul pentru un trecut de sănătate morală e în *E mult de-atunci*, pentru casa părintească în *Nucul*. Din mediul plăcut care înviorează, în amintire, sufletul poetului, răsar bunica asemuită cu sfânta Duminecă şi fetiţa sglobie şi blondă „ca un fir de păpădie" din *Vara*. Ţăranul, aşa cum înaintează cu carul prin nori de praf şi îngânând un cântec trist, e învăluit în simpatie. Sensibilitatea cu accent dureros se dă pe faţă în *Artişti*. Cea mai realizată poezie, ca armonie şi plasticitate, e fără îndoială *Doina* în care imaginile, versul scurt, ritmul sacadat, redau atât de bine călătoria haiducilor.

In *Credinţe* (1905) dragostea pentru „drăgălaşa muză populară", este limpede mărturisită. *Gruia* poetizează un subiect din care se vede tăria neamului nostru în momentele lui de deşteptare. Volumul arată însă şi cum se adânceşte starea sufletească de tristeţe a poetului. Avem aci versuri care arată o trăsătură temperamentală permanentă:

Instrăinat de-atâta veselie,
Am căutat singurătatea 'n cetini...
Atunci te-am cunoscut melancolie,
Şi vezi, de-atunci rămas-am buni prieteni...

Acum apar şi versurile de dragoste, ale acelei dragoste care avea să-i aducă poetului sbuciumul şi durerea, date pe faţă în *Cântece* (1912). In afară însă de elegiile de dragoste, avem aci şi acel *Cântec de leagăn*, plin de frăgezime de simţire şi de fermecătoare duioşie. O notă de reţinut e şi incapacitatea lui Iosif de a se adapta la alt mediu decât cel ţărănesc, cum se vede din *Scrisoare lui Goga*. Pastelul *Inserare* e armonie a liniştei şi deschide sufletului evadări spre orizonturi nemărgenite. In aceste volume, avem un liric duios şi armonios. Din loc în loc apare o melancolie înlăcrimată, atât de deosebită de aspra vigoare ţărănească din poezia altor ardeleni.

St. O. Iosif

Mai slab realizator este Iosif în poezia de inspiraţie patriotică. *Din zile mari* (1905), prin strofele mărunte şi ritmul popular, nu putea crea un piedestal maiestos unei figuri ca a lui Ştefan cel Mare. Piesa *Zorile* (1907), cu evenimente dela 'nceputul anului 1848, e slab condusă. *Carmen Saeculare* (1909), în colaborare cu D. Anghel, are convenţionalul lucrărilor de comandă. Marşul eroic din 1913, *La Arme*, datorită unor fatale circumstanţe istorice, este menit să-şi reînoiască mereu celebritatea.

Un loc aparte îl ocupă cele două volume din *Caleidoscopul lui A. Mirea*, în care Iosif şi Anghel risipesc un spirit vioiu şi adesea de bună calitate. Nu lipseşte de aci şi critica literară. *Simbolism* e o ironie la adresa revistei *Vieaţa nouă*, *Problemă* e o bună epigramă în legătură cu cel mai bătăios critic al vremii.

Se 'ntreab'un critic: Tu, Horaţiu,
Ce stai acuma în Olimp,
Pe când trăiai, oare cât timp
Şi cam ce loc aveai în spaţiu?

Şi a răspuns atunci Horaţiu
Cu domiciliul în Olimp:
„Dragomirescu are spaţiu,
Horaţiu însă n'are timp".

Critica atinge şi revistele vremii în *Banchetul meu* şi în *Congresul literaţilor*. Pentru felul cum scriitorii priveau bătălia formulelor literare contradictorii dela diferite reviste, sunt interesante aceste versuri :

Şi toţi aplaudau frenetic, se'mbrăţişau ca scoşi din minţi
In timp ce Rădulescu Motru, Dragomirescu, Mehedinţi,
Din teancuri negre de reviste clădeau un uriaş non sens,
Zvârleau polemici, sfezi, nimicuri, formând încet un rug imens,
O hecatombă de ambiţii, de inepţii şi de orgoliu,
Şi după ce 'nsfârşit turnară de-asupra nard, petrol şi oliu,
Ovid, scoţând „lumini de fulger", svârli scânteia salutară...

Nu lipseşte de aci nici critica socială, în legătură cu mizeria ţăranilor aduşi la revoltă în 1907.

Dragostea pentru basmul popular se vede în *A fost odată* (1903), iar pentru fantastic, în dramatizarea *Legenda funigeilor* (1907) reieşită din colaborarea cu Anghel. E aci o ţesătură de întâmplări care scot pe primul plan un lirism, un vag şi o fantasie de reală calitate poetică. Cei doi poeţi, mânuitori de versuri mlădiate după delicateţa fondului, au ştiut să ne dea o legendă plutitoare într'un domeniu cu totul ideal. Cântecul Runei: „Lună, ca pe-o harfă trec mânile mele..." e o aleasă poezie lirică. Aceeaşi colaborare, cu preponderenţa însă a lui Anghel, ne-a dat *Cometa* (1908) joc al fantasiei, al conversaţiei familiare, dar nu acţiune dramatică. Nu lipseşte şi aluzia la stări de lucruri dela noi. Odată ni-i înfăţişată şi Academia cu nemuritorii ei care-şi astupă urechile: „Spre a nu-i lovi — oroare! — cumva curentul nou". Merită să fie amintite şi traducerile din Petöfi, Heine, Ibsen, Wagner, Verlaine şi alţii: e aci nu numai dexteritate, dar şi curiozitate intelectuală demnă de laudă.

Octavian Goga. Dăruit de muze să cânte durerile şi aspiraţiile unui neam de ţărani, spre mediul de ţară se simte atras poetul, oricât a înaintat pe scara socială. In *Casa noastră* şi-aduce aminte de simplitatea vieţii de familie şi de poveştile acum pierdute „Sub vreascurile stinse-a vetrei", şi-şi găseşte uşurarea sufletească în acele cuvinte care-s un hohot de plâns: „Eu vă sărut, păreţi străbuni — Pe varul alb scobit de ploaie".

Oct. Goga

La *Luceafărul* a scris şi poezii de dragoste, dar numai prin poeziile naţionaliste, între care şi *Oltul*, a lăsat impresii definitive. Volumul de poezii din 1905, i-a deschis drum către sufletul întregului românism. E de remarcat că Maiorescu e acela care a cerut premierea poetului de către Academie. N'a fost, după cum susţineau unii, o abdicare dela principiile estetice, ci o justă aplicare a lor. Maiorescu, adversar al poeziei naţionaliste tendenţioase, a avut prilejul să contribue la valorificarea unor poezii care se ridicau până la adevărata artă deşi erau de inspiraţie naţională. In *Oltul* şi *Dela noi* avem lirism pe plan ideal, întocmai ca şi'n *Doina* lui Eminescu, poezie la fel lipsită de spirit practic.

Lirismul naţionalist al lui Goga are un caracter optimist. E adevărat că el cântă „durerea altor inimi” şi că'n versurile lui străbate „Cântarea pătimirii noastre”, dar gândul lui e aţintit spre idealul unirii. *Apostolul* lui e vestitor „Al unei vremi ce va să vie”. iar evocarea criptei sfinte dela Putna cuprinde şi pe craiul mândru care odată va să încingă oţelele lui Ştefan.

Pentru poporul ardelean, muncitor şi nedreptăţit de soartă, el are o mare simpatie. Poezia socială a lui Goga e mai puţin expresivă în *Plugarii* şi 'n *A murit*, dar se ridică până la *Clăcaşii*, cea mai artistică operă lirică a lui Goga. Aci ni se evocă lanurile unde clăcaşii îşi frământă viaţa, pentru înavuţirea străinului rău la suflet.

Aci vedem cum din mijlocul celor „logodiţi de veacuri cu durerea”, se desprinde femeea, numai umbră de slăbiciune, care se apleacă asupra copilului culcat la umbra unor spice. Alăptarea copilului sub razele dogoritoare, ia pentru poet măreţia unui simbol, iar în copil vede pe cel ce va aduce triumful neamului:

Căci inima-mi purcede să-mi desgroape
Comoara ei de doruri ne'mplinite
Şi simt amarul ţarinei robite
Şi simt ruşinea neagră cum mă 'neacă,
Simt cum lumină 'ncepe să se facă,
Cum moare bezna vechilor păcate
Şi sufletul înviorat îmi spune
Că fătul ăst'al patimei amare
Şi-al dorului ce moare 'n aşteptare
E solul sfânt.. înfricoşatul crainic,
Izbăvitor durerilor străbune.

Nostalgia vieţii de ţară urmăreşte pe poet. In *Ne cheamă pământul* şi 'n *Din umbra zidurilor* (1909) poetul se simte desrădăcinat din mediul lui firesc şi-şi întoarce adesea gândul spre satul cu case albe şi cu oameni îndoiţi de muncă şi de durere. *Agonie* arată bine lupta din sufletul lui Goga. El simte cum moare omul senin de altădată, pentru a-i lua, încetul cu încetul, locul un altul care destramă vraja mediului rustic. *Cântece fără ţară* (1915—1916) sunt un regres faţă de celelalte volume. De curând, un volum, *Din Larg*, a înmănunchiat poezii postume din care aceea care dă şi titlul ne arată înălţarea lui Goga spre o inspiraţie senină:

Mai sus!.. Mai sus!.,. Cetăţile de stele
Cuprind rotirea gândurilor mele,
Şi ca un sân ocrotitor de mamă
O 'năzuinţă proaspătă mă chiamă:
— Neprihănită, mândră poezie,
Lumină albă pururi adorată,
Ascultă-mă cu ruga mea târzie,

Şi fă pe veci în minte să-mi tresalte,
Strălucitoare, rece şi curată,
Singurătatea culmilor înalte...

Domnul Notar (1914), e o dramă în legătură cu satul ardelean din timpul stăpânirii maghiare. *Meşterul Manole*, luând numai simbolul faimoasei legende, dramatizează frământarea sufletească a sculptorului Andrei Ganea care-şi închide în opera *Atlantida* iubirea lui pentru Ana Brăneanu. Interesante sunt amândouă dramele, una prin energia cu care-s descrişi Românii în rezistenţa lor naţională, cealaltă prin vălul de poezie aruncat asupra unui caz psihologic.

In volumul *Precursori* (1930), sub pagini închinate precursorilor literari şi politici ai unităţii naţionale, scânteie luminos sufletul lui Goga, legat de trecutul pe care îl consideră bază a progresului în viitor, şi îndrăgostit de tot ce este expresie a simţământului naţional. Din cadrul unui trecut pe care prea repede l-am uitat, înviază figurile lui Vulcan, Alecsandri, Eminescu, Coşbuc, Caragiale, Aurel Vlaicu. Simpatia adâncă învălue pe ţărani, din mijlocul cărora răsar genii care se pierd neştiute: „Şi câţi Ioni nu trăiesc şi mor în umbră, cu străfulgerarea geniului în ochii lor adânci, strânşi în obezi de ursita vitregă a unui neam de mucenici?"

Parte din munca lui ziaristică a fost strânsă în volumul *Mustul care fierbe* (1927).

Goga a avut mijloace originale şi ca limbă şi ca armonie, pentru a ne da câteva poezii de reală valoare. Şi activitatea lui ziaristică este de o scânteiere deosebită. Proza lui politică este în întregime străbătută de ideea naţională. Ca poet şi ca scriitor politic, Goga e o sinteză care aminteşte pe Eminescu: şi el a avut o viziune politică pe care a transpus-o pe planul poeziei, dar şi o viziune poetică prin care a aureolat un pasionat scris politic.

In ambianţa creată de Coşbuc şi Vlahuţă, acum îmbogăţită cu nuanţe noi de Iosif şi Goga, se desvoltă numeroşi scriitori, unii cu o notă distinctivă. Ecaterina Pitiş e în legătură cu cercurile naţionaliste şi semănătoriste. Volumul de *Poezii* din 1909 ne-o arată tributară înaintaşilor, aşa ca şi cei mai mulţi din poeţii dela 'nceputul veacului. Maria Cunţan a colaborat la *Vatra*, la *Semănătorul*, *Luceafărul*, *Flacăra* şi-i găsim numele şi'n paginile *Sburătorului* în 1919. *Din caerul vremii* arată frăgezime şi delicateţe de simţire, dar şi inspiraţie pe linia Coşbuc-Goga. Plin de multă energie şi cu aptitudini de-a înţelege frumuseţea poeziei populare, este I. U. Soricu, harnic colaborator la *Luceafărul*, *Neamul românesc literar*, *Ramuri*, *Junimea literară*, *Flacăra* şi altele. Nu poate fi uitată nici traducerea în româneşte a lui *Faust*.

Zaharia Bârsan nu s'a putut impune nici prin poeziile lirice şi nici prin încercările epice. Numele lui rămâne legat de activitatea dramatică. Avem dela el dramele naţionaliste *Se face ziuă* (1912) şi *Poemul Unirii* (1922). Cea mai însemnată lucrare a sa este *Trandafirii roşii* (1915). După *Legenda funigeilor* a lui Iosif şi Anghel,

avem acum o nouă încercare de a se folosî, pentru o lucrare dramatică, elemente literare fantastice. Subiectul propriu zis nu e popular, dar se păstrează bine cadrul de basm. Lirismul duios al lui Zefir care-şi sacrifică viaţa stropind cu sângele său trandafirii care însănătoşează pe domniţă, şi-a găsit şi o formă versificată adesea dibace. *Trandafirii roşii* îşi au un interpret muzical plin de nuanţe în C. Bobescu, maestru în redarea duioşiei şi umorului vioiu.

Mai apropiat de autenticul basm popular este C. Berariu în *Făt-Frrumos în grădina Sf. Vineri*, dramatizare apărută în *Semănătorul*, remarcabilă ca versificaţie şi putere de imaginaţie. C. Berariu are şi poezii de inspiraţie naţionalistă şi, cuprins şi el de sentimentul vremii, cântă vitejiile lui Ştefan cel Mare. Un alt bucovinean, T. Robeanu, în afară de poezii de dragoste, ne-a dat şi evocări ale trecutului, cum e aceea din *Voevodul*. Unele poezii îl arată sub influenţa curentului pesimist eminescian.

Zaharia Bârsan

Numele lui O. Carp l-am întâlnit in reviste dela sfârşitul veacului al XIX-lea. Il regăsim acum în *Convorbiri literare*, *Făt-Frumos* din Bârlad, *Semănătorul*. Volumul *Rândunel* (1906) întruneşte poeziile apărute în diferite reviste. E la O. Carp multă simpatie pentru lumea celor în suferinţă. Şi spre ţărănime şi-a îndreptat impresionabilul lui suflet şi, mai mult decât alţii, a găsit cuvinte frumoase pentru a exprima farmecul doinei. Intr'o poezie ne dă şi portretul aspru şi îndărătnic al plugarului, acelaşi din neam în neam, în timp ce'n jur toate se schimbă.

G. Rotică face parte din ambianţa începutului de veac prin inspiraţia patriotică şi prin felul cum îi stăruesc în minte unele teme atât de fericit exploatate de Goga. E şi el un desrădăcinat care nu poate uita mediul ţărănesc pe care l-a părăsit. Poezia patriotică o găsim şi'n *Cântarea suferinţei* (1916—1917), iar poezia de dragoste în *Paharul blestemat* (1924). Faţă cu tot ce am avut mai înainte în aceste domenii, G. Rotică nu vine nici cu suflet nuanţat, nici cu imaginaţie deosebită.

G. Tutoveanu şi-a început activitatea la *Convorbiri literare* în 1898, a trecut pe la revistele semănătoriste şi, după războiu, a ancorat din nou la *Convorbiri literare*. In *Albastru*, străbătut de lirism intim ori descriptiv, avem poezie de corectitudine clasică, ideal al cărui cult G. Tutoveanu l-a avut întotdeauna. *Seara* e un frumos pastel. Multe din poeziile volumului *Balade* 1919 au accent eroic. Prin natura aceasta a inspiraţiei, poetul e întipărit de trăsăturile spirituale ale vremii. Şi-a avut rolul său la înjghebarea revistei *Fat-Frumos* din Bârlad, din care a voit să facă: „locul de înfrăţire al tuturor acelora care cred cu temeinicie în puterea de viaţă

a neamului nostru'. Pentru a produce o atmosferă prielnică preocupărilor literare, şi-a dat munca lui la *Freamătul* (1912), la *Florile dalbe* (1918) şi la Academia ‚Bârlădeană, întemeiată în 1915, ca mijloc de întărire a conştiinţei naţionale.

P. Dulfu, fost colaborator la pretenţioasa revistă *Literatorul*, acum îşi publică din lucrările lui la *Semănătorul* şi *Luceafărul*. Mai mult decât prin traducerile din Euripide, îşi are loc în producţia literară a vremii prin felul fericit în care a exploatat diferite teme populare *Păcală*, *Gruia lui Novac*, *Făt-Frumos* şi alte lucrări de caracter distractiv ori moral îi asigură cetitori în lumea tineretului.

Indreptându-se spre lumea satelor, şi-a găsit adevărata lui vocaţie M. Lungianu, colaborator şi el la *Semănătorul*, *Luceafărul* şi *Neamul românesc literar* de pe vremuri. *Icoane din popor* (1910), *La cruci*, *Icoana dela ţară* (1911), *Din umbra satelor* (1913) sunt numai dela începutul unei cariere care se continuă cu pasiune şi'n zilele noastre. *Din Ţara lui Alb Impărat* (1934) cuprinde basme din nemărginita comoară populară, parte din ele din regiunea Sibiului. In volumul de povestiri din viaţa de ţară, cu obiceiurile şi superstiţiile ei, *In Sărbători*, avem mai mult dragoste pentru subiect decât talent de artist. In toată activitatea lui M. Lungianu, în afară de documentele etnografice şi folcloristice, ne interesează şi limba populară deosebit de bogată.

Mai artist decât Dulfu şi decât M. Lungianu este povestitorul I. Dragoslav. *Facerea lumii* (1908) e şi de interes folcloric. *Poveşti de Crăciun* (1914), *Flori şi poveşti*, *Novele* dau pe faţă un scriitor apropiat de simţirea populară, natural în desvoltarea subiectelor, lipsit de compoziţie. In volumaşul *Fata popei* (1909) se găseşte şi cea mai bună povestire a lui, *Noaptea Sf. Andrei*, în care pe baza credinţelor şi superstiţiilor populare, avem o atât de reuşită îmbinare a fantasticului cu realitatea şi multă dibăcie în a suggera misterul. Aci, mai mult decât în alte povestiri, ne-a dat o expresie ţărănească originală. La *Convorbiri critice*, mai cu seamă, i s'a preţuit realul lui talent de povestitor.

In aceeaşi ambianţă de simpatie pentru popor, atât de caracteristică pentru începutul veacului, se încadrează şi alţi prozatori. I. Grămadă, dela care avem şi o monografie despre societatea *România Jună* din Viena, în proza lui literară, s'a inspirat din mediul ţărănesc. Astfel sunt schiţele *Reînviere*, *Reîntoarcere* şi toate acele pagini care ne redau psichologia pe care-o are ţăranul în diferite împrejurări ale vieţii. Vasile Pop are o bogată activitate de poet şi prozator, azi depăşită. In cercul *Semănătorului* şi-a găsit aprecierea şi, cu *Domniţa Viorica*, (1905) a permis să se nutrească speranţe care nu s'au realizat.

Prin revistele la care a colaborat şi prin natura inspiraţiei, I. Adam aparţine acestei epoce de adâncire a vieţii ţărăneşti şi naţionale. Ne-a dat pilde, glume, mici povestiri în *Pe lângă vatră* (1900), *Vorbe de clacă* (1910) dar şi câteva volume de schiţe şi nuvele *In Voia mării* (1909), avem alunecarea spre realism vulgar din

Sodoma, dar şi pagini de duioşie în *Ocnaşul*. Dela povestire s'a ridicat până la roman în *Rătăcire* şi'n *Sybaris*, fără să dea altceva decât o privire critică a vieţii de capitală, aşa cum putea fi înţeleasă de un om îndreptat sufleteşte mai mult spre lumea simplă a satului moldovean. N. Rădulescu Niger şi-a început de mult o activitate foarte variată de schiţe, nuvele, romane, drame şi lucrări de caracter educativ. *Măria Sa Ogorul* (1907) reprezintă tendinţele care frământau sociatatea noastră la începutul veacului. I. Ciocârlan colaborează la revistele semănătoriste dar şi la *Convorbiri critice*, împăcând cerinţele unor şcoale diferite. Activitatea sa se prelungeşte până în vremea noastră. In volumul *Flămânzii*, pe lângă pagini de literatură rudimentară, avem şi o bună schiţă *Pe drum*.

Evocatori ai trecutului.

Prin *Vlaicu Vodă* (1902) Al. Davila a realizat una din cele mai interesante piese din repertoriul nostru teatral. Dela *Despot Vodă* încoace, *Vlaicu Vodă* e un moment teatral pe care numai M. Sorbul îl depăşeşte. Vlaicu e un tip original, e ipocritul calculat care-şi realizează idealul politic, care-i al lui dar şi al ţării. Problema politică, independenţa faţă de Ungaria spre care se 'ndrepta gândul Doamnei Clara, se dublează şi cu o problemă religioasă. Boerii cu dragoste de ţară, năpăstuiţi prin intrigile ţesute de Doamna Clara şi gata să sprijine pe domnitor, completează o viaţă politică pe care autorul ştie să o evoce satisfăcător.

Intriga este însă tulburată de acţiunea secundară, reprezintată de Mircea, personaj care-i insuficient construit. Din întreaga piesă, scrisă în versuri sonore întipărite şi de un uşor arhaism, respiră o mare dragoste de tradiţie.

Sunt aci versuri care anunţă întregul climat în care avea să se desvolte literatura vremii. Prin glasul unuia din personagii, se defineşte astfel tradiţia:

Doamnă, datina străbună e mai mult decât o lege!
Domnul ce-şi cunoaşte ţara, din chiar traiul ei culege
Obiceiuri de tot felul, trebuinţe de-orice soiu,
Năzuinţe, doruri, vise, ure, patime, nevoi.
El le cerne, le frământă, le topeşte, le strecoară
Şi le toarnă, ca'ntr'o matcă, în cuvântu-i către ţară.
Din aceste vorbe 'nalte ale domnilor români,
Timp de veacuri, neamul ţese datina dela bătrâni.
Pruncul dela sân o soarbe 'n fiecare strop de lapte;
Leagănul în care doarme i-o şopteşte 'n blânde şoapte;
I-o mai spune vechiul basmu de bunică povestit,
Doina lung i-o cântă'n frunză când e vorba de iubit.
Arcul, ghioaga din perete pururi i-o aduc aminte;
O citeşte 'n pomenirea de pe lespezi de morminte!
Şi, sub pajura cu cruce, desmierdându-şi visul său,
Sufletul i-o face una cu credinţa 'n Dumnezeu.

După modelul introdus de Hasdeu, Davila realizează şi el o dramă istorică romantică din care nu lipsesc scene lirice de efect.

Spre evocarea trecutului se simt atraşi diferiţi prozatori, manifestând şi ei acele sentimente pe care le-am găsit la poeţii epocei. Gh. Becescu Silvan este interesant mai ales prin lucrările de inspiraţie istorică: *Ştefan cel Mare sau atletul lui Hrist* (1904), *Din vremea lui Ştefan cel Mare. Bătrânul Dan* (1904), *Valea Albă* (1904). Lucrarea din urmă dă dovadă de mai multă imaginaţie şi putere evocatoare, fără să poată însă să se ridice până la *Şoimii* lui Sadoveanu. Eugen Boureanu este şi el romanticul îndreptat spre trecut în *O istorie din alte vremuri*, în *Pribeagul*, dar a exploatat şi alte teme literare. Dela *Povestiri din copilărie* (1905) a evoluat spre schiţa şi nuvela tragică. In *Comoara Logofatului* (1922), *Sufletul ruinelor* (1923), *Sărmanii oameni* (1925) sunt subiecte interesante dar şi o inoportună intervenţie sentimentală a autorului. Avem calităţi în bunele povestiri *Cărbunarii*, *Banii*, dar şi tendenţionism moral în povestirea vieţii amărîte a lui Tulea, victimă şi el a răutăţii oamenilor, ca şi alt nenorocit, guşatul Zobie al lui Delavrancea.

Mai bogat în aptitudini literare este Sandu Aldea. Dela primele nuvele şi schiţe publicate în *Sămănătorul*, s'a arătat poet descriptiv al pământului nostru şi evocator al vieţii sociale şi istorice. In *Călugăreni* (1920) a căutat să evoce epopeea lui Mihai Viteazul, fără să poată învălui evenimentele în adevărată poezie. *Pe drumul Bărăganului* e o întinsă nuvelă în care talentul descriptiv îşi găseşte adevăratul teren. De poezia Bărăganului se leagă aceea a Dunării. *Radu Şaluparu* ne dă o măreaţă înfăţişare a fluviului în timpul furtunii. Descrierile lui Sandu Aldea sunt bogate în notaţii, dar nu ne dau acea contopire a sufletului cu natura, pe care-o găsim la Sadoveanu şi chiar la Hogaş uneori. In încercarea de roman *Două neamuri* (1906) e o temă cunoscută din romanele lui Duiliu Zamfirescu. Măcieş şi Iani Livaridi reprezintă lupta între proprietarii români şi arendaşii greci. La lipsa de originalitate a temei, se adaogă lipsa de obiectivitate în construirea personagiilor. Şi aci autorul e un talentat scriitor descriptiv.

Sandu Aldea

Lărgirea câmpului de inspiraţie. — Lirismul de concepţie.

Prin câteva poezii publicate la *Convorbiri critice*, a atras atenţia Donar Munteanu care şi-a adunat în *Aripi negre* din 1909 producţia poetică. O inspiraţie serioasă apare în *Pe muntele Golgota*, poezie religioasă, şi'n *Suflet gol*, creaţie cu adâncă rezonanţă melancolică.

P. Cerna s'a bucurat de o preţuire deosebită. Poet filosof, risipitor al bolnavei atmosfere pesimiste, realizator într'o singură poezie

mai mult decât Goga în toată activitatea lui, ce nu s'a născocit pentru ridicarea pe primul plan? Rezultatul a fost că, bazându-se pe asemenea afirmaţii, un istoric literar sud-dunărean a găsit de cuviinţă să scrie că singurul mare poet al nostru a fost bulgar.

Activitatea lui Cerna începe încă din 1898 la *Floarea albastră*. A colaborat apoi la *Semănătorul*, la *Convorbiri literare*, *Convorbiri critice* şi alte reviste ale vremii. In afară de studiul lui despre poezia filosofică, *Die Gedankenlyrik* (1913), el este cunoscut printr'un volum de poezii.

Iisus e o poemă interesantă ca idee şi ca avânt liric, dar lipsită de un vestmânt scânteietor ca imaginaţie. *Părâul şi floarea*, *Floare şi genune* sunt banale ca idee şi cu un paralelism de dialog care nu arată resurse prea bogate. *Către pace*, poezie mult lăudată, dă dovadă de multă sărăcie de expresie literară. Din poezia de concepţie a lui Cerna merită să fie reţinute *Trei sburătoare* şi *In peşteri*. E în ele gândire concentrată, vers frumos, abstract, e adevărat, dar capabil să închidă un simbol.

Mai mult decât poet filosof, de cele mai multe ori retoric şi prolix, Cerna e un poet al dragostei. *Noapte*, cu sentimentul de fericire exultantă şi cu nerăbdarea zilei de mâine, *Şoapte*, în care emoţia se echilibrează atât de bine cu reflexivitatea, *Chemare*, cea mai frumoasă din aceste poezii, cu elanul sufletesc spre fiinţa iubită şi cu trecerile repezi dela dezamăgire la fericirea de a trăi, sunt lucrări demne de a fi cunoscute.

Cerna

Poetul s'a simţit dator, ca atâţia alţii din această generaţie, să vibreze şi pe coarda patriotică şi socială. Avem dela el *După un veac*, în legătură cu răpirea Basarabiei, şi *Poporul*, supărător de retorică. Avem în Cerna desigur un suflet ales, dar în poeziile lui e parcă un iz de şcoală, este ceva care parcă nu vine spontan, ca pe buzele unuia care din naştere s'a înfrăţit cu durerile şi cu dorurile noastre.

La 20 de ani, Corneliu Moldovanu e unul din colaboratorii harnici la *Semănătorul*, la *Paloda literară* şi la *Făt-Frumos* din Bârlad cu lucrări poetice de-o armonie care se va păstra şi mai târziu, într'o activitate literară bogată şi cuprinzătoare de variate domenii. Din 1907 este primul volum de versuri, *Flacări*, din 1908 *Poezii*. Spiritul tradiţionalist, pretutindeni triumfător, îl găsim şi aci. Inspiraţia patriotică ia prea adesea formă retorică. De înfăţişare nouă şi plăcută sunt acele concentrate evocări din *Cronicarul* şi *Jupâniţa*, semn şi al unei reale sensibilităţi poetice. De pe acum apare şi lirica de dragoste, şi cea meditativă. Meditaţia *Homo* cuprinde versuri frumoase:

Un vis trezit ca să adoarmă iarăşi,
O taină care vrea să se deslege,
Un gând ce-a isbutit să se închege
Dintru nimic, — timp, spaţiu drept tovarăşi
E omul...
Umbră — preţul biruinţei
Din lupta întunerecului cu lumina,
Zălog înlănţuit, făr' a şti vina,
Pe care clipa-l vinde nefiinţei...

Cântarea Cântărilor (1908) nu este o simplă traducere a celebrei lucrari biblice. E o prelucrare, o colaborare a autorului cu textul, în care se introduc elemente noi ale imaginaţiei. Versurile sunt în adevăr de o frumuseţe demnă de subiect. Dorinţa de a introduce la noi opere de valoare universală l-a făcut pe C. Moldovanu să ne dea, prin colaborarea cu D. Nanu, şi pe *Polyeucte* al lui Corneille.

Un mare progres artistic se dă pe faţă odată cu *Cetatea Soarelui*, volumul din 1910. Poezia *Din umbră* e candidă ca simţire, naturală ca formă. Graţie, blândă şi discretă îndurerare, înălţare în sfere de vis, de ideal, cu aceste caractere se înfăţişează acum lirismul de dragoste. Cine ar putea uita puritatea şi graţioasa fantasie din *Pe albumul unei fetiţe?* Poemul *Cetatea Soarelui* arată adâncă emoţie religioasă, vădite calităţi descriptive, dar se resimte compoziţia prea calculată. Versul e armonios şi de clasică desăvârşire.

Lucrările în proză sunt în puternic contrast cu cele în versuri. Predilecţie pentru macabru şi sensualitate, atenţie pentru aspecte sociale, acestea le găsim în *Neguţătorul de arome* (1916) şi'n paginile despre refugiul în Moldova din *Majestatea Morţii* şi *Sarbătoarea pâinii*. O problemă socială este pusă în întinsul roman *Purgatoriul* (1922) în care ni-i arătat desrădăcinatul arhitect Mircea Trestian, revenind la viaţa care singură putea să-i împlinească aspiraţiile sufletului. Episoade de prisos dau lucrării un aspect dezarticulat, critica socială e puţin mascată, personagiile — bărbaţi şi femei — sunt toate mânate de aceleaşi instincte, sunt toate fără diferenţiere ca oameni. Idila Trestian—Maria se pierde într'o compoziţie de tulbure viziune epică.

C. Moldovanu

D. Nanu a dat atenţie revistelor semănătoriste, dar a colaborat şi la *Convorbiri critice*, *Vieaţa nouă*, iar după războiu la *Sburătorul*, *Viaţa Românească* şi altele. In 1934 şi-a organizat pe cicluri întreaga producţie poetică. Dragostea de ţară apare în poezii ca *Petru Rareş* şi *Tismana*, patriarhalismul rustic în *In munţi*, regretul după casa părintească în *Reîntoarcerea la cămin*. Ciclul cel mai caracteristic e acela al credinţei religioase. *In Tine-i mântuirea*, *Ispitirea de pe munte*,

Indoială, *Suprema rugă* dau pe faţă ceea ce D. Nanu are caracteristic ca om şi ca poet.

E o poezie de om cuminte cu dragoste de natură, cu iubiri curate şi uşor îndurerate, străbătut de pietate, sbuciumat uneori de îndoială dar iarăşi cântând biruitor pe Domnul. E un lirism meditativ, de-o compoziţie mai risipită dar mai puţin retorică decât la Cerna. Nu lipseşte influenţa lui Vlahuţă şi Coşbuc. Expresia e lipsită de scânteiere, uneori chiar comună. Merită să fie amintite frumoasele traduceri din Racine, *Andromaca* şi *Fedra*.

M. Codreanu a colaborat la *Viaţa*, *Evenimentul literar*, *Convorbiri critice*, *Viaţa Românească*, *Insemnări literare*, arătându-se în întreaga sa producţie literară un virtuos al versului, un maestru al sonetului. *Din când în când*, *Statui*, *Cântecul deşertăciunii*, *Turnul de fildeş* cuprind inspiraţie subtilă, varietate şi armonie de simţire.

Avem şi sonete care închid o gândire discretă, cum sunt *Liliecii*, *Solul Golgotei* şi *Inspiraţie*. Notaţii descriptive şi evocatoare înfloresc, într'o formă parnasiană, în *Statua lui Ştefan*, *Statua lui Miron Costin*, *Iaşul*. O sensibilitate reţinută e în întreg ciclul „Anotimpuri". Grija perfecţiunii artistice e o trăsătură principală a acestui poet care în vremea mai apropiată, sub influenţa modernismului, a căutat să ne dea şi simţiri ciudate, ca'n *Spleen* şi *Solilocul lunii*.

Simbolism de toamnă e una din frumoasele lui realizări:

> Ascultă glasul frunzelor bronzate,
> Când asprul vânt de toamnă le frământă;
> E un suspin metalic ce 'nspăimântă,
> Pornit din mii de strune descordate.
>
> Foşnesc prin goluri game variate
> Şi'n nesfârşite şuerări s'avântă:
> Vioare, flaute, şi harfe cântă
> Stridente psalmodii destrăbălate...
>
> Ascultă glasul frunzelor pălite,
> Când gem de vântul toamnei biciuite
> Şi cad... şi mor, îngălbenind cărarea...
>
> E comedie plânsul lor şi-i dramă:
> Iar dacă vrai să-ţi înţelegi chemarea,
> Ascultă glasul frunzelor de-aramă...

Elena Farago, poetă tradiţionalistă la *Semănătorul*, *Luceafărul*, *Ramuri*, a fost şi sub influenţa curentului nou, frângând în unele poezii regula versificaţiei clasice. *Versuri* (1906), *Şoapte din umbră* (1908), *Din taina vechilor răspântii* (1913), *Şoaptele amurgului* (1920), *Nu mi-am plecat genunchii* (1926) constituesc o frumoasă activitate, caracteristică printr'un lirism delicat, plin de duioşie, fără de accent tragic, dar scăldat uneori de melancolie şi de îndurerarea pe care o aduce presimţirea destrămării dragostei. Nu avem o limbă nouă şi nici abuz în întrebuinţarea unor cuvinte care, prin deasa repetare a

simboliştilor, au devenit convenţionale *Scrisoare* e una din poeziile de curată şi sinceră sensibilitate·

Şi tot aşa pe înserate cum e — acum — ţi-aduci aminte?
Stam amândoi, acum e anul.. noi amândoi! ce dulce-mi sună
In gând cum le aud... ce dragă îmbrăţişare de cuvinte!
E-atâta cântec într'o vorbă când ştie gândul să şi-o spună
Noi amândoi... închide ochii când vei ajunge-aci şi-ascultă
Noi amândoi — acum e anul. — Ce dulce lacrimă şi multă
Inchide gândului cărarea când vreau anume să-mi socot
Ce-s eu în aste două vorbe în care singur tu eşti tot...

Infiltrări clasice. La *Convorbiri literare* şi-a publicat Gh. Vâlsan *Cântarea primăverii*, clasică şi ca fond şi ca formă. In 1925 abia apare volumul *Grădina părăsită*, cuprinzând poezii publicate între 1904 şi 1915, cele mai multe în *Semănătorul.*

Nu se poate vorbi de o precisă influenţă a unui autor clasic Vâlsan e constituit clasic sufleteşte. Intr'o formă placută, adeseaori versurile sunt numai ritmate, se exprimă un suflet poetic. Mai ales dragostea pentru natură îşi are o expresie variată. Poezia *In umbra pădurii* dă pe faţă o sensibilitate de om care-a pătruns poezia pastorala a antichităţii. Iată câteva versuri din *Cântarea primăverii:*

Simţiţi voi de ce nerăbdare cuprinsă e firea întreagă?
In brazdă se 'ndeasă toţi colţii de grâne să iasă 'n lumină,
Pădurea zoreşte pe muguri să spargă pufoasa lor haină,
De-alungul cărărilor vântul aleargă cu'ndemnuri de viaţă,
Chiar norii ce fug în văzduh parcă sboară spre soare mai iute
Ducând altor plaiuri bătute de iarnă cuvântu 'nvierii.
Ce limpede-i cerul şi-albastru, spălat de belşugul de ploi!
Şi el e'nsetat de lumină, şi el vrea ca iarăşi din slavă
Să râdă câmpii îmbrăcate în vesela haină a ierbii.

Ion Al-George a dăruit literaturii o comedie antică *Sapho* şi două volume de versuri: *Aquile* (1913) cu evocări romane dar şi poezie patriotică, şi *Domus taciturna* (1916) întipărit de simţire caldă şi de farmecul trăirii în trecut. *Italia antiqua*, *Largo*, *După festin*, *Finis*, *Autumnală* sunt dintre cele mai bune poezii ale acestui scriitor îndrăgostit de antichitate. In *Pastel*, simţirea se exprimă atât de concentrat în tot ce are ea esenţial:

Murmur prelung de isvoare... verde câmpie...
Trece spre-Apus o fantomă-aurie,
Zarea se sprijină vecinic pe-albane coline
Moartea latinelor veacuri coboară în mine.
Fie! Peste negrite ruine lunece timpul,
Lunece'n moartea asupritoare;
Veacul lui August e încă! Peste morminte
Plouă cu soare

A. Mândru prin volumul de poezii *Zări senine* (1908) se încadrează în lirica patriotică şi de dragoste. *Floarea Tibrului* (1916) ni-l arată sub o înfăţişare nouă şi îndreptat spre lumea antichităţii. In volumul de proză *Grădina Raiului* (1922) lasă o impresie deosebită figurile unei lumi patriarhale, apuse pentru totdeauna şi după care nu odată scriitorii noştri şi-au exprimat regretul.

Gh. Murnu a pornit pe drumul poeziei de multă vreme. Il întâlnim la *Vatra* cu versuri în care evocă ochi negri şi păr inelat, dar şi truda aspră a proletarului, iar apoi la *Ovidiu*, *Luceafărul*, *Flacăra*, *Viaţa Românească*, *Viaţa literară*, *Tinerimea Română*. Şi azi întâlnim în revistele noastre numele acestui scriitor de excepţională tinereţe sufletească. Avem dela Gh. Murnu poezia originală în *Gânduri şi vise*, în *Alme Sol*, în volumele recente *Tropare* şi *Altare*. dar şi numeroase studii şi articole de valoare culturală. Totuşi traducerile *Iliadei* şi *Odiseei* sunt menite să-i asigure un loc permanent în istoria literaturii noastre.

Avem, în această operă de traducător, deosebite aptitudini literare şi curaj în metodele de-a ajunge la ţintă. Din chiar prefaţa la ediţia *Iliadei*, din 1916, vedem ce concepţie are Gh. Murnu despre munca realizată. Grija cea mare a traducătorului e de-a asigura sborul liber al limbii noastre. Punctul de plecare al lucrării a fost „studiul şi dorinţa de lărgire a isvoarelor limbii româneşti" Iată o mărturie demnă de a fi cunoscută: „Am crezut şi cred cu nestrămutare că nimic ca interpretarea serioasă a celor mai măeştrite scrieri clasice, din oricare literatură ar fi, nu poate prilejui şi porunci mai cu dinadinsul trebuinţa îmbogăţirii şi a unei tot mai desăvârşite subţieri şi şlefuiri a graiului nostru încă nedeplin desvoltat şi deci a ridicării lui la înălţimea şi puterea de cuprindere a celor mai cioplite limbi europene". Gh. Murnu, a creat, pentru traducerea acestor opere grandioase, o limbă originală, prin contopirea tuturor graiurilor româneşti. E o limbă de unică bogăţie şi pitoresc, plină de interes chiar şi atunci când se pare că traducătorul merge prea departe. Nici un alt scriitor al nostru n'a adâncit mai pasionat limba vorbită de marea mulţime. Lucrările acestea ale lui Gh. Murnu sunt nu numai triumful unui talent personal, dar şi un triumf al geniului limbii populare. Sunt şi o unificare a graiului provinciilor noastre în momente în care legile istoriei ne mânau spre închiegarea politică a neamului An cu an, autorul a adus traducerilor îmbunătăţiri. Şi acum, de curând, au apărut ediţii noi, reale monumente literare.

Artă şi spirit. Activitatea lui Cincinat Pavelescu a început încă dela sfârşitul veacului al XIX-lea, cu poezii la *Literatorul* şi *Lumea nouă ilustrată*. La *Literatorul* a fost chiar director în 1892—1893. N'a rămas izolat în cercurile literare

C. Pavelescu

ale noului veac şi-l găsim colaborând la *Luceafărul*, *Sămănătorul*, *Viaţa literară şi artistică*, *Convorbiri critice* şi altele.

In bună parte, şi-a făcut o meritată popularitate prin scânteietoarele lui epigrame. *Unui spiritist*, *Unui poet* — netalentat, dar foarte pletos, *Lui O. Spăthe* sunt epigrame de cel mai ales gust. Poezia lui Cincinat Pavelescu are însă şi alte înfăţişări. Lirismul meditativ ori religios nu şi-a găsit la el o expresie originală. In general, lirismul acestui poet este lipsit de adâncime, e mai mult un joc emotiv al unui cântăreţ fin şi graţios. Natura cu imaginile ei triste e foarte bine pusă în corespondenţă cu simţirea discretă, în atât de artisticul *Pantum*. In *Romanţă* poetul vrea să ni se arate cuprins de pasiune puternică:

Iubirea mea nu-i svon de şoapte,
Nici mandolină pe sub geamuri,
E vânt sălbatec, vânt de noapte,
Ce smulge flori şi frânge ramuri...

In realitate, dragostea din poeziile lui Cincinat Pavelescu este aceea de romanţă, de serenadă, dragostea cântată cu fineţe, şi cu graţie mai mult decât cu adâncime. *Serenada* e o poezie caracteristică, celebră pe bună dreptate. Rafinament de gândire şi de expresie avem şi'n *Necunoscutei*, cu imagini admirabile ca următoarea:

Iar cu degetele albe şi subţiri
Scutura dintr'un buchet de trandafiri
O risipă de petale parfumate
Ce plutind în juru-i albe şi uşoare,
Păreau fluturi ce se ţin după o floare!

Ion Pavelescu în *Sigilii de aur* (1916) şi *Sonete postume* (1925) ni s'a dat pe faţă ca un fin artist. *Epilog*, *Poetul* au distincţie a fondului, perfecţiune a formei. Autorul a fost şi un dibaciu mânuitor al epigramei.

A. C. Cuza, poet încă din epoca posteminesciană, e sub influenţa marelui înaintaş în *Ideal*, *Dura Lex*, iar în alte poezii se resimte de ideologia dela *Contemporanul*. Marea artă a lui A. C. Cuza s'a arătat în epigrame. Acestea ne dau pe faţă unul din cei mai spirituali scriitori ai vremii noastre. S'a definit pe sine însuşi în subtila artă ce-a realizat-o, în aceste versuri din 1934:

Ce-i epigrama? Ce e?
Lumină din scânteie.
Pricepeţi ce vă zic:
Scânteie — sau — *nimic!*
Tu dar ia bine seama
La scânteierea ei,
„Epigramist" să fii de vrei,
Având numai o lege,
A spiritului rege,
Porunca lui divină:
Prin scânteieri: lumină!

Epigramele *Unui Parvenit*, *Unui prieten*, *Unui poet*, sunt clasice.

Radu D. Rosetti are o abundentă producţie de versuri, proză, memorialistică. Şi-a început cariera literară pe vremea *Literatorului* şi şi-o continuă şi'n vremea noastră. Volume numeroase s'au succedat: *Foi de toamnă*, *Veneţia*, *Din inimă*, *Proză şi epigrame*, *Sincere*, etc..., în afară de schiţe, nuvele, note de călătorie. E o inteligenţă vie, curioasă în prinderea unor aspecte comice ale vieţii, e un satiric potolit care ştie să învălue toate cu surâs îngăduitor.

Drama socială. Autor a numeroase volume de poezii, din care unele au suferit variate prefaceri în cursul ediţiilor succesive, fără să poată atinge totuşi un ideal de artă, H. Lecca e mult mai interesant pentru istoria noastră literară prin câmpul larg pe care-l deschide dramei sociale. *Jucătorii de cărţi*, *Câinii*, *Casta Diva* ne înfăţişează probleme ale vieţii moderne. In *Jucătorii de cărţi*, nu lipseşte retorismul tendenţios care scoboară valoarea lucrării, dar *Casta Diva* reuşeşte să ne prezinte două personagii puternic puse în contrast, Gina şi Lelia, şi să rezolve problema, în chip realist, prin triumful perversităţii.

In *Bestia* lui George Diamandi avem spiritul tradiţionalist de familie, reprezentat prin unul din personagii şi opus Ninelei Corman „bestia" care, în urma influenţei unor idei primejdioase ce o abat dela căile naturale, distruge familia şi'n viaţa ei prezentă şi'n posibilităţile ei de dăinuire în viitor. In *Tot înainte* (1910) avem problema conflictului social dintr'o fabrică de muniţii unde, sub influenţa ideologiei politice şi sociale noi, isbucneşte lupta între patronul capitalist şi muncitorul salarizat. In amândouă aceste piese este o atmosferă străină de societatea românească dela începutul veacului. Aflăm în George Diamandi mai mult un ideolog viguros în unele scene, decât un creator de poezie dramatică. Prin *Chemarea Codrului* (1913) G. Diamandi se apropie de inspiraţia naţională, prezentându-ne, în cadrul epocei lui Petru Rareş, câteva figuri curajoase care simt şi ascultă chemarea naturii. In legătură cu expresia literară, diferite discuţii din această vreme îl fac şi pe G. Diamandi să-şi spună părerea în *Rev. democraţiei române.* E o părere în care se vede o tendinţă de unificare, interesantă şi prin momentul când este exprimată

în 1910: „Indată ce servește să-mi grăesc gândirea în chipul cel mai potrivit și mai frumos, cuvântul este bun. Prea puțin îmi pasă dacă el a sosit la București din Bârlad, din Severin, din Chișinau, din Ardeal sau din Cernăuți. Nu există limbă literară bucureșteană, cum nu trebue să fie una ieșeană. Arta scrisului, prin autori, chiamă ca prin crainici, cuvintele românești spre alegere".

Caton Theodorian este scriitor epic și dramatic. Ne-a dat un roman *Sângele Solovenilor* (1908), cu figurile bine conturate ale bătrânului Ilie Murat și fiului său natural Mitruț. Autorul e defectuos în organizarea compoziției, dar dă multă atenție psihologiei personagiilor. *Calea sufletului* (1909), volum de schițe și nuvele, însemnează un vădit regres. Autorul dramatic se arată în plenitudinea talentului în *Bujoreștii* (1915) prin ingeniozitatea cu care este rezolvat conflictul dramatic și prin creația personagiului Amos. Originală este și intriga din *Stăpâna* (1923), deși problema, aceea a tradiționalismului, e atât de adesea pusă în literatura epocei Bătrânul Balaș renunță la prejudecățile de clasă și-și dă fata după vechilul Stoica Breazu, nu de nevoie cum făcuse Dinu Murguleț, ci fiindcă vedea un adevărat om în acela destinat să-i fie ginere! Nutrind totuși ambițiile familiei, hotărăște ca fiica lui Breazu să reintre, prin căsătorie, tot în lumea boerească. Copila însă se simte atrasa spre noua ei lume, spre Gheorghe fiul administratorului de moșie, și astfel se desăvârșește fenomenul social al nivelării claselor. Dintr'atât Caton Theodorian ar fi putut face o mare dramă socială. A vrut însă să ne dea mai mult, a complicat intriga cu purtarea imorală a Teclei, soția lui Breazu, legăturile ei cu acela care avea, să fie, prin hotărîrea lui Balaș, soțul copilei, și astfel se ajunge la distrugerea căminului: e aproape un nou subiect care încurcă pe cel dintâi. Abilitatea de mânuire a intrigei reapare în comedia *Nevestele lui Pleșu* (1921).

M. Sorbul

M. Sorbul e unul din cei mai de seamă autori dramatici ai epocei noastre contemporane. Urmând tradiția noastră literară, ne-a îmbogățit scrisul cu drame istorice. *Letopiseți* (1914) e de mare valoare. Ion Vodă Armeanul apare, în cadrul unei vremi care-i bine evocată, cu trăsăturile lui puternice de domn în situația de a fi susținut de unii boeri, trădat de alții și nevoit să lupte pentru a se putea menținea și a continua războiul cu dușmanul. Abil în a atrage pe boeri, e însă în același timp în fața tragediei de a nu-i putea avea pe toți în jurul lui și de a vedea cum, făcându-și prieteni pe unii, în chip fatal își crează dușmani din ceilalți. In afară de tipul puternic al domnului, le avem pe acele ale lui Ieremia Golia și Ion Golia. In *Săracul Popă* (1916) sunt părți de

adevărată măreţie epică, evocarea luptei dela Călugăreni de pildă. E şi un puternic sentiment al tragicului exprimat prin punerea lui Mihai Viteazul în faţa capului fostului lui duşman, Andrei Bathori.

Drama socială a lui Sorbul e de asemeni de mare originalitate, *Patima Roşie* (1916) e cu dibăcie înjghebată, personagiile sunt puţine şi bine reliefate, dramatismul e de sensaţii tari şi merge până la focul de revolver pe scenă. Sbilţ ratatul e de un puternic efect teatral. Dezertorul (1919), e o dramă pasională în care soţul, Silvestru Trandafir, ucide pe fostul amant al soţiei sale, un ofiţer neamţ care vine în Bucureştii de sub ocupaţie streină. Şi aci personagii violente, dar o acţiune bine condusă. *Prăpastia* (1921) e mult prea complicată în comparaţie cu celelalte două drame. Este ceva tulbur în construirea psihologică a pictorului Vlad şi a Xeniei Dolfineanu, semnificaţia literară a acestor personagii rămâne pe planul presupunerilor. E în teatrul lui Sorbul abilitate, putere de a produce efect teatral, originalitate de subiect şi totuşi nu suntem satisfacuţi din punct de vedere estetic. Este prea exploatat senzaţionalul, autorul e prea subordonat tehnicei filmului de cinematograf, aşa că efectul literar e numai de moment: nu rămânem în suflet cu fiorul tragic, aşa ca'n alte drame care, totuşi, nu sunt nici atât de bine mânuite şi nici atât de excepţionale ca subiect.

Viziunea epică a societăţii contimporane. Avem numeroşi scriitori epici, autori de schiţe, nuvele şi romane Unii din ei rămân numai la etapa simplei notaţii limitată ca orizont, alţii ajung să ne dea o adevărată frescă socială.

Lumea de ţară şi cea de mahala îşi are un observator atent dar fără de adâncime în N. N. Beldiceanu. *Chipuri de mahala* (1905), *Taina* (1909), *La un han odată* (1911), *Fântâna Balaurului* şi *Ospăţul* (1921) se resimt fie de înregistrarea a ceva real ca simplu fapt curent, fie de influenţa unor mari creatori ca Sadoveanu şi Caragiale. I. Chiru Nanov ne-a dat în *Păcate vechi* o tragedie din lumea celor umili, iar în *Hanul dela Păr* o întâmplare înduioşătoare. E un povestitor care pune prea mult accentul pe impresionarea psihologică. *Pe căile profeţilor* şi-a găsit un preţuitor în Delavrancea.

N. Dunăreanu şi-a restrâns inspiraţia la un anumit domeniu. *Chinuiţii* (1907) şi *Din negura vieţii* ne arată un scriitor descriptiv. *Chinuiţii* se inspiră din viaţa de port a Gălaţilor cu figurile de amestecată psihologie, inerentă acestui mediu. *Din negura vieţii* e un volum de mare însemnătate prin felul cum ni-i înfăţişată viaţa dobrogeană cu ciudăţeniile şi curiozităţile ei, cu lupta pe care înşişi oamenii au a o duce împotriva primejdiilor ce-i înconjoară.

V. Demetrius a colaborat la *Semănătorul*, *Luceafărul*, *Vieaţa nouă*, *Convorbiri critice* şi apoi la *Flacăra* şi la *Sburătorul*. A publicat numeroase volume dela *Versuri* (1901) până la nuvelele

din *Norocul cucoanei Frosa* şi romanele *Vieţi sdrobite* ori *Monahul Damian*. Poezia sa arată o simţire superficială şi o mare uşurinţă în sacrificarea calităţii pentru cantitatea rimată. Şi povestirile lui Demetrius sunt în bună parte relatare de fapte care nu isbutesc să cuprindă o semnificaţie, ca'n *O viaţă*, *Lupii*, ori chiar naive, ca 'n *Dragoste de înger*. In *Norocul cucoanei Frosa*, cea mai bună povestire a acestui autor, avem un simpatic tip feminin în uituca şi vorbăreaţa bătrânică, înfăţişată cu vioiciune şi cu umor. Şi *Infârziatul*, tablou din viaţa unor funcţionari, arată calităţi în fixarea unui mediu prin fiinţe care, aşa mărunte cum sunt ele, nu sunt lipsite de originală umanitate.

D. D. Pătrăşcanu

Viaţa socială este descrisă de câţiva scriitori şi sub aspectele ei comice. Nu mai avem arta atât de excepţională a lui Caragiale, dar oricum şi'n această direcţie apar lucrări care merită atenţia. D. D. Pătrăşcanu şi-a publicat, în *Viaţa Românească*, lucrările cele mai bune ale sale. In *Schiţe şi amintiri* (1909) au valoare literară mai cu seamă amintirile din viaţa de şcoală, în stare să ne cuprindă interesul prin acele originale figuri de profesori din oraşul Moldovei de nord. *Timotei Mucenicul* (1913) depăşeşte volumul anterior şi prin arta compoziţiei, şi prin umor. E un întreg colţ de viaţă bisericească de peste care autorul ştie să ridice vălul, odată cu povestirea inspecţiilor pe la mânăstiri ale chiriarhului capricios. Comicul reiese în chip natural din felul de vorbă şi din situaţiile personagiilor, peste care autorul aruncă un aer de simpatie. *Candidat fără noroc* (1916) şi *Ce cere publicul dela un deputat*, se inspiră din viaţa noastră publică, fără să ne poată lăsa impresia artistică din *Timotei Mucenicul*. *Un prânz de gală* (1928) însemnează o nouă apropiere de adevărată artă. Tipuri ale vieţii contimporane, ca generalul din *Strategie*, sau figurile care dau viaţă paginilor din *Un prânz de gală* şi *Pentru bal*, menţin prestigiul literar al unui scriitor care pentru a se putea impune, avea de luptat şi cu stăruinţa în mintea noastră a vieţii sociale fixată de arta lui Caragiale.

Literatura de duioşie şi de retorică simpatie, inspirată de viaţa dela ţară, este foarte abundentă în această epocă. Această viaţă poate avea însă şi părţile ei demne de o privire ironică Aci stă meritul lui Al. Cazaban. *Incurcă lume* (1904), *Chipuri şi suflete* (1908), *Păcatul Sfinţiei sale* (1915) cuprind o mare mulţime de tipuri omeneşti, nu toate adâncite. Nuvela *Fără boi* şi schiţa *Grija stăpânului* sunt dintre cele mai isbutite. Atitudine ironică, avem şi 'n romanul *Un om supărător* (1922) în care autorul ne înfăţişează mai puţin evoluţia personagiului principal Andrei

Furtună, cât crâmpeie din viaţa de familie în provincie ori din viaţa de student, gazetar şi de modest funcţionar în Bucureşti.

Odată cu volumul *Vulturii* (1907) I. A. Basarabescu atrage atenţia publicului prin schiţele şi povestirile lui pline de umor rece. *Acasă*, cu stăruitoarea descriere a interiorului şi cu amănunte care ne suggerează viaţa de necontenit pelerinaj dintr'o garnizoană în alta, arată multă dibăcie în felul cum ne pregăteşte pentru final — scrisoarea adresată ofiţerului de stăpânul unui magazin de coloniale. Procedeul descriptiv şi al umorului stăpânit, îl găsim adesea în scrierile lui Basarabescu. *Norocul* (1907), *Noi şi vechi* (1909), *Un om în toată firea* arată aceleaşi calităţi de notare a lumii din jur şi de înfăţişare a personagiilor în cadrul unor acţiuni lipsite de complicaţie. Din umanitatea simplă ca viaţă sufletească fac parte cei doi romanţioşi din *Pe drezină*, unde autorul ştie să se ferească de tot ce ar putea fi socotit ca satiră. Realitatea vieţii sociale este dată pe faţă de un autor perfect obiectiv. Comicul vine din însăşi natura faptelor. *La vreme*, una din scrierile mai mari ale autorului, nu cuprinde adâncime epică, personajul Anei este însă interesant. Anicuţa din *Casă grea*, Socrate din povestirea cu acelaşi nume, posnaşul Rache şi timidul său prieten Filip sunt fiinţe vii ale unei lumi pe care autorul a ştiut să ne-o descrie atât de firesc.

A. Basarabescu

Odată cu Emil Gârleanu ne ridicăm pe planul epicei de larg orizont şi de mare valoare literară. Calistrat Hogaş, I. A. Brătescu Voineşti, şi I. Agârbiceanu îşi dau contribuţia pentru ca epica noastră să atingă un mare moment din desvoltarea ei.

Colaborator la *Semănătorul*, *Luceafărul*, *Făt-Frumos*, dar şi la *Convorbiri critice*, Gârleanu a ştiut să se inspire din mediul românesc şi să fie totodată adevărat artist. Din *Bătrânii*, schiţele din 1905, i se arată trăsăturile distinctive.

E o lume apusă pe care Gârleanu o evocă şi după care simte părere de rău. In schiţa *Bătrânii*, puritatea morală a lui Toader Racliş şi a lui Gavrilă este atât de bine încadrată în viaţa de orânduită gospodărie şi 'n vraja pe care o ţes florile vişinilor ce-şi apleacă crengile spre cerdacul bătrânesc. Invăluiţi în simpatie defilează pe dinaintea noastră conul Gheorghieş şi coana Ruxanda, conul Iordache Iovu, coana Bălaşa, oameni cinstiţi, cu drag de gospodărie şi de pământ, cu teamă de Dumnezeu. Şi societatea nostră în prefacere apare în *Alte vremuri*. Calităţile de povestitor reies cu putere în *Odată* (1907), *Cea dintâi durere* (1907), *Intr'o noapte de Mai* (1908), *Schiţe de războiu* (1908). Nuvela *Punga* e din bunele realizări ale autorului. Mediul lui Neculae

Lăptuc şi al Saftei, spiritul grosolan şi autoritar al acesteia, ne arată în Gârleanu şi un autor realist. Tot astfel ne apare el şi 'n *Inecatul*. Cu multă naturaleţe ni-i povestită tragedia din *Furnica*, *Nucul lui Odobac* (1909) însemnează apogeul carierei de scriitor a lui Gârleanu. Satul Arşiţeni cu oamenii atât de creduli şi de uşor de mânuit, bătrânul Odobac, maiestos în voinţa lui, ca şi nucul care umbreşte culmea dealului, molatecul său nepot Mitru şi apriga, răutăcioasa noră Ruja lui Cazacu tâlharul sunt creaţii ale unui mare scriitor. Alături de paginile de realism ţărănesc redat cu desăvârşită obiectivitate, avem duioşia din *Fetiţa mamei*. *Privelişti din ţară* (1915), cuprinzând note descriptive despre lunca din Mirceşti, casa lui V. Alecsandri, casa lui Ion Creangă, Ceahlăul şi portretele câtorva scriitori ai noştri, sunt pagini de bună calitate literară.

Em. Gârleanu

C. Hogaş îşi începe activitatea încă din 1881, dar numai odată cu paginile publicate în *Viaţa Românească* s'a văzut ce talent cu totul original reprezintă el. Pentru popor, Hogas are o adâncă dragoste. Intr'o conferinţă din 1901, *Petrecerile la ţară*, el epuizează toate epitetele pentru a arăta graţia şi farmecul jocului popular. In acelaşi timp, ca mulţi alţi scriitori ai vremii, găseşte aspre cuvinte pentru clasa noastră cultă.

Volumele *Pe drumuri de munte* (1914), *Floricica* (1916), *In munţii Neamţului* (1921) reprezintă o sumă de însuşiri de fond şi de formă. Intr'o pagină pe care-o destinase ca prefaţă la un volum, Hogaş spune: „eu am început a scrie cu gândul de a îmbrânci literatura călătoriilor din drumul obiectiv didactic şi aproape geografic de până acum, pe drumul subiectiv, pe care trebue să meargă, după socotinţa mea, acest gen de literatură". Munţii Moldovei de nord apar cu regiunile lor sălbatece şi cu oameni bine creionaţi, călugări şi ţărani mai cu seamă. Sfătoşenia, lipsită de concentrare, caracterizează pe acest scriitor care pentru descrierile şi naraţiunile lui are şi un vocabular plin de sevă autohtonă.

In *Spre Nichit*, se vede puternicul sentiment al naturii, pe care-l simte acest scriitor, care se eliberează de tot ce cultura a alterat fiinţa noastră. In sânul naturii sălbatece, autorul simte voluptatea de a se mistui „ca o frunză mânată de nestatornicia vânturilor". Sentimentul se nuanţează cu duioşie în acea pagină din *Părintele Ghermănuţă* când, în mijlocul pădurilor, printre generaţiile de frunze putrezite şi printre floricelele sfioase care răsar

ici şi colo, autorul simte veşnica prefacere a lucrurilor şi trecerea dela viaţă spre odihna de veci. Cine ar putea uita spectacolul atât de viu al călugărului care coace hribii? „Şi hribii, aşezaţi pe spate şi cu pântecele 'n sus, sfârâiau pe cărbuni; iar măruntul meu călugăr îi presura pe piept cu sare şi piper şi punea, în această îndeletnicire, atâta măsură şi chibzuială, şi, fără să-şi dea seama, aşa îşi ţuguia buzele pe linia întinsă a celor două degete cu care-i presura, încât ai fi zis că vrea să-i sărute pe toţi, de rând. Din când în când câte un hrib, mai puţin răbdător la usturimea focului, ridica dintr'un şold, pocnea şi, aşezându-se iarăşi pe cărbuni, sfârâia înainte". In literatura noastră nu avem un mai original portret ca acela al călugărului evocat în această viaţă sălbatecă a naturii, ca un element care se încadrează cu desăvârşire şi se face una cu copacii şi cu hăţişurile de nestrăbătut. La acest scriitor care-a simţit farmecul unor locuri bătătorite de Creangă, avem şi un haz sămătos, şi el ceva constitutiv într'o fizionomie literară de bună originalitate.

Hogaş

Activitatea relativ puţin întinsă a lui Brătescu-Voineşti îşi are un însemnat loc în literatura noastră şi prin cuprinsul sufletesc, dar şi pentru felul de a scrie al autorului. E o lume de fiinţe curate şi nobile în aceste scrieri. Dragoste de flori şi de muzică la unii, sentiment al vieţii de familie, spirit de jertfă, sunt stări sufleteşti caracteristice multor personagii create de Brătescu-Voineşti. E adevărat însă că aceste fiinţe sunt menite să sufere şi să cadă înfrânte. Teoria inadaptabilităţii celor buni la mediul social stricat dela noi, a fost adesea discutată de critica noastră. Andrei Rizescu din *In Lumea Dreptăţii*, Pană Trăsnea Sfântul, Niculăiţă Minciună, Microbul, sunt personagii care toate scot în relief o anume concepţie despre viaţa noastră socială. In *Microbul*, faţă cu purtarea neomenoasă a celor trei studenţi, autorul face observaţia: „Iar dacă câinii se poartă aşa cu cei slabi, cum erau să se poarte altfel aceşti trei tineri care nu erau decât oameni şi încă bacalaureaţi, cu Microbul, care toată vremea parcă era rebegit de frig, parcă se ferea să nu-l lovească cineva în cap?" De altfel această gândire pesimistă despre viaţa socială, strecurată atât de direct în unele lucrări, le micşorează acestora valoarea artistică. Dacă societatea omenească îi apare autorului decăzută, în schimb i se desvălue, ca la puţini alţii, poezia vieţii de familie. Aceasta înfloreşte în câteva scânteietoare pagini din *In lumea dreptăţii*, *Pană Trăsnea Sfântul*, *Sâmbăta* şi *Moartea lui Castor*. In câteva bucăţi, Brătescu-

Voineşti e de o concentrare în adevăr clasică: *Puiul*, *Vârcolacul*, *Intâmplare*, *Privighetoarea*. Sentimentul fundamental în opera lui Brătescu-Voineşti este duioşia, şi totuşi el a scris şi o schiţă umoristică, *Călătorului îi şade bine cu drumul*, care-i o capod operă. Caracterizare admirabilă, înlănţuire firească a evenimentelor, un dialog de-o naturaleţe fără de egal. Şi apoi avem aci şi poezia naturii. Frumuseţile firii sunt cu atâta vrajă redate în acea dimineaţă de Iunie, când Pitache şi Năiţă străbat drumul printre lanurile de grâu şi maci înfloriţi, şi-şi îmbată privirile aruncate până'n zare, ori se încântă ascultând cum îşi răspund pitpalacii. In volumul *Rătăcire* (1923), singură bucata *Ispita* e mai realizată. Sunt în acest volum unele repetiţii de situaţii şi de stări emotive care ne duc cu gândul spre bucăţi anterioare mult mai valoroase.

Brătescu-Voineşti

Brătescu Voineşti a scris, în colaborare cu A. de Herz, şi o dramă *Sorana*. Şi aci avem un personaj care-şi distruge fericirea spre a acoperi greşala altora. Sorana e înfrântă fără să lupte, e una din acele fiinţe slabe a căror soartă e hotărîtă de un vitreg complex de împrejurări. In *Din pragul apusului*, cel din urmă volum literar publicat de autor, avem şi pagini de interes documentar, ca în *Luceafărul*. Aristocrat ca sensibilitate, Brătescu-Voineşti este şi mânuitor al unei limbi limpezi şi naturale.

Cu Slavici, literatura ardeleană şi-a fixat ca domeniu social satul cu împrejurările lui de viaţă. I. Agârbiceanu, prin ideile lui politice şi prin misiunea de preot, îşi avea oarecum fixat cu anticipaţie cadrul inspiraţiei. A colaborat la *Luceafărul* încă din 1902, la *Semănătorul*, *Tribuna*, *Ramuri*, *Viaţa Românească*. *Dela ţară* (1906) a fost urmat de-alungul anilor de numeroase volume de nuvele şi povestiri *Două iubiri*, *In clasa cultă*, *Datoria*, *Luncuşoara în Paresimi*, *Chipuri de ceară*, şi de romane ca *Arhanghelii*, *Legea trupului*. *Legea minţii*, *Biruinţa*. E în toate aceste lucrări unitate de inspiraţie şi unitate de concepţie literară. Avem în Agârbiceanu un scriitor realist, un ochiu atent la împrejurările sociale şi politice, în urma cărora se surpă fiinţa morală a atâtora. Nu lipseşte uneori şi atitudinea critică a autorului. I. Agârbiceanu a ştiut să creeze însă şi opere în care a rămas cu desăvârşire obiectiv. Mulţi nici nu-l cunosc altfel pe Agârbiceanu decât ca autor, în *Fefeleaga*. al nenorocitei femei care se sbuciumă cu cărăuşia, îşi îngroapă pe rând copiii morţi conform unei nesguduite hotărîri a soartei şi-şi vinde şi calul-tovarăşul de sărăcie, ca să poată duce la ultimul lăcaş pe Păuniţa, singura copilă care-i mai rămăsese, ori al celeilalte femei, şi ea simplă, resemnată, din *Luminiţa*. Dela scrierea concentrată aşa cum o avem în *Fefeleaga* şi *Luminiţa*, dacă trecem

la nuvele, desigur cea mai caracteristică este *Două iubiri*. Aci ne interesează nu numai iubirea feciorului popei Iancu și capriciile unguroaicei Ella, ci și arta cu care scriitorul ne-a arătat cum asupra sufletului tânarului își întinde puterea tradiția vieții românești de sat. Trecând la roman, Agârbiceanu a lărgit cadrul inspirației, dar și concepția despre literatură. Problema etică a existat întotdeauna pentru acest autor, dar în romane numai apare mai vădit. *Arhanghelii* e o scriere masivă, cuprinzând viața socială a unei regiuni aurifere, dar e difuză ca compoziție. Misiunea morală și națională a preotului e prea pe primul plan, ca să nu tulbure plăcerea artistică. Satul ardelean, cu viața lui apropiată de natură, dă subiect altui roman *Popa Man*. Un subiect mai complicat, dar pentru care autorul n'a avut suficientă putere de creare artistică, este *Legea trupului*. Sinuciderea lui Ioan Florea care se simte vinovat de a nu fi rezistat păcatului, ca și sinuciderea instinctivei Olimpia Grecu, eroi care călcând în picioare regulile morale, distrug fericirea vieții de familie, reprezintă mai mult teze morale decât artistice. După cum în *Stana* s'a pus problema de conștiință a femeii care după ce se lasă în voia instinctelor, ajunge să simtă cutremurul remușcării, în romanul *Biruința* avem de asemeni o problemă de conștiință la notarul Vasile Grecu care trece prin îndoiala credinței și îndoiala dragostei, până ce înfrângându-le, deși purtarea Vilmei trebuia să îndrepte spre altă cale desnodământul, ajunge fericit preot la casa lui. Scriitor de bogată inspirație, Agârbiceanu reprezintă un interesant moment din desvoltarea literaturii ardelene. Și concesiile pe care le face pe alocuri formelor dialectale își au rostul lor într'o formulă literară cuprinzătoare a etnicului în ce are el distinctiv.

I. Agârbiceanu

Vestiri ale unui lirism nou.

Șt. Petică, mort în 1904, n'a ajuns la desăvârșirea talentului lui. Prin motivele de inspirație a aparținut mai întâi *Literatorului* și a luptat pentru curentul de înoire al lui Macedonski, iar mai apoi *României june*, revistelor *Literatură și artă română* și *Făt-Frumos*, însușindu-și crezul naționalist și tradiționalist.

Șt. Petică e un poet de bogat conținut sufletesc în *Fecioara în alb*, *Cântecul toamnei* și *Serenade demonice*. *Solii Pacii* e o tragedie plină de mister, situată într'o Vrance legendară și convențională. Influența lui Maeterlinck și Ibsen este prea vădită în această lucrare de exaltare a idealului căruia îi urmează Viorel, la chemarea Siminei. Șt. Petică a avut și o frumoasă activitate critică. In *Poezia nouă*, el explică procedeele poeziei simboliste. In *Arta națională*. arată imposibilitatea unui stil internațional. E la Petică încercarea

de-a împăca estetica simbolistă cu tradiţionalismul românesc: „Şcoala estetă modernistă propagă de-o potrivă cultul divin pentru technica măestrită la care s'a ajuns în străinătate şi cultul pentru sufletul românesc desbrăcat de orice valuri înşelătoare puse de cosmopoliţii raţionalişti. Ceea ce se cere acum în artă e cunoaşterea adâncă şi deplină a poporului, dar cunoaşterea liberă, neîmpiedecată de niciuna din acele forme ale judecăţii sub care se obişnuia odinioară a se privi poporul". Pentru ca să ajungă cineva adevărat artist naţional al nostru, trebue să îndeplinească condiţiunile de cultură pe care Petică le exprimă precis: „Artistul care va voi ca opera sa să oglindească poporul român, va trebui să studieze arhitectura care e simbolica sa, iconologia care e credinţa sa şi poezia care e viaţa sa. El va trebui să determine metafizica şi psichologia poporului român şi să cunoască etica şi estetica limbii române".

D. Anghel

M. Săulescu a colaborat la *Semănătorul* din ultima fază, la *Convorbiri critice*, *Ramuri*, *Flacăra*, dar aduce, ca poet, ceva deosebit de literatura tradiţională. In volumul *Departe* (1914), e un poet al neliniştei şi nelămuritului sufletesc:

In ochi purtăm melancolii de toamnă
Şi'n inimă cărarea îşi însamnă
Un plâns ce n'a mai stăpânit în noi;
Avem dorinţi de lacrămi neştiute,
Şi daruri de tăceri de ne'nţeles...

In volumul *Viaţa* (1916) se inspiră din viaţa oraşelor, urmând curentul din poezia nouă apuseană a lui Verhaeren. Drama *Săptămâna luminată*, are un subiect original şi tipuri expresive care se desfăşoară într'o atmosferă de groaie superstiţie, atât de tiranică, încât împinge pe o mamă la uciderea copilului ei, cu scopul de a-i mântui sufletul. Aminteşte un motiv de folclor nordic pe baza căruia Selma Lagerlöf a scris un capitol dintr'un mare roman.

D. Anghel pe care l-am cunoscut în lucrările de colaborare cu St. O. Iosif, în scrierile legate numai de numele său, este tradiţionalist ca inspiraţie, dar cu totul modern ca sensibilitate şi subtilitate de expresie. Şi prin cultura căpătată în Franţa, se apropie cu interes de poezia lui Verlaine, Samain şi Moréas. Traducerile apărute în *Revista celorlalţi* arată îndreptarea spre noua poezie apuseană.

In grădină (1903) cuprinde poezii de evocaţie, de plutire a sufletului în atmosfera casei părinteşti din regiunea Iaşilor. Flo-

rile, în *Gherghina*, *Măgheranul* şi alte poezii, sunt cântate cu delicată simţire şi'n fiecare poetul a simbolizat un suflet. In *Balul pomilor* avem viziune de mare poet:

Cu legănări abia simţite şi ritmice încet-încet
Pe pajiştea din faţa casei, caişii, zarzării şi prunii,
Invesmântaţi în haine albe, se clatină în faţa lunei
Stând gata parcă să înceapă un pas uşor de menuet.

Se cată ram cu ram, se'nclină şi'n urmă iarăşi vin la loc,
Cochetării şi graţii albe şi roze gesturi, dulci arome
Imprăştie în aer danţul acesta ritmic de fantome
Ce-aşteaptă de un an de zile minuta asta de noroc.

In *Fantasii* (1909), pe lângă frumoase traduceri din literaturi străine, poezii originale ne arată aceeaşi predilecţie pentru o formă artistică şi subtilă. *Moartea Narcisului* este tipică pentru delicateţea cu care se stabileşte corespondenţa între ofilirea florii şi iubirea care moare. Atmosfera de nedefinit măreşte încă farmecul emoţiei:

In liniştea odăii s'a stins încet, încet...
Nu şi-a fărmat vieaţa petală cu petală,
Ci a murit cu faţa din ce în ce mai pală,
Ca un bolnav ce'ngroapă cu dânsul un secret.

Aşa s'a stins în taină şi nimeni n'a ştiut,
Căci în minuta asta de grea melancolie,
Eu singur stam de faţă la muta-i agonie,
Şi singur mi-am dat seama atunci ce s'a pierdut.

Iar când a fost ca toate aceste să le scriu,
Asemeni unui suflet de moarte deslegat,
Un blând parfum în aer uşor s'a strecurat
Şi a rămas în casă plutind până târziu.

Nu avem un poet simbolist prin îndrăzneli înoitoare ale versului, avem însă preocuparea de expresie muzicală. Lucrări de fineţe a sufletului sunt *Fantome* (1911) şi *Oglinda fermecată*. In *Steluţa* (1914), printre amintiri şi portrete, găsim şi paginile de delicateţe din *Pământul* şi *Flori albastre:* „Viorele şi toporaşi, lacrimi de senin şi frânturi de azur, vor înveseli şi la anul de sigur, veştedul înveliş ce se va strânge împrejurul tulpinelor stejarilor bătrâni din dumbravă; dar tremurătoarele mele mâni se vor mai întâlni oare de-asupra albastrelor lumini, uşorii noştri paşi vor mai foşni prin uscatele foi, violetele noastre flori vor mai face un singur mănunchiu de umbră într'un întristat amurg?..."

Poezia simbolistă. Macedonski la *Literatorul* a început să creeze un curent literar apropiat de manifestările apusene contimporane. Şi-a avut câţiva adepţi, între ei pentru o bucată de vreme şi pe Şt. Petică, dar n'a isbutit în această încer-

care, şi din pricina unor defecte personale pe care nu i le-a iertat lumea, dar şi din faptul că literatura noastră nu era încă potrivită pentru experienţele moderniste. Pentru înoirea literaturii noastre, se duce o luptă statornică numai odată cu întemeierea revistei *Vieaţa Nouă*, la care se grupează mulţi scriitori, sufletul activităţii fiind însuşi directorul publicaţiei, Ovid Densuşianu.

Increzător în capacitatea criticei de a determina curente literare, Ovid Densuşianu a explicat poetica simbolismului. Articolele critice, la *Vieaţa nouă*, au la bază convingerea lui Ovid Densuşianu că o şcoală literară nici nu poate să prindă rădăcini adânci în sânul unei societăţi, dacă nu e precedată ori cel puţin întovărăşită de critici care să lămurească lumea asupra tuturor chestiunilor pe care le pune. Ovid Densuşianu n'a fost însă numai teoretician, a căutat să realizeze şi modele de poezie nouă. Poeziile pe care le-a publicat la *Vieaţa nouă*, în parte, au constituit acele volume dela *Limanuri albe* până la *Raze peste lespezi*, în care putem găsi concepţia lui Ovid Densuşianu despre poezie. In *Limanuri albe* (1912) sunt şi poezii de dragoste, şi poezie a naturii, fără însă să aibă un colorit propriu. Găsim în ele un conţinut sufletesc comprimat, se simte cum cugetarea paralizează simţirea. Ceva propriu este în poeziile care cântă ştiinţa şi pe creatori. Ciclul *Lumini de fulger* e tot ce-i mai interesant în acest volum. Ni se arată cum se transformă sufletul sub puterea unui gând care de-odată te face să vezi viaţa sub altă lumină. Copil fiind, te mulţumeşti cu visuri, cu poveşti, dar într'o zi un gând luminos îţi descopere sensul lucrurilor. De-acum înainte te depărtezi de iluziile copilăriei, te scuturi de prejudecăţi şi înfrunţi liber viaţa. Sacrifici tot ce ar putea să te împiedece, înfrunţi femeia şi iubirea, rezişti la iubirile ispititoare, arunci ironia asupra a tot ce apare inferior în lumina idealului şi te laşi dus spre limanurile îndepărtate, ancorezi la ţărmul idealului. „Luminile de fulger" sunt gândurile creatoare, care ridică pe omul-rob până la omul-titan, gândurile care-ţi fac din viaţă o adevărată epopee. Ştiinţa şi arta te îmbogăţesc, prin el simţi legătura cu lumea întreagă, prin ele ai viziunea unei noi lumi. Ceea ce aduce nou Ovid Densuşianu, ca fond poetic, este această colindare a spiritului către limanurile albe, cercetate numai de cei ce se smulg din mijlocul realităţilor banale.

Ovid Densuşianu

Heroica (1918) cântă momente din războiul nostru pentru unitate, este deci un triumf al liricei patriotice asupra programului de şcoală fixat în 1905. Tot astfel *Sub stânca vremii* (1919), cu aspecte de ţ ră, figuri de ciobani naivi, viaţa primitivă învăluită în simpatie, e o îndreptare spre inspiraţia semanătoristă. In *Robiţi trecutului*, avem mila celui îmbogaţit cu arta şi ştiinţa vremii pentru sufletele

simple care-şi trăesc viaţa lor de azi pe mâine. *Doina*, *Satul*, *Codrul*, *Cosaşii* sunt poeziile unui poporanist care împrumută însă multă distincţie motivelor literare. *Raze peste lespezi* (1921) cuprinde acelaşi lirism medidativ, stăpânit, îndepărtat de retorică.

In motivele de inspiraţie şi 'n atitudinea în faţa vieţii se simte influenţa poeziei simboliste apusene. Dela Verhaeren şi Giulio Orsini vine influenţa, când Ovid Densuşianu cântă oraşul cu fabrici şi muncitori, ori când ia poziţie faţă de tot ce-i trecut, deci mort. Ovid Densuşianu, atât de dotat om de ştiinţă şi atât de cald îndrumător al celor tineri, nu s'a putut impune ca creator literar. Este la el prea multă intelectualitate în fond, prea multă răceală în expresie, Nu are arta de-a pătrunde în suflet prin imagini, nu poate preface datele de conştiinţă în viziuni care să ne încânte sensibilitatea. Din toate poeziile se dă pe faţă un suflet cercetător, neliniştit în faţa problemelor vieţii, stăpânit de fiorul tainelor ce ne înconjoară, preocupat de destinul omenirii, însetat de tot ce este lumină şi frumuseţe.

La *Vieaţa nouă* au colaborat foarte mulţi scriitori. Unii pot fi cercetaţi de aproape şi fixaţi în rolul lor în desvoltarea poeziei noastre, alţii au dispărut de odată de pe planul literar, ni s'au revelat numai prin fluturări de aripi care nu s'au prefăcut în sbor. Câţiva au evoluat spre direcţii literare deosebite de cea dela *Vieaţa nouă*. Nu se poate spune că revista lui Ovid Densuşianu a creat un spirit comun întregei generaţii. Ecoul mişcării simboliste a rămas într'un cadru restrâns. De altfel, chiar poeţii credincioşi şcoalei s'au arătat de multe ori legaţi între ei numai prin mijloacele technice: sub vălul unei poetice admise, poezia a continuat să fie diferenţiată.

Const. T. Stoika a fost un adânc credincios în puterile de creaţie artistică ale şcoalei noi, a scris chiar un studiu *Şcoala nouă victorioasă în lupta cu parnasienii şi realiştii*. Din opera sa s'au tipărit *Licăriri* (1910) şi postum *Poezii* (1928). Acest poet cu dragoste pentru clasicism, traducător talentat al câtorva fragmente din *Poemul naturii* al lui Lucreţiu, a scris poezie originală într'o formă care uneori n'are nimic modernist dar cu un fond în care găsim şi sentiment religios, şi avânt al imaginaţiei spre trecutul îmbietor de visuri, dar şi delicata melancolie pe care o revarsă în suflet amintirea deşteptată de icoana prinsă într'un album:

> O, stolul amintirii — în ritmuri de escadre,
> Vâsleşte către mine, în taina grea să-mi poarte,
> Triumfător, cortegiul iluziilor ce-altădată
> Mi-ai semănat în suflet!
>
> Şi acum, din nou te caut
> In trista încăpere cu visuri tapetată —
> Dar glasul amintirii se stinge ca un flaut
> In depărtări..

Lipsită de îndrăzneli de versificaţie, Mia Frollo realizează o

poezie de lirism discret, distins şi cu înfloriri diafane. Pastel liniştit şi idilic — tradiţional în *Amiază*, sentimentalism visător şi molcom în *Gânduri pribege*. Poezia de dragoste e fără de elan, fără de sbucium pasional: *Sfiala unui dar* este caracteristică. Formată în atmosfera ideologică a cursurilor şi scrierilor lui Ovid Densuşianu, Mia Frollo şi-a păstrat cu statornicie simpatia pentru latinitate şi pentru marii scriitori ai apusului latin. Ne-a dat şi frumoase pagini de traducere din Dante, în afară de volumul de versuri originale *Flori de flăcări* (1923).

M. Cruceanu a publicat câteva interesante volume de versuri, *Spre cetatea zorilor*, *Altare nouă*, *Fericirea celorlalţi*, şi de proză, *Povestiri pentru tine*. Technica e aceea a poeziei noi. Prin obişnuitele procedee simboliste, ni se suggerează stări de suflet în *O cercevea*, poezie bună şi din punctul de vedere al versificaţiei. *Strada plină de noroi* şi *Poemele oglinzilor* aduc un fond de inspiraţie nou. Dela *Spre cetatea zorilor* la *Fericirea celorlalţi*, cu poezii în care se evocă străzi în noroi, străzi în sărbătoare şi strada „ei", ori în care se fixează silueta — pretext de gândire şi emoţie — a unui tovarăş ori a unui trecător, e o trecere dela formalism estetic la fond umanizat, fără să se iasă din cadrul a ceea ce este şcoală. In *Povestiri pentru tine*, avem mici poeme în proză, în genul intrat în tradiţia simbolistă dela Baudelaire încoace, pe tema poeziei lucrurilor din mediul intim.

Eugeniu Speranţia are un loc în viaţa culturală mai cu seamă prin lucrările de gândire filosofică şi estetică. *Svonuri din necunoscut* (1921) sunt de inspiraţie simbolistă, aşa cum a fost împământenită de *Vieaţa nouă*. Plăcerea în singurătate, rătăcirea „pe cellalt mal", sunt exprimate în versuri corecte dar abstracte. Versurile tind adesea spre o proză uşor ritmată. Totuşi Eugenia Speranţia ştie să-şi înfrâneze inspiraţia şi 'n versuri de formă fixă, cum avem în *Nufărul*, scris în metru safic:

Albul nufăr doarme pe ape 'ntinse
Unde cerul nopţilor s'oglindeşte,
Trecu vântul printre petale albe
        Umbra domină.

Contactul cu clasicismul a avut răsunet adânc în activitatea poetului. *Pasul umbrelor şi al veciei* (1930), în afară de inspiraţia delicată din *Leagănă-ţi lacrima, floare* şi din *Baladele vârstei de aur* ne oferă alianţa de modern şi clasic din *Hexametrii viscolului*, *Hexametrii nopţii*, *Hexametrii zorilor*. Un triumf al formei clasice este, aproape în întregime, volumul *Sus* (1939). De mare interes sunt acele poezii în care neliniştea sufletului modern îşi găseşte expresia prin energicul ritm antic: *Hexametrii altei lumi*, *Hexametrii tainei mele* şi, cea mai reuşită, *Hexametrii lumii întregi*.

In romanul *Casa cu nalbă*, cu fantazie şi poezie duioasă, ni se arată evoluţia dragostei sculptorului atât de serios Straja pentru capricioasa şi superficiala Lelia.

Cele mai multe din poeziile strânse în volumul *Preludii în zori* (1928) al lui Al. Colorian au apărut în *Vieaţa nouă*. Misticism vag în *Vom trăi*, fond delicat în *Veghe senină*, dar mai cu seamă notaţii interesante în stampe. Volumul *Exil* (1938) prin *Inscripţii pentru Balcic* şi volumul *Stampe italice* (1939), încrestează câteva scânteieri ale unei inspiraţii descriptive fără de puternică rezonanţă emotivă. *Poema eternă* (1941) cuprinde poezii din ciclurile copilăriei, iubirii şi morţii. Sensibilitate duioasă în *Epigraf* şi'n *Aşteptare*, evocare concentrată în *Toamnă în clasă*. Primul ciclu mai ales se impune atenţiei prin retrăirea naivă a trecutului, avântul spre vis şi basm şi notarea acelui fermecător nelămurit în bucurie şi'n întristare, pe care-l trăiesc la şir toate generaţiile. *Poeme alese* (1942) ne aduc şi poezie religioasă inedită *(Poemele credinţei* şi *Iisus)*. Deşi în contact îndelung cu cercurile simboliste, autorul nu şi-a însuşit decât unele înoiri în versificaţie, ca fond şi limbă rămânând pe linia tradiţiei.

N. Budurescu în *Poema navelor plecate* (1912), nu iese din procedeele obişnuite şi nici din temele generale. Ici şi colo o distincţie căutată, lucid intelectuală. Mânuitor abil al versului nou s'a arătat Vintilă Paraschivescu în *Cascadele Luminii* (1921), volum, cu variată inspiraţie, în cicluri ca *Imnul sufletului*, *Privelişti*, *Imnul muncii*, *Vraja valurilor*. Colaboratorul dela *Tribuna* din Arad, Emil Isac, şi-a trimis din scrierile sale şi la *Vieaţă nouă* unde a găsit o bună apreciere din partea lui Ovid Densuşianu. *Poeme în proză* încetăţenesc un gen care până la Emil Isac a fost puţin cultivat. Dela *Poezii* (1908), în care se simte poza unuia care vrea să fie cu orice preţ nou, până la *Cartea unui om* (1925) evoluţia s'a făcut spre tradiţionalism, sinceritate şi simplitate.

Prin poezia gândirii, aşa ca'n *Fragment*, şi prin intelectualismul din *Orgoliu* ori din *Infinit*, C. Narly arată legăturile cu *Vieaţa nouă*, şi cu direcţia de prefacere a poeziei noastre, aşa cum a dorit-o Ovid Densuşianu. Totuşi cele mai caracteristice poezii din volumul *Ispite şi biruinţi* (1930) sunt acele care exprimă stările de suflet sfiicioase, gingaşe şi discrete. Simbolism delicat în *Era o floare albă*, învăluitoare puritate a sentimentului în *Aşteptare*, autoiluzionare în *Miraj*. In general o poezie de armonie minoră, totuşi şi vioiciune în *Simfonia Toamnei*. Versificaţia se resimte adesea de influenţa simbolistă. Formă aleasă şi vocabular întipărit de intelectualitate.

Dragoş Protopopescu are un accent sufletesc propriu în poezii ca *Un evoluţionist* şi *Romanţă saxonă*. *Poemele restriştii* (1920), *Zvon de pretutindeni* (1921) pierd prin expresia căutată. Traducerile câtorva din capod'operile lui Shakespeare sunt cele mai bune pe care le avem în româneşte. Proza sa literară marchează o interesantă evoluţie. *Iarmarocul Metehnelor* a fost un început promiţător, *Condamnaţii la castitate* o cădere. In schimb *Fortul 13* este o mare lucrare de viziune a realităţii şi de colindare în domeniul trecutului de mulţumire sufletească. Convertirea la o concepţie de viaţă eroică a lui Eulampe Sibică, ajuns numai dintr'o eroare la închisoarea

Dumbrava, Vivi Brancovan, Onisifor Crai şi alte nume sub care se ascund personagii ale vieţii noastre politice şi culturale, evenimente al căror răsunet dăinueşte în sufletul nostru, dau cărţii şi însemnătate istorică.

E. Ştefănescu-Est a trezit curiozitatea prin a sa *Simfonie*. A colaborat la diferite reviste ale vremii, fără să aibă însă directă legătură cu *Vieaţa Nouă*. In *Poeme* (1911) şi *Imperii efemere* (1926) aduce sonorităţi verbale, dar şi simţirea armonioasă din *Serenadă* ori idilicul rafinat din *Visăm plângând cu-aceleaşi lacrimi*. Al. Gherghel a colaborat încă din 1905 la revista lui Ovid Densuşianu, dar n'a rămas în şcoala simbolistă. Dela *Cântece din amurg* (1906) a evoluat spre *Solitare* (1934), sonete în formă clasică şi închizând un lirism meditativ care nu e fără comunicativitate. Şerban Bascovici, trecut pe la *Vieaţa Nouă* şi *Sburătorul* dar şi pe la *Convorbiri critice* şi *Flacăra*, a întrunit poeziile sale în volumul *Destăinuiri* (1937). Se resimte de intelectualitatea din cercul *Vieţii Noi*. Intelectualizarea emoţiei apare în *Tu singur taci*, fondul serios în *Stihuri pentru pământ*, una din cele mai bune poezii din volum. Elevul şcoalei simboliste se dă pe faţă în poezii ca *Prin albele răspântii*, scriitorul cu respect pentru forma corectă şi armonioasă, în *Ele şi tu*, *Trecător şi trecătoare*.

Doi din cei mai cunoscuţi adepţi ai şcoalei de înoire a poeziei, I. Minulescu şi Al. Stamatiad, dau atenţie mai mult expresiei literare, alţi doi, Gh. Bacovia şi I. M. Raşcu, reprezintă o adâncă viaţă interioară.

I. Minulescu e superficial ca sensibilitate, lipsit de o concepţie adâncă, frivol adesea şi 'n fond şi 'n formă. In vreme ce alţi adepţi ai curentului nou s'au străduit să aducă distincţie, intelectualitate, mijloace de suggerare inedite, Minulescu, înzestrat cu abilitate de versificaţie şi bogat în vocabularul întipărit de neologisme, a creat o poezie accesibilă tuturor. Şi-a asimilat foarte bine, din poezia nouă franceză, technica versului liber şi muzical, dar n'a luat nimic din ceea ce constitue, ca fond, poezia lui Régnier, Samain, Verhaeren spre care se 'ndrepta cu atâta interes un Ovid Densuşianu. Nu lipseşte din poezia lui Minulescu şi un exotism superficial, de notaţie pur generală.

In *Romanţe pentru mai târziu*, putem trece peste atâtea poezii care zădarnic încearcă să impresioneze prin jonglerie verbală şi prin teatralism. Sunt însă în acest volum şi câteva realizări frumoase. *Romanţa celor trei corăbii* suggerează impresionant necuprinsul spre care se 'ndreaptă corăbiile şi misterul în care ele se îngroapă. Impresia de tristeţe şi de nelămurită înfiorare în faţa necunoscutului se armonizează atât de bine cu imaginea finală a albatrosului rănit, care rămâne pe cheiul umed. *Romanţa celui ce s'a întors* cuprinde simţire adâncă şi expresie lipsită de afectare.

In *De vorbă cu mine însumi* nu avem înoire de procedee, este doar ceva mai multă atenţie în ce priveşte fondul. Teatralismul din *Ecce homo* este comic. Dacă n'ar fi fost pătat de câteva cuvinte „de

efect", *Cântec de leagăn*, prin ce are ca gingăşie, ar fi fost o bună poezie. *Glasul morilor* e o poezie suggestivă şi cu reale virtuozităţi de formă.

Alături de compoziţiile de vid sufletesc ca *Vara în Capitală*, *Amiază rurală*, *Ploaie urbană*, *Romanţă retrospectivă*, *Peisaj umed*. avem însă şi versurile care închid o emoţie din *Rugă pentru ziua mea onomastică*, *In aşteptare*, *Rânduri pentru păsările călătoare*. I. Minulescu n'a avut o înaltă concepţie despre artă. Socotind poezia un simplu joc deşert şi uneori indecent, şi-a bagatelizat darul versului muzical pe care l-a avut din belşug.

Nu apare altfel nici în scrierile în proză. *Casa cu geamuri portocalii* (1909) exploatează anormalul. Cu fantasie liberă şi prolixă, romanul *Roşu, Galben şi Albastru* e în bună parte o satiră a celor „învârtiţi" în spatele frontului. In *Corigent la limba română*, cu platitudine de fond şi expresie, şi cu mari sforţări de a fi spiritual, autorul ne înşiră experienţele în dragoste ale lui Bucu. *Bărbierul regelui Midas* nu depăşeşte o fantasie superficială.

Ca să-l cunoşti pe Al. Stamatiad, nu trebue să te opreşti la *Din trâmbiţe de aur*. E aci o poezie de manieră, o poezie în care poza este ceva organic. „Prin mine vei trăi, vei cuceri pământul" pare atât de neserios într'o poezie în care se îmbină vorbe sonore — armonii divine, lumină şi splendoare, văzduhul va fi flacări... — dar care nu spun nimic. Procedeul ieftin al acumulării de epitete este utilizat până la oboseală.

Cu bucurie ne oprim la versurile frumoase, atâta de rare. Astfel în *Grădina:*

Departe zace tristă portiţa putrezită
Iar gardul stă să cadă, acum e 'mbătrânit,
O floare, un spin, o creangă, mai dincolo tufişul
Abia-i slujesc de cârjă ca unui greu rănit.

In volumul *Mărgăritare negre*, Stamatiad ajunge la o poezie de simţire adâncă şi de expresie naturală. O notă de tristeţe se îmbină cu sentimentul de dragoste în atât de plăcuta poezie *Mi-e sufletul o creangă*. Pe făgaşul cel bun este Stamatiad şi'n *Pe drumul Damascului*, psalmi din care răsare un suflet emotiv care-şi găseşte o expresie avântată. Cultul artei îl îndreaptă spre astfel de versuri:

Fii lăudat de-apururi
Superba Poezie, din propria cenuşe,
A înviat!
Ca'n vremuri,
Mi-e sufletul un cântec,
Un sbor de aripi albe,
Un răsărit de soare,
O rară sărbătoare!
Intreaga mea fiinţă — ca şi odinioară —

Se 'nalţă către ceruri,
Pluteşte preschimbată în pură armonie!
Fii lăudat
O, Doamne,
Că mi-ai întins şi mie paharul cu venin,
Căci rătăceam de-o vreme — stingher şi fără vise,
Ne mai crezând în viaţă şi 'n braţul Tău divin!

Al. Stamatiad a contribuit mult la cunoaşterea la noi a lui Baudelaire. Din contactul cu poemele în proză ale acestuia, au reeşit, ca formă nu ca inspiraţie, paginile din *Cetatea cu porţile închise*, naraţiuni străbătute de lirism, dar cu expresie pompoasă şi ton uneori declamator. Volumul *Cortegiul amintirilor* (1942) întruneşte întreaga activitate literară a lui Al. Stamatiad.

Gh. Bacovia crează o poezie cu totul originală din elemente bizare: flori funerare, cadavre în descompunere, tălăngi care sună dogit, cer de plumb, materia plângând, gol istoric, amurg bolnav, toamnă putredă, grădina cangrenată... Bacovia primeşte dela simbolism anume procedee, dar reprezintă ceva cu totul aparte. E autor al unei poezii de notaţii elementare dar care se organizează potrivit cu o sensibilitate originală. Nici un alt poet nu dă pe faţă o stare de suflet, cu mai multă putere de suggestie, prin mijloace atât de simple. Bacovia realizează ca nimeni altul o poezie care nu are nimic intelectual, adică — în sens modernist — nimic didactic. Pastelul, în general, exprimă sufletul unui poet prin amănunte descriptive organizate lucid. Bacovia exprimă un peisaj prin sufletul lui care percepe halucinant. Lumea externă este simţită exclusiv din interior. Cu versurile lui Bacovia în suflet, trăim în mijlocul boalei, tristeţii, pustiirii, ne mişcăm într'un cosmos bolnav, cangrenat.

Volumul *Plumb* (1916) e ceva unitar ca fond sufletesc şi ca expresie. *Decor* e un admirabil pastel. *Lacustră* e una din cele mai tipice poezii bacoviene. In cadru de tristeţe, de tablou de iarnă invariabil, poetul suggerează totuşi acea viaţă intimă din *Decembrie*. Cuvântul însuşi prin repetarea lui cu valori muzicale diferite, produce acea impresie de singurătate şi de melancolie din *Rar*.

Scântei galbene şi *Poezii* (1934), unde se găsesc şi câteva bucăţi noi, merg pe aceeaşi direcţie poetică. Şi aci totul este doliu, frunza e galbenă, crengile sunt „cu sunet de schelet". Şi aci predilecţia este pentru marşul funebru, fecioarele pale, valsurile monotone şi îndoliate. *Note de primăvară* este o capod'operă unică în felul ei:

Verde crud, verde crud...
Mugur alb şi roz şi pur,
Vis de -albastru şi azur
Te mai văd, te mai aud!

Oh! punctează cu-al tău foc
Soare, soare,
Corpul ce întreg mă doare,
Sub al vremurilor joc.

Dintr'un fluier de răchită
Primăvară,
O copilă poposită la fântână
Te îngână
Pe câmpia clară...

Verde crud, verde crud...
Mugur alb şi roz şi pur,
Te mai văd, te mai aud,
Vis de-albastru şi de-azur.

Poemele în proză, *Bucăţi de noapte*, sunt străbătute de aceeaşi pustiire sufletească, de melancolie şi singurătate, doar din loc în loc isbucneşte şi ironia amară la adresa lumii. Bucăţi rupte din sufletul unui scriitor care ni se desvălue în psihologia lui atâta de deosebită. Nimic nu e mai limpede în opera literară a lui Bacovia decât sentimentul nefericirii existenţei lui proprii. Bacovia s'a caracterizat singur în *Vobiscum:*

Mă sgudue de mult un plâns intern
Şi-acest fel de a fi va fi etern.

Adânc ca sensibilitate, artist variat ca expresie, I. M. Raşcu, prin fondul poeziilor lui, aminteşte, mai mult ca toţi colaboratorii dela *Vieaţa nouă*, pe Ovid Densuşianu în ce priveşte distincţia şi evadarea într'o lume de intelectualitate. E o poezie a smulgerii din realitate pentru rătăcirea într'o ţară de visuri, şi a stărilor de suflet discrete. Chiar din vremea când conducea *Versuri şi proză*, fostă *Versuri*, se vede atitudinea poetului. Astfel este poezia *Albumuri*, interesantă şi ca tratare a unui motiv în care se sintetizează calda plutire în alte vremuri cu accentul de înfiorare în faţa unor impresii care revin halucinant.

In *Sub cupole de vis* (1913), prin *Spre farul magic*, cu tinderea spre ideal şi înfrângerea înainte de a se ajunge la ţărmul visurilor, parcă dela început suntem pregătiţi pentru poezia unui suflet care'n înălţările şi'n visurile lui se întoarce lovit de tristeţe şi de desamăgire. E volumul unei dezolări care revine sub diferite forme. *Fiorii serilor de toamnă* este poezia de jale a oraşului provincial sub ploaia de toamnă. Aspectul dezolant apare şi'n *In oraşul gotic*, unde desfrunzirea pomilor e redată atât de plastic. Tristeţe şi ideal merg împreună:

Păşesc pierdut prin lumi de vise, pribeag pe drumuri sidefii,
Ascult şoptirile de apă, doinirea pomilor pustii,

Privesc păduri în depărtare cum fruntea veştedă-şi înclină,
Sânt pelerinul desnădejdii setos de veşnică lumină.

Este aci predilecţie pentru lumea cavourilor, aspectele de cimitir şi priveliştele care plutesc în melancolie sub lumina lunii care şi ea „luceşte fermecător de tristă". Volumul este foarte interesant şi prin partea de autobiografie, redată cu atâta deosebire de ce găsim la alţi poeţi. *Balada străbunilor*, cu evocări pline de tristeţe şi de vrajă, este caracteristică pentru sensibilitatea lui I. M. Raşcu, atât de reţinută şi de aristocratică. Tot astfel în ciclul *Prin binoclul întors*, cu tristeţea înmormântărilor care au lăsat impresie în sufletul de copil, cu amintirile din oraşul în care şi străzile erau „alei de cimitire", cu monotonia vieţii de pension şi cu primele înfiorări ale sufletului în pornirea spre alte limanuri.

Volumul *Nelinişti* (1927) cuprinde, în afară de *Oraşele dezamăgite*, alte două cicluri, *Plaiuri vrâncene* şi *Când cântă credinţa. Oraşele dezamăgite*, prin alte teme, ne readuc în atmosfera volumului anterior. *Plaiuri vrâncene* sunt de inspiraţie mai fragedă, cu dragoste de plimbări, prin codri îmbietori de vis şi cu îndreptare nostalgică spre tărâmurile strămoşilor. Ciclul religios e de deosebită însemnătate. Este aci o inspiraţie fundamentală pentru lirica lui I. M. Raşcu. *Revelaţii*, poezia cea mai reuşită din volum, e străbătută de un misticism care-şi găseşte o frumoasă expresie:

Tot mai mult mă 'nstrăinez de-orice ispită,
Tot mai slab trecutul vitreg mă 'nfioară...
Catedralele au vraja poleită
Şi pe-albastrele plafoane îngeri sboară.
Catedrala paşnice chemări ascunde,
Catedrala limpezi psalmodii suspină
Şi păşesc înfiorat sub bolţi profunde...

„Renunţare liniştită şi deplină".

In *Renunţările luminoase* (1939), revin încă din notele triste ale oraşelor dezamăgite, revine încă viaţa de visare şi de îndreptare spre ţărmuri cu contururi şterse. O poezie de cald avânt sufletesc spre Franţa este *Plecare*. In acest volum, sinteză a poeziei lui I. M. Raşcu, întâlnim şi din evocările copilăriei şi vieţii de familie. Partea fundamentală a lui este însă poezia religioasă a sihăstriei dela Port-Royal, a evocării solitarilor, drept credincioşi filosofi, a sufletului copleşit de emoţie în această atmosferă mistică. Părţi întregi din *Renunţările luminoase* sunt numai revărsare de emoţie religioasă. Vers, rimă dispar ca un lucru de prisos, cuvântul nu mai e decât semnul care trezeşte sufletul. Poezie, emoţie, rugăciune se contopesc în graiul simplu — punte directă spre o lume interioară de candoare şi de pietate. Pornind în *Sub cupole de vis* dela technica în favoare la *Vieaţa nouă* şi dela un vocabular care are ceva de

şcoală, I. M. Raşcu a ajuns, în *Renunţările luminoase*, la o subtilă dematerializare a poeziei, care devine emoţie, rugăciune, armonioasă şoaptă interioară.

Şi scrierile în proză ale lui I. M. Raşcu se disting printr'o sensibilitate aparte. In *La Lisieux, cu Sfânta Tereza* (1934), avem un scriitor cu remarcabile însuşiri literare, în stare să înalţe ca pe-o floare figura de divină bunătate a sfintei. *Vibrări* (1935), prin fine impresii, notări de emoţii, mărunte peisagii creionate cu putere evocatoare, amintiri din copilărie şi din călătoriile în străinătate, închid aspecte de distinsă viaţă spirituală.

Poezia pornită dela *Vieaţa Nouă* şi-a adus bogata ei contribuţie. Literatura şi revistele cu program, dinainte de 1918, nu ne-au dat însă indiciu de vreo unitate de directivă ori de ideal. De altfel, doi din scriitorii reprezentativi, Sadoveanu şi Rebreanu, aparţin epocei de după războiu, prin cele mai de seamă lucrări ale lor. Nichifor Crainic, Ion Pillat, Adrian Maniu, Tudor Arghezi sunt acum la începutul activităţii

Din Noul Testament, Alba Iulia 1648

SINTEZA AUTOHTONISTA

Reviste și atitudini după 1918.

In starea haotică de imediat după războiu, se întâlnesc pe pământul nostru toate curentele sociale și toate ideile literare care se vânturau dintr'un capăt la celălalt al Europei. Dezordinea socială e caracteristică acum pentru toate țările. Literatura fiind expresie a sensibilității unui neam, trebuia și ea să se resimtă.

Oameni de bună credință, scriitori cu prestigiu în acelaşi timp, caută să influențeze opinia publică. Acum I. Brătescu-Voineşti, sigur că pacea eternă începe pentru întreaga omenire, cere ca armata să nu mai fie „destructivă", ci să se ocupe de școli, de spitale, de drumuri. Gala Galaction, în *O lume nouă* (1920), cere ca literatura să ia parte la lupta pentru înoirea societății: „O părere de rău tot avem: aceea că scriitorii români zăbovesc atât de jalnic să priceapă duhul vremurilor ajunse și nu sânt în stare să aducă literaturii românești cinstea că a luptat şi ea pentru marea cauză socială".

Străinii de origine, mai ales, caută să influențeze felul nostru de gândire. Evreii își urmăresc cu stăruință scopul lor disolvant. Lupta lor începuse încă înainte de războiu. La *Curentul nou* (1906) unde-și răsfăța teoriile un astfel de străin, se ducea lupta împotriva lui Sadoveanu și N. Iorga. Aci se putea ceti: „In locul idealizării trecutului barbar, noi.. ne avem idealul în viitor... In locul cuvintelor de patriotism și naționalism... noi vom lua ca deviză cinstea și idealismul". De aci lupta trece la *Facla*, având ca obiectiv pe A. C. Cuza și pe N. Iorga. Reapărând sub aceeaşi conducere după războiu,

Curentul nou atacă poporanismul şi susţine că problema purităţii de rassă este barocă, absurdă. Tot acum, un alt străin îşi are preocupările şi intenţiile lui speciale în *Umanitarismul şi internaţionala intelectualilor* (1922). Peste câţiva ani, o broşură stupidă caută să arate că Alecsandri, Haşdeu, şi A. C. Cuza sunt evrei.

Apar reviste literare al căror scop este de-a ne scoate din făgaşurile noastre, de-a compromite ce este autohton, de-a zeflemesi tradiţia. La *Contimporanul*, *Punct*, *Integral*, *Unu*, *75 H. P.*, reviste mult mai îndrăzneţe şi mai vulgare decât *Fronda*, *Orizonturi noi* şi *Chemarea* dinainte de războiu, se rătăcesc şi câţiva români.. Marea majoritate a celor care voesc să ne „înoiască" viaţa literară, sunt evrei. Urmaşii cămătarilor care'n a doua jumătate a veacului trecut şi-au avut rolul lor disolvant faţă de boerimea agrară, vreau să-şi aibă acum rolul lor în opera de distrugere a literaturii naţionale. Trecem peste aceste publicaţii care sunt de domeniul patologiei mai mult decât al literaturii, pentru a înregistra revistele româneşti care-şi au locul lor în viaţa spirituală a vremii.

E. Lovinescu

Eugen Lovinescu îşi continuă cu multă râvnă activitatea critică şi literară *Sburătorul* apare în 1919 cu colaboratori mai în vârstă, D. Nanu, Corneliu Moldovanu, A. Mândru, Victor Eftimiu, dar şi cu alţii care acum încep să se afirme. Numărul prim promite respectul pentru bunul simţ şi munca pentru crearea unei armonii literare: „Nu credem a fi ieşit din epoca luptelor literare; credem că a venit însă şi vremea unei reculegeri şi a unui eclectism luminat în domeniul felurit al artei; nu e revistă mai de seamă în apus, care să nu fi ajuns la această concepţie matură şi aşezată; peste curentele necesare ca fermente de viaţă, e imperioasă şi o operă de armonizare. Pe aceasa voim s'o îndeplinim". Scopul de îndrumare a tinerelor talente este astfel exprimat: „maturitatea noastră se apleacă fratern peste pubertatea melancolică a generaţiilor ce se ridică, pentru a le limpezi greutăţile începutului". Dafnis şi Cloe ai versului îşi găseau în Eugen Lovinescu pe experta Lycenion.

Simbolismul este ceva învechit pentru *Sburătorul*. Se dă atenţie altor formule noi, iar în cenaclul maestrului îşi găsesc aprecierea şi scriitori români care-şi au locul lor în viaţa noastră literară, dar şi mulţi evrei care-şi aşteptau nerăbdători ziua aruncării în marea aventură pe piaţa literară a Parisului. Dar, cu toţi aceştia, „valori literare pozitive", *Sburătorul* înainte încă de sfârşitul anului 1922 îşi inchee existenţa. De data aceasta aprecierea cea mai deplină se 'ndreaptă către Tudor Arghezi.

Activitatea critică şi literară a lui Eugen Lovinescu e impunătoare ca massă. Zeci de volume de critică, din timp în timp revi-

zuită, şi de lucrări de istorie literară arată un suflet plin de reală dragoste pentru manifestările literare ale epocei Partizan al impresionismului, Eugen Lovinescu dă prea multă atenţie formei, expresiei, voind astfel să facă din critică o operă literară. Un stil plăcut, vioiciune spirituală, capacitate de a svârli cu dibăcie săgeata ironiei or satirei, nu i le-a negat nimeni. Dela *Paşi pe nisip* (1906) până la studiul apărut de curând despre viaţa şi opera lui Maiorescu, avem o manifestare, cu scăderile ei în râvna de-a fi la pas cu tot ce-i nou, chiar când acesta vine dela simpli pripăşiţi dornici de reclama, dar şi cu reale calităţi. Opera literară propriu zisă prezintă, prin *Mite* şi *Bălăuca*, pete care nu-i vor putea fi niciodată trecute cu vederea.

La *Vieaţa Nouă* tronează acelaşi spirit intransigent al lui Ovid Densuşianu. Fixat pe poziţia anti-semănătoristă şi anti-poporanistă, Ovid Densuşianu nu recunoaşte valoarea unor scrieri care totuşi însemnau mult. Despre romanele lui Rebreanu se scrie în *Vieaţa nouă:* „După *Ion* de realism întârziat, de literatură în gen cronicăresc punând lângă înfloriri unele vulgarităţi, noul roman *(Pădurea spânzuraţilor)* al d-lui Rebreanu, tinde parcă să arate o ascensiune..." De admonestare aspră are parte G. Gregorian. Dar nici ce este nou nu place lui Ovid Densuşianu. Despre *Paşii profetului* se spune. „Suntem pentru noutate, dar nu când e repugnantă, grosolană ori comică. Şi noutatea d-lui Blaga e foarte turbure şi chinuită". Reapariţia *Flacărei* e astfel salutată: „In paginile ei vedem trecând şi poezii dantelate ori parfumate şi de acelea care găseau pe vremuri ospitalitate la hanul *Semănătorului...*" De ce să ne mirăm că *Unu* şi *Integral* credeau că reprezintă adevărata poezie nouă?

Viaţa Românească reluându-şi activitatea în 1920, arată că va fi şi de-acum înainte credincioasă idealului exprimat în 1906: „Conduşi de acelaşi spirit democratic, de aceeaşi dorinţă de a sluji morala şi frumosul, apărători mai presus de orice ai libertăţii de gândire — bunul cel mai mare şi mai înalt al omului — reluăm munca noastră, începută acum patrusprezece ani şi întreruptă în vara anului 1916". Şi acum reuşeşte să-şi atragă colaborarea principalilor scriitori ai vremii. In curând aci vor apărea *La Medeleni* a lui Ionel Teodoreanu, *Intre porţelanuri* şi *„La Grandiflora"* a lui Gib Mihăescu, *Intunecare* a lui Cezar Petrescu. Conducătorul spiritual e tot G. Ibrăileanu ale cărui studii literare despre Brătescu Voineşti, Topârceanu, Eminescu, Caragiale, Sadoveanu, Ionel Teodoreanu îl impun ca principal critic în epoca de după războiu. Spre surprinderea multora, ne-a dat *Adela*, lucrare plină de subtilă viaţă sufletească, prin care se dă pe faţă un adevărat maestru în romanul analitic.

Intr'o discuţie cu învăţatul şi adâncul critic estetic Paul Zarifopol, în 1928, *Viaţa Românească* îşi explică punctul de vedere în ce priveşte critica literară. Impotriva esteticei pure susţinută de Zarifopol, revista cere să se facă psihologia artistului, să se stabilească condiţiile mediului care influenţează apariţia operei, să se facă o critică completă, bazată pe toate disciplinele utile. *Viaţa Românească*

se ridică împotriva criticei „tăvălug” a lui M. Dragomirescu şi criticei „titirez” a lui Eugen Lovinescu. Aspră cu toţi criticii dela noi, revista afirmă: „Critica estetică naţională nu are gust estetic”; ceea ce se face la noi este „strâmbătură estetică naţională”. După retragerea lui Ibrăileanu, sub înrâurirea lui M. Ralea, psiholog, sociolog şi estetician, care n'a făcut nimic serios în nicio disciplină, *Viaţa Românească*, prin colaborări eterogene, se înmormântează în preocupări sociale şi politice.

In numele artei pentru artă, ar fi trebuit să vorbească *Convorbiri literare.* Simion Mehedinţi, până în 1924 le ţine pe linia demnităţii, dacă nu a progresului. De aci înainte, sub direcţia lui Al. Tzigara-Samurcaş, revista pierde tot mai mult preţuirea cetitorilor. In 1934 se încearcă o întinerire a conducerii. Se putea ceti acum în revistă: „In faţa vremilor de haos se cere din nou *să proclamăm primatul lucidităţii... Să intronăm din nou domnia spiritului critic...* Şi în lumina acestui spirit critic să procedăm degrabă la o *ierarhizare a valorilor* de nu chiar însăşi la *reîntronarea ideii de valoare*”. In curând, în „întinerita” revistă se putea ceti cugetarea: „Optimismul viguros care ne animă nu ne precipită pe panta desperării”, iar câteva rânduri mai încolo, această dovadă de cunoştinţe literare. „Programatic *Convorbiri literare* (1867) descind din *Dacia literară* (1840) reluată de *România literară* a lui M. Kogălniceanu”. Semnează N. Roşu. Revista *Junimii* atrage într'o bună zi atenţia asupra valorii abecedarului unuia din colabratoori (Radu Gyr). In Noemvrie 1936, Al. Tzigara-Samurcaş anunţă că a fost îndepărtată colaborarea lui „N. Roşu şi Comp.”, „din cauza lipsei de lealitate şi a exigenţelor incompatibile cu ţinuta tradiţională a revistei”. Din 1939 *Convorbiri literare* au trecut sub o nouă conducere. Este o revistă care nu poate în adevăr trăi decât dacă-şi regăseşte echilibrul în respectul pentru formula critică şi estetică maioresciană.

M. Dragomirescu rămâne credincios aceluiaşi ideal de artă. *Falanga* apăruse înainte de războiu ca o protestare împotriva *Convorbirilor literare* care-şi renegaseră principiul artei pentru artă. Tot ca o protestare apare şi acum, împotriva misticismului sub diferitele lui forme: pirandelism, shawism, expresionism german, misticism static rusesc, supra realism francez. *Falanga* îşi fixează rolul de „a răstigni fără milă” pe reprezentanţii degeneraţi ai scrisului — între ei este şi Arghezi — şi de a purifica aerul „ciumat”. Estetica integralistă şi-a găsit expresia definitivă în *Ştiinţa literaturii*, prezintată de autor ca un sistem original, dar care în realitate are vădite împrumuturi din estetica străină. Tendinţa anti-istoristă, exprimată încă dela *Critica ştiinţifică şi Eminescu*, se accentuează şi ajunge la formularea totalei despărţiri între personalitatea umană şi cea artistică a scriitorului. Contemplaţia singură este socotită capabilă de a cunoaşte capod'operile, istoriei rămânându-i rolul de-a explica scrierile mediocre. Aci avem doar vechea critică a lui Schopenhauer împotriva istorismului şi hegelianismului, şi ideea aceluiaşi că ştiinţa istorică nu poate cunoaşte decât *raporturi* între lucruri, pe când con-

templaţia are rolul de-a ajunge la lucrul în sine. De altfel însăşi teoria despărţirii depline între om şi artist pleacă dela un text din Schopenhauer: „Conceptul aci, ca pretutindeni în artă, este nerodnic: compozitorul dă pe faţă esenţa cea mai intimă a lumii şi exprimă cea mai adâncă înţelepciune într'o limbă pe care raţiunea sa n'o poate pricepe; tot astfel o somnambulă, sub influenţa magnetismului, dă lămuriri despre lucruri în privinţa cărora, trează, nu are nici o noţiune. De aceea la un compozitor, mai mult ca la oricare alt artist, omul este cu totul şi cu totul distinct de artist". Teoria geniului şi a contemplaţiei dezinteresate pleacă dela acelaşi isvor. Un instrument de răspândire a integralismului a fost Institutul de literatură. Reuşita lui în crearea unui curent critic integralist este nulă.

Octavian Goga, însufleţit de acelaşi cald naţionalism care ne-a dus la Unire, stabileşte într'o conferinţă rostită la Cluj rostul scriitorului român. Amintind că pentru Transilvania subjugată literatura a fost rezervoriul de energie naţională, scrie despre rostul ei după evenimentele din 1918: „literatura trebue să reintre în rolul ei istoric, în rolul ei de apostolat... Literatura apare şi astăzi ca izvorul de căpetenie al ideii naţionale".

Nicolae Iorga aliază ideii naţionale pe aceea a moralei şi în numele lor luptă. In „*Lamura*" (1926) arată că literatura nu trebue să se abată dela misiunea ei naţională, în vremea când revizionismul duşman tinde să ne sfâşie graniţele: „Estetism, rafinării din capitale obosite, facă-le alţii la vremea lor; celor de azi li e interzis acest drept". In 1934, tot mai apar exhibiţii morbide ale curentelor de avangardă. Un evreu publică o colecţie dadaistă a unui coreligionar şi o însoţeşte şi cu o înflăcărată laudă. Grupări efemere caută să-şi atragă un public, în numele unor idei confuze: *Criterion*, *Litere*, cea dintâi putând fi acuzată şi de propagandă comunistă. Literatura pornografică nu găseşte rezistenţă nici în public, nici în autorităţi. N. Iorga, după ce condamnă curentele bolnave în *Istoria literaturii româneşti contemporane* (1934), face să apară *Cuget clar* „Noul Sămănător". In numărul prim din 15 Iulie 1936 scrie: „anarhia s'a înstăpânit pe literele româneşti şi de pe urma ei s'a ivit curentul de flecăreală cu vorbe mari, de exhibiţii de monstruozitate, de apeluri la apetiturile bestiale, care, supt o critică de lovinesciană neînţelegere şi interesată toleranţă, ni-a dat era care merită să fie pecetluită în frunte cu fierul roşu: „Arghezi". Contra sălbătăcirii sufletului românesc revin la o luptă fără cruţare...". In acest prim număr, rubrica „Literatura bună" cuprinde pe Adelina I. Cârdei şi Const. Goran. Anul II ni-l arată pe N. Iorga mânat de aceleaşi principii: „scârba faţă de o literatură de desordine mentală şi de libidinos desmăţ şi încrederea în bunul simţ şi sănătatea sufletească a acestui popor".

Apar multe alte reviste în această vreme. *Flacăra* îşi reîncepe activitatea în Mai 1922, oferind o literatură de şcoale diferite şi de valoare pe toate scările ierarhiei. Aci N. Davidescu, în *Critica veche despre poezia nouă*, afirmă că literatura română începe ca

simbolismul. In bună parte, prin colaborarea la această revistă a aflat publicul românesc de talentul basarabeanului Leon Donici, autor al volumului bogat în viaţa socială interesantă şi'n pagini chiar de interes istoric literar despre scriitorii Gorki şi Andreiev, *Revoluţia rusă — Amintiri, Schiţe şi Impresii*, apărut numai în 1928, şi al lucrărilor în limba rusă *Noul Seminar*, un roman realist, şi *Floare amară*, culegere de nuvele. *Cugetul românesc* (1922) oferă de asemenea colaborări de amestec. Intre colaboratori este şi macedoneanul Marcu Beza, autor de poezii în dialect, autor şi al unui roman, *O viaţă* (1921), totuşi cunoscut de public mai ales ca învăţat, prin scrierile în legătură cu urmele româneşti, culturale şi artistice, în Orientul apropiat. *Datina* (1923), *Suflet românesc* (1925), *Flamura* (1926), *Darul vremii* (1930) sunt toate pe linia tradiţiei. *Sinteza* (1927) are cult pentru noua divinitate: Arghezi. *Junimea literară* dela Cernăuţi, unde conduce mintea limpede a lui I. Nistor, şi *Făt-Frumos* dela Suceava unde se desfăşoară ştiinţa bogată a prea mult risipitului în polemice mărunte Leca Morariu, sunt dovezi de energie naţională şi de muncă literară a Bucovinei. *Pagini basarabene* şi *Viaţa Basarabiei* îşi îndeplinesc rostul lor cultural. Pornind în 1933 la Cluj, *Gând românesc* îşi propune un mare scop naţional şi cultural: „Rostul acestei reviste este tocmai să mobilizeze toate energiile bune ale Ardealului, să ţie mereu la suprafaţă complexul de probleme ale acestei părţi de ţară, să continue, cu alte cuvinte, să actualizeze tradiţia „Astrei". In 1934 reapare, sub direcţia lui M. G. Samarineanu, *Familia* dela Oradea cu scopul de-a susţine cultura naţională: „A redacta o revistă la noi însemnează şi astăzi ceea ce a însemnat totdeauna: a da o luptă".

In Mai 1921 apare la Cluj *Gândirea*, având între colaboratori şi o parte din cei ce se alăturaseră imediat după războiu *Luceafărului*, pe atunci la Bucureşti: Nichifor Crainic, Al. Busuioceanu, Blaga, Victor I. Popa, Gib Mihăescu. Redactori sunt Cezar Petrescu şi D. I. Cucu. In 1922 *Gândirea* îşi mută sediul la Bucureşti, iar din anul al şaselea trece sub conducerea lui Nichifor Crainic. Acum începe epoca sa de glorie. Şi pe baza creaţiei literare a *Gândirii* în cursul celor cinci ani, dar şi pe aceea a ideilor lui proprii, Nichifor Crainic formulează doctrina estetică-mistică a revistei. Ceea ce venea dela colaboratori se împletea cu viziunea directorului; caierul îşi lua o formă, înfăşurându-se în firul tras din el.

Potrivit cu noua doctrină, poetul trebue să fie creştin şi să realizeze un frumos care să cuprindă sens teologic. E acel frumos sofianic, frumosul nefiind altceva decât „sofia", iar arta o mărturie a acesteia. E aci o estetică mistică pe care şi apusul a avut-o în aceeaşi vreme, sub forma „poeziei pure" a lui Henri Bremond. In *Sensul teologic al frumosului*, Crainic arată că artistul gândirist exprimă pe Dumnezeu aşa cum s'a imprimat în sufletul neamului, că e un mijlocitor între noi şi Dumnezeu ca ideal de frumuseţe şi perfecţiune. In *Mărturisire de credinţă*, venită după prigoana din 1934 împotriva naţionaliştilor, se exprimă legătura pe care adevă-

ratul scriitor român trebue s'o aibă cu Dumnezeu și cu neamul. „Intre Dumnezeu ca isvor al frumuseții și între inima neamului ce aspiră după ea, scriitorul e un mijlocitor. In opera lui vibrează elementele acelui acord suprem în care sufletele, biciuite de groaza vremelniciei, se regăsesc, pentru o clipă măcar, în armonia vastă a infinitului Căci după toate esteticele din lume arta e ordonanță, armonie și strălucire. Și asemenea ei, toate activitățile omenești, hrănite din principiul adevărului, se subțiază și se ilumineazã treptat, în măsura efortului de înălțare, pentru a-și muia vârfurile în lumina de sus ca turlele aeriene ale catedralelor". In *Sensul tradiției*, Crainic stabilește astfel deosebirea între mișcarea dela *Gândirea* și cea dela *Semănătorul*: „*Semănătorul* a avut viziunea magnifică a pământului românesc, dar n'a văzut cerul spiritualității românești... Pentru noi și pentru cei care vor veni după noi, sensul istoriei noastre și al vieții și artei populare rămâne pecetluit dacă nu ținem seamă de factorul creștin. *El e tradiția eternă a Spiritului care, în ordinea omenească, se suprapune tradiției autohtone*". In *Estetica lui Nicolae Iorga*, Crainic arată în ce constă progresul dela semănătorism la gândirism: „Trecutul și țăranul în care se rezumă doctrina artistică a *Semănătorului* e ceea ce noi continuând-o, am numit în perspectivă istorică *tradiționalism*, acordându-i o mai largă semnificație de *mit etnic*, iar în perspectivă actuală *autohtonism*, acordându-i o semnificație mai largă de *mit focloric*". Astfel, prin această concepție, se deschid perspective spre viața cea mai îndepărtată a strămoșilor noștri și spre cele mai tainice forme ale vieții lor spirituale. Scriitorii gândiriști, mai mult ca toți Lucian Blaga, trec mult dincolo de istorie și de literatură populară.

Nichifor Crainic

Ideile lui Nichifor Crainic sunt deosebit de interesante și în ele înșile, dar și fiindcă sunt pe linia de desvoltare a interesului pentru popor. Indreptarea spre etnic și folclor, în ordinea literară, corespunde cu desvoltarea conștiinței de neam, în ordinea politică. Preocuparea de manifestările populare — limbă, literatură, cântec, obiceiuri, tradiții — ne-a diferențiat din nebuloasa cosmopolită în vremea lui Kogalniceanu. Am trecut apoi la realizările artistice, pe bază națională, din vremea *Junimii*. Preocuparea de popor a fost un mijloc de evidențiere a ideii naționale la *Semănătorul*, de sprijinire a emancipării sociale la *Viața Românească* Aceeași preocupare însemnează, în stadiul *Gândirii*, triumful mitului etnic și folcloric. Ideea cuprinde astfel din ce în ce mai mult orizont.

Formula estetică a lui Crainic este însă mistică — ortodoxă și se bazează pe convingerea că'n trecutul nostru ceea ce poporul a

produs estetic, a fost în directă legătură cu credinţa ortodoxă sprijinită de biserica noastră. Faptul este evident în urma celor două volume din *Cărţile populare în literatura românească*, marea lucrare a lui N. Cartojan. Să nu uităm însă că odată cu ieşirea din forma primitivă a literaturii şi artei noastre, elementul mistic religios n'a mai avut un rol aşa de important. Se poate oare spera ca vreodată să aibă întreaga producţie literară şi artistică întipărirea mistică ortodoxă? Poetul care a avut revelaţia, va intra în formula gândiristă dela sine, dar ceilalţi? Avem manifestări artistice care sunt româneşti şi fără să fie gândiriste Sferele nu se suprapun astăzi şi ar fi de prisos să facem presupuneri pentru viitor. S'ar putea însă ca aceea ce-i acum formulă mistică şi convingere pentru unii, să devină simplă manieră la alţii. Un snobism mistic ori folcloric n'ar fi de niciun folos pentru adevărata artă.

Istoriceşte însă doctrina estetică mistică a lui Crainic ar avea justificare. Ea ar reprezenta inelul ultim care încheie un splendid lanţ de manifestări dela'nceputul culturii noastre şi până astăzi. In adevăr, ortodoxia e aceea care ne-a păstrat naţionalitatea. Primul triumf cultural al naţionalităţii a fost pătrunderea limbii în biserică, limba, apoi, făcând să se adâncească conştiinţa noastră de fiinţă etnică aparte: crearea de literatură originală avea să fie o urmare firească. Astăzi, îndreptarea literaturii spre ortodoxie n'ar fi decât plata datoriei către ortodoxia care a făcut atât de mult ca să fim un neam deosebit de celelalte.

Ideile dela *Gândirea*, cum era de aşteptat, şi-au găsit şi aprobări şi critice. *Manifestul crinului alb* exprimă şi el formula ortodoxă-tradiţionalistă. *Kalende* şi *Capricorn*, în numele intelectului, luptă împotriva misticismului. *Gândirea* n'a câştigat nimic prin cel dintâi, n'a pierdut nimic prin celelalte două.

Sinteza literară dela „Gândirea".

In mişcarea literară a vremii noastre, *Gândirea* şi-a câştigat un loc de primul rang nu numai prin ideologia statornică pe care a desvoltat-o, ci şi prin producţia poetică, uimitor de omogenă în ce priveşte suflul ce-o străbate. Câţiva din colaboratorii revistei sunt printre marii noştri poeţi, unul, Lucian Blaga, este o figură reprezentativă a spiritualităţii noastre actuale. Dar la aceştia se adaogă încă mulţi alţi scriitori în versuri ori în proză, unii cu un prestigiu deplin câştigat, alţii la'nceputul unei cariere pe care o putem bănui de pe acum în tendinţele ei viitoare. Prin *Gândirea*, poezia a câştigat în seriozitate. Aşa cum a fost pe vremea lui Eminescu şi Coşbuc, se pune accentul şi pe fond, reacţiune firească împotriva simplului joc artistic al modernismului.

Nichifor Crainic, prin *Darurile pământului* (1920), deşi e sub influenţa climatului dela *Semănătorul*, se arată cu acea sensibilitate care-şi va găsi o tot mai expresivă originalitate, marcând o înaltă culme odată cu *Ţara de peste veac*. Accentul religios apare în *Prinos*, poezia cu care se deschide volumul *Darurile pământului*. *Sub specie aeternitatis*, cu aspiraţia spre Dumnezeu a omului „ce-

resc prizonier", şi *Excelsior*, cu largu-i avânt mistic, ne arată de pe acum un mare poet religios. Dar şi alte teme îşi găsesc aci locul lor. Durerea ţării rănite este cântată în *Pe drumuri*, în *Un cântec de-o zi*. *Mânăstirea* cuprinde interesante versuri în legătură cu puternicul sentiment al legăturii cu strămoşii. Tradiţionalismul pe care-l vom găsi exprimat în articolele de doctrină ale lui Crainic, e trăit, e simţit puternic de poet. In *De profundis* el scrie, în legătură cu străbunii:

Tot ce-a mocnit în voi — frumos şi mare —
Irumpe'n mine ca o'nvâlvorare...

Poetul descriptiv, emoţionat de frumuseţea pământului natal, e de-o originală plasticitate. In descrieri intră şi un element mistic.

Amiaza obosită se toropeşte 'n zare
Albeşte uriaşă pe albele tarlale
Şi'n pacea dogorîtă de-a veri 'nvâlvorare
Ea zace'n infinitul nelămuririi sale...

In *Ţara de peste veac*, sentimentul religios şi-a câştigat expresii noi. Fondul sufletesc e mai complex. *Rugăciune* arată dualitatea din fiinţa omenească. Suntem legaţi de pământ prin păcat şi prin ispite, dar aspirăm cu sufletul către divinitate, întocmai ca ţărâna de sub noi către soare. Imaginea finală din poezie e de unică frumuseţe:

Sânt candelă sub bolţile divine —
In haos spânzur, dar atârn de tine

Ortodoxismul primitiv dă isvoare unor poezii ca *Iisus prin grâu* şi *Colind*. *Desmărgenire* e cea mai expresivă din poeziile acestui cântăreţ mistic. *Noul Adam-Trudă* e cu totul modernă ca idee şi originală prin felul cum poetul vede însăşi puterea divină multiplicată în oameni „faurii vieţii". *Fântânile trecutului* simbolizează forţele strămoşeşti care din adâncul nostru ne dirijează viaţa. *Jgheabul*, poezie de mare farmec muzical, e simbolul poetului care se simte numai mijlocul de răspândire al forţelor care vin din adânci isvoare ale fiinţei etnice.

Şi 'n *Ţara de peste veac* avem element descriptiv, dar acesta e mai mult decât în *Darurile pământului* subordonat ideii şi emoţiei. E mai multă intimitate a sufletului cu această natură care, prin înfăţişările ei, corespunde elanurilor poetului. *Cântec de munte* e caracteristic din acest punct de vedere.

In *Ţara de peste veac* avem un poet ajuns la acel fond sufletesc

prins în formula gândirismului, în acelaş timp însă şi un artist nou ca imaginaţie, frământat ca ritm al emoţiei.

O frumoasă evoluţie a urmat V. Voiculescu dela *Poezii* (1916) până la *Intrezăriri* (1940). Un tradiţionalist, în felul celor dela *Semănătorul* ori *Luceafărul*, avem în *Poezii* în *Din ţara Zimbrului*, în *Pârgă* (1921). Descrierea pământului românesc şi aspectele războiului nostru pentru unitate, prin felul cum sunt exprimate, ne duc chiar dincolo de *Semănătorul*, la Alecsandri. Dar apare şi poezia de interiorizare, poezia de credinţă mistică în *Noul Mag*, în *Deslegare*. Limba bogată în provincialisme rare anunţă şi un poet în căutarea unei note distinctive. Odată cu *Poeme cu îngeri* (1927) e mai multă atenţie pentru isvoarele folclorice, uneori măestru întrebuinţate, ca 'n poema alegorică şi plină de mister *Ca în basmul cu greul pământului*, şi e mai multă originalitate în descriere — *Pe decindea Dunării*

V. Voiculescu

e un frumos pastel. — *Destin* (1933), ne dă pe faţă un poet legat de viaţa autohtonă. Intr'o limbă plină de vlagă rustică, ni se dau peisagii de ţară, teme religioase ori tradiţionaliste. Legătura atavică cu strămoşii capătă expresie mai puternică. Suflul mistic câştigă în preponderenţă, cum se vede în *Cheia de aur*, în *Horeb lăuntric*. Sensuala şi artistica descriere din *Bacanta dansând* fixează însă şi o tendinţă a poetului, pe care o vom mai întâlni adeseori. Şi la Nichifor Crainic am găsit exprimată lupta între atracţiile cărnii şi aspiraţiile sufletului, dar certitudinea triumfului celor din urmă ne dădeau imaginea unei fiinţe mai puternice, mai sănătoase. La V. Voiculescu lupta ia un caracter dureros de tragic. Avem la el chinul unui poet mistic care luptă, cade, simte voluptatea căderii, caută s'o birue şi iarăşi aspiră să se înalţe. *Urcuş* (1936) e bogat în realizări originale. Pentru sufletul sbuciumat al acestui poet care vede tragica opoziţie între etern şi efemer, suflet şi trup, viaţă şi moarte, sunt caracteristice *Mioriţa* şi *Munte pur*. In poezia din urmă avem versurile:

Munte pur cu piscuri tăioase
Urc în cer furtuna de stânci
Dar râvnesc câmpul liniştii joase
Mă roade dor de şesuri adânci.

Stihia mea de piatră 'ndrăzneaţă
In care averi de sbucium am strâns,
M'a despărţit de lume, dar nu de viaţă
Şi-mi sparge fecioria tăcerilor un plâns.

Un adevărat imn păgân închinat frumuseţilor cărnii, avem în *Cântec pentru desbrăcare*. Peisagii ca'n *Dobrogea'n amiază de vară*, primitivismul creştin folcloric din *Balada sfântului din câmp* şi din *Colind uitat*, dragostea de ţară, exprimată fără de retorism, în *Pământ înrămat în patru mari ape*, măresc valoarea volumului *Urcuş* care arată o ascensiune şi'n privinţa expresiei poetice. *Intrezăriri* (1940) competează volumul precedent. *Androginul* exprimă aspiraţia către un echilibru între cerinţele trupului şi cele ale sufletului, *Cântecul omului* rezistenţa la pornirile instinctive. *Artă minoră*, poezie de mare rafinament, ne arată pe acelaşi poet urmărit de ideea robiei pe care ne-o impune carnea, iar în *Vraja* apar indisolubil legate suflet şi trup, spiritualitate şi pământesc. Alături de aceste poezii, *Crăiasa de zăpadă*, *Fericitul gâde*, sunt opere ale unui sensual deosebit de rafinat şi plastic în expresie. Autohtonismul gândirist triumfă în *Câmpulung* şi'n *Pământească*. In frământarea pe care firea a pus-o în noi, poetul îşi găseşte un liman de linişte în contemplarea frumuseţii. Ne-o spune în *Mântuire:*

Trec veacurile cete cu frunţile în tină.
Rămâne'n mâni vieaţa cu sdrenţe de tristeţe.
Cât nu vom smulge vremea din noi cu rădăcină,
Nu este mântuire decât prin frumuseţe.

Pornind dela o inspiraţie obişnuită epocei dinainte de războiu, V. Voiculescu a înaintat pe calea unei poezii rafinate, ca expresie, dar în care se vede şi căutarea originalităţii. E mai adânc decât Crainic în exprimarea aspiraţiei către spiritualitate, dar mai puţin plastic decât acesta în scoaterea de armonii poetice din tradiţie şi din afunzimi de viaţă străbună.

Adrian Maniu

In *Figuri de ceară* (1912) şi'n poeziile apărute în ziarul *Seara* din 1913 şi 1914, Adrian Maniu e un scriitor în curent cu tendinţele poeziei apusene simboliste. O formă rafinată, preocupată de cuvântul neobişnuit şi de armonia care se smulge de sub tirania rimei, va fi urmărită şi mai târziu de acest poet care, prin fond, se va simţi tot mai mult legat de viaţa autohtonă. Imagist de rară putere de suggestie este Adrian Maniu încă dela volumul *Lângă pământ* (1924). Unele poezii se reduc la câteva fine imagini şi dau pe faţă o inteligenţă care organizează lucid pentru smulgerea efectului artistic. Viziune picturală a unui suflet discret în emoţie apare în *Crucile fântânilor*, *Lupoaica*, *Amurg*. Misterul şi înfiorarea sunt create, pe baze folclorice, în *Vrajă de noapte*. Un suflet pustiit se arată în *Cântec*, în care ritm şi imagini colabo-

rează la producerea unei nedefinite melancolii. Şi prin limba frumoasă, *Lângă pământ* e o dată în cariera poetului. In *Drumul spre stele* (1930), se recurge adesea la elementul folcloric: *Inmormântarea feciorului de domn*, şi mai cu seamă *In umbră*. Sentimentul religios e puternic. In poezia *Noapte* se îmbină atât de armonios graţia, candoarea şi emoţia mistică:

> Din salcâmii albi se desprindea câte-o floare...
> Şi aşteptam veşnicia, în adierea trecătoare,
> Când înflorise dor alb, gândul meu,
> Şi cuvintele fluturau căutând pe Dumnezeu.

Un fel de *Cântare a României* este *Cartea ţării* (1934) în care, prin mici poeme în versuri albe, poetul vrea să ne dea notele distinctive ale fiecărei provincii româneşti, cu ce însemnează ea ca trecut istoric, ca artă, ca poezie ori ca frumuseţe a pajiştilor. In legătură cu Moldova, este evocat Eminescu:

> Apoi prin braţe de tei înflorit, plânse luceafărul,
> Avântând spre slăvi sbor cântecului rănit,
> Rece, şi trist, şi blând, întrecând nemurirea...

De cele mai multe ori însă notaţiile plastice sunt prea generale. *Cântece de dragoste şi moarte* (1935), se menţin pe un plan superior de fineţe, de notaţie delicată, de blândă tristeţe învăluitoare. *Fata pândarului*, utilizând credinţe şi superstiţii populare, e o plastică plăsmuire, întipărită de taină şi de lugubru. Şi prin lucrările dramatice, Adrian Maniu aparţine curentului nou de autohtonizare. *Fata din Dafin* (1919), *Rodia de aur* (1920), în colaborare cu Al. O. Teodoreanu, *Tinereţe fără bătrâneţe*, în colaborare cu I. Pillat, pleacă dela comoara basmelor populare. *Meşterul* (1923), nu respectă datele legendei lui Manole, dar ne arată un poet capabil să dea scene de lirism şi duioşie, scene de misticism şi plutire în ireal. Imagist sugestiv, îndrăgostit de forme frumoase, înclinat spre temele de mister şi de înfiorare, atent la cuvântul rar şi la expresia simplă dar rafinată, Adrian Maniu e unul din poeţii care au avut influenţă asupra scriitorilor mai tineri din vremea noastră.

Ion Pillat e un clasic. A trecut ,ca atâţia poeţi, prin experienţa simbolistă franceză şi prin cea macedonskiană, dar a ancorat la ţărmul echilibrului de fond şi formă. O bogată activitate poetică e prinsă în volumele *Visări păgâne*, *Eternităţi de-o clipă*, *Amăgiri*, *Grădina între ziduri*, *Pe Argeş în sus*, *Satul meu*, *Biserica de altă dată*, *Limpezimi*, *Pasărea de lut*, *Scutul Minervei*, *Caetul verde*, *Poeme într'un vers*, *Ţărm pierdut*, *Balcic*, *Umbra Timpului*.

In *Casa amintirii* se defineşte în conturuni clare poetul care se simte atât de bine între lucrurile vechi, pe sub bolţile cămărilor tăcute, în preajma vetrei străbune. Poezia retrăirii trecutului îşi găseşte o caldă expresie în *Intoarcere*. *Furnica* e un sobru pastel

luminat de credinţă în Dumnezeu şi de simpatie pentru munca plugarului. *Plopul* desvoltă motivul autohtonismului, atât de adesea şi de fericit exprimat de întregul cerc al *Gândirii*. In *Seara la Miorcani*, avem în adevăr un Alecsandri cu sensibilitate modernă. Intreaga culegere *Pe Argeş în sus* e străbătută de sentimentul trecutului şi de dragostea pentru cadrul familial. Suflul tradiţionalist e atât de puternic în *Mormântul:*

Orice copac din juru-mi, îl simt că mi-e părinte,
Cu cea din urmă iarbă, de mult am legământ.
De dincolo de oameni, de timp şi de mormânt,
Un ram se-apleacă tainic să mă binecuvinte.

Meşteşug disciplinat şi compoziţie lineară, găsim în clasicul pastel *In vie*, iar *Odaia bunicului* şi *Capela* dau viaţă unor figuri care plutesc în tonuri calde şi ne împărtăşesc puternicul sentiment familial al poetului. In *Satul meu*, evocând înfăţişări ale Miorcanilor şi creionând figuri caracteristice, poetul nu se poate smulge unei discrete îndurerări pricinuite de risipirea pe care vremea o aduce lucrurilor dragi de care ne leagă viaţa. I. Pillat are desigur legătură cu epoca semănătoristă prin atenţia ce o dă satului şi plugarului, dar e departe de duioşia lui Iosif ori de revolta lui Goga. La atitudinea în general senină, se aliază respectul pentru o formă aleasă, artistică. Aceleaşi calităţi apar şi 'n *Biserica de altădată*, unde *Arhondaricul* e una din cele mai bune poezii ale lui I. Pillat. *Legenda Maicii Domnului*, chiar dacă e pornită din imboldul dat de Rilke, se realizează pe pur folclor autohton. Tradiţionalismul gândirist se menţine şi 'n *Caetul verde*, prin poezii ca *Scitul*, *Ţara*, *De-o fi să fie raiul*.

I. Pillat

Simpatia pentru antichitate se străvede încă din *Visări păgâne*, prin figuri mitologice, se continuă în *Grădina între ziduri*, prin îndreptarea sufletului spre Elada şi se adânceşte în evocările plastice ca *Păstor ionian* din *Caetul verde*. Poemele într'un vers *Intâlniri*, *Iarnă*, *Tinereţe* sunt esenţă de adevărată poezie. Armonie şi distincţie, avem în *Lună pe mare* şi 'n descrierile inspirate de Balcic. In volumul *Umbra timpului* (1940) Ion Pillat apare cu trăsăturile lui caracteristice din întreaga-i activitate poetică. Mai apropiat de modernişti ca factură a versului, ca fond el este tot un îndrăgostit de folclor în *Şarpele casei*, un descriptiv în *Ţărm pontic* şi un evocator al trecutului bătrânesc în *In toamnă* şi *Din ramele iatacului vechi*. Trecerea a toate coboară asupra sufletului lui Pillat melancolia potolită care-şi găseşte o atât de naturală expresie în *Elegie:*

Albă casă, neagră frunză, putred parc:
Roata timpului îşi pierde uruirea.
Taina vremii mână umbrele în ţarc.
Numai toamna mi-a rămas şi amintirea
Albă 'n zare, sură 'n casă, neagră 'n parc.

In 1928, întrunind în volumul *Intoarcere*, activitatea dintre anii 1908 şi 1918, I. Pillat face mărturia: „Fără voie, autorul acestui volum se gândeşte la dibuirile dela început, la rătăcirile prin lumi, credinţe şi sensibilităţi străine şi firii sale adevărate şi pământului nostru". Smulgându-se ispitirii unor acorduri eterogene, Ion Pillat a rămas de atunci credincios lui însuşi, egal cu el însuşi, iar ca artist, legat de pământul şi de sensibilitatea românească, a dat autohtonismului dela *Gândirea* o notă de seninătate şi de naturală distincţie.

In Demostene Botez nu avem un poet productiv. Activitatea sa, *Munţii* (1918), *Floarea pământului* (1920), *Povestea omului* (1923), *Zilele vieţii* (vol. II din *Povestea omului* 1927), *Cuvinte de dincolo*, arată însă un distinct temperament poetic. Poezia descriptivă apare în *Dimineaţa*, în *Pe mal*. *Aurora*, cu scânteieri de imaginaţie frumoasă şi fascinantă, e cel mai bun pastel al poetului. E atras însă mai ales de înfăţişarea tristă a lucrurilor, de aci şi bogăţia de descrieri ale toamnei. Tristeţea provincială a Iaşului apare în *Putrezirea*, din care nu lipsesc însă şi reminiscenţe bacoviene. Pustiirea sufletească din *Singur* se accentuează în *Povestea omului* care ne dă în *Pustiu* una din cele mai caracteristice poezii. Cu *Zilele vieţii* inspiraţia devine mai adâncă, mai meditativă şi mai dezolată. Indurerarea desrădăcinatului apare în *De Paşti*, în *Nostalgii*. *Memento* e poezia destinului trist impus omului, *După amiază de toamnă* îmbinează artistic imaginile pentru producerea unui sentiment de melancolie. Cele mai multe din poeziile lui Demostene Botez plutesc în plumb de toamnă, în ceruri de înmormântare. Avem însă în el un adevărat artist care s'a îmbogăţit şi prin contactul cu poezia simbolistă, cum se vede din poemele în versuri albe.

G. Gregorian

George Gregorian în *Poezii* (1921), s'a arătat poet cu bogată viaţă sufletească, preocupat de probleme ale căror taine îl tulbură. Retoric în poezia *In Neant*, teatral şi prea solemn în *Omul*, îşi găseşte forma adecvată în *Pe Golgota*, poem de compoziţie amplă şi cu un final de rară măreţie. După acest volum, poetul a trecut la alte isvoare de inspiraţie, fără să poată depăşi impresia pe care a făcut-o în 1921. In *La Poarta din urmă* (1934), avem un dezamăgit. Desgustul de nimicnicia vieţii (*Beţivul*, *Cumplit*) e crud exprimată. Revin din avânturile de odinioară în *Lupul văzduhului* şi 'n poezia religioasă. *Covorul rugii mele*, *La*

poarta din urmă, *Ruga mea*. Avem o poezie mai simplă în mijloace, dar cu alunecări spre comun. In *Săracă ţară bogată* (1936) e numai critică şi revoltă socială, ură şi blestem; motivele nu ajung niciodată la înălţimea artei. *Lumini de seară* (1936) ne dau icoana unui poet îndurerat, izolat de o lume la care nu se poate adapta, scârbit chiar şi de viaţa literară a vremii, păstrând însă calde sentimente pentru străbuni şi ţară. Ca artist, G. Gregorian e tot mai mult în regres. *Două fete dintr'un neam* (1941) urmează aceeaşi curbă, îşi păstrează însă şi pentru azi, şi pentru mâine, rostul de document social.

Aron Cotruş reprezintă ceva aparte prin rezonanţa dură a poemelor lui pline de energie barbară. Şi-a început activitatea înainte de războiu cu volumul *Poezii* (1911), urmat de *Sărbătoarea morţii*, îndată ce împrejurările au îngăduit exprimarea impresiilor căpătate în luptele din 1914—1915. Cu *Neguri albe* (1920) se realizează un mare progres. Acum se defineşte şi technica particulară a versului, la care Cotruş se va menţine în volumele următoare. Influenţa simbolismului e foarte limpede. In *Printre oameni în mers* (1933) avem un poet deplin format şi capabil să-şi exprime cu originalitate clocotul interior. Acest poet dinamic în sentimentele lui are simpatie tocmai pentru fiinţele mânate de energie:

Il slăvesc pe al visului şi al faptei vistiernic!
Cânt omul ce păşeşte aspru, apăsat, puternic
de-i rămâne 'n piatră urma pasului
şi peste vreme, unda glasului...

Acum apare în poetică expresie credinţa în tăria neamului, în puterea lui de luptă: pietrosul ţăran Ion ori Todor Săcure simbolizează rezistenţa noastră milenară. Plastic şi, în acelaşi timp, concentrat în expresie, e atât de frumosul *Copil de moţ*. In desfăşurarea figurii lui Horia, în poemul din 1935, avem mai mult accent liric decât viziune epică. Poezia *Ţară* (1937), depăşeşte tot ce s'a scris în vremea noastră, ca răscolire de forţă sufletească şi ca ritm cuceritor. O maiestoasă odă de preamărire este lucrarea *Eminescu* (1939). Cu *Rapsodie valahă* (1940) Aron Cotruş, mai mult decât în *Ţară*, trăieşte sentimentele colective şi le exprimă cu vigoare. Gândul poetului merge spre Roma obârşiei şi, în ritm variat şi cu sonorităţi verbale care stărue în sufletul nostru, îşi deslănţue avântatele lui sentimente:

Ca înspre 'nsorita copilărie
Roma, Roma, spre tine mă 'ntorn
ca după un cântec de corn
venit din străfunduri de veşnicie...

Original ca fond, virtuos într'o formă caracteristică şi stăpân pe un limbaj cu tărie de granit, Aron Cotruş, prin ceea ce ne-a dat până acum, lasă deschissă calea unor mari speranţe.

Incă dela primele lui volume, Radu Gyr se arată poet al plaiurilor şi vieţii olteneşti, cu o fantasie proaspătă, dar care nu poate îndepărta impresia de naivitate. *Cerbul de lumină* (1928) adânceşte încă defectele: superficialitate, joc de sonorităţi, verbiaj adesea obositor. Dinamismul simţirii se rezolvă comod cu: Ehei, hii, sst, hai, ohe, ha-ha... Pastelurile se distramă în anecdote. Verbiajul prozaic ajunge la astfel de mostre:

> Romanescule, te-i duce, şi te-i duce Horia,
> şi tu Milcule, tu Bardeş...

Lipsit de un adânc fond sufletesc, nu e de mirare că poetul, printr'o psihologie explicabilă, ajunge să-şi cânte grandilocvent şi cu imagism decorativ propriile posibilităţi artistice, aşa ca 'n *Meşterul*, *Gârla* ori *Versului*. Nu se poate înfrâna în verbalismu-i înăscut, nici chiar în *Stele pentru leagăn* (1936). Totuşi găsim aci şi lirism duios, iar *Cântec de leagăn* e plin de graţie şi armonie. In *Gândirea*, a publicat Radu Gyr şi câteva balade inspirate din viaţa noastră din trecut. Valoare de circumstanţă.

Deşi motivele autohtone, înainte şi în vremea *Gândirii*, au fost adesea desvoltate, D. Ciurezu în *Răsărit* (1927) şi *Pământul luminilor mele* (1940) vine cu o notă originală. In *Paparudă*, *Descântec*, motivul popular câştigă în subtilitate şi-i ferit de misticismul înegurat cu care l-au învăluit adesea poeţii noi. *Joc în soare*, *Haiducul*, *In câmp* arată o sensibilitate inedită. E în general o poezie plină de sănătate. *Rugăciune* (apărută în *Gândirea)*, spre deosebire de poezia religioasă chinuită a altor cântăreţi mistici, ne arată mândria cu care poetul „stejar crescut în ploaie şi 'n lumină" se 'nalţă spre divinitate, plin de bucuria vieţii şi îndrăgostit de floare şi cântec. Dragostea sălbatecă de viaţă şi dorinţa contopirii cu elementele dinamice ale naturii se dau pe faţă în frumoasele versuri ale poeziei *In pădure*. Şi limba lui D. Ciurezu are o patină oltenească foarte interesantă. La *Gândirea* a colaborat şi cu balade istorice, tratate original, ca *Dragoste voevodală*. Un poem de dragoste este *Cununa Soarelui* (1942) dar dincolo de Oancă şi de Măria chicoteşte bucuria vieţii şi se desfăşoară cadrul larg al lumii rustice cu freamăt de păduri, cu şopot de isvoare, cu cântece de cinteze. O mare poezie a naturii învălue deslănţuiri sălbatece care-şi găsesc expresia într'o limbă cu scânteieri din cremene.

Cu un vocabular plin de energie, dar adesea căutat vulgar, N. Crevedia prinde interesul cu volumul *Bulgări şi stele* (1933). *Inviere* e o poezie adorabilă prin candoarea sentimentului, *Foamete* e de-o netăgăduită plasticitate în notaţii de dibaciu amestec al realului cu fantasticul. Bogăţie de vocabular pitoresc şi umor comunicativ, găsim în *Sunt supărat, sunt supărat*. Volumul *Maria*, păstrând aceeaşi vlagă a expresiei, arată un fond sufletesc mai variat, chiar şi o înclinare spre motive triste. N. Crevedia este şi autor al unor epigrame, în adevăr curajoase pentru vremea în care au fost scrise. *Dragoste cu*

termen redus, exploatând umorul vieţii de cazarmă, ne dă câteva tipuri interesante şi un limbaj natural şi bogat, *Burueni de dragoste* (1936), e în schimb o carte pe deasupra căreia n'a fluturat bunul gust.

Zaharia Stancu, tălmăcitor al lui Serghei Esenin şi, prin aceasta îmbogăţitor al mijloacelor poetice de care se folosesc parte din poeţii tineri, ne interesează şi mai mult prin scrierile originale: *Poeme simple* (1927), *Albe* (1937), *Clopotul de aur* (1939). Rod sănătos al plaiurilor noastre, poetul găseşte în *Eu am crescut* astfel de accente inedite:

> Eu am crescut cu macii şi strugurii pe câmp
> Şi mai păstrez, ca iarba, şi-acum, sub pleoape, rouă.
> Străbunii mei vânjoşi, cu tulnice şi ghioage,
> Pe-aicea şi-au păscut cirezile blajine,
> Cioporul de mioare bălane, herghelia,
> Şi lângă crama scundă cu chiote în căzi
> Băsmeau lungiţi la focuri când adormea prisaca.
> De-aceea mi-e drag câmpul, livada, codrul sur,
> Podgoriile, boii, albinele şi mânjii
> Ce trec, năluci sirene, prin porumbişti brumate...

Stancu e un maestru al catrenului, înflorire lirică delicată şi concentrată. *Gravură de toamnă* e printre cele mai frumoase:

> Văzduhul plumburiu, greoi ,s'a pogorît
> Şi se târăşte, pâclă tăcută, pe ogoare,
> Cu vântul, sălcii strâmbe şi fără sălbi la gât,
> Gem frânte de mijloc pe ape stătătoare...

La un fond înrădăcinat în pastoralul vieţii de ţară, se adaugă un scris îngrijit, un vocabular de mare puritate. *Iarba fiarelor* (1941) este o alunecare spre prozaic şi spre primitiv. Sărăcie de vocabular, repetiţii intenţionate — urmă de influenţă a lui Esenin — obsesii sexuale, vezi în special *Vârtej de flacări* şi *Fiecare aşteaptă*, şi din loc în loc o duioşie tânguitoare, sinceră dar lipsită de noutate poetică. Dela *Faun bătrân* al lui Stancu la *Cântece de faun* ale lui Virgil Gheorghiu este saltul dela proză la poezie. *Calea lactee şi-a despletit cozile*, cu tumultuos elan, *In poemele mele* şi *Cântec de moarte*, cu accent propriu lui Stancu, îndrituesc speranţa unei reînălţări pe planul poeziei.

Dela *Scrisori către plante* (1936), poezii interesante dar şi sub influenţe variate, Virgil Carianopol face un pas spre individualizare cu *Carte pentru domniţe* (1937). E un poet legat de Oltenia „Ţară de basm, drum de baladă", de mireasma ţarinei şi viaţa agricolă. Acest sentiment apare în *Intoarceri lângă pământ:*

> Dar când mă duc toamna câte-odată pe-acasă,
> Când îşi fâşie porumbul cămaşa lui de mătase,

Când văd de departe casa noastră cu turle
Şi îmi ies amintirile înainte cu surle,
Se deşteaptă în mine toţi plugarii noştri robi...
Iau bulgări de pământ reavem şi-i mestec în gură...

E o sensibilitate primitivă care se exprimă adesea prin realism prozaic. In *Scară la cer* (1940) se sbuciumă fără de energie şi fără nădejdea triumfului un revoltat contra nedreptăţii, un nemulţumit, un desgustat chiar şi de ţărănime, căci aceasta îi apare lipsită de vlagă şi nedemnă de Iancu ori de Horia. Avem un poet plebeian, desţărat, fără curajul de-a reveni la ţară, fără maleabilitatea de-a se adapta oraşului.

Sandu Tudor prin *Comornic* (1925), *Acatistul Sf. Dimitrie Basarabov* şi poeziile publicate în *Gândirea*, e un tradiţionalist şi un mistic religios. *Stih pentru pământ* îmbină credinţa cu sentimentul tradiţiei. Sunt frumoase versurile:

Tu colb străbun de oase din volbura de vânt,
din tine între palme mă strânse Dumnezeu
ca să purced spre taina luceafărului meu.

Ritm de baladă, bine susţinut, în *Plecare în voinicie*. Un poet adânc mistic este şi Paul Sterian. In *Acatistul Sfintei Cuvioase Paraschiva* (1932), icosurile şi condacele în versuri răsună de frumuseţea pajiştilor şi apelor noastre. In *Pregătiri pentru călătoria din armă* (1932) se folosesc şi isvoare folclorice bine contopite într'o inspiraţie modernă şi totuşi creştină.

Finister (1939) ne arată în Aurel Chirescu un poet preocupat de tainele ce ne înconjoară, credincios, legat de strămoşii îndepărtaţi. E o poezie limpede, potolită în elanuri, cu înclinare spre meditaţie şi melancolie. Naivitate delicată în *Divina poezie*.

Ştefan Baciu s'a bucurat de multă atenţie, dar e prea grăbit ca să ne poată da lucrări de reală valoare. E neglijent în versificaţie, e de-o naivitate care se pretează şi la ridicol. Ne dă o poezie tânără cu dragoste de vers, de vin, de femei, de pajişti frumoase. Meditaţia e simplistă. *Căutătorul de comori* (1939) aduce şi câteva poezii de inspiraţie religioasă, printre care *Spovedanie* e din cele mai îngrijite. *Cetatea lui Bucur* (1940) cuprinzând poeme inspirate de aspecte evocatoare ale Bucureştilor, vădeşte un progres astistic. *Cişmigiul* e dintre poeziile cele mai bune ale lui Şt. Baciu. Simplu ca expresie, pitoresc şi în general plăcut este Matei Alexandrescu în *Leagăn de îngeri* (1935). Colaboratori harnici, tot dintre cei mai tineri, au fost la *Gândirea* Vlaicu Bârna *(Cabane albe* 1936), Şt. Stănescu *(Arca lui Noe* 1937), Gh. Tuleş *(Urcioare cu rouă* 1939) şi alţii. Alături de poeţii maturi ai unui curent original în literatura noastră, se înşirue cu munca lor atâţi tineri care şi ei îşi au rolul în formarea unui climat de spiritualitate mistică şi tradiţionalistă.

Cezar Petrescu dă pe faţă o adâncă viziune a realităţilor sociale, o mare abilitate în înmănunchierea impresiilor şi o expresie literară care, fără să aibă ceva prea scânteietor poetic, reuşeşte să nu fie uscată. La mari daruri se adaugă defectul de a nu se fi menţinut întotdeauna într'un plan de exclusivă preocupare de frumos. E unul din creatorii *Gândirii*, fără să aibă însă spiritualitatea acestei reviste. Inspiraţia autohtonă îl caracterizează şi pe el, ca şi pe ceilalţi gândirişti. *Scrisorile unui răzeş* şi *Drumul cu plopi* sunt lucrările unui scriitor înzestrat cu darul de a evoca cu nostalgie trecutul şi patriarhalismul, ori de a desfăşura pe scena literară o viaţă de provincie mohorîtă şi plicticoasă. Numai odată cu romanul *Intunecare* (1928), a apărut cu trăsăturile lui fundamentale un adevărat scriitor nou. Este în această frescă a vieţii sociale dela noi, între 1916 şi 1920, o atât de tristă răvăşire a sufletelor bune, o galerie de fiinţe variate, o bogată colecţie de tablouri vii prinse în toată semnificaţia lor. Eroul lui Cezar Petrescu este un desrădăcinat; e copilul plecat dela ţară, ajuns prin împrejurări şi prin energie înăscută la o situaţie înaltă, dar incapabil să mai înţeleagă viaţa celor rămaşi la coarnele plugului, incapabil mai ales să trăiască emoţiile fragede de care nici cel mai simplu om nu e lipsit. In faţa mamei lui moarte, cât este de deosebit Radu Comşa de sora lui, rămasă primitivă dar bogată de tot adevăratul omenesc! Eroul reprezintă ceva adânc. Ratarea lui Comşa, incapacitatea lui de a se adapta la mediul de după războiu, deosebirea între ce visa pe front, ca organizare socială, şi ceea ce a urmat, ne arată însăşi artificialitatea vieţii dela noi, condusă de o clasă în care pribegia şi suferinţa n'au putut produce o sguduire morală.

Cezar Petrescu

O parte din activitatea lui Cezar Petrescu s'a desvoltat în direcţia romanului social realist. *Comoara Regelui Dromichet* (1931) şi *Aurul negru* (1933), sunt iarăşi lucrări de mare valoare ale unui scriitor care socoate viaţa agrară ca fundament al societăţii noastre. Abaterea dela această viaţă, spre a se trece la stadiul industrializării, apare ca o mare primejdie pentru organismul social primitiv, patriarhal, dar sănătos. Lucrările lui Cezar Petresscu sunt punerea pe planul literar şi rezolvarea literară a unei probleme care l-a preocupat pe sociologul Şt. Zeletin. Acesta a studiat procesul trecerii din stadiul agrar în cel al industrializării, cu toate mizeriile şi suferinţele inerente şi de care n'au fost lipsite nici societăţile astăzi mai evoluate decât a noastră.

Puternic în romanul realist, Cezar Petrescu s'a încercat, cu mai puţin succes, în romanul de fantasie şi 'n cel psichologic. Fără să fi dat o capod'operă în aceste direcţii, a creat situaţii şi tipuri interesante. *Omul din vis* este o povestire plină de lucruri ciudate. Alu-

necarea spre morbid pe care-o găsim aci, în felul cum este conceput personajul Ordeanu, revine și 'n *Simfonia fantastică* (1929), și 'n *Dumineca orbului* (1934).

Romanul „*1907*" cu burgheji nemulțumiți, neadaptabili și care-și arată regretul după țarina pe care-au părăsit-o, cu conducători politici neînțelegători ai vremurilor, cu țărani care nu se gândesc decât la stăpânirea pământului, ar fi trebuit să fie adevăratul roman al prefacerilor sociale de după 1900. Eșafodajul ideologic e însă prea întins. Două volume sunt numai introducerea la drama care avea să se desfășoare în 1907. In legătură cu viața de țară este și romanul *Apostol* (1939) însuflețit de simpatie pentru țăran și destul de didactic în felul cum expune misiunea învățătorului.

Romanul lui Eminescu: *Luceafărul*, *Nirvana*, *Carmen Saeculare* (1935—1936), are multe părți frumoase. Avem a face cu adevărată literatură, deosebită de atâtea lucrări în care se lăfăește prostul gust și care, sub pretext de știință, ni-l arată pe Eminescu tocmai în ce are el comun cu animalul din om. Terenul sigur de desfășurare a talentului lui Cezar Petrescu rămâne viața autohtonă cu problemele care-o sbuciumă în aceste prime decenii ale veacului.

Gib Mihăescu s'a pierdut pe când era în plină evoluție, dar și prin ceea ce-a putut să dea literaturii noastre, rămâne o figură reprezentativă. Cezar Petrescu este romancierul frescei sociale, Gib Mihăescu e talentat și 'n scrierile realiste, dar și 'n cele de natură psichologică ori fantastică. Dela primele nuvele scoase în volum, se vede terenul în care va excela. *Frigul* și *Intâmplare* arată predilecție pentru sentimente puternice, brutale chiar; în centrul creației, de pe acum, se înstăpânește sensualitatea. *Vedenia* (1929) înfățișează aceleași posibilități de intuire psichologică. Instinctele hotărăsc faptele unor personagii care apar dezechilibrate. tocmai din pricina forțelor lăuntrice de care sunt mânate. Nota naturalistă predomină. *Troița* ne arată alt plan al puterii de creație. In afară de viața de groază în mijlocul biciuitorului crivăț basarabean, avem aci și halucinanta viziune într'o troiță a luptei lui Christos cu demonii, atât de verosimilă în circumstanțele date.

Gib Mihăescu

Dibaciu în notarea realistă ori naturalistă, Gib Mihăescu știe să ne desvălue și altă viață, aceea pe care personagiile o trăesc cu sensibilitatea și cu fantasia lor. Pe aceste două căi se desvoltă însușirile creatoare ale autorului. Le găsim pe amândouă în *Brațul Andromedei* (1930). Mediocra viață de provincie ,cu profesorii și cu politicianii ei, cu femeile care-și întind mrejile lor sentimentale, aparține domeniului unui scriitor realist. Dar personajul cel mai interesant, profesorul Andrei Lazăr, își are lumea lui, preocupările lui științifice, idealul

de-a inventa maşina mişcării perpetue. In viaţa aparte apare Andrei Lazăr cu adevărata lui putere. In viaţa reală e un timid, un inadaptabil, un condamnat la înfrângere. Chiar şi maşina inventată de el merge numai când Andrei Lazăr e cu el însuşi şi cu visurile lui, dar se opreşte de'ndată ce realitatea este de faţă în persoana Zinei Cornoi, femeia iubită. Nu lipseşte din lucrare şi o privire ironică asupra acestei vieţi provinciale în care triumfă vulgaritatea, pe când Andrei Lazăr trebue să-şi afle liniştea sub roţile trenului. Puterea de creare a unei lumi de fantasie obsedantă se dă şi mai mult pe faţă în *Rusoaica* (1933), una din cele mai originale şi mai bune scrieri româneşti. In *Dona Alba* (1935) subiectul are ceva căutat — sensaţional, dar paginile de pătrundere a sufletului omenesc salvează lucrarea. Avem în Gib Mihăescu un scriitor cu inteligenţă pătrunzătoare, cu putere de notaţie şi evocare, cu dibăcie în crearea unor tipuri obsedante, stăpân pe un stil mai concentrat decât al lui Cezar Petrescu, foarte propriu epicei analitice.

Matei I. Caragiale ne-a lăsat puţine lucrări, documente ale unei exagerate şlefuiri a expresiei literare. Proza sa se bucură de mult prestigiu în restrânsul cerc în care a pătruns. Adevărat poet este însă în *Pajere*, operă a unui parnasian preocupat de fină tăetură, de artistică expresie. *Clio*, *Călugăriţa*, *Boerul*, *Cronicarul*, *Dregătorul*, *Domniţa* merită să fie cunoscute. Sonetul *Domniţa* este de-o rară măestrie şi rafinament. Accentul sufletesc e în chip desăvârşit difus în descriptiv:

Muiată'n nestemate şi'n horbote de fir,
In mâna-i — spelbă floare de ceară străvezie —
Ea poartă pe subţirea năframă nerămzie

Ca un potir de sânge un roşu trandafir —
Şi tot ca el, rănită în plină tinereţe,
Tânjeşte, se'nfioară şi moare de tristeţe

Lucrările în proză *Remember* (1924) şi *Craii de Curtea Veche* (1929) aparţin unei ciudate şi căutate originalităţi de inspiraţie. Aubrey de Vere, Pantazi ori Paşadia prind atâta consistenţă, cât este posibilă în cadrul unor lucrări intenţionat fragmentate. Scriitorul exploatează compoziţia trunchiată, ca mijloc de producere a tainicului. In *Craii de Curtea Veche* avem şi încercarea de reconstituire a unei epoce de viaţă contimporană, privită însă în ce are mai imoral şi mai decăzut. Localurile de noapte ale Bucureştilor, viaţa în promiscuitate dela „adevăraţii" Arnoteni, frenezia sexuală a unui Paşadia, de pildă, vor să fie documentele sociale ale unui scriitor naturalist. La gustul pentru personagii excentrice, ca Pantazi, Paşadia — nişte intelectuali cu evadări spre spiritualitate totuşi — ori ca decăzutul şi grosólanul Pirgu, se adaogă frumuseţile artificiale ale unei proze lucrată trudnic.

Interesant prin mediul din care-şi soarbe isvorul de inspiraţie,

prin limba înflorită şi cadenţa căutată a frazei este Em. Bucuţa. In *Florile Inimei* (1921), poet duios al cântecelor de leagăn, artist în folosirea elementelor folcloristice, descriptiv şi liric, Em. Bucuţa apare cu aceleaşi calităţi, mai bine accentuate, în proza lui literară. *Legătura roşie*, de-o compoziţie greoaie dar plină de viaţă ardeleană, impresionează mai ales prin figura energică a văduvei care nu trăieşte decât pentru a-şi vedea băiatul luând conducerea rosturilor gospodăriei şi care se omoară când soarta îi risipeşte idealul vieţii. *Jalbarul Bălţii* arată un scriitor cu ochiul educat pentru pitorescul oamenilor şi priveliştilor. *Fuga lui Şefki* e o înduioşătoare poveste de dragoste, domoală în desfăşurare ca şi caracterul visătorului turc Şefki. Figura înväpăiatei Umurli e creaţia originală care dă viaţă acestei povestiri atrăgătoare şi prin exotismul ei. *Maica Domnului dela Mare*, şi aceasta o poveste de iubire şi de moarte, *Capra Neagră* întăresc convingerea că Em. Bucuţa e mai mult un descriptiv decât un organizator de viaţă epică. In *Maica Domnului dela Mare*, Balcicul trăieşte cu tot ce are el mai vrăjitor pentru suflete.

Dela *Peste ţări şi mări*, N. M. Condiescu a trecut în cadrul literaturii odată cu *Conu Enake* şi cu *Insemnările lui Safirim*. In *Conu Enake* se desvăluie un colţ din viaţa noastră publică, atât de prielnică parvenitismului politic. Mai valoroasă şi lipsită de vădita intenţie de satirizare din *Conu Enake*, este cealaltă lucrare, jurnal redactat în sihăstrie de un om care nu se simţea apt pentru un astfel de mediu de reculegere şi care reînvie lucruri din trecut, peste care ştie să asvârle un văl de atracţie.

In plină putere de creaţie este Victor Papilian, autor al unui roman *Ne chiamă pământul* (publicat sub pseudonimul Silvius Rolando) şi al altor lucrări impregnate de spiritul gândirist. Povestirile *De dincolo de râu* şi *Ulcica* se inspiră dintr'o viaţă de ţară stăpânită de o spiritualitate mistică şi primitivă. Autorul urmăreşte, cu pasiune pentru folclor şi pentru mistică, existenţe pe care le vede în resorturile lor intime mai mult decât în isbucnirile epice. Mediul ardelean, cu vast orizont, apare în *In credinţa celor şapte sfesnice* (1933), roman al ciocnirilor tradiţiilor şi mentalităţilor diferite. E o compoziţie sinuoasă în care partea în adevăr epică rămâne înăbuşită. Cantitatea de material, insuficient selecţionat, micşorează impresia şi tulbură semnificaţia lucrării. Misticism puternic, ciocniri de credinţe religioase şi de dogme, estompări de umbre sufleteşti şi străfulgerări de conştiinţă, avem în drama *Cerurile spun*, inspirată şi ea de viaţa spirituală a Ardealului. *Alt glas*, cu personagii ardelene, este o dramă străbătută de frământările politice şi sociale din care iese nebiruită rezistenţa ţăranului român.

După câteva nuvele apărute în *Gândirea*, romanul *Velerim şi Veler Doamne* (1933), l-a impus pe Victor Ion Popa atenţiei noastre. Opera, omogenă în ce priveşte inspiraţia, porneşte dela mediul de ţară. Manolache Pleşa, Moş Petrache, Ruxanda sunt figuri mânate de instincte ori de credinţe, amestec de asprime şi de duioşie. Manolache Pleşa e mai ales o creaţie interesantă prin felul cum

fatalitatea îi conduce paşii. Romanul în sine e prea mult înşiruire de evenimente pe acelaşi plan şi prea puţin adâncire a personagiilor ori descriere a aspectelor rustice. O parte din scriere, descoperirea adevăratului criminal, aminteşte de aproape *Baltagul* lui Sadoveanu, iar sfârşitul e grăbit şi artificial. Povestirea se desfăşoară natural ca ton şi ca expresie. *Maistoraşul Aurel, ucenicul lui Dumnezeu* e una din cele mai plăcute lecturi ce se pot avea. Ni se înfăţişează literar viaţa lui Aurel Vlaicu, genial fiu al ţărănimii noastre, neînţeles însă de clasa intelectuală conducătoare.

Inspiraţie autohtonă, avem şi'n teatrul lui Victor Ion Popa. *Ciuta* şi *Muşcata din fereastră*, ne dau crâmpeie din viaţa provincială şi rustică, înscenate cu dibăcie de un om cu experienţă în teatru. Simţul dialogului viu şi caracteristic e pretutindeni prezent. Organizarea pentru scenă a *Vicleimului* e o faptă plină de înţeles, în climatul creat la noi şi prin influenţa *Gândirii*.

Poet evocator al trecutului în *Vânătoare*, *Ctitorii*, fără să ajungă la acele medalii atât de artistic lucrate ale lui Matei I. Caragiale, I. Marin Sadoveanu s'a simţit atras mai ales de teatru, în care are de altfel o întinsă cultură. *Metamorfoze* e un basm în versuri străbătut de lirism şi cu figuri mitologice interpretate spiritual.

Anno Domini impresionează prin misticismul adânc şi prin lupta între forţele contradictorii din fiinţa omenească. *Molima*, inspirată din viaţa familială românească din Dobrogea, are un subiect pe de-asupra căruia pluteşte o fatalitate întunecată.

In poezia lirică, în nuvelă şi roman, în dramă, *Gândirea* s'a menţinut pe primul plan prin colaboratori înzestraţi cu originalitate. Intre scriitorii grupării există legătură prin natura autohtonă a inspiraţiei, iar între cei mai mulţi şi printr'o mistică ajunsă la formulare numai odată cu *Gândirea*. In afară însă de literatura propriu zisă, revista îşi are însemnătatea ei şi prin ideologia ori critica artistică şi literară pe care le-a cultivat. Nu e vorba numai de Nichifor Crainic şi de Lucian Blaga, ci de mulţi alţi scriitori care ne-au îmbogăţit cultura. In domeniul eseului ne-au dat pagini interesante misticul tradiţionalist Radu Dragnea, liricul meditativ V. Băncilă, învăţatul plăcut în expresie Tudor Vianu. Critica a fost susţinută într'o vreme de pana jucăuşe a lui Al. Bădăuţă, iar mai apoi de Ovid Papadima, întotdeauna consecvent cu el însuşi. In domeniul criticei plastice şi muzicale, revista s'a menţinut pe primul plan prin Al. Al Busuioceanu, Al. Marcu, Francisc Şirato, Aurel Broşteanu, George Breazul. Această înmănunchiere de talent şi de cultură îşi are rolul ei în triumful *Gândirii*, într'o vreme când celelalte reviste s'au oprit la o formulă dinainte de războiu ori au devenit magazine în care se învălmăşesc preocupări şi scrieri eterogene.

Alte manifestări autohtoniste.

In afară de sinteza literară dela *Gândirea*, străbătută de-o spiritualitate specifică, mai avem o bogată înflorire de scrieri pornind, în cea mai mare parte, dela viaţa noastră socială şi menţinându-se pe

linia tradiţiei. Sunt scriitori care, prin parte din manifestările literare, aparţin şi epocei dinainte de războiu, legând astfel prezentul cu trecutul şi arătând cum climatul dela 'nceputul veacului poate fi roditor şi după 1918. Inspiraţia naţională, dragostea pentru trecutul strămoşesc, simpatia pentru ţărănime, legătura cu brazda, toate aceste teme îşi găsesc expresia şi acum.

C. Stere

C. Stere şi-a avut rolul ideologic în mişcarea poporanistă dela Iaşi. In domeniul literar, avem dela el nu numai acele articole critice întrunite în volumul *In literatură* (1921), dar şi ciclul de romane *In preajma revoluţiei*, vestit încă din 1912 de *In voia valurilor*, paginile care apăreau în *Viaţa Românească* sub pseudonimul C. Nistrul. Pe lângă multă viaţă politică şi socială, sunt în *In preajma revoluţiei* şi aluzii la fapte contimporane, şi caricaturizări ale unor personagii reale, ceeace micşorează valoarea literară a operei. Mai ales ultimele volume sunt doar memorii satirice tendenţioase. Totuşi nu i se poate nega lui C. Stere vigoare în scris, putere de înlănţuire a evenimentelor şi adâncă umanitate în *Smaragda Theodorovna* şi *Copilăria şi adolescenţa lui Vania Răutu*. Volumul *Hotarul* este o capod'operă a epicei noastre. De la primul capitol, *In umbra Taigalei*, şi până la sfârşit avem acea evocare impresionantă a vieţii exilaţilor, descrierile vieţii printre Osteaci şi ale aurorei boreale, frământările unor oameni ale căror gânduri şi sentimente depăşesc interesele egoiste şi se contopesc cu tot ce este adevărată umanitate. Legătura cu pământul Basarabiei nu este uitată. Vania Răutu exprimă astfel sentimentele autorului: „Adesea m'am întrebat ce mă leagă de moldovenii mei din Năpădeni. Acuma cred că mi-am dat seamă. Eu nu pot spune *noi* decât gândindu-mă la ei. Secole de viaţă obştească, un şir nesfârşit de generaţii care au trăit sub aceleaşi urgii şi cu aceleaşi aspiraţiuni, au creat un suflet colectiv, din care nu mă pot desprinde. Desigur un om civilizat se ridică până la idealul sublim al unei omeniri înfrăţite peste hotare. Dar precum un smău de hârtie se urcă în azurul cerului atâta timp cât îl trage firul care îl leagă de un punct al pământului, tot aşa un om cade becisnic la pământ, nu mai poate realiza înaltele lui idealuri, dacă se desrădăcinează. Şi eu mă simt legat printr'un fir indestructibil de colţişorul acela al Basarabiei, în pâlnia Năpădenilor, — sat de răzeşi moldoveni, printre care

Jean Bart

au trăit şi au murit generaţii de Răuteşti până în negura vremurilor". Ideologia se întrepătrunde perfect cu povestirea şi cu partea descriptivă. In *Hotarul* nimbul geniului este real.

Din cercul poporanist face parte şi Jean Bart al cărui talent descriptiv s'a dat pe faţă încă din 1901 în *Jurnal de bord*. Schiţele şi nuvelele care au urmat, mai cu seamă *Datoria*, ne arată pe scriitorul trăit în atmosfera ideologică a *Vieţii Româneşti*. Talentul e vădit în volumul *In Deltă* (1925), cu personagii atât de diferite şi totuşi fiecare cu ceva adânc omenesc, şi'n *Peste ocean* (1926) cu aspecte noi de viaţă prinse în ce au semnificativ. In *Prinţesa Bibiţa* (1923) şi *Europolis*, romanul Sulinei cosmopolite, Jean Bart e un bun povestitor.

L. Moldovanu

Un loc aparte în literatura tradiţionalistă, are Al. Lascarov Moldovanu. Intipărit de acelaşi suflu moral ca şi Agârbiceanu, îi este superior acestuia prin calităţi de fond şi de expresie. E de neuitat patriarhalismul fermecător din *Biserica Năruită*. Roman al devotamentului, al credinţei strămoşeşti şi al legăturii dintre om şi pământ este *Mamina*. Legătura între fiinţa noastră trecătoare şi pământul etern este un leitmotiv în opera lui Lascarov Moldovanu. Il găsim exprimat în *Biserica Năruită*: „Pământul — acesta este adevărul cel mare şi neclintit. El îţi dă putere şi nădejde şi încă acea ostoire de viaţă — acea mulţumire pe care n'o poţi găsi nici într'o parte..". De asemenea în *Cohortele morţii*, crâmpeie din războiul Unităţii prinse de un adevărat artist. In *Mamina*, când o nouă fiinţă e pe cale să vină în lume, mama se plimbă în mijlocul naturii, pentru ca fătul, chiar dela 'nceput, să se lege de pământul strămoşesc: „Să se hrănească musafirul cel din închisoare cu lumina câmpiei, cu mirosurile dulci şi amare ale ei, cu priveliştile catifelate şi mângâioase, cu toate svonurile clare şi zumzăitoare, cu nesfârşitele poveşti câmpeneşti, — ca atunci când o fi mare, să se simtă frate cu ele, crescut în mijlocul lor, să le iubească, să fie al lor pe totdeauna". In istoria literaturii contimporane, opera acestui autor constitue o oază de candidă umanitate. *Romanul Furnicii* (Ed. definitivă 1942), *Intoarcerea lui Andrei Pătraşcu*, *Tătunu* şi poemul în versuri *Furnica* formează cu celelalte lucrări o desăvârşită unitate.

Colaborator încă înainte de războiu la *Literatura și arta română* cu una din cele mai reușite scrieri, *Moara lui Călifar*, apoi la *Vieața nouă*, Gala Galaction s'a arătat prin *Bisericuța din răzoare* (1914) și *Clopotele din M-rea Neamț* (1916), un creator de stil insinuant și cuceritor. Frumoase evocări de oameni și locuri au urmat în *Răboj pe bradul verde* (1920), iar în 1921 credinciosul adânc și iluminat s'a descifrat literar prin *Caligraful Terțiu*. Odată cu *Roxana* (1930) autorul se ridică până la roman, arătând însă de pe acum subordonare față de ideea morală; același lucru și'n *Doctorul Taifun* In *La răspântie de veacuri* găsim mărturia: „E mincinoasă frumusețea dacă n'o garantează idealul moral! E amăgitoare arta dacă nu purcede din convingeri superioare, ci purcede din trufia și din aluatul impurității noastre". De altfel această lucrare este mai mult o cronică a vieții universitare și artistice dela sfârșitul veacului al XIX-lea. *Viața lui Eminescu* este scrisă cu dragoste pentru ceea ce deosebește pe marele poet de vulgul a cărui atenție a fost atrasă în ultimul timp de cercetători bolnavi, spre intimități comune. In 1938, în colaborare cu părintele Vasile Radu, a realizat o nouă traducere integrală a *Bibliei*.

Gala Galaction

N. Pora are o bogată activitate de poet și autor de schițe și nuvele. Schița *Pentru redeșteptare*, povestirea *Tâlgerarul*, schița *Părintele Fărâmiță* sunt dintre cele mai reușite. Eugen Goga în *Cartea Facerii* ni-l arată pe Andrei Retezeanu în evoluția lui dela înstrăinatul în mijlocul Parisului, la luptătorul pentru idealul național. Sovcja-Simion Mehedinți, fost colaborator și la *Semănătorul*, se arată bun povestitor, bine informat și stăpân pe graiul popular în *Oameni dela munte*. Din cercul semănătorist s'a ridicat P. Partenie în *Nu e caz de divorț* și *Boerul Drăgușin*. E un povestitor care se inspiră din autentică viață românească și are un vocabular interesant.

Romulus Cioflec, colaborator la reviste semănătoriste și poporaniste, ne dă, în *Lacrimi călătoare*, schițe din viața satelor, așa cum este aceasta în primitivitatea ei adâncă, Virgil Cioflec aparține acelorași cercuri literare și-i autor de schițe pline de miez. Dela el avem și lucrarea *Luchian* (1924). I. C. Visarion, cunoscut prin schițele și nuvelele din *Nevestele lui Moș Dorogan* (1913), *Privighetoarea neagră* (1916), *Florica* (1916), *Ber-Căciulă*, în care se inspiră din lumea satelor, s'a ridicat până la roman în *Petre Pârcălabul* (1921) menținându-se vioiu și variat în întreaga lucrare. *Invietorul de morți* din colecția „Cartea satului" e o nouă îndreptare spre lumea pe care o cunoaște și despre care ne-a dat cele mai reușite pagini ale lui.

Nestor Urechia, colaborator pe vremuri la *Literatorul*, şi-a stabilit un prestigiu trainic în lumea tineretului mai cu seamă, prin povestirile din *Zânele din Valea Cerbului* (1904), *Gâze* (1908), *Robinzonii Bucegilor* (1916), *Prietenele noastre păsările* (1923), *Zâmbetele pământului* (1925). E un îndrăgostit de frumuseţile naturii, înzestrat cu însuşirea unui scris plăcut şi educativ. O activitate întinsă şi variată, are N. Batzaria, fost colaborator la multe reviste, între care *Flacăra* şi *Gândirea*. Lucrări interesante, în legătură cu Turcia dinaintea războiului din 1914: *Spovedanii de cadâne* (1921), *Turcoaicele* (1921). Cu hărnicie îşi aduce contribuţia culturală şi'n vremurile noastre. Ion Gorun, traducător al lui *Faust*, e autor original de versuri şi povestiri. A colaborat la diferite reviste dinainte de războiu, ca *Viaţa literară şi artistică* şi *Luceafărul*. S'a simţit atras şi'n mişcarea reprezentată după Unire de *Sburătorul* şi *Flacăra* (1922). In pragul vremii noastre a fost colaborator şi prieten al lui Goga în lupta politică şi culturală.

Poezia îşi are şi ea reprezentanţi. Mircea Dem. Rădulescu arată multă abilitate în versul sonor şi de frumuseţe exterioară. Inspiraţia patriotică este adevăratul său teren. *Poeme eroice* (1915), *Pe aici nu se trece* (1918), *Legenda Coroanei* (1922), *Cruciada* (1942), îi asigură un loc în literatura de educaţie naţională. Fantasie, mobilitate de acţiune, înfloriri lirice fac din *Serenada din trecut* (1917) una din piesele de mare succes. Tendinţa de-a impresiona prin fastuos şi prin gesturi răsunătoare e prea vădită în piesa *Bizanţ* (1924). Eugen Ciuchi, fost colaborator la *Semănătorul* şi *Convorbiri literare*, nu e lipsit de sensibilitate domoală în *Din taina vieţii* (1915). Stăruitor în didacticismul său versificat este V. Militaru în *Vorbe cu tâlc* şi'n fabulele din *Viermi şi stele*. In *Stropi de rouă* (1920), o frumoasă poezie este *Secerişul*. Nota naţionalistă, fără adevărată realizare artistică, se arată în *Temelie de veac nou* (1938). Dintre basarabeni, amintim pe regretatul Alexie Mateevici autor al poeziei atât de populară *Limba noastră*. De inspiraţie rustică este Ion Buzdugan în *Miresme din stepă* (1922) şi Pan Halippa în *Flori de pârloagă* (1921).

Semănătorismul se prelungeşte mult. In *Pământ şi soare* (1927), G. Bărgăuanu e poetul obsedat de amintirile copilăriei şi satului, e poetul pajiştilor rustice, aşa cum apare în *Stogurile de fân*, e tot odată desrădăcinatul pe care-l îndurerează deslipirea de brazdă.

In acelaşi timp se desvoltă însă şi o poezie mai bogată în ce priveşte conţinutul, mai atentă în ce priveşte forma artistică. E o generaţie de scriitori mai apropiaţi de suflul nou de după războiu. Alfred Moşoiu continuă o tradiţie serioasă şi de bun gust. In afară de *Sonete* (1910), poeziile cele mai bune ale lui sunt de sigur în *Sufletul grădinii* (1920), care aminteşte pe Anghel, fără să ajungă la subtilitatea de simţire a acestuia. Vers armonios şi avântat, avem în *Imnul Nopţii*. Şi teatrul lui Alfred Moşoiu merită deosebită atenţie.

Jocul apelor (1921), cu o intrigă destul de nedibaciu descurcată, şi *Striana* (1926), în care se împletesc notele idilice cu fremătări de tristeţe, dau dovadă de frumoasă fantasie.

G. Topârceanu e cunoscut prin umorul natural pe care-l revarsă în balade şi'n parodii. *Parodii originale* (1916), închid veselia într'o formă cristalină. Parodierea lui Depărăţeanu din *Viaţa la ţară*, a lui Minulescu şi Goga din câteva poezii, este a unui adevărat maestru. *Balada popei din Rudeni*, cu un sfârşit de sublim comic, *Balada chiriaşului grăbit* şi *Noapte de Mai*, i-au dat autorului o recunoscută originalitate. *Migdale amare* se menţin încă la înălţime artistică prin *Albumul* şi *Primăvară*. In *Pirin-Planina*, episodurile tragice ori comice din captivitatea în Bulgaria sunt şi valoroase documente sociale. Tudor Măinescu în *O picătură de parfum*, ne dă o poezie de spirit, redusă adesea la epigramă. De altfel în volumul *Surâs*, autorul cultivă această specie, savuroasă în aluziile ei contimporane. Nefericitul poet Artur Enăşescu arată un talent real în *Pe gânduri* (1920). E un poet cu un ales sbucium interior şi cu preocupare pentru frumuseţea clasică a versului. Poezia de dragoste nu se poate smulge de sub influenţa lui Eminescu. Viziunea antichităţii elene în *Pe-un ţărm elenic* se înfăţişează cu note noi. *Revolta zeului* e a unui liric meditativ de amplu avânt. Armonioasă în blânda-i melancolie este atât de cunoscuta *Balada crucii de mesteacăn*. In poezia descriptivă, în *Cleopatra* şi'n *Ţiganca*, se arată capabil să evoce atât maiestatea cât şi pitorescul.

G. Topârceanu

Alexandrina Scurtu este cunoscută prin volumul *Sonete* din 1920. Nostalgie după trecut şi copilărie străbate poezia *Păpuşi*. E aproape pretutindeni o melancolie blândă, o simţire „cenuşie". E o virtuoasă în aceste poezii de formă fixă. Autoare de sonete parnasiene este Alice Soare în *Ferestre luminate* (1921). Iată o adevărată medalie:

In taina veche-a templelor divine
Subt farmecul aromelor trezite,
Cu şerpuiri ce seamănă ispite
Danseaţă baiaderele feline.

Sclipesc în păr podoabe strălucite,
Şi'n chihlimbarul trupurilor fine
Aleargă'n val un sânge de rubine,
Biciuitor de simţuri pervertite.

In liniştea-i de piatră seculară
Triumfă monstruoasa zeitate —
Şi nu ştii: în privirea-i lapidară,

Ce-aprinde-aşa subit sticliri ciudate?
Vre-o rază reflectându-se fugară,
Sau un tăcut fior de voluptate?

In *Sâmburi de lumină* (1940) autoarea e mai variată ca forme literare. *Iarna în cimitir* şi *Târg vechi* arată bună organizare a unor impresii triste.

In *Cântarea cântărilor* (1925) Marcel Romanescu, spre deosebire de Corneliu Moldovanu, ştie să-şi înfrâneze fantasia personală. Eleganţă în vers, natural în sensibilitate, acestea sunt însuşirile volumului *Isvoare limpezi* (1923). Mai puţin reuşit e volumul *Cuiburi în soare*, unde totuşi poezia *Ţării mele* reuşeşte să impresioneze. Trecând peste *Hermanosa din Corint* (1927), cu sensualism atât de adesea nepurificat prin artă, volumul *Grădina lui Teocrit* (1928) ne reaminteşte pe poet în ce are el mai caracteristic. Lirism cald în ciclurile *Zei şi oameni* şi *Lampa de argilă*, imaginaţie plastică nouă în sonetul *Grindina*, dar mai cu seamă grijă a formei şi a versificaţiei.

Opera lui N. Milcu prinsă în *Grădina de sidef* (1924), *Fluierul lui Marsyas* (1927), *Versuri* (1934) e străbătută de sentimentul dragostei şi morţii, şi de melancolie delicată. *Rugă*, *Plâns*, *Cântece de mormânt* sunt realizări fine care vor reaminti mereu numele poetului. Iată un astfel de cântec în care iubirea, moartea şi natura fac o desăvârşită unitate:

Cresc florile 'n livadă, să te vadă,
Şi se închid — că nu te mai zăresc.
Pieziş pe-o frunză'n plopi cum cade-o rază,
Frunzişul cântă.. florile aţipesc...

Şi nu te mai aştept. Mă rup vegherii.
Iar chiparoşii floarea-şi răspândesc
De parc'a nins 'nadins ca să gândesc:
— Cum de-a putut să ningă'n toiul verii?

..Colea, în micul ţintirim, mormântul
— Când vei veni cu paşi şovăitori —
Va fi aşa'nflorit, — de parcă'n iarbă
Am adormit cu sânul plin de flori...

S'a încercat şi'n domeniul dramatic în care ne-a lăsat *Scufiţa roşie*, în colaborare cu Radu Gyr, şi *Chip cioplit*.

Prin George Dumitrescu lirismul contimporan se îmbogăţeşte cu accente duioase şi graţioase. Accentul elegiac este monoton în *Cântece pentru Madona mică* (1925). In afară de sensibilitatea îndure-

rată; şi de pustiirea sufletească din *Cenuşă sfântă* (1930), să reţinem versurile armonioase din *Doină* şi pastelul simbolic, cu accent personal viguros, *Stejarul*. In *Pietate* (1930) proza literară este proaspătă şi comunicativă. *Zăpezi şi purpură* (1936), prin *Cadenţe dure* şi *Nevroză*, reînoesc expresia unei tragice sfâşieri morale. Cântăreţ al unei vieţi noi, suflet în plină renaştere este poetul în *Amiază* (1942). Poezie de dragoste, pasteluri idilice şi rustice, înfiorări mistice, redate într'o formă cuminte, fără scânteieri care să te stăpânească. *Imn păgân*, poezie de avântat erotism, deosebită de lirica de mai înainte a lui George Dumitrescu. In *Flori de lut* (1920) Gh. Talaz dă pe faţă un suflet puternic, exteriorizat însă într'o expresie lipsită de florile imaginaţiei. Este o poezie elementară pe care autorul o ridică până la o valoare simbolică în *Mlaştina*. Cu *Râsul apei* (1923) Gh. Talaz se apropie, fără să isbutească, de poezia meditativă şi a neliniştilor sufleteşti. *Soare* (1926) constitue un progres ca inspiraţie şi ca realizare. *Floare brumată*, *Câmpenească* vădesc o caracteristică putere de notaţie. Simţirea altruistă trece pe primul plan odată cu *Fântână* (1937), iar tradiţionalismul legăturii cu brazda ia un accent aspru şi original în poezii ca *Doarme Ion*. George Voevidca, în afară de *Sonete* şi *Epigrame* (în 1925 şi 1933), a publicat în 1936 *Cântece pentru Lu* în care se vădeşte mai multă calitate de formă. Caută să se apropie şi de versificaţia nouă în *Turnuri*, rămânând însă, prin natura inspiraţiei, legat de tradiţie şi reuşind mai cu seamă în poezia de evocare rustică.

Proza nu rămâne nicidecum în urmă faţă cu această variată înflorire poetică. Filosof şi literat este I. Petrovici, profesor înzestrat cu un farmec special şi capabil ca, prin spirit pătrunzător, vervă neintenţionat insinuantă, aer perfect occidental, să te apropie şi să-ţi lase, ca ecou prelung în conştiinţă, o vorbă fericită, un gest amabil, o scânteiere de inteligenţă, un cald elan al inimii. Cunoscut prin conferinţele sale, câteva şi de valoare literară nu numai ideologică, I. Petrovici mânueşte argumentul, colorează expunerea cu fină ironie, se avântă în gândire şi smălţează expresia cu stropii de soare ai imaginaţiei. Cei mai mulţi cunosc admirabilele pagini din *Amintiri universitare*, *Figuri dispărute*, *Amintirile unui băiat de familie*, *Impresii din Italia*, *Momente solemne*. I. Petrovici a scris şi poezii, a tradus şi din Horaţiu: eleganţa în expunere şi naturalul cu care te conduce în miezul subiectului, arată pe omul în contact cu tot ce-a produs antichitatea mai artistic.

Cu o hărnicie rară, I. Simionescu şi-a desfăşurat viaţa de rodnică muncă în domeniul ştiinţific şi cultural, dar, printr'o parte din activitate, e în legătură şi cu literatura. In *Oameni aleşi* II, *Românii* a caracterizat în personalitatea lor figuri ale trecutului (N. Olahul, N. Milescu, D. Cantemir), dar şi ale vremii mai apropiate de noi (T. Maiorescu, Alecsandri, Eminescu, Coşbuc, Iorga). Scrierile despre pământul şi neamul nostru dau însă pe faţă măestria

autorului în exprimarea poeziei naturii româneşti. *Oraşe din România*, *Sate din România*, *De prin ţară*, *Popasuri prin ţară*, *Mănăstiri din ţară*, *In curmezişul ţării*, *Colţuri din ţară* sunt lucrări pe cât de instructive, pe atât de plăcute. *Dobrogea (O ţară din poveşti)* pe lângă bogate cunoştinţe, ne dă şi pagini descriptive, cum sunt acele în care, cu emoţie, autorul ne arată măreţia apusurilor de soare *(Apus de soare pe Denistepe)*. In *Tinere, cunoaşte-ţi arborii*, sensibilitatea autorului apare când ne arată farmecul pădurilor de fag, poezia teilor din lungul şoselelor noastre, a bradului din parcuri ori de pe piscul munţilor, gingăşia feciorelnică a mesteacănului. Arborii sunt fiinţe vii, exprimă sentimente de ale noastre, umplu de vrajă pământul ţării: sub această înfăţişare ni-i descrie autorul. In *Tinere, cunoaşte-ţi ţara* se îmbină descrierile naturii fizice cu amintirile istorice, cu credinţele populare şi cu versuri isvorîte din măiestria ţăranilor. In *Flora României* lasă o impresie neştearsă frumoasa descriere a Cişmigiului de-alungul anotimpurilor. Natura este învăţătoarea noastră, ne face să fim mai oameni dacă ştim s'o privim şi s'o înţelegem: „O excursiune sau măcar o preumblare în natură răscoleşte sufletul prin frumosul întâlnit la fiecare pas, îmbinarea darurilor pământului, o îmboldeşte spre observare, însuşirea de căpetenie în vieaţa oricărui om. Ea îndrumă spre cărăruiele substratului omenesc, în înţelesul superior omenesc. Având ochi pentru casna plantei de a învinge toate greutăţile unei vieţi chinuite, căci nu poate fi chin mai rău pentru o fiinţă decât să fie încătuşată, omul capătă suflet pentru înţelegerea şi respectul chinului omenesc. Imnul biruinţii în viaţă îl poţi auzi şi înţelege mai lesne în faţa unei oaze de plante înflorite, în deplina lor desfăşurare, când pământ, ploaie şi soare nu sunt doar în totul prea prielnice". *Pitorescul României:* I *Intre Dunăre şi Mare*, II *In lungul graniţei*, III *Pe drumul apelor mari*, IV *Prin munţii noştri*, V *Dealuri şi câmpii*, este o lucrare de deosebită frumuseţe. Şi toată această activitate care arată fremătare în faţa frumosului, vine dintr'o adâncă dragoste de ţară. Nimeni n'ar putea să citească fără de emoţie acea Rugăciune cu care se deschide cartea *Prin munţii noştri:* „Doamne! Ajută-mi să duc la bun sfârşit aceste pagini, prinosul meu smerit către prea scumpa Ţară, cu frumuseţi atât de măreţe, cu neam vrednic, dar aşa de greu şi des încercat.

I. Simionescu

Le-am început sub adânca durere a sfâşierii unei părţi din trupul ei, cu conturul soarelui. Nu s'a ţinut în samă nici sufletul poporului, acelaşi în lungul şi latul ţării, nici dovada cetăţilor care

grăiesc încă despre întinderea și stăpânirea românească din vechi timpuri.

Am pus lacăt clocotișului de răsvrătire; mi-am astupat urechile să nu ajungă până la mine jalea chinuitoare. Intr'o încordare supraomenească am căutat liniștea necesară, greu de atins, spre a putea să desăvârșesc lucrarea în vremea când se hotara cedarea unei jumătăți din Ardeal, cu neaoși Români

Ajută-mi, Doamne, să isprăvesc încercarea mea de închinare înaintea altarului sfânt al dragostei de Țară.

Nădejdea 'n Tine nu ne-a părăsit, căci Calvarul Mântuitorului stă în fața tuturora, în asemenea clipe de vifor năprasnic.

Credem în dreptatea Ta, Atotputernicule. Nu ne vei lăsa pradă lăcomiei veșnice, căci nu am greșit nici Ție, atâta, nici altora, pentru ca să sorbim într'una din paharul amarelor încercări".

Cunoscător al mediului școlar, C. Kirițescu ne-a dat evocări din care nu lipsește un spirit satiric de bună calitate. Mai mult decât în *Printre apostoli*, C. Kirițescu e în domeniul literaturii în *Flori din grădina copilăriei* (1932). Ne-am obișnuit să vedem mahalaua prin optica lui Caragiale și, căutând în jurul nostru pe Jupân Dumitrache ori pe Coana Veta, un aer de superioritate ne cuprinde pe toți. C. Kirițescu reușește să evoce un colț de viață din mahalaua de pe vremuri, cu simpatie și poezie. Mamaria și neica Tudorache pot fi exemplare pe care le-am mai întâlnit sub diferite forme în literatura noastră, rămân însă pline de farmecul ineditului paginile închinate jocurilor copilărești, pagini din care răsare figura plină de viață a lui Tănăsică „tartorul smeilor" Cu lirism discret, într'o limbă lipsită de vulgaritățile multor profesioniști ai literaturii, autorul a realizat o lucrare plină de distincție, care'n întregime reține interesul.

Fără să ajungă la crearea de tipuri umane la'nălțimea celor ale lui Caragiale, Gh. Brăescu este totuși unul din marii satirici și umoriști ai vremii noi. Viața noastră socială, prin domeniul militar mai cu seamă, îi pune la îndemână nenumărate figuri variate. Astfel ne-a dat scrieri întipărite de originalitate ca: *Legea Progresului*, *Așa e piesa*, *Profilaxie*, *Țăranii noștri*, *Năcazuri*, *Carba Lalescu*, *Un scos din pepeni*, *Un om mai spălat*, *O carieră*. De mare interes sunt ale sale *Amintiri* (1937) și încercarea de roman inspirat de viața socială contimporană *Primii și ultimii pași* (1939). Aurel P. Bănuț, colaborator pe vremuri la *Luceafărul*, ne-a dat un volum de schițe umoristice *Tempi passati* (1931) cu tipuri ca Dr. Marcu Tulliu Pițulă și Romulus Covrig. Exploatând un comic reieșit din nume și din stricarea cuvintelor, autorul nu scapă de influența lui Caragiale.

Nebunia Lumii a lui George Cornea e un roman de războiu. Din conflictul între personagii, Olaru, Modrogan și Iulia, reiese ideea că sentimentele caracteristice firii omenești nu pot fi cu totul întunecate, ci rămân numai ațipite în așteptarea prilejului care să le scoată la iveală cu toată puterea lor. Odată redeșteptate

în sufletul lui Olaru, pregătesc conflictul între el şi cei din jur, aduc prăbuşirea, iar peste ruina frumosului sufletesc trece triumfătoare aceeaşi nebunie a lumii şi răsună prelung râsul celor ce-o reprezintă. Remarcabile sunt paginile de descriere a Pustei ungureşti. Tot în legătură cu războiul Unităţii este romanul *Legiunea de onoare* (1940) a scriitorului Sandu Teleajen din cercul *Vieţii Româneşti*, autor cunoscut încă din volumele *Au înflorit castanii* (1924), *Casa cu muşcate albe* (1925), *Poveştile lui Hânu Ion*. In romanul de războiu, fără să avem o viziune măreaţă şi impresionantă, autorul e capabil să ne dea pagini duioase şi lipsite de declamaţie.

D. V. Barnoschi ne-a dat prin povestirea istorică şi socială *Cărvunarii* o lucrare din care nu lipseşte fantasia, deşi ţinteşte mai mult spre reconstituirea vieţii dintre 1823 şi 1827. Preocupările satirice tulbură inspiraţia din *Neamul coţofenesc*, iar din *Ahileion-Nudist-Palace* (1931) nu lipseşte un sensualism care, ce e drept, evită vulgaritatea. Cunoscătorul vieţii sociale din *Cărvunarii* reapare, cu toate calităţile lui, în *Conspiraţia Dărmănescului* (1940), unde se evocă o întreagă epocă în jurul unui neliniştit şi simpatic personaj din a doua jumătate a veacului al XVIII-lea. Prin *Stăvilare* (1942) autorul, odată mai mult, se precizează în ce este esenţial: un distins intelectual, preocupat nu numai de datele vieţii contimporane, dar şi de ideile care ne conduc. Este firesc ca 'n ţesătura unei lucrări în care se pune problema luptei între europenism şi rusism şi implicit aceea a misiunii noastre ca neam, literatura să se subordoneze ideologiei, iar actualul să aibă pretutindeni precădere. Autorul nu trebue însă să uite că 'n adevărata operă aceea ce este valabil stă în intuirea eternului.

Spirit satiric caustic, capabil însă şi de amplă frescă socială este Dem. Theodorescu. *In cetatea Idealului*, lucrare care dă pe faţă mai mult inteligenţă decât talent literar, ne înfăţişează Bucureştiul în dezordine morală şi politică pe vremea neutralitaţii din 1914—1916. *Sub flamura roşie* cuprinde viaţa socială şi politică de după războiul Unităţii. Roxane Mischianu, nobila exaltată, şi Stancu, proletarul care se ridică prin energia lui de luptător socialist, sunt tipuri reprezentative pentru societatea noastră, văzută de Dem. Theodorescu cu ochiu satiric, prea aspru uneori. Fresca socială devine şi mai bogată în *Robul* (1936) în care cunoaştem ascensiunea politică a democratului Obogea pe baza muncii unui adevărat intelectual, Nicolin, redus la starea de „rob" prin sărăcie şi diferite împrejurări de viaţă. Nu lipsesc din lucrare şi întâmplări reale pe care le cunoaştem din viaţa politică de după războiu. Ironia amară, spiritul caustic, simpatia pentru ce-i umanitate în eroii unei epoce de decădere, sunt calităţile de primul ordin ale acestui scriitor care ar putea să ne dea memorii de valoare istorică despre lumea noastră contimporană.

Indreptându-se spre epica socială, C. Ardeleanu şi-a găsit drumul natural al inspiraţiei. E un scriitor plin de noutate în cele

câteva volume de nuvele şi schiţe ca *Rochia Albă*, *In regatul nopţii*, *Pe străzile Iaşului*. Un curajos pas în domeniul romanului e făcut odată cu *Diplomatul, tăbăcarul şi actriţa* (1926). Avem aci pagini realiste, mai ales în legătură cu mahalaua tăbăcarilor, dar şi tipuri bine caracterizate, ca fostul diplomat, acum decăzut, Barbu Sălceanu, soţia care-i este tovarăşă de mizerie, copila lor cu aspiraţii către arta înaltă, dar şi ea gata să se cufunde într'o viaţă mai prejos decât adevăratul ei nivel intelectual. Noi romane se adaogă: *Am ucis pe Dumnezeu*, *Casa cu fete*, *Viermii pământului*, *Pescarii*, *Vieaţă de câine*, nu toate la aceeaşi înălţime, dar dovadă a viziunii epice realiste. E un bun artist în redarea mediului de decădere şi mizerie. In *Viermii pământului*, autorul se inspiră din viaţa minerilor.

O activitate uluitoare ca massă dar şi ca scăderi este aceea a lui Victor Eftimiu. A publicat poezii, nuvele, schiţe în reviste dinainte de războiu şi de după 1918: *Convorbiri critice*, *Luceafărul*, *Ramuri*, *Flacăra*, *Sburătorul*. Cu versurile lui uşoare, cu proza lui naturală dar fără de concentrare, autorul s'a risipit în toate genurile literare, dându-ne poveşti, anecdote, schiţe, nuvele, romane, drame, comedii, cugetări, etc. Nu e de mirare că nici o scriere nu ne arată ce are definitiv acest scriitor. In proza literară, romanul *Tragedia unui comedian* (1924) cuprinde pagini mai interesante. Teatrul a fost marea preferinţă a autorului. Ceea ce-l caracterizează e goana după un subiect devenit celebru prin tratarea lui în literatura universală, dar pe care dânsul îl preface în unele părţi ori îi dă o înfăţişare nouă prin combinarea a diferite teme. Denaturare a motivelor tradiţionale avem în *Inşiră-te mărgărite*, *Prometeu*, *Napoleon I*, *Thebaida*, *Atrizii*, *Meşterul Manole:* în piesa din urmă autorul îşi introduce sentimentele sale francmasonice. In general caută să impresioneze prin sensaţional şi prin accesoriul decorativ. E ceea ce se vede în *Cocoşul Negru*, *Ave Maria*, *Marele Duhovnic*.

V. Eftimiu

In teatru, deşi sgârcit ca producţie, e mult mai valoros Valjan prin comediile pline de umor şi vervă *Ce ştie satul* şi *Nodul Gordian* ori prin comedia satirică *Generaţia de sacrificiu*. Ion Sân-Giorgiu a început ca poet sămănătorist la *Semănătorul*, *Luceafărul*, *Ramuri*, *Drum Drept* şi ne-a dat o poezie fără de accent original în *Freamăt* (1915), spre a ajunge exponent al expresionismului german în dramă. *Masca* (1922) şi *Femeia cu două suflete*, nu şi-au putut câştiga un prestigiu stabil. In ultimul timp, cu *Duduca Sevastiţa*, autorul a repurtat succes. Un suflet neliniştit şi mobil apare în *Rodul sufletului*, *Arcul lui Cupidon* (1932), *A doua primăvară* (1940). Poetul

naţionalist din *Ruguri* (1918) s'a reactualizat în forme noi prin producţiile recente.

Un semn al puterii de pătrundere a tradiţionalismului este scriitorul N. Davidescu. A început ca poet sub influenţa simbolismului apusean, înfăţişându-ni-se astfel în *La fântâna Castalici*, cu teme vagi, cu preocupari în afară de orbita românească şi cu un occidentalism exprimat cu fantasie şi sprinteneală. Tot aşa în *Sfinxul*. încercare dramatică fără acţiune şi învăluită în atmosferă neguroasă. *Inscripţii* (1916) însemnează un progres prin poezii bune ca *Sfârşit de toamnă* şi *Un cram se prăbuşeşte*. Autorul a rămas prin experienţa simbolistă şi cu o puternică conştiinţă latină. Având impresia că s'ar încerca la noi o reîntărire a unei moşteniri slave, N. Davidescu a luat prompt o atitudine laudabilă în *Revolta fondului nostru latin*, scriind: „Elementele slave care s'au topit în formarea poporului românesc, de-alungul vremurilor, nu au depăşit cu mult rolul de aliment într'un organism sănătos; ele au servit nutriţia necesară desvoltării noastre, şi, ca atare, nu am reţinut din el decât ceea ce a fost cu desăvârşire asimilabil. A vorbi, în asemenea condiţii, despre revolta unui fond slav în noi, echivalează cu a afirma posibilitatea revoltei spanacului în creierul unui autor care a avut fantasia să rumege la birt o porţie de ochiuri, pe această literară plantă". Ca exponent al curentului simbolist, N. Davidescu a atras atenţia, printre cei dintâi, asupra lui Şt. Petică şi Iuliu Săvescu. Totuşi el a evoluat spre tradiţionalism, deşi într'un articol de pe vremuri afirmase că literatura română începe numai cu simbolismul, anexând, pe temeiul idealismului, şi pe Eminescu acestei mişcări. *Cântecul omului*, în intenţia autorului, trebue să fie un mare poem ciclic care cuprinzând epoca biblică, antichitatea, evul mediu şi modern, să înfăţişeze literar o nouă „Legendă a secolelor". In loc să desvolte câteva motive cuprinzătoare, autorul a fragmentat inspiraţia şi a dăunat impresiei poetice. Uneori avem chiar versificarea unui material care nu se poate smulge din proză, cum e în evocarea lui Horaţiu:

N. Davidescu

A evocat în strofe alcaice chemarea
Şi strălucirea'n aur a Romei seculare
Şi-a numărat eroii şi zeii ei în rare
Sonorităţi în luptă perpetuă cu marea...

Avem acelaşi procedeu şi'n recentul volum *Renaşterea* (1942) care urmăreste să cuprindă o vreme atât de bogată în personalităţi

şi manifestări, o vreme de pitoresc amestec de avânturi artistice şi de descătuşări ale unor sălbatece porniri. Mai puţin dibaciu în evocarea marilor personagii, N. Davidescu ne dă cu fineţe atmosfera epocei prin bucăţile lirice (*Privighetoarea*, *Vesperală*, *Linişte*, *Ţipăt*, *Eglogă*, *In oraşul nostru*). Un al şaselea volum, *Ţara Românească*, va completa *Cântecul omului*.

La activitatea de poet se adaogă aceea de romancier prin *Conservator et C-nia* şi *Vioara mută* (1928), fără să se ajungă la contopirea unor date istorice şi sociale în lumina transfigurării artistice.

Literatura generaţiei care-şi deschide un drum după războiul Unităţii e nu numai variată, dar şi scânteietoare. Poezia lirică mai ales are mulţi reprezentanţi. Otilia Cazimir, în *Fluturi de noapte*, ne duce prin unele poezii îndărăt spre Alecsandri şi spre sămănătorism, dar are şi ceva deosebit: graţia cu care exprimă sentimentele. Ca artă a versului, e în vădit progres faţă cu volumul anterior *Lumini şi umbre*. Talent mijlociu se arată în cronicile fanteziste şi umoristice *Licurici*. Dintre cele mai frumoase pagini, avem în *Grădina cu amintiri*, cu acei copii asupra cărora talentul autoarei se revarsă cu înţelegere intuitivă, şi cu acele mărunte animale pe care le umanizează cu mai multă fantasie decât a făcut-o. Em. Gârleanu în *Din lumea celor care nu cuvântă*. Şt. Neniţescu ne dă în *Denii* sentimente sincere şi înduioşate, în *Ca Ioan* de exemplu, dar într'o formă mai aproape de proză decât de poezie: *Pelerinajul sufletului* poate fi o interesantă analiză psihologică, dar nu are nimic poetic. Odele italice ar fi însemnat mai mult dacă erau prezentate ca proză literară.

Perpessicius contribue la mişcarea poetică actuală prin *Scut şi targă* şi *Itinerar sentimental*. In primul volum (1926) avem inspiraţie de războiu, cu înfiorarea în faţa necunoscutului din *Călăuza*, cu ironia stăpânită din *Spital*, cu emoţia atât de puternică, îmbinată cu descrieri de mare frumuseţe din *Mater Dolorosa*. Viziunea tragică se îmbracă în poezie atât de nouă în *Pe Calfa-Dere, toamna:*

Şi'n timp ce valea toată pulsează de vibrare,
Se'nalţă şi balonul captiv al lunii pline
Şi-aşterne'n lungul văii, cu razele-i blajine,
Un patrafir de aur, de tihnă şi uitare.

Altar pe care ars-am, din jertfa mea, cuminte,
Las lespedea'noptată şi mă întorc agale
Spre corturile care 'nălbind în fund de vale,
Par crini sădiţi de lună cu gura pe morminte.

Ironie şi ton glumeţ în *Balada ceţii*, *Elegie*, aceste însuşiri ca-

pătă un loc şi mai întins în *Itinerar sentimental* (1932) în care, în afară de poeziile de dragoste către Fatma şi notările descriptive ale războiului, avem şi poezii din epoca de formaţie a lui Perpessicius (în culegerea *Albumuri).* Pretutindeni inteligenţa vioaie e susţinută de o fantasie inedită. Un descriptiv plin de scânteiere este autorul în *Jurnal de poet*, un intimist cu emoţie caldă şi cu imaginaţie în *Soartă.*

Perpessicius

Poet în toată puterea cuvântului este Al. A. Philippide, chiar dela volumul *Aur sterp* (1922 . Sensibilitate armonioasă în *Painjeniş*, evadări ale sufletului, plutiri în nesfârşitul visului şi nedefinitului, dragoste de tăcere, predilecţie pentru aspectele de noapte şi pentru lumina potolită a lunii, în mai întreg volumul. Versul e muzical, e frânt ca la modernişti, dar fondul rămâne pretutindeni cristalin. *Muzică* e una din cele mai frumoase realizări. Sufletul neliniştit din *Cântecul nimănui* şi din *Veghe*, avântul sublim din *Isgonirea lui Prometheu* aduc ceva nou în poezia de azi. Şi volumul *Stânci fulgerate* (1930) e al unui poet cu sufletul avântat spre cosmos, spre soare mai ales, dar şi în legătură cu pământul în ale cărui elemente ar vrea să se topească:

Aş fi vrut să mă fi născut pământ,
Cu râme'n mine, rădăcini şi iarbă
Pe fruntea mea boltită către soare...
Sau poate... aş fi vrut să mă fi născut soare...

In *Visuri în vuetul vremii* (1939) cântă un poet care se smulge din împrejurările zilnice, spre a trăi temele etern omeneşti. Starea la care aspiră autorul este desprinderea de lume şi de sine însuşi

Un singur gând ca o mireasmă tare:
Să te desprinzi din tine şi să sbori
Asemeni continentelor de nori
Pe valuri de văzduhuri viitoare;

Şi'ntr'un tărâm de inedit azur
In care nici o amintire nu vibrează
S'ajungi în calea ta văzduhul pur:
Miraculoasă, veşnică amiază..

E un volum de inspiraţie gravă, de seriozitate a gândirii şi simţirii. Aci e poetul matur al unei opere de valoare.

Suflet plin de nelinişti, frământat de întrebări, aduce Petre Strihan în *Penumbre* (1929). Caldă afectivitate în *Licuriciul*, dar

în general reflexivitatea reține desfășurarea amplă a emoției. Poezie de înalt nivel, notații psihologice prin imagini plastice, noi (v. *Stampă*) ridicare până la adevărata artă în *Covorul*, în care simbolul se realizează desăvârșit. Mai puțin reușit deși-i mai limpede, poate prea limpede, simbolul din *Floare rară*.

Poezie nouă în ce privește conținutul, însă poezie a psihozei de după războiul trecut, avem în *Eu* de Marcel Olinescu. Egocentrism curios și teatralism expresionist în *Mont Blancul îl voi sparge*, dar și sbuciumul tragic din *Ce dor mi-e* și *Imi caut umbra*, cea dintâi cu atât de artistica exprimare a ciocnirii între dorințele modernului svăpăiat din noi și rezistența ce le opune în vinele noastre cumințenia străbună moștenită. Caldă și proaspătă sensibilitate în *Psalm* și, pe alt plan artistic, în *Stau la fereastra sufletului meu*.

I. Valerian, redactor al revistei *Viața literară* din 1926 până în 1938, își aduce în literatură nota lui originală prin *Caravanele tăcerii* (1923), *Stampe* (1927), romanul *Cara-Su* (1936). Dobrogea își are un loc aparte ca motiv de inspirație. *Cara-Su* prinde cu talent mediul tătar al Dobrogei cu pitorescul din care răsare simpatica figură a sentimentalei tătăroaice *Menaru*. In *Drumul* (1928) lui M. Celarianu sunt interesante poeziile de inspirație religioasă, *Iisus* de exemplu, dar mai nou apare autorul în poeziile influențate de simbolism, cum este *Nocturnă*. E un emotiv duios, aplecat spre melancolie și atras de farmecul vremilor patriarhale. Sentiment tradiționalist avem în *Un cântec întristat*. Poemele florilor republicate în *Flori fără pace* (1938) sunt titlul de glorie al lui Celarianu. Artă și simbol se întrunesc în *Nuferii*, sensibilitate caracteristică în *Nalba*. Un salt în alt domeniu, face autorul prin activitatea lui în proză. Și dacă umorul salvează părți din romanul *Polca pe furate* (1933), nimic nu poate salva romanul de petulanță și lubricitate *Femeia sângelui meu* (1935).

In primele lui volume, *Veac tânăr*, *Cântec deplin*, *Poezii*, George Lesnea arată mai mult virtuozitate a formei decât fond poetic nou. *Argint* (1938) e lucrarea unui imagist bogat și prolix. Imaginația-i tot atât marea calitate cât și marele defect al acestui poet. Nu are măsură, imaginile vin la șir neselecționate, poezia parcă nu se termină niciodată deși o poți reduce, tăind din ea oricât vrei. Așa sunt *Dimineață*, *Mi-i soră colina*, *Din sipete copacii*. Poezia de notație, însuflețită de fine infiltrări mistice, poate fi terenul în care Lesnea ar da creații valoroase: *Salcia* e o bună dovadă. In *Ceaslov* (1940) regăsim rostogolire de imagini. Farmecul copilăriei și vieții de familie își găsește expresia în versuri reușite. Imagini ca acestea: „Cu sabia părâul — Işi face loc prin stuh" și „croncănește pe stârvul hârtiei mereu — Stolul de corbi al cuvintelor mele" arată un procedeu primejdios. Va ști poetul să se oprească la hotarul dincolo de care începe artificialul? Harnic scriitor, George Lesnea a tradus din poemele lui Esenin și din Lermontov *Demonul*. Modern ca expresie și ca versificație, sub influența pretutindeni pătrunsă în poezia nouă, a lui Adrian Maniu

şi Lucian Blaga, Radu Boureanu este totuşi un poet original în *Sbor alb* (1932) şi'n *Golful sângelui* (1936). E un fond de sensibilitate sinuoasă, dar cu vădite îndreptări spre trecut, spre melancolie, spre viaţă interioară. E o armonie plăcută, smulsă printr'un vers unduitor. *Alean*, *Lalele negre*, *Idolatrie*, *Drum sterp* sunt realizări frumoase. In *Calul roşu*, sbuciumul inspiraţiei este exprimat cu originalitate:

Şi-am sburat
printre stele mai mari ca pământul
pe care-am umblat.
Erau stele moarte în drum; le-a atins
cu aripa de foc şi din nou s'au aprins.
Zădarnic apoi am bătut
la porţi albastre şi grele, de vis,
nici o poartă nu a gemut
nici un vis nu s'a deschis.

Joc de stele călătoare s'a încrucişat pe cer,
undeva fără svon, o lume s'a năruit,
şi singur, m'am trezit
sub clopotul care prindea mai greu să se afunde.
Calul roşu, se mistuise spre neunde,
şi m'am trezit ca un copac fără frunze,
pe o colină neagră.

Volumul *Cai de apocalips* (1942) vădeşte un progres în obscurităţi căutate. Reuşit este, fără îndoială, titlul cărţii.

Peisagist îndrăgostit de aspecte în lumină potolită este Petre Dinu în *Fum de argint* (1932). „Indătinat cu ţarina şi glia" îşi începe cântecele. I. Molea în *Funigei* (1932). *Nostalgie* şi *Spovedanii* continuă inspiraţia desrădăcinării.

Teodor Munteanu este în *Viori de lut* un poet legat de amintirile trecutului, de brazda moldovenească, de ruralismul provincial:

Scutură-mi în pumni nopţile satului
Să le beau. Mi-e sete...

Durerea desrădăcinării îşi găseşte cuvinte puternice în *File de roman*, în *Carnet*. *Meri domneşti* (1940) prelungeşte inspiraţia din volumul precedent cu *Sat*, *Melodie de câmp*, cu frumoasa odă *Moldova*. Atingeri cu folclorul în *Şarpele casei* şi *Doină sub lună*. O armonie blândă, minoră învălue aceste poezii de conţinut cuminte, de expresie corectă.

V. Ciocâlteu a publicat din producţiile sale în *Adânc împietrit* (1933) şi'n *Poezii* (1935). Elementul folcloric este bine folosit în *Singur* şi'n *Umbra*. Pentru felul cum înţelege să scrie, avem mărturia din *Veghe:*

Vrăjmaşe volburi de lumini şi apă
La ţintirim pe cruci se prăbuşesc,
Strămoşii morţi se svârcolesc în groapă
Şi răsvrătiţi prin glasul meu vorbesc.

Dar cum mai toţi au locuit prin grote,
Vânând jivinele din munţi cu parul,
Eu n'am să cânt ca prinţii după note
Ci'n cremene-am să scapăr cu amnarul.

In desvoltarea gustului pentru clasicism la noi îşi au locul lor I. M. Marinescu traducător al lui Iuvenal şi Theodor Naum traducător din Virgil, Horaţiu, Lucreţiu şi Theocrit. N. I. Herescu, ne-a dat traduceri în versuri moderne din Catul şi din Horaţiu. Ca poet original în *Cartea cu lumină* (1926), ni se înfăţişează tradiţionalist pe linia lui I. Pillat. Satul, livada, troiţa, schitul, casa părintească, vinul bun şi prietenia îi sunt temele obişnuite. Poezii noi ca *Pythia* şi *Narcis* arată un progres în ce priveşte cuprinsul poetic. C. Niculescu, traducător talentat al lui Horaţiu, e un clasicizant şi prin poeziile originale. Astfel poezia *Tomi* scrisă în ritm alcaic:

Se lasă seara, Marea e svon mocnit.
Grăbiţi lăstunii s'au adunat la cuib.
    Sub cerul palid de legendă
    liniştea ţârâie'n cor de greeri.

Din larg, prin ierburi 'nalte adie vânt
trezind străvechea şoaptă a celor morţi;
    deasupra arselor suhaturi
    strigă cu ţipete lungi cocorii.

Pluteşte vag miros de pelin amar,
Pe ţărm o umbră albă priveşte 'n zări:
    strein, uitat de zei şi oameni,
    plânge'n exilu-i etern Ovidiu.

Alţi poeţi constitue o legitimă nădejde prin ceea ce au publicat până acum: Gr. Sălceanu (*Flori de mare* 1928; *Fierbea as' noaptea marea* 1933; *Nopţi pontice*, *Fata de împărat* 1941), Şt. Dima (*Lumini în interior*). Ilarie Dobridor (*Vocile Singurătăţii* 1937), Petre Ecovescu (*Dajdia umbrelor* 1939), Al. Baiculescu (*Cale lactee* 1939), Traian Lalescu (*Lumină tristă* 1939), Petre Paulescu (*Luceferi de rouă*), Gherghinescu Vania (*Privighetoarea oarbă* (1940), Const. Stelian (*Mireasa lumii*) 1941, I. Stănciulescu-Mehedinţi, *Viori de seară*.

Este de deosebit interes pentru noi faptul că autohtonismul dela

Gândirea a pătruns şi 'n provinciile româneşti. Transilvania are câţiva tineri poeţi originali.

Mihai Beniuc e un talent real în *Cântece de pierzanie* (1938). Este dezamăgitul din câteva poezii, dar şi îndrăzneţul care „cu Dumnezeu la cot" plămădeşte în fire minuni şi taie din întunerec forme de lumină. A găsit şi accente aspre pentru a exprima sbuciumul neamului nostru nedreptăţit de împrejurări. Un poet delicat este George Boldea în *Soliloquii* (1936). *Noapte* exprimă farmecul si misterul divin al unei priveliști din natură. Grigore Popa e poetul plin de energie din *Sunt sărman cu lucrurile lumii* în *Cartea anilor tineri* (1939). Autohtonismul apare în *Ţară:*

Pământul tău frământat de mâni noduroase şi pluguri de lemn
L-am adunat în geana versului meu păgân.
Il simt mai cald ca un cuptor de soare răscolitor
La sânul meu ars de dogori şi doruri fără fruntarii în veac.
Din sicriul lutului tău am sorbit aroma crinilor
Deschişi ca inimi de îngeri spre culmile tăriilor.
Toamnelor lui le-am sorbit setos
Din râuri de'mbiere sănătatea
Ţi-am ridicat ţărâna în pumni albi de pruncie
Şi ţi-am legat atuncea destinul de vecie.
Te simt cum creşti în mine ca un uriaş gorun,
Gâlgâitor de seva isvodului străbun..

I. Moldoveanu vine cu încercări de poezie meditativă, copleşită de tristeţi şi desamăgiri în *Sbor peste ape* (1939). Multă stângăcie în formă, dar emoţie sinceră atât în *Inaltă destrămare* cât şi 'n *Scrisoare*, poezie delicată şi cu vers armonios

O activitate frumoasă este aceea a lui Theodor Murăşanu, redactor al bunei reviste din Turda *Pagini literare*. După *Poezii*, *Fum de jertfă* şi *Chiot câmpenesc*, volumul *Lilioară* fixează autorului un loc în poezia de azi. Al. Ceuşianu poet liric şi autor al comediei *Epistola albă*, Emil Giurgiuca pătimaş în sentimentul contopirii cu pământul ţării, misticul năsăudean Em. Cobzalău, Radu Brateş, Teofil Bugnariu şi încă numeroşi alţii arată o frământare spirituală ale cărei roade vor veni cu siguranţă

Tânăra lirică transilvăneană este astăzi grupată în jurul ziarului *Ardealul*, întemeiat în 1941. Durerea dar şi energia isbucneşte din fiecare vers. Şi cine ar putea nesocoti sfânta lor muncă entusiastă Crezul acestei generaţii care se ridică, îl găsim bine exprimat într'un articol al profesorului I. Costea: „Durerea noastra a tuturor a găsit un ecou puternic şi fecund în sufletele mai sensibile ale poeţilor şi scriitorilor şi a creat o pleiadă întreagă de noi „cântăreţi ai pătimirii noastre". Cei mai vechi au părăsit turnul de fildeş al poeziei, şi-au transformat lira în armă şi au răspuns, luptători, la chemarea vremii şi a istoriei. Cei mai tineri şi-au început cântecul sub cerul îndoliat al Patriei, pe drumuri de pribegie, şi era natural

ca cele dintâi acorduri ale lirei lor să se resimtă de tristeţa şi durerea colectivă. In fapt, şi unii şi alţii au urmat tradiţia creată în Ardeal de marii lor înaintaşi, care s'au considerat întotdeauna şi înainte de toate, luptători cu armele artei, în slujba naţiunii, fără să facă concesiuni dăunătoare nici uneia, nici alteia". Din această grupare fac parte numeroşi tineri poeţi, unii autori care au ajuns la cunoştinţa publicului şi prin volume tipărite: Lucian Valea *(Rugăciuni pentru fata ardeleană, Intoarcerea lângă pământ)*, Iustin Ilieşu *(Grădina cu flori de toamnă)*, V. Bucur *(Rondeluri)* V Copilu Cheatră *(Cartea Moţului)*, P. Bucşa, I. V. Spiridon.

Bucovina a fost prezentă în munca de afirmare tinerească în literatură Gruparea *„Iconar"* din 1931, colecţia din 1933 şi revista *Iconar* din 1935, sub conducerea lui Liviu Rusu, arată o muncă în treptat progres. Mircea Streinul şi-a întrunit într'un volum din 1939 activitatea lirică. E un poet sub influenţa spiritului dela *Gândirea* şi un cunoscător al lui Blaga şi Arghezi. Puternicul roman *Drama casei Timoteu* şi recentul volum *Prăvălia Diavolului* ne fac să aşteptăm dela Mircea Streinul şi o îmbogăţire a epicei contimporane. Traian Chelariu, George Drumur, Teofil Lianu, un rural influenţat de folclor, Vasile I Posteucă, Neculai Roşca, Iulian Vesper, E. Ar. Zaharia, fiecare şi-a dat pe faţă posibilităţile artistice în plachete de versuri apărute în anii din urmă. Mai isolat de gruparea celorlalţi este Şt. Cuciureanu, meditativ şi frânt în avântul imaginaţiei din pricina livrescului, interesant totuşi în *Poem dacic* (1940). Basarabia e reprezentată de Vladimir Cavarnali cu *Poesii* şi cu *Răsadul verde al inimii stelele de sus îl plouă* (1939), de G. Meniuc cu *Interior cosmic* (1939). *Viaţa Basarabiei*, în afară de articole de interes cultural şi istoric, cuprinde şi poezie a generaţiei actuale. Găsim aci pe Octav Sargeţiu, Const Ciopraga, O Cruşevan, I. Larian Postolache, Anton Luţcan, Ştefania Stâncă, G. Ursu, V. Topor. Revista întruneşte şi colaborări din restul ţării. O bună parte din poezii e în legătură chiar cu evenimentele trăite de această provincie în vremile din urmă.

Multă activitate s'a risipit la reviste, astăzi împiedecate în rostul lor de împrejurări. Tineretul însă de sigur că-şi va continua munca pentru a păstra omogenitatea de spirit românesc, corespunzătoare unităţii tuturor plaiurilor dintre hotarele noastre naturale.

După o reuşită experienţă nuvelistică, G. M. Vlădescu a trecut la roman odată cu *Menuetul* (1932), povestire fără de intrigă şi cu două personagii, Paul şi Casta, care au rămas numai schiţate, deşi ar fi trebuit sa fie pe primul plan. Desvoltând un caz: răsunetul în viaţa unui oraş de provincie a succeselor unui talentat violonist plecat la studii în străinătate, autorul ne arată intrigile şi decăderile unei societăţi meschine care se coboară chiar şi la farse nedemne. O adevărată creaţie este însă mama lui Paul, cu frământările, aspiraţiile şi durerea ei. Construit artificios şi exploatând prea mult senzaţionalul este *Moartea fratelui meu* Frumoase pagini despre

prietenia între Nucu şi Lucu. Pătrunderea psichologică este sacrificată pentru bogăţia de întâmplări. In *Republica disperaţilor* (1935) evenimentele capătă unitate numai fiindcă alimentează gândirea lui Tătaru, magistratul care renunţă la carieră sa de îndată ce constată contradicţia dintre legalitatea formală şi dreptate. G. M. Vlădescu e un autor preocupat de subiecte serioase şi se fereşte de vulgarul pe care atâţia îl exploatează intenţionat.

Camil Petrescu aduce prin *Versuri* (1923) o notă personală în literatura de războiu. Gândire şi sensibilitate de intelectual isbutesc să-şi găsească adevărată expresie poetică în *Luna*, *Inălţare* şi *Primăvară*. Tendinţa spre abstracţiune, vădită în poezia *Ideea*, apare şi mai puternică în *Transcendentalia*, volum în care, cu toată silinţa autorului de-a semăna ici şi colo imagini, avem poezie subtilă, dar rece şi nu odată obscură. Camil Petrescu este şi dramaturg bine cunoscut. Cu *Suflete tari* ne-a dat în formă dramatică un roman schematizat. Fără să aibă nevoie de detalii psihologice şi folosind evenimentele dramatice prin ele înşile, autorul a putut realiza o impresionantă reconstruire istorico-teatrală în *Danton*, lucrare sortită unei isbânzi depline. Romanul *Ultima noapte de dragoste, întâia noapte de războiu* e ratat în mare parte din pricina preocupărilor filosofice. Paginile de interes artistic sunt acele de evocare a unor întâmplări din războiul Unităţii, întipărite de autenticitate şi ferite de intenţia literarizării. Cu *Patul lui Procust* (1933), autorul smulge o nouă isbândă, de data aceasta ca romancier al analizei psihologice, pe canavaua unui subiect interesant în sine, cum este acela al Emiliei între cei doi bărbaţi, Ladima şi Fred, fiecare reprezentând un alt tip uman.

Camil Petrescu

Prin productivitatea sa neîncetată şi prin trăsături care-i sunt particulare, Ionel Teodoreanu şi-a cucerit un public pentru care el constitue una din atracţiile spirituale ale vremii. Dela 'nceputul carierei Ionel Teodoreanu s'a arătat ca viitor romancier al copilăriei şi adolescenţei, instinctul artistic fixându-l astfel în domeniul ce-i este propriu. In *Uliţa copilăriei* (1923), găsim o poezie care-i tot atâta a subiectelor povestite, cât şi a limbii bogate, scânteind de imagini. *La Medeleni — Hotarul nestatornic* (1925) este o operă tipic reprezentativă. Viaţa plină de farmec a Olguţei şi a tovarăşilor ei în vacanţă de vară, cadrul natural din care se desprind Dănuţ, Monica, Moş Gheorghe, un aer de bunătate şi de duioşie răspândit asupra mediului familial, o psichologie plină de inedit, viziunea artistică a vârstei fragede atât de greu de descifrat, toate formează un complex de calităţi de fond şi de formă, care impun pe un adevărat scriitor. Celelalte două volume, *Drumuri* şi *Intre vânturi*,

nu s'au mai bucurat de simpatia celui dintâi. Odată cu schimbarea domeniului, s'a rupt şi firul vrajei. Nu numai subiectul este pricina, dar şi pierderea în amănunte, discursivitatea obositoare a unui povestitor care intervine chiar în ţesătura lucrării cu propria-i activitate literară. Şi 'n restul scrierilor, autorul se dă pe faţă cu ce are mai artistic, tot numai atunci când se 'ntoarce la domeniul ce-i este propriu. Astfel în *Arca lui Noe* (1936), oricât îşi propune să nu fie liric, autorul, în chip firesc, redă cu simpatie pe Manţi şi pe Bob Rafael. Şi aci ne reţine interesul lumea copiilor, nu aceea reprezentată de Speranţa Cucu, un personaj totuşi plin de viaţă veridică, ori de alte personagii feminine şi masculine ale concubinajului, descărcărilor instinctive, păcatelor mai mari ori mai mărunte. In *Prăvale Baba* (1939), avem viaţa lui Ştefăniţă pe care-l urmărim în raport cu familia, cu şcoala, cu uliţele oraşului, cu Ilie Pânişoară. De îndată însă ce copilul-minune a ajuns pictorul matur, romanul nu mai e decât simplă anecdotă.

In câteva lucrări, Ionel Teodoreanu este tiranizat de predilecţia senzaţionalului. In şirul de romane *Turnul Milenii*, *Bal Mascat*, *Fata din Zlataust*, *Golia* este prea vădită preocuparea de raritatea subiectului. Personagii care interesează psichologia şi patologia, exploatarea senzaţiilor tari, oameni, maniaci ori nebuni, capabili de crime şi de perversităţi, degeneraţi şi fizic nu numai moral, arată desigur imaginaţie, dar nu organizare a unui material destinat să producă emoţie estetică. Construit cu nedibăcie şi melodramatic este romanul *Lorelei* (1935). Intriga nu se poate susţine, esteticeşte vorbind, subiectul e de film, dar avem sentimente frumoase, duioşie, sentimentalism poetic care arată că autorul poate reveni la calea adevărată a însuşirilor sale artistice. *Secretul Anei Florentin* (1937) este o compoziţie cu sinuozităţi ilogice, prin nimic motivate, dar cu câteva tipuri literare interesante.

I. Teodoreanu

In 1939 ajungem, în sfârşit, la romanul *Fundacul Varlamului*. Este aci un tineret descris şi caracterizat cu simpatie şi care, sub numele Catiţei, lui Săndel şi al Ioanei, aminteşte pe Olguţa, Dănuţ şi Monica. Este aci, fără de înduioşarea sămănătoristă, alunecarea spre nimicire a unei bune familii româneşti, dar şi întrevederea salvării prin energia trezită a lui Săndel. Cu toată simpatia pentru mediul ieşean, autorul exprimă nevoia înoirii şi a smulgerii din obişnuinţă pentru asigurarea progresului. Sunt aci rânduri de care trebue să ţinem seamă, Ionel Teodoreanu fiind încă în plină putere de creaţie şi capabil să ne producă încă multe surprize estetice. Iată rânduri de ideologie caracteristică: „Se spune că ieşenii sunt nişte învinşi. De ce oare însă, învinşii dela Iaşi, înving pretutindeni: în Ardeal, la Bucureşti, oriunde. Ar fi interesant de facut o sta-

tistică a ieşenilor plecaţi dela Iaşi. Ai vedea atunci că în avocatură, magistratură, politică, armată, literatură, ştiinţă — posturile de comandă sunt ale foştilor ieşeni. De ce? Fiindcă l-au lăsat pe „fost" în urmă, în loc să şi-l pue înainte, oprindu-se". Semnificativă este şi caracterizarea familiei Varlam, potrivită şi pentru viaţa ieşeană ori, vreţi ori nu, pentru viaţa moldoveană: „Dar casa Varlam în care-au trăit cum ştii şi cum vezi, e şi prea mare· şi 'n spaţiu şi 'n timp. Oamenii se pierd în ea, se desvaţă de-a fi împreună. Fiecare are odaia lui, adică celula singurătăţii lui Nici nu s'aud măcar unii pe alţii. Trăieşte tradiţia neamului, nu familia, deprinderile vechi stăpânesc, nu oamenii noi, rătăciţi pe locurile altora. E o intimidare a vieţii, nu un îndemn la viaţă. Tăcerea e mai la locul ei decât vorba, fiindcă e o casă a morţilor în care cei vii nu sunt decât un accident trecător". Vorbele acestea ale Catiţei către Săndel reprezintă ideea tradiţionalismului energetic, formula socială a lui Ionel Teodoreanu ajuns la maturitate artistică Ideea socială reiese aci natural dintr'un complex de viaţă, dintr'un conflict de temperamente neasemeni, spre deosebire de ce găsim în *Tudor Ceaur Alcaz* (1940) unde autorul se substitue unui personaj, Nina Tomaş, spre a-şi expune ideile sociale şi politice, de discutabilă biruinţă.

Din *Tudor Ceaur Alcaz* au apărut până acum trei volume. In primul, eroul frenetic, tumultuos, dezordonat dar şi cu candide isbucniri poetice, este o energie care se desfăşoară fără să-şi fi fixat încă obiectul. In vol. II nu mai avem un Coca Duduş, ci un Tudor care are puterea credinţei, un *om* care se căleşte în umilirea şi ruşinea nemeritată a ţării. Pitorescul imaginativ îşi are un loc însemnat, iar cap. *Taina dimineţii e în noi* este ceva unic în literatura noastră. De reţinut este şi definiţia romanului. „Cred că în fond, romanul nu e decât biografia posibilului. Se afirmă că romancierii trebue să observe viaţa Da. Numai că altfel decât se crede. Să observe nu ce-a făcut viaţa: asta aparţine Istoriei. Să observe ce n'a făcut viaţa, liberându-i virtualităţile" Şi vol. III ne pune în faţa unei lucrări ieşite nu numai din fantazia minţii, ci şi din căldura inimii Nu ştim cum se va termina scrierea, dar avem impresia că Ionel Teodoreanu ne va da o adevărată capod'operă

Alte manifestări literare merită să fie înregistrate, chiar dacă unele din ele vestesc numai un scriitor în formaţie Serios şi stă-

ruind pe calea unei literaturi sănătoase este C. Manolache. Schițe pline de delicată emoție în *Destăinuirile Colonelului Mihu*, povestitor umorist în *Camaradul Spiruș* și'n *O interpretare* și atât de plăcut evocator al lui Eminescu și al lui Creangă în *Elogiul Ticăului*, C. Manolache este o nădejde a epicei contimporane prin *Scânteietoarea viață a Iuliei Hasdeu* și prin romanele *Sfânta dreptate*, *Catrinel* și *Târgul Mausului.*

C. Manolache

Mai ales în *Catrinel* se găsesc capitole de mare roman. Catrinel, Părintele Huluban, Preoteasa Savasta sunt figuri cu puternice trăsături. *Sfânta Dreptate*, prin experiența lui Tudor Leahu, vădește cât de opusă este uneori calea justiției sociale aceleia a dreptății din cugetul nostru. Un scris lipsit de multe înfloriri poetice, dar îngrijit: o mare însușire, mai ales astăzi când se scrie pripit și fără de simț autocritic.

Scriitor productiv, atent mai ales la fenomenele vieții de oraș este Octav Dessila, care ne-a dat interesante tipuri în *Zvetlana*, *București*, *orașul prăbușirilor*, *Turbă*. *Neastâmpăr* dă pe față o atenție exagerată pentru destrăbălarea simțurilor, totuși atât doctorul Ion Stolnicu cât și Irina Cernățeanu sânt interesanți, ca expresie a vieții de familie, tulburată de împrejurări nenorocite, dar triumfătoare prin ceea ce se ridică pe deasupra pământescului trecător. *Două chemări*, dovadă a unui puternic spirit de observare a realității contimporane, pierde prin sfârșitul isvorînd din accidente exterioare, nu din desvoltarea logică a evenimentelor.

Octav Dessila

Aceeași greșeală de construire a romanului apare și'n *Iubim* (2 vol. 1941—1942) care-i o cădere. Autorul pierzând frâiele intrigei, cum de altfel este vădit încă dela începutul vol. II, rezolvă prin foc dela o brichetă și glonț de revolver soarta unor personagii pe care trebuia să le adâncească în mecanismul lor sufletesc. Dana și Culai Brateș reușiseră totuși să ne intereseze în vol. I. Tot ce trebuia să fie poezie a Iașului cu biserici vechi, cu boeri demni, cu podgorii și cu livezi de meri și gutui din pricina unei imaginații lipsită de sbor înalt, se înăbușă într o hălăciugă de mărunțișuri.

O duritate de atitudine și de limbaj a reținut atenția pentru Mircea Damian, un scriitor care încă nu și-a dat pe fața toate

posibilităţile literare. In afară de *Eu sau frate-meu*, *Celula Nr. 13*, *Două şi un căţel*, Mircea Damian a publicat două lucrări remarcabile prin puterea reprezentativă a tipurilor omeneşti. *Deacurmezişul* trăeşte prin plebeianul de rară energie Marin Dogaru, *Om* prin Ioana Catrina, amândouă lucrări care par să aibă legătură cu însăşi viaţa autorului.

Bercu Leibovici (1935) ne arată în Al. O. Teodoreanu un umorist de fină calitate. *Hronicul Măscăriciului Vălătuc*, deşi pastişarea limbii cronicăreşti ne menţine în planul artificialului, e o lucrare menită să-şi aibă cetitori şi succes prin personagiile înclinate spre o viaţă de petrecere şi de dragoste pentru tot ce-i păcat al lumii legate de-o mână de ţărână. In *Caiet* (1938) Al. O. Teodoreanu este însă un poet cu alese însuşiri. Nu e vorba de acele poezii pe care le cunoaştem încă din *Hronicul Măscăriciului Vălătuc*, nici de versurile îndrăgostitului de viaţă bună din *Cântecul drumeţului*, şi din *La cramă*, ci de expresia unei frământări interioare, vădită în poezia *Toamna* şi 'n *Noapte de toamnă* prin versuri ca acestea. „De viaţă, de iubire, de vis, sunt ostenit". „N'a mai rămas decât o stea — Veghind singurătatea mea", vădită mai ales în *Ca totdeauna*. *Madrigal* arată sensibilitate şi distincţie:

Pe visurile-mi — roşii trandafiri —
Albastru flutur te-ai lăsat alene,
Ţi-ai alipit aripele subţiri
Şi, cu polenu 'n finele antene.

Te-ai dus să cauţi poate-o floare nouă,
Zburând, albastru, în albastrul firii...
Te uiţi la trandafirii plini de rouă,
Şi nici nu ştii că plâng şi trandafirii.

Viaţa de provincie şi-a aflat un povestitor atent în M. Şerban, autor al romanelor *Idoli de lut* şi *Infirmii*. Bucureştiul, redus la plăceri ori la tinerească boemă, e domeniul preferat al colaborării Al. Bilciurescu — M. Toneghin în *Rumba dragostei* şi 'n *Paraziţii tacâmului*. In *Viaţa la microscop* (1942) M. Toneghin, cu ironie ori îngăduinţă, smulge masca de pe unele mizerii ale vieţii noastre sociale. Problema suferinţei intelectualului tânăr îşi are, prin G. Acsinteanu, desvoltarea literară din *Convoiul flămânzilor* (1935). Optimist, autorul ne înfăţişează prin Traian Bacria pe desrădăcinatul care, după multe încercări dureroase, se reîntoarce la ţară şi-şi recâştigă echilibrul sufletesc. Problema e altfel tratată de T. C. Stan în *Cei şapte fraţi siamezi*. Anton Şetraru, inginer fără de ocupaţie, se vede silit să se dedea unei îndeletniciri nepotrivită cu pregătirea lui universitară. Sărmanul Klopstock (P. Mihăescu) în *Feciorul lui Nenea Tache Vameşul* ne dă crâmpeie de viaţă socială, interesându-ne prin evocarea unui Bucureşti deosebit mult de cel de astăzi. In *Ginta latină*, acelaşi scriitor îşi arată simpatia pentru viaţa de ţară şi un

neîndoelnic simţ pentru limba poporului. Un povestitor pe care moartea l-a oprit de-a ajunge la maturitate este Pavel Dan care 'n *Urcan Bătrânul* dă dovadă de frumoase însuşiri. Povestitori ai întâmplărilor din războiul Unităţii sunt G. Banea în *Zile de lazaret* şi I. Missir în *Fata moartă*, cărţi de meritat succes literar. Ion Vlasiu în *Am plecat din sat* (1939) pe lângă cunoaştere a psihologiei ţăranului, dă pe faţă şi putere de-a exprima sbuciumul talentului care-şi urmează vocaţia. Din viaţa de ţară se inspiră Ion Iovescu în *Nunta cu bucluc* şi Georgeta Cancicov în *Moldovenii*, două cărţi semănătoriste. Dela 'nceput biruitoare în epica noastră se arată Ştefana Velisar—Teodoreanu prin *Calendar Vechiu* (1939), *Viaţa cea de toate zilele* (1940) şi *Cloşca cu pui* (1941). In plină desvoltare sunt Anişoara Odeanu, autoare a lucrărilor *Intr'un cămin de domnişoare*, *Călător din noaptea de ajun* şi a versurilor din *Fata lui Codru Impărat*, G. Dumitrescu-Dorul din *La fetiţa dulce*, Ionel Neamţu din *Oameni*, *Pentru o femeie* şi *Oraş nordic*; de asemeni Profira Sadoveanu *(Mormolocul; Ploi şi ninsori)*, P. Manoliu *(Moartea nimănui)*, Ovid Densuşianu-fiul *(Stăpânul)*, Horia Miclescu(*Trosnesc stejarii*, *Invinşii)*, Elena Matasă *(Oropsiţii)*, Radu Tudoran *(Un port la Răsărit)*, D. Al. Nanu *(Pe şoseaua Mălurenilor)*.

Al. Teodoreanu

In domeniul poeziei dramatice, nici un autor al generaţiei noi nu s'a ridicat până la marii înaintaşi. Igena Floru arată frumoase calităţi în *Fără reazem* (1922). Câteva lucrări, dovadă de talent ori de dibăcie, au asigurat prestigiul Lucreţiei Petrescu, autoarea din *Păcat*, *Anuţa*, *Puiul de lup* şi *Jocul primejdios*, al lui Tudor Muşatescu, scriitorul vioiu dar superficial din *Titanic Vals* şi din alte piese mai puţin reuşite, al lui G. Ciprian, cu surprinzătoare calităţi în *Omul şi mârţoaga*.

Se mai pot menţiona pentru accentul lor original Paul Prodan cu *Concert simfonic* (1924), *Iubire* (1925), *Fraţi de cruce* (1932) şi Mircea Ştefănescu a cărui evoluţie este ascendentă până la *Veste bună* (1936), Ticu Archip cu *Luminiţa* şi *Gură de leu*.

Studiile folcloristice şi literare.

In atmosfera atât de prielnică literaturii naţionale, s'a putut desvolta o serioasă cercetare a poeziei şi tradiţiilor populare. Pentru crearea unei metode ştiinţifice în acest domeniu, sârguinţa cea mai luminată a pus-o Ovid Densuşianu, atât prin articolele de orientare cât şi prin lucrările vaste în legătură cu viaţa poporului nostru *(Din istoria migraţiunilor păstoreşti*, *Tradiţii şi legende populare*, *Graiul din Ţara Haţegului*, *Vieaţa păstorească în poezia noastră populară*, *Folklorul — Cum trebue înţeles)*. Buletinul *Grai şi suflet* al Institutului de filologie şi folclor, apărut între anii 1923 şi 1937, a creat

o adevărată şcoală, îndrumând pe studenţi şi publicând studii temeinice ori culegeri populare.

Un alt instrument serios de cercetarea poeziei populare este *Anuarul arhivei de folklor* publicat de către Academia Română şi care apare dela 1932 încoace, sub direcţia lui Ion Muşlea.

Numeroase culegeri de poezie populară din toate ţinuturile româneşti au apărut, multe prin grija Academiei Române.

I. Bârlea şi Tit Bud au publicat folclor din Maramureş, I. A Candrea şi Ovid Densuşianu *Poezii populare* şi *Graiul Nostru*, G. Giuglea şi G. Vâlsan *De la Românii din Serbia*, Tudor Pamfile *Cântece de ţară* şi *Cântice bătrâneşti*, Leca Morariu diferite culegeri în revista *Făt-Frumos*, Take Papahagi *Graiul şi folklorul Maramureşului*, N. Georgescu-Tistu *Folklor din jud. Buzău*, Horia Teculescu *Pe Mureş şi pe Târnave*, I. Diaconu *Ţinutul Vrancei* şi *Folklor din Râmnicul Sărat*, Alexandrina Istrătescu Tzurea *Texte populare din jud Prahova* şi *Epica pop. din Argeş* (în *Grai şi Suflet)*, G. Breazul *Colinde* şi studii de folclor muzical, G. T. Niculescu-Varone culegeri populare şi diferite lucrări de popularizare.

Intre studiile propriu zise, multe sunt de reală valoare. Artur Gorovei, pasionat cercetător pe acest tărâm, ne-a dat, între atât de multe, *Credinţe şi superstiţii ale poporului român* şi *Descântecele Românilor;* I. A. Candrea, în afară de lucrările în colaborare cu Ovid Densuşianu, a publicat *Iarba fiarelor* şi *Simbolismul în terapeutica populară;* Leca Morariu, autor al valorosului studiu *Pentru cântecul popular* (în *Junimea literară* 1932); Take Papahagi *Folklor român comparat* şi *Aromânii — Grai, folklor, etnografie* (cursuri universitare) ; Ion Diaconu nu este numai harnic culegător de poezie populară, ci şi autorul preţioasei sinteze *Aspecte şi direcţii în folklorul românesc* (în *Folklor din Râmnicul Sărat* II, 1934) Petru Caraman, cu bogată informaţie, a publicat *Une ancienne coutume de mariage — Etude d'ethnographie du Sud-Est européen. Substratul mitologic al sărbătorilor de iarnă la Români şi Slavi. Datinele româneşti în limba franceză.* Petru Iroaie are numeroase publicaţii, între care *Caracterul poeziei populare*, *Sensul folcloristic în poezia lui Eminescu* şi studii despre poezia istro-română; Ion Muşlea, *Cercetări folklorice în Ţara Oaşului*, *Obiceiul junilor braşoveni* şi interesante studii despre pictura pe sticlă; Al. Dima *Zăcăminte folclorice în poezia noastră contimporană* şi *Conceptul de artă populară*, Ovidiu Papadima *O viziune românească a lumii.*

De sigur, în domeniul acesta, sunt încă multe lucruri de făcut. Vechile cercetări publicate de Simion Fl. Marian, G. Dem. Teodorescu. El. Voronca şi alţii, ar trebui reluate, adâncite ca material şi înoite ca metodă.

Istoria literară a luat un mare avânt. Marii maeştri, încă dela începutul veacului, sunt N. Iorga, Gh. Bogdan Duică şi Ovid Densuşianu. Lui N. Iorga din *Istoria lit. rom. în veacul al XIX-a* (3 vol.), *Ist. lit. româneşti* (ed. II), 3 vol.) şi *Ist. lit. rom, contimporane* (2 vol.) i se pot aduce completări şi îndreptări, dar nu-i poate fi

nimeni seamăn în ce priveşte spiritul de largă cuprindere a tuturor manifestărilor spirituale româneşti. Credincios concepţiei organiciste, aşa cum a fost şi Kogălniceanu, pentru N. Iorga istoria, literatura şi viaţa românească merg împreună, şi de aci şi impresionanta frescă, variată în idei şi material, din toate lucrările sale istorico-literare.

Gh. Bogdan Duică

Gh. Bogdan Duică nu se avântă spre largi sinteze. E un cercetător pasionat, până la cele mai mici amănunte, al problemelor literare. Ne-a dat în afară de numeroase articole unele remarcabile despre Gr. Alexandrescu, C. Conachi, I. Budai Deleanu, vaste monografii asupra lui Gh. Lazăr, Simion Bărnuţiu, Ion Barac, V. Alecsandri. Trebue să regretăm că *Istoria lit. rom. moderne. (Intâii poeţi munteni)* s'a oprit la primul volum. Cercetătorii operei lui Eminescu nu vor uita niciodată contribuţia lui Gh Bogdan Duică la adâncirea personalităţii marelui poet.. Ovid Densuşianu este atent mai cu seamă la valoarea artistică a scriitorilor. Lucrările sale sunt mai mult critice decât erudite. *Literatura rom. modernă* (3 vol.) este opera nu numai a unui învăţat, ci şi a unui om de fin gust artistic.

In prezent istoria literară are numeroşi reprezentanţi. Pentru epoca veche, N. Cartojan ne-a dat cele două magistrale volume din *Cărţile populare în lit. românească* şi *Istoria lit. române vechi*, în afară de numeroase studii şi articole. Reprezentând un serios spirit ştiinţific, N. Cartojan studiază cu adâncime şi cu atenţie ajungând să lumineze problemele literare şi să ne dea pentru vechea noastră cultură o privire pe cât de nouă, pe atât de plină de adevăr. Nu se poate cerceta nimic din vechea noastră literatură, fără să se plece dela opera lui N. Cartojan, bază sigură. D. Russo, metodic şi foarte bine informat, e autorul sever din *Studii bizantino-române* şi *Elenismul în România*. Sextil Puşcariu a publicat un limpede volum din *Istoria literaturii române*, epoca veche. Ştefan Ciobanu, autor al studiilor despre Dosoftei şi D. Cantemir, vine cu o informaţie şi concluzii atât de noi în *Din legăturile culturale româno-ucrainiene* şi *Inceputurile scrisului în limba românească.* P. P. Panaitescu se înscrie aci cu lucrări despre Spătarul Milescu, Petru Movilă, D. Cantemir şi cu remarcabila *Influenţă polonă în opera şi personalitatea cronicarilor Gr. Ureche şi Miron Costin.*

In domeniul literaturii române vechi, N. Cartjan a creat o serioasă şcoală în jurul Seminarului de literatură şi al buletinului *Cercetări literare*, din care au apărut de la 1934 până acum patru volume bogate în studii şi texte vechi. Din această şcoală s'au ridicat mai ales Dan Simonescu cu *Vieaţa literară şi culturală a Mânăstirei Câmpulung*, *Literatura românească de ceremonial: Con-*

dica lui Gheorgachi, *Oraţiile domneşti în sărbători şi la nunţi*, *Legenda lui Afrodiţian*, Emil Turdeanu cu *Legăturile româneşti cu mânăstirile Hilandar şi Sf. Pavel de la Muntele Athos* şi studiile despre broderia religioasă în trecut, I. C. Chiţimia cu *Cronica lui Ştefan cel Mare*. Sămânţa aruncată cu dragoste de maestru a rodit din plin. Un întreg domeniu de veche cultură a fost desţelenit şi, odată ce s'a creat o metodă şi o instituţie de cercetare, ne putem aştepta tot la mai multe şi serioase lucrări.

Şi 'n domeniul literaturii române moderne s'a lucrat cu spor. D. Caracostea ne-a dat studii despre *Mioriţa*, despre Eminescu, Brătescu-Voineşti şi Gh. Asachi. Făcând studii istorice prin mijloace estetice şi studii estetice prin mijloace lingvistice, în lucrările recente, a ajuns la mânuirea unor subtilităţi obscure. I. M. Raşcu este bine documentat, stăpân pe probleme şi înzestrat cu un fin spirit de analiză în *32 opere din literatura română*, *Alte opere din lit. română*, *Convingeri literare*, *Eminescu şi catolicismul*, *Eminescu şi Alecsandri*. Occidental ca metodă şi ţinută este D. Popovici în studiile despre Eliade Rădulescu şi Bolintineanu. Leca Morariu contribue la cunoaşterea lui Eminescu şi Creangă prin studii şi articole documentare.

Al. Marcu prin *Romanticii italieni şi Românii*, *V. Alecsandri şi Italia*, *Simion Bărnuţiu*, *Al. Papiu Ilarian şi Iosif Hodoş la studii în Italia*, Tudor Vianu prin *Influenţa lui Hegel în cultura română*, I. Gherghel prin *Goethe în literatura română* şi *Schiller în lit. română*, I. Breazu prin *Edgar Quinet et les Roumains* şi *Michelet şi Românii*, N. N. Condeescu prin *Istoria lui Alţidalis şi a Zalidei* şi *La légende de Geneviève de Brabant et ses verssions roumaines* lămuresc interesante capitole de legături culturale între noi şi străinătate.

Folositoare sunt încă multe alte scrieri, printre care *Studii* de I. Al. Rădulescu Pogoneanu, *Al. Russo* de P. V. Haneş, *Pagini de istorie şi critică literară* de I. E. Torouţiu, *Anarhismul poetic* de Emilian I. Const., *Ideologia literară poporanistă* de G. Nicolescu, *Din viaţa lui Creangă* de Gh. Ungureanu, I. *Creangă* de N. Ţimiraş, *Viaţa lui C. Negruzzi* şi *Viaţa lui Gr. Alexandrescu* de d-na V. Ghiacioiu, *Viaţa lui Alecsandri* de d-na El. Rădulescu Pogoneanu şi studiile despre Duiliu Zamfirescu ale d-nei Marioara Rarincescu, *Panorama de la lit. roumaine contemporaine* de Bazil Munteanu, *Teatrul românesc acum o sută de ani* şi studii despre N. Filimon de G. Baiculescu, *Alexandru Depărăţeanu* de Al. Ciorănescu, *Al. Macedonski* de Eugen Pohonţu, *Contribuţiuni la istoria teatrului din Muntenia şi Scribe sur la scène roumaine dans la première moitié du XIX-e siècle* de I. Horia Rădulescu, studiile lui I. Şiadbei.

Critica literară nu şi-a putut păstra prestigiul la care a ridicat-o Maiorescu. Dogmatismul pedant şi impresionismul revizuit şi-au căutat o consolare în auto-omagieri. Singur G. Ibrăileanu, mai retras de luptele literare sgomotoase, s'a menţinut pe linia măsurii şi bunului gust în *Scriitori români şi străini*, *Scriitori şi curente*, *Studii literare*.

Critica tânără nu şi-a depăşit vârsta. La un moment dat, era

chiar sa avem o critică dirijată printr'un trust de Stat. Numai împrejurările istorice ne-au scutit de meşteşugăria plănuită. Până acum câţiva ani se mai putea vorbi despre decăderea criticei de valorificare şi de îndrumare, din pricina lipsei de concepţie precisă, de consecvenţă în păreri şi mai cu seamă de obiectivitate. Astăzi i se poate înregistra moartea. Este semnificativă îndreptarea criticilor maturi spre cercetări stăruitoare: Perpessicius (Studiile şi editareá poeziilor lui Eminescu), Şerban Cioculescu (Studiile şi ed'tarea operelor lui Caragiale), Pompiliu Constantinescu (Studiul despre Tudor Arghezi), Vladimir Streinu (eseurile din *Pagini de critică literară).* Să sperăm că din această frământare spirituală temeinică va câştiga critica literară ,pe care o dorim ieşită pentru totdeauna din faza recensiei cu cântec.

Manifestări moderniste. Tradiţionalismul şi autohtonismul şi-au avut o răsunătoare biruinţă în tot ce s'a scris mai strălucit în epoca de după războiu. Avem însă şi scriitori care au căutat să atragă atenţia prin ciudăţenia de fond şi de formă. Versificaţia apare doar ca un mijloc de echilibristică, expresia joacă rolul de-a masca lipsa de conţinut, cartea se constitue uneori numai prin simpla invenţie verbală. I. Vinea a colaborat pentru scurt timp şi la *Gândirea*, adevărata lui activitate desfăşurându-se la *Simbolul.* E autor de versificări lucide care nu spun nimic, aşa ca 'n *Doleanţe,* e stăruitor într'o producţie căreia criticii îi află un sens, numai ca să nu creadă cumva lumea că n'ar fi suficient de inteligenţi.

Obscur, căutat, recurgând la simple înşirări de cuvinte ilogice este Ion Barbu în *Joc Secund* (1930). Sensualul şi echivocul îşi au aci locul lor. Fondul de vrăji ciudate este şi el un aspect al ermeticului. De altfel, avem a face cu un folclor zănatec, cu totul deosebit de cel autohton care, şi indecent, rămâne în marginile naturalului. Ion Barbu este totuşi un poet care, la *Sburătorul*, a început cu poezii de elan amplu, de vers sonor. Dacă trecem peste unele înclinări spre dinamismul pur verbal, recunoaştem o poezie de bună tradiţie, pe care însă autorul a condamnat-o ca reprezentând o formulă elementară, în comparaţie cu aceea dela *Contemporanul.* Ca o curiozitate apare, în această lumină, poemul de necăutată frăgezime naivă *După melci* (1921). Mihail Moşandrei, autorul din *Păuni* (1930 şi din *Găteala ploilor* (1932), ia poziţie favorabilă modernismului odată cu *Prezenţa pegasului sau plimbări lirice în jurul poeziei* (1933), lucrare străbătută de preocupări artistice, sub influenţa mai ales franceză, şi mărturie, prin câteva pagini, a admiraţiei pentru poezia din a doua manieră a lui Ion Barbu. Poetul din *Singurătăţi* (1936) oferă o imagine nesigură. Inclinare spre descriptivul obscur şi spre fond căutat, dar totodată şi înfloriri elegiace de expresie nouă ca 'n poezia *Când milioanele de flori*, unde instinctul artistic a învins teoriile de şcoală. Fondul sentimental îşi cauta expresie conform cu o estetică de valoare îndoelnica, în *Fereastra*, *Singurătaţi*, *Bucuraţi-vă de toţi mălinii albi.* Oscilarea între diferite formule artistice apare şi 'n *Ofrandă muzelor* (1940). Emoţia reală înfrânge

maniera pe care ar vrea poetul să şi-o impună, în *Doliu alb* şi *Vizită*. Volumul ne dă pe faţă frământări sufleteşti cu îmbiere spre vis, poezie de suggestii amintind simbolismul, dar şi încercări obscure. Romantism, simbolism şi ermetism — gen Barbu merg deocamdată împreună. Rămâne să hotărască viitorul.

Versuri chinuite şi ermetism urmărit cu stăruinţă, ne dă Cicerone Theodorescu în *Cleştar* (Buc. 1936). Preţios în expresie, sensibilitate voit rafinată şi, adesea, tendinţă spre abstracţiuni, care nu reuşeşte să devină emoţie intelectuală (v. *Punct transcendental* ca exemplu). Comic — de data aceasta necăutat în *Schiţă de pe natură* :

Filosofezi: şi noaptea, ca mâine o să treacă..
Dar încălzit prea tare şi hidratat de cer
Ca laptele dă'n brânză şi zâmbetul şi-o leacă
De-amărăciune 'n zâmbet pluteşte ca în zer..

Nu mai lipseşte decât mămăliguţa inspiraţiei..

O poezie pe calea bună este *File vechi;* în *Indoeli*, ingeniozitate în mascarea emoţiei. Restul este combinaţie meticuloasă: Cleştar lustruit, dar opac.

Eugen Jebeleanu în *Inimi sub săbii* (1934) reuşeşte să acumuleze experienţe lucide, lipsite de emotivitate, într'un vers de chinuită topică şi sintaxă (v. *Necunoscut)*. Cu elucubraţiile din *Senior de ceaşcă:* „Treaz, părul fân de stele muşcă", „La cizme, de cocoşi albi creste" ori „Mari degete de ornic gene", nu se putea ajunge la adevărată poezie.

La fel de căutat şi de obscur, dar mai pretenţios ca intelectualitate este Dan Botta în *Eulalii* (1931). Este de prisos să se caute un înţeles în sonorităţi organizate cu scopul van de a face din poezie o rivală a muzicei, pe un teren în care muzica nu va putea fi niciodată depăşită. Limbajul pretenţios şi neologismele, cu trudă scoase de prin dicţionare, isbutesc să dea spoială doctă unor versuri goale. Contactul mai frequent cu antichitatea ar putea aduce îndrumarea spre adevărata artă *(Alkestis* şi *Troienele* lui Euripide din 1939). Deocamdată, terenul propriu al lui Dan Botta este ideologia. Inţelegere a frumosului şi graţiosului popular, preocupări de artă autohtonă şi străină, cult al frumosului, sub variate aspecte, apar în eseurile de bună ţinută intelectuală din *Limite* (1936).

Inlănţuit în confuzul calculat este Virgil Gheorghiu, în *Febre* (1933). Şi totuşi avem în el un poet de mari posibilităţi. *Marea Vânătoare* (1935) cuprinde şi compoziţii care se smulg din massa informă. *Tărâmul celălalt* (1938) are şi frumuseţi ca acele din *Imn:*

Vreau sufletul sdrobit sub teasc de viaţă,
Aşa să-l urc pe-o schele de vis nou.
Sub lespezile frunţii, în ecou,
Toiag de gând reverse dimineaţă.

Să mi-l frământ cu rouă când nasc zorii
Tot cerul să mi-l sug în rădăcini.
Să-i smulg durerile ascunse — spini
Ca fraged să-i mustească 'n trunchiu, fiorii,
Calm să-i plutesc nădejdea lui de floare,
In alintări de slavă să o 'ncânt.
Uitând că bate miezul de pământ
Să-mi gâlgâi cataractele de soare:
Atunci şi lanţ şi stavilă de tină,
In clinchet cadă, ochii să-mi destunec:
Pe sănii de azur în flux s'alunec,
Epavă spre maree de lumină.

Monoton ca versificaţie, dar bogat în imagini rare şi scânteietor în evocări de clasică simplitate şi limpezime, este poemul *Cântece de faun* (1940).

Simion Stolnicu, în *Punct vernal* (1933), rămâne obscur, fără ca să aibă măcar prezumţia unei insondabile intelectualităţi, ca Dan Botta. Imagism căutat, scânteieri pur formale, şi acestea destul de rar reuşite. In *Pod eleat* (1935), ca vocabular, Stolnicu este elevul lui Botta: labilă, litofage, corifei trilobiţi, erodii, tanagre alienate etc. In *Melo*, autorul vrea „tartina" sa de crepuscul, iar în *Somnul lui Pan*, stelele sunt „tuleie îngheţate", Poezia „pură" se realizează cu versuri de felul acestora·

Vreau poemul hoinarilor ce scuipă de pe pod,
Narcişi privindu-se'n curcubeie salivare...

Culmea absurdităţii este atinsă de *Perina cu chei de cristal*.

Teodor Scarlat, după experienţa imagismului căutat şi adesea fals din *Claviaturi* (1935), marchează un popas de limpezire cu *Floarea Reginei* (1939) în care culegerea *Vitrouri* arată sensibilitate poetică şi respectul artei, iar *Casa bătrânească* este o bună realizare ca vers, ton şi putere de suggestie. *Ora de sbor* (1940) lasă de dorit prin notele politice înfrânte de vremelnicie, dar reaminteşte pe poetul de mai nainte prin bucăţile de accent sincer şi de dezolare prinse în formă tradiţională.

Emil Gulian nu adânceşte stările sufleteşti în *Duh de basm* (1934) şi se simte bine în obscurităţi ca acele din *Strofe pentru Kermesă* şi *Revelaţie* Are totuşi un accentuat simţ al formei, dat pe faţă mai cu seamă în traducerea poemelor lui Edgar Poe (1938).

Experienţa modernistă a poeziei ermetice ori de incantaţie sonoră o putem considera lichidată. Evoluţia spre luciditate şi spre respectul formei tradiţionale se dă pe faţă la mulţi din cei atraşi la 'nceput pe calea pozei şi artificialului. Modernismul de pur joc formal, fruct al unei societăţi zăpăcită de prea mult bine ori servilă faţă de formule străine, s'a încheiat cu un faliment care era de prevăzut.

Proza îşi are şi ea reprezentanţi modernişti. Hortensia Papadat Bengescu este scriitoarea finelor analize sufleteşti. Din ciclul familiei Halipa, *Concertul de muzică de Bach* (1927) este desigur o mare lucrare epică. In opera epică şi dramatică a acestei scriitoare, calităţii de fond nu-i corespunde şi una de formă. H. Papadat Bengescu nu are simţul limbii noastre Modernismul lui Gh. Călinescu se reduce la sensualismul fără de frâu şi la trivialul din *Cartea Nunţii*. Un progres pe linia descriptivului pitoresc se constată odată cu *Enigma Otiliei* Roman al androginismului moral şi al perversităţii este *Ambigen* al lui Octav Şuluţiu, scriere într'o limbă pe care autorul o crede românească.

Mircea Eliade prezintă interes ca reprezentant al sbuciumului spiritual care framântă tânăra generaţie. Ideologismul este prea pe primul plan în *Isabel şi apele diavolului* (1930), literatura îşi câştigă însă drepturile ei în *Maitreyi* (1938), romanul unei dragoste exotice. Expresie a ideilor şi sentimentelor autorului este *Intoarcerea din rai* (1934), cădere în lucruri căutate şi ciudate este *Lumina ce se stinge* (1935). Pretenţia de filosofie devine tot mai mare şi mai supărătoare, lucrarea trece dincolo de zona esteticului. Din aceeaşi categorie este şi *Şantier*, cu preocupări diverse şi contradictorii. Individualismul tinerei generaţii face obiectul unei lucrări serioase, *Huliganii*, în care P. Anicet reprezintă libertatea fără de limită a unui om care, plin de conştiinţa genialităţii lui, trece peste tot ce este lege fixată de societate. *Cristina* (1937) exploatează senzaţionalul lipsit de adâncime literară. Mircea Eliade este un scriitor de mult sbucium interior, dar încă nu ne-a dat o lucrare de indiscutabilă valoare. Cauza poate fi în faptul că încă nu s'a putut descurca din plasa unui intelectualism pretenţios. S'a abătut dela calea bună, aceea din *Maitreyi*, şi, se pare, n'o va mai regăsi.

Ca scriitor, îi este mult superior Anton Holban, format sub influenţa lui Proust. *Romanul lui Mirel*, *Parada dascălilor*, *O moarte care nu dovedeşte nimic* ne arată un autor stăpân pe technica analizei interioare. Arătându-şi preferinţa pentru *Halucinaţii* (1938), Anton Holban a dat dovadă de un real simţ al valorii. Autorul a pus aci, mai risipitor ca oricând, din sufletul lui. Cea mai străbatută de însuşiri este chiar scrierea care dă titlul volumului. Obsesia gândului morţii, fremătarea la priveliştea mării, viziunea halucinantă a înmormântării proprii, şi, la capătul celui din urmă popas, amintirea atât de justă din punct de vedere psihologic a clipei de adormire sub privirea de sfântă puritate a mamei, fac din *Halucinaţii*, o creaţie de rară frumuseţe. O trăsătură caracteristică a volumului este trecerea dela real la fantomatic. Evadarea în fantomatic vine totuşi natural, ca rezultat al unei constituţii sufleteşti aparte. Dragostea şi moartea se îmbină în delicate pagini. Sensualismul ştie să se ferească de calea bătută a prozaicului, gândul morţii ştie să se înalţe peste locul comun.

Tragicul reţinut e cu atât mai învăluitor cu cât e mai cu discreţie strecurat. Un aer de distincţie spirituală acopere toate. Simţirea

fină se desface ca o pânză de păianjen, cu fire lungi şi complicate, pierdute în infinit, ici scânteind de lumina unei bucurii mărunte — toate bucuriile sunt mărunte, dincolo umbrite de un gând dureros — toate durerile sunt adânci şi iremediabile. Cu Anton Holban am pierdut un mare meşter al unei proze literare cu totul noi.

Cei patru stâlpi ai bolţii. M. Sadoveanu este un precursor şi, apoi, un reprezentant al semănătorismului ajuns în faza lui pur artistică. Activitatea lui este deosebit de bogată, cuprinzând, ca un stejar măreţ sub coroana lui, cele mai deosebite domenii de inspiraţie Incă dela primele lui scrieri în revista *Pagini literare*, a apărut atenţia pentru lumea dela ţară, direcţie căreia îi rămâne credincios. Câteva din marile lui nuvele se inspiră din această lume. *Păcat boeresc* este o creaţie menită să înfrunte vremile prin figura plină de pasiune a lui Marin. Spre aceeaşi lume se îndreaptă autorul în *La noi în Viişoara* (1907), dându-ne nu numai poezia naturii din regiunea Siretului, dar şi personagii din intelectualitatea satului. Rezistenţa faţă de tot ce poate fi influenţă orăşenească arată una din atitudinile semănătoriste. Pasiunea pentru pământ, temă tradiţională în epica noastră contimporană, apare de pe acum în figura răzeşului Manole. Smulsă din aceeaşi viaţă ţărănească şi stăpânită de pasiuni ucigătoare, este marea nuvelă *Bulboana lui Vălinaş*, cu figuri puternice, cu poezia plutelor pe Bistriţa, cu ironia faţă de intelectualitatea rurală.

Lumea de ţară îşi găseşte expresia cea mai literară în romanul *Baltagul* (1930). Subiectul este impresionant, personajul principal, Vitoria, bine caracterizat şi reprezentativ pentru o întreagă clasă socială. Iat'o, de pildă, pe Vitoria în momentele în care stă în faţa icoanei Sfintei Ana, ca să capete un semn din partea cerului, în ce priveşte soarta bărbatului ei. Ce mai are ea de aşteptat dela prefectură, jandarmi şi toate autorităţile de stat? Numai în dumnezeire e pusă nădejdea ei; şi, tot atât de superstiţioasă pe cât de credincioasă, ajunge, în urma unor anume semne, la convingerea că soţul e mort. Un instinct sigur o duce la locul unde Nechifor a fost ucis. Şi ceea ce Vitoria reprezintă pe scara umană, câinele din acest roman reprezintă pe scara animală; şi el este o fiinţă condusă de instinct sigur şi de aceea este ajutorul cel mai preţios al stăpânei. Impresionează şi ambianţa de credinţe, superstiţii, obiceiuri populare. Afară de personajul individualizat Vitoria, în tot ce se spune şi se face, apare, sub o formă oarecare, personajul anonim care-i poporul dela ţară. Din acest mare anonim se desprinde Vitoria cu puterea şi stăruinţa ei de element al firii. In *Baltagul*, Sadoveanu îşi continuă calea fixată în celebru-i discurs despre poezia populară: „artiştii cu faţa în lumina nouă de aurora, trebue să-şi plece urechea spre trecut şi spre popor... N'au adus însă lucrări ale noastre şi de valoare decât acei care au avut în vedere elementul statornic al neamului nostru, poporul cu limba lui".

Şi viaţa orăşenească şi-a găsit în Sadoveanu un mare scriitor. In *Insemnările lui Neculai Manea* (1907), se urmăreşte existenţa per-

sonajul principal, de pe vremea studenţiei până ce ajunge profesor în provincie, unde se afundă în mediocritate şi alunecă spre vicii. Viaţă umilă de oraş avem şi'n *Floare ofilită* (1905), cu mediul decăzut în care Tinca — floarea ofilită — e un personaj atât de viu. Ciocnirea între viaţa de oraş şi cea de ţară apare în *Apa Morţilor* (1911). Bătrânul Dumbravă reprezintă dârzenia răzeşului pentru care viaţa de oraş e numai decădere şi ruşine. Interesantă este Maria Stahu, care, alături de viaţa reală, o duce şi pe aceea de imaginaţie, gonind înaintea ei visuri de fericire, îndreptându-se spre ţărm de iluzie deşartă, spre ceea ce'n popor se numeşte „apa morţilor". Roman social este *Venea o moară pe Siret* (1925), în care ni se arată prăbuşirea boerimei prin şiretenia şi lăcomia cămătarilor.

Sadoveanu este un puternic evocator al trecutului. *Neamul Şoimăreştilor* (1915), cuprinde un subiect bine închiegat şi ne dă o puternică viziune epică a epocei lui Tomşa şi a vitejiei răzeşilor din Orhei. Motivul literar al legăturii cu pământul strămoşesc îşi găseşte exprimarea în cuvintele: „Tu nici bănueşti câte legaturi ai cu pământul acesta pe care-l calci. Noi avem sub brazdă, în ţărna neagră mai mulţi Şoimăreşti decât acei care trăesc astăzi Bunii şi străbunii noştri sunt toţi dedesupt". In *Fraţii Jderi* (1935 şi'n *Isvorul alb* (1936) se evocă epoca lui Ştefan cel Mare. Nu interesează intriga în sine, nici dragostea lui Ionuţ Păr-Negru pentru jupâniţa Nasta ori a lui Simion Păr-Negru pentru jupâniţa Maruşca, interesează intuirea istorică a epocei în centrul căreia stă marele voevod. Seria de romane istorice îşi are încununarea în *Zodia Cancerului* (1929), în care vremea Ducăi Voda capătă un relief atât de impresionant. Legătura lui Sadoveanu cu trecutul este exprimată atât de plastic în discursul pe care l-am amintit: „Trebue să fac mărturisirea de credinţă că poporul este părintele meu literar; că trecutul pulsează în mine ca un sânge al celor dispăruţi; că mă simt ca un stejar din Orhei, cu mii şi mii de rădăcini înfipte în pământul neamului meu".

M. Sadoveanu

Natura românească îşi are în Sadoveanu un mare poet. Sub forme variate, frumuseţea plaiurilor şi văilor apare în toate scrierile. O găsim în *In pădurea Petrişorului*, când ni se arată moartea căprioarei lovită de glonţ, în mijlocul crângului asupra căruia se revarsă vioaele raze ale dimineţei şi tainicele raze ale apusului. Apoi descrierile atât de caracteristice ale regiunei Agapiei în *Poiana Ţigăncii*, ori acele din *Inecatul*, *Codrul*, *Intr'o poiană*. Regiunea Deltei în *Privelişti dobrogene* (1914), valea Siretului, a Moldovei. câmpurile scăldate de razele soarelui de vară ori împietrite sub

nămeți în *Umbre* (1920), ori în *Fântâna dintre plopi* (1922), pagini risipite cu dărnicie din care s'ar putea alcătui o poetică Românie pitorească. Fundamentul psihologic din care răsare delicata poezie a naturii. ni-i bine mărturisit de scriitor în *Impărăția apelor*: „Când stau în baltă, lângă tovarășii mei, sânt fericit ca salcia ori ca papura, și parcă nu mă gândesc la nimic, dar știu că intră în mine, nesimțit, tot ce sună și tot ce se vede, ca soarele care lucrează în mâzga pământului și în ape".

Acest scriitor cu un talent atât de multiform este totodată și povestitorul din *Dumbrava Minunată*, din *Țara de dincolo de negură* și mai ales din *Hanu Ancuței* (1928), sinteză a calităților lui Sadoveanu, nu numai în ce privește fondul, dar și'n ce privește limba literară. Atent la fenomenul românesc în toată diversitatea lui, Sadoveanu a arătat preocupare și pentru acele cărți care mulțumesc fantasia și înclinările morale ale poporului, cum sunt *Alexandria*, *Genoveva de Brabant*, *Esopia*. Mereu productiv, an cu an, noi lucrări ni-l arată pe Sadoveanu pe aceeași linie tradițională. Astfel apare în *Morminte* (1939), în *Ochiu de urs*, viguroasă narațiune, în *Vechime* (1940) descriptiv talentat, în *Divanul persian* (1940) îndrăgostit de lumea fantasiei orientale. Anul 1942 ne-a adus în forma ei definitivă întreaga epopee *Frații Jderi*: vol. I, *Ucenicia lui Ionuț*, vol. II, *Isvorul alb* și vol. III *Oamenii Măriei Sale* (lucrare nouă). Acum ne apare în toată măreția ei puterea de evocare a trecutului. Limba lui Sadoveanu, întipărită de forme străbune și plină de culoare, ni-l arată pe autor menținându-se la același înalt nivel din puternicile creații anterioare, iar Măria Sa este într'adevăr un Ștefan cutremurător care esteticește va înfrunta veacurile. Inzestrat cu o fantasie mereu trează și cu o uimitoare ușurință de scris, Sadoveanu stă statornic pe primul plan al literaturii noastre contimporane.

Pe linia semănătoristă, Sadoveanu este un liric pe când Liviu Rebreanu e un creator rece, obiectiv. Nu trebue să trecem cu vederea că Rebreanu, înainte de războiu, a fost în legătură cu cercul *Convorbirilor critice*, că a fost sub influența teoriei artei pentru artă. Dar atitudinea scriitorului este de sigur hotărîtă în primul rând de însușirile sale temperamentale.

Liviu Rebreanu s'a remarcat prin talentul lui epic și'n nuvelele lui. In *Golanii* și *Culcușul*, cu inspirație din lumea decăzută a haimanalelor și a prostituatelor, în *Dintele*, cu un personaj admirabil intuit în psihologia lui, se arată creatorul unor tipuri caracteristice și scriitorul realist în stare să înfățișeze situații crude și impresionante. *Catastrofa*, *Hora morții* și mai ales *Ițic Strul dezertor* aparțin adevăratei arte. Astfel, dela 'nceputul carierei, autorul s'a impus prin mânuirea artistică a subiectelor și printr'un scris rece, lipsit de podoabe, atât de deosebit de cel al lui Sadoveanu.

O creație neobișnuit de măreață este romanul *Ion* (1920). Este momentul în care Rebreanu își cucerește un loc definitiv în istoria noastră literară. Viața atât de complexă pe care autorul o crează artistic, figura lui Ion atât de puternică în simbolul pe care-l repre-

zintă, expresivul Vasile Baciu şi înduioşătoarea prin suferinţele ei, Ana, atitudinea obiectivă, realismul care alunecă şi spre trivial, fixează de pe acum arta lui Rebreanu. Ion este ţăranul care nu poate trăi fără să se simtă stăpân pe pământ, este omul lacom, gata la fapte odioase numai spre a-şi ajunge scopul, dar în acelaşi timp omul care-şi dă seama că singură pasiunea pentru bunurile materiale nu poate aduce fericirea.

De aci porneşte dragostea lui pentru Florica, pornire a sufletului care în loc să-i redea liniştea şi să-l apropie de fericire, îl face să se prăbuşească sub o lovitură de sapă. *Ion* mai cu seamă a rămas în conştiinţa cetitorilor ca lucrarea cea mai reprezentativă a lui Rebreanu. Şi nu fără dreptate. Nu numai că personagiile rămân neuitate ca tipuri omeneşti, dar şi mediul întreg sătesc, cuprinzând şi „inteligenţa", şi muncitorimea, este redat cu o bogăţie de notaţii uimitor concentrate spre acelaşi efect artistic. *Pădurea Spânzuraţilor*, roman de răsboiu, aduce pe planul literar tot un colţ de viaţă a Transilvaniei, fără să atingă însă amploarea din *Ion*. De data aceasta, mediul este ceva secundar faţă de psihologia însăşi a personajului principal. Nu fără de dreptate i s'a făcut lui Rebreanu imputarea că alunecă uneori, fără necesitate artistică, spre scene sensuale. Este în aceasta o concesie făcută unui public insuficient educat, sau poate o supunere faţă de cea mai superficială din cerinţele naturalismului. Şi 'n compoziţie s'ar putea găsi unele lipsuri. Astfel începutul şi sfârşitul apar prea calculat simetrice prin asemănarea de întâmplări. Ceea ce dă însă pe faţă o serioasă concepţie artistică, este lipsa de retorism şi de declamaţie.

Rebreanu

După romanele Transilvaniei, era de aşteptat ca Rebreanu să ne dea şi romanul vechiului regat. *Răscoala* este acest roman, inspirat din evenimentul social al revoltei din 1907. Şi alegerea acestui moment este un semn de inteligenţă artistică, deoarece, prin nebănuitele ei urmări politice şi sociale, cu această revoltă începe veacul nostru al douăzecilea. Lucrarea e bine clădită, cu mulţime de personagii semnificative. Lumea ţărănească formând o massă asupra căreia se pot exercita influenţe, suferinţele populaţiei săteşti, boerimea legată de moşie spre deosebire de aceea pentru care pământul e mijloc de îmbogăţire ori pricină de plictiseală, arendaşul răutăcios şi intrigant, frământarea ideologică din preajma revoluţiei fac din acest roman o mare frescă socială.

Rebreanu dă dovadă de un mare talent în pătrunderea psihologiei masselor. Cu dibăcie este arătată pătrunderea gândului care pe încetul cuprinde mulţimea şi o contopeşte într'o singură fiinţă gata de acţiune. O nouă încercare de roman social, *Gorila* (1938), n'a

isbutit, impresia de artificial reieşind din acţiuni şi personagii care se pot identifica în realitatea vieţii noastre publice.

Fără să fi ajuns la creaţii desăvârşite, Rebreanu s'a îndreptat şi spre romanul metafizic şi psihologic. In *Adam şi Eva*, pe suportul ideologic al metempsichozei, avem rătăciri, nu fără de farmec, în lumea Indiei, Egiptului, Romei, evului mediu şi modern. E o lucrare în care fantasia şi-a avut liber curs, dar impresia artistică este tulbure. In *Ciuleandra* (1928), avem un caz patologic. Jocul popular dela Argeş şi obsesia sub care trăeşte tânărul Faranga însufleţesc totuşi pagini ale unui maestru al scrisului. O pasiune puternică deşteptată în sufletul studentei Liana Rosmarin pentru mediocrul personaj Dandu, este subiectul din *Jar* (1934), în care autorul are mai mult calităţi de observaţie decât de compoziţie epică. Masivitatea lucrărilor impresionante din care răsar figuri cu trăsături aspre şi adânci, şi o expresie sobră şi cu durităţi de piatră neşlefuită, fac din opera lui Rebreanu un mare moment al romanului românesc ajuns la maturitate.

Tudor Arghezi este modernist prin natura inspiraţiei, prin libertatea pe care şi-o ia în versificaţie şi prin expresia artistică. El reprezintă frământarea spirituală caracteristică vremii, tot atât cât şi plămădirea unei limbi literare noi, bogată în pitoresc dar adesea şi'n vulgar. E un scriitor care şi-a găsit greu recunoaşterea publicului, deşi începuturile lui sunt îndepărtate, la *Liga ortodoxă* din 1896, la *Viaţa nouă* din 1898, la *Linia dreaptă* din 1904 şi la *Viaţa socială* din 1910. Când în această revistă din urmă a apărut *Ruga de seară*, *Viaţa Românească* o comenta astfel: „...nu voim să spunem nimic. Nu voim, ca să nu ne facem de râs. Să ne explicăm: poezia aceasta, sau este de domeniul psihiatriei, sau anunţă un geniu. Şi cum nu avem destulă putere de pătrundere, preferăm să aşteptăm şi alte producţii ale acestui nou poet, pentru a ne pronunţa — dacă vom reuşi vreodată". Poetul din 1904 al *Agatelor negre* era menit să triumfe. Chiar în 1912, Tudor Arghezi devine colaborator la *Viaţa Românească*, dând aci poezii şi cronici teatrale scânteietoare de vervă.

Volumul *Cuvinte potrivite* (1927) a fost primit cu sentimente împărţite. Alături de entusiasmul celor care salutau un poet nou, era îndoiala şi nedumerirea celor mai mulţi.

Şi totuşi chiar din *Testament* se vestea un poet care, diferenţiat ca artă, păstra legăturile de sânge şi de gând cu tot trecutul strămoşesc:

Ca să schimbăm acum întâia oară
Sapa 'n condei şi brazda 'n călimară,
Bătrânii-au adunat printre plăvani
Sudoarea muncii sutelor de ani.
Din graiul lor cu 'ndemnuri pentru vite
Eu am ivit cuvinte potrivite
Şi leagăn urmaşilor stăpâni

Fără să socotim acest *Testament* ca o operă în care se închide întreaga poetică a lui Arghezi, vom vedea în el ceva care va apărea statornic în toată activitatea: nu numai frângerea tiparelor vechi pentru a crea o poezie îndreptată pe făgaşuri inedite, dar şi păstrarea legăturilor cu autohtonismul reprezentat de brazdă, de biserică, de ţăran cu superstiţiile şi credinţele lui, de literatura populară. Această complexitate de autohtonism şi de modernism constitue de altfel unul din farmecele poeziei lui Arghezi.

Câteva din poeziile volumului vestesc realele aptitudini artistice ale autorului. Armonie delicată în *Din drum*, simbol prins în expresia rară în *Muntele Măslinilor*, fantasie sublimă în *Prigoana*, îndurerare sinceră în *Psalm:*

> Tare sunt singur, Doamne, şi pieziş!
> Copac pribeag uitat în câmpie.

De însemnătate fundamentala este *Intoarcerea în ţărână*, pentru înţelegerea autohtonismului lui Arghezi Şi alături de ea, *Arheologie:*

> Tăcerea vocile şi le-a pierdut,
> Care-o făceau pe vremuri să răsune.
> Aud ţărâna doar a vocilor străbune,
> Cum se desface, cum s'a desfăcut.
>
> Şi câte-odata, totul se deşteapta,
> Ca 'ntr'o furtună mare cât tăria:
> Şi-arată veacurile temelia
> Eu, priveghez pe ultima lor treapta

Şi apoi noutatea expresiei în *Psalmul de taină*, virulenţa unică în literatura noastră din *Blesteme*, excepţionalul talent de suggerare a misterului în *Duhovnicească*, imnul plin de umanitate şi de elevaţie din *Ruga de seară:*

> .. O! dă-mi puterea să scufund
> O lume vagă, lâncezândă
> Şi să ţâşnească-apoi din fund,
> O alta, limpede şi blândă
>
> Şi mă înghite 'ntreg, în haos,
> Umil, senin şi mulţumit
> Că las în urma mea repaos,
> Şi-o foaie nouă de adaos
> La cartea vecinicului mit,
> In care visul mi-e strivit
> Ca un vlăstar de mărgărit.

Cuvinte potrivite meritau să fie primite ca vestitoare ale unui nou acord poetic. Volumele care-au urmat îşi păstrează nota lor di-

stinctivă: *Flori de mucegai* (1931) trebuiau, prin natura inspirației, să cuprindă multă vulgaritate. Trivialul chiar nu este evitat, dar e neîndoios, așa cum este. *Rada* e o construcție de mare valoare artistică. Poeziile *Ion Ion*, *Convoiul* și *Cântec mut*, o capod'operă de artă simplă și cuceritoare, mențin pe Arghezi pe un înalt plan al creației.

Mai tulbure este impresia lăsată de *Cărticică de seară* (1935), totuși și aci avem adevărată poezie în *Mă uit*, în *Cântec din fluier*, în *Ghicitoare*. Nou dela un volum la altul, Tudor Arghezi a surprins cu ale sale *Hore* (1939) în care nu trebue să vedem poezii cu sensul popular al cuvântului. Se adaogă acum la marile creații *Colind*, *Denie* și *Dacica*.

T. Arghezi

Tudor Arghezi s'a impus ca poet prin noutatea atât de surprinzătoare a cuprinsului poetic și a expresiei. Unele poezii sunt creații desăvârșite, pietre scumpe șlefuite de un artist în toată puterea cuvântului. Tudor Arghezi este însă și un prozator, viguros fară îndoială, dar care nu ne-a dat nici o lucrăre la înălțimea poeziei. Vulgaritatea de fond și de expresie își are prea mult loc în *Icoane de lemn*, *Poarta neagră* și *Țara de Kuty*, cărți în care ni se dă pe față pamfletarul care biciuește societatea contimporană. *Cartea cu jucării* (1935) este ceva excepțional ca delicatețe. In alte lucrări autorul caută sa realizeze romanul. *Ochii Maicii Domnului* (1935 cuprinde câteva capitole de artă rară. Sabina și dragostea ei pentru copil, Vintilă și cultul lui pentru mama au înaripat gândul unui mare artist. Lucrarea devine însă confuză, trebuind s'o completăm noi, pentru înțelegerea psihologiei lui Vintilă până ce poarta mânăstirii îl desparte definitiv de lume. In *Cimitirul Buna Vestire* (1936) trivialul, satira, pamfletul fără de limită în expresie se completează cu un fantastic macabru, impresionant dar obscur ca semnificație Interesantă lucrare este *Lina* (1942), în care autorul, cu multă dibăcie și cu procedee realiste, descrie mediul gazetăresc, școlar, politic ori muncitoresc în trăsaturile lui puternice și ne arată ascensiunea prin puritate salbatecă a Linei și prin talent și muncă a lui Ion Trestie. Răsarite în locuri diferite dar rămase curate între decăzuți și pătați, cele două ființe ajung, parcă prin predestinare, să se întâlnească pentru ca împreună să intre în ritmul vieții și, așa cum frumos scrie autorul, să meargă „laolaltă cu turmele, cu șoimii, cu stelele, cu marea, cu pământul și vântul..." Tipuri excentrice alături de altele care impresionează prin naturalețe, vulgarul alături distincția necăutată și, smulse din realitățile vieții, gânduri frumoase și adânci ale unui autor care, aci mai mult decât în alte lucrări, apare și ca un înțelept.

Tudor Arghezi reprezintă o formă a spiritualității noastre con-

timporane. Este totuşi un scriitor gata să se coboare şi la publicul plat, în loc să rămână pe 'nălţimi de artă la care publicul să se silească să ajungă. Pentru înţelegerea acestui artist e nevoie să se cunoască şi acele fragmente de proză bogată în fantasie, în idei şi'n mărturii în legătură cu propria-i activitate literară, din volumul *Ce-ai cu mine, vântule?* (1937).

Original reprezentant al literaturii actuale, legat direct de spiritualitatea dela *Gândirea* la a cărei clarificare îşi are un rol principal, este Lucian Blaga. Gânditor tot atât cât şi poet, Blaga n'ar putea fi înţeles în activitatea lui dacă n'am face apel şi la scrierile ideologice.

Poetul a suferit influenţe străine, mai ales influenţa expresionismului german. Urmărind în *Filosofia stilului* (1924) problema stilului particular al unei epoce şi al unei culturi, el ne dă un îndreptar spre a se putea stabili ce-i autohton sau nu în viaţa spirituală a unui neam: „De câte ori observăm un stil care nu pătrunde toate ramurile creatoare ale spiritului, avem de a face nu cu ecoul unei năzuinţe formative de baştină, ci cu un împrumut luat din afară ca program de realizat, — deci cu o influenţă culturală". Cugetătorul n'a rămas însă într'un domeniu pur abstract. A căutat să pătrundă realitatea noastră etnică şi să-i descifreze formele de creaţie proprie. Minte capabilă de abstracţiuni, Blaga scrutează domeniul misterios al subconştientului, căutând ca, prin acesta, să ajungă la o soluţionare a problemelor noastre de stil şi de cultură. Iată de ce punctul de perspectivă din care Blaga priveşte lucrurile, îl face să socoată inutile multe din manifestările care pentru noi par de însemnătate deosebită.

Lucian Blaga

Problema autohtonismului prin folclor şi prin forme specifice este pusă de el într'un mod original. In *Etnografie şi artă* (1926), Blaga stabileşte mai întâi fatalitatea naţionalităţii unei opere de artă: „Naţionalitatea unei opere e deci fatalitate, şi nu se obţine prin utilizarea conştientă şi programatică a unor elemente de cultură exterioară, etnografice. Dacă fondul naţional există într'un om, atunci are putere de destin — şi artistul, orice ar încerca, nu scapă de poruncile scrise cu 'sânge în anatomia lirică a fiinţei sale". Convins că „ceea ce e profund etnic se înfăptueşte dela sine", Blaga ironizează mania folcloristică şi etnicistă.

Nu este lipsit de interes să amintim că Eminescu în 1870 era şi el preocupat de fatalitatea cu care se răsfrânge naţionalitatea asupra creaţiilor poetice. Sub influenţa directă a lui Hegel, Eminescu scrie în *Strângerea literaturii noastre populare:* „Ideea e sufletul şi acest suflet poartă în sine ca inerentă cugetarea corpului său..

sufletul, *ideea* unei poezii poartă în sine deja ideea corpului său, astfel cum cauza poartă în sine o urmare neapărată a ei. Această desvoltare dinăuntru în afară, această axiomă care face din sufletul propriu soarta proprie a omului, astfel încât întâmplări, fapte și influențe nu emană din împrejurări externe și neprevăzute care puteau să se întâmple și altfel, ci numai din suflet ca singur isvor, astfel încât toată acțiunea e un rezultat al predispunerii naturale și trebue să se întâmple astfel cum se întâmplă și nicidecum altfel... Materialul în care se sensibilizează ideea etern poetică sunt imaginele — nu însă imaginele tuturor popoarelor, ci a aceluia la care ea se sensibiliză. Tropii unei națiunii agricole diferă de tropii, de imaginele unei națiuni de vânători ori de păstori. Sub ce imagini va îmbrăca unul simțimântul etern al amorului și sub ce imagini celalalt, decât numai prin acele pe care le posedă? Acest mod de cugetare care se reflectă numai asupra corpului, nu asupra ideii unei poezii constitue naționalitatea ei". Gândul lui Blaga se avântă însă pe alt plan și pătrunde în afunzimi sublime spre a smulge ceea ce i se pare adevăr.

Numai astfel Blaga ajunge la formularea teoriei din *Spațiul mioritic* (1936). Dela subconștientul nostru românesc pleacă el spre a arăta cum acesta se dă pe față în tot ce este adevărată creație autohtonă. Subconștientul își are un orizont spațial pe care Blaga îl numește „mioritic" dela titlul cunoscutei balade populare: „Cu acest orizont spațial se simte organic și inseparabil solidar sufletul nostru subconștient, cu acest spațiu-matrice, indefinit ondulat, înzestrat cu *anume* accente, care fac din el cadrul unui anume destin. Cu acest orizont spațial se simte solidar ancestralul suflet românesc în ultimele sale adâncimi, și despre acest orizont păstrăm undeva, într'un colț înlăcrămat de inimă, chiar și atunci când am încetat de mult a mai trăi pe plaiu, o vagă amintire paradisiacă:

Pe-un picior de plaiu,
Pe-o gură de raiu...

Să numim acest spațiu-matrice, înalt și indefinit ondulat, și înzestrat cu specificile accente ale unui anume sentiment al destinului: „*spațiu mioritic*". Filosof al culturii, mistic dar și cu excepționale însușiri abstractive, Blaga își pune problema destinului culturii noastre. El se îndreaptă spre realitatea etnică al cărei reprezentant este înainte de orice satul și arată absolută necesitate a acestuia pentruca să putem ajunge la o cultură majoră. *Elogiul satului românesc* dă lămuriri pentru înțelegerea liniei de gândire a filosofului. „O cultură majoră nu s'a născut niciodată numai din elan genial. De sigur, geniul e o condiție. Dar o cultură majoră mai are nevoie și de o temelie, iar această temelie sine qua non e totdeauna matca stilistică a unei culturi populare". Adâncirea fondului adânc popular îl umple pe filosof de speranțe frumoase în ce privește destinul nostru cultural: „Matca stilistică românească este o realitate. O realitate sufletească de necontestat. Putem privi ca niciunul din popoarele

înconjurătoare, în afară poate de cel rusesc, cu mândrie de binecuvântaţi stăpâni asupra acestui incomparabil şi inalienabil patrimoniu. Matca stilistică populară, şi cele înfăptuite sub auspiciile ei, indică posibilităţile felurite ale viitoarei noastre culturi majore.." De altfel încă dela *Pietre pentru templul meu* (1919), Blaga arăta că nu putem avea o cultură originală fără de „o pătrundere în tăinuitele instincte ale neamului".

In creaţiile lui Blaga găsim incursiuni în îndepărtatele epoce ale trecutului, în adâncimi insondabile ale sufletului colectiv. Prin poezia sa, Blaga ne aduce la perceperea unor vremi obscure, dar în acelaşi timp îşi desfăşoară şi elanul său sufletesc metafizic şi cosmic. Se defineşte însuşi poetul în aceste versuri atât de noi:

Eu nu strivesc corola de minuni a lumii
Şi nu ucid
Cu mintea tainele, ce le 'ntâlnesc
In calea mea
In flori, în ochi, pe buze ori morminte..
Lumina altora,

Sugrumă vraja nepătrunsului ascuns
în adâncimi de întuneric;
Dar eu,
Eu cu lumina mea sporesc a lumii taină, —
Şi 'ntocmai cum, cu razele ei albe, luna
Nu micşorează, ci tremurătoare
Măreşte şi mai tare taina nopţii,
Aşa îmbogăţesc şi eu întunecata zare
Cu lungi fiori de sfânt mister
Şi tot ce-i ne'nţeles
Se schimbă 'n ne'nţelesuri şi mai mari
Sub ochii mei —
Căci eu iubesc
Şi flori şi ochi şi buze şi morminte.

In *Poemele luminii* (1919) poetul se arată cu sensibilitatea sa aparte, dar încă legat de forme tradiţionale. *Paşii Profetului* (1921) aduc ceva nou, ceva de „verde crud" primăvăratic. Gândire şi poezie, simţ al naturii, imaginaţie fragedă şi suggestivă, simbolistă corespondenţă spirituală cu aspectele firii înconjurătoare, astfel se înfăţişează poezii ca *Pan*, *Veniţi după mine tovarăşi*, *Leagănul*, *Moartea lui Pan*, *Daţi-mi un trup voi munţilor*, *mărilor In marea trecere* (1924) este o nouă biruinţă a poeziei lui Blaga. Sensibilitatea e prinsă în expresie inedită, ca'n versurile:

Numai sângele meu strigă prin păduri
după îndepărtata-i copilărie
ca un cerb bătrân
după ciuta lui pierdută în moarte.

Gândul care trece de hotarele puse în jurul nostru şi se pierde în cosmos, se plasticizează în *Un om s'apleacă peste margine.* Autohtonistul filosof al culturii noastre se anunţă în directivele lui, prin poezia *Sufletul satului:*

Copilo, pune-ţi mânile pe genunchii mei.
— Eu cred că veşnicia s'a născut la sat.
Aici orice gând e mai încet
şi inima-ţi svâcneşte mai rar,
ca şi când nu ţi-ar bate în piept
ci adânc în pământ undeva.
Aici se vindecă setea de mântuire
Şi dacă ţi-ai sângerat picioarele
te aşezi pe un podmol de lut.
Uite, e seară
Sufletul satului fâlfâie pe lângă noi:
ca un miros sfios de iarbă tăiată,
ca o cădere de fum din streşini de paie
ca un joc de iezi pe morminte înalte.

Aci îl cunoaştem pe poetul „aplecat peste întrebările lumii" în *Scrisoare*, aci găsim chinul metafizic din *Am înţeles păcatul ce apasă peste casa mea*, şi tot aci măreaţa cântare a muncii creatoare din *Lucrătorul.*

Intelectualul de mare înălţime reapare în *Lauda somnului* (1929). Meditativ, plutind în vag, extrăgând poezia din tot ce ne înconjoară, sentiment adânc al misterului. In *Tristeţe metafizică* următoarele şoapte îndurerate:

Cu toată creatura
Mi-am ridicat în vânturi rănile
Şi-am aşteptat: oh! nicio minune nu se'mplineşte
nu se'mplineşte, nu se'mplineşte:
şi totuşi cu cuvinte simple ca ale noastre
s'a făcut lumea, stihiile, ziua şi focul.
Cu picioare ca ale noastre
Isus a umblat pe ape

In *La cumpăna apelor* (1933) găsim tot acelaşi poet care'n univers vede numai taine şi vrăji. Fiecare vers de aci este o îmbiere la trăire poetică şi meditativă. Este aci sufletul neliniştii din *Lumina de ieri:*

Caut, nu ştiu ce caut. Caut
un cer trecut, ajunul apus. Cât de-aplecată
e fruntea menită 'nălţărilor altădată!

Este suferindul, metafizic vorbind, din *Cântăreţi bolnavi*, este

îndrăgostitul de mister din *Trenul morţilor*, unde se foloseşte ritmul popular, şi mai ales din *Rune*. Ceva din tăinicia fiinţei se dă pe faţă în strigătul din *Din adânc*:

Mamă, — nimicul — marele! Spaima de marele
Imi cutremură noapte de noapte grădina.

La curţile dorului (1939), întipărite de poetic misticism, de sensibilitate subtilă, de emotivitate specifică, menţin pe poet în sfera astrală care i-a asigurat prestigiul.

Productiv şi 'n domeniul dramatic, Blaga ne-a dat lucrări în care se urmăresc probleme psihologice morbide, ca 'n *Fapta* şi *Daria* (1925), ori se scrutează un trecut îndepărtat ca 'n misterul *Zamolxe* (1921), *Tulburarea apelor* (1923), *Cruciada copiilor* (1930), cu calităţi mai mult poetice decât scenice. In *Meşterul Manole* (1927) motivul legendar capătă o interpretare inedită prin utilizarea credinţelor bugomilice. Sfârşitul însuşi se deosebeşte de cel tradiţional, căci aci meşterul se sinucide fiindcă nu mai poate suporta viaţa, odată ce şi-a îndeplinit misiunea hotărîtă de Dumnezeu. *Avram Iancu* (1934), cea mai bună lucrare dramatică a lui Blaga, se inspiră din evenimentele dela 1848. Figura eroului depaşeşte realitatea şi se cufundă în mit. Este frumos exprimată aci însemnătatea limbii naţionale. Când deputatul Dragoş arată că limbile sunt născute din blestem şi că nu trebue să li se păstreze un prea mare respect, un personaj răspunde: „Fie blestem limba noastră, noi ne închinăm blestemului! Sunt în lume şi blesteme sfinte! Nu e sfântă munca şi truda în sudoarea feţii, nu e sfânt chinul facerii la mume? Şi toate astea nu sunt oare din blestem?" Şi alt personaj adaogă: „Sfântă e limba, sfântă e limba, sfântă".

Privind realitatea etnică cu înduioşare ori înălţând-o în faţa noastră obiectiv — Sadoveanu şi Rebreanu — frematând sufleteşte ca adevăraţi moderni dar rămânând prinşi în autohtonism — Arghezi şi Blaga, aceştia patru reprezintă spiritualitatea românească actuală în cele mai înalte posibilităţi de creare.

Orice ar fi să vină, orice ar fi să se întâmple, ca neam putem aştepta liniştiţi — în faţa eternităţii.

Din Octoih, 1700.

INCHEIERE

Deşi literatura noastră actuală este reprezentată prin câţiva scriitori de neîndoelnică genialitate, spiritualitatea românească nu se recunoaşte complet în nici unul din ei. Fiecare este un mod artistic de-a înfăţişa viaţa neamului nostru, dar cultul cel mai adânc nu se îndreaptă spre niciunul, ci-i rezervat lui Eminescu. Aceasta însemnează că unitatea vieţii noastre spirituale nu s'a putut face pe baza unei formule literare, ci pe aceea a unei personalităţi care este, pentru noi, o sinteză de viaţă, de gândire, de simţire şi de ideal artistic.

Am străbătut un drum lung până să ajungem la cultul lui Eminescu. Am cunoscut criticile răutăcioase ale lui P. Grădişteanu şi Anghel Demetriescu, la *Revista contimporană*, şi insultele grosolane ale ale lui N. Xenopol la *Telegraful*. A fost dat tiparului românesc să exprime elucubraţiile critice ale lui Grama şi campania duşmănoasă — anonimă — dela *Adevărul*. Dar în acelaşi timp acţiunea de valorificare a lui Eminescu şi-a urmat cursul. Maiorescu, N. Pătraşcu, M. Dragomirescu, printre cei dintâi ,au arătat valoarea excepţională a nefericitului poet. Semănătorismul a constituit o nouă etapă în munca de cunoaştere a lui Eminescu. Reacţionând împotriva junimismului estet şi cosmopolitismului literar, acest curent a găsit în Eminescu un adevărat patron spiritual. Astfel ideologia eminesciană reînvie, trecând prin temperamentul vijelios şi mintea larg sintetică a lui N. Iorga, şi deschide o epocă nouă culturală în preajma secolului al XX-lea.

Semănătorismul a fost o binefacere pentru memoria lui Eminescu. Lucrările lui I. Scurtu, cercetările lui Chendi despre culegerile populare, articolele lui N. Iorga, S. Mehedinţi, Slavici sunt în directă legătură cu redeşteptarea noastră naţională. Câteva lucrări fundamentale pentru cunoaşterea desvoltării ideologiei politice la noi, *Cultura română şi politicianismul*, a lui C. Rădulescu-Motru, *Naţionalitatea în artă* a lui A. C. Cuza, *Naţionalism sau Democraţie* a lui Aurel Popovici, sunt sub influenţa scrierilor politice ale lui Eminescu.

După războiul Unităţii, prin cultul trecutului şi spiritul tradiţionalist, a avut de câştigat în special prestigiul marelui poet. Despre nici un alt scriitor nu s'au făcut mai multe studii. Nu e vorba aci de zăpăceala călinesciană pe care semidocţii au socotit-o ştiinţă literară, ci de acele contribuţiuni folositoare pe care le-au adus Gh. Bogdan Duică, G. Ibrăileanu, Cezar Papacostea, Leca Morariu, I. M. Raşcu, D. Caracostea, Al. Dima, Perpessicius, D. Mazilu şi alţii. Poeţii ei înşişi întreţin cultul pentru cel mai mare înaintaş al lor. Scriu poezii de preamărire Cincinat Pavelescu, St. O. Iosif, Vlahuţă, Virgil Carianopol. Cotruş îi închină un mare poem în anul 1939.

Ediţii comentate ale scrierilor politice, literare şi populare apar la „Scrisul Românesc" din Craiova. Din ediţia completă, un prim volum pregătit de Perpessicius depăşeşte, ca technică, tot ce s'a realizat la noi pe acest teren. Sub conducerea lui Leca Morariu şi cu concursul lui Gh. Bogdan Duică, apare la Cernăuţi „Buletinul Mihai Eminescu" în 1930.

Toate ne arată că am ajuns la conştiinţa de ceea ce Eminescu reprezintă ca poet şi ca gânditor al neamului. El şi-a dat seama de rolul credinţei strămoşeşti în viaţa noastră, când a scris că trebue să socotim biserica ortodoxă ca mamă a neamului românesc. Gândul lui merge până la un imperialism ortodox de formă românească în întreg Orientul Europei. Astfel, el ne spune într'o notă manuscrisă: „A se convinge Turcii că imperiul trebue reîntinerit prin introducerea limbilor naţionale în biserică şi prin trezirea patriotismului local, excitat şi în contra Ruşilor şi în contra Austriacilor. Grecii trebue eliminaţi cu totul din guvernarea bisericii române şi substituiţi prin Arabi în Orient, prin Români în Europa. Odată un *Român* patriarh, el va numi Români episcopi în ţinuturile locuite de ei, Albanezi episcopi unde ţările sunt locuite de Albanezi.. Patriarhia va înfiinţa la Constantinopol o Academie de limbi orientale... La Agora mânăstire română, la Ierusalim strană română". Nu e oare semnificativ că notiţa poartă titlul *Noua Romă?* Nici un poet nu a cunoscut mai adânc limba populară, nici unul n'a fost mai convins că statul nostru politic este un dar al limbii. Conştiinţa naţională şi-a găsit în el e originală expresie. Prin *Scrisori* şi prin *Luceafărul* a realizat poezie pe cea mai înaltă culme a artei.

Formele literare şi tehnica se pot împrumuta, fondul însă trebuie să aibă nota specifică a noastră. Nu putem dobândi un loc în cultură decât prin creaţie deosebită de a celorlalţi. Eminescu a înţeles că legea originalităţii este adâncirea gândirii şi simţirii româneşti. El a cercetat temeinic neamul nostru în hotarele lui fireşti, şi-a asimilat cu pasiune cultura naţională în toate formele ei, a deschis larg sufletul către marea literatură şi filosofie universală, a depus o muncă trudnică pentru crearea unei noi expresii literare pe baza limbii poporului: *Eminescu reprezintă înseşi legile cărora trebue să ne supunem, pentru a produce ceva durabil în cultura umană.*

Eminescu şi-a dat seama de ceea ce el reprezenta pentru neamul

nostru. Intr'un manuscris al său se găsește nota: „Dumnezeul geniului m'a sorbit din popor, cum soarele soarbe un nour de aur din marea de amar". Astăzi ne regăsim în Eminescu prin gândurile și aspirațiile noastre ca neam. Faptul că dela războiul Unității încoace, el este prezent în orice ziar, în orice revistă, în orice școală, în tot ce-i viață artistică ori practic-politică, ne dovedește că i-am înțeles semnificația lui ca simbol și ca vădire a puterii noastre de a crea. Cât privește rostul vremurilor noastre de-a clădi un stat național, va fi realizat numai dacă vom adânci principiile de ordine, muncă, cinste și omenie expuse de Eminescu în *Timpul*. Hyperion veghiază asupra sbuciumului de un veac.

BIBLIOGRAFIE

BIBLIOGRAFIE.

Apostolescu N. I. *L'influence des romantiques français sur la poésie roumaine*, Paris 1909.

Baiculescu G și Massoff I. *Teatrul românesc acum o suta de ani*. Buc. 1935.

" *N. Filimon*, în *Ciocoii vechii și noi* ed. Scrisul Românesc, Craiova.

" *Nicolae Filimon, critic muzical și dramatic*, în *Studii italiene VII*, Buc. 1940.

Bancilă V. *Lucian Blaga energie românească*, Cluj 1938.

Bărbulescu Ilie *Curentele lit. la Români în perioada slavonismului*, Buc. 1928.

Bianu I. *Catalogul manuscriselor românești I;* vol. II în colab. cu R. Caracaș; vol. III în colab. cu G. Nicolaiasa.

Bianu I. și Hodoș Nerva *Bibliografia românească veche*, t. I Buc. 1903; t. II, Buc. 1910; t. III fasc. 1—2, Buc. 1912.

Bianu I. și Simonescu Dan *Bibliografia românească veche*, t. III fasc. 3—8, Buc. 1936.

Bogdan Duică G. *Despre Țiganiada lui Budai Deleanu. Inrâuririle germane* în *Conv. lit.* 1901.

" *S. Gessner* în *lit. rom.* în *Conv. lit.* 1901.

" *T. Liviu Maiorescu*, Buc. 1921.

" *Studii introd.* la ed. *Nicoleanu, Cârlova, Stamate*, Buc. 1906.

" *Istoria lit. rom. mod. (Intâii poeți munteni)*. Cluj 1923.

" *Gh. Lazăr*, Buc. 1924.

" și Popa Lisseanu *Viața și opera lui Gh. Lazăr*, Buc. 1924.

" *Despre „Luceafărul lui Eminescu"*, Brașov 1925.

Bogdan Duică G. *V. Alecsandri*, Buc. 1926.

" *Ioan Barac*, Buc. 1933.

" *Studii și însemnări în Buletinul M. Eminescu*, Cernăuți 1930—1940.

Bogdan I. *Vechile cronice moldoveneşti până la Ureche*, Buc. 1891.
„ *Cronici inedite atingătoare la Istoria Românilor*, Buc. 1895.
„ *Letopiseţul lui Azarie*, Buc. 1909.
Camariano Ariadna *Influenţa poeziei lirice neogreceşti asupra celei româneşti: Ienăchiţă, Alecu, Iancu Văcărescu, Anton Pann şi modelele lor greceşti*, Buc. 1935.
Camariano Nestor *Primele încercări literare ale lui C. Negruzzi şi prototipurile lor greceşti*, Buc. 1935.
Candrea I. A. *Psaltirea Scheiană*, Buc. 1916.
Capidan Th. *Petru Maior şi Aromânii*, în *Junimea literară* (XII) 1923 pg. 63 şi următoarele.
„ *Les Macédo-roumains*, Buc. 1937.
Caracostea D. *Isvoarele poemei „Luceafărul"* în *Conv. lit.* (LVIII) 1926 April şi Mai.
„ *Isvoarele lui G. Asachi*, Buc. 1928.
„ *Arta cuvântului la Eminescu*, Buc. 1938.
Cartojan N. *Contribuţiuni privitoare la originile liricii româneşti*, Cernăuţi 1927.
„ *Alăuta românească*, Buc. 1927.
„ *Epoca lui Const. Brâncoveanu* (Curs. univ. Buc. 1936—1937).
„ *„Ceasornicul domnilor" de N. Costin şi originalul spaniol al lui Guevara* în *Rev. ist. rom.* (III) 1933 pg. 159-171, 334-346.
„ *Cărţile populare în lit. românească* vol. I, Buc. 1929, vol. II, Buc. 1938.
„ *Cercetări literare* (Bul. Seminarului de Ist. Lit. Române — Epoca veche) I, 1934; II, 1936; III, 1939.
„ *M. Kogălniceanu* în ed. *Opere*. Scrisul Românesc, Craiova.
„ *Ist. lit. române vechi* I, Buc. 1940; II, Buc. 1942.
„ *„Ceasornicul Domnilor" de N. Costin şi originalul spaniol al lui Guevara* în *Cercetări literare* (IV), Buc. 1940.
Cazan I. C. *Texte de folclor medical* în *Cercetări literare* II (1936), v. N. Cartojan.
Chiţimia I. C. *Cronica lui Ştefan cel Mare* în *Cercetări literare* III (1939), v. N. Cartojan.
Ciobanu St. *Dosoftei Mitropolitul Moldovei*, Iaşi 1918.
„ *Dimitrie Cantemir în Rusia*, Buc. 1925.
„ *Din legăturile culturale româno-ucrainiene* în sec. al XVII-lea, Buc. 1938.
„ *Istoria literaturii române vechi*, (Curs universitar) 1938—1939, 1939—1940, 1940—1941, Buc.
Ciobanu Şt. *Versuri poloneze necunoscute în opera Mitropolitului Moldovei Dosoftei*, (Extras din Mélanges Drouhet), Buc. 1940.
„ *Inceputurile scrisului în limba românească*, Buc. 1941.
Cioculescu Şerban *Viaţa lui I. L. Caragiale*, Buc. 1940.
Condeescu N. N. *Istoria lui Alţidalis şi a Zelidei. (Unul din primele romane franceze în limba noastră)*, Buc. 1931.
Const. I. Emilian *Anarhismul poetic*, Buc. 1932.
Densuşianu Ovid *B. St. Delavrancea*, Buc. 1919.

Literatura rom. modernă 3 vol. 1921—1933.
Din istoria lexiconului de Buda, în *Rev. crit.* lit. IV pg 193 și următoarele.
Diaconu I. *Aspecte și direcții în folclorul românesc* în *Folclor din Râmnicul Sărat*, Focșani 1934.
Dima Al. *Aspecte și atitudini ideologice*, 1933.
„ *Zăcăminte folclorice în poezia noastră contemporană*, Buc. 1936.
Dragnea Radu *M. Kogălniceanu*, Buc. 1926.
Drouhet Charles *Vasile Alecsandri și scriitorii francezi*, Buc. 1924.
Dvoicenco E. *Viața și opera lui C. Stamati*, Buc.
„ Inceputurile lit. ale lui B. P. Hașdeu, Buc. 1936.
Epure Al. *Influența fabul. rus. Crylov asupra lui A. Donici și C. Stamati*, Iași 1913.
Filitti C. I. *Cronicarul Dumitrache*, *Rev. ist. rom.* III pg. 194 și următ.
Gaster M. *Anton Pann* în *Povestea vorbii* ed. Scrisul Românesc, Craiova.
Găzdaru D. *Contribuții privitoare la originea, limba și influența Mitrop Dosoftei*, Iași 1927.
„ *Modelul italian al Gramaticii lui Văcărescu*, Iași 1936.
Georgescu Tistu N. *Ion Ghica Scriitorul*, Buc. 1935.
Ghiacioiu V. *Viața lui Costache Negruzzi* în *Păcatele Tinereților* ed. Scrisul Românesc, Craiova.
„ *Viața lui Gr. Alexandrescu* în *Poezii* ed. Scrisul Românesc, Craiova.
Ghibu Onisifor *Contribuții la ist. poeziei populare și culte*, Buc. 1934.
Giurescu C. *Contribuțiuni la studiul cronicelor muntene*, Buc. 1906.
„ *Contribuțiuni la studiul cronicelor moldovene*, Buc. 1907.
„ *Noi contribuțiuni la studiul cronicelor moldovene*, Buc. 1908.
„ *Isvoadele lui Tudose Dubău, Miron Logofătul și Vasile Damian*, Buc. 1914.
„ *Pseudo-cronicari I: Enache Kogălniceanu*, Buc. 1916.
„ *Despre boeri*, Buc. 1920.
Giurescu C. C. *Nicolae Milescu Spătarul. Contribuții la opera sa literară*, Buc. 1927.
„ *Gr. Ureche* în *Letopisețul Țării Moldovei* ed. Scris. Românesc, Craiova.
Grecu Vasile *Originea cronicelor românești* în *Omagiu lui I. Bianu*, Buc. 1927.
„ *Isvorul principal bizantin pentru cartea cu învățătură a diaconului Coresi din 1931*, Buc. 1939.
Haneș P. V. *Al. Russu* în ed. *Scrieri*, Buc. 1908.
Hodoș Nerva și Ionescu Al. Sadi *Publicațiile periodice românești*, Buc. 1913.
Ibrăileanu G. *Spiritul critic în cultura românească*, 1922.
„ *Scriitori români și străini*, 1926.
„ *Studii literare*, 1931.
„ *Scriitori și curente* ed. II, 1930.
Ionescu C. Al. *Poezia lirică română contimporană*, Buc. 1941.
Iordănescu A. *Observațiuni critice asupra cronicei lui Miron Costin*, (*Revista istorică rom.* 1933 vol. III, pg. 259—265).
Iorga N. *Cronicele muntene*, Buc. 1899.

„ *Ist. lit. rom. în v. XIX* 3 vol. 1907—1909.
„ *Ist. bisericii româneşti*, 1908.
„ *M. Kogălniceanu, Scriitorul, omul politic, românul*, Buc.
„ *Francmasoni şi conspiratori în Moldova sec. al XVIII-a*, Buc. 1926.
„ *Istoria învăţământului românesc*, Buc. 1928.
„ *Istoria lit. româneşti* ed. II 3 vol. 1925—1933.
„ *Istoria lit. rom. contimp.* 2 vol., Buc. 1934.
„ *Istoria Românilor* vol. I—IX, Buc. 1936—1938.
Lovinescu Eug. *Asachi, viaţa şi opera lui*, Buc.
„ *Gr. Alexandrescu, viaţa şi opera lui*, Buc.
„ *C. Negruzzi, viaţa şi opera lui*, Buc.
Lupaş I. *Cea mai veche revistă lit. românească* în *Bul. Instit. de ist. naţională* (1921—22), Cluj.
„ *Din activitatea ziaristică a lui Andrei Mureşeanu*, 1925.
„ *Doi umanişti români în sec. al XVI-a*, Buc. 1928.
Marcu Al. *V. Alecsandri şi Italia*, Buc. 1927.
„ *Itinerario leopardiano nella letteratura rumena*, în *Il. Frontispizio*, Settembre 1937, Firenze.
Marian Liviu *B. P. Haşdeu schiţă biografică şi bibliografică*, Buc. 1928.
Mazilu D. *Diaconul Coresi (Contribuţii)*, 1933.
Mehedinţi S. (Soveja) *Titu Maiorescu*, Buc. 1925.
Minea I. *Despre D. Cantemir: omul, scriitorul, domnitorul*, Iaşi 1926.
Morariu Leca *Institutorul Creangă*, Cernăuţi 1925.
„ *Studii şi însemnări* în *Bul. M. Eminescu*, Cernăuţi 1930-1940.
Murăraşu D. *Eminescu ziarist şi gânditor politic* în *Scrieri politice* ed. Scrisul Românesc, Craiova.
„ *Naţionalismul lui Eminescu*, Buc. 1932.
„ *Eminescu şi clasicismul greco-latin*, Buc. 1932.
„ *Scrierile literare ale lui Eminescu* în *Scrieri literare* ed. Scrisul Românesc, Craiova.
Murăraşu D. *Eminescu şi lit. populară* în *Literatura populară* ed. Scrisul Românesc, Craiova.
„ *Eminescu şi Schopenhauer* în *Rev. germaniştilor români* (VII) 1938 nr. 3—4.
„ *I. L. Caragiale autor dramatic* în *Teatru* ed. Scrisul Românesc, Craiova.
„ *T. Maiorescu şi Schopenhauer* în *Conv. lit.* 1939, Ianuarie.
Netea V. *Câteva precizări în legătură cu P. Maior* (Rev. *Fundaţiilor Regale*, Iunie 1941).
Nicolescu G. C. *Ideologia literară poporanistă*, Buc.
Ortiz Ramiro *Per la storia della cultura italiana in Rumania*, Buc. 1916.
Panaitescu P. P. *Nicolas Spathar Milescu*, Paris 1925.
„ *Influenţa polonă în opera şi personalitatea cronicarilor*
„ *Ureche şi Miron Costin*, Buc. 1925.
„ *L'influence de l'oeuvre de Pierre Mogila archevêque de Kiev dans les Principautés roumaines*, Paris 1926.
„ *Miron Costin, Istorie în versuri polone despre Moldova*
„ *şi Ţara Românească*, Buc. 1929.

„ *O istorie a Ardealului tradusă de Miron Costin,* Buc. 1936.
„ *Octoihul lui Macarie (1510) şi originile tipografiei în Ţara Românească,* Buc. 1939.
„ *Le prince D. Cantemir et le mouvement intelletuel russe sous Pierre le Grand,* Paris 1926.
„ *Viaţa şi opera lui N. Bălcescu* în *Scrieri istorice* ed. Scrisul Românesc, Craiova.
Papacostea Cezar *Filosofia antică în opera lui Eminescu,* Buc. 1932.
Pascu Giorge *Istoria literaturii române în sec. XVII-a,* Iaşi 1922; *sec. al XVIII-a,* Iaşi 1926 şi 1927.
„ *Viaţa şi operele lui D. Cantemir,* Buc. 1924.
Paşca Şt. *Cel mai vechiu ceaslov românesc,* Buc. 1939.
Pâclişanu Zenobie *Un vechiu proces literar (Relaţiile lui I. Bob cu S Klein, Gh. Şincai şi P. Maior),* Buc. 1935.
Pârvan V. *Contribuţii epigrafice la istoria creştinismului daco-român,* Buc. 1911.
Peretz I. *Pravila lui Vasile Lupu şi izvoarele ei greceşti,* Iaşi 1915.
Petre St. Ioan *Nicolae Costin — Viaţa şi Opera,* Buc. 1939.
Petrovici I. *Titu Maiorescu,* Buc. 1931.
Piscupescu Şt. Ecat. *Literatura slavă din Principatele Române în v. al XV-a,* Buc. 1939.
Pohonţu Eug. *Al. Macedonski,* Buc. 1935.
Popovici D. *Ideologia lit. a lui Eliade Rădulescu,* Buc. 1935.
Procopovici Al. *Introducere în studiul lit. vechi,* Cernăuţi 1922.
„ *De la Coresi diaconul la Teofil Mitropolitul lui Matei Basarab* în *Omagiu lui I. Bianu,* Buc. 1927.
„ *Arhetipul husit al catehismelor noastre luterane,* Suceava 1927
„ *Introducere* la I. Neculce *Cronica,* ed. Craiova 1936.
Puşcariu Sextil *Ist. lit. române (Epoca veche),* Sibiu 1930.
Radu C. *Influenţa italiană în Ţiganiada,* 1925.
Raşcu I. M. *32 opere din lit. română,* Buc. 1933.
„ *Alte opere din lit. română,* Buc. 1938.
„ *Convingeri literare,* Buc. 1937.
Rădulescu Andrei *Mihail Kogălniceanu* (în analele Academiei) 1942.
„ *La romanité du droit roumain* (Acad. Roumaine — Bulletin de la section historique) 1942.
Rădulescu Pogoneanu I. *Introducere* la *Insemnări* de T. Maiorescu vol I. 1937, vol. II, 1939.
Rădulescu Pogoneanu Elena *Viaţa lui Alecsandri* în *Poezii* ed. Scrisul Românesc, Craiova.
Russo D. *Studii bizantino-române,* Buc. 1907.
„ *Elenismul în România,* Buc. 1910.
„ *Studii şi critice,* Buc. 1910.
Simionescu I. N. *Milescu* în *Oameni aleşi,* pg. 10—17, Buc. 1926.
Simonescu Dan *Vieaţa literară şi culturală a M-rei Câmpulung (Muscel) în trecut,* Câmpulung 1926.
„ *Din istoria presei româneşti: Republica română,* Buc. 1931
„ *Diaconul Coresi,* Buc. 1933.
„ şi Muracade Emil *Tipar românesc pentru Arabi în sec. al*

XVIII-a, în *Cercetări lit.* III (v. N. Cartojan).
" *Literatura românească de ceremonial. Condica lui Gheorgachi*, Buc. 1939.
" şi Bogdan P. Damian *Inceputurile culturale ale domniei lui Matei Basarab*, Buc. 1939.
" *Din aspectele culturii occidentale în România în sec. al XVIII-a*, în *Rev. Soc. Tinerimea Română*, 1940.
Slăvescu Victor *Opera economică a lui I. Ghica* (Studiu introductiv la ed. *Scrieri economice*, Buc. 1937).
Stăhiescu L. D. *Biografia lui Colistrat Hogaş*, Buc.
Şăineanu Lazăr *Influenţa orientală asupra limbii şi culturii române*, 2 vol. Buc. 1900.
Şiadbei I. *Cercetări asupra cronicelor moldovene*, I. *Eustratie Logofătul, Gr. Ureche, Simion Dascălul, Ion Neculce*, Iaşi 1939.
Ştefănescu I. D. *Contribution à l'étude des peintures murales valaques*, Paris 1928.
" *L'évolution de la peinturi religieuse en Bucovine et en Moldavie depuis les origines jusqu'au XIX-e siècle*, Paris 1928.
" *L'évolution de la peinture religieuse en Bucovine et en Moldavie. Nouvelles recherches*, Paris 1929.
Ştefănescu Iulian *Legende despre Sf. Constantin în literatură română*, Buc. 1931.
Topliceanu Traian *Viaţa şi opera lui I. Popovici Bănăţeanu*, 1930.
Tourouţiu I. E. şi Cardaş Gh. *Studii şi documente lit.* I. Buc. 1931.
" *Studii şi documente lit.* II—VII, Buc. 1932—1936.
Turdeanu Em. *Varlaam şi Ioasaf (Versiunile traducerii lui Udrişte Năsturel)* Buc. 1934.
" *Contribuţiuni la studiul cronicelor rimate* în *Cercetări literare* II (v. N. Cartojan).
Turdeanu Emil *Legăturile româneşti cu mânăstirile Hilandar şi Sf. Pavel dela Muntele Athos*, în *Cercetări literare* (IV) Buc. 1940.
" *La broderie religieuse en Roumanie. Les Epitaphioi moldoves aux XV-e et XVI-e siècles*, în *Cercetări literare* (IV) Buc. 1940.
Ungureanu Gh. *Din viaţa lui Ion Creangă*, Buc. 1940.
Ursu G. *Istoria literară a Bârladului*, 1936.
Vârtosu I. *Corespondenţa literară între Nicolae şi Iancu Văcărescu*, Buc. 1938.
Vârtosu Emil *Din scrierile inedite ale comisului Ionică Tăutu*, Buc. 1939.
Vianu Tudor *Poezia lui Eminescu*, Buc. 1930.
" *Influenţa lui Hegel în cultura românească*, Buc. 1933.
" *Introducere* la Al. Macedonski *Poezii*, Buc. 1939.
" *Introducere* la Al. Macedonski *Teatru*, Buc. 1939.
Vintilescu P. *Despre poezia imnografică din cărţile de ritual şi cântarea bisericească*, Buc. 1937.
Vrabie Gh. *Gândirismul*, Buc. 1940.
Zeletin Şt. *Burghezia Română*, Buc. 1925.

INDICE DE NUME

INDICE DE NUME

C.

L.

M.

N.

O.

P.

Ş.

T.

Ţ.

U.

CUPRINSUL

PARTEA I

Epoca unităţii de neam prin ortodoxie

PARTEA II

Epoca unităţii de neam prin limbă

PARTEA III

Epoca unităţii de neam prin conştiinţă

PARTEA IV

Epoca formării idealului artistic